

47672-31
M. KÖZGAZD. EGYETEM
Szaklelt. sz. 57a 3008/28
Társasági k. sz. D 743/2

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGA HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG

SZERKESZTI :
BUDAY LÁSZLÓ

XLVIII. ÉVFOLYAM — 67. KÖTET

1924.

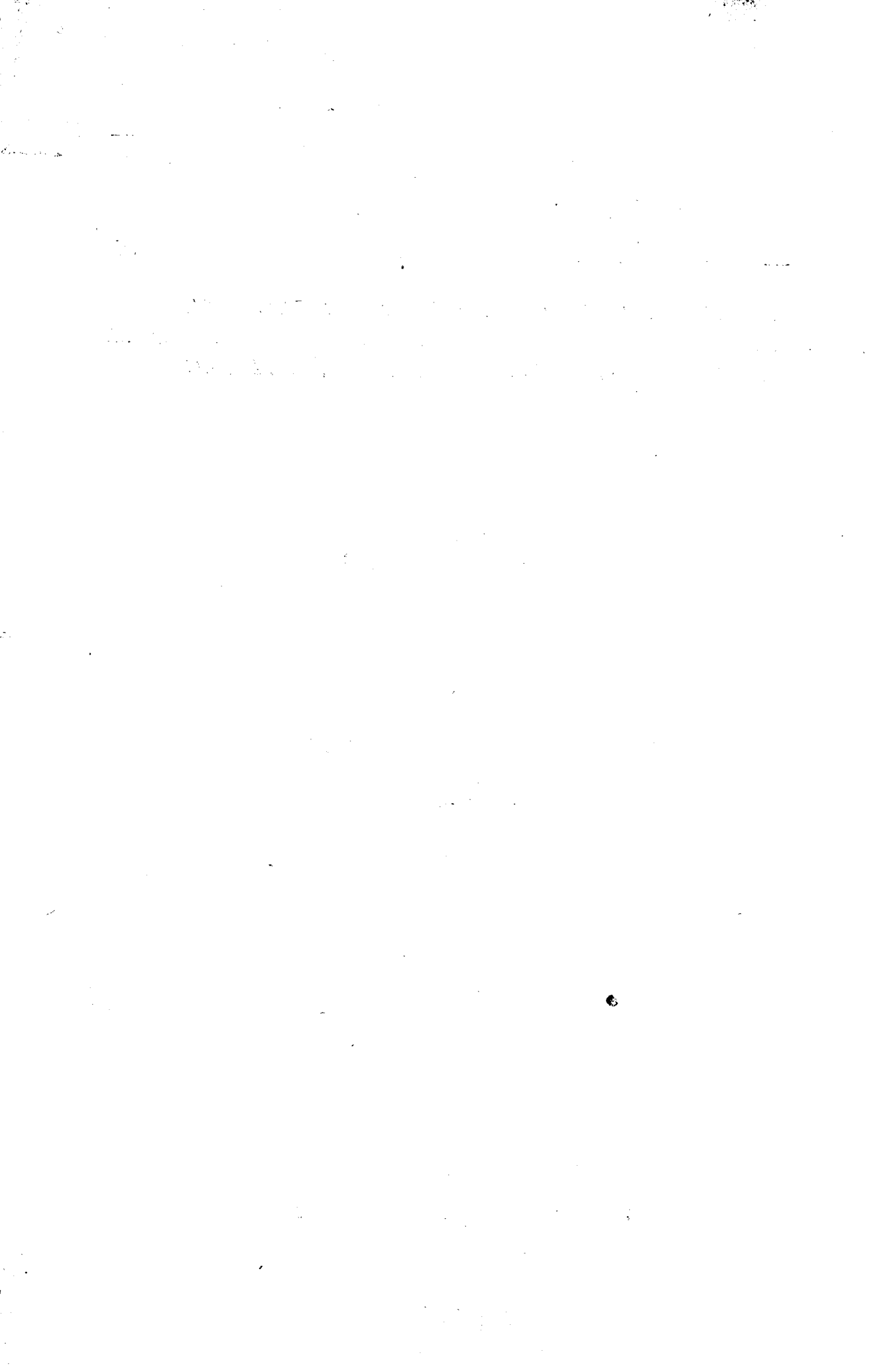
KIR. JÓZSEF MŰEGYETEM
GAZDASÁSPOLITIKAI ÉS STATISZTIKAI
SZEMINÁRIUMA

BUDAPEST

PALLAS RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA

1925.

MAGYAR KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
KÖNYVTÁRA

TARTALOM

I. Tanulmányok.

<i>Andor Endre:</i> A hatósági munkaközvetítés előretörése külföldön . . .	288
<i>Balás Károly:</i> Valutapolitikai tanulságok	318
<i>Buday László:</i> A statisztikai kutatás újabb irányai	327
<i>Csutor József:</i> Budapest székesfőváros költségei	359
<i>Dálnoki Kovács Jenő:</i> Drágaság és hatósági beavatkozás	118
<i>Domány Gyula:</i> A magyar jegybank	89
<i>Doroghy Ervin:</i> A társulati adó és a részvénytársaságok mérlege	107
<i>Erdély Sándor:</i> Az aranymérleg	199
<i>Ferenczi Imre:</i> A kontinentális munkásvándorlások szabályozása Európában	312
<i>Hegedüs Vilmos:</i> Fogyasztási politika	302
<i>Jakobovits Dániel:</i> Termelési problémák	173
<i>König Tivadar:</i> A vámjog szabályozásáról szóló törvényjavaslat	7
<i>Kuncz Ödön:</i> A kereskedelmi munkajog problémái	20
<i>Neumann Károly:</i> Külföldi kísérletek az állami vasutak szerveztékének átalakítására	227, 376
<i>Surányi-Unger Tivadar:</i> A célkitűzés problémája a gazdaságpolitikában, különös tekintettel a kereskedelmi politikára	265
<i>Trebitsch Miksa:</i> A magyar folyamhajózás fejlődése a háború előtt és annak jelenlegi állapota	

II. Tanácskozmányok.

Magyarország vasuti tarifapolitikájáról:	A társulati adóról:
<i>Jellinek Lajos</i> 57	<i>Baumgartner Nándor</i> 67
<i>Trebitsch Miksa</i> 61	<i>Egry Aurél</i> 82
<i>Trocznyi Ferec</i> 42, 64	<i>Mattekovits Sándor</i> 87

III. Közlemények és ismertetések.

A budapesti kereskedelmi és iparkamara jelentése 1922. évről. (—vits)	148
A budapesti kereskedelmi és iparkamara jelentése 1923. évről. (—vits)	409
Budapest statisztikai zsebkönyve XII. (Domanovszky Ákos)	421
Irving Fischer: America's interest in World-Peace (Gaál Jenő)	414
Freund H.: Russlands Friedens- und Handelsverträge 1918—1923. (—ay)	158
Heller Farkas: Pénzügyi politika (Laky Dezső)	142
Hermann Lévy: Die Grundlagen der Weltwirtschaft (—ay)	324
Bruno Moll: Probleme der Finanzwissenschaft (Varga I.)	417
Gesztelyi Nagy László: Az Alföld gazdasági jövője (Gaál Jenő)	413
Plaut Th.: Deutsche Handelspolitik (—ay)	416
Charles Rist: La déflation en pratique (Osikay Pál)	153
Magyar Közgazdasági Társaság	160, 325, 422
Külföldi könyvszemle	423

IV. Közgazdasági krónika	162, 326, 429
------------------------------------	---------------

Valutapolitikai tanulságok.

1. Az inflációs valuták azon a természetes értécsökkenésen kívül, mely a folytonos papírpénzkibocsátásnak mintegy automatikus hatásaként áll elő a vásárlóerőnek lassu, de következetes csökkenésében, alá vannak vetve váratlan értékzuhanásoknak is, melyeket a spekuláció zudit rájuk a nemzetközi pénzpiacok konjunkturáinak kihasználásával. Mig az előbbi folyamat a vásárlóerő lassu, de következetes lemorzsolódását mutatja, addig az utóbbi ennek a lemorzsolódó folyamatnak üzletszerű kihasználását arra, hogy mesterségesen gyors árfolyamesést idézzon elő az illető fizetési eszközben. Hogy az ilyen tudatosan és spekulatív érdekből előidézett árfolyamsülyesztésekkel, kontreminekkal szemben ugyancsak tudatos, hogy úgy mondjuk mesterséges beavatkozásokra van szükség, ma már kétségtelen tanulságaként állhat előttünk a háboru utáni inflálódo valuták történetéből. A francia valuta példája igazolta legutóbb ennek az elvnek a szükségességét.

Minthogy a valutaárfolyamok a nemzetközi pénzpiacokon keletkeznek az ottani kereslet és kínálat kialakulása szerint, minden nem teljesen arany alapon álló valutát meg lehet ezeken a piacokon kontreminálni az üzérkedésnek. Az eszköz erre: az illető valutának kínálatát növelni keresletével szemben az illető piacon. A védelem ezzel szemben a keresletnek urrá tétele a kínálattal szemben.

A kontremin által hozott áldozat a mesterséges kínálatért bőven megtérülhet azután azokban az értékpapirokban és legkülönbözőbb szükségleti javakban mutatkozó árfolyamugrásokban, melyet így előidézett. De ugyancsak megtérülhet a valutavédőpolitika által — szükséges rossz gyanánt —, a mesterséges kereslet felidézésére költött áldozat is annak a fel sem becsülhető gazdasági és szociálpolitikai kárnak az elhárításában, melyet a valutaesést követő drágulás és főleg a népesség széles rétegeinek kárára előálló jövedelemeloszlásbeli eltolódás idéz, vagy idézett volna elő.

A valutavédelem érdeke ebből folyólag: csökkenteni a külföldön levő, vagy külföldre diszponálható belföldi valutamennyiségeket, nehogy azok ott a belföldi valutának rontó kínálataként szerepeljenek idegen pénznemekkel és devizákkal szemben. (A legujjabb cseh és román devizarendelkezések is világos felismerései ennek az érdeknek s ennek megfelelően védik is pénzüket idegen pénznemekre való átcserélés végett történő kiáramlás ellen, nem is szólva a francia védekező eljárásról.)

A fentebb érintett szempontokat különösen tanulsósan hozta kifejezésre a francia frank legutóbbi esésének és megjavulásának a példája. A francia inflációs folyamat kétségtelenül magában hordotta bizonyos vásárlóerőbeli csökkenésnek az indítóokait, melyek a frank értékét lassu következetességgel, de bizonyos egyenletességgel is folyton higitották. Ha tehát az ilyen árfolyamlemorzsolódást „természetesnek”-nek nevezzük, nem követünk el valami logikai hibát. Csakhogy a vásárlóerőnek ilyen lassu és milliónyi reális piaci adásvételekben ugyancsak lassan és nem váratlanul érvényrejutó kisebbedése nem is okoz nagyobb közgazdasági zökkenéseket, különösen nem okoz forradalmi jellegű eltolódásokat a jövedelemeloszlás terén. A gazdasági élet az ilyen lassu pénzértéklemorzsolódásokat megszokja s elviseli, mint lassu drágulás folyamatát. Azok az üzérkedő urak tehát nem erre rendezkednek be, mert ez a számukra nem elég gyors tempóju konjunktura még s ezért szervezett támadásokat intéznek az illető pénz és devizaárfolyamok ellen. E manőverek folytán sok milliós nyereség keletkezett a háboru utáni Európában, de mi az ahhoz a tengernyi könnyhöz, szegénységhez, elszegényedéshez és nyomorhoz képest, melyet ezek a hiénaműveletek maguk után vonták. Szerencsájük ezeknek az új meggazdagodottaknak, hogy a modern gazdasági élet változatosságában és nemzetköziségében annyira elmosódnak az összefüggések üzérkedő műveleteik és azok jövedelemeloszlásbeli következményei között a kártvallók tudatában.

A középeurópai legyőzött államok társadalma különösen szenvedte ezt a gazdasági és társadalmi tragédiát, de náluk a vesztett háboru, illetőleg a vele járó gazdasági leromlás következményeként könnyebben lehetett odaállítani olyan következményeket is, amelyeknek apaságát máshol kell keresnünk. A francia példában azonban sokkal világosabban észrevehető volt már a különben egészséges gazdaságu és gazdag ország valutájának legutóbbi sorsában az amerikai, angol, német és osztrák piacokon pontosan működő kontremin szerepe. A közvetlen valutapolitikai védekezés ezzel szemben az volt, hogy a kínálattal szemben olyan erős felvevő keresletet állított, mely nemcsak visszaverte a kontremin által diktált árakat, hanem

következésként emelte a frank árfolyamát. Lehetővé tette ezt az amerikai dollárhitel.

Ezzel szemben a csupán a költségvetést stabilizáló eljárás csak a bankóprás automatikus megállításaán keresztül érhetne célt. Minthogy azonban a kontremín egyre több és több handikapot tesz ez elé a cél elé, amennyiben egyre rontja az árfolyamot, a budget stabilizálása egyre inkább sysiphusi erőfeszítéssé válik, mert az a számolási érték, melyben a költségvetést stabilizálni szeretnék, egyre csökken. Hogy hasonlattal éljünk, olyan eljárás ez, mint mikor a felvágott ütőér vérzését nem mesterséges gyors elkötéssel, hanem afféle természetes gyógymóddal akarnák orvosolni.

Hogy a francia franknál gyöngébb és rosszabb valutákat is meg lehet és lehetett kontremínálni és ezzel a spekulatív művelettel hirtelen olyan árfolyamzuhanásokat okozni, melyek „maguktól“ nem, vagy csak sokkal lassabb folyamatban következtek volna be, annyira kétségtelen dolog ma már, hogy csak a vak ember tagadhatja jóhiszeműen. Így ma már megállapíthatjuk, hogy a magyar korona értékpusztulásában az eredeti költségvetési hiányból származó hiányon kívül az árfolyamának rontásából táplálkozó spekulációnak van croszlánrésze.

Valutánk árfolyamhanyatlása tehát korántsem minősíthető egyszerűen „törvényszerű folyamatnak“, hanem helyesen azt kell megállapítanunk, hogy egy államháztartási okokból is rossz és inflált pénznek (t. i. rossz volt az, mert 1. az átvett háborús pénznek nem volt aranyfedezete s máris inflált volt az, 2. s mert a költségvetési hiányok miatt további fedezetlen papírpénzt kellett kibocsátani) további mesterséges rontása következett be:

a) azáltal, hogy a koronát „mindenki“ idegen pénzre akarta átcserelni s így szabadulni tőle (ezt afféle általános szabadulási vágy okozta koronakinálatnak nevezhetjük),

b) s mert *ezenfelül* egyes üzérkedők mesterségesen is csináltak koronakinálatot s így rontó folyamatot, hogy az árfolyamesést, amely az ő üzérkedési konjunkturájuk, annál nagyobbá tegyék.

E rontó folyamat (ugy a) mint b):) ellen az inflált valutájú állam pusztán költségvetési eszközökkel nem tud védekezni, hanem itt közvetlen *valutapolitikai* beavatkozás szükséges.

Ez a beavatkozás pedig:

a) a kínálattal szemben keresőként való gyors fellépés (ez mintegy a vérző ér momentán elkötése),

b) a belföldi valutát rontó devizaforgalom és arbitrage szabályozása, (ez a legnehezebb, legkényesebb s legkellemetlenebb a gyakorlatban),

c) a kontreminálók érdekének és kedvének elvétele a kontremin további folytatásától, így:

elvétele a pénzértékesés konjunkturájának, mint nyereségforrásnak (valorizálása a hitelnek. Akinek valorizáltan kell kölcsönét visszafizetnie, rendszerint nem igen lesz kedve a pénzértékét tovább is rontani).

a hitelnek csak termelő célokra való engedélyezése a jegyintézet részéről s a továbbhitelező pénzintézeteknek szavatosságra kötelezése ebben a tekintetben,

a tőzsdei forgalom szemmeltartása, fedezetlen határidőüzletek eltiltása, illetőleg megnehezítése,

büntető, rendészeti, fegyelmi szankciók úgy a nagyközönség, mint a szorosabban vett pénzpiachoz tartozók körében.

A legerősebb, legtökéletesebb beavatkozás természetesen az aranyfedezetű jegybank felállítása. Hozzá kell azonban tenünk, hogy a jegybank felállítása után sem lehet minden valuta-védő intézkedést abbahagyni s ilyesmire többé nem gondolni. Nem szabad azt hinnünk, hogy mihelyt aranyfedezetű pénzünk lesz, annak sorsáért époly kevésbé kellene aggódnunk már, mint pl. a dollár sorsáért. Mögöttünk nem áll Amerikának, vagy a Brit birodalomnak anyagi ereje és kereskedelme. Egy közép-európai gyöngye közgazdaságu kis országnak valutáját még szanálása után is állandó valutapolitikai gondoskodással kell kísérni.

Hogy azonban addig is, ameddig a gyökeres valutarendezés révébe juthat valamely ország, t. i. az aranyfedezetű jegybank felállításáig, jobb és rosszabb eredménnyel, ügyességgel és rátermettséggel lehet valutapolitikát folytatni, mutatja az osztrák és a magyar példa közötti különbség, hogy t. i. ugyanolyan árfolyam mellett hatszor nagyobb jegymennyiséget tart Ausztria forgalomban, mint Magyarország. Szinte gunyos élességgel mutatja ez az utóbbi körülmény is, hogy nem valami „közgazdasági törvények“, hanem kisebb vagy nagyobb ügyesség, kisebb vagy nagyobb üzérkedés, visszaélés szóval emberi cselekedetek hozzák létre a konkrét eredményt.

2. Abból, hogy inflációs állapotban az árfolyam „mesterséges“ védelme szükséges, következik annak szüksége is, hogy a devizaforgalmat ily válságos valutaviszonyok között észszerűen szabadjára engedni nem lehet. Szükséges valutavédelmi eszköznek bizonyult a devizák és arbitrázspapírok valutarontó forgalmának megrendszabályozása (lásd: a francia, spanyol, cseh, román legujabb intézkedéseket). A cél itten lehetőleg megakadályozni, hogy a belföldi koronaszámlák külföldre legyenek disponálhatók, mint idegen pénznemekért, fizetési eszközökért, arbitrázspapírokért való keresleti összegek s viszont, hogy idegen devizák s arbitrázspapírok ellenében se lehessen koronátételeket

a belföldről külföldre, vagy külföldieknek belföldön levő szabad számlájára átvitetni.

Nem mondjuk ezzel, hogy minden devizarendszabály jó, hanem igenis azt, hogy szükséges a devizaforgalomnak szabályozása, állami ellenőrzése, amint hogy ezt minden romló valutájú európai állam meg is tette a szükség tapasztalataiból okulva.

A közérdek mérlegelésével tehát nem lehet a devizaforgalom szabadjára eresztését kívánni addig, ameddig stabilizált aranyvalutánk nincsen. Ilyesmit csak azok javasolhatnak, akiket nem aggaszt, hogy a devizaforgalom szabadjára eresztésével teljesen szabaddá tesszük azt a folyamatot is, melyben mindenki szabadulni akar és szabadul is a belföldi pénztől, tekintet nélkül arra, hogy ez az akadályozatlan szabadulási folyamat milyen hatványozott erejű koronakinálatként szerepel, hozzáadva azt az amugy is meglevő koronarontó kínálat hatásához.

A kereskedelem kétségtelenül szenved a devizamegkötés gyarlóságai következtében kisebb-nagyobb mértékben, azonban ez mégis a kisebbik baj, mert a devizaforgalom felszabadítása kellő mennyiségű devizakészlet és belföldi stabil pénzrendszer hiányában fokozott inflációhoz és árfolyameséshez vezet, amit az egész ország népesége szenved meg. Az egész ország társadalma pedig még a kereskedelemnél is több s ezt a közérdekű szempontot is meg kell némileg érteni. Hogy minden romló valutájú európai ország megrendszabályozni igyekszik a maga devizaforgalmát, már magábanvéve eléggé igazolhatja a most kifejtett megállapítás szükségét és objektivitását.

3. További tanulság a háboru utáni inflált valuták sorsából, hogy minden valutapolitikai intézkedés szükségét idejében és nem elkésve kell felismerni, mert a felismerés késedelmei alatt olyan pénzárfolyamzuhanások következnek be, melyeknek enélkül nem kellett volna bekövetkezniök. Erre az elkésve való felismerésre sajnos éppen a jelenlegi magyar valutapolitika történetében van példa. Az idejében való védekezésre való példa pedig a legujabb (924 márc. 13.) cseh devizák és arbitrázspapírosok forgalmára vonatkozó rendelkezés. Látna azt az általános jelenséget, hogy a nemzetközi spekuláció egymásután igyekszik a kontinensnek hiányos valutáit megkontreminalni, a csehek még mielőtt bármit is esett volna — a különben a mienkénél összehasonlíthatatlanul jobb helyzetben levő — valutájuk, máris megteszik a kontremine ellen szükséges intézkedéseket idejében, vagyis előre. Nem a nagy vérvesztések után kötik be a sebet, hanem előre látják el védő kötéssel a sebezhető helyet.

Ezt az előre felismerő óvatosságot kell helyesnek tartanunk, erre tanít a háboru utáni inflált valuták történetének minden objektív tanulsága s nem az az eljárás, mely csak a nagy pénzárfolyamzuhanások, e gazdasági és társadalmi vérvesztésé-

gek után jön rá, hogy elkerülhetetlen az állam részéről való aktiv valutapolitikai beavatkozás, de a laissez-faire passivitásra hajlik az aránylag nyugodtabb pénzfolyamviszonyok között. Így azután a kritikus helyzetekben a beavatkozó rendszabályok mégis megszületnek, de többnyire késedelemmel. Nem kutatjuk a késedelmek okait, de kétségtelen, hogy az ország társadalma nagyobbik részének sokba kerültek azok. Hisszük azonban, hogy egy jövődő jobb pénzügyi időszak kritikája mégis azt fogja majd rólunk megállapítani, hogy ezek a valutapolitikai intézkedések késedelmeik dacára is sokkal hasznosabbak voltak, mintha egyáltalában nem történtek volna meg.

Balás Károly.

A kereskedelmi munkajog problémái.

I. A kereskedő vállalkozó, aki a minél nagyobb haszon elérése érdekében tőkét és munkát kockáztat. Nem játszik, hanem spekulál. Tehát tervszerűleg (megfelelő kalkuláció, könyvvezetés segítségével) és a kellő szervezettséggel igyekszik a szerencsét hatalmába keríteni. Ez a lényege az u. n. *ker. szellemnek*, amely spekulál, kalkulál és organizál, és amely „vállalattá” teszi az ipar és őstermelő foglalkozást is. A kereskedelmi vállalkozásnál is a legfontosabb „termelési tényező” az *emberi munka*. Ennek a munkának megszervezése jelenti első sorban a ker. vállalat megalapozottságát.

Mihelyt a kereskedő megérdemli a „vállalkozó” nevet, képtelenné válik a vállalatával kapcsolatos mindennemű munkát önmaga személyesen elvégezni és így idegen személyek munkaerejére szorul. De az életben igen sokszor az is előfordul, hogy a kereskedő, a vállalat ura és tulajdonosa, a maga személyében egyáltalában nem végezheti el a vállalkozó munkáját; amikor nem idegen személyek *segítségül* hívására, hanem magának a vállalkozónak, a *főnöknek helyettesítésére* van szükség. A kiskorú vagy elmebeteg kereskedő épp úgy rászorul a *vállalatvezetőre*, mint a jogi személy vagy a kereskedelmi társaság, amelynek tulajdonosai (a tagok összessége) a siker nélkülözhetetlen előfeltételeit: az egyakaratot és céltudatos vezetést produkálni képtelenek. Amikor tehát a ker. munka egy néhány fontos problémájának fejtegetéséhez fogunk, mindenekelőtt különbséget kell tennünk a főnöki praerogatívákkal felruházott *vállalatvezető* (törvényes képviselő, igazgatóság) és a kereskedőnek segédkező egyéb személyek munkája között. Az utóbbi kategória tekintetében is szükségessé válik a disztinkció az *állandó alkalmazottak* és a kereskedőnek szintén segédkező *önálló* személyek munkája között. Utóbbiak közé tartoznak: a fuvarozó, hitelértékesítő, a beraktározó, a bizományos, szállítmányozó, alkusz és önálló ügynök, továbbá azok az egyének, akiknek a kereskedő ad hoc ad megbízást vagy meghatalmazást valamely ügy vagy ügylet lebonyolítására.

A mikor mi röviden „ker. munkáról” beszélünk, csakis az állandó alkalmazottak munkájára gondolunk, akiket *szol-*

gálati szerződéses viszony köt főnökükhöz, akik *egész munkáerejüket* kötik le a vállalat szolgálatára és így akiknek jogviszonyai beletorkolnak a munkás kérdés, a szociális probléma mélységes oceánjába. A ker. munkavállaló jogviszonyainak megfelelő rendezése ugyanolyan súlyos öröksége a mai gazdaságilag és politikailag földhöz sujtott generációnak, mint az ipari munkásság helyzetének megszilárdítása. Helytelen volna azonban a két problémakört teljesen egységes szempontok szerint kezelni; mert a ker. és ipari munkavállaló *szociális helyzete* között kétségtelenül nagy a különbség. Amíg u. i. az ipari munkavállalónál az önállósulás, a függetlenség lehetősége rendszerint csakis a kis és középiparnál forog fenn, addig a legnagyobb ker. vállalat legkisebb alkalmazottja is „tarsolyában hordja a főnöki marsallbotot“, amely körülmény az ipari munkavállalót állandóan kísérő szociális elégtelenséget a ker. munkavállalónál nagy mértékben paralizálja. De a ker. munkavállaló jogviszonyainak rendezésénél a különleges szempontok érvényesítését indokoltta teszi az általa végzett *munka sajátos természete* is. A ker. munkavállalók legnagyobb része u. i. a főnök személyiségének kiegészítője, a főnök megnyujtott szerve; minthogy a legfontosabb ker. munka az *ügyletkötés*, amelyre a ker. munkavállalót a főnök által reáruházott *képviselő jog* teszi képessé! A ker. munkavállaló tehát a főnök akaratát produkálja, a főnök helyett és nevében vállal kötelezettséget és szerez jogokat, egyszóval: a forgalmi életben a *főnököt képviseli*.

II. E cikk keretében a ker. munka problémáit *tisztán a jogász szempontjából* kívánom taglalni. És ezt sietek nyomatékosan előre is hangsúlyozni, nehogy az én igen tisztelt szociálpolitikai olvasóimnak csalódást okozzak. A szociálpolitikusok körülbelül úgy vannak a munkatörvényekkel, mint Napoleon, aki amikor elolvasta azokat a cikkeket, amelyeknek vastartályába a jogtudósok az ő szárnyaló ideáit és nemes intencióit beleprésették, elkeseredetten kiáltott fel: „Mon code est perdu!“ Ez a csalódás és szemrehányás a joggal szemben a munkaviszonyok terén azonban nem indokolt. A munkáskérdés kielégítő megoldása ugyanis első sorban nem jogi, hanem izig-vérig társadalmi probléma! Nagyon jól tudjuk mi jogászok is, hogy az e téren elérendő cél: *a munkaadó és munkavállaló közötti harmóniának és békés összetartásnak a megteremtése*, és ha ezt a célt elérjük, bekövetkezik a társadalmi béke és a kultura fellendülése. Éppen ilyen jól tudjuk azonban azt is, hogy a házasságnak is az az eszmei célja, hogy a házastársak a szeretet, a kölcsönösség, az önzetlenség szellemében építsék ki életközösségüket, teremtsék meg boldogítóan világító családi tűzhelyüket. És amint senkinek sem jut eszébe, hogy a családi élet ideális szellemének, valódi tartalmának megteremtését a jogtól

várja, épp úgy nem kívánhatja a szociálpolitikus a jogtól azt sem, hogy a munkavállaló és munkaadó harmoniáját ő teremtsen meg. A jog szerepe itt is másodlagos éppen úgy, mint a családi életviszonyok körében, és ott kezdődik, amikor az együttműködők harmoniája — felborul. És a munkajog problémája akként formulázható meg: vajjon ha a megértés, kölcsönös bizalom és józan önérték szelleme csődöt mond, — segíthet-e a bajon a kényszer szelleme, amely a jogot inspirálja!? Ez a körülmény elég memento a tekintetben, hogy óvatosságra intsen mindenkit a beavatkozó jogszabályok, az intervencionizmus által elérhető eredményekkel szemben. Mert az ideális állapot kétségtelenül az volna, ha a munkaviszonyt a felek az érdekeiknek egyaránt megfelelő módon maguk építenék ki és a jognak, a társas élet házi orvosának, soha sem kellene ellátogatni esetlen és tökéletlen műszereivel a munka — betegágyához.

A szociálizmus a munkáskérdés elmérgesedésének legfőbb okául az individuálizmusnak azt a gesztusát állítja be, amely szabaddá tette a munkát és a *szerződési szabadság* varázssvesszéjével akarta megoldani a munkavállaló és munkaadó közötti érdekellentétet. Az tökéletesen igaz, hogy a *do ut des* elvére hallgató szolgálati szerződés nem lehet az érdekellentétek alkalmas kiegyenlítője olyan esetben, amidőn gazdaságilag nem egyformán erős felek állanak egymással szemben. Az is igaz, hogy ez a megoldás feldöntötte azt a harmóniát, amelyet pl. a céhrendszer a ker. és ipari munka terén megteremtett, és ellenségekké tette azokat, akiknek békés együttműködése biztosítja egyedül a gazdasági élet virágzását. Ez a felismerés készítette a legtöbb államot a beavatkozásra, a gazdaságilag gyengébb fél védelmezésére. Ennek az állami beavatkozásnak gyakorlati hatása azonban eltörpül azok mellett az eredmények mellett, amelyeket a munkavállalók a *szervezkedés szabadsága* révén az egész világon el tudtak érni. Éppen ezért a szociálistáknak — amikor az individuálizmust, a liberálizmust okolják minden társadalmi bajért — nem szabadna elfelejteniök, hogy ugyanaz a gazdasági és politikai irányeszmé, amely a szerződési szabadsággal módot adott a gazdaságilag gyengébb munkavállalók kizsákmányolására, — a „szervezkedési szabadsággal“ a munkavállalóknak is lehetővé tette azt, hogy az együttes fellépés erejével *egyenrangú szerződő felekként* állhassanak a munkaadókkal szemben és érdekeiket ugyanolyan éles fegyverekkel védelmezzék meg, aminőkkel szerződési ellenfelük áll velük szemben. És hogy nem a szociálizmus által annyira portált *állami gyámkodás*, tehát nem első sorban a jog, hanem az érdekelt felek küzdelme és békés megegyezése visz a szociális probléma megoldása felé, ennek igazolására csak két ténytet akarok felemlíteni. Magyarországon, ahol a törvényhozás még mindig adós azok-

nak a szociálpolitikai törvényeknek jórésszével, amelyek — különösen Németországban és Angliában — már évtizedek óta érvényben vannak, — a munka legtöbb problémája a szakszervezetek segítségével ugyanoly megoldáshoz jutott, mint a többi kulturállam jogszabályainak nyomására. Másrésről a legujabb német és osztrák munkajog egyszerűen kipárolgott a kodexekből és székhelyét a különböző munkaadó és munkavállalók között létesített *tarifaszerződésekbe* tette át. Ha az igen tisztelt szociálpolitikusok és az érdekelt társadalmi rétegek ezeket a tényeket szem előtt tartják, akkor a kellő mértékre fogják leszállítani azokat a követelményeket, amelyeket a munkajoggal szemben támaszthatnak. Hiszen a jog nem teremt, alkot életet, hanem csak megállapítja, regisztrálja az élettől kiforrott intézményeket.

Speciálisan a ker. munka tekintetében szükségesnek tartok még egy általánosságra rámutatani. Aki a ker. munka viszonyainak az utóbbi évtizedekben kialakulását és fejlődését nyitott szemmel nézi, nem hagyhatja figyelmen kívül azt az igen tanulságos tényt, hogy a nagyobb *vállalatok állandó ker. alkalmazottjainak* jogviszonya messze eltávolodott a tisztán do ut des jelszóra hallgató szolgálati szerződéstől és lassankint bár, de határozott lépésekkel közeledik ahhoz a jogviszonyhoz, amely pl. az állam és tisztviselői között alakult ki. Ezek az alkalmazottak nem csupán eufemisztikus célzattal nevezik magukat „magánhivatalnokoknak“, hanem igen helyesen juttatják ezzel kifejezésre azt, hogy ők vállalatuknak első sorban állandó szervei, nélkülözhetetlen részei, személyiségének kiegészítői és csak másodsorban szerződéses ellenfelei. A nagyobb vállalatok magántisztviselőinek helyzetében beállott ezt a metamorfózist honorálja a jog is, amidőn a munkaadótól nemcsak a munkabér kifizetését, hanem az alkalmazottakról való atyai gondoskodást is megköveteli, viszont a ker. alkalmazottól nemcsak a munka elvégzését, hanem a vállalat iránti hűséget, odaadást is elvárja. Tudatosan szembehelyezkedik tehát a tényekkel az, aki a ker. munkát még ma is egyszerű árunak minősíti és azt állítja, hogy e téren még mindig az ellentétes érdekekkel fűtött ellenfeleknek elkeseredett harca tombol. Mért tény az, hogy az állandó ker. alkalmazottak jogviszonyainak kialakításánál az erkölcsi tényezők — és ezek között első sorban az egymásra utaltság érzése — vették át a vezető szerepet és az iparszabadság szolgálati szerződését egy olyan jogviszony szorította ki, amely a ker. munkavállalót a vállalat szerves részévé teszi, amely az érdekellentét helyébe látható eredménnyel az *érdekidentitást* helyezi. Erről a tényről bárki is meggyőződést szerezhet, ha kezébe veszi valamely nagy vállalat számadását és megnézi, hogy a bruttó bevételeknek minő horribilis részét emésztí fel a regie-költség, a munkabér!

Ezeknek az általánosságoknak előrebocsátása után, áttérek tulajdonképpen tárgyamra, amelyet azzal a kérdéssel határolnék el, hogy *milyen feladatok várnak törvényhozásunkra a ker. munka szabályozása terén?* A felvetett kérdésre a választ legvilágosabban úgy adhatjuk meg, ha sorra vesszük: 1. a keresk. munkaviszony keletkezésénél, 2. a ker. alkalmazott jogai és 3. kötelezettségei tekintetében és végre 4. a munkaviszony megszűnésével kapcsolatban megoldásra váró problémákat.

1. Jelenlegi jogunk értelmében a ker. alkalmazott munkaviszonyát a *szolgálati szerződés* állapítja meg, amelyet az alkalmazott a főnökkel bárminő formában megköthet. A szerződés rendszerint bizonyos próbaidő elteltével (amely egy hónapnál, fontosabb teendőkkel megbízott alkalmazottnál pedig két hónapnál hosszabb nem lehet (1910/920. M. E. sz. rend. 5. §. a.)), válik mindkét félre kötelezővé. A bázis tehát, amelyre mai jogunk a munkaviszonyt alapítja: a szolgálati szerződés, amelyben a felek a munka feltételeit „szabad egyezkedéssel” (Kt. 55. §.) állapítják meg. Hogy ez a bázis a gazdaságilag gyöngébb ker. munkavállalót a munkaadóval szemben védtelenül hagyja, azt manapság már senkinek sem szükséges külön is bebizonyítani. Van-e szükség és ha van, minő formában és tereken kell a törvényhozásnak a *munkaviszony megállapításának* eddigi szabályozását átalakítani?

Azt a gondolatot, hogy a szolgálati szerződést egyszerűen el kell vetni, tehát a feleket meg kell fosztani attól a joguktól, hogy jogviszonyukat érdekeiknek és az eset konkrét körülményeinek megfelelő módon *szabadon* rendezhessék, — a ker. munka szabályozásának terén à limine vissza kell utasítani! Hiszen a ker. munka olyan változatosságot és sokféleséget mutat fel, a ker. munkavállalók szociális helyzete annyira különböző, hogy egy sablonos munkaszerződésnek a felekre oktrojálása egyenesen megfojtaná magát a gazdasági vállalkozást. A vezérigazgatót, a kiváló konstruktört, a jogtanácsost, a főkönyvelőt nem kell állami védelemben részesíteni, amikor a bizonyos fokig nekik kiszolgáltató vállalatkal szemben megszabják szerződéseiknek feltételeit; de felesleges az állami gyámkodás annál az alkalmazottnál is, aki valósággal „cum iure successionis” lép be valamely kiskereskedő rokonának az üzletébe. Azt az elvet tehát, hogy a szabad egyezkedés legyen továbbra is a munkaviszony megalapításának legfőbb forrása, egyenesen végzetes volna a törvényhozásnak feladni. Az állami beavatkozásnak e téren csak ott lehet helye, ahol a törvényhozás a tömeges, sablonos munkával vagy valamennyi munkavállalót egyaránt érintő munkafeltétel szabályozásával áll szemben. Mert, amint alább látni fogjuk, vannak olyan munkafeltételek, amelyeknek tetszésszerűtlen megszabását — a gazdaságilag gyengébb munkavállaló érdekében nem lehet a felek érdekharcának bizonytalan

kimeretelére bizni. Ezeket a törvényben kell szabályozni és fel kell állítani azt az általános szabályt, hogy a felek jogviszonya tekintetében a szolgálati szerződés nem teheti túl magát az alkalmazott érdekeit védelmező törvényes rendelkezéseken. De másrésről honorálni kell a jogalkotásnak a nagy vállalat ker. alkalmazottjainak munkaviszonya tekintetében fentebb vázolt azt az eltolódást is, amely ezeknek az alkalmazottaknak a jogviszonyát a köztisztviselők, etikai tartalommal is átítatott, jogviszonya felé vitte. Ennek alapján kötelezni kellene minden olyan vállalatot, amely pl. 20-nál több *állandó* alkalmazottal dolgozik, hogy a munkaviszonyt a törvényes rendelkezéseknek megfelelő *szolgálati pragmatikában* rögzítse meg; tehát ne egyenként, hanem kollektíve szabja meg az *általános munka-feltételeket*! Ami pedig a tömeges és sablonos ker. munka feltételeinek a megállapítását illeti, itt egészséges mederbe kellene terelni az egyes szakmunkaágak szerint keletkező szakegyesületek által a munkaadók egyesületeivel kötött u. n. *kollektív* (tarifa) *szerződéseket*, utját egyengetve különösen annak, hogy a két társadalmi réteg szakegyesületei ne mint ellenfelek, hanem a kölcsönös érdekek alapján kooperáló képviselői mindkét félnek, a ker. munka békéjének állandó biztosítói is lehessenek.

Az előadottak alapján a teljes munkaszabadság rendszerével szemben a *munkaviszony megalapítása* tekintetében a jövőbeli jognak öntudatosabban és világosabban kell kifejezésre juttatnia azt a jelenlegi jogban és gyakorlatban is érvényesülő alapelvet, melyet akként formulázhatnánk meg, hogy a ker. munkánál a felek jogai és kötelezettségei tekintetében először a törvényt, azután a szolgálati szerződést, azután a szolgálati pragmatikát vagy tarifaszerződést, és ha a vitás kérdés tekintetében mindezek nem intézkednének: a hasonló vállalatokban fennálló szokást és gyakorlatot kell a bírónak irányadóul venni. Ha pedig az imént felsorolt jogforrások sem adnának a konkrét kérdésre feleletet, a munkaügyi bíróság hivatott a mindkét fél érdekeit egyformán figyelembe vevő és a *méltányosságnak megfelelő* megoldást megtalálni.

2. A kereskedelmi alkalmazott legfontosabb *jogai*: a) a munkabér, b) egészségének és erkölcsének szociális védelme és c) a távozási bizonyítvány.

ad a) A munkabér lehet *természetbeni járandóság* vagy *készpénz*. A készpénzben kikötött munkabér fajtái: a rideg illetmény (fix fizetés), a provízió, a tantième (nyereségrészesedés), remuneráció, napidíj és végkielégítés. Jelenlegi jogunk értelmében a munkabért mindenekelőtt a *szerződés* hivatott megállapítani. Ha a szerződés nem intézkedik, a *hatósági díj-szabást* és ha ilyen sincsen, a *helyi szokást* kell irányadónak venni. Ha helyi szokás sincsen, a *bíróság* hivatott a munkabért a körülmények figyelembevételével megállapítani. A természet-

beni járandóság tekintetében az Ipt. 98. §-a csak azt a rendelkezést állítja fel, hogy a munkaadó, ha az alkalmazottnak lakást is ad, e célra egészséges és lakható helyiséget tartozik kijelölni, amit a tisztí orvos hivatott ellenőrizni. A *végkielégítés* kérdését az 1910/920. M. E. sz. rend. 9—10. §-ai szabályozzák és pedig oly módon, hogy végkielégítést csak az a ker. alkalmazott követelhet, aki legalább 5 évig állott, megszakítás nélkül szolgálatban. Az olyan alkalmazottnak, aki valamely nyugdíjintézetből nyugdíjat kap, nem jár végkielégítés. A ker. alkalmazott munkabérét ezeken felül védelemben részesíti a végrehajtási törvény novellája (1908:XLI. tc. 11. §.), amidőn a létminimumot biztosítja, a csődtörvény (1881:XVII. tc. 60. §. 1. p.), amely a vállalat csődje esetében a munkabérkövetelést I. osztályu követelésnek minősíti és a vagyonbukott vállalatnál továbbműködő alkalmazott munkabérét tömegtartozásnak nyilvánítja, és végre a birói gyakorlat, amely tiszteletreméltó odaadással és igaz emberszeretettől áthatott szociális érzékkel igyekszik a hiányos törvényes oltalmat pótolni.

Vizsgáljuk most azt a kérdést, hogy *minő feladat vár jövőbeli jogunkra a munkabér kérdésének megfelelő szabályozása tekintetében?* Talán mondanom is felesleges, hogy ennek a rövid cikknek keretében nem állhat módomban a munkabér jogi szabályozásának végtelenül fontos kérdését a szükséges intenzivitással bonckés alá venni. Éppen ezért meg kell elégednem itt is a megoldandó és megoldható problémák rövid érintésével.

A ker. munka bérének a törvényben keresztülvitt, *sablonos megállapítása* olyan bizarr idea volna, amelyet nemcsak azért volna lehetetlenség megvalósítani, mert a pénz vásárló erejének ingadozása miatt ez gazdaságilag keresztülvihetetlen, hanem főleg azért, mert az egyéni iniciatívára, odaadásra, ügyességre és szaktudásra annyira rászoruló ker. munkával a sablonszerűség elvileg ellentétben áll. A törvényhozás e téren csupán azt teheti meg, hogy *a)* az egész munkaerejét és sokszor személyiségét is a vállalat rendelkezésére bocsátó alkalmazott munkabérének megállapítása tekintetében a méltányosságot jelenti ki alkalmazandónak; *b)* feljogosítja a munkavállalót arra, hogy olyan esetben, amidőn a munkaadó az ő tapasztalatlanságát, könnyelműségét, függő vagy szorult helyzetét kihasználva, aránytalanul alacsony munkabért köt ki, a munkaügyi bíróság előtt a munkabér méltányos kiegészítését követelhesse és *c)* semmisnek minősíti azt a megállapodást, amely az alkalmazottat beszerzési forrásainak megválasztásában vagy munkabére felhasználásának módjában korlátozza, avagy a munkaadó javára az alkalmazottól, utóbbinak megkárosításával ingyenes előnyt vagy aránytalan nyereséget biztosít. Ezek az általános elvek, nézetem szerint, elég hatékonyak volnának arra, hogy segítségükkel a hivatásuk-

nak magaslatán álló munkaügyi bíróságok biztosítsák a *lét-minimumot és megvédelmezzék a kereskedelmi munkavállalót a kizsákmányolással szemben*. Azt mondanom sem kell, hogy a megfelelő munkabér biztosítása terén a szerződés, de különösen a tarifaszerződés tehet a legtöbbet.

Részletesen kell a törvényben szabályozni a *munkabér esedékességének* kérdését, továbbá azt, hogy milyen esetekben jogosított a munkaadó az alkalmazott megszolgált bérét *beszámítás, levonás, birságolás* címén csökkenteni vagy visszatartani és hogy milyen feltételek mellett követelhet az alkalmazottól *biztosítékot* (kauciót) és köthet ki terhére *kötbért*. A megszolgált munkabér épségének a megvédelmezése olyan terrén, amelyen a jog igen hatékonyan tud a munkavállaló segítségére jönni.

Hasonlóképpen részletes szabályozásra szorul és alkalmas a *jutalék* (provízió) kérdése is. Az a kérdés, hogy az alkalmazott mikor és milyen ügyletek után követelheti a províziót, jelenlegi jogunkban még nincsen eléggé tisztázva. Már pedig az igen tekintélyes társadalmi réteget kitevő kereskedelmi utazóknak egzisztenciális érdeke, hogy e tekintetben minden bizonytalanság megszűnjön. Amellett, hogy világosan kell szabályozni az u. n. rayonügynök és az „utórendelés“ esetét is, jogot kell biztosítani az alkalmazottnak arra, hogy a provízió kiszámításának helyességét a főnök könyvei alapján ellenőrizhesse.

A *nyereségrészesedés és forgalmi jutalék* gazdasági előnyei-nek és várható szociálpolitikai hatásának vizsgálása és megállapítása nem a jogász feladata. A jogászt e munkabérfaj tekintetében mindenekelőtt az a negatívum érdekli, hogy a nyereségrészesedés rendszere — habár igen sok vállalatnál alkalmazásban van és némelyiknél csaknem nélkülözhetetlen — általánosságban kötelezővé nem tehető. Hogy miért nem, ennek a kérdésnek részletes taglálása igen messze elvezetne előadásom tárgyától. Elég ha csak arra hivatkozom, hogy a közelmúltban a zürichi kormány véleményt kért e kérdésben egy munkástól, egy munkaadótól és egy professzortól. A munkás és a munkaadó minden habozás nélkül azt a választ adták, hogy a nyereségrészesedés rendszerének általánosan kötelezővé tétele nem lehetséges és nem is volna alkalmas a szociális probléma megoldására, akárcsak előbbrevitelére sem. A professzor meg azt válaszolta, hogy a kérdés igen széles alapon nyugvó tanulmányozásra szorul. Arról tehát, hogy a nyereségrészesedést akár elvben, akár meghatározott és a részletekre is kiterjedő módon valamenyi vállalat valamenyi ker. alkalmazottjára vonatkozólag a törvényhozás kötelezővé tegye, nem lehet szó. A jognak azonban mégis foglalkozni kell ezzel az intézménnyel, és pedig abból az egyszerű okból, mert előnyei közismertek, a gyakorlati életben igen sok vállalatnál alkalmazásban van és sok vitára ad alkalmat. A nyereségrészesedésnek az életben különböző fajtái alakultak ki. A

szorosan vett nyereségrészesedés arra jogosítja az alkalmazottat, hogy fix illetményén felül a vállalat évi tiszta nyereségének meghatározott hányadában is osztozzék. Különösebb formája az u. n. *forgalmi jutalék*, amelyet elsősorban az elárusító személyzetnek szoktak biztosítani, az általa eladott áruk értéke arányában. Főleg az ipari munkásságnál terjedt el a nyereségrészesedésnek az a módja, hogy a vállalat a fokozottabb munkateljesítménnyel vagy az előállítási költségben jelentkező megtakarítással elért többletet vagy annak egy részét a munkásnak adja. Végre különösen Angliában és Északamerikában terjedt el az u. n. *munkás-részcsevény*, amely oly módon teszi a munkavállalót a vállalatban direkt érdekeltté, hogy bizonyos részvénystockot a munkásoknak kedvezőbb árfolyamon vagy kedvezőbb fizetési feltételek mellett átenged. Egész speciális intézmény a Franciaországban az 1917. ápr. 26. törvénnyel létesített és a részvenytársaságok tetszésére bizott *munka-részcsevény* (action de travail), amelynek ellenértéke a munka és tulajdonosa a vállalatnál dolgozó munkásokból alakult szövetkezet. Amíg a részvény az alkalmazottat társvállalkozóvá teszi és biztosítja javára a részvényesi jogokat is, addig a nyereségrészesedés többi esete nem létesít közte és főnöke között *társas viszonyt*. A commis érdekessé u. i. nem vesz részt a kockázatban, nem szólhat bele az ügyvitelbe és nem részese a vállalat vagyonának. Az ő joga tisztán arra szorítkozik, hogy a javára kikötött részesedés kiszolgáltatását követelje és a tantiéme kiszámításának helyességét *ellenőrizhesse*. Hogy ennek az ellenőrzésnek mekkora legyen a terjedelme, azt jogszabállyal kell megállapítani, számolva a főnök jogos érdekével is. Nézetem szerint az alkalmazottnak meg kellene adni azt a jogot, hogy azokról az ügyletekről, amelyek után őt forgalmi jutalék illeti, könyvkivonatot kérjen (a gyakorlatban különben az u. n. block-rendszer az ellenőrzést itt igen egyszerűvé teszi): ha pedig a vállalat egész nyereségében részesedik, a mérleg közlését követelhesse. A könyvek és egyéb iratok megvizsgálására a ker. alkalmazottat minden garancia nélkül feljogosítani nem lehet. Csakis a munkaügyi bíróságot kellene felhatalmazni arra, hogy per esetében, a nyereségrészesedés kiszámításának helyességét ellenőrizendő, a könyvek és mérleg megvizsgálását elrendelhesse.

Különösen az ipari vállalatok műszaki alkalmazottjainak érdeke kívánja meg, hogy az általuk felfedezett *találmányok* és *műszaki titokként kezelt* teljesítmények gazdasági hasznában ők is részesedjenek és az is biztosíttassék, hogy a találmány az alkalmazott nevéhez fűződjék. Ez is egy olyan tér, ahol a megfelelő jogi szabályozás sokat tehet.

ad b) A ker. alkalmazott *egészségének és erkölcsének védelmét* biztosítani alkalmas jogszabályok a munkavédelem nagy problémájának szerves részei. A munkavédelem megfelelő kiépi-

tését a szerződő felektől és pedig egyedül a főnöktől megkövetelni nem lehet. Itt átfogó, valamennyi munkavállaló érdekeit szolgáló és valamennyi munkaadót igénybe vevő intézmények létesítésére és fejlesztésére van elsősorban szükség. A betegség, baleset, aggkor, munkaközvetítés, továbbképzés, és munkanélküliség problémái még igen hosszú ideig fognak kísértetni, amíg a mi irtóztatóan megviselt gazdasági életünk meg fog tudni velük birkózni. Hiszen a gazdag és győztes Anglia egyik kiváló szociálpolitikusa is azt mondta még a régi, boldog békeidőkben, hogy „a munkanélküliség kérdése az a szfinx, amely feltétlenül felfal bennünket, ha talányát meg nem fejtjük.” Mit mondjunk akkor mi, akik fenéig üritettük ki a megpróbáltatás minden pesszimizmust messze tulszárnyaló ürmopoharát. Minő átfogó és hatékony, beavatkozást várhassunk ezen a téren az államtól, amely pénzügyileg és gazdaságilag valóságos — hadi rokkant!? Nem érzem hivatottnak magamat arra, hogy a munkavédelem megszervezésének és kiépítésének teendőit a mai gazdasági viszonyok reálitásaival számolva meghatározzam. Csak arra akarok rámutatni, hogy a ker. munkavállalók szociális védelme tulnyomó részben az általános munkásvédelem megteremtésével fog valósággá válni. Addig is azonban, amíg ez megtörténik, a főnök szociális kötelezettségeinek a lehetőségekkel számoló megállapításával kell e téren a leheletségest megtenni.

Mindenekelőtt az egészséget védő üzlethelyiségre és a megfelelő *üzemi rendre* gondolok, amely utóbbi a munkaidőt és a pihenő időt megfelelően szabályozza. Védni kell az alkalmazottat a túldolgoztatás ellen és az ellen, hogy olyan munkára alkalmazzák, amelyet testi ereje nem bír el, pártolni kell és a helyes mederbe terelni azokat a *jóléti intézményeket*, amelyeket a nagyobb vállalatok az alkalmazottak kooperációja mellett az alkalmazottak megélhetésének megkönnyítése és szociális védelme érdekében létesítenek. (Rendezni kell az állandó alkalmazottak szabadságidejét.)

ad c) Ami a *távozási bizonyítvány* kérdését illeti, e tekintetben azt a törvényes jogot kell biztosítani az alkalmazottnak, hogy ő a szolgálati viszony megszűntekor munkaadójától az alkalmazás minőségét, helyét, tartalmát és járandóságait feltűntető bizonyítvány kiállítását követelje. És a munkaadónak megtiltandó, hogy e bizonyítványba olyan megjegyzéseket vegyen fel, amelyek a más helyre belépést megnehezítik.

3. A *ker. munkavállaló kötelezettségei* egyrészről a) a vállalt munka elvégzésében, másrészről b) bizonyos, a vállalat érdekeit sértő cselekményektől való tartózkodásban állanak. Az utóbbi kötelezettségek domborítják ki ennek a munkaviszonynak etikai oldalát.

ad a) Azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a ker. alkalmazott elvégezni köteles, a szolgáltatási szerződés, a szolgáltatási pragmatika vagy tarifa szerződés hivatottak elsősorban megállapítani. Ha ilyen megállapodás nincsen, a hasonló vállalatokban végzett ker. munkát kell venni irányadónak. A ker. alkalmazott által végzendő munka tekintetében beavatkozásra csak a következő irányokban van szükség: Megtiltandó, hogy a főnök az alkalmazottat olyan munkára fogja, amely utóbbinak erejét meghaladja vagy — ha kiskoru — fejlődésére ártalmas. A ker. alkalmazott csakis ker. természetű munka elvégzésére lehet kötelezni. Egyéb természetű munka elvégzéséhez, külön beleegyezésre van szükség. Csakis kivételes esetben lehet az alkalmazottat arra szorítani, hogy *ideiglenesen* a szerződésben vállalt munkától eltérő munkát végezzen, feltéve, hogy ez nem jelenti a munkafeltételek rosszabbodását. Azt a magánjogi elvet, hogy a munkavállaló csupán munkaadójának köteles a vállalt munkát elvégezni, és ennek következtében a munkaadó a szolgáltatásokra szerzett jogát másra át nem ruházhatja, — a ker. munka jogviszonyaira mereven alkalmazni nem lehetséges. Itt u. i. a tényleges helyzet rendszerint az, hogy az alkalmazott magához a vállalatához szegődik, amely vállalat és a rajta felépülő szolgáltatási szerződéses viszony nem változik meg abban az esetben, ha a főnök az üzletet átruházza, avagy a vállalat pl. társas vállalattá alakul át. A munkaadó személyében beálló változás tehát az alkalmazott érdekét rendszerint nem is érinti.

ad b) A ker. munkavállaló negatív kötelezettségei: tartózkodás attól, hogy munkaadójának versenyt okozzon, az üzleti titkok el nem árulása és ajándékok el nem fogadása harmadik személytől. Jelenlegi jogunk és az élet is a *versenytilalomnak* két fajtát ismeri, az u. n. *törvényes versenytilalmat*, amelyet a Kt. 53. és 54. §-ai szabályoznak, és a *szerződéses versenytilalmat*, amelynek érvényességi feltételeit — törvényes szabályozás hiányában — a bírói gyakorlat igyekszik megállapítani. A törvényes versenytilalom csupán a szolgáltatási viszony tartamára szól és kettős célt szolgál. Egyrésztől biztosítani akarja az alkalmazott teljes munkaerejét (a munkaadó javára); másrésztől megakadályozni azt, hogy az üzleti titkokat ismerő alkalmazott a maga vagy más részére kötött ügyletekkel versenyt okozzon a vállalatnak. A Kt. vonatkozó szabályozása tulló a célon, mert egyszerűen megtiltja minden ker. ügyletnek a kötését és tilomszegés esetében kumulative jogosítja fel a főnököt a kártérítésre, az ügyletbe belépésre és a szolgáltatási viszony rögtöni hatályu felbontására. Ha tehát pl. egy vaskereskedő alkalmazottja, délutáni szabad idejében a kávéházban vásárol egy mázsa kávé azzal a szándékkal, hogy azt nyereséggel tovább adja, — a főnök ezért tőle kártérítést köve-

telhet; követelheti, hogy a vételügyletbe az alkalmazott őt léptesse be vevőnek és mindezek tetejébe azonnal ki is teheti a szűrét. Ezt a szabályt kétségtelenül reformálni kell és pedig akként, hogy csak a versenyügyletek kötését és azt kell megtiltani, hogy az alkalmazott a főnök beleegyezése nélkül más ker. ipart is folytasson. A tilalomszegés fentebb ismertetett következményeit pedig alternative kellene megállapítani. Tehát a főnök a tilalmat megszegő alkalmazottól vagy csupán kártérítést, vagy a belépést követelheti vagy a szolgálati viszonyt bonthatja fel.

A *szerződéses versenytilalom* az a megállapodás, amelynek értelmében a szolgálatba belépő ker. alkalmazott arra kötelezi magát, hogy a *szolgálati viszony megszűnése után* bizonyos ideig, bizonyos helyen egy meghatározott tevékenységet nem fog kifejteni. Pl. a Ganz-Danubius mérnöke aláírja azt a szerződést, hogy ő kilépése után 3 éven át Középeurópában a vállalatához hasonló üzemet folytató vállalatot se nem létesít, sem ilyenbe akár alkalmazotti, akár bárminő más minőségben be nem lép. Hogy egy ilyen szerződéssel szemben a ker. alkalmazott bizonyos foku védelemre szorul, az az egész világon épp annyira kétségtelen, mint az, hogy a szerződés megkötése a vállalatnak sokszor existenciális érdekét jelenti. A mi birói gyakorlatunk az ilyen szerződést, mint erkölestelent, semmisnek nyilvánítja abban az esetben, ha az alkalmazott jövőbeni boldogulását *tulságosan* megnehezíti. Hogy mikor tulságos ez a korlátozás, azt a bíróság a tilalom *tárgya, ideje és helye* alapján dönti esetről-esetre el. Nem ismeri el továbbá a gyakorlat a szerződést hatályosnak, ha a kikötés a főnökre nézve tárgytalanná válik (pl. megszünteti vállalatát stb.) Ha a felek a tilalomszegés esetére kötbért kötnek ki, azt mérsékelni nem lehet. Körülbelül ezek volnának jelenlegi jogunkban a szerződéses versenytilalom jogszabályai.

Nézetem szerint birói gyakorlatunk nem tudta a kérdést helyes alapon megfogni. Ennek az állításomnak igazolására csupán arra hivatkozom, hogy amikor az első ilyen szerződés az észak-amerikai bíróság elé került, a birónak első kérdése az volt: „minő *ellenértéket* adtál te hatalmas és gazdag vállalat ennek a szegény alkalmazottnak azért, hogy ő a *te érdekedben* korlátozta munkaszabadságát?” Meg van a „valuable consideration“, az értékelhető „ellenérték“? A magyar birói gyakorlat figyelmét elkerülte ez a szempont. Már pedig bizonyításra alig szorul, hogy a tilalom érvényességének első feltételéül a *visszterhességet* kell megszabni! Meg kell engedni azt, hogy a vállalkozó a *maga komoly érdekét biztosítandó* áldozatot követeljen alkalmazottjától. De fizesse ezt meg neki! Pl. biztosítsa javára a tilalom tartamára azt a munkabért, amelyet a kilépéskor élvezett. Ha a törvényhozás a visszterhesség elvi alapjára helyezkedik, akkor már igen könnyen megállapíthatók azok a további részletek is, amelyek a

szerződéses versenytilalom megfelelő szabályozásához el fognak vezetni.

Az üzleti és üzemi titoknak az alkalmazott részéről elárulását a tisztességtelen versenyről szóló 1923:V. t.-c. 15. és 21. §-ai a megfelelő magánjogi és büntetőjogi megtorlásban részesítik, úgy, hogy ez a kérdés külön szabályozásra nem szorul. Ugyancsak ez a törvény minősíti vétségnek az alkalmazottnak a vállalat rovására történő *megvesztegetését*.

4. A ker. alkalmazottak szolgálati *viszonyának megszűnéséről* az 1910/920. M. E. számú rendelet a modernebb követelményeknek megfelelő intézkedéseket állítván fel, ezen a téren sürgősebb törvényhozási teendőkre nincsen szükség.

*

Azt hiszem, ezekkel a vázlatos fejtegetésekkel sikerült érintenem a ker. munka minden olyan fontosabb problémáját, amely jogi szabályozásra alkalmas és szorul. Fejtegetéseimet annak a körülménynek hangsúlyozásával fejezem be, amit bevezetéseken is kidomborítottam, hogy t. i. a jog szerepe a ker. munka kérdésének megfelelő megoldásánál csak *másodlagos*. A munkavállalóban és a munkaadóban kell kialakulni annak a szellemnek, annak a légkörnek, amely a békét, a harmóniát és a kooperációt megteremti. Mert ha a munkaadó a gazdasági szabadságot úgy értelmezi, hogy neki *szabad* az ő munkásembertársától mindazt kipréselni, amit gyengesége és szegénysége miatt belőle csak kipréselhet; a munkavállaló pedig úgy okoskodik, hogy neki szabad tönkre tenni a termelést, nyomorba dönteni saját magával együtt a társadalmat, ha a szervezkedés ereje őt erőssé és hatalmassá teszi, — akkor csődöt mond a szerződési szabadság elve és az eredményében sohasem tökéletes „állami beavatkozás” válik elkerülhetetlenné. Mihelyt azonban a munkavállaló belátja, hogy neki nemcsak jogai, hanem kötelességei is vannak, a vállalat neki nem ellensége, hanem existenciájának megteremtője és hordozója; a munkaadó pedig nem csupán „áru-cikket” lát a munkásban, hanem vállalatának nélkülözhetetlen alkotórészét, a vele azonos érdekekért küzdő bajtársat — mindjárt elsimulnak a gazdasági élet tengerének háborgó hullámai és eltűnik a jog beavatkozását parancsoló surlódási felület. Ehhez a harmóniához azonban nem az „önzés”, az „önérdek” és a „gazdaságosság elvének” bálványozása, nem a csendőrség és végrehajtó képében élénk toppanó kényszernormák szaporítása, hanem egyedül a sokszor kigunyolt és megvetett *erkölcsi tényezők* életrekeltése és bekapcsolása vezethet el. A materializmus csufos bukása után a termékenyítő, minden társadalmi réteget magával ragadó, az individuálizmust az altruizmussal megnevező *pozitív ideálizmust* szomjuhozza az élet. Ez az ideálizmus fogja megteremteni a ker. munka békéjét is!

Kuncz Ödön.

Külföldi kísérletek az állami vasutak szervezetének átalakítására.

Az utóbbi években ismételten volt alkalmunk rámutatni azokra a gazdasági és pénzügyi bajokra, amelyek a háboru óta a világnak legkülönbébb részein, de főleg az európai kontinensen a vasutakra nehezednek, legyenek azok állami vagy magánvasutak. Sir William Acworth az osztrák vasutak szanálására vonatkozó ismert jelentésében ezt röviden azzal jellemezte, hogy Európában nem ismer vasutat, amely a háboru óta 80%-nál kedvezőbb üzemi coefficiens-t képes elérni. A vasutak rossz gazdasági helyzete nem meglepő jelenség, mert a vasutak üzeme és gazdasági eredménye mindig hű képe volt és marad is hazája gazdasági viszonyainak. A vasut olyan tükör, amely ezt a képet hol eredeti nagyságában, hol kisebbítve, hol nagyobbítva mutatja; de a tárgy és a kép közt mindig ki lehet mutatni az összefüggést. Természetes, hogy a kép nagyítása ott a legnagyobb, ahol tiszta államvasuti rendszer áll fenn, mert ott az állam pénzügyi bajai a vasutnál sokszorozva mutatkoznak; míg ott, ahol tisztán magánvasuti a rendszer és főleg akkor, ha a vasuttársaságok cimletei erős kézben vannak, az a kép, amelyet a vasutak a bajokról mutatnak, kisebb is lehet az állam igazi rossz gazdasági helyzeténél, mert megeshetik, hogy az állam hitele nagyobb mértékben rendült meg; míg a vasutak az erős kéz hitelnnyújtással igyekezik a bajokon átsegíteni, hogy a vasutakba befektetett tőkéjét belátható időn belül ismét jövedelmezővé tegye vagy legalább is megmentse.

Talán ez a gondolatmenet adott tápot annak a sok helyütt felvetett eszmének, hogy a nyomorgó államvasutakat magánvállalatoknak kell átadni. Emellett kétségtelenül az az eszme is mozgatója ennek az irányzatnak, hogy a magánvasut kereskedelmi elvek szerint gazdálkodik; az államvasut pedig erre nem alkalmas. Azt hisszük, hogy mindkét gondolatmenetben hiba van. Az elsőben az, hogy amit az erős kéz már egyszer befektetett vagyonának megmentése érdekében áldozni kész, azt az áldozatot nem igen hozná meg azért a kétes reményért, hogy rosszul menő állami vasutat átvéve, — álló, vagy (bérlet esetén) csupán forgó tőkéjét abba befektetve, — azt kereske-

delmi elvek szerint — talán sikerülnie fog jövedelmezővé tenni. A másik hiba az, hogy a kereskedelmi elvek alkalmazása, amely talán állami vasutkezelés mellett sem tekinthető egészen kizártnak, nem elég arra, hogy valamely vasutat virágzó, jövedelmező vállalatá tegyen, ha azt az illető ország politikai, földrajzi, gazdasági és szociális helyzete megnehezíti. Már pedig a háboru után ezek a körülmények hozták rossz helyzetbe a vasutakat. Amelyik állam valutabajokkal küzd, vasutainál a kiadások óriási emelkedését nem képes tarifaemeléssel ellensúlyozni, mert mire a tarifát emeli, a pénz haladó értékcsökkenése már nagyobbra növelte a kiadásokat annál az összegnél, amely a tarifaemelésből fedezhető. Olyan államok, mint Anglia és Németalföld, amelyeknek nincsenek súlyos valutabajaik, kiviteli piacaik elesése folytán kevesebbet termelnek és fogyasztanak, a vasutak tehát csak kevesebbet szállíthatnak. A szociális bajok pedig mind a két csoportbeli államban jelentkeznek, vagy a fizetett munkateljesítmény csökkenése, vagy munkátlanság alakjában. Mindezekhez az államok harmadik csoportjában: a feldarabolt államokban még egyéb bajok is járulnak, aminők az utódállamok által át nem vett személyzet ellátásának terhe, a külföldről való anyagbeszerzés szüksége, a főutirányok másodrendű vasutakká lesülyedése, mellékvonalak fővonalakká átalakításának, új határ- és üzemváltó állomások berendezésének szüksége, a forgalmi eszközök csökkenése és sok más.

Az ilyen szerencsétlen államokban az államvasutat az iparral szokták összehasonlítani. Konstataálják, hogy az ipar úgy a hogy, a nehézségek ellenére is megél, kérdik, miért nem képes ugyanerre a vasut? Elfelejtik, hogy az ipar mögött ott áll a magánhitel; az államvasut mögött pedig csak az államnak leromlott hitele, amelyet a vasut deficitje tovább ront. Ezen a ponton — amikor t. i. a fenti vagy ahhoz hasonló okoskodás alapján látják, hogy igazi magánvállalattá átalakítás nem remélhető, vagy nem jár sikerrel — merül fel a vasut függetlenítésének eszméje, még pedig két alakban. Az egyik törekvés abban az irányban mozog, hogy az állam adja ki a nagykorusított vasutnak a maga örökrészét és azzal gazdálkodják azután a vasut kereskedő módjára. A nagykorusítást az önálló vállalkozás megszervezése, az örökrész kiadását egy — a költségvetésből kihasított — forgó tőke átengedése és az állam tulajdonát képező berendezések ingyenes használati jogának biztosítása képviseli. A másik törekvés olyan önállósításra, olyan kereskedelmi szervezet megalkotására irányul, hogy a vasut egészen önálló vállalkozás legyen, melynek a magánhitel is megnyílik. Ezek mellett a nagykorusítási törekvések mellett nem hiányzik a gondnokság alá helyezés sem, amikor diktátori hatalommal ellátott egyénre kívánják bízni a vasut vezetését és végre, —

hogy a családjogi hasonlatokat kimerítsük — van példa a vasut örökbefogadtatására is, amidőn — úgy, ahogy azt más alkalommal ismertettük — az államvasut (mint a francia vagy a hollandi) magánvasutakkal közös számadás alapján egységesen kezeltetik.

Az utolsó módszer eddigi eredménye nem valami nagyon kecsegtető. Ha az említett két kísérleti példát nézzük, azt látjuk, hogy a francia vasutak átszervezése nem javított a helyzeten. Az 1923. év veszteséggel végződik, az állami előlegek visszafizetésére gondolni sem lehet. A közös elszámolásban részes államvasutak elidegenítésének eszméje itt-ott újból felbukik. Az összes fővasutak közösségétől várt szociálpolitikai hatások egyelőre elmaradtak.

1922-ben a hollandi vasutaknak biztosított 5% osztalék csak úgy volt elérhető, hogy az állam a két társaság részvénytőkéjének körülbelül $\frac{2}{3}$ -át kitevő összeget előlegezett a társaságoknak: együtt 30 és fél millió hollandi frt-ot meghaladó összeget. A kormány a helyzet javítása érdekében külön tanácsadó szervet létesített. Működésének eredménye egyelőre nem ismeretes.

A francia példákat szívesen követő Románia ezuttal nem követte a francia mintát. Ameddig csak lehet az államvasuti rendszer fentartásához ragaszkodott. Ennek keretében Románia, mely most is forgalmi eszköz hiányban szenved, mindenekelőtt azt igyekszik orvosolni. A forgalmi nehézségek leküzdése érdekében három erre hivatott főfelügyelőséget állítottak fel. A helyzet ismét előtérbe állította a magánvasuti üzemmé átalakítás eszméjét, amely annak idején főleg Bratianu ellenállásán hajótörést szenvedett. Most hir szerint angol konzorcium akarná bérbe venni a vasutakat. Az államvasuti rendszertől való meneküléssel látszólagosan ellenkező irányú jelenségekre is akad példa. A múlt év végén az angorai nemzetgyűlés elhatározta az anatóliai vasut visszavásárlását. Mivel a bulgár határtól Svilengradtól Konstantinápolyon át Haidarpasáig terjedő keleti vasuti vonal és a Konia-tól Adanán át a szyriai határig terjedő bagdadi vasuti rész is a török államé, így Bulgáriától Szyria-ig egységes államvasut keletkeznék. Egyelőre azonban ez csak elvi jelentőségű állásfoglalás, mert egyfelől a törököknek nincs pénzük az államosítást végrehajtani és mert másfelől az államosítás dacára bérbe adnák a vonalat u. m. a bagdadi vasut üzeme is bérüzem. Mivel a török vasutak a kamatgarancia tehertől akarnak szabadulni, a megváltás gyakorlati keresztülvitele azon fordul meg, vajjon a bérösszegek fedeznék-e a megváltási járadékot oly mértékben, hogy az áldozat kisebb volna az évi garancia terhénél? Itt röviden megemlítjük még a magánvasuti rendszerbe menekülésnek azt a különös formáját, amelyet Kanadában választottak. Ott az állami vasutak nem prosperáltak, míg nagy magánvasut-

juk, a Canadian Pacific fényes üzleteket csinált. Ezt a magánvasuti ügyvitel rendszerének tulajdonították. Ezeket az előnyöket úgy akarták az államnak is biztosítani, hogy az államvasutakat részvénytársasággá alakították át. A részvények azonban az állam tulajdonában vannak és az igazgatóság megválasztása is eképen az államtól függ. Az eredményekről nincs még elegendő megbízható adatunk.

Ettől a kísérlettől eltekintve, a reformtörekvések — ha az olaszországi diktaturarendszert is kivesszük, — abban a divatos irányban mozognak, hogy az államvasut szervezete alakittassék át úgy, hogy a vasut a parlamenttől, — a politikai általános és helyi befolyásoktól, — a miniszteriumtól függetlenítve, lehetőleg egyszerűen, kereskedelmi elvek szerint kezeltessék.

Papiroson a kereskedelmi gazdálkodásnak, a vasuti üzem önállósításának ismertetett elvei igen egyszerűek. A gyakorlati életben megvalósításuk igen nehéz. Be fogjuk mutatni egy pár példán, hogy ezeket az elveket különféle államokban az államvasutak átszervezésénél hogyan igyekeztek megvalósítani. Nem foglalkozunk a kanadai államvasutak már említett átszervezésével, mert az nem az államvasuti igazgatásra, hanem csak az állam tulajdonában levő részvénytársaság igazgatására, tehát tiszta magánvasuti formára vonatkozólag ad példát. És ha ezt akarjuk összehasonlítani azzal, hogy államvasuti üzemet mennyire lehet kommercializálni, inkább tiszta magánvasut-társaság viszonyaival hasonlítjuk össze.

A magángazdaságilag helyes vasutigazgatási szervezet mintájaképen, az államvasutaknál a magángazdasági elvekre történő áttérésnél alkalmazott rendszerekkel szembeállítjuk egy nagy angol vasuti csoport, nevezetesen az angol déli vasuti csoport szervezetének rövid átnézetét. Az igazgatás élén egy 21 tagu igazgatótanács áll. Ennek 7 bizottsága van, amelyeknek mindegyike a maga szakmájába tartozó összes ügyekben (beleértve az illető szakigazgatási ágban működő alkalmazottak és munkások ügyeit is) határoz. A 7 ágazat: jogi és egészségügy, forgalom, építés és földbirtok, járművek, hajózás, környéki forgalom, pénzügy és díjszabás. A határozati javaslatok előkészítéseért, a hozott határozatok végrehajtásáért és az igazgatás szabályszerűségeért az igazgatótanácsnak a vezérigazgató felelős. Őt, valamint az ügyészt és titkárt a tanács választja, a többi vezető tisztviselőt a vezérigazgató javaslatára az igazgatótanács nevezi ki. A vezérigazgató (general manager) a két helyettesével, kiknek hatáskörét ő állapítja meg, és a személyzeti főnökkel, meg a szabadjegyekre illetékes tisztviselővel együtt, vezeti a legfelsőbb igazgatást. Személyes vezetésről van szó, úgy hogy nincs igazgatóság, hanem csak vezérigazgató; nincsenek osztályok, hanem csak bizonyos ügyköröket — az igazgatótanács határozatainak és a vezérigazgató mindig általános elvi alapon mozgó utasításainak

keretén belül — szabadon, egyéni felelősség mellett intéző fő-tisztviselők léteznek. Ezek a saját hatáskörükben még azért is felelősek, hogy az alattuk dolgozó alkalmazottak száma elegendő legyen, de ne legyen több, mint amennyi kell. A titkár végzi az érintkezést az igazgatótanáccsal, a szocietárius ügyeket, ő köti meg az anyagszállítási szerződéseket (a beszerzett anyagok felett külön tisztviselő rendelkezik). Alatta áll az értékpapirokat kezelő: registrar, a pénzkezelést ellenőrző: controller, a pénztárnok és a mellérendelt fizető mester. A főkönyvelő és két segédje vezeti a könyveket, készíti a mérleget és a pénzügyi bizottságnak bemutatja a zászámadásokat. Vezeti a statisztikát, az egyes szolgálati ágaknak mindezekre nézve utasításokat ad, ellenőrzi a vasut anyagi vagyoniállagát. Az audit accountant ellenőrzi az állomások zárszámadásait és bevételeit, gondoskodik jegyek stb. előállításáról. Az adóügyeket, az ingatlanok kezelését, a jogügyeket, az egészségügyet, a rendőri ügyeket egy-egy vagy több külön fő-tisztviselő intézi. A chief operating superintendent intézi az egész vonatforgalmat, a menetrendeket, szétosztja a forgalmi eszközöket és megállapítja a forgalmi szolgálati szabályokat. Segédei a mozdonyüzemmel, a szolgálati szabályokkal, a személyzeti ügyekkel és az üzemmel foglalkozó egy-egy tisztviselő. Alattuk állnak a district operating superintendent-ek, akik az üzemi, helyi végrehajtó szolgálatot végzik. A főgépészmérnökhöz tartozik a járműbeszerzés és fentartás. E hatáskörben érintkezik a forgalmi és építési szakmabeli vezetőikkel. A vasut más szakmájába tartozó gépészeti berendezések (fűtés, világítás, elektrotechnika) tekintetében tanáccsal szolgál az illető tisztviselőknek. Alatta áll a kocsifelügyelő és a műhelyi felügyelő. A villamossági mérnöknek külön teendői vannak. Minden más műszaki feladat a főmérnök hatáskörébe tartozik, kinek több segéderője van, külön-külön ressort-tal. Az első a főmérnök segédje és helyettese, a második a kifelé való képviseletre, a harmadik a pályafelügyeletre, a negyedik új építésre, az ötödik hidakra és tetőkre, a hatodik fűtésre, világításra, vízellátásra, a hetedik épületekre, a nyolcadik a felülvizsgálatra és leszámolásra, a kilencedik a jelző berendezésekre, a tizedik a telefonra és távírdára illetékes. Az osztálymérnökök száma szükség szerint változó. A kereskedelmi szolgálat vezetőjének (chief commercial manager) igen tág a hatásköre. Hozzá tartozik a tarifaügy, a felszólamlási eljárás, jegy és fuvarlevéleladás, fuvar és mellékkilleték, vontató vágányok használati díjának beszedése és mindenekfelett a forgalomszerzés. Ez az angol vasutaknál igen messzemenőleg ki van fejlesztve. A manager alatt álló 7 helyi tisztviselő a legkisebb faluba is elmegy és megnézi, mit lehetne onnan elszállítani, tájékoztatást szerez arról, hogy evégből minő díjszabási és forgalmi intézkedésekre volna szükség, hasonlóképen igyekszik, ha erre alkalom van, tömegesen kihasznál

külön személyvonatokra utast szerezni stb. Tapasztalatairól a manager alá rendelt külforgalmi manager-nek számol be. A fő-managernek van még egy-egy segédje a személyzeti, szolgálati, a kontinenssel való forgalomra és a statisztikai, valamint a helyi személyforgalom ügyeire. Mindezekhez járul a bennünket közelebbről nem érdeklő hajózási és házhozszállítási szolgálat be rendezése, amelynek ismertetését itt mellőzzük.

Ezek után lássuk a reformkísérleteket: *Belgiumban* már 1834-ben kimondta a törvény, hogy a vasutak nemcsak saját kiadásait, hanem befektetési tőkéjük kamatoztatását is maguk fogják fedezni. Az 1846. évi törvény megalkotta a vasutak számvitelének alapjait ilyen értelemben. A reform keresztülvitele érdekében benyújtott törvényjavaslatokat azonban a képviselőház sorra visszautasította. Az 1912. évi költségvetési tárgyalásnál a vasutgazdálkodás kérdését újból felvetették és a háború befejeztével bizottságot küldtek ki a vasut autonómiájának tárgyalására. Ez javaslatot dolgozott ki avégből, hogy a vasutból önálló, az államigazgatás és gazdaság többi ágaitól teljesen különválasztott gazdasági alanyt csináljanak. Elfogadása kétes, mert a képviselőház beleavatkozási körét az államvasutak ügyeibe nagyon megszorítja. A vasut autonómiáját viszont a közvélemény egyre sürgeti. Az Institut Solvay már 1919-ben e mellett foglalt állást, a szenátus pedig 1921-ben a vasut „indusztriálizálását” követelte. Az állami pénzügyek rossz helyzete parancsolja, hogy e téren valami történjék. A felmerült két terv közül az elsőt. t. i. azt, hogy, mint a szomszédos Németalföldön, az államvasut magántársaságnak adassék bérbe — nyilván az ott szerzett kedvezőtlen tapasztalatok hatása folytán — már elejtettnek lehet tekinteni; annál komolyabban foglalkoznak a másodikkal, a már említett autonómizálási javaslattal. Ezt a tervezetet tehát érdemes lesz röviden ismertetni. Alapeszméi, hogy a vasut gazdaságában önálló, igazgatásában pedig független legyen. A számvitel kereskedelmi jellegű lesz. Igazgatótanács igazgat, hatóság hajt végre. A parlament csak az alkotmányadta általános jogkörben folyhat be a vasutügybe. A szakminiszter nem szólhat bele az üzletbe és üzembe, hanem csak összekötő kapocs vasut és parlament közt. A cél a kiadások és bevételek egyensúlyának elérése. A megoldást a tervezet így képzei: A vasut üzletét a „regie” vinné. Ez önálló jogi személy. Igazgatótanács vezeti, amelynek végrehajtó legfőbb közege a vezérigazgató. A tanács, amennyiben törvények, rendeletek végrehajtásáról vagy oly fontos ügyekről van szó, amelyekbe a parlament beleszólhat, a szakminiszter hozzájárulását köteles kieszközölni. A miniszternek a közérdek védelme szempontjából az igazgatótanáccsal szemben vétó joga is van. Az igazgatótanács tagjait a király nevezi ki. A regie átveszi a vasutak tulajdonát az összes jogokkal és kötelezettségekkel. Az állam

a vasuti értékek kamat és törlesztési szükségletét az értékpapirtulajdonosoknak garantálja; de azokat a regie-n mint adóson hajtja be. A regie gazdálkodásának alapja a vasut és berendezéseinek ujonnan történő felbecslése volna. A vasut két számlát vezetne. A tőkeszámlán a 60 éven belül törlesztendő hosszú lejáratu kölcsönök, a folyószámlán az üzemi kiadások és bevételek számoltatnának el. Az igazgatótanács évi költségvetést készít, amely parlamenti jóváhagyást igényel. A budget-jén belül a regie szabadon gazdálkodik, de utasításszerűen arra van kötelezve, hogy a köznek, lehetőleg a legnagyobb előnyt biztosítsa és hogy kiadásait maga fedezze. Működési szabadságának tényleges korlátai ezek volnának: 10 millió frank erejéig rövid lejáratu kölcsönt a pénzügy- és vasuti miniszter jóváhagyásával, nagyobb kölcsönt csak törvény alapján vehet fel a regie. A kiadási előirányzatot túllépni csak nagyobb anyagkészleteknek, különösen olcsó, bevásárlása érdekében szabad. Üzemi feleslegekből tartalékot kell alkotni, mindaddig, amíg az alap a 100 millió frankot el nem éri. Ez elsősorban hiányok fedezésére szolgál. Ha erre nem elég, a parlament kölcsön felvételére kötelezheti a regie-t. A kölcsönt meghatározott idő alatt törlesznie és szolgáltatást az évi költségvetésekben biztosítani kell. Az állam új vasutak építésére és egyéb beruházásokra, valamint a dijszabások mérséklésére csak az ebből eredő terhek megtérítése mellett kötelezheti a regie-t. A kettős könyvvitel kötelező.

Az ismertetett elvek szerint a vasutat alig lehetne teljesen független vállalkozásnak tekinteni. A regie keze eléggé meg van kötve és különösen nagy a parlament beavatkozási jogköre. Ez, a belga közvélemény kritikája, amely különösen a tartalék-alap képzésének lehetőségét vonja kétségbe, mivel annak felszaporodását a beruházásokra és díjleszállításra irányuló kívánságok meg fogják hiúsítani, amint hogy ilyen tartalékképzés Belgiumban eddig sohasem sikerült. Svájc és Poroszország példája a háboru előtti időben megmutatta, hogy ily tartalékok képzése lehetséges, ha a törvényhozás eleve megköti azok igénybevételeinek feltételeit és minden más igénybevételt megtilt. Ugy látszik Belgiumban a kormány nem érezte magát elég erősnek, hogy ezt keresztülvigye és így az elhangzott kritikának az a hatásuk, hogy a javaslat parlamenti tárgyalása mindeddig nem került napirendre. A nehézségek egy részét a vasuti vállalat tőkéjének felbecslése okozhatta, amely tudvalevőleg az Amerikai Egyesült Államokban sem sikerült. De nehéz az egyes állami üzemek kiadásait és bevételeit is egymástól szétválasztani. Itt is azt tapasztaljuk, hogy a vasut — úgy mint nálunk és Auszriában — számos más igazgatási ág terheit viseli. E szétválasztás nehézségei folytán a parlament egyelőre azzal volt kénytelen megelégedni, hogy az állami üzemek költségvetési tervezetét a rendes budgettől formailag elválasztotta

és a költségvetés függelékében egyesítette a vasut, posta, táviró, telefon, kikötők és hajózás budgetjét. Egyuttal új vasuti számvitelt rendszeresítettek francia szakértő javaslata alapján. E szerint a számvitel alapja öt főcsoport: u. m. 1) általános igazgatás, 2) építés, 3) forgalmi eszközök és vonó energia, 4) üzem és forgalom, 5) felügyelet. E főcsoportok mindegyikén belül külön számlát vezetnek: a) a befektetési tőkéről, b) beszerzésekről, c) üzemi költségekről és bevételekről még pedig úgy, hogy mindegyik osztály megterheli a másikat az ő érdekében végzett teljesítmények költségeivel. Az osztályok számadatai mind a főkönyvviteli hivatalhoz kerülnek havonta. Ez megállapíthatja minden egyes osztályra nézve, vajjon kezelése gazdaságos volt-e és szükség esetén azonnal orvosolhatja a bajokat. Ezzel az új számviteli rendszerrel akarják megteremteni az átmenetet az önálló vasuti vállalatra. Erről a részletek ismerete nélkül lehetetlen ítéletet alkotni, de annyi kétségtelen, hogy az egyes szolgálati ágak gazdaságosságának külön-külön elbírálása és gyors áttekinthetése a kommercializálásnak elengedhetetlen feltétele. Legújabb hírek szerint Belgiumban addig is, míg a reform megvalósul, a mai igazgatási rendszer keretén belül igyekeznek kommercializálni. Ez egyfelől egy csomó állásnak, királyi rendelet útján, történt megszüntetésében nyilvánul. Sokal hatályosabb a másik eszköz, nevezetesen, hogy a belga államvasutak élére a magániparból kikerült egyént keresnek vezérigazgatóul.

Az *osztrák* vasut reformjának előkészítése, mint ismeretes, különös gonddal történt. Alapját azok a tanácsok szolgáltatták, amelyeket a népszövetség kirendelt szakértői Sir William Acworth és segitőtársa, a svájci dr. Herold a népszövetség kormánybiztosa elé terjesztettek. Ebből a jelentésből csak egynéhány olyan pontot akarunk kiemelni, amely az osztrák államvasutak speciális viszonyain tulmenő, ugyyszólván általános érdekű. Ilyen mindenekelőtt az a megállapítás, hogy az államvasuti rendszert fenn kell tartani, mert 1. politikailag lehetetlen, hogy az állam a vasutjait magántársaságnak átadja, 2. mert az állam nem találhat olyan vevőt vagy bérlőt, aki a vasutakat elfogadható feltételek mellett átvenné és 3. mert a történelem megmutatta, hogy lehetetlen kielégítő szerződést kötni államvasutak bérbevétele iránt, ha a vasut nem hoz tiszta hasznót. A feladat tehát nem lehet más, mint az államvasutakat politikai, helyi és külön érdekektől függetlenül, kereskedelmi alapelvek szerint kezelni. A kormány csak a vasut öre lehet, de nem felelőse. A vasuti költségvetést az államtól függetleníteni kell. Ennek feltétele a vasuti kiadások és bevételek önmagukban való egyensúlyba helyezése. További befolyást a kormány a vasuti budget-re csak előre nem látható események bekövetkezése esetén gyakoroljon. A vasuti budget egyensúlyba hozásának feltételei, hogy minden bevétel, amelyet a vasut keres az övé marad-

jon, hogy minden olyan szolgáltatás költsége, amelyet a vasut másnak javára végez, a vasutnak megtérítessék. Viszont a vasutat terhelje a leírás, a megújítás és törlesztés költsége. Szükséges, hogy a vasut vezetője valóban vezethessen. Legyen felelős, utasításait közvetlen azokhoz intézze, akik hivatottak azokat végrehajtani, ezek viszont közvetlenül felelősek a végrehajtásért. Aki valamit elrendel, maga győződjék meg rendelkezésének helyes végrehajtásáról is. Ezt végig kell vinni az egész szervezeten. Ez nagyobb centralizációra, de a helyi közegek nagyobb önállósítására és felelősségére, a személyzet az irodai munkastatisztika csökkentésére vezet. Beruházásokat csak ott szabad eszközölni, ahol hasznuk gyorsan megnyilvánulhat. Az illetmények kiszámítását egyszerűsíteni kell, de legyenek olyanok, hogy azokból a lényegesen redukált számú alkalmazottak megélhessenek. A munkaidőt a vasutnál nem lehet egyfolytában számítani. 14 órára is kilehet terjeszteni a munkanapot, ha a 8 órát megszakítjuk, 2–3-szor nem díjazott pihenő időket engedve. A munka nélkül töltött időt nem szabad díjazni. A szabadságidőket és helyettesítéseket is meg kell szorítani. A nyugdíjterhet csökkenteni kell. A személyzetcsökkentést ne a régen, hanem az újabban szolgálókon kezdjék. A vasut önállósításánál a régi nyugdíjterhek egy részét le kell venni a vasut vállairól. Az osztálymérnökség számát csökkenteni, a pályafentartási és forgalomfelügyeleti szakaszok hosszát növelni, a pályafentartási egyes csoportok létszámát csökkenteni, a pályafelügyeletet egyszerűsíteni, az ezzel foglalkozó személyzet számát apasztani kell. Ugyanez áll az állomási személyzetre is. Itt egy személy többféle: t. i. forgalmi és kereskedelmi szolgálatba vágó funkciót végezhet és általában hibás a személyzeti létszámot az elérhető legnagyobb forgalomhoz mérten megállapítani. Az ellenkező a helyes eljárás. A funkciók egyesítése és az ellenőrző közegek számának apasztása a vonatkísérő szolgálatnál is helyén van. A fűtőházban is jogosult a megtakarítási prémiumok rendszerének kiépítése és a szelvényi berendezések mechanizálása. A fűtőházakban nem szabad nagyobb javításokat végezni, hanem azokat kevés, nagy, jól berendezett műhelynek kell átutalni. Ott többet kell dolgozni. Nem szabad előfordulnia, hogy a 8 órai munkanap 11%-kal kevesebb munkaidőt jelentsen, mint a régi 9 órás munkanap. A megoldás kulcsa az, hogy a műhelyekben az irodai munkát csökkenteni kell és az akkordbért úgy kell megállapítani, hogy annak alapja ne a 30%-kal felemelt, hanem a tényleg szükséges átlagos teljesítmény ideje legyen és az időbérrel szemben ösztökélésül szolgáljon a közepesnél jobb teljesítmény elérésére.

Mindenütt takarékoskodni kell és ha így is marad üzleti hiány, a díjszabásokat kell megfelelően felemelni.

Az osztrák Bundesbahn múlt évi október hó 1. óta mint

önálló vállalat működik, az 1923 július 19-én kelt törvény alapján, a népszövetség által kidolgozott pénzügyi terv értelmében. A vasut a kereskedelmi cégjegyzékbe mint „Oesterreichische Bundesbahnen“ van bevezetve. Feladata: az államvasutak üzemének vitele és egész vagyonának az abból eredő jogokkal és kötelezettségekkel „treuhändig“ megbízotti kezelése. Kezeli a korábban általa kezelt egyéb vasuti-, hajózási vállalatokat és melléküzemeket is. Mindazt, amit a vasut, az állam vagy más állami üzemek érdekében teljesít, a vasut javára meg kell téríteni, bele vannak értve ebbe a menetdíjkezdvmények is. A vasutat a közérdek biztosítása mellett kereskedelmi elvek szerint kell kezelni. A vasutak 200 milliárd osztrák korona alaptőkét kapnak. Ezenfelül az állam viseli az üzemi deficitet, amelynek előirányzatát az állami budget-be kell beállítani és amelynek törlesztése havi részletekben történik. A vállalat átvette az eddigi személyzetet. A szanálási terv szerint elbocsátandó személyzetből a vasutakra eső rész iránt a kormánnyal meg kellett állapodni. A szolgáltatati viszonyra vonatkozó korábbi szabályok érvényben maradnak, míg azokat a vállalat a vasuti személyzet központi bizottságával egyetértőleg meg nem változtatja, de 1924 év végéig ezeket kereskedelmi szellemben át kell alakítani. Az átvett személyzet nyugellátmányáról a vasut gondoskodik. Az át nem vett és a vállalat megalakulásakor már nyugállományban levő személyzet ellátási költségeihez a vasut, a kormánnyal egyetértőleg megállapítandó összeggel köteles hozzájárulni.

A szervezet nagy vonásokban a következő: A vállalatot a Vorstand-nak nevezett igazgatóság vezeti és a Verwaltungskommission-nak nevezett tanács ellenőrzi. Működésük általában az új német kereskedelmi törvény a Vorstand és Aufsichtsrat-ra vonatkozó szabályozásának felel meg és a Vorstandra kifejezetten ki is mondja a törvény, hogy erre a kereskedelmi törvény illető határozmányait megfelelően (sinngemäss) alkalmazni kell és hogy a Vorstand felelős a vállalatnak minden kárért, amelyet a rendes kereskedő gondosságának elmulasztása által a vállalatnak okoz. A vállalatnak ilyen igényeit a Verwaltungskommission érvényesíti. A Vorstand képviseli a vállalatot kifelé, de perben a képviselőt a kincstári jogügyek igazgatóságára bízhatja. Elnökét és tagjait a Verwaltungskommission elnöke, szolgálati szerződéssel, alkalmazza, a kormány jóváhagyásának fentartásával. Működésük hivatásszerű, más kereső foglalkozás üzéséhez ministeri jóváhagyás kell, parlamenti és kormányzati tagok nem alkalmazhatók. Elmozdithatók a kormány vagy a Verwaltungskommission elnökének kezdeményezésére.

A Verwaltungskommission 14 tagját a kormány nevezi ki 3 évre, a tagok egyharmada évente kiválik, elnökét is a kor-

mány nevezi ki, két alelnökét maga választja és ügyrendjét maga állapítja meg. 11 tagnak közlekedési-, közgazdasági szakembernek vagy a gazdasági életben vezető állást elfoglaló egyénnek kell lennie, 3 tagot a személyzet központi képviselője választ. A Vorstandba ki nem nevezhető egyének, a bizottságnak sem lehetnek tagjai. Funkciójuk ingyenes, de utiköltségeik megtérítetnek. A szakigazgatási-kormányzati ágak képviselői az üléseken részt vehetnek, felvilágosításokat kérhetnek és meghatározott kérdések tárgyalását követelhetik. A Verwaltungskommission hatáskörébe tartozik még a zárszámadások megvizsgálása és a Vorstand részére a felmentvény megadása, a pénzügyminister jóváhagyását igénylő hitelszerződések megvizsgálása a kormánynak fentartott díjszabási módosítások tárgyalása. Felvilágosításokat kívánhat és a kormánynak jelentést tehet. Az általános díjszabási határozmányok, a tarifakezelési alapok és a közgazdaságilag fontos kivételes díjszabások módosítása kormányjóváhagyásra szorul. Ha a vasut tesz javaslatot a kormánynak, két héten belül határoznia kell m. p., ha a kormány a javaslatot módosítani kívánja, a Verwaltungskommission meghallgatása után. Módosításokat a kormány maga is kezdeményezhet és ha ez a módosítás nemzetközileg elvállalt kötelezettségekből ered, a vasut szervei annak végrehajtását meg nem tagadhatják. Egy évnél hosszabb lejáratú hitelek felvételéhez a kereskedelmi és pénzügyminiszter, egymillió aranykoronát meghaladó belföldi és félmillió aranykoronát meghaladó külföldi kölcsön felvételéhez a kormánynak jóváhagyása szükséges. Az állami évi budget meghatározza, hogy milyen mértékben hagyhatja jóvá a pénzügyminiszter a vasutnak kölcsönök bekebelezése után való telekkönyvi megterhelését. A kereskedelmi miniszter továbbra is ellenőrzi a vállalatot az állami felségjogok, különösen az alkalmazottak védelme és a forgalombiztonság szempontjából. Az építési és üzemi állapotot csak időnként vizsgálja szervei útján; szabálytalanságok esetén intézkedhetik és a hibás Vorstand-tag eltávolítását követelheti. Tervek jóváhagyása a vállalat erre kijelölt közegre is bízható. A miniszter havonta kap üzleti kimutatást, melyben a függő adóságot árú- és pénztartozás szerint elkülönítve kell kimutatni. Félévi mérleget és ennek alapján évi jövedelmezőségi számítást kell előterjeszteni. A tiszta nyereség meghatározott részét rendkívüli kiadások fedezésére és későbbi üzleti hiányok kiegyenlítése céljából tartalékolni kell, a haszontöbblet az államé.

Günther elnök egyik f. é. január hó 28-án tartott beszédekben az átszervezés hatásaiképpen a következőket sorolta fel többek közt: A bürokratizmus megszűnt, írásbeli érintkezés helyébe az elintézésre hivatottak szóbeli eszmecseréje lépett. A felelősség és iniciatíva a vezető tisztviselők munkakedvét fokozta. A centralizálás növeltetni fog, mert a mai igazgatás drága. A vi-

déki igazgatóságok hatáskörében csak az üzem, a pályafentartás, építés vezetése és ellenőrzése fog megmaradni és lesz egy kis kereskedelmi osztályuk a felekkel való érintkezésre. A bevétel-ellenőrzés, az új könyvvitel, pénztárkezelés, az anyagok beszerzése, a felettük való rendelkezés és a műhelyek felügyelete annyira egyszerűsített és központosított fog, hogy minden hónapban az előző hó adatai rendelkezésre fognak állni. Az anyagbeszerzés élére bevált ipari szakembert állítottak.

Az összes műhelyek a vezérigazgatóságnál levő műhelyigazgatóság alatt állnak. Minden műhely csak egyfajta járművet javít. A normalizálás szigorú kereszülvitele nagy megtakarítást fog okozni személyben és anyagban egyaránt. Az irányítási szabályokat, az üres menetek csökkentése érdekében, átdolgozzák. Az osztálymérnökségek hosszát kiterjesztik, a pályafentartásnál csak akkordmunkást alkalmaznak. A jutalékrendszert az anyagfogyasztásnál, de az üzemnél is kiépítik. Mindezek eredményeképpen 1924-re 400 milliárd-al véli csökkenthetni az üzleti hiányt. Az utolsó leszámolt hónap, a m. évi december eredménye szerint: az üzleti hiány 44.4 milliárddal kedvezőbb az előirányzatnál, a bevétel 11 milliárddal haladja meg azt; a kiadás 33.4 milliárddal marad alatta. A bevételi előirányzaton belül csak a személy- és podgyászszállítási bevétel maradt el 3.5 milliárddal az előirányzat mögött.

Még mielőtt megváltoztatták volna a német birodalmi vasutak szervezetét 1923-ban, nagy mértékben függetlenítették a hivatali főnökeket és megtiltották, hogy az igazgatóságok a hivatali főnökök hatáskörét ad hoc megszoríthassák. Továbbá elrendelték, hogy a kereskedelmi-, műszaki- és pályafentartási ellenőrzést a decentralizált hivatalok maguk végezzék az igazgatóságok helyett és evégből az addig az igazgatóságoknál alkalmazott ellenőrző személyzetet a hivatalokhoz osztották be. Ezek, s ezekhez hasonló egyszerűsítések, a megtakarítások terén kifejtett bámulatos működés nem segíhetett a vasutakon. A baj alapja az volt, hogy az értéktelenné vált márka mellett, az állam nem volt képes a vasutak rengeteg pénzszükségletéről gondoskodni. A vasutat, tehát önálló hitelképességű vállalattá kellett átalakítani.

A német birodalmi alkotmány 92 cikke a birodalmi üzemi vállalatokat és ezek közt a vasutakat önálló vállalkozásoknak nyilvánította ugyan, de őket pénzügyileg mégis a rendes költségvetés egy szakaszaképpen kezelte és minden új kiadás minisztertanácsi és törvényhozási jóváhagyást feltételezett. Most szükségrendelettel átmeneti állapotot teremtettek — addig is, míg az Eisenbahnfinanzgesetz megalkotható lesz, — ami a pénzügyi helyzet általános javulását feltételezi. A rendelet főcélja az, hogy anélkül, hogy a vasutak pénzügyi viszonyát a régi tulajdonos államokhoz legkevésbé is érintené, a birodalmi vasutaknak kölcsönök felvételét tegye lehetővé: nyílt hittelek alakjában az

angol szénhiteleken, — a német ipartól felvett anyagszolgáltatási, 100 millió járadékmárkát tevő — és a birodalmi tanács által engedélyezett záloglevél hitelen felül. Az 1923. évi december hó 8-án kelt felhatalmazási törvény alapján f. év február 12-én kibocsátott szükségrendelet lényege a következő:

A birodalom „Deutsche Reichsbahn“ nevű önálló jogi személyt alakít avégből, hogy gazdasági vállalatképen a birodalom tulajdonában levő vasutakat üzemben tartsa és igazgassa. Az üzemet sem egészben, sem részben nem ruházhatja másokra a vállalat, vagyonát vagy annak lényeges részeit el nem idegenítheti. A vállalat jogi formáját csak törvénnyel lehet megváltoztatni, feloszlása esetén vagyona a birodalomra száll át. A végleges törvény megalkotásáig a *vezetés* és felügyelet a közlekedési minisztert illeti meg. A vállalat magában foglalja a birodalmi vasutakat minden tartozékaikkal, jogaikkal, kötelezettségekkel és a melléküzemekkel együtt. Belép a birodalomnak a vasutakkal kapcsolatos összes követeléseibe, tartozásaiba, folyó szerződéseibe; a birodalom egyéb tartozásaiért azonban nem felelős. A vasut állaga, valamint annak ezentul létesítendő minden kiegészítése a birodalomé; ellenben a meglevő vagy később szerzendő pénz és anyagkészlet a vállalaté. De az elidegenítési jogtól eltekintve, a vállalat a rendes gazdálkodás keretén belül a birodalom vasuti tulajdona és jogai felett rendelkezhetik. A vállalat a törvény megalkotásáig rendkívüli szükségleteinek fedezésére hasznos beruházások céljából is, az általa kezelt vagyonra hiteleket vehet fel. Ilyennek felvételéhez, zálogjog nyújtásához és kezességhez a pénzügyminiszter hozzájárulása szükséges. A vasutigazgatást függetlenül kell vezetni a birodalmi igazgatás többi ágaitól. Az utóbbira irányadó szabályokat azonban a kormány további intézkedéséig a vasutaknál egyelőre mégis alkalmazni kell. A számviteli szabályokra nézve a vasutigazgatás a számvevőszékekkel külön eljárásban állapodhat meg. A vasuti illetmények — dalmi költségvetésbe a birodalmi vasut tiszta üzemi feleslegét zottak illetményeinél magasabbak lehetnek, ha a pénzügyminiszter 2 héten belül emelésük ellen nem tesz észrevételt és ha az ily emelés az üzem fentartása és rendessége érdekében szükséges, vagy a vasutügy fejlesztésére alkalmas vagy több előnyt von maga után, mint amily hátrányt a költségtöbblet okoz. Részleges kísérletképen ilyen emelés ideiglenesen a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulása nélkül is lehetséges, valamint akkor is, ha a forgalom fennakadásának elkerülése végett szükséges. A birodalmi költségvetésbe a birodalmi vasut — tiszta üzemi feleslegét és a vasuti kölcsönök évi szolgálatát kell beállítani. Minden más kiadást, a vasutnak magának kell fedeznie. A végleges törvény megalkotásáig a kormány beleszól a vasut költségvetésébe, mérlegébe és zárszámadásaiba, a normáltarifa tételeinek és a bértarifáknak megváltoztatásába, valamint az utóbbiaknak fel-

mondásába. E hatáskörét a kormány igazgatótanácsra bízhatja. A birodalmi budget tárgyalásánál a kormány a törvényhozásnak a vasut évi üzleti jelentését, mérlegét, nyereség- és veszteségszámláját a maga észrevételeivel együtt bemutatni köteles. A vasut cégét, amennyiben felügyeleti kérdésről van szó, a birodalmi közlekedési miniszter, különben „Deutsche Reichsbahn” cég alatt, a fő vagy mellékigazgatási szerv megjelölése mellett, maga az illető szerv jegyzi; jogi képviselte változatlan marad.

Ezek szerint a vasuti vállalatnak üzemi vagyona önállósítva van és a befektetési vagyont díjmentesen használhatja. Köteles azt gondosan, — a maga üzleti vagyonát pedig — gazdaságosan kezelni. Tulajdonképpen üzemi vállalat: jogilag „Gestionsgesellschaft”-hoz hasonló, de nincs társasági alapon szervezve. Amíg az igazgatótanács felállítva nincs, a kormányzattól és a parlament-től való függetlenítése inkább formális, mintsem a modern jelszóval „Entpolitisierung”-nak nevezett állapot.

A f. é. február 13-án kibocsátott kormányrendelet felhatalmazta a közlekedési minisztert, hogy annak az összegnek keretében, amelynek erejéig a pénzügyminiszter a törvényhozás elhatározása értelmében kölcsönt vehet föl és kincstári utalványokat bocsáthat ki, a vasutak pénzszükségletének fedezésére kölcsönt vehet föl, a vasut üzeméhez tartozó tárgyaknak biztosítékul való lekötése mellett is. A kölcsön felvételének idejét, nagyságát és feltételeit a pénzügyminiszterrel együtt kell meghatározni. A kölcsönt a Reichsschuldenverwaltung kezeli, a fizetéseket a vasuti pénztár teljesíti. Az ilyen kölcsönökre sem a birodalomban, sem az országokban, sem a községekben adót vagy illetéket szedni vagy terhükre költséget felszámítani nem lehet. Az ilyen kölcsönöket a vasut számlájára kell kamatoztatni és törleszteni, illetőleg visszafizetni. A vasut tehát, bár önálló vállalat, a kölcsönök felvétele tekintetében is korlátozva van, de azokat csak saját erejéből, saját hitelképessége alapján fogja megkapni. Különös vegyüléke ez a kormány gyámkodásának és a kereskedelmi szellemű önrendelkezési jognak! A német vasutak önállósága a reform után is kisebb, mint az osztrák vasutaké. Ez a megoldás félrendszer szabály, amint nem is lehet más, mindaddig, míg a vasutat az önállósítás alkalmával nem tudja az állam olyan forgó tőkével ellátni, amely az üzem vitelére előreláthatólag elegendő. Az ilyen félig szabad szervezet működését azonnali kudarc csak azért nem követte, mert a vasut aranyárkatarifát szed és mert a német közgazdasági élet, minden meg-rázkódtatása ellenére is, erős.

A német közlekedési miniszter egyik beszédében maga utalt arra, hogy a német birodalmi vasut önállósítása és pénzügyi egyensúlyának elérése csak a Rentenmark behozatala következtében válik lehetségessé. Ez pedig fundált számolási érték. A pénzgyógyulási folyamatának megindulása nélkül tehát a németek is

meddőnek tartják a reformot és a vasut teljes függetlenítését csak a pénzügyek rendezése után tartják keresztülvihetőnek.

Látjuk, hogy az összes eddig ismertetett szervezetek sokkal bonyolultabbak az ismertetett igazi kereskedelmi szervezetnél. Jobban megközelíti, de távolról sem éri el az angol szervezetet, a svájci vasutigazgatás reformja. *Svájcban* a vasuti költségvetés már régen külön van választva az állami költségvetéstől. A törvényhozás a vasuti költségvetési javaslatokat változatlanul szokta elfogadni. Az állami budget-ben csak az új beruházásokra szükséges tőkezesaporulat és a kölcsönök szolgálata van előirányozva. Svájc vasutai a háború óta saját hatáskörükben fokozatosan egyszerűsítették igazgatásukat. Mindenekfelett a kiadások csökkentésére törekedtek, amire annál nagyobb szükségük volt, mert idegenforgalmuknak és átmeneti áruforgalmuknak egy részét elvesztették.

Szakavatott, erélyes törekvésüknek meg volt az eredménye.

Noha a svájci szövetségi vasutak 1923. évi bevételei az 1922. évi bevételek alatt maradtak, az üzemi kiadásoknál olyan megtakarításokat értek el, hogy a múlt évben nemcsak az üzleti számla, hanem a veszteség- és nyereségszámla is — a háború óta először — aktívává vált. Tőkebefektetések, leírások, tartalékolások után még mindig némi üzleti tiszta nyereség mutatkozik. A megtakarítások személyzetcsökkentésre, munkaidő-meghosszabbításra és a szénárak csökkenésére vezethetők vissza. Mindez lényeges szervezeti reform nélkül sikerült. A vasutak további szanálása érdekében azonban szervezeti reformok szükségét is látták. Ez az új szervezés a folyó év első napján lépett életbe.

Különösen érdekes tehát a svájci szövetségi vasutak reformja nemcsak azért, mert ez hosszabb idő óta folyó gyakorlati tapasztalatok folytonos megfigyelése alapján, következetesen egy irányba haladó munkának a betetőzése, hanem ezenfelül azért is, mert az osztrák reformot előkészítő egyik szakértő: Herold, az osztrák reformnál már az osztrák és svájci viszonyok összehasonlításával állapította meg a maga javaslatait, végül pedig azért, mert a svájci szövetségi vasutak, amint láttuk már, a régi igazgatási keretben is meglepő eredményeket értek el. Az 1923. évi szervezeti törvény megalkotásával Svájc, mivel a 25 kanton politikai érdekeivel számolnia kellett, nem mehetett oly messzire az igazgatás egyszerűsítésében, mint amennyire egységesebb állam mehet. Számolni kellett ezenfelül a hegyi pályák különleges viszonyaival is. A reformnál abból indultak ki, hogy az igazgatásban túlságosan sok az instancia és szolgálati hely. Ezeknek a tultengése részben onnan eredt, hogy az állam nem egyszerre, hanem fokozatosan végrehajtott államosítások útján jutott mai mintegy 3000 km-nyi hálózatának birtokába, és valahányszor egy-egy újonnan megszerzett vasutat be

kellett olvasztani a régebbi hálózatba, a személyzet bővült és itt-ott módosult a szervezet is. Az eddigi szervezet alapja az volt, hogy a felügyeletet a szövetségtanács vasuti osztálya, a vezetést és végső elhatározást az igazgatótanács végzi. Az adminisztráció közege a tanácsnak közvetlenül alárendelt vezérigazgatóság; a helyi végrehajtó szolgálat a vezérigazgatóságoknak alárendelt járási igazgatóságok kezében van, melyeknek a helyi érdekek képviselőjét szolgáló járási vasuti tanácsokban tanácskozó szervük is volt. A reform tárgyalásánál felmerült az az eszme, hogy a vasutigazgatás vezetése, úgy mint a posta és távirdaé, közvetlenül a szövetségtanács illető osztálya részéről történjék. Ezt azonban csakhamar elvetették, mert ez az osztály a magánvasutak felügyeleti hatósága és számos felfolyamodás esetében, főleg építési ügyekben, egyfelől a magán- és államvasutak közt, *másfelől* az államvasuti és a helyi érdekek közt felmerülő összeütközések esetében, döntő vagy felelősségi fórum is; tehát államvasuti ügyekben nem lehet egyszerre fél és bíró. Ezért megtartották az igazgatótanácsot, tagjainak számát azonban 55-ről 15-re szállították le. Tagjait a szövetségtanács nevezi ki, benne a járási tanácsok is képviselve vannak. Feladata az egész igazgatást állandóan ellenőrizni, javaslatot tenni minden a törvényhozás vagy a szövetségtanács elé kerülő fontosabb ügyben; az évi budget, zárszámadások és üzleti jelentés megállapítása és a szövetségtanács elé terjesztése, az általános igazgatási rend megállapítása, az egyes szolgálati helyek hatáskörének meghatározása, a személyzet ellátására vonatkozó elvek megállapítása, nagyobb építkezések általános tervezetének és fontos szerződéseknek jóváhagyása, javaslattétel a szövetségtanácsához a vezérigazgatóság elnökének, a vezér- és járási igazgatóknak kinevezése iránt és a vezérigazgatóság osztályfőnökeinek közvetlen kinevezése.

A szövetségtanács feladata a vezérigazgatóság részéről hozzá a fentiek szerint felterjesztett ügyekben való határozathozatalon és kinevezéseken kívül, még a járási vasuti tanácsok 6 tagjának kinevezése, kölcsönök felvétele, 3 millió frankot meghaladó új vonal-építkezések általános tervezetének jóváhagyása, más vasuttal kapcsolatos építési-, valamint az olyan vilamos berendezési tervek jóváhagyása, amelyeknél harmadik személy vasuti területet vesz igénybe: meg nem egyezés esetén, a személyzet biztosítására a megújítási alapra vonatkozó szabályzatok jóváhagyása, a menetrendek és díjszabások jóváhagyása. Ellenben a törvényhozásnak van fentartva a díjképzés általános alapelveinek, az illetményeknek megállapítása, a vasuti budget, zárszámadás és évi üzleti jelentés jóváhagyása, felhatalmazás kölcsönök felvételére.

Amint látjuk, a vasut a magánvasuti formának megfelelő igazgatósági tanácsai szervezet dacára sem lett a törvényhozás-

tól és a közigazgatás legfelsőbb vezetésétől függetlenített magánvállalat, a legfőbb hitelkérdésekben, építési, díjszabási és szociálpolitikai kérdésekben ezektől függ — amint az állami vasutnál másképen alig is lehet — és mégis olyan működést képes kifejteni, amely egyaránt megvalósítja a jó vasuti üzemet és a kedvező közgazdasági, valamint a megfelelő vasutpénzügyi eredményt. Ezt a szorosabban vett igazgatás egyszerű és célirányos szervezésével akarják elérni. E szervezet főbb vonásaiban a következő: A szövetségtanács a végrehajtási utasításban szétválasztotta azokat az ügyeket, amelyeket a vezérigazgatóság tagjainak tanácskozása alapján dönthet el, azoktól, amelyeket az egyes osztályok maguk intéznek el véglegesen. Az első kategóriába a rendes adminisztráció kereteit meghaladó, elvi döntést igénylő, ujitást tartalmazó, vagy pénzügyi, gazdasági vagy jogi jelentőségű ügyek; a másodikba a rendes, szabályok alapján elintézhető ügymenet tartozik. A vezérigazgatóság 3 főosztályból áll, melyek közül az elnök az elnöki osztályt, a két vezérigazgató pedig az építési és üzemi, illetőleg a jogi és díjszabási főosztályt vezeti. Az elnök osztályvezetői funkcióján kívül kifelé képviseli a vasutat, ellenőrzi az ügymenetet és bármely osztálytól felvilágosítást kérhet. A három főosztály keretében levő — összesen 13 osztály — közül az elnöki osztályban van a pénzügy központosítva, ennek vezetése az elnök feladata. Egyébként főosztálya áll 1) a titkárságból, 2) a szám- és könyviteli osztályból, 3) a főpénztár és értékekezelésből, 4) a pályatorvosi és az 5) a személyzeti ügyek osztályából. Az építési és üzemi főosztályba tartozik 1) az építés, 2) elektrifikálás, 3) állomási és vonal szolgálat, 4) vontatási és műhelyügy; a jogi és díjszabási főosztályba 1) a jogügyek, 2) díjszabási hirdetési és sajtóügy, 3) ellenőrzés és statisztika, 4) anyagkezelés. A reformtörvényjavaslat tárgyalása alkalmával a szakértők a járási igazgatóságok megszüntetését javasolták, mivel ily rövid hálózatnak nincs szüksége decentralizált igazgatási szervekre. Tisztán vidéki politikai érdekekből nem fogadták el ezt a javaslatot; azonban a járási igazgatóságok számát 5-ről 3-ra szállították le. Ezzel a csökkentéssel is jelentékeny személyzetmegtakarítás és a forgalmi eszközök jobb kihasználása lesz lehető és a két igazgatóságtól megfosztott városba (Basel és St. Gallen) került az anyagkezelési, illetve forgalomellenőrzési szolgálat, és egy-egy felügyelőség az üzem ellenőrzésére, díjszabási felvilágosítás megadására és a felszólamlások elintézésére. Az anyag-szerkezelés és a műhelyek nem a járási igazgatóságok, hanem közvetlenül a vezérigazgatóság alatt állanak.

A járási igazgatóságoknak igazgatási, építési és üzemi osztályuk van a korábbi 7 osztály helyett. Élén a járási igazgató áll, aki azonban nem utasíthatja a három osztály főnökét, kik utasításukat közvetlenül a vezérigazgatóságtól kapják. Az

igazgató csak az igazgatás és ügyvitel ellenőrzésére, a helyi érdekeltekkel és közigazgatással való érintkezésre, az igazgatás és ügyvitel egyöntetűségének biztosítására, az osztályfőnökök közti nézeteltérések esetén való döntésre és arra szorítkozik, hogy a vasutigazgatást a járási vasuti tanácsokban képviseli. Ezek építési, üzleti, tarifa, mentrend ügyekben tanácskoznak, amennyiben ezek az illető járást érintik. Továbbá nyilatkoznak a járási építési és üzemi költségelőirányzatokra és zárszámadásokra nézve. Végre évente kétszer együttes ülést tartanak az egész szövetségi vasuthálózatot érintő általános kérdések megbeszélése, kívánságok kifejezése és javaslatok tétele céljából. A járási igazgatás valójában a 3 osztályfőnök kezében van, akik nagy önálló hatáskörrel és felelősséggel dolgoznak és akiknek az ügymenet egyszerű és gyors lebonyolításáról kell gondoskodniuk. (Ezek az elvek a törvény szerint különben a vezérigazgatóságra is mérvadók.) A járási igazgatás vezeti az egész külső szolgálatot és az erre vonatkozó személyzeti ügyet. Feladata a járási építési tervek elkészítése, az ingatlanok megszerzése, a kártérítési és felszólamlási ügyek elintézése, forgalmi helyi kérdések tárgyalása. Új feladatai közt legnevezetesebb az, amit államvasutak rendszeren elhanyagolnak és aninek fontosságára már más alkalommal rámutattunk, forgalomszerzési tevékenység, és a vezérigazgatóságnak az erre vonatkozó lehetőségekről és a járási kommerciális viszonyokról való tájékoztatása. Enélkül a decentralizált szervnek nincsen jelentősége a vasutigazgatásban.

Mindezek a példák azt mutatják, hogy az önállósított vasutak egyike sem teljesen független az állami igazgatástól és nevezetesen a pénzügyminisztertől és a parlamenttől. Ki akarjuk emelni, hogy ebben helyzetük egy nagy magánvasut helyzetétől csak annyiban különbözik, hogy míg az államvasutak igazgatása pénzügyi nagy horderejű tranzakcióiban az államhoz fordul mint pénzforráshoz, a nagy magánvasut vezetősége ilyen esetben ahhoz a pénzintézethez kénytelen fordulni, amely finanszírozza. Ez a függőségi viszony mindakét esetben a dolog természetéből ered, ezen nem változtathat tehát a magángazdálkodási formának az államvasutak igazgatásában történt érvényesítése. Nem e formákban keresendő tehát a magángazdálkodás lényege, hanem a takarékoságban, az egyéni felelősségben, a forgalomszerzésben, a tarifapolitikában. Ezek pedig minden igazgatási forma keretében megvalósíthatók, ha a gazdasági viszonyok kedvezőek.

A cseh-szlovák köztársaság vasuti tanácsa is szükségesnek jelezte az igazgatásnak kereskedői szellemben leendő átszervezését, jöllehet az államvasutak pénzügyi helyzete ott olyan kedvező, hogy számos kiviteli tarifa mellett a vasui hadi adó felével, 15%-al, leszállították az általános dijszabásokat is. A tanács külön reform-albizottságot küldött ki. Ez igen óvatosan dol-

gozik, úgy látszik, be akarná várni az egyéb államok reformmunkáinál szerzett tapasztalatokat, egyelőre a gazdasági képviselők nézetét hallgatja meg és a belső szolgálat különféle részletkérdéseit tanulmányozza. Hasonló tanulmányok folynak hír szerint *Lengyelországban*.

Érdekes az az ingadozás, amely ebben a nehéz kérdésben a különben rendszerint oly céltudatosan eljáró *Japánban* mutatkozik. A japáni államvasutak igazgatási rendszerét 1907 óta épen négyszer változtatták meg. Hol függetlenítették a vasutakat a kormányzattól, hol ismét szigorubban aláhelyezték. Eleinte decentralizálták az igazgatást, majd megint összpontosították. Két tanácskozó testületet is rendszeresítettek az igazgatás keretében és ezzel a kollegiális igazgatási rendszernek két fokozatát valósították meg. Az egyik a különféle magasabb tisztviselők tanácsa, a másik az igazgatók tanácsa. A kettőnek viszonyát egymáshoz nem voltunk képesek egészen világosan megállapítani.

Ezek után vessünk még egy pillantást az *olasz* államvasutaknál alkalmazott gondnokságra, amelyet röviden az adminisztráció diktatórikus reformjaként lehet megjelölni.

A fascista kormány az olasz államvasutaknak magánkézre bocsátása előtt egy utolsó kísérletet tett. A felhatalmazási törvény alapján 1922-ben rendeletileg állapították meg, hogy a vasutakat diktátori hatalommal kell kezelni. A diktátorrá kinevezett *Torre* a rendeletben csak általános utasításokat kapott. Ezeknek értelmében a kormánybiztos mindenekelőtt a kollektív felelősség teljes megszüntetését és az egyéni felelősség érvényesítését az egész vonalon megvalósítandónak találta és a tekintély helyreállítására törekedett. Ezzel összeférhetetlennek tartotta és megszüntette az igazgatótanácsot és egy csomó egyéb kollegiális szervezetet, beleértve az alkalmazottak képviselői szerveit is az igazgatóságban. Az alkalmazottak számát, amely maximumát, 241,000 főt 1921-ben érte el, 1922-ben 226,000-re, 1923-ban 190,000-re szorította le. A személyzetet köriratban figyelmeztette kötelességeire. Ebben többek közt ezt mondta: „Azoknak, akik a nemzetet szabotálják, tanácsolom, hogy válasszanak maguknak más, függetlenebb foglalkozást, mert nem lehet tűrni, hogy az állam által alkalmazottak a köz- és az állam élete ellen vétsenek. Fenn és lenn a legnagyobb fegyelemre kell visszatérni. Helyre kell állítani a szellemi értékek hierarchiáját. Minden eszközzel orvosolni kell a háztartás végzetes állapotát. Rákos szervezetet nem lehet meleg kendővel gyógyítani, hanem bátran bele kell vágni és késsel kell eltávolítani az inficiált szöveteket.”

Ami a szervezetet illeti, azt fokozatosan már 1920 óta kezdték volt átalakítani. Ebben az évben ugyanis az országos szén-gazdálkodást, amelyet a vasút üzemi gazdálkodás kulcsának tartottak, a vasutra bízta. De már 1922-ben mindent újból átszervezték. A felügyeleti hivatalokat beolvasztották a miniszte-

riumba, a különböző közlekedési eszközökre nézve egyöntetűen szervezve a felügyeletet. A vasutak feletti felügyeletet három osztályban: az építési, engedélyezési és üzemi osztályban végzik, Az osztályokat az összes közmunkákra kiterjedő hatáskörrel a miniszter tanácsadó testülete támogatja, amelyben szakértők és gazdasági érdekképviselők foglalnak helyet. Ez tette feleslegessé a vasutigazgatásnál fennállt igazgatótanácsot. A consiglio superiore-nek nevezett tanácskozási szerv 4 osztályban működik. Hatásköre minden elvi kérdésre kiterjed, amely a felügyelet keretében előfordul a felügyelet gyakorlása közben szerzett tapasztalatok alapján, még a vasutak fentartására is. Miután a hatóság csak a felügyeleti hatáskörben tapasztalt hibák orvoslásának szükségességére és annak lehető módjaira hívja fel a vasutigazgatás figyelmét, az államvasuti üzletet önállóan vivő szervre volt szükség, mely felett a kormánybiztos az ur. Ez a vezérigazgatóság. Élén ezidő szerint a kormánybiztos áll, 6 főosztályra oszlik. Az I. foglalkozik az üzem és forgalom vezetésével. Alosztályai vannak az általános igazgatás, a forgalom és a tarifa, valamint a kereskedelmi szolgálat ágazataira. Az osztálynak két irodája is van, amelyek közül az egyik az üzlet folyó ügyével, a másik a kocsintézéssel foglalkozik. A II. osztály intézi a központi anyagkezelést és vontatási ügyeket, van 4 alosztálya. A III. főosztályba (8 alosztállyal) tartoznak az összes műszaki természetű ügyek; a IV. főosztályba (4 alosztállyal) a személyzeti szociális, egészségügyi és egyéb speciálisan oda utalt ügyek. Az V. osztály (3 alosztállyal) végzi az egész anyag és jármű beszerzést; a VI. a könyvviteli és számviteli szolgálatot az egész hálózatra; az üzletigazgatóságoknál erre nincs terv. Az üzletigazgatóságok végzik a végrehajtási szolgálatot, 3 főosztályuk és az osztálymérnökségek vezetésére — az ingatlanok kezelésére, a jelző és a világító berendezésekre 3 külön irodájuk van. Kereskedelmi, vontatási és anyagkezelés tekintetében az osztályok közvetlenül a vezérigazgatónak vannak alárendelve. U. a. áll az újépítkezésekkel foglalkozó irodára is.

A nevezetesebb, megtörtént intézkedések a következők: Új személyzetet csak ministertanácsi határozat alapján szabad alkalmazni. A szervezés folytán feleslegessé vált állásokra nem szabad új kinevezést eszközölni. A pályafelügyeletet egyszerűsíteni kell: bizonyos pályaszinbeni keresztezések felügyelet nélkül maradnak, a vonalakat ritkábban kell bejárni. Az alkalmazottak részére az újból be nem töltött helyekből eredő megtakarítás terhére, nyereségrészesedési alap képeztetett, melyből különösen jól működő alkalmazottak jutalomban részesülnek. Csak rendkívüli tevékenység kifejtése esetén kaphatnak pótlékot, amely a legkisebb hanyagság esetén megvonható. A rosszul dolgozó, beteg és koros alkalmazottak elbocsátandók; feltétlenül el kell bocsátani azokat, akiket a vasút csak a háborn óta alkalm-

zott, ha nem voltak kombattansok. Az elbocsátottak, ha nincs nyugdíjigényük, átmeneti ellátmányt kapnak, ideiglenesen. Az illetmények korlátozása nélkül betegségben vagy szabadságon tölthető időt lényegesen korlátozták. A munkaidőt is revideálták. Az összes vasuti hadi korlátozásokat megszüntették a forgalom és a fuvarozási jog terén is. A belső forgalomban azonban még mindig hosszabbak a fuvarozási határidők, mint a háboru előtt. A nemzetközi forgalmi összeköttetéseket fokozatosan újból felvették. Nemcsak köteléki árdijszabásokat létesítettek, de különös gondot fordítanak a nemzetközi személyforgalomra is. Az összeállítható menetjegyek iránt például a svájci, francia, belga, hollandi és angol vasutakkal is megegyeztek, belátva, hogy az idegenforgalom igen fontos bevételi forrásuk. Az olasz kormánybiztosi állás létesítése kapcsán az 1907-iki vasuti törvénynek a dijszabásokra vonatkozó rendelkezéseit meg kellett változtatni. Ezentul a törvényhozás hatáskörébe csak általános díjemelés tartozik közvetlenül; általános díjleszállítás minisztertanácsi határozat alapján királyi rendelettel egy évre elrendelhető; ha tovább is fenn akarják tartani, a törvényhozás elhatározását kell kikérni. Minden más tarifarendszabály a kormánybiztos hatáskörébe tartozik.

Torre vasuti diktátor erélyes fellépésének meg volt a hatása. A fegyelem helyreállt, a személyzet csökkent, a munkateljesítmény nőtt. A személyzetcsökkenés 2 év alatt $\frac{1}{4}$ részt tesz. A bevételek emelkedtek. Az üzleti hiány az utolsó évben az előirányzott 1000 millió lira helyett csak 900 millióra rugott. Torre nyilatkozata szerint az egyensúly elérése: még pedig tisztán megtakarítási és forgalomfejlesztési alapon, az 1925/6. üzletévben várható. A biztató eredmények egyelőre az államvasutak elidegenítésének Mussolini-féle tervét háttérbe szorították. Természetes, hogy a kedvező eredményben a diktátor erélyén és ügyességén kívül igen nagy része van Olaszország kedvező gazdasági fejlődésének és a lira relative jó vásárló erejének.

Ezekben, nagy vonásokban beszámoltunk a főbb reformtörekvésekről. A vasutak önállósításának eredményeit az idő rövidsége folytán még nem lehet megítélni. Annyi azonban bizonyos, hogy minden attól függ mit lehet megtakarítani és mit lehet keresni? A megtakarításnál a vezetés szelleme kétségtelenül sokat tehet. Kevesebbet a bevételek fokozásánál, mert ez jobban függ a forgalom szabadságától vagy megkötöttségétől és az üzleti konjunkturától. Csakhogy ezeket ki is kell használni. Tarifapolitikával, különösen helyi és átmeneti forgalmat lehet akvirálni, de elő lehet mozdítani a kivitelt is, ha a termelés megfelelő. Világos, hogy az üzemi megtakarítások eléréséhez beruházások is kellenek. Ehhez, épügy mint a termelés fokozásához, pénz, még pedig vásárló erővel megáldott

pénz kell. Ha ilyen pénz van, a vasut prosperálhat, ha nincs, a legkörülmönfontabban kigondolt szervezeti reform és a legönfeláldozóbb kereskedelmi genius vezetése sem mentheti meg a vasutat, legyen az állami vagy magánvasut. Jó vasutja csak jó gazdasági viszonyokat élvező államnak lehet. Az állami vasut alapja is csak a tőkekoncentráció. A pénz csak akkor tőke, ha termel. A tőke csak addig maradhat meg, amig reprodukáltatik. Ez áll a vasuti tőkére is, amely nem kérdezi ki a tulajdonosa. Az államvasut tőkéje is a tőkegazdálkodás általános törvényeinek uralma alatt áll. Akár ki kezeli, akár milyen formában igazgatja valaki a vasutat, csak a magángazdálkodási rendszer szerint gazdálkodhatik. A gemeinwirtschaftliches Prinzip elmélete szülőhazájában Németországban, az ottani hivatalos körök beismerése szerint is, csődöt mondott. Így kellett lennie, mert a gazdálkodás legkülönbébb ágainak azonosak a törvényei. Ezek egyszerűek, csak nem szabad őket mesterségesen, tudákossággal elburkolni.

Neumann Károly.

Magyarország vasuti tarifapolitikája.*

Trozonyi Ferenc előadó :

A vasuti tarifapolitika együtt nőtt a vasutak elterjedésével, de igazában csak egy félszázad óta fejlődött a közgazdasági politika jelentős segítő eszközévé. A XIX. század utolsó harmadában a közlekedés tökéletesedése nyomán kialakulnak a nagyipar óriási arányai, a vasuti hálózat rohamosan megnövekszik, a fényes acélszalag átszalad az államok határain, immár összefüzi az országokat, a védővamos rendszer mély gyökereket ereszt, az államok közti verseny kiéleződik, apró vasuti társaságok hatalmas hálózatokká olvadnak össze, nálunk Baross Gábor messzelátása befejezi a nagy vasutállamosítási akciót, a közgazdaság ezerféle aprólékos igényt támaszt a vasutak tarifáival szemben.

Mindez összevéve hatalmas komplexummá duzzasztja a vasuti dijszabásokat. Egyre szétágazóbb, finomabb szerkezetű gépezetekké válnak azok, melyeknek mindegyik alkotó része egy ország, egy gazdasági terület felvirágzásának szolgál. Kialakul a dijszabások gyönyörű kultúrája, ezerféle lépcsőzetes és egyenlő alapu barême, áruosztályozás, rendes, külön, kivételes, kedvezményes dijtétel, közvetlen köteléki és kombinált dijszabás és kilométermutató, vasuti kartell és irányítási szabályzat, melyeknek szédületes arányait csak kevés beavatott ismeri. A nemzetek egyre több figyelmet szentelnek a többi állam vasuti dijszabásainak. A vám- és kereskedelmi szerződésekbe bevonulnak a vasuti tarifapolitikai határozmányok egyre részletezőbb alakban. A kiegyezési tárgyalások során erős küzdelmek folynak kölcsönös számszerű vasuti tarifális lekötésekért a magyar és osztrák export javára.

Magyarországnak a közös vámterületen belül később is a vasuti tarifapolitikával kellett saját termelése számára némi védelmet kimesterkednie. Ha meglévő iparunk a cseh és osztrák ipar versenyével szemben boldogulhatott, abban része van a jól átgondolt vasuti tarifapolitikának is.

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1923 dec. 6-án és dec. 15-én tartott tanácskozmánya.

A világháboruban a kötött gazdálkodás megköti a tarifapolitikus kezét is. Egymás után szűnnek meg a boldog béke napjaiból származó dijkedvezmények, megszületik a 30%-os vasuti hadi adó, az árucikkek zömét drágább dijosztályokba sorozzák át, ezzel aztán meg is kövesülnek a magyar dijszabások. Ezen a téren is érvényesül az a vezető elv, hogy a háboru terhét a később eljövendő időkre kell áthárítani.

A Monarchia széthullásával a tarifakultúra épülete összeroskad, megszűnnek azok a közvetlen dijszabások, köztük az adriai köteléki dijszabások és közvetlen széntarifák is, amelyek még a háboru alatt megmaradtak. Pedig éppen ezek szolgálták legjelentősebb forgalmainkat. A romok fölött csenevész új élet kezd megindulni. Sokban emlékeztet a vasutak gyermekkorára.

A rémuralom és az oláh megszállás után a felszabadulás első gondja a vasuti forgalom elemi előfeltételeinek megteremtése. Mozdony, kocsi, fegyelmezett vasutas nélkül nincs forgalom, nincs dijszabási politika.

Jön a drágaság. Tüzesvérű paripán léptet. A vasutak vezetősége eleinte gyalogszerrel megy utána: óvatosan emelgeti a dijszabásokat. A drágaság lova vágtatni kezd. Most már a vasutak vezetősége is lóra kap és üzőbe veszi. Ő is vágtat az üzemi felesleg tarka szivárványa felé: a dijszabások emelése mindig sürűbben következik. Mindegyik megdoppingolja a drágaság versenyparipáját. Hová jutottunk e száguldásban?

Megvizsgáltam, hol állanak ma a magyar vasuti tarifák a belgrádi demarche idejének tarifáival szemben. A magyar vasutak tarifái 1923 november 1. óta valószínűleg mérlegelt állagban is elérik, sőt meghaladják a békeparitást, bár többnyire alatta vannak az egyes cikkek árdragulási arányának. Vannak jelentős tömegforgalmak, melyek tarifája többé-kevésbé mélyen a békeparitás alatt áll (pl. terméskő, homok, burgonya, tej, sör, bor, vasérc stb.), másoké viszont magasan föléje emelkedett (pl. külföldi szén, faszén, egyes ipari nyerstemények, félgyártmányok, készgyártmányok, egyes élelmiszerek), ismét másoké a békeparitás körül mozog. A drágulás mérve egyetlen indexszámmal megfelelő statisztika hiányában nem adható meg.

A nagy deficittel küzdő magyar magánvasutak nemrég beruházási hitelt kértek a kormánytól. Azzal érveltek, hogy tarifáik drágulása csak 5000-szeres, míg a vasuti üzemhez szükséges anyagok drágulása 11000-szeres. Ez az érvelés is megerősíti számításaim helyességét.

A nemzetközi forgalomban a közvetlen köteléki árudijszabások megszűnése és az ország szörnyű megcsonkulása eddig még nem eléggé ismert igen nagy mértékben fokozta a tarifák drágulását. A közvetlen külföldi köteléki dijszabások megszű-

nése folytán ugyanis azok a kedvezményes díjtételek és olesó köteléki egységtételek, amelyek termelésünk, szénbehozatalunk, illetve kivitelünk érdekében e dijszabások keretében érvényesek voltak, egy csapásra, csaknem észrevétlenül megszűntek. A trianoni határ folytán pedig a nemzetközi forgalomban szállított cikkek most már sokkal rövidebb vonalakat futnak be, mint a béke idejében. Ezért az áru a lépcsőzetes dijszabási barême magasabb övezeteinek drágább egységdíjai alá kerül. Ez és a drágulás többi tényezőinek együttes hatása magyarázza meg a nemzetközi forgalomban mutatkozó szertelen tarifadrágulást. Ezen csak a kivitel és a megokolt nyersanyag- és szénbehozatal fokozott dijszabási támogatásával lehetne úgy a hogy segíteni. A drágulás mérvének megvilágítására egyes példákat óhajtok a sok közül kiragadni a szénbehozatal és az adriai forgalom keretéből.

A külföldi kőszén tarifájának drágulása 150 km-re a belforgalmi összeállítás szerint az általános forgalomban 9968-szoros, illetve a gázgyárak, cukorgyárak és vaskohók címére szállított szénnél 6111-szeres volna. Ezek azonban nem az igazi jelzőszámok. Helyes képet csak akkor nyerhetünk, ha konkrét viszonylatok díjtételeit vizsgáljuk meg. Vegyük például a Budapestnek külföldi szénbehozatalánál mértékadó oderberg-budapesti viszonylatot, melynek távolsága a békében a köteléki dijszabás szerint 436 km volt. E viszonylat széndíjtétele kitett az 1914. augusztus havában az általános forgalomra kereken 1.38 koronát, a budapesti gázgyár forgalmára pedig 1.12 koronát métermázsánként. Ez a forgalom jelenleg Szobon át halad. Szobtól Budapestig 72 kilométer a távolság. Ha tehát meg akarjuk tudni, hogy a béketételből mennyi esik a csonkamagyarországi területre és mennyi a cseh uralom alatt álló átfutásra: legegyszerűbb a kilométerek arányában megosztani a béketételt és az így talált díjtételrészeket állítani szembe a mai díjtételekkel. Jól tudom, hogy ez az eljárás csak megközelítő eredményre vezethet, de nem is az a célom, hogy hajszálnyira pontos legyen a számítás. Ilyen országvesztés ezer esztendőben csak egyszer fordul elő: érthető tehát, hogy nincsen szabály annak a kipuhatolására, hogyan is állapítsuk meg ilyenkor a tarifák drágulási indexszámát. Tökéletesen elegendő, ha a különösen magas indexszámokra és azok okára rávilágítok és szívesen megengedem, hogy más dijelosztási módszerrel, vagy más viszonylatokban eltérő eredményekre lehet jutni. Megjegyzem, hogy az átszámításnál 1 cseh koronát 1002 magyar koronával számítottam át. Az összehasonlítás ilyen képet mutat:

Általános szénforgalom	1914. VIII.	1923. XI.	indexszám
Oderberg—Szob 436—72 364 km.	1.15 11.59 cs. kor. =	11613	10099
Szob—Budapest ... 72 «	0.23	3860	16782
Oderberg—Budapest ... 436 km.	1.38	15473	11211

A csepeli Martin-művek szénforgalma

Oderberg—Szob	--- --- --- ---	1·15	11613	10099
Szob—Budapest	--- --- --- ---	0·23	2520	10596

Oderberg—Budapest	--- --- --- ---	1·38	14133	10247
-------------------	-----------------	------	-------	-------

A budapesti gázgyár szénforgalma

Oderberg—Szob	--- --- --- ---	0·93	11613	12483
Szob—Budapest	--- --- --- ---	0·19	2520	13263

Oderberg—Budapest	--- --- --- ---	1·12	14133	12616
-------------------	-----------------	------	-------	-------

Az összehasonlításból kitűnik, hogy a cseh vonalra eső díjtételrész drágulása többnyire kisebbmértvű, mint a magyar vonalra esőé.

A közönséges vasárak díjtételének drágulása 150 km-re a belforgalmi összeállítás szerint 7652-szeres, a vasfélgyártmányoké pedig 6667-szeres. Ámde a Budapestről Murakeresztur—Trieszten át kivitelre menő vasnál az indexszámok a fentebbi módszer szerint kipuhatolva egészen másként alakulnak. Az átszámításnál 1 dinárt 383, 1 lirát pedig 1480 magyar koronával számítottam át, a Deviza-központ jegyzését 50%-kal fölemelve.

Vasfélgyártmányok, vasszegek, mezőgazdasági gépek.

		1914. VIII.	1923. XI.	indexszám.
Bpest—Ferencváros—Murakeresztur	263 km	0·76	9900	13026
Murakeresztur—Postumia	--- --- --- 296 km	0·85 24·50	9384	11040
		dinár=		
Postumia—Triest	--- --- --- 68 km	0·19 3·84	5150	26842
		lira =		
Budapest—Triest	--- --- --- 627 km	1·80	24434	13574

Közönséges vas- és acélárak gépek vasból és acélból.

Bpest—Ferencváros—Murakeresztur	--- --- --- 0·76	15830	20828
Murakeresztur—Postumia	--- --- --- 0·85 41·40	15856	18654
		dinár=	
Postumia—Triest	--- --- --- 0·19 3·48	5150	26842
		lira =	
Budapest—Triest	--- --- --- 1·80	36836	20464

Ennél a kivitelnél tehát a magyar vonalra eső díjtételrész drágulása vasfélgyártmányoknál, vasszegeknél és mezőgazdasági gépeknél 13026-szoros, vas- és acéláraknál és vasgépeknél pedig 20828-szoros.

A drágulás tulajdonképpen még annál is nagyobb, ha figyelembe vesszük, hogy vaskivitelünk 1914-ben nem Trieszten, hanem Fiumen át irányult a triesztinél jóval olcsóbb díjtétel — métermázsánsként 1·57 korona alapján. Mutatja a drágulás rendkívül nagy arányát az is, hogy közönséges vasárakra csupán Budapesttől a magyar határig Murakereszturig 15830 koronás díjtételt kell fizetni, vagyis 10085-ször annyit, mint

1914-ben a Budapesttől egészen Fiuméig terjedő vonalra fizetni kellett (pedig a budapest—murakereszturi távolság 42 kilométerrel kisebb, mint a budapest—fiumei távolság (610 km) fele volt), és 5123-szor annyit mint 1914-ben Budapesttől egészen Konstantinápolyig fizetni kellett (3.15 frank = 3.09 korona). E 3.09 koronás díjtétellel szemben jelenleg a közönséges vasárak szállítása Budapestről Trieszten át Konstantinápolyba 74558 koronába kerül, vagyis 24128-szor annyiba, mint 1914-ben.

A nyers réz díjtételének drágulása 150 km-re a belforgalomban 7956-szoros. Amde a Trieszten át behozott nyers rézre murakeresztur—budapesti vonalon 13583-szoros drágulás mutatkozik ugyanolyan számítási módozattal, mint a vasáraknál és pedig ilyenformán:

Nyers réz.	1914. VIII.	1923. XI.	indexszám
Triest—Postumia --- --- --- --- ---	0.31	3790	12226
Postumia—Murakeresztur --- --- --- --- ---	1.35 74.80 din.	28648	21214
Murakeresztur—Bpest --- --- --- --- ---	1.20 2.56 lira	16390	13583
Triest—Budapest --- --- --- --- ---	2.86	48828	17072

A magyar vonalra eső fuvardíj egymagában 6279-szerese annak, amennyit az 1914. évben Fiumétől Budapestig terjedő egész vonalra fizetni kellett (2.61 korona).

Az ország feldarabolása egyébiránt más vonatkozásokban is rendkívül súlyos következményekkel járt a vasuti fuvardíjak terén. A trianoni határt a magyar vasuti hálózat kialakulását megcsufoló módon vonták meg. Számos olyan vonalrész került így idegen fenhatóság alá, amely azelőtt jelentős forgalmak rövid és természetes utiránya volt. Ezek a forgalmak most kénytelenek a magyar területen rendelkezésre álló sokkal hosszabb kerülő utirányokat felkeresni. Ez utóbbiak távolsága néha a többszörösét teszi ki a régi természetes utirány távolságának. Ily esetekben a tarifák drágulása a magyar belforgalomban is az aranyparitás többszörösét teheti ki. Az ezáltal sujtott forgalomnak édeskevés vigaszt nyújt az a tudat, hogy a vasut teljesítménye a kerülő uton sokkal nagyobb, mint a régi utirányon volt. Közgazdasági nézőpontból pedig egyenesen elrettentő az a gondolat, milyen fölösleges széntékozlast és munkapazarlást okoz az, hogy egymáshoz közel eső, közvetlen sinösszeköttetéssel bíró helyek közt most nagy kerülővel kell a vasuti forgalmat lebonyolítani.

Az ily forgalmakban bekövetkezett díjdrágulásról némi fogalmat nyújt az alábbi néhány példa.

A Rimamurány—Salgótarjáni vasmű részvénytársaságnak salgótarjáni vasgyára a szükséges vassfélgymártmányokat a társaság ózdi vasműveiből kapja. Az 1914. évben a vassfélgymártmányok szállítása Ózdról Salgótarjába (85 km) méter-

mázsánként 0.55 koronába került. A bánréve—fülek—somosujfalui vonalat Trianon a cseheknek juttatta és így ma Ózdról Salgótarjánba a Miskolcz—Hatvan—Pásztón át vezető 233 kmes kerülő utirányon át halad a forgalom. E vonalon a jelenlegi fuvardíj vasfélgyártmányoknál 8050 korona, tehát 14636-szor annyi, mint 1914 augusztusában volt.

Vagy például az 1914. évben 100 kg közönséges vasáru szállításáért Szegedről Bajára 108 km távolságra 1 koronát kellett fizetni. A röske—csikériai vasúti vonal jugoszláv fennhatóság alá került, ezért Szegedről Bajára jelenleg Kiskunfélegyháza—Kiskunhalas—Bácsalmáson át kell szállítani a vasúti küldeményeket. Ezen az utirányon 185 km a távolság, két államvasúti részvonal és két különböző helyi érdekű vasúti vonal részes, a barême tehát három ízben megtörik, a díjtételekbe beszámított ugynevezett kezelési illeték pedig négy ízben szerepel teljes egészében. Nem csoda tehát, hogy ilyenformán ezen az utirányon jelenleg 15850 koronát tesz ki a vasáru fuvardíja, épen 15850-szer annyit, mint 1914-ben.

A magyar vasutak helyi forgalmában mutatkozó indexszámokat lényegesen meghaladó indexszámok keletkeznek az által is, hogy számos helyiérdekű vasúttal való forgalomban a kezelési illetéknek a békében szokásban volt 50—50%-os mérséklése megszűnt, sőt ehelyett csaknem valamennyi helyiérdekű vasúton 10%-os, sőt egy vasúton 12%-os építési pótlékot szednek a vasutak. E drágulás megvilágítására szolgáljon a következő egyszerű példa:

Közönséges vasáru díjtétele 100 kg-onként

1914. VIII.	100 km magyar államvasúti vonalon	0.82—0.06 = 0.76
	50 km helyiérdekű vasúti vonalon	0.46—0.06 = 0.40

Összesen K 1.16

1923 XI.	100 km magyar államvasúti vonalon	 6350
	50 km helyiérdekű vasúti vonalon	 3730
	10% építési pótlék a helyiérdekű vasúton	 380

Összesen 10460

A drágulás 9010-szeres, holott az államvasút helyi forgalmában a közönséges vasáruk tarifájának drágulása 150 km-re csak 7652-szeres.

A mátránováki szén esete egy másik példája annak, hogy az államvasutak és a kezelésében lévő helyiérdekű vasutak egymásközi áruforgalmában milyen aránytalan drágulást okoz a kezelési illeték rövidítésének megszűnése. A mátránováki szén a salgótarjáni szénmedencéhez tartozik, csak hogy Mátránovák feladási állomása nem a fővonalon van, hanem a mátra—kőrösvidéki helyiérdekű vasúton. A mátránováki szén főpiaca Budapest. A mátránovák—budapesti és a salgótarján—buda-

pesti barnaszéntarifa egyenlőtlen drágulását ez az összehasonlítás mutatja:

	1914. VIII.	1923. XI.	indexszám
Mátranovák—Budapest 132 km.	0·45	2790	6200
Salgótarján—Budapest 128 km.	0·44	2010	4568

Ezen az egyenlőtlen dráguláson úgy lehetne segíteni, ha a magyar vasutak egymásközi forgalmában a díjtételeket a kezelési illeték felével csökkentve szednék a vasutak.

Azok az egyenlőtlenségek, amelyek az 1914 óta bekövetkezett változásokból keletkeztek, kevésbé voltak érezhetők addig, amíg a magyar vasuti dijszabások olcsóbb díjtételeket tartalmaztak, de a mióta a vasuti dijszabás a békeparitást meghaladja, teljes erővel éreztetik hatásukat és nem egy esetben a forgalom megbénítására vezetnek. Így például a mátranováki egyenlőtlen emelés máris azt vonta maga után, hogy a bányavállalat a Mátranovákon levő még fel nem tárt szénerek kiaknázásától kénytelen volt eltekinteni és ha a dijszabási helyzet nem változik, kénytelen lesz a mátranováki szén bányászásával felhagyni.

Mindezen drágulások közül legsúlyosabban esik latba az adriai forgalomban és a külföldi szénbehozatalnál mutatkozó szertelen drágulás.

Pedig annak idején a magyar békedelegáció mindent elkövetett, hogy megkapjuk a forgalmi és dijszabási peage-jogot horvát területen át az Adriáig tengeri kijárónk elérése és kedvező adriai tarifák biztosítása céljából. Erélyesen kardoskodott azért is, hogy cseh területen át a lengyel határig vonatátjárási jogot kapjunk külföldi szénbehozatalunknak olcsó és zavartalan szállíthatása céljából. Ha nem is kaptuk meg e jogokat, a célt most sem téveszthetjük szemünk elől.

Az összeomlásig féltetten örködtünk afölött, hogy az adriai kikötők forgalmában Bécs és Budapest tarifái paritásban legyenek. Ma már annyira eltávolodtunk ettől, hogy például közönséges vasárak szállítására Budapesttől Triesztig majdnem háromszorannyit kell fizetni, mint Bécsből Triesztig.

Az osztrák és cseh tarifapolitika ebben a vonatkozásban tehát erősen tultett rajtunk. Vizsgáljuk meg általában is azt, hogyan fejlődött szomszédaink vasuti dijszabási politikája a Monarchia felbomlása óta.

Románia most is nagymértékben támogatja iparát. Minden olyan román iparvállalat, mely 25 munkásnál többet foglalkoztat, gyártmányai elszállítására 45%-os engedményt élvez a román vasuti tarifa amugy is rendkívül olcsó díjtételeiből. Furesa vonás, hogy a román kivitelt 50%-os vasuti tarifapótlékkal sujtják. E félszeg intézkedés folytán például a román fatermelés azon a ponton áll, hogy elveszítse az egész magyar piacot, mert a cseh fa a cseh kiviteli tarifák olcsósága révén

most már legyőzi a versenyben a román fát. Ime egy kiáltó példája annak, hogy hogyan nem szabad tarifapolitikát csinálni. Az 50%-os pótlékot a román átvitelre természetesen nem szedik, mert Románia is iparkodik átviteli forgalmát megtartani. Az oláh dijszabás kevés tagozatu, elég kezdetleges és nagyon olcsó. Most fogtak hozzá egy szerves tarifareform előmunkálataihoz. Értékosztályozást terveznek és az új dijszabás tekintettel lesz Erdély különös érdekeire is.

A jugoszláv tarifák még a Monarchia idejéből való közös áruosztályozáson nyugszanak, csak a régi szerb területen érvényes egy kezdetleges áruosztályozás, mely hatásában a régi szerb területre és Bulgáriába valamint azon tulra irányuló kivitelnket, elsősorban a kész vasárak exportját tulságosan drága tarifákkal nehezíti. El is kerüli ezt a vasúti irányt minden forgalom, amely csak teheti, inkább a Dunán megy Lomon át Bulgáriába sokkal olcsóbb hajótételek alapján. Egy másik példája annak, hogy mire vezet a meggondolatlan tarifapolitika.

Bulgária saját iparvállalatainak 35%-os engedményt nyújt a vasúti tarifából. Azok a vállalatok, amelyek ezt élvezik, „Igazolványt” kapnak évégből az illetékes bulgár miniszteriumtól.

Olaszország még mindig erősen protekciós politikát folytat. Egész sereg olcsó kivételes dijszabást tart fenn az olasz termelés javára az olasz származás feltételéhez kötve. Az átviteli forgalmat olcsó tranzító tarifákkal mozditja elő.

Lengyelország már kétszer is átalakította áruosztályozását és tarifáit, mégis elég kezdetlegesek, kevés tagozatuak azok. Most dolgozik végleges tarifareformján — mely számos iránytarifát és exportdijszabást fog tartalmazni — és áttér az állandó értékben kifejezett tarifák rendszerére. Az új dijszabás díjtételei arany centimesekben lesznek kifejezve. Az átszámítási árfolyamot koronként fogja a lengyel pénzügyminiszterium megállapítani.

Csehország rendkívül ügyes, nagystilű politikát folytat. Tarifáinak alapja a régi közös áruosztályozás, melyet termeléséhez idomitott. A háborus felklasszifikálásokat kevés kivétellel kiküszöbölte, sőt számos árut, pl. a fémek nagy részét deklasszifikálta. Egész sereg kedvezményes tarifát nyújt a cseh termelés javára belforgalomban és kivitelre egyaránt, melyekbe csak a cseh termelő állomások vannak felvéve.

Németország november 1. óta arany márkában szedi a tarifákat, melyek a békeparitást nagyon meghaladják. Számos kivételes dijszabást tart fenn saját termelése számára iránytarifák alakjába öltöztetve. Ujabban a személy- és podgyászdijszabást leszállították és nemsokára az árudijszabás leszállítására kerül a sor.

Ausztria nagyszabású tarifareformja 1924 január 1-én lép életbe. A kormányzat, vasut és a termelés képviselteinek összefogásából egy esztendő munkája nyomán született meg az osztrák reformtarifa. Osztrák szakkörök mesterműnek mondják. Allítólag az osztrák termelés minden óhajtásával, Ausztria minden érdekével számot vetett és az osztrák szövetségi vasutak új vezetőségének kívánalmait szerencsés összhangba hozta a közgazdaság igényeivel. Ez a reform a magyar termelést elég hátrányosan érinti. Ausztria az összeomlás óta többször átdolgozta vasuti árudíjszabását. A most érvényes 1922 október 1-én lépett életbe és jellemző vonása, hogy Ausztria összes vasuti tarifáit minden ország termelése számára egyaránt hozzáférhetővé alakította. Így például eddig a magyar vasipar nyersvasküldeményei, vagy vasáruforgalma az osztrák vasutakon a határtól kezdve ugyanazon tarifákat élvezte, mint az osztrák vasipar. A reform keretében változtatnak az eddigi rendszeren. Ausztria visszatér az iránytarifákhoz, vagyis a saját termelésének szánt olcsóbb tarifákat csak az érdekelt osztrák termelési állomásokra nézve bocsátja rendelkezésre. Ilyenformán az osztrák termelés az osztrák vasutakon olyan díjszabási előnyhöz jut, mely az idegen termelés számára vagy egyáltalában nem hozzáférhető, vagy csak kis mértékben hasznosítható. Ezáltal az idegen, közte a magyar termelés versenyhelyzete az osztrákkal szemben számos vonatkozásban megnehezül és az osztrák vasutakon jelentékeny mérvű egyoldalú díjemelések terhét lesz kénytelen viselni.

Az osztrák kivitelt az adriai tarifán kívül még több exportdíjszabás fogja szolgálni. A reform tetemes díjmérséklésekkel, de még nagyobb díjemelésekkel fog járni. Éppen a legfontosabb élelmicikkek a tej, kenyér, burgonya, káposzta stb. szállítása fog 100, 200, sőt 300 %-kal is megrágulni. Ugyanis az osztrák szövetségi vasut új vezetősége szakított az eddigi elvekkel és nem akarja a vasut jövedelmezőségének rovására még a legfontosabb népélelmészeti cikkeket sem önköltségen alul szállítani. A mai osztrák árudíjszabás 14600-szorosa a béketarifának. Az új árudíjszabás átlaga 16060-szoros lesz. Ha ebből a vasuti hadi adót leütjük, 12366-szoros emelés jön ki, tehát az új osztrák árudíjszabás így a békeparitás alatt fog állani. Az osztrák nagykereskedelmi indexszám 1923 október hóra 17597 volt.

Látjuk, hogy a Monarchia utódállamainak mindegyike serény reformmunkát folytat. Sorban építi ki a saját egyéni díjszabási rendszerét. Nem táplálkozik többé a múltba hanyatlott nagy gazdasági közösség díjszabási alkotásának maradványai-ból. Új utakat keres a jövő számára.

Ilyen új ut nyitása elé jutott el Magyarország is. Most fogja lerakni alapjait a tarifák egy új rendszerének.

A magyar közgazdaság reménykedő várakozással tekint a reform elé, melynél nagyobb feladat elé az idők folyása a ma-

gyar tarifapolitikusokat eddig még nem állította. Vajjon mes-termü lesz-e az is? Vajjon meglesz-e az üdvös összefogás a kormányzat, a vasut és a termelés összes tényezői között, hogy frigyükből nagyszabásu, maradandó alkotás létesüljön? Magyarország nagyon fáradt, nagyon beteg ahhoz, hogy sokat kísérletezhessen. Egyszerre kell a legjobbat, a legalkalmasabbat megtalálnia.

Nem szenvedhet kétséget, hogy az új tarifapolitikát mindenben a hazai termelés szolgálatába kell állítani. Az önálló vámterület egyik pozitív tétele annak a szomorú mérlegnek melyet a magyar közgazdaság Trianon után felállíthat, de ez nem jelentheti azt, hogy iparunk fejlődése számára most már elégséges a vámvédelem egymagában. Az utódállamoknak is van autonóm vámtarifájuk. Vasuti tarifapolitikájukkal mégis erélyesen támogatják ipari termelésüket. A magyar iparnak ily tarifális támogatása most talán szükségesebb, mint békében volt, hiszen Trianon az országot számos iparáguk legelemibb nyersanyagától megfosztotta és ugyanakkor iparunk piacait is megszükitette.

Az áruk kategorizálását a vasut a termelés képviselőivel együtt javarészt egyetértésben már elvégezte. Ámde az áruk osztályozása mindig csak sablonos lehet, átlagos értékhatárok között mozoghat, melyek kereteinek megvonása többé-kevésbé önkényes. A tapasztalat azt mutatja, hogy vasutaink áruforgalmának zömét aránylag kevés, de tömegre igen jelentős árucikk alkotja. A fő termelési ágazatok, a főbb cikkek egészen egyéni elbánást igényelnek. Nehéz őket beleszorítani kimért kategóriák Prokrustes-ágyába, mert annak vagy a termelés, vagy pedig a vasut érdeke vallaná kárát. Ezekre a standard-cikkekre külön cikkdirszabások állíthatók fel, olyan tagozatu barémekkel, amelyek a szükségleteknek minden tekintetben megfelelnek. Ilyen cikkdirszabás pl. a jelenlegi széndirszabás is.

A barémek felépítése a legfontosabb domináló kérdés. Megtartsa-e az ország a lépcsőzetes tarifák sok évtizedes rendszerét, melyet Baross Gábor fejlesztett ki legjobban,—e tarifák hatásában a távolságokat összébb zsugorítják, — vagy áttérjen a német tarifák egyenlő alapu rendszerére, mely a távolsággal egyenlő arányban magasodó fuvardíjakat eredményez. Ez a kimagasló elvi kérdés számos különböző, vagy épen ellentétes érdek ütközőpontja lesz. Az összes utódállamok lépcsőzetes tarifát alkalmaznak, ugyiszintén a dunai hajósvállalatok is. Ez államokban azonban sokkal nagyobb távolságok jönnek figyelembe, mint megkisebbedett hazánkban. Kétségtelen, hogy a szén, nyerstermények és népelelmezési cikkek szállítására, ugyiszintén iparcikkeink kivitelére a lépcsőzetes barème fenntartása elengedhetetlen. Az átmeneti forgalom fokozásának nézőpontjából talán összes tarifák ily rendszerű felépítése is vitatható. Mindamellet nem lehet az sem közömbös, hogy az ország megmaradt iparvállatainak zöme

Budapesten és annak közelében fekszik. Azoknak érdekében állana az egyenlő alapu tarifa kész iparcikkekre, mert ez azt a versenyt, amelyet az idegen termelés nekünk Romániában és a Balkánon okoz, kissé enyhítené és a budapesti közvetítő kereskedelem érdekeit is szolgálná.

Meggyőződéseim szerint — mely már három-négy év előtt kialakult — Magyarország mai helyzetében helyén való volna a lépcsőzetes tarifákkal szakítani és az egyenlő alapu díjképzési rendszerre áttérni. Ezt a tavaszi vitaelőadások során dr. Neumann Károly nyug. miniszteri tanácsos már szintén hangoztatta. Ez esében is szén, nyersanyagok, élelmiszerek és exportáruk szállítására lépcsőzetes díjszabások szükségesek, erősen esően lépcsőzöt barémekkel. A tarifapolitika terén nincsenek abszolút igazságok, amelyeket minden esetben irányítékul lehetne felhasználni. Sőt felfogásom szerint sokszor nagyon is különböző elbánás van helyén. Ezért vagyok híve a cikkdíjszabásoknak és általában a mozgékony, konjunkturális tarifapolitikának. Ez sokkal alkalmasabb a mai fordulatokban gazdag időkben az ország jól felismert igazi érdekeinek istápolására, mint a régi, normális békeidőkre szabott, kategorizáló díjszabási rendszerek.

A tarifapolitika gyakorlása nem csupán tudomány, hanem művészet is, melyhez intuitió kell. Ha a rubrikák, statisztikák, barémek, egységtételek tengerén tévelyeg a tarifapolitikus és irányítúje nincsen, *meg kell éreznie azt az irányt*, amely biztosan révbe visz.

A tarifareform keretében a magyar termelésnek szánt támogatás formája Csehország, Ausztria és részben Németország példája mutatja meg a helyes utat. Ez államok ipara legjelentősebb piacainkon versenytársunk. Ha tehát ők iránytarifák alakjába öltöztetik azt a támogatást, amelyet saját termelésüknek szának, hogy azt más államok termelése minél szűkebb keretek között élvezze: mi sem igen tehetünk másként.

Különösen veszélyes volna az iparcikkeink exportjának szánt támogatást az új áruosztályozás keretében nyújtani, amint az a monarchia idejében számos iparcikkre nézve történt. Ez a módózat azzal a szerfölött hátrányos következménnyel járna, hogy az idegen termelés a magyar exportra szánt támogatást a magyar vonalakon a határtól kezdve igénybe venné. Nyilvánvaló, hogy ez esetben a támogatás sok estben meddő volna. Itt elsősorban a román és balkán kivitelre gondolok. Az export díjszabási támogatását tehát szintén iránytarifák alakjában a hazai termelő állomásokról kellene rendelkezésre bocsátani. Az export támogatásának kiadósnak kell lennie, hogy célját elérje. Csekély százalékos engedmény, vagy egy alacsonyabb osztályba való sorozás sok esetben kevés lesz ahhoz, hogy a tőle várt hatást kifejthesse. Legcélszerűbb külön barémeket felállítani a főbb exportcikkek részére, úgy mint azt a csehek teszik. E barémek a

hazai termelés sajátos viszonyainak és igényeinek megfelelően építhetők fel. Holott ha a támogatni kívánt cikket egyszerűen egy olcsóbb tarifaosztályba sorozzuk, ez azt jelentené, hogy az exportáru százféle más cikkre is érvényes osztályba kerülne, melynek barémjét az oda tartozó cikkek nagy számánál fogva legtöbbször nem lehet az illető exportforgalom igényeinek megfelelően alakítani.

A jövő díjszabási politika egyik jelentős feladata a magyar vasutak jobb kihasználásának biztosítása, más szóval a többtermelés a vasuti forgalom terén. A magyar belforgalomban a forgalmat bénító intézkedések kerülése, a kocsik gazdaságos kihasználásának fokozása és teljes bekapcsolódás a lüktető gazdasági életbe segít el ehhez leginkább. A nemzetközi forgalomban arra irányulhat a törekvés, hogy a magyar vasutak átviteli forgalma növekedjék, ha pedig több utirány jön szóba, a forgalom lehetőleg azokra az irányokra terelődjék, melyeken a magyar vasutak vonala a leghosszabb és fuvarbevételeik a legkedvezőbbek. A békében Magyarország vasuti átviteli forgalma nem volt jelentékeny, így 1913-ban a magyar államvasutak ily forgalma csak körülbelül 6%-át tette összes áruforgalmának. Kétségtelen, hogy az új helyzetben bővült az a terület, amelynek forgalma Magyarország szempontjából most már átviteli forgalom. Viszont nem szabad elfelejteni, hogy az elmúlt 9 év az egész világ gazdaságában oly hatalmas átalakulásokat hozott létre, melyek a régi kapcsolatoknak és közlekedési irányoknak megváltozását vonták maguk után. Ezenfelül a tengeri utirányok versenyző ereje számottevően fokozódott, viszont a szárazföldi forgalmi utak a vasuti önköltség szertelen megdrágulása folytán hátrább szorultak. Románia, Bulgária és Szerbia áruforgalma a nyugattal nagyobb mértékben gravitál a tengeri irányok felé, mint a békében. A dunai hajózás a nemzetközi forgalomban jelentőségben megnövekedett Magyarország nézőpontjából. A hajósvállalatoknak üzemi költsége is nagy, de mégis kedvezőbb a helyzet, mint a vasutaknál és ez lehetővé teszi, hogy a vasuti utirány díjtételeit lényegesen aláigérhessék és a magyar transitoforgalom jelentékeny részét maguknak biztosítsák. A cseh dunaátrakodási forgalomban Pozsonyon és Komáromon át érvényes árudíjszabás nagy mértékben előmozdítja, hogy átviteli forgalmunk a hajóutra terelődjék. Szerbia, Bulgária és Románia nemzetközi forgalmában egyébiránt mindig is nagy szerep jutott a hajózásnak. A lengyel és oláh vasuti tarifák nagy olcsósága lehetővé teszi, hogy olyan forgalmak, amelyeknek természetes útja Magyarországon át vezetne, igen nagy kerülővel Galicián át vegyék útjukat. Mindezekhez járul szomszédaink bizalmatlansága, elvakult magyargyűlölete. Emiatt a személyforgalom, sőt az áruforgalom egy része is pusztán pszichikai okokból ártó szándékkal kerül el hazánkat. A helyzet e részben újabban már javult.

Tulságosan vérmes reményekkel aligha kecsegtethetjük tehát magunkat az átviteli forgalomból várható hozadék nagysága dolgában. Ez nem teszi azonban fölöslegessé, hogy vasutaink helyes tarifapolitikával igyekezzenek azt a transitót megszerezni és biztosítani, amely az adott viszonyok között egyáltalában szóba jöhet. Hasonló földrajzi helyzetben lévő más államok fő törekvése e téren az, hogy egyes nagy tömegű standard-cikkeket saját vasuti utirányuk számára megszerezzenek. Arra is van elég példa, hogy bizonyos forgalmak összeségére kiterjesztik versenyintézkedéseiket. Különösen Svájc, Csehország és újabban Ausztria tűnik ki ezen a téren. Így pl. Ausztria az egyfelől Olaszország, másfelől Svájc, Franciaország, Belgium stb. közötti jelentős áruforgalom egy részének osztrák átfutás számára való megszerzése céljából tett tarifális intézkedéseket. Ezek már az osztrák szövetségi vasut új regimejének tulajdoníthatók. Az osztrák reformtarifa kidolgozásánál is ügyeltek arra, hogy az osztrák vasutak meglévő átviteli forgalma idegen utirányokra ne terelődjék, pl. a román-német tranzitóforgalmat ne hódítsa el tőlük a lengyel utirány.

A magyar vasutaknál oly szervre volt szükség, mely a külföldi államok minden tarifális intézkedését éber figyelemmel kíséri, a kínálkozó lehetőségeket felkutatja és azok kiaknázását a magyar transitó javára kezdeményezi. Úgyes nemzetközi szállítmányozókkal való szerves kapcsolat is sokat lendíthetne a dolgon.

Hálásabb tér kínálkozik a bevételek gyarapítására a hosszú magyar utirányok versenyző erejének fokozása útján. Ma a nemzetközi forgalomban a feladónak országról-országra elő kell írnia a fuvarlevélen azt az utirányt, amelyen az árut szállítani kell. A szállító felek természetesen rendszerint azt az utirányt írják elő, amely a legolcsóbb összfuvardíj fizetését biztosítja számukra. Ellenben, a vasutaknak — ha több utirány jön szóba, az az érdekük, hogy a forgalmat arra az irányra tereljék, amelyen a leghosszabb vonallal részesek. Biztató jelenség nálunk a közelmúltban nyújtott az a kedvezmény, melyet Sarkadról és Mezőhegyesről Triesztbe menő cukorra adtak a magyar vasutak, hogy ez a forgalom ne terelődjék el Szegeden át a jugoszláv utirányra, hanem a Murakeresztúron át vezető hosszú magyar vonalon fusson.

Remélhető, hogy ezen az új csapáson tovább haladnak a magyar vasutak. Így pl. az egyfelől Magyarország, másfelől Csehország és hátsó területe közötti áruforgalom, melyhez az igen nagy jelentőségű külföldi szénbehozatal is tartozik, régóta azokat az utirányokat keresi, amelyeken a cseh átfutás a leghosszabb, mert a cseh valuta drágasága ellenére rendszerint ezeken az utirányokon mutatkozik a legolcsóbb összfuvardíj. Így pl. Budapest nagyjelentőségű forgalmában a forgalom zöme Szobon át halad, pedig Szob csak 72 km-re van Budapeستől, míg pl. a Hegyeshalom közelében fekvő Oroszvár cseh-magyar határ-

állomástól Budapestig 228 km a távolság. Ennek az állapotnak a csehek természetesen örülnek. Kárt vallanak ellenben a magyar vasutak és a köz is károsul, mert sokkal több cseh koronát kell cseh vasuti fuvardijakra kiutalni, mintha sikerülne a forgalmat legalább részben azokra az utirányokra terelni, amelyeken rövidebb cseh vasuti vonal jön szóba. A budapesti kereskedelmi és iparkamara már két év előtt ráirányította a kereskedelmi kormány figyelmét az oroszvári utirány versenyereje fokozásának jelentőségére, de sikertelenül, mert a helyzet azóta a dunántúli helyiérdekű vasuton életbe léptetett 10%-os építési pótlék felszámításával is rosszabbodott az oroszvári utirányra nézve. Egyébiránt a komáromi és salgótarjáni irányokon is hosszabb magyar vonal szerepel, mint a Szobin és ha az oroszvári irány a közbekéelt csekély teljesítőképességű helyiérdekű vonalrész folytán nem is győzné meg a fővonalon áthaladó forgalmat, az említett két másik irány is segítségére lenne.

Érdekes az is, hogy milyen értékre szóljanak az új magyar dijszabások. Az eső pénzértékű államok újabb irányzata az, hogy vasuti tarifáikat állandó értékben fejezzék ki. Ezen a téren még nagy a bizonytalanság és sok a kapkodás. Ugy látszik az egyes államok pénzügyi politikai okokból idegenkednek attól, hogy aranyértékben fejezzék ki tarifáikat. Jelenleg egyedül a német vasuti dijszabások szólnak aranymárkára. Átszámításuk papírmárkára a dollárnak a berlini tőzsdén jegyzett árfolyama alapján, időnként változó szorzószámmal történik. December 6-án ez a szorzószám 1000 milliárd volt, vagyis egy aranymárka 1 billió papírmárkának felelt meg. Augusztus 20-án, amikor a németek a tarifamárkának elnevezett állandó értékű dijszabási számokra áttértek, még csak 1,200.000.— volt a szorzószám. Mivel pedig szeptember 18-án az alapdijszabás díjtételeit megkétszerezték: az említett szorzószám az alapdijszámítással szemben tulajdonképpen 2 billiószorzószámmal felel meg. Az utódállamok eddig kivétel nélkül saját papirvalutájukban fejezik ki vasuti díjtételeiket. Ausztria 1922 vége felé már közel volt ahhoz, hogy áttérjen tarifáinak aranykoronában való számítására, de az osztrák pénzérték állandósulása feleslegessé tették azt. Olaszország papírlirában kifejezett vasuti dijszabási alaptételeket szed, melyeket a vámfelpénzek mintájára, 100, 200 vagy 300%-os pótlékkal emel fel. Az alacsonyabb százalékos pótlékokat a védeni kívánó mezőgazdasági cikkek és nyersanyagok szállításánál számítják.

Ügyesen oldották meg e nehéz feladatot a dunai hajósvállalatok. Nem díjtételeket, hanem dijszabási számokat állítottak be tarifáikba. Ezeket bizonyos arányszámokkal — voltaképpen szorzószámokkal — megszorozva kapjuk meg a díjtételeket hétféle pénzértékben (aranymárka, osztrák-, cseh- és magyarkorona, dinár, leva és leu.) Ez a rendszer rendkívül nagy mozgékonytságot

kölcsönöz a hajódijszabásoknak. Pár soros hirdetménnyel a díjtételeket részben vagy egészben megváltoztathatják, azokat az árfolyamok, vagy pedig a vasuti díjtételek változásához könnyedén hozzáalakíthatják.

A lengyel tarifareform keretében szintén áttérnek az állandó értékű dijszabásokra, melyeket aranycentimesekben fognak kifejezni. Az átszámítás lengyel papírmárkára megszabandó szorzószámok alapján fog történni, amelyeket a lengyel pénzügyminiszter időnkint fog megszabni.

A magyar reformdijszabásokat ajánlatos magyar papirkoronában megszabni. Nem azért, mintha mi is nem térhetnénk át valamely alkalmasabb rendszerre, hanem azért, mert a dijszabás megreformálása sok évtizedes megszokottság hirtelen megszakítását jelenti. Az eddigtől eltérő új rendszer amugyis oly óriási feladat elé állítja a vasuti közlegeket, sőt a szállító közönséget is, hogy nem volna helyes a rendkívül nehéz átmenetet még bonyodalmas értékátszámításokkal is súlyosbitani. Később azonban okvetlenül számolni kell a tarifaérték megreformálásának kérdésével, már csak azért is, mert igazi közvetlen dijszabások és vasuti forgalomoztatói egyezmények létesítése a nemzetközi forgalomra addig el nem képzelhető, amíg a nemzetközi tarifavaluta kérdése valamiképen egységesen meg nincs oldva. Az osztrák-adriai és cseh-adriai közvetlen vasuti dijszabások díjtételei olasz papírlirákban vannak kifejezve. Ezt azonban csak ad hoc megállapodásnak lehet tekinteni. A Nemzetek Szövetségének első közlekedési értekezlete Barcelonában azt ajánlotta a részes államoknak, hogy törekedjenek közvetlen vasuti tarifák életbeléptetésére. De az eső valutájú országok ennek a vezető elvnek a felállításával nem jutottak közelebb a megoldáshoz. Sőt Németország és Lengyelország új tarifaértékei még nehezebbé tették a végleges kialakulást. Ugy látszik még nagyon messze vagyunk attól az időtől, hogy közvetlen külföldi köteléki dijszabásokat készíthessünk. A Nemzetek Szövetségének második közlekedési konferenciája Genfben azt a másik vezető elvet állította fel, hogy az egymással szorosabb gazdasági kapcsolatban, tehát sűrű vasuti forgalomban levő államok igyekezzenek vasuti tarifáikat alakjukban és beosztásukban lehetőleg egyöntetűvé tenni. Milyen messze esik ettől az elvtől az utódállamoknak mostani törekvése, mely egészen természetesen arra irányul, hogy dijszabásaikat, illetőleg azoknak rendszerét egészen függetlenül más államoktól saját gazdasági érdekeiknek megfelelően dolgozzák ki. Hiszen a Monarchia minden utódállama egymástól teljesen eltérő vasuti tarifarendszereket alkalmaz és a magyar tarifareform még nagyobb eltávolodást jelent az egyöntetűségtől.

A magyar közgazdasági élet minden komoly tényezője szorongó érzésekkel figyeli vasutaink vergődését a deficitek karjaiban és bizonyára nincs forróbb vágya, mint hogy a vasutak

ebből a vergődésből mielőbb kikerülhessenek. Talán a küszöbön álló reform is egy lépés lesz a javulás felé.

Mindenki megegyezik abban a felfogásban, hogy a közgazdaság minden igényét felismerő, nagyvonalu, nagyszabásu vasuti tarifapolitikára van szüksége az országnak.

Ha a kormányzat, vasut, termelés és tudomány minden tényezője másodrendü érdekek félretolásával, szeméit a közösség egyetemes nagy érdekeire irányítva erős akarattal összefog a munkára, akkor bizton remélhetjük, hogy a magyar vasuti reformtarifa új korszakot nyit meg a magyar közlekedés történetében, újabb bizonyítékot szolgáltat a világ előtt a magyar kultúralságról és ezzel eljutunk a magyar vasuti tarifapolitika igazi újjászületéséhez.*

Jellinek Lajos :

Az a rendszer, amelyet az államvasutak az utóbbi években tarifaemelések és szabályozások tekintetében követtek, a régi díjképzési alapok teljes figyelmen kívül hagyásával abban állott, hogy a tarifákat lineárisan felemelték és számos árucikket magasabb osztályba soroztak; és miután ezek a tarifaemelések a legutóbbi időkig ismétlődtek, oly kaotikus állapot állott be, amely egyfelől az áttekintést és kalkulációt, másfelől pedig a stabilitást teljesen lehetetlenné tette.

Minthogy pedig a közvélemény ezen kifogásolt eljárással szemben ismételten rendszeres tarifareformot sürgetett és az államvasutak a helyzet tarthatatlanságát szintén belátták, elismerésre méltó munkát végeztek az államvasutak, amidőn hosszabb idő óta a tarifareformot az érdekeltség meghallgatásával előkészítették.

Elvi alapon csak helyeselni lehet az államvasutak azon kiinduló pontját, hogy egyfelől megállapították az üzemükhöz szükséges bevételi összeget avégből, hogy az államvasutak üzemi kiadásai a szállítási bevételekben fedezetet találjanak, illetve, hogy az üzem deficitmentes legyen, szem előtt tartották továbbá az áruk értékét és teherbíróképességét és másfelől az egész árutarifa felépítését egy megbízható forgalmi statisztikára fektették.

Helyes az is, hogy a változott viszonyok figyelembe vételével az államvasutak egész új áruosztályozást készítettek, hogy a sok kivételes díjszabást és kedvezményt megszüntetni óhajtják és hogy az áruosztályok számát lényegesen szaporították avégből, hogy az osztályok között eddig fennállott tekintélyes különbségek és azon anomália is megszűnjék, amely eddig abban a tekintetben állott fenn, hogy valamely árucikknek kis

* A szerző e tanulmányának figyelemreméltó kiegészítése a *Közgazdasági Figyelő* 1923. nov. 21-iki számában megjelent számadatai „A magyar vasutak árudíjszabása indexszámokban” cím alatt.

mennyiségben való feladása esetén olcsóbb a szállítás akkor, ha a fél egy egész kocsirakomány viteldiját fizette ahelyett, hogy a kis mennyiség után fennálló rendes viteldij vétessék számításba.

A kivételes dijszabások és kedvezmények csökkentését óhajtja szolgálni továbbá az, hogy az áruosztályozásban oly árucikkek, melyek kivitel tárgyát képezik, a kiviteli forgalomban olcsóbb osztályba soroztassanak, mint a belforgalomban.

Csak arra a részletre óhajtok még utalni, hogy az államvasutak hír szerint fenn akarják tartani a távolságokkal csökkenő egységtételek rendszerét.

Amennyire helyesnek el kell ismerni a röviden jelzett keretet elvi alapon, mégis némi tekintetben komoly aggályok merülnek fel, amelyekre legyen szabad röviden ráutalnom.

Kérdés, vajjon helyes-e a mostani időpont a reformtarifa kiadására. A közvélemény az új tarifát már régen sürgette, mindazonáltal merem azt az állítást kockáztatni, hogy a reformtarifa kiadása időszerűtlen.

Az osztrák állami vasutak teljesen azonos helyzetben voltak, mint a mi államvasutaink és szintén már körülbelül egy év óta foglalkoznak reformtarifa kiadásával. Nekik az a — szerintem is helyes — álláspontjuk volt, hogy a reformtarifának előfeltétele a valuta stabilitása és a békeszerződés 312. §-ának, a tarifaszabadságot megkötő határozmányának hatályon kívül helyezése. Ausztriában ez a két előfeltétel beállott és ez okból most már ki merik az új tarifát adni.

Minálunk a helyzet egészen más. Akkor mikor az államvasutak egyebek közt az áruk értékelése alapján építették fel az új áruosztályozást, ez az alap máris erősen megingott. De az árfejlődési folyamatnak az is a következménye, hogy az államvasuti üzemi kiadások ugyanezen okból nem jelentéktelen eltolódást szenvedhetnek.

Már pedig ekkor a tarifaképzés alapját képező tényezők már nem lehetnek megbízhatók.

Egy további aggályt az képezi, hogy bármennyire helyes lehet is az államvasutak által összeállított forgalmi statisztika, amely a várt pénzbeli eredmények mikénti alakulásának alapját képezi, ez a statisztika szintén nem lehet megbízható; mert hisz áruforgalmunk alakulása az utóbbi években nem lehetett rendszeres és az utódállamokkal most folyamatban lévő tárgyalások eredményeként, a közel jövőben lényegesen meg fog változni. Könnyen lehetséges tehát, hogy pl. oly árucikk, amelynek forgalma ma még csekély, tekintélyes lesz, vagy hogy oly cikk, amelyben most importunk van, erős export-cikké fog változni.

Jól tudom, hogy a közvélemény azt felelheti, hogy ezek az objekciók nem képezhetnek okot arra, hogy a régen sürgetett

tarifareformot megint elodázzák, hisz az államvasutaknak mindenkor módjában lesz a viszonyok parancsolta módosításokat keresztül vinni. Ámde egy állami intézmény korántsem olyan mozgékony, mint pl. a kereskedelem és nehézkességénél fogva az ilyen fajta módosítások hosszadalmas tanulmányokat, tárgyalásokat és megfontolásokat igényelnek, melyeknek következménye igen könnyen az lehet, hogy egy teljes évig is eltart-hat annak a felismerése, hogy az életbe lépett tarifákat, hogy és miként kell reparálni. Ez nemcsak az érdekeltség szempont-jából lehet nagyon káros, hanem az államvasutakat is igen érezhetően károsíthatja.

Egy további aggály pénzügyi szempontból merült fel. Az államvasutak a szállítási bevételek alakulása tekintetében abból indultak ki, hogy ezeknek az üzemi kiadásokat fedezni kell. Arra nézve azonban, hogy ezek az üzemi kiadások mi módon lettek kalkulálva, a közvélemény semmiféle tájékozta-tást nem kapott. Már pedig több oldalról merült fel kifogás abban a tekintetben, hogy az a deficit, amelyet az államvasutak üzemi deficitnek állítottak oda, oly részeket is tartalmaz, melyek szigorúan véve üzemi kiadást nem képeznek.

Közel fekszik tehát az a feltevés, hogy az államvasutak által felállított üzemi kiadások most is oly részleteket tartal-maznak, melyek más forrásokból lennének fedezendőek. Ezt a kérdést tisztázni kell avégből, hogy az államvasutakon indo-kolatlan tulmagas viteldijak ne állapittassanak meg.

Bármennyire tudom az összes tényezők kívánságát és törekvését méltányolni, mégis komolyan ajánlom az érdekelt-ségnek elsősorban, hogy inkább várjon még a reformtarifa kiadásával és egy ideig tűrje még a jelenlegi tarifákkal járó hátrányokat.

Mínthogy azonban nincsen kizárva, hogy az államvasutak a fent röviden jelzett aggályok dacára az új árudíjszabás kiadását elodázni nem óhajtják, erre az eshetőségre való tekin-tettel a következő érdemleges megjegyzéseket kell tennem.

Amennyire helyes volt a régi árudíjszabást a távolsá-gokkal csökkenő egységtételek alapjára fektetni, ennek a rend-szernek a fentartását úgy az államvasutak finaciális érdeke, valamint az ország gazdasági érdekeinek szempontjából is a változott viszonyok között ajánlatosnak nem tartom.

Az, hogy némely államvasúti viszonylatban néhány 100 km-t tevő távolságok állanak fenn, nem lehet mérvadó, mert az ilyen viszonylatokban lebonyolított forgalom meny-nyisége az összforgalomhoz viszonyítva igen csekély százalékot képez. Ha a mai Magyarország térképét csak felületesen nézzük, úgy azt találjuk, hogy a gyakorlati átlagos szállítási távol-ságok alig haladják meg a 150 km-t; hisz az egész Magyarorszá-gon is a tapasztalati átlagszállítási távolság sem haladta meg

a 150 km-t, amiből az következik, hogy a szállítások zöme jóval kisebb távolságokon történt és hogy a nagy távolságokban történt szállítás volt csak képes a 150 km-es országos átlagot előidézni.

Némely kiviteli viszonylatban, vagy nyersanyagok behozatalában elvétve nagyobb távolságok is jöhetnek szóba, ámde ezen a szükségleten más módon lehet segíteni és ezért egyedül a lépcsőzetes tarifa fentartása nem szükséges.

Sőt egyfelől finansiális szempontból, másfelől a szállító közönség szempontjából is megfontolandónak tartom azt is, vajjon nem volna-e helyesebb a viteldijak 10 km-kint történő megállapítása helyett ismét rátérni arra a régi rendszerre, hogy a viteldijak kilométerenkint állapittassanak meg.

A lépcsőzetes tarifa megszüntetése továbbá azon okból is ajánlatos, mert annak a lehetőségét nem szabad dijszabási prémiumokkal előmozdítani, hogy valamely nyersanyag, melyet itt az országban feldolgozni képesek vagyunk, aránylag olcsó dijszabás alapján az országból szomszéd államokba ugyan csak feldolgozás végett kivitessék, vagy hogy a hazai ipar kénytelen legyen a lépcsőzetes tarifában rá nézve beálló hátrányt megfizetni és ezzel a hazai produkeiót ugyyszólván mesterségesen megdrágítani.

Ami már most az államvasutnak ama állítólagos tervét illeti, hogy a kivitelt az eddigi kivételes dijszabások és kedvezmények rendszerével szemben oly módon óhajtják támogatni, hogy az illető iparcikket kiviteli forgalomban alacsonyabb áruosztályba sorozzák, nem képezi iparunknak helyes és kimerítő támogatását.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a szomszéd államokkal most folyamatban lévő kereskedelmi tárgyalások során minden valószínűség szerint olyan határozmány fog létesülni, mint az annak idején a vasuti dijszabásokra vonatkozólag, az osztrák-magyar-német kereskedelmi szerződésben fennállott és az osztrák-magyar szerződésben ma is fennáll.

Ezen határozmány szerint pedig az egyenlő elbánás azonos szállítási feltételek mellett a szerződő államoknak kölcsönösen biztosított. Ez gyakorlatilag kifejezve azt jelenti, hogy ha mi valamely cikke, amely pl. Budapesről feladatik a kivitelben pl. kelet felé kedvezményt adunk, a külföldről származó ugyanolyan cikk Budapestről ugyancsak kelet felé azonos dijszabási elbánásban részesül; minthogy pedig pl. a cseh határ Budapesttől csak mintegy 70 km-re fekszik, a cseh áru Szobtól Budapestig ugyan a rendes tételt, de innen pl. a Balkán államokba mégis a magyar államvasuti kedvezményes díjtételt fizetné. Sokkal súlyosabb ez a helyzet, ha valamely oly ipar jön szóba, mely pl. Salgótarjánban létezik, ahol azután a cseh

azonos cikk mindjárt a határtól kezdve a magyar kedvezményt szintén élvezi és így tehát a magyar iparnak elég súlyos versenyt támaszthat.

Komolyan megfontolandónak tartom tehát, hogy ne kövessük-e az osztrák példát, amely minuciózusan arra törekedett az új tarifájában, hogy a hazai iparának a legmesszebbmenő támogatást adja oly módon, hogy azt az idegenből származó azonos áruk, vagy egyáltalában nem, vagy csak a legkisebb mértékben élvezhessék. Arra nézve, hogy melyik volna ez esetben a leghelyesebb megoldási mód, nagyon ajánlatos lenne, hogy az államvasutak ezt a kérdést az érdekeltség meghallgatásával, illetve lehetőleg vele egyetértőleg tisztázzák.

Végül még egy kérdést kell röviden érintenem, ez az úgynevezett köteléki tarifák kérdése.

Addig míg a régi monarchiában az áruosztályozás egyöntetű volt s a különböző országrészekkel a közvetlen forgalom céljaira köteléki tarifák állottak fenn, a dijszabási helyzet némileg áttekinthető volt. Most, hogy nálunk és az utódállamokban az áruosztályozások egymástól eltérők, a kérdéses országrészekkel való forgalomban egy majdnem lehetlen tarifahelyzet állott elő, mert még szakembernek is nehezebbre esik a tarifákat kombinálni, amihez hozzájárulnak még a nagy valutakülönbségek. Új köteléki tarifák létesítése az áruosztályozások eltérése miatt a régi alapon lehetetlen és ennél fogva nem fog egyéb hátramaradni, mint a köteléki tarifákat az egyes árucikkekre nézve külön létesíteni. Minthogy pedig feltételezhető, hogy a most folyamatban levő gazdasági tárgyalások folyományaként és gazdasági viszonyaink konszolidációja folytán is ez a szomszédos forgalom mindinkább élénkülni fog, nézetem szerint arra kell törekedni, hogy legalább az utódállamokkal való forgalomban köteléki tarifák minél előbb létesítenek. Igaz ugyan, hogy ezt a régi megszokott alapon most nem lehet keresztül vinni, mert az eltérő valuták miatt a feladási állomástól a rendeltetési állomásig a tarifát egy tételben kifejezni teljes lehetetlen. De addig, míg a stabilizált valuták mellett nem lehet rátérni ezen egy összegben kifejezett díjtételekre, a szállító közönségnek az is nagy előnyére válnék, ha a viteldíjakat autentikusan a különböző valutákban ismerné.

Trebitsch Miksa :

Az előadó urnak csupán két megjegyzésére kíván reflektálni. Az egyik az, hogy foglalkozni kellene azzal a kérdéssel, vajjon a vasúti dijszabásokban a díjtételeket nem kellene-e valami más értékben esetleg valamely fix értékű pénznemben kifejezni, vagy a díjtételeknek esetleg más konstrukciót adni, rámutatván arra, hogy a folyamhajózási dijszabásokban nem

dijételek foglaltatnak, hanem ugynevezett „dijszabási számok“ és „arányszámok“. A másik, hogy ily módon a hajózási vállalatok a mindenkori valutáris és dijszabási helyzethez függően alkalmazhatván képesek voltak a forgalom jó részét a vasuti vonalokról a hajóutra terelni.

Az elsőre megjegyzi, hogy a dunai hajózási vállalatok az új politikai határok keletkezése folytán hirtelen az elé a helyzet elé állítottak, hogy *helyiforgalmunkban 7-féle folyton ingadozó valutával* illetőleg *pénzértékkel* kellett számolniok. Nevezetesen: márkával, osztrák koronával, magyar koronával, dinárral, leivel és levával. Mivel ezeknek a pénzértékeknek egymáshoz való viszonya folyton változott, a hajózási vállalatoknak szükségképen a helyi dijszabásukat oly módon kellett megszerkeszteni, hogy abban határozott pénzértékkel bíró díjtételek helyett ugynevezett dijszabási számokat vettek fel, amely dijszabási számokhoz arányszámokat (szorzószámokat) állapítottak meg és a dijszabási számok az arányszámokkal kezelve adják a szállítási díjtételeket.

Ez a berendezkedés korántsem ideális és a hajózási vállalatok nehezen várják a valutáris viszonyok oly konsolidációját, amely lehetővé tenné részükre, hogy ismét a régi formájú dijszabásokhoz térnének vissza.

Kétségtelen, hogy az arányszámok bármikori módosíthatásával a hajózási vállalatoknak módjukban áll a valutáris viszonyokban beálló módosításokat hirtelen követni, amelynek illusztrációjára szolgáljon, hogy pld. a márka-pfennigre megállapított „arányszám“ 1919. november 1-én 2.5 volt, 1923. szeptember 27-én pedig 120.000, október 10-én 240.000 és november 16-án 1.200.000.

Erre a berendezkedésre a hajózási vállalatokat az a körülmény kényszerítette, hogy a helyi forgalmukban 7-féle pénzértékkel kell számolniok.

Ez a vasutak helyi dijszabására vonatkozólag nem áll, mivel minden vasuti helyidijszabásnak csak egy pénzértékkel kell számolnia. Nem szükséges tehát, hogy a vasutak hasonló dijszabási berendezkedést létesítsenek és ez nem is ajánlható, mivel a dijszabási számok és arányszámok csupán lineáris dijszabási intézkedéseket engednek meg, illetőleg nem lineáris dijszabási intézkedés nem kívánatos komplikációkat idézne elő, amit a hajózási vállalatok is tapasztalnak, amikor pld. a magyar korona arányszámát, amely 1919 november 1-én 5 volt, jelenleg az I. és II. osztályra 13-al, és a többi osztályokra 15-el kellett megállapítani. Kétségtelen, hogy osztályonként más és más arányszám megállapítása a dijszabás kezelését roppant nehézkessé teszi.

A hajózási vállalatok a díjtételeket oly színvonalon törekednek tartani, hogy azok nagyban és egészben 20%-kal legye-

nek olcsóbbak a vasuti díjtételeknél. Egyik-másik esetben előfordul ugyan nagyobb vagy kisebb disparitás, a hajózási vállalatok azonban általában ragaszkodnak a 20%-os disparitáshoz és a felette nagy önköltségeik nem is engedik meg, hogy nagyobb különbséget tegyenek a hajózási díjtételek rovására. Ez ezelőtt nagyobb nehézség nélkül betartható volt, mivel a passau-orsovai 1272 km-es dunaszakaszon csupán egyféle vasuti áruosztályozást kellett figyelembe venniök. Ez a Dunaszakasz és különösen ennek a bécs-orsovai része a tulajdonképeni gerince a hajózási forgalomnak, a Bécestől nyugatra és Orsovától keletre eső rész csak e gerinc nyulványának tekinthető és a forgalom zöme az említett bécs-orsovai Dunaszakaszon bonyolítottatott le, hiszen a hajózható mellékfolyók is e Dunaszakaszon torkolnak a Dunába.

Most, hogy a régi I. rész B) szakasz helyett az osztrák vasutakon 22 áruosztály állapítottatott meg, a cseh vasutak a régi 9 áruosztályt megtartották és csak a régi áruosztályozást állították helyre, viszont a magyar kir. államvasutak mintegy 83 áruosztályt fog életbeléptetni, a hajózási vállalatoknak az a törekvése, hogy díjtételeiket az említett színvonalon tartsák, természetesen nagyon megnehezül. Az a tény magában, hogy az említett vasutakon különböző áruosztályozás fog érvényesülni, még áthidalható volna, mert hiszen kombinációk révén megfelelő számú áruosztályt — talán 300-at, talán 500-at — a hajózási helyi díjszabásban is lehetne létesíteni. Az a körülmény azonban, hogy az áruosztályozásban foglalt pozíciók szétszakitattak, egyes árucikkek bizonyos pozíciókból egészen más pozíciókba helyeztetnek, hogy továbbá az áruk között azok minemősége, gyártási foka, értéke, mibenléte szerint túl finom megkülönböztetések tétetnek, (amelyek a gyakorlatban csak nehézségeket okoznak) a hajózási vállalatok részére teljesen lehetetlenné teszi a többször említett törekvés megvalósítását.

Ily módon köteléki díjszabások alig lesznek létesíthetők, ami egyik ország érdekében sem állhat. Hogy a köteléki díjszabások létesítése elé ily körülmények között alig áthidalható nehézségek támadnak, azt a hajózási helyi díjszabások bizonyítják, amelyek tulajdonképen köteléki díjszabás jellegével bírnak.

Jellinek ur ama javaslata, hogy bizonyos meghatározott árukra, közvetlen áru díjszabások létesíttessenek, nem elégítene ki azért sem, mert ez az intézkedés csak rövid átmeneti időn át segítene túl bennünket, míg az I. rész B) szakasz díjszabások rendszerint nem 1—2 évi rövid időre, hanem évtizedekre szoktak készülni.

Akkor, amidőn az egyes országok gazdasági elzárkozásának lebontása jeleivel találkozunk illetőleg legalább is az erre irányuló törekvést észleljük, amikor különböző helyeken ily

természetü nemzetközi tárgyalások vannak folyamatban, a vasuti dijszabások terén az elzárkózás politikája nem helyes.

Ami azt az észrevételt illeti, hogy a folyamhajózás dijszabási berendezkedésénél fogva a vasuti vonalakkal szemben a Dunán erősebb pozícióra tett szert, ami azt jelentené, hogy forgalmat hódított el a vasuti irányoktól, megjegyzi, hogy a dunai hajóforgalom különböző okokból, nagy mértékben megcsappant. Nagyban és egészben 50%-ra csökkent az egyes dunai kikötők forgalma, ugyanily mértékben csökkent a Vaskapucsatorna forgalma, de sajnos Budapest hajóforgalma még ennél is nagyobb mértékben megfogyott, amennyiben 1912—1913. években kereken évi 2 és fél millió tonnát, 1921-ben és 1922-ben kereken évi fél millió tonnát tett ki, tehát a békeforgalom 20%-ára apadt. Ha a budapesti gabonaforgalmat tekintjük, ez még szomorubb képet nyújt, amennyiben az említett két békeévnél kereken évi 800.000 tonnájáról, az 1921—1922-ben csak kereken 40.000 tonnát tett ki a hajón szállított mennyiség. Ez tehát 5—6 %-a a békebeli gabona hajóforgalomnak.

Ha Budapestnek vasuti és hajózási összforgalmát tekintjük, azt látjuk, hogy az összforgalomból 1912—1913-ban a hajózás kereken 23%-kal, 1921—1922-ben pedig kereken 9%-kal vett részt. A budapesti összgabonaforgalmat tekintve megállapítható, hogy a hajózás 1912—1913-ban kereken 50—52%-kal, 1921-ben kereken 9%-kal, 1922-ben kereken 14%-kal vett részt. Az építőanyagból a hajózás 1912-ben 56%-ot, 1913-ban 76%-ot, 1921-ben 19%-ot és 1922-ben 36%-ot szállított.

Mint ezekből az adatokból kitűnik, a folyamhajózás sajnos a vasuti vonalaktól nem hódított el, hanem inkább veszített forgalmat.

Trozonyi Ferenc :

A vitában elhangzott érvekre és ellenvetésekre megjegyzései a következők: Előadása nem a vasuti tarifareform megismertetését célozta, hiszen a tervezetek még kidolgozva sincsenek és így azokat maga sem ismerhette. Az lehetett csak a szándék, hogy a tarifareform ötletéből feltolakodó néhány olyan vezető elv fölött folytassunk eszmecserét, amely jelentőségre nézve a részletek közül messze kimagaslik.

A tarifareform kétségkívül pénzügyi célokat is tűz ki. E részben nem könnyű feladat az, hogy a reform keretében a vasutak pénzügyi érdekeinek megóvása mellett, termelésünk érdekeit is minél hatályosabb védelemben részesüljenek. Természetesen a mezőgazdasági és ipari termelésnek egyaránt meg kell találnia a védelmet az új tarifában. Egyébiránt az ország termelésének elsőrendű érdeke, hogy vasutaink teljesítőképeseek legyenek és pénzügyi helyzetük is lehetőleg egyensúlyozott legyen. Viszont

a vasutaknak is fontos érdeke az, hogy a forgalmat bénító intézkedésekkel ne kössék alá a termelést, mert annak virágzása táplálja legjobban a vasutakat. Az egymásra utaltság annyira nyilvánvaló, hogy azt hangoztatni szinte fölösleges.

A tarifareformmal kapcsolatban a vasutaknak feladatuk kell kitűzniük a vasutak belterjesebb kihasználását a forgalom lehető megnövelése alakjában is. Nem lehet eléggé figyelembe ajánlani azt, hogy a nemzetközi forgalomban a hosszú magyar utirányok fokozottabb igénybevétele mennyire alkalmas volna vasutaink szállítási bevételeinek feljavítására. Például a Rimamurány-Salgótarjáni vasművek Trieszten át irányuló kiviteli forgalmukat nem Magyarországon át bonyolítják le, hanem a cseh, osztrák és jugoszláv kerülő utirányon, tehát a magyar államvasuti és déli vasuti utirány mellőzésével. Ebből az látszik, hogy nemcsak a szénbehozatal kerül el a hosszú magyar utirányokat, hanem egyes oly forgalmak is elkerülnek azokat, amelyek tőlünk indulnak ki. Ez utóbbiak pedig inkább hatalmi körünkbe esnek, mint a szénbehozatal, melynek kiindulási pontja külföldön lévén, inkább alkalmas arra, hogy irányítására a magyar érdekeknek meg nem felelő befolyás érvényesülhessen. Az is szomorú jelenség, hogy még mindig sok fedett teherkocsit foglalnak le menekültek és a vasutaknak nélkülözniük kell azokat a szállítási bevételeket, amelyeket e kocsik felhasználása a forgalom lebonyolítására számukra jelentene, holott például a svájci gabonakivitel lebonyolítására drága osztrák kölesönkocsikat kell felhasználniuk.

A vasuti tarifapolitikának természetesen mindig összhangban kell lennie a vámpolitikával, hiszen mindegyik az ország általános gazdasági politikájának megnyilvánulása, melyek között ellentét okszerűen nem lehet. Sajnos ilyen ellentétre most is rámutathatunk. Jelenleg például az a helyzet, hogy a külföldi szén vámmentesen hozható be, a vasut ellenben prohibítív tarifát szed a külföldi szénre, mely drágább, mint akárhány drága iparcikk tarifája. Ez azért is káros, mert az ilyen díjszabás az ország határain belül teremt egyenlőtlenséget; például Szegeden jobban prohibeál, mint Budapesten, vagy Salgótarjánban, vagy Ózdon.

A tarifáknak a hazai termelést védő módon történő alakítása, ezek között az iránytarifák rendszere is, nálunk és a külföldön egyaránt több évtizedes fejlődés eredménye. Az államok azt nem tekintik, a vám- és kereskedelmi szerződésekbe, vagy a szerződések szellemébe ütközőnek. Ha tehát mi is e fejlődéshez képest járunk el, az nem vezethet vasuti tarifaharcra, hanem legfőleg csak arra, hogy egyik-másik állam, amely eddig még nem tette, hasonlóképen alakítja vasuti tarifáit. A szomszéd-államok csaknem mind még sokkal protekciósabb vasuti politikát követnek (így különösen Olaszország és Románia) anélkül,

hogy az őket a többi állammal tarifaharcba juttatná. Ezért nekünk sincsen mitől tartanunk.

A tarifareform időszerűsége kétségtelen. Tulajdonképen már régen, legalább másfél év előtt meg kellett volna alkotni a reformot. Elhalasztására komoly ok nincsen. Az ilyen gyökeres tarifareform oly rendkívül nagyarányu munkálatokkal jár, hogy ha az időközi eltolódásokra gondolnánk, akkor sohasem lehetne tető alá juttatni a reformot. A jelenlegi magyar vasúti dijszabások rosszak. Nem számolnak sem a magyar vasutak, sem a magyar termelés igazi érdekeivel. Ezért a reformot a vasutak és az érdekeltségek egyaránt elodázhatatlanak tartják. Igaz, hogy a reform is jobban eltávolít bennünket a többi utódállam tarifarendszerétől, de minden államnak szuverén joga, hogy vasúti tarifapolitikáját úgy alakítsa, ahogyan a saját gazdasági érdekeinek megfelel. Az eltérő rendszerek megnehezítik, de meg nem akadályozzák a közvetlen dijszabások felállítását. Egyébiránt ezidőszerint nemzetközi forgalmunk kevés számú főcikkekre és gyűjtőforgalomra szorítkozik.

Nem azt hibáztatta, hogy a hajózás eltereli a vasutak forgalmát. Mindössze megemlítette, hogy a dunai hajózásnak nagy szerepe van ama forgalom lebonyolításánál, mely országunkon áthalad és így volt az a békében is. Ha ez a forgalom csökkent: az csak megerősíti a magyar átmeneti forgalom várható mennyiségére nézve mondottakat. A hajózási dijszabásoknál használt arányszámokat csak a megoldás érdekességénél fogva említette föl, de nem javasolja, hogy a vasut is erre a módozatra térjen át.

Jellinek Lajos.

A társulati adóról.*

Dr. Baumgarten Nándor előadó:

Adórendszerünk fokozatos kiépítésénél természetesen a társulati adóra vonatkozó szabályok léptek előtérbe. Az 1875: XXIV. törvénycikk a nyilvános számadásra kötelezett vállalatokat az akkori adózás keretében a legszigorúbban vette igénybe. Míg a földbirtok az alacsony kataszteri jövedelem alapul vételével adózott, a III. osztályu kereseti adó fizetésére kötelezett személyek enyhe becslés alapján adóztak, addig a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok jövedelme a közzétett számadások alapján volt megállapítható és ellenőrizhető.

Az 1909. évi Wekerle-féle adóreform, mely azonban csak 1917. január 1-én, a háborús törvényhozással kapcsolatban az 1916:XXXIV. t.-c. szigorításával lépett életbe, itt a progressív és emelkedő kulcsu adózásra tér át és megszüntette az 1875.-i törvénynek számos, a kettős adózás elkerülésére irányuló intézkedését.

A legújabb adóreform, melyet az 1922:XXIV. t.-c. tartalmaz, kifejezetten adóemelést tűz ki céljául és e cél elérésére emeli a progressív adókulcsot, oly társulatokat is adó alá von, melyek eddig egyáltalán nem adóztak vagy más adónem alá tartoztak (alkalmi egyesülések, közkereseti és betéti társaságok) és végül a titkos tartalékok igénybevételét írta ki zászlójára.

A célkitűzés és megvalósulás közé hosszú idő esett. A javaslat közzétételétől (1922. július havától) életbe léptéig (1923. október 12.) 1 és fél év telt el s ez idő alatt a magyar korona Zürichben 0.45-ről 0.03-ra zuhant, vagyis értékének egytizenötöd részére szállt alá. Ily értékcsökkenés mellett a papírmérleg fikcióját fentartani lehetetlen volt és mint a legőbb háborús jogalkotás, számos kompromisszum után érkezett arra az arany középutra, melyet a törvény kezdeményezője, számítva a már megszokott engedményekre, talán eredetileg tervbe vett. A javaslat, mely eredeti szövegében még a *felpénztartalékot* is igénybe akarta venni, ezt az eszmét elejti és korona elértéktelenedésének következményeivel számolva, a *felújítási* tartalékalapot alkotja meg és szabályozza. A *titkos* tartalék igénybevételénél pedig az előző évi mérlegbe felvett értékeket respektálja,

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1923 december 20-iki tanácskozánya.

vagyis mindig csak arra a titkos tartalékra teszi rá a kezét, melyet a társaság az illető évben alkotott. Végül az 1909. évi VIII. törvény némely igazságtalanságának kiküszöbölésével megengedi az adólevonást, és üzleti költségnek elfogadja a nyugdíj és munkásjóléti alapra tartalékolt összegeket.

Maga a törvény számos átdolgozáson és javításon ment keresztül, szerkezete és technikája pénzügyi törvényhozásunk eddigi alkotásaival szemben határozottan haladásra mutat, de mint minden kompromisszum itt-ott következetlen és így nem teljesen egységes. Ugyanez áll az 1923. október 12-én megjelent 200000/1923. sz. végrehajtási utasításról is, mely több helyen a törvény intenzióján tulmegy. Sajnos, az utasítás túl későn látott napvilágot, hogy az érdekelt feleknek az 1922. évben hasznára válhasson. Az 1922. évi közgyűléseket a társulatok megtartották és a mérleget megállapították, mielőtt még az utasítás rendelkezéseit ismerték volna és így majd saját kárukra okulnak a jövőben. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy az utasítás a pénzügyigazgatóságoknak szól és így már rendeltetésénél fogva arra van hivatva, hogy a kincstár érdekeit a lehető legmesszebb menő módon figyelembe vegye. Emellett némely helyen nem felel meg annak a jogos kívánságnak sem, hogy a feleket minden esetben világosan és félre nem magyarázhatóan tájékoztassa jogaikról és kötelelességeikről. Számos kérdésben tehát a közigazgatási bíróságra vár a feladat, hogy a törvény helyes értelmét a gyakorlatban felmerült vitás esetek kapcsán megállapítsa.

A törvény és az utasítás együttvéve oly komplikált joganyagot tartalmaz, azokhoz a jogi dialektikának oly sok részletkérdése fűződik, hogy azoknak kimerítését ez alkalommal feladatommak nem tekinthetem. Inkább a reform irányelveit és annak gazdasági vonatkozásait kívánom összefoglalni és ebből a szempontból különösen három kérdéssel kell foglalkoznom: 1. ki köteles társulati adót fizetni? 2. mily alapon? és 3. mennyi adót kell fizetnie?

I. Az új törvény kiterjeszti az adóköteles vállalatok körét a közkereseti és betéti társaságokra és alkalmi egyesülésekre. Mindkét intézkedés ellen az érdekeltek annak idején legélénkebben tiltakoztak. Rámutattak arra, hogy magáncégeknel nem tehet különbséget, vajjon azoknak 1 vagy 2 tagja van-e és az új nagyobb teherrel járó adó indokolatlanul sújtja az apa és fia által üzött kis „társas céget“, holott a legnagyobb finansziális tranzakciókat lebonyolító egyéni cég csak az általános kereseti adó alá esik. Megjósolták, hogy az összes társas cégek átalakulnak majd egyéni cégekké. A gyakorlati megvalósítás stádiumában azonban a felháborodás hullámai lecsillapodtak. Nem mint hogyha a társulati adó terheit az adózók oly örömetst vál-

lalták volna, hanem mert az általános kereseti adó sem bizonyult szinig tejfelnek. Azok, akik elhamarkodottan új jogi formát adtak eddigi társas cégüknek, csöbörből vederbe kerültek és nem rég hallottunk oly hangokat is, hogy most már az egyéni cégek jártak rosszul, mert elesnek azoktól a modern adókivetési mérlegszerkesztési és leltárfelvételi előnyöktől, melyeket a törvény a társulati adót fizető vállalatoknak engedélyez.

Más szempontból kell megítélnünk az *alkalmi egyesülések* megadóztatását. Mire a törvény életbelépett, alkalmazhatjuk Kálmán királyunk mondását: „De strigis quae non sunt nulla questio fiat.” Tényleg az alkalmi egyesülések nagy része (syndikatusok) a törvény fenyegetésének hatása alatt ily formában megszűnt. Pedig az utasítás szigorúan, sőt még a törvény rendelkezéseit túlfeszítően intézkedik és nemcsak a kereskedelmi ügyletekkel foglalkozó, hanem az összes magánjogi egyesüléseket kívánja sujtani, melyeknél nyereség van, vagy lehetséges, melyek közös haszonra, vagy közös kockázatra, tartósabb együttműködésre egyesültek.

E körülírásból és az utasítás példáiból is megállapítható, hogy nem alkalmi egyesülés az áru közös beszerzése, ha azt a résztvevők nem adják el közös haszonra, hanem azt egymás között felosztják. Nem alkalmi egyesülés az ugynevezett többségi szindikátus, ha csak a majoritás biztosítását, nem pedig nyereség elérését célozza. Nem az a hitelező nyereség részesedése sem az üzletben, mert ő a kockázatban nem osztozik. Ezen felül mentesek az állami hitelműveletek lebonyolítására, valamint ipari vállalatoknak egyelten szállítás lebonyolítására alakított alkalmi egyesületei, végül a kizárólag külföldön vezetett és lebonyolított alkalmi egyesülések.

Az utasításnak az alkalmi egyesülésekre vonatkozó szabályozása kétségtelenül az utasítás leggyengébb része. Itt az utasítás azzal a lehetetlen feladattal próbálkozott meg, hogy egyrészt mentességekkel és kiterjesztő magyarázattal ellensúlyozza a törvény közgazdasági hátrányait, másrészt pedig oly alakulatokat is adó alá vonjon, melyekre a törvény, midőn csakis kereskedelmi *ügyletekre* alakult alkalmi egyesülésekről szól, nem gondolt. Végeredményben tehát az alkalmi egyesülések megadóztatása igen nagy költségekkel és zaklatásokkal jár anélkül, hogy számbavehető pénzügyi eredménnyel járna. Ezért a fentemlített probatio, vajjon valamely alakulat alkalmi egyesülés-e vagy nem, oly komplikált és bizonytalan és az illető üzleti válalkozás megkezdésekor annyira kiszámíthatatlan, hogy ez önmagában is elegendő arra, hogy az alkalmi egyesülések létesítését megakadályozza.

Az adózó vállalatok egy adóalanynak tekintendők, még ha több telepük is van. Telep alatt azt a helyet kell értenünk, ahol

a vállalat helyhez kötötten és tartósan folytat üzleti működést. Ilyenkor a székhely határozza meg az adózás helyét.

Persze, hogy ha a vállalat működése több országra terjed ki, mindegyik ország a területén levő üzlettelepet adófenhatósága körébe kívánja vonni. Társulati adó törvényünknek tehát meg kellett oldani azt a kérdést, hogy belföldi vállalatnak külföldről származó jövedelme és külföldi vállalatnak belföldről származó jövedelme után van-e helye az adóztatásnak. Ezelőtt államközi szerződések tartalmazták a helyes és méltányos megoldást (nemzetközi adójog). Az Ausztriával való szoros gazdasági kapcsolat alapján az 1908.:XIV. tc. foglalta magában azokat a részletes szabályokat, melyek a kettős adóztatás kiküszöbölését tűzték ki célul.

Jelenleg, a közgazdasági bellum omnium contra omnes korszakában ily nemzetközi szerződéseink nincsenek és a törvényhozóra hárul annak meghatározása, hogy a külföldről származó jövedelmet adó alá kívánja-e vonni, vagy nem. A külföldi telepből, külföldi tárca-részcvényekből és külföldi ingatlanokból folyó jövedelem csak viszonyosság esetén mentesül. Ez a viszonyosság megállapítható, ha 1. külföldön társulati adó vagy hasonló adó nem létezik, 2. az illető vállalat ilyet fizetett és 3. az ottani vállalatokat a magyar értékekből származó jövedelem után nem adóztatják meg. Enyhébb elbírálás alá esik az a jövedelem, mely a trianoni béke által elszakított területekről származik. Itt az utasítás abból a helyes alapeszméből indul ki, hogy a Nagy-Magyarország területén közgazdasági működést folytató magyar vállalatok gazdasági tevékenységét minden uton módon támogatni és fejleszteni kell, hogy az a közjogilag megszakadt kapocs, mely e területeket hazánkhoz fűzte, legalább gazdaságilag mennél szorosabban fennmaradjon, azért az elszakított területen levő telepnél, ingatlannál és tárcarészvénynél elegendő, ha a vállalat azt igazolja, hogy ott hasonló nemű adót fizetett. Ennek igazolása rendszerint igen könnyű lesz, mert az utódállamok sem igen mentesítik vállalatainkat a társulati adó alól s így e szabály gyakorlatilag azt jelenti, hogy ily nemű jövedelmek Magyarországon adómentesek maradnak.

Külföldi vállalatok nálunk csak itteni üzleteik után adóznak. Az utasítás képviselőt, ügynökséget, irodát és fióktelepet említ. Igen egyszerű és kételyre nem ad okot a fióktelep és iroda meghatározás. Már a képviselő és ügynökség kifejezés több szempontból kétértelmű. Ügynökség vagy képviselő elnevezés alatt külföldi vállalatok folytathatják üzleteiket, vagy pedig külön önálló magyar cég, mely a külföldi céggel pusztán bizományi viszonyban áll. *Itt hasonló eset merülhetne fel, mint a forgalmi adónál, midőn a külföldi vállalatot is, a bizományost is megadóztatták.* Ez a megoldás a társulati adónál ellentétben

állana a törvény szavával („itteni üzleteik után“) és szellemével, hiszen a most fejtegetett intézkedés éppen a külföldi vállalatok kettős adózását akarja kizárni, tehát nem volna kövekezetes, ha ezen kettős adózás tetejébe még egy harmadik adóztatás járulna, mely a magyar bizományost sújtja. Ha az ügynök vagy képviselő nem önálló kereskedő, úgy természetesen a külföldi vállalat adózik itteni üzletei után és a bizományos nem; ha ellenben a bizományos saját személyében adózik, úgy a külföldi vállalatnak belföldön üzlete nincs és az újból adó alá nem vonható.

II. Az adófizetésre köteles személyek meghatározása és az adómentességek részletes szabályozása után a törvény áttér az adóalap megállapítására és így arra a kérdésre kell felelnünk, hogy mi után kell az adót fizetni. Az 1875:XXIV. t.-c. a társulat kereseti nyereségéből indult ki, míg az 1909. évi törvény a mérleg egyenleget vette alapul.

Azt tehát, hogy az új törvény is a mérlegeredményre építi fel az adókimutatás alapját, teljesen helyeselhetjük. A baj csak az, hogy a *gazdasági viszonyok változása folytán a papirkoronákban készült mérleg a vagyoni egyensúlyt feltüntető szerepét már egyáltalában nem teljesíti*. Maga a mérleg is kibillent egyensúlyából, a folyton változó koronaérték pedig a mérlegsúly szerepére teljesen alkalmatlan. A mai mérlegek, melyek a legkülönbözőbb időben, tehát a különféle koronaértékekben beszerzett berendezési tárgyak, vagyoneértékek, követelések és tartozások egybeállítását jelentik, tulajdonképpen különböző nemű mennyiségek összegezései, melyek egységes értékre való visszavezetés nélkül nem tükörképét, hanem torzképét adják a társaság vagyoni állapotának. Az elemi oktatás első bölcsessége, hogy almákat és körtéket, vagyis különböző nemű mennyiségeket összeadni nem lehet vagy hogy más könyvelési példát mondjunk, senkinek sem fog eszébe jutni svájci frankot, márkát és koronát ugyanabba a mérlegbe átszámítás nélkül beállítani. Mégis a törvény kényszere folytán valamennyi társaság ebbe az elemi igazságba ütköző mérleget nyújt be az adóhatósághoz. *A különböző értékeket tartalmazó mérleget egységesíteni, közös nevezőre visszavezetni csak állandó érték (legyen az akár aranykorona, akár valamely külföldi érték, akár index alapján megállapított szorzószám) vagy az évvégi koronaértékre való átszámítás, felértékelés segítségével lehet*. Helyesen mondja az osztrák legfelsőbb bíróság 1822. június 7-én kelt szépen megindokolt jogi véleményében, melyet az újabb törvénykezési szervezet szabályai szerint az igazságügyminiszter felkérésére adott: „Felértékelés valutaromlás következtében nem nyereség, a nyereségre vonatkozó törvényes szabályok rá nem alkalmazhatók. Az állítólagos nyereségnek állandó értékű valutában való kiszámítása világos bizonyítékot szolgáltat arra, hogy itt nincs nyereség“. (Gerichtszeitung, Wien,

1. August 1922., 68. és 69. oldal.) Ugyaneből a gondolatból indult ki Posch Gyula valorizációs törvényjavaslata, mely az arany-mérleg készítését elismeri. Ameddig azonban az államhatalom az aranyszámítást csak megengedi, de nem fogadja el és egyrészt árdrágitás miatt becsukja azt, aki aranyban számít, másrészt papirkoronákra átszámítva adóztatja meg azt, aki arany-mérleget nyújt be: addig az aranymérleg törvényhozási elismerése semmi értékkel sem bír.

A társulati adó kiindulási pontja tehát a társaság közgyűlése által megállapított mérleg, mely a közzétett mérlegben nyereség- és veszteség-számlában, az igazgatóság indítványában és a közgyűlés megfelelő határozatában nyer kifejezést. Elvileg az új törvény a *mérleg szabadság* elvét szentesíti, viszont arra kötelezi a társaságot, hogy az összes adatokat közölje az adó-kivető hatósággal és mindazokat a mérlegből kihagyott vagy elrejtett tételeket, melyek valamely okból fel nem vették, az adóhatóságnak súlyos büntetés terhe alatt tudomására hozza és az ellenkező eljárást adócsalás bélyegével sújtja. Az így közölt adatok alapján fogja az adóhatóság a *mérleg valóságát* vizsgálva, a közölt egyenleget kimunkálni, illetőleg mindazt hozzáadni vagy levonni, amit részletes, pontos és taxativ felsorolásokkal a törvény, illetőleg az utasítás előír.

Mecssze vezetne, ha a törvény 14., 15. és 16. szakaszában meglehetősen rendszertelenül felsorolt összeállítást ismertetném. Ehelyett ez összesen 33 pontra kiterjedő igenleges és nemleges taxatio összefoglaló alapelveire és legfontosabb elvi intézkedéseire kívánok rámutatni.

A törvény hozzászámítandó (14. szakasz), hozzá nem számítandó (15. szakasz) és levonható (16. szakasz) tételekről szól. Ennél a megkülönböztetésnél nyereséggel végződő mérleget tételez fel. Ha a mérleg veszteséggel végződik, akkor e tételek természetesen a veszteségből levonandók. Az első csoportban a levonás elfogadása vagy el nem fogadása azon fordul meg, vajjon a törvény üzleti költségeknek elismeri-e azokat a kiadásokat, melyeket a vállalat a költségek közé felvesz. A második csoportban azok a tételek foglaltatnak, amelyek már más adóval vannak terhelve és amelyek a kettős adóztatás elkerülésére vonatnak le. A harmadik csoport a megengedett tartalékolásokat foglalja magában, míg végre a negyedik csoport a mérlegben foglalt vagyoneértékelések revízióját tartalmazza, amennyiben a megengedett értékelésen felüli összegek adó alá vonását a törvény elrendeli.

A) Az *üzleti költségek* megállapításánál az új törvény kedvezőbb, mint az eddigi, amennyiben megengedi a közmuvelődési, közoktatási és közjótékonyági, a szokásos ujévi és egyéb az üzlet érdekében adott ajándékok levonását (14. §. 4. pont). Megengedi

továbbá a kifizetett adók levonását, habár eddigi adótörvényeink ettől következetesen megtagadták az elismerést. Levonhatók az üzletet terhelő illetékek, azonban az utasítás nem ismeri el ilyeneknek az osztalék illetékeket, a tőkefelemeléskor fizetendő részvénykibocsátási illetéket és az ingatlan-vagyonátruházási illetékeket, holott az utóbbiak is (gondoljunk csak a parcellázó részvénytársaságokra) az üzemet terhelhetik. (14. §. 3.) Az alapítási költségek (alapításkor részvénykibocsátási illeték is) részvénytársaságoknál 5 évre oszthatók fel, más társaságoknál csak az első évben vonhatók le. (14. §. 5. pont.) A közkereseti társaságok tagjainak vagyoni illetőségei után fizetett jutalék, nyereség, munkadij, háztartási költség, sőt kölcsönkamatok is a nyereséghez hozzáadandók. (14. §. 14. és 15. pont.) A leltári vagyon karbantartásának és pótlásának nem minősíthető új beszerzések levonása tilos. Ebből következik, hogy a karbantartások és kizárólag pótlásokra történt új beszerzések költségei levonhatók.

B) A *kettős adóztatás* elkerülésére levonható az előző évi nyereség, továbbá a már megadóztatott rejtett vagy nyílt tartalék felhasználása (16. §. 1. és 4. pont) a 25 %-os adó alá vont igazgatósági jutalék (16. §. 5. pont) és az alkalmi egyesülés megadóztatásánál a nyereségnek az a része, mely más társulati adó alá eső vállalatnál társulati adó alá került.

Az a részvénytársaság tehát, mely az alkalmi egyesülésből eredő nyereségét mérlegében kimutatja és ez után meg lett adóztatva, az alkalmi egyesülésből eredő nyereség után adót nem fizet. Ennek ezután az a következménye, hogy a törvény szerint az alkalmi egyesülésekre kivetett minimális adó (bruttónyereség 10 %-a) az ily részvénytársaságot nem sújtja. Ha a kettős adóztatás elkerülésére megengedett levonásokat az eddigi törvény intézkedéseivel összehasonlítjuk, kitűnik, hogy az új törvény a régebbinél jóval hátrányosabb, minthogy a más adónemmel már megrótt bevételi tételeket nem mentesíti és így az adó alapjába belekerül a ház és földbirtok, az értékpapírok, a pénzüintézeti betétek és tárcarészvények jövedelme, melyek eddig kettős adózás címén levonásba voltak hozhatók.

A tárcarészvények e kettős megadóztatása magyar *holding companyk* alakulását lényegesen meg fogja nehezíteni. A legkevesebb ily vállalkozás bírja ki ugyanis a kettős részvénytársulati adó terhét, melyhez még az egyes részvényesek osztalékát terhelő jövedelmi adó is járul. Más állami törvényhozások, például az osztrák (Bundesgesetz von 17. Februar 1922. über Steuer- und Gebührenbegünstigung für Schachtelgesellschaften) az ottani társaságokat összefoglaló holding társaságoknak különös előnyöket biztosít. Nálunk éppen fordítva van. A fent ismertetett intézkedések szerint a külföldi és különösen az elszakadt Magyarországon levő társulatok jövedelme mentesül a kettős

adóztatás alól, míg a belföldi társaságokat holding companyk keretében kettős adóztaás terhe sújtja.

C) A tartalékalapok és leírások engedélyezésénél viszont az új jog az eddiginél több szempontból kedvezőbb. Liberálisabb a behajthatatlan és kétes követelések leírásánál (15. §. 6. pont), megengedi a nyugdíj segélyalapok és munkás jóléti intézmények javadalmazását (15. §. 1.) helyesen szabályozza a biztosítási díj-tartalékot (15. §. 2. pont) és a háramlási tartalékot (15. §. 4. pont) és szemben a régi joggal kifejezetten megengedi a szabadalmi jog értékéből való aránylagos leírást (15. §. 5. pont), s módot ad arra, hogy a miniszter közhiteli célokra új fajta tartalékot engedélyezzen. Legfontosabb intézkedése e téren azonban az *értécsökkenési és felújítási* tartalékalap új szabályozása (15. §. 3. pont). Az értécsökkenési leírást minden — nemcsak ipari — vállalatnál megengedi és kiterjeszti a házadó alá eső épületekre. Az utasítás ehhez kapcsolódó intézkedései igen részletesek és kimerítőek.*

A felújítási tartalékalap céljának és rendeltetésének csak akkor felel meg, ha az adózó vagyonomérlegében e tartalékba oly összeget helyezhet, mely a december végi árakra való tekintettel a berendezések és felszerelések mindenkorai beszerzési értékével egyenlő. Elvileg az 1922:XXIV. törvénycikk 15. szakaszának 3. pontja is így határozza meg a felújítási alap célját és rendeltetését, megadja azonban az adó kivetésére illetékes hatóságnak azt a jogot, hogy a javadalmazást az adó kivetése szempontjából kiigazíthassa. Nem jelöli meg e törvény tüzetesen a kiigazítás módjait és csak általános elvként kimondja, hogy ezen eljárás során (éppen úgy, mint az értécsökkenési alapnál) figyelemmel kell lenni a használati idő tartamára, valamint arra, hogy a berendezések és felszerelések pótlása minő kiadásokat fog okozni. A kiigazítási eljárás során az adókivető hatóság szakértőt hallgathat meg, az adózónak pedig mindenkor, tehát akkor is, ha az adókivető hatóság szakértőt nem alkalmazott, jogában van saját költségére ellenőrző szakértőt alkalmazni, hogy módjában álljon a felújítási tartalékalap javadalmazása körül követett eljárásának helyességét szakértői véleménnyel is igazolni.

Mint ebből látható, a törvény nem jelöli ugyan meg a közelebbi részleteket, de úgy szabályozza e tartalékalapot, hogy az eredeti céljának megfeleljen, mely abban áll, hogy a berendezések és felszerelések pótlására szükséges összeg mindenkor rendelkezésre álljon a felújítás céljára. Ezzel szemben a 200.600/1923. számú utasítás 64. szakaszának 8—11. bekezdése több lényeges korlátozást tartalmaz és szövegezése némely

* A felújítási tartalékalapra vonatkozólag l. a szerzőnek a Magyar Jogászegyletben 1923. nov. 8-án tartott előadását.

kételyre ad okot. Mindenesetre kívánatos lett volna, hogy ha ez az egészen új intézmény behatóbban és részletesebben tárgyalatnék. Míg az értékcsökkenési alap körülírásánál az utasítás igen bőbeszédű, addig a felújítási alappal néhány mondatban végez és két számítási példát tartalmaz, melyek az összes itt előforduló esetben útbaigazítást alig adhatnak.

A felújítási tartalékalap célját az utasítás helyesen határozza meg oly módon hogy az elhasznált vagyontárgyak pótlására szükséges beruházások később jelentkező költségeinek fedezésére, előzetes biztosítására szolgál. Kijelenti, hogy ily tartalékalap alkotására minden vállalat jogosult, melynek üzletviteléhez gépek, gyári eszközök, üzleti berendezések és felszerelések szükségesek (8. bekezdés). Ugyancsak a törvénnyel egyhangzóan kimondja, hogy az *épületek* felújítására adómentes tartalékalapot létesíteni nem szabad. Helyesen írja körül a felújítási tartalékalap mértékét, t. i. hogy a mérleg lezárása idejében az említett vagyontárgyak használati idejére és az értékcsökkenési leírásra, illetőleg tartalékra való tekintettel a pótláshoz milyen összeg szükséges. Az idézett szakasz 10. bekezdésében közölt példa azonban ennek az elvnek ellentmond, amennyiben az 1922. év végén lezárt mérlegben az ilyképen a felújítás céljára megfelelő összegből levonja, illetőleg tartalékba való helyezését megtiltja azoknak az összegeknek, melyek a törvény hatálya előtti időszakban lettek volna a felújítási tartalékalapba helyezhetők. Más szóval az utasítás szerint azt az összeget, melyet a vállalat hasonló törvényes rendelkezés mellett az 1921. és előző években tartalékolhatott volna, soha többé nem pótolhatja, vagyis a felújítási tartalékalap a pótláshoz szükséges összegnél *kisebb*, még pedig azzal az összeggel, mely az 1918*)—1921. években tartalékolható lett volna, ha az új törvény már 1918-ban életbe lépett volna. Nyilvánvaló, hogy az utasítás lényegesen korlátozza a törvény által adott tartalékolási jogot, még pedig pusztán „fiktív” köteleességmulasztás alapján, midőn az adózó terhére írja azt, hogy felújítási tartalékolás a korona romlásának első éveiben nem volt megengedve, illetőleg, hogy az új törvény az 1918-ig visszaható erőt nem mondja ki. Egészen világos az utasítás intenciója a 10. bekezdés példájából. Eszerint az egyik gép használati időtartama 10 év, ebből 1922. december 31-én lejárt 5 év, az új gép beszerzési költsége az évvégi árban 5 milliót tesz ki. A használati időtartam tekintetében tehát a vállalat a törvény intenciójához képest helyesen az összeg felét, azaz 2,500.000 koronát helyezhetne felújítási tartalékalapba. (Az értékcsökkenési tartaléktól a példa egyszerűség kedvéért eltekint.) Ezt a tartalékolást az utasítás nem ismeri el jogosnak, hanem a következő számítást írja elő:

*) Helyesebben a lényeges koronaromlás kezdetétől.

1921 december 31-én, a 4. év végén, a gép beszerzési ára 4 millió koronát tenne ki, tehát 10 évi használati idő mellett minden évben 400.000 koronát lehetett volna a felújítási tartalékalapba helyezni; az 1918–1921. évekre eső 4×400.000 koronát, vagyis 1.600.000 koronát a pótlásra szükséges 2.500.000 koronából levonja és így 2.500.000 korona helyett csupán 900.000 korona felújítási tartalékolást engedélyez.

Az utasítás 64. szakaszának 9. pontjában foglalt példa az értékcsökkenési leírást is tekintetbe veszi és ez alapon számítja ki a törvény hatálybalépése óta beszerzett gép pótlására megengedett tartalékalapot. A példa szerint 200.000 korona értékben beszerzett gép a mérlegév végén 10 millióért szerezhető be és 100.000 korona van értékcsökkenési tartalékalapba helyezve. A megelőző (9.) évben a felújítási tartalékalap 4 millió korona volt. 20 évi használati idő mellett az utasítás 900.000 koronának felújítási tartalékalapba helyezését engedélyezi a következő megokolással: a 10. év végén, a használati idő felének leteltével, a felújítási tartalékalap az értékcsökkenési tartalékkal együtt egyenlő a beszerzési értékkel, osztva kettővel, vagyis 5.000.000 korona. Ebből az összegből levonásba hozandó a már meglevő 4 millió korona felújítási tartalék és a 100.000 korona értékcsökkenési tartalék, összesen 4.100.000 korona, úgy hogy a kérdéses évi javadalmazás 900.000 korona. Ha a következő évben a korona romlása folytán a pótlási érték növekszik, az egész megfelelő különbözet felújítási tartalékba helyezhető. Viszont ha a beszerzési érték lényegesen csökken, vagyis a meglevő tartalék a pótlásra elegendő, dotációnak egyáltalán nincs helye.

Nincs szó arról az esetről, ha a vállalat felújítási tartalékolási jogát az előző évben nem használta ki. A 10. bekezdés fentismertetett példájából látjuk, hogy a törvény hatálybalépése előtt elmulasztott felújítási tartalékolás többé sohasem pótolható, a contrario és az utasítás példáiból tehát azt kell következtetnünk, hogy az 1922. év óta elmaradt ily felújítási tartalékolás a későbbi években korlátlanul pótolható.

Az utasítás mindkét példájára vonatkozólag továbbá fel-tűnik, hogy mindig *egy* gép felújítási tartalékalapjáról van szó, holott a gyakorlatban valószínűleg nem minden egyes gépnek, hanem az összes gépeknek, felszereléseknek és berendezéseknek egységes felújítási tartalékalapja lesz. Az utasításnak megfelelő gyakorlati útbaigazítást kellett volna adni arra nézve is, hogy mily eljárás követendő ebben az esetben. Minden vállalatnak ugyanis a legkülönbözőbb időben beszerzett gépei, berendezései és felszerelései vannak, úgy hogy a felújítási tartalék a berendezések összességére vonatkozik. Itt is az utasításnak részletes szabályokat kellett volna tartalmaznia arra, hogy a vállalatok miként számíthatják a használati időtarta-

mot az összes berendezési és felszerelési tárgyak átlagos időtartama alapján.

Láttuk, hogy az utasítás a felújítási tartalékalap javadalmazását a törvény általános rendelkezéseinek megszorító magyarázatával szűkebb körre szorítja. Rá kell azonban mutatnunk, hogy másrészt méltányos enyhítést is tartalmaz, mikor a *tényleges* felújításnak szabad teret enged és a törvény 14. szakasz 8. pontjának magyarázata kapcsán a felszerelési tárgyak mindenkori pótlását a költség számla terhére megengedi. Törvényünk erről negatív formában emlékszik meg, midőn kimondja, hogy „a mérleg szerű nyereséghez hozzá kell számítani a vagyon karbantartásának és pótlásának nem tekinthető új beszerzéseket.” Pozitív formában kifejezve e szabály úgy hangzik, hogy minden leltári vagyontárgy karbantartására és pótlására szolgáló kiadás levonásba helyezhető. Kimondja ezt az utasítás, midőn kijelenti, hogy a karbantartási és javítási költség a nyereség- és veszteség oldalán szerepelhet (49. szakasz, 2. bekezdés) és hogy a használhatlanná vált felszerelési tárgy pótlására történt beszerzés költségét a nyereséghez hozzáadni nem szabad. Ebből tehát nyilvánvaló joga van a használhatlanná vált gépet kicserélni és a helyette vásárolt új gép költségét — de persze csak akkor, ha az kizárólag a régi pótlására és nem üzemkiterjesztésre szolgál, — a nyereség- és veszteség számlán elkönyvelni. Ezzel kapcsolatban és e mellett jogában áll a felújítási tartalékot az ismertetett módon javadalmazni, ha a vállalat oly vagyontárgyat pótol, melynek értéke a *megelőző év mérlegében szerepelt*. (49. szakasz, 4. bekezdés). Az utasítás itt különböztet azon esetek között, melyekben a felújított tárgy a mérlegben szerepelt vagy nem szerepelt. Az utóbbi esetekre ezt a meglehetősen homályos kijelentést tartalmazza: „Az ilyen pótlások költségeinek adómentes és adóköteles voltát vagy az értékcsökkenési leírások, illetve tartalékalapok, vagy a felújítási tartalékalapok adómentességével kapcsolatban kell elbírálni“.

E különböztetés magyarázatául rá kell mutatnom az utasítás 64. szakasz 3. bekezdésére, mely az értékcsökkenés ellen-súlyozására elismeri úgy a leírási, mint a tartalékolási rendszer jogosultságát. E szerint tehát a vállalatnak jogában áll *a)* a felszereléseket és berendezéseket a mérleg vagyonoldalán a beszerzési áron kimutatni és a teheroldalon az értékcsökkenést tartalékalap alakításával és javadalmazásával ellensúlyozni vagy *b)* a mérleg vagyonoldalán a tárgyak értékét minden évben az elhasználásnak megfelelő csökkentett értékben kimutatni: „leírni“ és megengedi az utasítás azt is, hogy e két eljárást a vállalat együttesen alkalmazza. A leírási rendszer mellett azután előfordulhat, hogy a leírások az egész

vagyonértéket kimerítik és az illető tárgy a vagyonoldalról eltűnik. Habár tehát az utasítás mindkét módszer alkalmazását kifejezetten elismeri, sőt azoknak együttes alkalmazását is megengedi, mégis, mint láttuk, a levonás és a felújítási tartalék kapcsolatba hozása által ezek között különbséget kíván tenni. Ennek a különböztetésnek nézetem szerint jogosultsága nincsen, mert vagy minden esetben kapcsolatba kell hozni ezt a két kérdést, vagy pedig nem szolgálhat hátrányára az adózónak, ha azt az értéksökkenési leírást választotta, melyet az utasítás kifejezetten megenged. De különben is elkerülhető ez a hátrány az által, ha bármily minimális összegben is, bennhagyja a vagyonmérlegben (1 korona értékig való leírás). Végeredményben tehát az utasítás kétes körülírásával közelebbről meg sem határozható hátrányban részesíti azokat a vállalatokat, melyek a törvény hatálybalépte előtt a kereskedelmi szokásnak és az akkori törvénynek megfelelőleg a leírási módszert követték és az adóhatóság engedélyével a vagyontárgyak értékét kimerítették.

Uj tartalékolást, illetőleg leírást enged a törvény (16. §. 8. pont) oly esetekben, midőn valamely vállalat *külföldön levő üzlettelepeit* vagy külföldi részvényeit az előző évi mérlegben kiüntetett összegben felül értékesítette; amennyiben az ezen értéken felül befolyt összegek a társulat tagjai között fel nem osztattak, a vállalat azokat nyíltan vagy titkosan tartalékolhatja; az utóbbi esetben erről a pénzügyminiszternek jelentést kell tenni. A törvény ezen intézkedésével a *gazdasági irredentizmus* érdekében többet tesz, mint sok hangzatos kijelentés vagy elkeseredett panasz. Lehetségessé teszi, hogy azok a magyar vállalatok, melyeknek üzletköre a régi Magyarországra terjedt ki és melyek a viszonyok kényszerítő hatása alatt azokat egészen vagy részben uj jogi személyekre, társulatokra átruházni voltak kénytelenek (nacionalizálás), továbbra is fentarthassák azt a gazdasági kapcsolatot és azt az irányító hatást, mely a múltban is fennállott. Törekvésüket az államhatalom kétféle módon támogatja: az elszakadt területekről befolyó jövedelmet adómentességben részesíti és a formális átruházásokból folyó nyereség nyílt vagy titkos tartalékolását megengedi.

D) A társulati adótörvény egyik legfontosabb intézkedése a *titkos tartalékok* és a *vagyontárgyak értékelésének* kérdése. A társulat vagyontárgyainak a mérlegbe és leltárba való felvétele a kereskedelmi jog és az adótörvények egyik legnehezebb problémája. Kereskedelmi törvényünk 28. és 199. szakasza sok lehetőséget nyújt. Az itt meghatározott évvégi érték, mint az értékelés legfelső határa szerepel. Azt a kérdést azonban, hogy ezen értéken alul szabad-e felvenni, a törvény nem oldja meg és joggyakorlatunk, mely itt messzemenő lehetőségeket biztosít az

érdekelteknek, főleg a rendes könyvvézetés szabályaira utal. Ebből a szempontból különbséget kell tennünk liquidációs mérleg közt, mely a vagyon valódi értékét van hivatva kimutatni valamely határozott napon és az üzemi mérleg közt, melynek célja az üzletévi nyereség megállapítása. Ez utóbbi az eredeti beruházásokat változatlan értékben tünteti fel. E kétféle mérleg közti különbség béke idején is meg volt, a korona elértéktelenedése folytán azonban a lehető leglényegesebb eltolódásokat és különbségeket fogja felmutatni. A részvénytársasági mérleg megállapítása a közgyűlés souverain joga és ez ellen az egyes részvényes — amennyiben ez a megállapítás törvénybe vagy alapszabályba nem ütközik — jogorvoslattel nem élhet. De gondoljunk csak a közkereseti társaságok mérlegére, amelynél az egyik tag kiválása esetén az ő vagyoni illetősége egészen más keretek közt mozog**) aszerint, mint az adócélokra készült papirkorona mérleg vagy a reális értékeket feltüntető aranyvagy felértékelési mérleg alapján kerül eldöntésre.

Uj adótörvényünk elvileg azon az állásponton van, hogy csakis az 1921. december 31.-e után alkotott titkos tartalékokat kívánja igénybe venni és így az előző évi mérlegérték felvételét megengedi. Ez a szabály tulajdonképen közelednék az aranyleltár rendszeréhez és lényeges koncessziót tartalmaz, mégis ez elv keresztülvezetésénél lépten-nyomon visszaeséseket találunk, aminek az az eredménye, hogy az adó céljára mégis csak papirnyereségek vétetnek igénybe. A legkövetkezetesebb az utasítás a valuták és devizák értékelésénél, melynél megengedi a különböző valuták és a devizaállomány összeszámítását és csak akkor állapít meg titkos tartalékokat, ha az adóévi mérlegben nagyobb aranyértékű devizák és valuták foglaltatnak, mint az előző év végén. Az értékpapiroknál viszont, bár nem vizsgálja az egyedi azonosságot, az értékpapircserét nyereségrealizáló eladásnak minősíti és az ujonnan vásárolt értékpapírt csak beszerzési áron engedi beállítani. Érdekes kérdések merülnek itt fel az új részvények kibocsátásánál és az ingyen részvényeknél. Az előbbi esetben az új részvények elővételi befizetése az utóbbi esetben pedig legfeljebb az ingyen részvények névértéke állítandó be.

Ezek az értékelési szabályok persze rendszerint sokkal hátrányosabbak az eddigi jogszabályoknál, melyek a titkos tartalékok képződését a társulatok tetszésére bízták. Kedvezőbb csak az oly — manapság elég ritka értékpapiroknál (pl. fix kamato-

** Nagyon gyakori eset, midőn valamely közkereseti társasághoz az egyik tag munkájával, a másik tag tőkéjével járul hozzá és az eredményben osztoznak. A papirkorona mérleg a betétben vásárolt áruk egy részének értékesítése folytán óriási nyereséget tüntethet fel, ha az áru-raktár legnagyobb része ki van árusítva, míg a reális mérleg itt veszteséget eredményez. Nyereség persze csak akkor lehetséges, ha a valórizált betét is meg van az üzletben

zásu papírok, hadikölcsönök), melyeknél az évvégi tőzsdei, illetőleg forgalmi ár kisebb az előző évi mérlegekben foglaltaknál. Itt az utasítás megengedi az elértéktelenedés tekintetbe vételét és az évvégi forgalmi értékre való leírást, melyet a 18542/1922. sz. rendelet a hadikölcsönnél csak kivételesen enged meg.

Az áru- és anyagkészleteknél az előző évi mérlegben foglalt mennyiség az e mérlegben kitüntetett értéken vagy forgalmi áron vehető fel; az évközben beszerzett vagy gyártott mennyiség pedig a beszerzési, gyártási áron vagy a forgalmi ár 80%-án. Az utasítás nem kíván itt sem egyedi azonosságot, de az ugynevezett faji azonosságot hansúlyozza és későbbi rendeletektől teszi függővé, vajjon nyersanyag és készgyártmány mennyiség kompenzálható-e, vagy nem. E szabályok gyakorlati horderejéről csak a kilátásba helyezett újabb rendelet megjelenése után alkotunk képet. Az sem felel meg a törvény kiindulási pontjának, hogy az 1921. évi mérlegérték fentartását csak az azt közvetlenül követő 1922. évben engedi meg. Ha ebben az évben a társulat új árukat gyártott vagy szerzett be, úgy az 1923. évi mérleg alapján kivethető adónál már nem az 1921. év végi mérlegérték, hanem az 1922. év mérlegében szereplő összmenyiségek átlagára veendő alapul. Annyi azonban bizonyos, hogy ha az adó kivetésénél nem az összkészletek aranyértékét hasonlítjuk össze a meglevő készletek aranyértékével és titkos tartaléknak minősítjük azokat az értékeket, melyek az eredeti állapot fentartására szükségesek, úgy ismét papirmennyiséget veszünk adó alapul. És ugyanaz az eredmény, ha az év végén valamely okból hiányzó értékpapir vagy árukészlet későbbi pótlására a tartalékolást a törvény a leghatározottabban megtiltja.

De nem szorítkozik a törvény az értékpapir és árukészletek értékelésében rejlő titkos tartalékok igénybevételére, hanem minden az 1922. évi január 1.-e óta gyűjtött könyvszerű rejtett (hitelezők, adósok számláján, átmeneti számlára könyvelt tartalékokat adó alá von, ezek kötelező bejelentését előírja, sőt e címen új adókivetés elrendelésére is ad módot, ha a pénzügyminiszter ezt a fizetési meghagyás kézbesítésétől számított 2 éven belül elrendeli. Az adóhatóságok esetleges önkényes eljárásával szemben azonban különösen hangsúlyoznom kell, hogy ez az eljárás az 1921. december 31.-e előtt gyűjtött titkos tartalékokra egyáltalán nem vonatkozhatik, úgy hogy azoknak az adómentességét úgy a törvény, mint az utasítás is, kifejezetten elismeri.

Az utasítás komplikált és több helyütt következtelen intézkedéseinek áttekintése után összbenyomásunkat abban foglalhatjuk össze, hogy elvileg papirnyereségeket adóztat meg, de a gyakorlatban számos értékes kivételt és koncessziót tesz — az aranymérleg egyedül helyes és következetes rendszerének.

III. Az új törvény az adókulcsokat lényegesen felemelte. Részvénytársaságoknál és szövetkezeteknél progressiv skálát

állapít meg 16—30%-ig, melynek legmagasabb tétele már a saját tőke 40%-át meghaladó nyereségre alkalmazandó. Irányadó az előző évvégi tőke, alaptőkefelemelésnél azonban a felemelt tőke, ha az új részvényesek az illető év osztalékában részesültek. A közkereseti betéti társaság és alkalmi egyesülés pedig már 2 millión felüli mennyiségnél 20%-kal adózik. Ezt a mai viszonyok között túlalacsony értékhatárt a pénzügyi kormány a birságok felemelésével kapcsolatban eddigelé nem korrigálta. A részvénytársaságoknál és szövetkezeteknél ehhez még az ugynevezett adópótlék is járul, mely az adóév nyereségét az előző két év nyeresége közül a magasabbat hasonlítja össze és amennyiben a nyereség ezt és a saját tőke 15%-át meghaladja, a különbözet után progresszív adópótlék jár. A törvény itt előírja, hogy az összehasonlított évek eredményei is az új törvény rendelkezései szerint számításnak át. Ez persze rengeteg adminisztratív munkával jár, mely az elért és különben is igazságtalan eredménnyel arányban nem áll. A progressivitás megállapításánál a saját tőke irányadó, alaptőke emelésnél az új alaptőke az emelés évében csak akkor jön tekintetbe, ha az új részvények után a vállalat az adóévben osztalékot fizet. Ellenkező esetben az előző év végén fennálló alaptőke irányadó. Az adópótlék 5—20% és a legmagasabb tétel jár már akkor is, ha a többlet a saját tőke 20%-át meghaladja. A jövedelemtöbblet illetően megadóztatása már önmagában véve is igazságtalan. Még ha a pénzérték állandóságát is feltételezzük, ahelyett hogy többtermelésre buzdítana, ezt újabb adóval sújtja. Ausztriában például éppen az ellenkező terv bmerült fel. Ott Emund Marenzeiler tanácsos azt a javaslatot tette, hogy a termelés növekedése esetén az adótétel ugyanolyan arányban leszálljon. Javaslatára szerint a kedvezményes adótétel: az eredeti adótételhez = az eredeti termelés: az új termeléshez, vagyis a kedvezményes adótétel — eredeti adótétel $\times$ eredeti termelés: új termelés. Kétszeres termelésnél tehát, ha a nyereség ezzel lépést tart, az adókulcs felére csökkenne és emellett az állam ugyanolyan összegű adóbevételt érne el. Távol áll tőlem, hogy e rendszer megvalósítását propagáljam, de csak arra akarok rámutatni, hogy a törvény rendszere ez ideálisan helyes gondolatnak éppen ellenkezőjét valósítja meg, a korona romlása folytán előálló látzólagos többkeresményt bünteti, ahelyett, hogy a valóságos többtermelést elősegítené.

Még fokozottabb mértékben áll ez a nyereségtöbblet adóról. A törvény 53. szakasza alapján joggal hihettük, hogy a hadinyereségadó az új adó életbelépésével megszűnik. Az utasítás ezzel szemben előírja, hogy a nyereségtöbblet adó az 1922. évre visszamenőleg kivetessék. A közigazgatási bíróság lesz hivatva eldönteni, vajjon ez a törvény-magyarázat helyes-e vagy nem. Ellene szól a törvény szelleme és az indokolásnak az a kijelentése, hogy az adópótlék a nyereségtöbbletadó helyébe lép. Alig

lehet tehát helyes magyarázat az, mely szerint ugyanazt az 1922. évi eredményt a társulati adón felül az adópótlék és a nyereségtöbbletadó egyszerre sujtsa, vagyis ugyanaz az adóalap háromszor vétesék igénybe. E három adó együttesen az egész 1922. évi nyereséget elkobozná. A legrosszabb adópolitika a tulmagas adókulcs alkalmazása. A társulati adó a hozzácsatlakozó adópótlékokkal is oly intézkedés, mely ellentétben van a helyes adóztatás elveivel. Áll ez sajnos nemcsak erre a törvényre, hanem újabb adótörvényhozásunk legtöbb alkotására is. A jó adó igazságos arányos és elviselhető. Mai adórendszerünk mindennek ellenkezője és ama pathologikus ló képét mutatja, mely oktatási célokra az összes lehetséges betegségeket és deformációkat tünteti fel. Sajnos azonban az állam szekere kátyuba jutott és ha más mód a menekvésre nincsen, ezzel a pathologikus adólóval is ki kell onnan rántanunk. *Lex suprema salus patriae.*

Egry Aurél:

A társulati adóról szóló 1922. évi XXIV. t.-c. 1. §-a azt a rendelkezést is tartalmazza, hogy társulati adót kötelesek fizetni „az alkalmi egyesülések (kereskedelmi ügyletek kötéseire közös kockázattal vagy nyereségrészesedéssel létesült csoportok, átmeneti társulások stb.).“ A törvénynek e tárgyról szóló további intézkedéseit nagyjából a következőkben foglalhatjuk össze: Azok az alkalmi egyesülések, amelyek állami hitelműveletek lebonyolítására alakultak, valamint azok is, amelyeknek adómentességét a kiadandó végrehajtási utasítás megállapítja, a társulati adó alól mentesek (3. §. 5. pont). Az adót az egész ügyvitel után egyszerre, utólagosan kell kivetni és a végszámadás eredményét, mint egy évre szóló adóalapot kell adó alá vonni, tekintet nélkül a fennállás tartamára (a 11. és 12. §§-ok utolsó bekezdései); mindazonáltal az egyesülés köteles számadásait évenként egyszer a pénzügyigazgatóság — Budapesten az adófelügyelő — részéről esetről-esetre meghatározandó időben a pénzügyi hatósághoz benyújtani (31. §. 3. bekezdése, és végreh. ut. 108. §. vége). Az adóztatásnál a nyereségnek az a része, amely valamely más — társulati adó alá eső — vállalatnál társulati adó alá került, a mérleg szerinti nyereségből levonandó. Az adótétel az üzleteredmény nagyságához képest — de tekintet nélkül az üzleti tőke magasságára — progresszív fokozat szerint igazodik, amely 6%-kal kezdődik és 2,000.000 korona túllépése esetén 20%-ot ér el (20. §. 3. pont), de a „brutto nyereség“nek legalább 10%-át teszi, amely legkisebb mértéket abban az esetben is meg kell fizetni, ha az egyébként megengedett levonások után adóköteles nyereség nem is mutatkozik (22. §.). A „brutto nyereség“ fogalma egymagába homályos és a törvénynek, valamint a végrehajtási utasításnak egyéb nyelvhasználatával nem egyezik, de fel kell tételeznünk, hogy

ezen a szón a mérlegszerű nyereséget kell érteni. Minden egyéb kérdésben lényegileg jogforrásul a végrehajtási utasítás („U“) szolgál. A különböző büntető rendelkezéseket, amelyeket a törvény a társulatokkal szemben általában tartalmaz, a törvényben tett megkülönböztetés hiányában bizonyára az alkalmi egyesülésekre is vonatkoztatni kell.

Az U. csak az 1923. évi október hó 1. napján jelent meg. Csak akkor lett mindenki részére nyilvánvaló az, amit a szakember már az 1922. évi törvény szövegéből is megállapíthatott, hogy t. i. ez az egész törvényalkotási gondolat elméletileg és gyakorlatilag hibás, jelszavakat talán kielégíthet, de az államkincstár részére gyakorlati hasznót nem hajt és viszont a gazdasági életet mérhetetlenül károsítja.

Érthető, hogy az állam kétségbeejtő pénzügyi helyzetében minden elképzelhető új adóforrást igyekszik utolérni. De csak annyiban, amennyiben ezzel magát az államkincstárt nem éri nagyobb károsodás, mint a remélt bevételi többlet. Ilyen károsodást kell megállapítani már akkor is, ha az adóügyi intézkedés a gazdasági életet súlyosan megkárosítja és ha ezzel a pillanatnyi bevételi többlet kedvéért adóalanyok létét veszélyeztetjük. Ilyen károsodás következik be akkor is, ha a rendelkezés tartalmi igazságtalanságánál fogva az adómorált súlyosan veszélyezteti. Mindez akkor is áll, ha a rendelkezés számottevő pénzügyi eredményt hajt. A hiba azonban egyenesen groteszkül hat akkor, ha még pillanatnyi sikerrel sem menthető.

A gyakorlatban a tudomány megállapításait „a fennálló állapotra“ hivatkozva szánakozó mosollyal sutba dobják. Ez azonban súlyos gondolkodásbeli hiba. A gazdasági élet helyesen felismert törvényei természeti törvények erejével bírnak.

Az adótörvény bírálatát tehát leghelyesebben azokhoz a szempontokhoz fűzhetem, amelyeket a pénzügytan és a tapasztalás a helyes adóztatás alapelvei gyanánt már régebben megállapított és amelyek nem vitathatók. Ezek az elvek minden szakíronál lényegileg azonosak, ha mindjárt sokféle változataikat ismerjük is. Induljunk ki tehát például az Adam Smith részéről felismert alaptételekből. Az atyamester a következőkben röviden összefoglalható alapelveket állapította meg, amelyek Proudhon szerint nem is a pénzügytannak, hanem a józan észnek alapvető megállapításai: 1. az adónak az adóalanyok teherbíró képességéhez helyes arányban kell állnia, mely tétel keretében modern fel fogás szerint a progresszivitás gondolata is megfér, mert hiszen lényege az *igazságosság*; 2. a szabályozásnak világosnak kell lennie, és az adóhatóságok önkényét ki kell zárnia; 3. az adóki vetés úgy történjék, hogy az adófizető szempontjából lehetőleg *kényelmes* legyen; 4. az adó az adóalanyoktól ne sokkal többet vonjon el, mint amennyit az államkincstárnak juttat, amely tételt a „*produktivitás*“ elvének mondhatjuk.

Ha az alkalmi egyesülések adóztatását ezeknek a szempontoknak a világításában vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az új intézmény Smith Ádám említett alapelveinek *egyikével sem* egyeztethető össze.

Ennek az egész adónemnek már fogalmilag is eredménytelennek kell maradnia, mert az alkalmi egyesülések tagjai legalább is 90% erejéig részvénytársaságok és más adóköteles társaságok. Az egyesülés ily tagjaira vonatkozólag pedig a törvény és az U. (77. §.) akként rendelkeznek, hogy az alkalmi egyesülés adóalapjából levonandó a nyereségnek az a része, amelyet valamely tagnál már *társulati* adó alá vontak. Előrelátható tehát, hogy az egész, bizonyára eléggé bonyolult apparátus működése hiábavaló lesz, mert az alkalmi egyesülések nyereségének tulajdonképpeni részét az adóalapból le fog kellenni vonni. Ahol azonban tényleges adóztatás fog történni, ez többnyire igazságtalan lesz, p. o. ha egyéni kereskedőt sujt, akinek a kereseti adója lényegileg azonos a társulati adóval. Elvileg semmi különbség a között a két eset között, amikor az alkalmi egyesülés tagja egyéni kereskedő vagy részvénytársaság. A 77. §-nak olyan értelmezése is képzelhető egyébként, amely szerint a társaság nyereségrészesedése csak akkor vonható le, ha a társaságnál már a *multban* is megadóztatták. Az, hogy az adómentesség azoktól az időpontoktól függjön, amelyekben egyfelől a tag, másfelől pedig az alkalmi egyesülés mérlegét elkészíti, semmiféle belső jogosultsággal nem bír. Végül megtörténhetik az is, hogy — mivel az adófétel minimuma „a bruttó nyereség” 10%-a, adóztatnak majd olyankor is, amikor az egyesülésnek nincs is tiszta nyeresége. Így érvényesül Smith első elve.

Még rosszabbul jár a második számú elv: a rendelkezések határozottsága és a hatósági önkény kizárása. Az utasításon lépten-nyomon meglátszik az a kínos zavar, amelyben keletkezett. Az „alkalmi egyesülés”, mint adóalany fogalmilag nem alkalmas a szabályozásra még pedig azért, mert sem jogilag, sem szervezetiileg, sem gazdaságilag nincs alanyisége és így nem lehet adóalany sem. A „szindikátus” a gyakorlatban a legkülönbözőbb üzleti alakulások gyűjtőneve, amelyet ezerféle gazdasági jelenségre alkalmaznak. Már ezért is lehetetlenség, hogy ezt a fogalmat tegyük meg valamely adóügyi rendelkezés tengelyévé. A törvény és az U. összes idevágó rendelkezései ebben a szervi születési hibában szenvednek. Már a törvény 1. §-ában adott meghatározás sem felel meg pontosan a K. T. vonatkozó definíciójának (62. §. 1. bek.) és oly fogalommal is dolgozik („átmeneti társulások”) amelyet sem törvényeink, sem elméletünk, sem gyakorlatunk nem ismer. Az U. kénytelen is elismerni (6. §. 3. bekezdés), hogy „arra nézve, hogy milyen egyesülés tekinthető a K. T. értelmében alkalmi egyesülésnek s esik ehhez képest a törvény alá, mindenesetre irányadó meghatározást adni

nem lehet, mert az alkalmi egyesülésnek a legkülönbözőbb formája lehet“. Ez a törvény határozottsága szempontjából szinte képtelenség. De az U. erre még rádupláz. Az állami ügyletek lebonyolítására alakult alkalmi egyesülések törvény erejénél fogva adómentesek és ezenkívül a pénzügyminisztert is megilleti az a jog, hogy bizonyos alkalmi egyesüléseket az U. révén adómentessé nyilváníthasson. Az U. ezzel a felhatalmazással a 16. §. 2. bekezdésében él, és egyebek közt adómentessé nyilvánítja azokat, amelyek ipari vállalatok között egyetlen szállítás lebonyolítására jöttek létre, valamint azokat, amelyek kizárólag külföldön lebonyolítandó ügyletekre létesültek, ha vezetésük is külföldön van. A 3. bekezdésben azonban a következőt teszi hozzá, és itt újból szószerint idézek: „Az alkalmi egyesülések céljuknál, szervezetüknél, üzletvitelüknél fogva annyira eltérőek és annyira kevésbé vannak jogi formákhoz kötve, hogy adóköteles vagy adómentes voltuknak részletes megállapítása alig lehetséges. Éppen ezért egyrészt a 2. bekezdésben foglalt felsorolás nem végleges érvényű, hanem adott esetekben az igazságos és egyenlő adóztatás megóvása érdekében esetről-esetre kívánok dönteni az egyes alkalmi egyesülések adómentessége kérdésében, másrészt abban az esetben is, ha valamely alkalmi egyesülés a 2. bekezdésben foglaltak alapján igényli az adómentességet, ennek a mentességnek elismerését, illetve megállapítását az egyesülés adóztatására illetékes pénzügyigazgatóságtól kell kérni“. Későbbi rendelkezés szerint az adómentességet az alakulástól számított 30 nap alatt kell kérni. Ha az előzetes bejelentés „a kitűzött cél elérését kockáztathatná“ a bejelentésnek csak a lebonyolítástól számított 30 nap alatt kell történnie. Az adóhatóság azonban utólag állapítja meg, hogy az adómentesség megadható-e, és, ha ellenkező nézetten van, 1,000.000 koronáig terjedő bírságot (U. 127. §.) szabhat ki. Ha tehát az egyesülés adóköteles, a bejelentésnek akkor is meg kell történnie, ha ez „a kitűzött cél elérését kockáztathatná“.

Ez a jogbizonytalanságnak és a közigazgatási hatóságok részére engedett szabad eljárásnak szinte netovábbja. Nem tudni mit jelent az, hogy a felsorolás „nem végleges érvényű“, és kétes, kiterjed-e a törvény felhatalmazás arra is, hogy az adómentességről a pénzügyminiszter dönthessen esetről-esetre.

Az U. minden idevonatkozó mondata a káros jogalkotásnak valóságos klinikai esete. A 6. §. 3. bekezdése szerint a dolog természete magával hozza, hogy a törvény megadóztatni kíván minden olyan alkalmi egyesülést, amelynél *a) nyereség van vagy lehetséges; b) a cél az, hogy a tagok közös kockázattal, közös haszonra működjenek és c) „az egyesülés tartósabb természetű és nem csupán egyetlen ügyletre szorítkozik.“* A K. T. azonban, amelyet az U. az adóhatóságok részére értelmezni kíván, 62. §-ában homlok-egyenest ellenkező meghatározást tartalmaz: „A közös haszon

vagy veszteségre, *egy vagy több* kereskedelmi ügylet tekintetében keletkező (alkalmi) egyesülések“. Az U. tehát kinos zavarában az alkalmi egyesülések eseteinek legalább felét — törvény ellenére — kénytelen adómentesnek nyilvánítani, mert gyakorlatilag nem képes utólagos. Viszont az U. 6. §-ának 4. bekezdése kénytelen kijelenteni, hogy „*a tartósság nem feltétlenül szükséges kellék*“ és hogy kevésbbé tartós alkalmi egyesülések is adókötelesek lehetnek, „ha lényegében egyetlen vállalkozás lebonyolítására jött létre, feltéve, hogy ennek a vállalkozásnak lebonyolítása több, bár egy célra irányuló külön ügyletből tevődik össze.“ Ez a különös kompromisszum a következő jogi helyzethez vezet: Tegyük fel, hogy alkalmi egyesülés létesül 10.000 darab Magyar Hitel-részcélt vásárlására. Ez az egyesülés prima facie adómentes. Ha azonban a részvényeket nem ugyanazon a tőzsde-nyapon vásárolják, akkor az egyesülés adóköteles, mert „több, bár egy célra irányuló ügyletből tevődik össze.“

Az U.-nak ugyanez a 6. §-a még a következő példával is dolgozik: Ha két vagy több birtokos gőzekezt szerez be, amelyekkel kizárólag saját földbirtokait művelik meg, nincs adókötelezettség, de van, ha a gőzeke tulajdonosai másoknak bérszántást végeznek. Merem állítani, hogy adókötelezettség a második esetben sincs, egyszerűen azért, mert alkalmi egyesülés a K. T. 62. §-a szerint csak az, amely *kereskedelmi* ügyletek kötésére létesül, a bérszántás pedig nem kereskedelmi ügylet.

Mielőtt a 6. §-tól bucsut veszünk, még a következő, ott előforduló példával is foglalkoznunk kell: A 6. §. szerint, „ha két vagy több kereskedő árut szerez be azért, hogy az árukat saját üzleteikben szétosszák, alkalmi egyesülésről nem lehet szó. Ha azonban az árut akár valamelyik tag üzlete útján, akár külön szervezet által értékesítik, az ebből származó nyereség adó alá esik“. Ha tehát A. és B. egyesülnek azért, hogy közösen egy waggon rézgálicot vásároljanak és mindegyikük saját üzletében 50—50 métermázsát ad el, nincs adókötelezettség, de ha azért, mert A. üzlethelyisége megfelelőbb, az eladás az utóbbiban történik, akkor az ügylet adóköteles.

Az ilyen következmények, melyek az üldözött „spekulatív“ nyereséget a szerint adóztatják meg, hogy a beszerzés egy vagy több ügylettel vagy, hogy a továbbadás az egyik vagy a másik üzlethelyiségben történik, szükségképeni folyományai annak, hogy az egész adókatégória a jogászai technika szempontjából hasznavehetetlen. Így állunk Smith második elvével. A harmadik tudvalevőleg az, hogy az adóztatás az adózók szempontjából lehetőleg kényelmes és kiméletes legyen.

Ebből a szempontból a törvény és az U. a következő helyzetet teremti: Minden egyes ügyletnél kinosan kell majd ügyelni arra, hogy az ügylet ne az alkalmi egyesülés, hanem a törvényben megengedett valamely más forma alakját öltse, annál is in-

kább, mert az alkalmi egyesülés nem csak adó, — de illetékköteles is. Nem szeretném, ha félreértenének. Nem vagyok a törvény ki-játszásának a szószólója. Rossz törvények ellen küzdeni kell, de amíg fennállnak, be kell őket tartani. Másrészről azonban jogászilag teljességgel kifogástalan eljárás, ha minden ügyletet az adó- és illetékjogi szempontból legelőnyösebb formába öntjük. Az ügyleti biztosítékok egész soráról az üzleti élet inkább le fog mondani, hogy legalább az adókötelezettségtől szabaduljon. Így részvények lekötésénél be fogják érni a részvények u. n. „blokkolásával”, amely semmi estre sem lehet adóköteles, mert a közös haszon és kockázat ismérve itt hiányzik. Ez persze közgazdaságilag sok esetben igen káros hatással fog járni. Adam Smith bizonyára azt sem képzelte soha, hogy *adómentes* ügyleteket is be kelljen jelenteni az adóhatóságoknak, hogy az adóhatóság ezek adómentességének megállapításával szórakozhassék. Azt sem képzelte bizonyára, hogy kereskedelmi társaságok üzletvitelében különösen ügyelni kell majd arra, hogy az olyan syndikátus mérlegét, amelyben a társaság részesedik, okvetlenül *később* állítsák fel, mint a társaságét.

Nyilvánvaló, hogy a rendelkezés költségnek és energiának teljességgel céltalan elpazarolását jelenti.

De forduljunk immár mesterünk 4. elvéhez: Az adó ne vonjon el az adózóktól sokkal többet, mint amennyit az államnak juttat. Merem állítani, hogy ennek az adónemnek jövedelmezőségére még csak gondolni sem lehet. Önkéntelenül is arra a bankigazgatóra kell gondolnunk, aki a szállóige szerint „a piacot a váltóleszámitolásról leszoktatni” akarta. Ugy látszik, a pénzügyi kormányzat a piacot le akarja szoktatni az alkalmi egyesülések létesítéséről. Az adómentes ügyletek kötelező bejelentése és felülvizsgálata következtében pedig bizonyos, hogy ez az adóztatás csak igen csekély haszonkoefficienssel fog dolgozni.

Ezek az adórendelkezések nagy bankjaink régi pozíciójánál fogva ügyyel-bajjal fenntartott összeköttetéseinek még meglevő maradványait is veszélyeztetik. Az egész kísérlet alkalmatlan eszközökkel van végrehajtva, de alkalmasak nincsenek is.

Amíg az egész intézményt nem lehet eltörölni, addig is az olyan kormányművészetnek, amely *valóságos* eredményeket tart szem előtt, csak egy lehet az útja: hogy a kivételek megállapításának jogával, amely a törvényben szerencsére meg van adva, nyíltan és bátran minél nagyobb terjedelemben éljen.

Matlekovits Sándor:

A társulati adóról szóló 1922:XXIV. t.-c. és a reávonatkozó csak 1923 október 10-én kelt pénzügyminiszteri utasítás képezte a vita tárgyát, melyet Baumgarten Nándor egyetemi tanár bő kritikai ismertetése kellő irányba terelt.

A vitában következő nézetek domborodtak ki:

A társulati adó adóalanyai közé az alkalmi egyesüléseknek fölvétele teljesen elhibázott, sőt a törvény és utasításnak ezen alanyokra vonatkozó intézkedései majdnem kivihetetlenek, felette sértik az üzleti életet és pénzügyi eredményük alig hoz jövedelmet. A törvényhozást a syndicatus kifejezés homályos fogalma vezette, melyben nagy nyereséggel rendelkező egyesületeket vélt látni és ezeket kívánta adó alá vonni, abban a hiszemben, hogy így könnyebben adózhatja meg ezt a nyereséget, amely különben az egyesülés tagjainak jövedelmében jutna csak adózás alá. Különben a syndicatusok megadóztatásának közgazdasági visszasságát ismeri a törvény, mert azokat az alkalmi egyesületeket, melyek állami hitelműveletek lebonyolítására alakulnak, a társulati adó alól fölmenti és így tudja, hogy az emissziós üzlet, mely pedig hiteléletünk fejlődésére oly szükséges, a társulati adó által szenved.

A társulati adó alapjának megállapítása adott okot legtöbb észrevételre. A törvény szerint a mérleg egyenlegéből kell az adóköteles nyereséget megállapítani. És ebből az elvből keletkeznek a mai romló pénzértéknél azok a nehézségek, melyek a mérleg különböző időben keletkezett értékeinek papirba kifejezett számadásai és a valódi aranyban kifejezhető értékek közt előállanak. Az az előadás, melyben Erdélyi igazgató ur az aranymérleg jelentőségét kifejtette, kimutatta azt, hogy a papírmérlegben mutatkozó nyereség, aranymérleg szerint veszteséget tartalmaz. A papírmérleg szerinti nyereség ezen ingadozó volta kényszeríti a törvényt és a rendeletet, hogy az adóalap biztosítására a mérleg pénzügyi nagyságának megállapítására üzleti adatok bemutatását követelje és kijelölje, hogy ezekből az adatokból mit szabad levonni és mit kell hozzáadni a mérleg nyereségéhez, hogyan kell értékelni bizonyos vagyonrészeket (pl. a lakást, értékpapirokat stb.) és hogyan szabad vagyonértékek felujításáról gondoskodni.

Ezen mindenestre nagyon bonyolult és sok esetben igazságtalan rendszer mielőbbi megszüntetése kívánatos és ez okból üzleti és pénzügyi szempontból a mérleg készítésének elvi megállapítása szükséges.

Határozottan magasnak találta a felszólalók mindegyike az adókulcsot és teljesen elhibázottnak a nyereségtöbblet után kivetendő adópótlékot. Akkor midőn a közvélemény, a kormány és a törvényhozás állandóan hangoztatja a többtermelés szükséges voltát, legalább is anachronizmus a nyereségtöbbletet adóval megakadályozni.

A társulati adó s a részvénytársaságok mérlege.*

A társulati adótörvényről szóló vita reá mutatott azokra az eltérésekre, amelyek a kereskedelmi törvény és az adótörvény rendelkezései között fenforognak. A két törvény keletkezési időpontjának különbözősége, azok a nagy átalakulások, amelyeken közgazdasági életünk időközben átment, magukban véve is kellő magyarázatául szolgálnak e divergentiának. Van egy felfogás, amely azonban ezt az eltérést szükségképinek fogja fel és a két mérleg céljának különbözőségével indokolja. Ez utóbbi felfogás nem helytálló.

A részvénytársasági mérleg kettős célt szolgál: adott pillanatban a társaság vagyoni helyzetéről kíván tájékoztatást adni a részvényeseknek és a társasággal összeköttetésben álló, vagy összeköttetésbe lépni kívánó kívül álló személyeknek; másfelől megakarja állapítani, mi az a disponibilis üzleti felesleg — tiszta nyereség —, amely a részvényesek között felosztható. Az adómérleget csak az utóbbi kérdés érdekli: a felesleg — persze más szempontból: mi az a felesleg, amelyből az adótörvényben megállapított kulcs szerinti részesedést követelhet az államkinestár? Ha azonban áll az, amit a társulati adótörvény 12. §-a mond, t. i. hogy az adókivetés alapja az adóévet megelőző üzleti (gazdasági) év adóköteles nyeresége, akkor a „nyereség“ szó előtt álló „adóköteles“ jelző a logikai interpretáció szabályai szerint csak megszorítás lehet, nem pedig kiterjesztés. Következik ez abból is, hogy a részvénytársaság nem tárgya a vagyonadónak, már pedig minden adó, amely a valószínű tiszta nyereséget meghaladó alap után vettetik ki, a vagyonadó jellegével bír.

Ha ebből a tételből indulunk ki, akkor könnyen eljutunk ama közgazdasági és jogi szempontok formulázásához, amelyek szerint valamely mérlegkészítési módszer helyességét vagy helytelenségét, vagy valamilyen törvényhozás mérlegezési szabályainak megfelelő, vagy ki nem elégítő voltát elbirálhatjuk.

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1924 január 3-i ülésén tartott előadás.

Közgazdasági szempontból helyes lesz a mérlegkészítési mód, amely a vállalat produktív céljaira szánt tőkeértékeket, — értve ez alatt a részvényesek által tudatosan és saját elhatározásukból a társaság rendelkezésére bocsájtott értékmennyiség termelő energiájának megfelelő vagyonértéket — legalább is oly mértékben konzerválja, amint az a vállalat addigi teljesítő képességének fentartásához szükséges. Az a mérleg, amely akár a részvényesek, akár az államkincstár részére ennél nagyobb elvonást enged, csökkenti az illető közgazdaság termelési eredményét: tehát elvetendő. A másik oldalon a határt úgy lehet és kell megvonni, hogy az ilykép konzerválandó vagyonon tulmenőleg viszont kívánatos, hogy egyfelől a vállalat tulajdonosának annyi jusson az évi feleslegből, amennyi kívánatos ahhoz, hogy a részvénytársasági alakban való vállalkozás stimulánsa: a gyümölcsöző tőkeelhelyezés biztosítása csorbát ne szenvedjen; — másfelől, hogy az államkincstár is megkapjon annyit, amennyi az előbb jelzett célok veszélyeztetése nélkül, az egyéb adókötelesekre rótt terhekkel való összehasonlítás után az arányos tehermegosztás elveinek igazságos alkalmazása mellett megilleti.

A közgazdasági szempontok ezen keretében teljesen megfér a jogi szabályozás is. A mérleg ne mutasson fel nagyobb felosztható nyereséget, mint ami a valóságos vagyon sérelme nélkül felosztható. Ezt kívánja magának a társaságnak, a vele összekötötetésben álló személyeknek, de a részvényeseknek érdeke is. Viszont a részvényes az ezen túl fenmaradó feleslegből tényleg kapjon annyit, amennyi az alapszabályok szerint a feleslegnek a részvényesek között felosztható részéből megilleti.

Mindkét irányban fontos a megfelelő szabályok felállítása. Rendszerint elsősorban csak a tulértékelés elleni védelmet keresik a mérlegszabályokban. Ez azonban sem jogilag, sem közgazdaságilag nem helyes. Mert ha kétségtelen is, hogy a tulértékelés, fiktív nyereségek kimutatása közgazdaságilag ártalmasabb és ezért súlyosabb jogi szankcióval sújtandó, másfelől a másik véglet odavezethet, hogy a részvényes osztalékjogát nullifikálja, aminek közgazdasági hátránya az, hogy a tőkeelhelyezés főstimulánsa, megfelelő hozadék biztosítása, elenyészvén, csökken vagy megszűnik az érdek, amely megfelelő tőkéket állított a termelés szolgálatába. A valóságos nyereségek feltüntetése teszi lehetővé, hogy a nyilvánosság az életképes vállalatokat az improduktív vállalatoktól megkülönböztesse. Ne tévesszen meg senkit, hogy ma ennek a kérdésnek a vizsgálata háttérbe szorul, mert a koronától való menekülés, a tárgyi értékek megszerzésének vágya, elhomályosítja a termelési eredmény szerinti értékelést. Ez a helyzet azonban megváltozik a korona stabilizálásával és akkor kettős fontossága

lesz annak, hogy a mérleg készítésénél az üzleteredmény kiszámításának helyes módszerei érvényesüljenek.

Kérdés már most a kereskedelmi törvény és a társulati adótörvény mérlegszabályainak eltérései mellett: melyik szabálycsoport az, amely jobban megközelíti a célt.

Hogy a kereskedelmi törvény szabályai a mai viszonyokra nem illenek teljes mértékben, az még azok előtt sem titok, akik e törvényalkotásban egy jobb kor maradványát látják, és noli me tangere-nek szeretnék tekinteni.

Ha kétségtelenül hézagos is a törvény részvényjogi szabályozása, vezető részvénytársasági vállalatunk gyakorlata, soliditása jórészt kitöltötte ezeket a hézagokat és közgazdasági vezető személyeink önmérséklése nem engedte azokat kihasználni. Ezt a felfogást teljes mértékben megerősíti társaságaink mérlegezési gyakorlata. A kereskedelmi törvény 199. §-ának hat mérlegezési szabálya közül, ha eltekintünk az első szervezési költségek leírására vonatkozó szabálytól, amely az adótörvénnyel egyező, három értékelési szabályt és két mérlegtechnikai szabályt találunk. Értékelési szabályok: hogy a társaság vagyona azon értékben veendő fel, amely az üzleti év utolsó napján az egyes tárgyak értékének megfelel, továbbá, hogy az értékpapírok a mérlegfelvételi nap árfolyamán állítandók be, ami különben már az első szabályból folyik és végül, hogy kétes követelések valószínű értékükben veendők fel, behajthatatlanok pedig leírandók.

Könyvelés-technikai szabály pedig kettő van, t. i. hogy az alaptőke és tartalék a passzivumok közé állítandók be, továbbá, hogy a cselekvő és szenvedő állapot összehasonlításából eredő nyereség vagy veszteség a mérlegben különösen kiteendő. A kereskedelmi törvény szabályait kiegészíti azután az 1899. évi XXXVI. t.-c. a kötelező koronaérték-számításról, mely szerint a mérleg magyar korona értékben állítandó fel. A törvény ezen vázlatos szabályozását a gyakorlat a kisegítő szabályok egész tömegével egészítette ki. Megteremtette a gyakorlat a törvény által nem provideált tartalékalapokat; gondoskodott megfelelő leírásokról, mint biztonsági koefficiensekről; felállította a mérlegtételek kontinuitásának elvét; a beszerzési áron való értékelést és gondoskodott latens tartalékokról előre nem látható üzleti kockázatok ellensúlyozására és az osztalékfizetés egyenletességének biztosítására. Kevésbé teljes volt a gyakorlat jogszabályképző befolyása a tulzott tartalékolások elleni védekezésben. A bírósági gyakorlat ugyan sporadikus megnyilatkozásaiban a túlalacsony értékelést szubjektív károsítási szándék nélkül is a törvénnyel ellentétben állónak találta, de ez a felfogás az üzleti gyakorlatba nem ment át teljesen, a nyereség-veszteség-számla felállítására vonatkozó részletes szabályok hiányában. Hiszen e számlának közzétételét sem

irja elő a törvény kötelezőnek, valamint a felügyelőbizottsági ellenőrzés hatálytalansága miatt a részvényes osztalékjogának védelme a tulzott leírásokkal szemben nem nagyon érvényesült, ami azonban kisebb baj volt, mint amilyen veszéllyel járt volna az, ha a törvény hézagain kellő tartalékok létesítése és óvatos értékelési szabályok felállítása által a gyakorlat nem segített volna. Vezető pénzintézeteinknek elvitathatatlan érdeme, hogy saját mérlegeik és az általuk kontrolált iparvállalatok, valamint vidéki intézetek mérlegeinek a legrigorozusabb kereskedelmi elvek szerinti felállításával hézagos törvénytörvény szabályozás mellett is megteremtettek olyan mérlegkészítési elveket, amelyeket kénytelen volt magáévá tenni minden más társaság is, ha közbizalomra számot tartott. Így érthető azután az, hogy stabil korona mellett a gyakorlat által teremtett kiegészítésekkel a kereskedelmi törvény mérlegszabályai nagyobb bajokat nem okoztak. Ha a mérleg a társaság vagyoni helyzetére nem is vetett sok világosságot, legalább az üzleteredményt, az évi nyereséget megvilágította. Közgazdasági szempontból talán ez a fontosabb. Mindkét célt együttesen úgy is nehéz megvalósítani. A mérlegtételek kontinuitása folytán az üzleteredmény nagyjában elég tisztán mutatkozott a mérlegben; a vagyon valóságos értéke kevésbé. Ennek konzekvenciáit a gyakorlat is levonta, mert ott, ahol a valóságos vagyoni érték pontosabb kiszámítására volt szükség, mint pl. a vállalat, vagy az összes részvények, vagy pedig a részvénytöbbség eladásánál, fúzióknál, ott ugyanis speciális mérleget állítottak fel a tranzakció céljára.

Hiba volt a korona csökkenési folyamatának első idejében hozzá nem fogni a mérlegezési szabályok megfelelő revíziójához, vagy kiegészítéséhez. Ez irányban semmi sem történt és ennek a mulasztásnak az eredménye, hogy a részvénytársasági mérlegek teljesen emancipáltak magukat a valóságtól. Nem is lehetett ez másként. Ha a kereskedelmi törvény 199. §-át szó szerint alkalmazták volna, akkor a vagyontételek papirkorona értékének óriási duzzadásával szemben, ott, ahol valutapassivum nem volt, csak koronatartozás, amely ugyanugy, mint az alaptőke és a tartalékok, a régi névértékben szerepelt abszurd nyereségszám lett volna az eredmény a 199. §. 6. pontja szerint. Az értékmérő megváltoztatása következtében az aranyértékben való csökkenések figyelmen kívül maradtak és látszatnyereségek keletkeztek, papirkorona többletek ott, ahol valóságos értékcsökkenések voltak. Említsük meg erre a legprimitívebb példát: A két mérleg közötti időben a korona egyötödére csökkent; valamely az előző mérlegben szereplő vagyontárgy évközben a mérlegben felvett értékének háromszorosán lett eladva. A fennálló mérlegszabályok szerint nyereség mutatkozik. A valóságban azonban ez az eladás veszteséget jelent. A látszatnyereségek

feltüntetése azonban nemcsak közgazdasági szempontból lett volna helytelen, de egyenesen káros is lett volna, mert ezt a látszatnyereséget az eddigi törvények, ép úgy mint a jelenlegi törvény adó alá vetették, és a beálló értéksziporulatot súlyos adóval terhelték, anélkül, hogy a korona devalvációját figyelembe vették volna. Elsősorban tehát az adótörvény kényszerítette a társaságokat a kereskedelmi törvénytől való eltérésre és beállott egy állapot, ahol tisztán a társaságtól függött, hogy a változott viszonyok folytán alkalmazhatatlanná vált mérlegszabályok mellett valóságos nyereségeket mutasson ki. Csökkenő korona mellett mutatkozott legkirívóbban a nyereség- és veszteségszámla készítésére vonatkozó törvénybeli szabályok hiánya. A mérlegtételek kontinuitásának mindenképen helyes elve mellett régi telepek és forgalmi értékek, áruraktár, kis névértékekben szerepeltek és szerepelnek tovább is a mérlegekben, szemben új beszerzések névértékével; a különböző értéket fedő korona fogalma egységesen kezeltetett. Ugyanazon számoszlopba kerültek olyan koronaösszegek, amelyek teljes vagy majdnem teljes aranyértékeket képviseltek, azokkal, amelyeknek csak papírérték felelt meg. Ugyanez a hiba természetszerűleg a mérleg „tartozik” oldalán is megismétlődött. Az eljárás, amely követtetett, hasonlatos volt ahhoz, mintha valaki olyan hőmérőt alkalmazna, amelyen nemcsak a higanyoszlop, hanem a fokok jelzésére szolgáló vonalak is mozognak.

Mielőtt már most áttérnék annak vizsgálatára, hogy a kereskedelmi törvény szabályozásához hogy viszonylanak az adótörvények mérlegszabályai, vázlatosan ki óhajtok térni azokra a megoldásokra, amelyek a szóbanforgó hibák eliminálására ott, ahol e kérdésekkel legrészletesebben foglalkoztak, t. i. Németországban felmerültek.

Habár a német kereskedelmi törvény részletesebb és kielégítőbb mérlegszabályokat tartalmaz, mint a mienk, mégis természetes, hogy a márka csökkenő tendenciája mellett ezek a szabályok is, minthogy végeredményben a törvényes fizetési eszközben, a márkában való mérlegkészítést irták elő, alkalmatlanokká váltak céljuk betöltésére, mert a törvényes fizetési eszköz, amely a törvény keletkezése idejében értékmérő is volt, utóbbi szerepének betöltésére képtelen lett.

A kérdéssel időbelileg is elsőnek és legalaposabban *Schmalenbach*, a Reichswirtschaftsrat fináncpolitikai osztályának elnöke foglalkozott, aki a helyes üzemeredmény-számítások kutatója, elméleti képviselője, és akinek „Grundlagen dynamischer Bilanzlehre” című alapvető tanulmányára egyébként nem hívhatom fel elég nyomatékosan a közfigyelmet.

Az ő különböző dolgozataiban a látszatnyereségek megadóztatásáról, az aranymérleg felállításáról lényegileg a következő módszert ajánlja: két mérleg állítandó fel: a) kezdő mér-

leg, b) záró mérleg. A kezdőmérlegben megkülönböztetést tesz áthozott és új tételek fogalma között. Az *áthozott* tételek, amelyek már előző mérlegekben is szerepeltek, amennyiben 1918. január 1-je előtt keletkeztek, eredeti értékeléssel állítandók be, ha csak speciális okok nem szólnak ez ellen. Az 1918. január 1-je utáni áthozott értékek pedig a keletkezésük ideje szerinti indexszámnak megfelelően redukálva veendők fel a mérlegbe, ha csak nincsenek aranyértékben felvéve. Az *új* tételek, amelyek előző mérlegekben nem szerepeltek, a kezdő mérleg felvétele napjával, vagy a beszerzési nappal értékelendők, redukálva az illető nap indexszáma szerint.

A zárómérleg ugyanazon elvek szerint készítendő, mint a kezdő mérleg, csak természetesen ügyelni kell arra, hogy az indexszám szerinti redukció következetes legyen, vagyis ugyanaz az index a megfelelő időpontra vonatkozólag (keletkezési nap, hónap vagy évtárlat) alkalmaztassék. A forgalmi számok is a havi, vagy az évvégi indexszámok szerint redukálva állítandók be. A leírások az illető tárgy valószínű élettartamára való tekintettel eszközözlendők.

Ha az ilykép redukált mérleg, amelyet Schmalenbach aranymérlegnek nevez, amely azonban valósággal az indexszám szerinti mérleg, veszteséget mutat ki, akkor ez elsősorban a tartalékokból fedezendő, ha pedig a tartalékok erre nem elegendők, vagy pedig azokat a társaság nem kívánja igénybe venni, akkor aktív pénzürtékváltozási számlán mutatandók ki. Ez a számla bizonyos számú év alatt leírandó. A leírásoknak a számláról adómenteseknek kell lenniök. A társaságnak e mellett jogában áll alaptőkéjét is megfelelően leszállítani, az aktív pénzürtékváltozási számla eltüntetése végett.

Az aranykoronamérleg alapja a nyereség felosztásának, az igazgatósági és egyéb jutalékok és az adóalap kinyomozásának. Ha az aktív pénzürtékváltozási számla teljes mértékben leíratott, a részvények aranyértékre cserélhetők át. A Reichsverband der deutschen Industrie e módszer ellen foglalt állást. Főindokai, hogy az indexszám nem megbízható kulcsa az átszámításnak, továbbá, hogy a névleges tőke fentartása aktív pénzürtékváltozási számla mellett megtévesztő és hogy ez a módszer az elértéktelenedési faktorok felfedése által munkabéremelkedést, drágulást idéz elő. Ezen ellenérvek közül csak az elsőt tartom helytállónak. A legkülönbözőbb vállalatok mérlegkészítési elveit az indexszámhoz viszonyítani aggályosnak látszik, nemcsak az indexszám kinyomozásának módszerei különbözőségei és hiányai miatt, hanem azért is, mert az indexszámnak az aranyértékhez képest való országokénti és időnkénti változásai, valamint a javak különböző csoportjainak eltérő értékváltozásai miatt az indexszám szerinti redukció a multtal, más

országokkal és más vállalatokkal való összehasonlítást megnehezíti, illetve arra kellően biztos alapot nem nyújt.

Schmidt „Organische Bilanz“ című munkájában disztíngvál vagyonszámla (Vermögensrechnung) és forgalmi számla (Umsatzrechnung) között. Az elsőt vezetendők keresztül a vagyonváltozások, míg a forgalmi számla az üzemi nyereséget tünteti fel. A Schmidt-féle módszer lényege abban áll, hogy a termelési költségek az áru eladása napjára való értékre átszámítva számíttassanak; a differencia eredeti és átszámított értékük között vagyonértékvalorizálási számlán irandó jóvá, csak a többlet esik a forgalmi számla javára. Az évközi termelés látszólagos nyereségeit ez a módszer eltünteti, de a különböző évekbe átnyúló számadásoknál, ugyyszintén a vagyon értékelésénél nem nyújt biztos alapot.

Egy harmadik módszer, a vegyes arany- és papirkorona-mérlegkészítési mód hibáit azzal akarja eliminálni, hogy tiszta papirkoronomérleget hoz be, vagyis a régi mérlegben szereplő tételeket valorizálja az új mérleg felállításának napján érvényes indexszám szerint. Az összehasonlítás alapjául szolgáló mindkét mérleg összes tételei papirkoronára vannak tehát átszámítva, a későbbi mérleg felállítási napján érvényes indexszám szerint. Változó pénzérték mellett azonban így is csak két mérleg hasonlítható össze, a régebbi évekkal való összehasonlítás nem lehetséges, ha csak azokra vonatkozólag is ugyanilyen számítás nem eszközöltetik. A kontinuitás pedig szintén nem vihető keresztül, mert minden későbbi évben az indexszám változásai szerint az egész számítást újból meg kell ismételni, nem is szólva arról, hogy az évközi tájékozódást sem teszi ez a módszer lehetővé, míg a Schmalenbach-féle módszer szerint ez a számítás állandóan eszközölhető. A magam részéről a Schmalenbach-féle módszert tartom a legmegfelelőbbnek, azonban avval a korrektívummal, hogy az indexszám helyett a redukció alapjául az aranyérték, tehát nálunk az aranykoronaérték szolgáljon, a mindenkor közzéteendő árfolyamok szerint. Ezt az árfolyamot gazdasági szakértőkből álló független bizottság állapíthatná meg naponként, vagy rövid időközökben.

A hírlapi értesülések szerint a néhány nappal ezelőtt kiadott német rendelet az aranymérlegekről nagyjában a Schmalenbach-féle módszert fogadja el.*

Vizsgáljuk már most, hogy mennyiben küszöböli ki azokat a hibákat az adótörvény, amelyek a pénznek, mint értékmérőnek változásából, nevezetesen a pénz elértéktelenedéséből erednek a régi mérlegezési módszerek válozatlan fentartása mellett. Kétségtelen, hogy e tekintetben a társulati adótörvény bizonyos

* Az előadás január 3-án tartatott, amikor a december 28-án kelt német rendelet az aranymérlegekről szövegszerinti szövegében nálunk még nem volt ismeretes.

haladást mutat a kereskedelmi törvény és az eddigi adótörvényekkel szemben. Az épületeknél, gépeknél, gyári eszközöknél, üzleti felszereléseknél és berendezéseknél való leírások engedélyezése és felújítási tartalékok létesítésének megengedése a könyvértéken tulmenőleg is, eliminálja bizonyos mértékig azt, hogy a rekonstrukcióra szükséges összegek tartalékolása előtt adóköteles nyereséget legyen kénytelen kimutatni a vállalat. Eliminálja azt a visszásságot, hogy a felújításokra szolgáló tartalékolások felső határa a régi papirkorona könyvérték legyen. A társulati adótörvény, főleg pedig a törvény rendelkezéseit rendszerint a társulatok hátrányára értelmező, sok tekintetben korlátozó végrehajtási utasítás nagy hátránya azonban az, hogy az e tekintetben szükséges korrekturák eszközzésében egyrészt szűkkeblü, másrészt nem következetes.

E kritikai megjegyzés helyességét néhány példa nyomban megvilágítja.

Az 1922-ik évet megelőző időre szükségessé váló tartalékolás pótlását a törvény nem engedi meg, holott e tartalékolás célszerűségét és indokolt voltát szemben a régi törvénnyel, az új törvény már koncedálja. Az utasítás annak a nyilvánvaló hibának az utólagos eliminálását, amely elkövettetett azáltal, hogy az előző években a leírás adókötelezettségére való tekintettel felújítási tartalék nem létesítettett, megint az adókötelezettség hátrányával sujtja. Nézetem szerint ez a korlátozás a végrehajtási utasítás 64. §-ában nem is törvényes és a közigazgatási bíróság előtt megtámadható, mert maga a törvény 15. §-ában a tartalékolási lehetőségek kiterjesztésére, de nem szűkítésére adott felhatalmazást a pénzügyminiszteriumnak. Az is hiba, hogy épületek felújítására külön adómentes tartalék létesítése nincs megengedve. Nem világos sem a törvény, sem a végrehajtási utasítás a tekintetben, hogy a gépek és berendezések felújítására tartalékolt összegek mely esetben használhatók fel adómentesen. Nevezetesen: megkivántatik-e, hogy ugyanolyan gép, vagy ugyanolyan berendezés vásároltassék, mint amelynek értékéből a tartalékolás történt, vagy általában az üzem célját szolgáló más gépbe, vagy felszerelésbe fektethető be a tartalékolt összeg. Remélhető, hogy a méltányosabb interpretáció fog a gyakorlatba átmenni. Legkirívóbb két hiánya azonban e tekintetben a törvénynek és a végrehajtási utasításnak, hogy az áru-leltárnál az adómentes tartalékoláshoz fajilag azonos áruba való befektetést kívánnak, hogy eladott értékpapírok pótlására való tartalékolást ép oly kevésbé engednek meg, mint a koronaromlás folytán a koronakészletekben és koronaköveteléseken előállott károk figyelembe vételét. A törvény és a fennálló végrehajtási utasítás árueledadásoknál az eladott árumennyiség pótlására való tartalékolást csak akkor engedi meg, ha a mérleg felállítása előtt ismét ugyanaz az áru szereztetett be. Ha tehát egy gyarmat-

árkereskedéssel foglalkozó részvénytársaság eladott évközben 5 waggon kávét, melyet még jobb korona mellett szerzett és pedig eladja magasabb áron, mint ahogy vette, de rosszabb koronáért, akkor azt a papirkorona-többletet, amely esetleg csak a korona romlása folytán előálló többlet, azonban aranykoronára átszámítva nemcsak hogy eltűnik, de még hiány is mutatkozik, csak úgy tartalékolhatja adómentesen, ha megfelelő mennyiségű kávét vesz újból. Ha a kávé helyett rizst vásárol, vagy ha a más áruba való befektetést nem tudja keresztül vinni az üzletév folyamán, vagy nem tartja ezt célszerűnek megtenni, akkor a papirkorona-többlet adó alá esik. Akkor is ez az állapot, mikor évközben még az 1923. év folyamán is az év elejétől az év végéig a korona csökkent értékének is legnagyobb részét elvesztette. Az így beállott többletet még arra sem fordíthatja a társaság, hogy azt a veszteséget kiegyenlítse, melyet koronakinlevőségein szenved az által, hogy a korona romlott és hogy e kinlevőségek behajtásakor esetleg csak tized annyi árut tud vásárolni, mint amennyit kaphatott volna akkor, amikor azokat kihelyezte.

A vállalat értékpapirokat vett még jó koronáért és rossz koronáért magasabb áron adja el azokat. A nyereség csak akkor adómentes, ha ugyanazon értékpapírok vásárlására fordíttatik a többlet. Ha volt péld. 100 kőszénbánya részvénye az év elején és azokat az év közepén felére romlott korona mellett eladja olyképp, hogy a vételi és az eladási ár között 25%-os papirkorona-többlet mutatkozik, akkor ez a többlet adóköteles, ha csak nem megint ugyanazon kőszénbányatársaság részvényeibe fekteti a többletet. Amint kőszénét vásárol érte, vagy más részvényt, vagy idegen valutát, vagy pedig ha nem vásárol semmit, hanem tovább romló koronában tartja a befolyt vételárt, az adótörvény és a végrehajtási utasítás adóköteles nyereséget látnak fennfogni. Hogy hova vezet ez az álláspont, azt mi sem illusztrálja jobban, mint a végrehajtási utasítás 136. §-ában fogalt példasorozat. E példák közül, melyek mindegyike egyformán alkalmas arra, hogy a törvény és a végrehajtási utasítás álláspontjának tarthatatlanságát igazolja, ragadjunk ki szemléltetőül egyet. Például a hivatkozott szakasz h) alpontjában foglalt esetet. Ez az alpont a következőképp szól:

„h) A vállalat 1922. évben eladott bizonyos értékpapirokat 70.000 K-ért. A papirokat 1920-ban vásárolta 50.000 K-ért. Ezeket a papirokat az 1921. évi mérlegben 60.000 K-ra értékelte. Az eladás folytán a vállalat 1922. évi nyereségegyenlege 10.000 K-val növekedett, holott a papirokon a tényleges nyereség 20.000 K volt. A mérlegszerű nyereséghez tehát még 10.000 K-t kell hozzászámítani.” Kérdem most már: van-e valaki a szóban forgó utasítás szerkesztőjén kívül, aki komolyan hiszi azt, hogy az 1920-ban 50.000 K-ért vásárolt értékpapírnak 1922-ben 70.000 K-ért

való eladása nyereséget jelent? Hát azt a körülményt, hogy időközben a korona 1920-as értékének nagy részét elvesztette, lehet-e figyelmen kívül hagyni? Helyes, igazságos lehet-e az olyan törvény, amely még mindig következetesen ragaszkodik háborus törvényhozásunknak ahhoz az alaptévedéséhez, nyereségnek tekint minden többletet, amely a két összehasonlítási időpont között papirkoronában beállott, tekintet nélkül arra, hogy a papirkorona időközben teljesen leromlott, hogy sem nemzetközi értékelése, sem vásárlóképessége nem a régi és hogy az esetek nagy részében a koronatöbblet súlyos veszteségeket jelent, mint ahogy a végrehajtási utasításból idézett előbbi példa is bizonyítja.

Ennek az adótörvényhozásnak eredménye az, hogy míg egyfelől enged vegetálni fiktív nyereségekkel dolgozó, a konjunktura megváltozásával szükségszerűen pusztulásra ítélt vállalatokat, addig másfelől kívánatos jogcím, vagy ürtügy gyanánt szolgál arra, hogy valóságos nyereségek elbujjanak, még pedig nemcsak az adókincstár közegei, hanem a részvényesek elől is. Rejtett, titkolt tartalékok keletkeznek indokolatlan mértékben. Az eredmény az, hogy amikor a törvény nagy szigorúságában még olyan nyereségeket is utól akar érni, amelyek tényleg nem léteznek, a valóságban nemcsak, hogy ezt a célját nem éri el, de kisiklanak azok a nyereségek is, amelyek jogosultan volnának adózás alá vonhatók.

Ha azokra a nevetséges osztalékokra mutatunk rá, melyeket notoriusan legjobb vállalataink fizettek, akkor kellőképp igazoltuk e megfigyelés helyességét. Mindazoknak a törekvéseknek, amelyek a valóságos nyereségek elpalástolását tűzik ki céljuk gyanánt és amelyek végeredményben a részvényesi ellenőrzés alól vonják ki a rentabilitás megvizsgálását, az igazságtalanul, ötletszerűen megkonstruált adóalapon kívül a példátlan magas adókulcsok is szívesen üdvözölt mentségük gyanánt szolgálnak. Különösen kidomborodik ez a törvény által providált adópótléknál, ahol még kirívóbb a látszatnyereségre alapított adózás. Ha a nyereség kimunkálásának bármely módszerét alkalmazzuk is, minden közgazdaságilag gondolkodni tudó ember előtt nyilvánvaló kell, hogy legyen, hogy két év üzleteredményének összehasonlításánál nyereségtöbblet csak akkor van, ha az összehasonlítandó nyereségösszegeket közös nevezőre hozzuk. Amikor a két üzletév folyamán a korona értéke lényegesen változott, akkor nyilvánvaló, hogy a korona nem lehet ez a közös nevező. Tehát vagy valorizálni kell a régebbi üzletév eredményét az új üzletév zárónapjára való átértékelés útján, vagy pedig ennek a későbbi üzletévnek az eredményét kell redukálni az előző üzletév zárónapjának kurzusa szerint. De az a módszer, amelyet az adótörvény használ, hasonló ahhoz, mintha valaki az egyik pillanatban Réaumur hőmérővel mér, és azt kö-

vetőleg Fahrenheit hőmérőt használ, a differenciát pedig hőemelkedésnek minősíti.

Az esetek nagy számában pusztán a korona értékesökkenésére visszavezethető differenciát sujtja a törvény a 30%-ig emelkedő társulati adókulcs alkalmazásán kívül 20%-ig emelkedő adópótlékkal is. A felujítási tartalékra vonatkozó szabályoknak egységes szempont nélkül való felállítása, nevezetesen az áruraktár és egyéb ingók, követelések, pénzkészletek és tartozások aranyértékének pótlására szükséges tartalékok meg nem engedése valóságos tilalomfát állítanak fel ezen értékek realizálásával szemben, kivéve a valuták realizálását, ahol az utánpótlási lehetőség az adómentesség koncedálásával a törvényben meg van.

A felujítási tartalékra vonatkozó szabályozás rendkívüli egyenlőtlenséget és méltánytalanságot statuál az ipari és kereskedelmi társaságok között; elbánás tekintetében ez utóbbiak hátrányára. Ez az egyenlőtlenség még nagyobb a régi és az új társaságok között. Nevezetesen a le nem irt új telepeknél a törvény rendszere szerint nagyobb mértékű tartalékolások vannak megengedve és az első két évben az adópótlék alkalmazása teljesen elmarad. Ehhez még hozzájárul az, hogy a rentabilitási számítás, amely a nyereséget a saját tőkéhez viszonyítja, a saját tőke számításánál pedig a mérlegben kimutatott névleges alaptőkét és nyílt tartalékokat veszi csak számításba, súlyos hátrányba helyezi azokat a régi társaságokat, amelyeknek névleges alaptőkéje, minthogy még aranykoronákkal lett befizetve, vagy legalább is jobb koronákkal, természetesen kisebb, mint az újonnan, a rossz papirkorona korszakában keletkezett vállalatoké.

Remélem, hogy ennek az egyenlőtlenségnek a kidomborítása nem ad okot félreértésre oly irányban, hogy a régi vállalatokat az új vállalatokkal szemben mindenképp nagyobb mértékben méltánylandóknak tartom. Azok között az újabb elemek között, akik az utolsó években keletkezett alapításaikkal a közgazdasági élet terén a maguk és vállalataik részére bizonyos pozíciót kívántak biztosítani, értékes elemek is akadnak és korántsem állítom azt, hogy minden, ami régi, az jó és minden, ami új, az rossz. Csak azt nem vagyok hajlandó koncedálni, hogy valami azért, mert új vállalkozás, egyúttal szükségképpen annyira jó és méltánylandó, hogy kedvéért egyszerre el kell lágyulnia az adótörvényhozásnak és mindazokban a kedvezményekben részesíteni, melyeket következetesen elzár olyan társaságoktól, amelyek évtizedes munkájukkal bizonyítékát adták annak, hogy reá szolgáltak a törvényhozó méltánylására, vagy legalább is az újonnan keletkezett vállalatokkal egyenlő elbánásra.

A magas adókulcsokat a külföldi törvényhozásokkal való

összehasonlítás sem indokolja, mert ahol van is valamely külföldi törvényben hasonlóan magas kulcs, azt az illető törvényhozás fokozatosan enyhíti, például Csehországban a kulcs leszállításával, stb. Ausztriában az adómentes felértékelést engedi a törvény, amely ugyan ottani formájában helytelen és amelynek követését nem ajánlom, mert az teljesen önkényes tőzsdeárfolyam-alakulásokkal hozza kapcsolatba a mérlegkorrekturát, de kétségtelenül ez is lényeges enyhítést tartalmaz. Németországban a Wertentwertungskonto felállításával és azzal, hogy a taxative fel nem sorolt leírások, mint „Abschreibungen am Gesamtunternehmen“ vétetnek figyelembe, valamint az által, hogy egy újabb törvény a napi értékeknek egyharmadán engedi az ingó vagyon felvételét és még ebből is 60%-ot von le, a magas adókulcsok elvesztették jelentőségüket. Legjobb bizonyítéka ennek az, hogy a Körperschaftsteuer alapján adózó összes társaságok (tehát nem csak a részvénytársaságok, hanem a betéti társaságok és a „Gesellschaften mit beschränkter Haftung“ is) a lefolyt évben összesen csak 11 millió aranymárka adót fizettek. Olaszországban a mienknél kisebb társulati adókulcs mellett a részvényes szelvényjövödelme adómentes, és pl. Angliában, melynek magas adókulcsaira szintén szeretnek hivatkozni — bár a viszonyok különbözősége az összehasonlítást e téren legkevésbé indokolná — bőséges tartalékolási lehetőségeket nyújt a törvény véletlen esélyek fedezetére szolgáló adómentes tartalékok megengedése alakjában. (Reserves to meet contingencies.). Amellett nem felejtendő el az sem, hogy a jóvalutájú országokban a vállalatok által produkált emelkedő nyereségek valóságos reális nyereségeket jelentenek, nem pedig látszatnyereségeket. A látszatnyereségekre alapított rentabilitási számítás helytelensége annyira nyilvánvaló, hogy e tekintetben a legsürgősebb, esetleg rendeleti intézkedés volna szükséges és lehetséges. E tekintetben az volna a javaslatom, hogy egyelőre legalább az adótétel kinyomozásánál, tehát a rentabilitás vizsgálatánál a saját tőke valorizálása engedtesse meg a befizetés, illetőleg tartalékalapoknál a keletkezés időpontja szerint olyképp, hogy az akkori aranyérték az adózás alapjául szolgáló üzletév utolsó napjának koronaárfolyamához képest valorizáltassék és az ilyképp papirkoronára átszámított magasabb, saját tőkeösszeghez arányosítottassék a nyereség. Így legalább azt érzük el, hogy az adókulcs progressziója nem fogja indokolatlanul és méltánytalanul sújtani a régi vállalatokat az újakkal szemben. Ez persze nem végleges, hanem átmeneti megoldás addig, amíg az aranymérlegre való áttérés az egész vonalon kellően elő nem iratik.

Javaslataim ezek után a következő:

1. Minthogy sem a kereskedelmi törvény, sem az adótörvény mérlegszabályai nem felelnek meg a mai viszonyoknak, új mérlegszabályokra van szükség, amelyek a kereskedelmi és

az adójogra egyaránt kiterjedőleg írják elő a mérlegnek, valamint a veszteség- és nyereségszámlának oly készítését, amely mellett a társaság valóságos vagyoni viszonyai és a tényleges üzleteredmény a pénzértékváltozások okozta hibák kiküszöbölése mellett nyomozhatók ki;

2. Amíg ez akár a kötelező, akár a fakultatív, de mindenestre adójogi szempontból is elfogadandó aranykoronamérleg meghonosításával meg nem történik, megengedendő megfelelő tartalékok képzése a realizált társasági vagyon utánpótlására. E tartalékoknál egyedül az utánpótlandó aranykoronaérték az irányadó, azonban a faji azonosság ne legyen megkívánható és az üzemi berendezések és a forgalmi értékek közötti különbség elejtendő;

3. Mérsékelt adókulcs alkalmazandó, amely nem kényszeríti a részvénytársaságot üzletileg nem indokolt, túlzott, rejtett tartalékok létesítésére és lehetővé teszi megfelelő osztalékok fizetését;

4. Átmenetileg, amíg az aranykoronamérleg behozatik, az adótétel kinyomozásának alapul szolgáló rentabilitási számításnál a befizetett saját tőkék megfelelően valorizálандók a befizetéskori koronaértéknek a mérlegfelvétel napján fennálló koronaértékre való átszámítása útján az aranyindex segélyével.

Doroghy Ervin.

Az aranymérleg.

A romló korona világában, amidőn a vagyonok nagyrésze-
nek átcsoportosítása történt, vannak, akik pénzüket elveszítették,
de többségben vannak azok, akik vagyont szereztek. Akik saját
tőkével dolgoztak, de nem tették meg idejében a vagyonuk meg-
ővéására szükséges intézkedéseket, tőkéjük jelentékeny részét el-
vesztették, ellenben akiknek nagy tartozásaik voltak, — ha a tő-
két értékállóan befektették — nagy vagyonhoz jutottak.
Országunk egyik-másik vállalata saját tőkéjét elvesztette, mert
az utánpótlási ár figyelembevételét elnézte és csak amidőn na-
gyobb kölcsönrel siettek segítségére, tudta áruraktárát rekon-
struálni, pedig ha jókor aranymérleget készít, rájön tévedésére.
Ellenben az osztrák Bosel és a német Stinnes éppen azzal szerez-
tek rengeteg vagyont, hogy a jobb valutában felvett kölcsönöket
rossz valutában fizették vissza.

Ugy a vesztes, mint a háboru következtében gazdaságilag
legyöngyült államok nemcsak a háboru alatt, de az azt követő
időben is oly pénzügyi politikát folytattak, amelynek szükség-
szerűen infláció lett a következménye. Ezek az államok az állam-
háztartás hiányait csak csekély részben fedezték adókból, kölcsö-
nöket pedig nem vehettek fel, úgyhogy az államháztartás ki-
adási többletét új vásárló erő teremtésével, fedezetlen bankjegy
forgalomba hozatalával törekedtek pótolni. A háboru befejezésé-
vel ezt az eljárást már minden aggodalom nélkül folytatták, te-
kintve azt, hogy már a háboru alatt is az aranyvaluta fedezeti
alapjait megingatták, a gazdaságpolitikai megszorítások pedig
a nemzetközi pénzpiacok szolidaritását megszüntették.

Ma már közismeretű, hogy az infláció okozza az árak és a
bérek rohamos emelkedését és a gazdasági viszonyok teljes
deszorganizációját. Az állandó pénzérték hiánya oka annak, hogy
nem tudunk helyesen kalkulálni, hogy nem lehet biztonsággal
szerződni és minden részében lehetetlen helyes koronamérlegeket
készíteni. A mérlegek felállításával eddig követett elvek részben
már alkalmatlanok, úgyhogy a vagyon és eredménykimutatás
más alapokra volna fektetendő. A nyereséget feltűntető ered-
mény-kimutatások alapján fizetett adók és osztalékok nem ritkán

a törzsvagyont csökkentik, ami közgazdaságilag és magángazdaságilag is káros. A helytelen kalkuláció következménye, hogy öntudatlanul jelentékeny dologi javak használtatnak el, anélkül, hogy ezzel szemben megfelelő új értéket teremtenének, azonfelül ennek kapcsán a takarékosági hajlam is kiveszőben van.

A gazdasági élet ez áldatlan helyzet konzekvenciáit csak részben vonta le, amennyiben helyenkint áttérték oly mérlegek készítésére, amelyekben a pénz elértéktelenedését már tekintetbe veszik, a kalkulációba bevitték az utánpótlási ár elvét, az adó-kivetést is már a pénz elértéktelenedésének tekintetbevételével állapítják meg, értékálló biztositásokat kötnek, értékálló kölcsönöket nyújtanak és ily betéteket fogadnak el. Az adósnak felszámított rendkívül magas kamat is a pénz beállható elértéktelenedésének a kockázatát tartalmazza.

Mindezen jelenségek ellenére a vállalatok nagyrésze csak lassan eszmél arra, hogy a megváltozott viszonyok megváltozott mérlegkészítést követelnek, noha ma már tudják, hogy az ingadozó pénzérték uralma alatt mérleghibák csak úgy kerülhetők el, ha a korona-mérlegeket megfelelően átértékelik. Az eredmény-számla pedig, amely azelőtt kifogástalanul funkcionált, nem mutatja többé a vagyonszaporulatot, hanem csak egy relativ számot ad, (amely csupán azt igazolja, hogy a veszteség ezzel a számmal nagyobb volna, ha ezt a számolási eredményt nem ismerjük) éppen úgy a vagyonmérleg sem mutatja a reális vagyont, kivéve, ha aranymérleget készítünk, ezért minden mérleg hibás, mely pénzünk elértéktelenedését nem veszi figyelembe. Tekintve azt, hogy a korona mint értékmérő elveszítette megbízhatóságát, helyenként a mennyiségelszámolás segítségével kísérelték meg a helyes vagyonmegállapítást, illetőleg a mérleg ellenőrzését és az év elején mutatkozó állapotnak, az év végén készített mennyiség-összeállítással való összehasonlítása alapján mutatják ki, vajjon a vagyonállag gyarapodott vagy csökkent, vagy kiszámítják, hogy a tiszta vagyon mily mennyiségű árunak felelt meg az év elején és mennyi árunak az év végén. Könyvvitel, kalkuláció és statisztika ma már egymás nélkül nem lehetnek meg, egymást kölcsönösen kiegészítik.

A kereskedelmi könyvvitel — a leltárt és mérleget is beleértve — a vállalat fejlődését az üzleti év folyama alatt követi. A gazdasági időszak kezdetén a tőkevagyonból indul ki, nyomon követi az egyes vagyonrészek változásait, megállapítja az évvégi tiszta vagyont és ennek kapcsán a veszteséget és nyereséget. De a mérleg nemcsak a múlt eredményeiről ad számot, hanem alapul szolgál a jövő irányelveinek megállapítására is. Az év elei és az évvégi mérleg összehasonlításából a jövő üzletpolitikáját állapítjuk meg, különösen történik ez az ingadozó pénzérték korszakában, amikor az eredmény nemcsak a forgalmi vagy üzemi nyereség vagy veszteségből áll, — hanem a változó pénzértékből is

folyik és arra int, hogy a megfelelő üzleti dispoziciók jókor fogantatosítsassanak.

A könyvvitellel párhuzamosan a modern ipari vállalatoknál külön megorganizált, módszeresen felépített kalkulációnak vagy önköltségszámadásnak különösen fontos szerepe van, mert a könyvvitel és a kalkuláció útján nyert számok a nagyvállalatoknál statisztikailag feldolgoztatnak. Összehasonlító összeállításokat készítenek, az összefüggések, okozatok és hatások felderítésére, ami a nagyüzemek sokoldalú organizációjának betetőzése.

A mérlegkészítés mikéntjére, különösen az értékelésre vonatkozó előírásokkal a kereskedelmi törvényben gyéren találkozunk. Ezzel a kérdéssel a társulati adótörvény és annak végrehajtási utasítása ma már részletesen foglalkozik. A mérlegkészítés problémája nemcsak a gazdasági és pénzügyi, hanem a hivatalos köröket is foglalkoztatja. A kereskedelmi és gazdasági viszonyok ismerői, akik már megtanultak valutatechnikailag gondolkodni, kritikai szemmel, valódi tartalmukat kutatva vizsgálják a megjelent mérlegeket, amelyek látszólag nagy nyereséget tüntetnek fel, de mely nyereségek mögött súlyos veszteségek is rejtőzhetnek. Anélkül, hogy a megjelent mérlegeket részletesen megvizsgálók, merészség volna állítani, hogy a korona elértéktelenedése periodusában készült mérlegek hamis kimutatásai a vállalatok vagyonának és évi eredményének. Mindenesetre kívánatos és ajánlatos volna a papírmérlegeket megfelelő aranymérleg készítése útján ellenőrizni. Kétségkívül világosabb képét adja az aranymérleg a vállalat vagyoni állapotának, de különösen az eredménynek, amely az aranymérlegben a színleges nyereség nélkül jut kifejezésre.

A könyvvitel, kalkuláció és statisztika egy állandó érték-mérő alkalmazását tételezi fel. Koronánk szakadatlan értékcsökkenése a kereskedelmi és pénzügyi társadalmat egészen új problémák elé állította. A kereskedelmi számvitel nehéz helyzetbe jutott, mert a korona zuhanásával ugyyszólván talaját veszítette, úgyhogy a kimutatott eredmények tényleg nagyrészt hibások.

Hamis az eredmény számla, mely csak az üzleti tevékenység eredményeként mutat ki veszteséget, vagy nyereséget, de a pénz elértéktelenedése következtében csökkent vagyonállag hiányait nem tünteti fel. Vizsgáljuk meg egy példán, miként keletkeznek a hamis, vagyis helyesebben kifejezve, a pénz elértéktelenedése okozta színleges vagy látszólagos nyereségek.

Valamely kereskedő üzletét az 1922. év elején 1.000,000 koronával kezdte, melyet az év végéig 2.200,000 koronára gyarapított. A korona az év elején 80 svájci centim volt, az év végéig pedig 20 centimre süllyedt. A kereskedő a vagyonállagát csak úgy tarthatta meg, ha vagyona az év végéig 4 millió koronára, vagyis a kezdő vagyon négyszeresére emelkedett volna. Mint-

hogy azonban az 1 millió kezdetleges vagyonát csak 2.2 millióra gyarapította, nyeresége nem 1.2 millió, ellenkezőleg 1.8 millió vesztesége támadt, mert 4 millió helyett 2.2 millió az évvégi vagyona.

A kereskedő üzletei a következők voltak:

Vásárolt:				Eladott:			
100 kg. árut à 10.000.—	1,000.000 K	100 kg. árut à 15.000.—	1,500.000 K				
75 " " " 20.000.—	1,500.000 "	75 " " " 24.000.—	1,800.000 "				
60 " " " 30.000.—	1,800.000 "	60 " " " 35.000.—	2,100.000 "				
50 " " " 38.000.—	1,900.000 "	55 " " " 40.000.—	2,200.000 "				
5 " " " 40.000.—	200.000 "						
	6,400.000 K						7,600.000 K

A 100 kg. áru helyett mellyel üzletét kezdte, az év végén rendelkezésére álló összeggel csak 55 kg. árut vásárolhat, vagyis vagyonának 45%-át elveszítette, éppenugy, amint az imént megállapítottam, hogy a 4 millió helyett csak 2.2 milliója van, vagyis vesztesége 1.8 millió, tehát vagyonának 45%-át elvesztette.

Ha ugyanaz a kereskedő az 1 millió koronát az év elején kölcsönadja, az adós pedig az év végéig azt nem fizette vissza, akkor a korona árfolyamának 80 centimről 20 centimre való csökkenése következtében az egy milliónyi vagyon csak 250.000 év eleji korona vásárlóképességének felel meg. Vagyonát csak úgy menthette meg, ha heti 6% kamatot szedett volna, vagyis kereken 300% évi kamatot.

Bemutatom a korábbi példa áruszámláját svájci frankra átszámítva:

Vásárolt				Áruszámla				Eladott			
	millió		sfr.						millió		sfr.
100 kg. à 10.000	1.0	à 0.80	8.000.—	100 kg. à 15.000	1.5	à 0.50	7.500.—				
75 " " 20.000	1.5	à 0.50	7.500.—	75 " " 24.000	1.8	à 0.40	7.200.—				
60 " " 30.000	1.8	à 0.40	7.200.—	60 " " 35.000	1.9	à 0.25	5.250.—				
50 " " 38.000	1.9	à 0.25	5.250.—	55 " " 40.000	2.2	à 0.20	4.400.—				
5 " " 40.000	0.2										
			27.950.—								24.350.—
								Veszteség			3.600.—
											27.950.—

Ez uton is beigazolódik, hogy 1.8 millió a vesztesége, mert 3600 sv. frank 20 centimos áron 1.800,000 magyar koronát tesz.

A bemutatott példából látható, hogy a látszólagos vagy színleges nyereségek, illetőleg az ezek nyomán támadt tényleges veszteségek, csak úgy kerülhetők el, ha az áru eladási ára nem alacsonyabb, mint annak utánpótlási ára, — a Wiederanschaffungspreis.

Az utánpótlási ár alkalmazásának akadályai sokáig az ár-

drágító visszaélésekről szóló 1920. év XV. t.-c. volt, mert az utánpótlási ár elvének kiméletlen alkalmazása a fogyasztó közönség életérdekeit sérti.

A gyáros és kereskedő vagyonának állagát azonban csakis ezen elv szemmeltartásával óvhatja meg.

Minden jogi ellenérv dacára a helyes kalkuláció képlete csak utánpótlási ár plus nyereség lehet. Közgazdaságilag is ezt a kalkulációt kell helyesnek elfogadnunk. Mert ha javakat használunk el anélkül, hogy a teljes ellenértéket megkapjuk, illetőleg anélkül, hogy a rekonstrukciót lehetővé tennék, akkor csak az eladott áru egy része szerezhető be újra, ami újabb inflációt idéz elő. Az igazságügyminiszter a vádhatóságoknak adott utasításában utóbb az utánpótlási ár alkalmazását elismeri és ezért ez alapon többé senkit büntetés nem érhet.

A külföldi joggyakorlatban is az utánpótlási ár alkalmazása tekintetében jelentékeny koncessziókat tettek, látván azt, hogy a pénzérték állandó süllyedése mellett az utánpótlási ár figyelmen kívül hagyása az eladó elszegényedéséhez vezet, mert a befolyó pénzzel nem vásárolhatja meg ugyanazt az árumennyiséget, mint amelyen tudott.

A gyakorlati élet nem is tért már el az utánpótlási ár be kalkulásától és bár az igazságügyminiszter szociálpolitikai szempontból sokáig szabadkozott, 1923 október végén erre vonatkozó utasításait kiadta. Külföldön, ha nem is ezt az árat, hanem a napi ár alapulvételét engedik meg, ha a piac szorult helyzetének esete nem forog fenn, de ha a napi ár meg nem állapítható, megengedik a pénz elértéktelenedésének tekintetbe vételét.

Mint már említettem, a dologi javak árának emelkedése főleg a bankjegyszaporítás okozta pénzelértéktelenedésben kerekendő. Csak stabil pénzértékben eladott dologi javak után elért nyereségek tényleges nyereségek, míg változó pénzérték mellett elért nyereségek nem ritkán egészükben vagy részben csak szinleges látszólagos nyereségek, aszerint, amint a pénz elértéktelenedés nagyobb vagy kisebb méreteket öltött. Ellenben a más pénzével elért nyereségek tényleges nyereségek. Ingadozó valutánál a mutatkozó nyereség nem ritkán, legkevésbé az üzleti forgalom vagy üzemi tevékenység eredménye, hanem leggyakrabban eredője egyrészt a hitelezőkön elért nyereségnek, másrészt az adósokon és pénztárkészleten szenvedett veszteségnek.

A mérlegek stabil értékben való megállapítása nemcsak a tényleges vagyon, hanem a tényleges nyereség és veszteség kimutatását is lehetővé teszi. Mégis a vállalatok jelentékeny része nehezen határozza el magát, hogy a jelenlegi könyvelésen változtasson, illetőleg az aranykönyvelésre vagy csak az aranyvagyonmérleg készítésére áttérjen.

Ennek a megszokáson és az ujjitásoktól való tartózkodáson kívül egyéb súlyosabb okai is vannak, amelyek jelenlegi adó-

politikánkban keresendő. Az eddig követett könyvelési módzatok hívei rámutatnak arra, hogy az elértéktelenedés következtében beállott vagyonsökkenés kimutatható, ha az év elején volt papírmérlegből megállapítható tiszta vagyont és az évvégével megállapítható tiszta vagyont az annak idején jegyzett zürichi árfolyammal átszámítjuk és a kettőt szembeállítjuk. De ezen az úton nem állapítottam meg, hogy a vagyonsökkenés vagy szaporulat miből keletkezett, pedig az egyike a legfontosabb követelményeknek.

A pénzelértéktelenedés korszakában ne tévesszenek meg senkit az elért nagy papirnyereségek. Ma meg kell elégednünk azzal, ha a vállalatok és kereskedők fentarthatják üzletüket vagy vállalatukat. Ha ezenfelül még nyereséget is produkálhatnak, akkor különös szerencsével operáltak. A háboru előtti gazdasági időszakban az eredmény, illetőleg nyereségkimutatásoknak volt döntő szerepük, ma a vagyonkimutatásokra fektetnek nagyobb súlyt. Ezért valamely vállalat mérlegének elbírálásánál a jelen viszonyok között nem azt kell néznünk elsősorban, hogy mit mutat ki az eredményszámla, amelyből a vállalat gazdaságos vezetéséről szoktunk meggyőződni, hanem ma sokkal nagyobb fontosságú a vagyommérleg, amelyből megállapítható, vajjon a vállalat teljes vagyona konzerváltatott és annak állagát sem az árdrágitási törvény, sem az adótörvény rendelkezései ki nem kezdték.

A pénzelértéktelenedés korszakában a látszólagos vagy színleges nyereségek esete forog fenn, ha a mérlegszerűen megállapított nyereség nem elegendő arra, hogy a tárgyi vagyon eredeti állagát visszaállítsuk. Így például, ha a kereskedőnek a kimutatott könyvszerű nyeresége dacára nincs annyi áruja és egyéb dologi java az üzletév végén, mint volt az elején, mert azt az eladott árban már be nem szerezhette, ha a gyáros nem tud ugyanannyi nyersanyagot, vagy árut beszerezni, mint amennyi áruja az év elején volt és a telepet megfelelő pótlások és javításokkal nem tudja az eredeti állapotba helyezni.

A papírmérleg és papireredménykimutatás nem fedí ma már azt, amit vele elérni kívánunk. Az eredménykimutatással és a mérlegkészítéssel kettős célt követünk. Az eredménykimutatással megállapítani kívánjuk azt, hogy az év folyamán helyesen kalkuláltunk-e, de célunk a nyereségfelosztás iránt is intézkedni. A vagyonkimutatással a vagyoni helyzetről kívánunk tiszta képet nyerni, vagyis az álló és forgó tőkének a saját és idegen tőkével való szembeállítása által a vállalat kötelezettségeinek mértékét, liquiditását és solvabilitását kívánjuk tisztázva látni.

Az eredménykimutatás, köznéven veszteség- és nyereségszámla, ténylegesen már lebonyolított üzletek veszteségét és nyereségét és az évvégi értékelésből eredő, az értékelés alapján kiszámított eredményeket, ugynevezett könyvnyereséget, vagy könyvveszteséget is tartalmazza. Az álló, valamint a forgótőke

egyes tételeinek (különböző értékeléseihez képest, aszerint, amint az önköltségi, vagy napi árat alkalmazzuk, a veszteség- és nyereségszámla eredménye is eltérő.

Az elértéktelenedő korona uralma alatt az egyes mérlegtételek értékelése a legnagyobb probléma, melynek megoldásával szemelőtt tartandó, hogy minden kereskedő és vállalat egy önkéntelen, sőt kényszerű valutaspekulációt folytat. Az évváró mérleg, valamint az eredmény számla alapján azt kívánjuk kideríteni, mennyiben befolyásolta ezen akaratlan spekuláció üzleti eredményünket.

A pénz elértéktelenedése és állandó értékváltozása egyrészt, az áruk árának rengeteg emelkedése másrészt az eredmény és vagyonskimutatások készítésénél nem maradhatott mélyreható befolyás nélkül.

Minthogy a pénz elértéktelenedése az áruk árában jut kifejezésre, az értékelés körül oly eltérések mutatkoznak, amelyek következtében az eredmény és vagyonskimutatás eddig követett készítési módja nem kielégítő, mert célra nem vezet.

Nevezetesen a leltár, illetőleg a mérleg a régi jó valutában beszerzett aranyvalutas értékek mellett, rossz és rosszabb valutában beszerzett papirvalutas értékeket is tartalmaz; ezek a különböző értékek annyira össze vannak dobálva, hogy a vagyonskimutatás kaotikus képet nyújt, amiért a tételek megfelelő átdolgozása útján tudunk csak elfogadható eredményhez jutni.

Az eredménykimutatás hibái pedig megsokszorozódtak, aszerint, mily értékelést alkalmaznak. Az álló tőke, és pedig az ingatlan változatlan értékelése nem befolyásolja az eredményt, már a gépek és felszerelések aranyértékének leírása a pénz elértéktelenedés következtében teljesen hibás, mert az aranyban kifejezett leírás a papírösszegek közé került és a mai utánpótlási árnak egy töredékét sem fejezi papírban. Az ebbeli hiba annál nagyobb, minél nagyobb a pénz elértéktelenedése és a leírás koeficiense.

A vagyonskimutatók stabil értékben való kifejezésével kapunk csak igazi képet a vállalatról, mert csak így állapíthatjuk meg a valóságos tőke nagyságát és a tényleges eredményt. Csak ha az aktívák valóságos értékét ismerjük, vagyunk abban a helyzetben, hogy helyes leírásokat tegyünk és megbízható kalkulációt készítsünk.

A pénz elértéktelenedése a mérlegszerű eredménykimutatásban különösen a készletek és egyéb forgótőke tételének értékeléséből eredő eredmények képét torzította el. A komoly hivatásos kereskedők, a jól vezetett vállalatok igazgatói a pénz elértéktelenedésének a vagyon és eredménykimutatásra való hatását természetesen idejében észrevették, azonban nem szívesen vettek róla tudomást, nehezen tudták és tudják magukat még ma is elhatározni arra, hogy az elértéktelenedés okozta torzképet helyettesítsék.

Az eredménykimutatásban kifejezésre jutó látszólagos vagy színleges nyereségeket nem mint olyanokat, hanem konjunktúrális nyereségnek tekintették s mint ilyet nagyon helyesen nem tartották alkalmasnak, hogy kimutassák, hanem mérlegtechnikai módon konzerválni, mondjuk elrejtteni, a latens tartalékok gyarapítására fordítani kívánták.

Azonban az elrejtésnek erős gátat vett a társulati adóról szóló 1922. évi XXIV. t.-c., melynek 45. §. és 46. §. szerint adócsalást követ el, aki hamis bevallást ad és üzleti könyveibe hamis adatokat vezet be; kihágást követ el, ha valamely ténykörülményt célzatosan elhallgat, vagy ha színleges üzletet köt, hogy ezáltal az adóalapot csökkentse.

Minthogy pedig a végrehajtási utasítás 38. §-a határozottan kimondja, hogy az adóztatás szempontjából közömbös, vajjon valamely nyereség üzleti tevékenységnek eredménye, vagy valamely véletlen esélyen alapul, a látszólagos nyereség kimutatása hátrányos, mert helytelen adózásra nyújt alapot és így szükségtelen anyagi károsodáshoz vezet.

A végrehajtási utasítás 38. §-a 2. bekezdése szerint, nehogy a vállalatok a tényleges nyereséget eltüntessék, a törvény a mérlegegyenleget csak bizonyos átdolgozás után engedi adóalapul venni. Ezen átdolgozásra irányt szabnak a törvény szakaszai a 14. §-tól a 19. §-ig, amelyek részletesen felsorolják, hogy a kiadások és leírások közül, mely tételeket lehet hozzáadni vagy levonni és mely tételeket sem hozzáadni sem levonni nem lehet.

A 49. és 50. §-ban intézkedés történik új vagyontárgyak beszerzése, a vállalat nagyobbitása, ingyenrészvények kiadása esetére.

Az 57. és 58. §-ban rámutat az elburkolt tartalékolások technikájára, beszél az átmeneti tételekről, a 60. §-ban a könyvszerű rejtett tartalékokkal foglalkozik és gondoskodik arról, hogy semmi olyan jövedelem, amelyet a vállalat burkoltan tartalékol, illetve elvont a felosztás alól, a társulati adó alól mentes ne maradjon.

Az 58. és 59. §-ban a mérlegkészítés legnagyobb problémáját oldja meg, az értékelést, pontos előírásokat adván az értékpapírok, árukészlet és anyagleltár értékelésére, amellyel erősen megköti a vállalatok önrendelkezési jogát és a színleges nyereségek kimutatására kötelezi.

A 64. §. az értékcsökkenési és felújítási tartalék képzését engedi meg. Az értékcsökkenési tartalék ma már jelentőséggel nem bír, mert a leírás vagy tartalékolás határa a vagyontárgyaknak a mérlegben kitüntetett értéke; ezért a megengedett leírások lényegtelenek. A felújítási tartalék képzésének megengedése egy dicséretre méltó, modern gondolkodásra valló újítás, amely kedvezményt minden vállalatnak igénybe kellene venni, de az 1921. évi mérlegekben alig éltek vele. Oka részben az, hogy

a V. U. későn jelent meg, de ugylátszik a vállalatok szemük előtt tartották a latin közmondást is: *Timeo Danaos et dona ferentes*.

A végrehajtási utasítás részletes elolvasásánál látjuk, hogy a fiskus a mérlegtechnika minden csínját-bínját ismeri; megakadályozza, hogy a színleges nyereségek elrejtessenek, mert a színleges nyereséget tényleges nyereségnek tekinti, ezért az a vállalat, amely a törvény illetőleg a végrehajtási utasítás betűje szerint vallja be nyereségét a rendkívül magas adókulcsok mellett adóját nem a nyereségből, hanem azt meghaladólag a tőkéből fizeti.

Pedig a vagyonból fizetett adó okozta hiányt a vállalatok a stabilizáció beálltával nehezen fogják nélkülözni, mert akkor minden tőkére szükség lesz.

Látszólagos vagy színleges nyereségek különösen a mozgatható, vagy forgatható aktíváknál fordulhatnak elő, ellenben aránylag kicsinyek az álló tőkénél.

Valóságos nyereségek, amelyek a tartozásokban rejlenek, amelyek azonban a mérlegben a tartozás tételénél számszerűleg kifejezésre nem jutnak.

A színleges nyereségek nem jelentkeznek minden mérlegben egyformán. Lehetnek nagy vállalatok, amelyeknél színleges nyereségek alig mutatkoznak, míg kisebb vállalatok mérlegében a színleges nyereség nagyobb lehet. Ez függ a passzívák és aktívák elosztásától. Vállalatok, amelyeknek tőkéjük túlnyomóan álló tőkében van elhelyezve, tehát terjedelmes ingatlanokban, épületekben és egyéb értékálló, nem forgatásra szánt berendezésekben, sokkal kevesebb színleges nyereséget tüntetnek fel, mint vállalatok, amelyeknek jelentékeny árukészletei és künnlevőségei vannak.

Vállalatok, melyeknek nagy tartozásaik vannak, a színleges nyereségük megadóztatásából eredő károsodást, a tartozási tétnél elért valódi nyereséggel ellensúlyozzák.

A jelenlegi adóztatás igazságtalanságai abban is rejlenek, hogy a színleges nyereséggel sujtott mérlegek adójukat a tőkéből fizetik, míg azok a vállalatok, amelyeknek színleges nyeresége vállalatuk konstrukciójánál fogva nincsen, csak a tényleges nyereség után fizetik adójukat.

Az adóztatási méltánytalanságok rendkívül sajnálatosak, de sajnálatos az is, hogy a társulati adó végrehajtási utasítása a látszólagos nyereségeket is elérni kívánja, tehát ott is adót szedni kíván, ahol erre alap nincsen, ezért a kereskedőkben és vállalatokban gyökeret vert az a meggyőződés, hogy ma, amidőn napról-napra becsületükért és létérdekükért kénytelenek sikra szállani, egy igazságtalan adóztatásnak lehetnek áldozatai.

Mint említettem, vannak esetek, amikor a színleges nyereség sokkal kisebb, mint volna a tényleges nyereség az arany-

mérleg készítése esetén. Ez különösen olyan vállalatoknál állapítható meg, amelyeknek vagyona túlnyomóan ingatlan, földbirtok és melyeknek azonfelül jelentékeny adósságaik vannak. Ezek egyrészt nem kénytelenek felújítás vagy utánpótlás címén nagyobb összegeket tartalékolni vagy leírni, másrészt tartozásukon jelentékeny nyereségre tesznek szert, mert azt sem valorizálva, hanem a névértékben elértéktelenedett koronában fizethetik vissza. Egy ilyen vállalat összehasonlító mérlegét az 1913., 1915., 1919. és 1922. évről mutatja a következő példa, amely a gyakorlati életből van véve. Az 1913. évi mérleg az akkori koronákban kifejezett mérleg változatlan formájában, ellenben az 1915., 1919. és 1922. évről szóló mérlegek svájci frankra számítottak át. E példából kiviláglik, hogy a vállalat tiszta vagyona emelkedett, mert tartozását valorizálatlanul fizethette vissza.

	1913 100 kor. = 105'03 sfr.	1915 100 kor. = 66'875 sfr.	1919 100 kor. = 3'25 sfr.	1922 100 kor. = 0'2175 sfr.
Aktiva :	<i>m. kor.</i>	<i>sv. frank</i>	<i>sv. frank</i>	<i>sv. frank</i>
Árukészlet	4,000.000	3,600.000	3,000.000	3,000.000
Adósok	750.000	500.000	150.000	25.000
Ingatlan	250.000	250.000	250.000	250.500
	5,000.000	4,350.000	3,400.000	3,275.000
Passiva :				
Hitelezők	2,800.000	2,000.000	500.000	80.000
Tartalékok	200.000	250.000	150.000	20.000
	3,000.000	2,250.000	650.000	100.000
Tiszta vagyon	2,000.000	2,100.000	2,750.000	3,175.000

Az eljövendő stabilizáció a szinleges nyereségekkel is végezni fog. Azok a vállalatok, amelyek jelenleg a korona romlásának haszonélvezői, mert a jó koronában felvett hitelt valorizálatlanul rossz koronában fizethetik vissza, ha üzemi eredményüket a tartozásaik után elért haszontól elválasztanák, jönnének csak reá arra, hogy üzemük veszteséges volt és csak a tartozásuk után mutatkozó haszonból fedezték veszteségüket és mutattak ki azonfelül nyereséget.

Stabilizáció esetén ezek a vállalatok rossz helyzetbe fognak kerülni, mert a hitelező sem állhat majd a jelenlegi mértékben rendelkezésükre, de a fiskus részére sem fognak már adózási alapot nyújtani.

Ezért a mérlegkészítés terén adópolitikai szempontból bizonyos könnyítéseket kellene nyújtani, hogy kereskedők s vállalatok a méltánytalan adózás elől ne legyenek kénytelenek mene-

déket keresni és a törvénynek nem szabad a részvénytársaságokat abba a helyzetbe hozni, hogy nyereség eldugására még csak gondoljanak is. Igaz ugyan, hogy a IV. u. 59. §-ának 5. bekezdése szerint, ha az adóév végén bizonyos áruból ugyanolyan mennyiségű készlete volt, mint amennyit az előző évben készített leltárban kimutatott, a vállalatnak joga van ezt az árukészletet ugyanolyan árral értékelni, mint amilyen árban ezt a megelőző évben leltározta. Mégis a készletek értékelése és a leltár felújítása tekintetében messzebbmenő engedményeket kellene tenni, főleg azt kellene megengedni, hogy a leltárkészlet felújítására is adómentesen tartalékolhassanak, hogy a békebeli áruraktár megközelíthető legyen.

Hitelintézeteknek pedig bizonyos mértékben meg kellene engedni oly adómentes tartalékolást, amely arra szolgálna, hogy az adósnál elértéktelenedett saját tőkéjüket rekonstruálhassák, éppen úgy, amint megengedték, hogy az idegen valutában fennálló tartozásokból eredhető veszteségek, valamint a trianoni szerződés szerint idegen valutában fizetendő koronartartozásokból eredő veszteségek fedezetére adómentesen tartalékolhassanak.

Ausztriában a mérlegek rendbehozatalának kérdése állandóan napirenden van. Az osztrák kényszerkölcsön kibocsátásakor a részvénytársaságoknak megengedték, hogy az átvett kényszerkölcsön erejéig aktíváikat a latens tartalékból adómentesen felértékelhessék, illetőleg megengedték, hogy a részvénytőkét ez összeggel fölbélyegezzék. Az osztrák kormány újra foglalkozik azzal, hogy a részvénytőkék adómentes felértékelését megengedi. Az erre vonatkozó törvényjavaslat az érdekelt körök előtt fekszik, de jóváhagyásával még nem találkozott. A kormány nevezetesen fiskális célokat is követ, abból a feltevésből indulván ki, hogyha a fölértékelési engedélyt az adókulcs leszállítással kapcsolatosan engedi meg, az eddig elrejtett nagyobb nyereségek felszínre kerülnek és a kisebb adókulcs dacára nagyobb adókat fog beszedhetni.

A látszólagos vagy színleges nyereségkimutatásoknak sok egyéb hátránya van, amennyiben a takarékosági szellem rovására könnyelmű kiadásokra csábít, úgyhogy a régebben megszokott takarékoság tűnőfélben van. A látszólagos nyereségek idézik elő azt, hogy a tőke emésztődik fel, helyett, hogy csak felesleget, illetőleg nyereséget használjanak el. A hamis mérlegelésnek és az ezzel szorosan összefüggő hamis kalkulációnak káros hatására való tekintettel, minden kereskedőnek és vállalatnak csak ajánlható, hogy aranymérleget is készítsen, azonban csak intern használatra, saját tájékoztatására.

Az aranymérlegek általános tájékoztatásra való készítése egyelőre nem ajánlható; nagy hátrányokkal járhat, mert vannak vállalatok, amelyek a papírmérlegüket eddig nyereséggel zárták,

de aranymérleg készítése esetén veszteséget volnának kénytelenek kimutatni.

Ezért a papírmérlegeknek aranymérlegekre való átválttatása részvénytársaságoknál nem ritka esetben oly eredményeket hozna felszínre, hogy a közgyűlés a K. T. 187. §-a szerint — minthogy a társaság alaptőkéjének felét elvesztette — a társaság fennállása vagy felosztása iránt volna kénytelen határozni. Felmerül tehát az a kérdés, vajjon az igazgatóság az esetben is tartozik-e ilyen előterjesztést tenni, ha az aranymérleg ily veszteséget mutat fel, míg a papírmérleg szerint nyereség mutatkozik.

Ha most már áttérek arra, hogy az aranykönyvelés vagy az aranymérleg készítés miként történjék, úgy a következőket fontolhatjuk meg:

Az arany vagy stabil értékben való könyvelés legpontosabban úgy történhetik, ha minden egyes könyvelési tételt a könyvelés időpontjában fennálló árfolyamon átszámítjuk, míg a papírkorona könyvelést tovább is fentartjuk. Egyszerűsíthető az eljárás, ha az átszámítást minden hó végén a forgalmi számok összegére alkalmazzuk. Végül kevésbbé pontos az, ha az év folyamán papírkoronákban könyvelünk és csak a zárlat alkalmával a mérlegkészítésnél számítjuk át stabil értékre a forgalmi, a zárlati és a leltári összegeket.

Ha a mérlegnek a pénz elértéktelenedéséből származó eltorzítását rendszeresen kiküszöbölni óhajtjuk, az értékelésnek két módja kínálkozik:

1. A mérleget változatlanul meghagyjuk, csak egy korrekatív tételt állítunk be, mely az aktív és passzív átértékelési differenciák eredője, tehát egy tételben tartalmazza azokat és aszerint, amint tartozik, vagy követel egyenleget eredményez, a mérleg megfelelő oldalára írjuk.

2. A mérleg összes tételeit, amelyek nem egységesek, tehát vegyes értékűek, közös nevezőre hozzuk, egalizáljuk. Vagyis az összes tételeket átszámíthatjuk *a)* papírkoronára — tehát az aranykorona értékű tételeket felértékeljük, avagy *b)* nemes valutára átszámítjuk, mely lehet svájci frank, dollár, font stb. Ezen átszámításnak a vagyommérleg szempontjából van a legnagyobb jelentősége, mert ettől függ a mérleg helyessége.

Amikor a mérleg vegyes értékelését a mérlegkészítés időpontjabeli papírkoronára felértékeljük, nemcsak a forgó tőke egyes tételeit mint árukészletet, a napi papírkorona áron értékeljük, hanem éppenolyan elvek szerint értékeljük az álló tőke tételeit is. Ez eljárás következménye, hogy az összes latens tartalékok felszínre jutnak.

Az ekként megduzzadt összegeket a napi áron stabil valutára változtatjuk át. Ez egyike a legmegbízhatóbb eljárásnak. Ha ugyanilyen módon az előző év mérlegét is kiszámítjuk, a két

mérleg összehasonlításából megállapíthatjuk a vagyon változását: csökkenését vagy szaporodását.

A mérleg illetőleg leltári tételek értékelése a legfontosabb, mert ez dönti el az eredményt.

A leltár készítése szempontjából első sorban az aktívákat csoportosítjuk és pedig: *a)* álló tőke, nevezetesen ingatlanok, telkek és épületek, továbbá ingók, gép és egyéb berendezések, *b)* forgó tőkék, forgalmi értékek mint a forgalom alimentálására szánt áruk, eladásra szánt gépek, gyártmányok és 2. pénzürtékek vagy csereeszközök mint pénz, csek, váltó, adósok.

Az eladásra szánt áruk és egyéb forgalmi értékek is két csoportra oszthatók, aszerint amint bizonyos mennyiségű áru állandóan raktáron tartandó és pedig az üzlet folytatásához nélkülözhetetlen egyenlő nagyságú mennyiségben, amilyen a szortírozott állandó áruraktár (assortiertes Lager, eiserner Bestand) néven ismeretes és azonfelül az ezt meghaladó, a spekulatív célból tartott raktár.

Az értékelés különböző módon történik, aszerint, hogy mely csoportról van szó. Az aktívák értékelésénél különbséget kell tennünk álló tőke és forgó tőke között. Az álló tőke részei, nevezetesen ingatlanok, telkek és épületek értéke történeti hűséggel rekonstruálandó. Amennyiben az 1914. évben már a vállalat vagy üzlet tulajdonában voltak, abban a teljes összegben veendők fel, amellyel a. i. könyveltettek, újabb beszerzések pedig a beszerzés időpontjában fennállott árfolyam alapján számítandók át. Ekként az új beszerzéseket ugyanolyan értékre hoztuk, amely a háború előtti békekoronának felel meg vagyis aranykoronára, szóval az értéket stabilizáltuk. A gépek és berendezések hasonlóképen értékelendők, mint az ingatlanok; a leírás mindkét esetben aranykoronákban történik.

Az áruraktár értékének megállapításánál leghelyesebb különbséget tenni az áruraktár azon része között, amelynek megfelelő mennyiség már a háborús évek előtti időben is készletben volt és mely az üzem folytatásához hiánytalanul szükséges vagyis állandóan fentartandó, valamint az ezenfelül még mutakozó árukészlet között.

Az állandóan fentartandó árukészlet az eredeti értékelésben változatlanul volna meghagyandó, éppenuy mint az ingatlanok és berendezések, míg az ezen felül mutakozó készletet számítjuk át a napi áron és végül a megfelelő aranyértékre redukáljuk.

Az állandó készletek ily módon való értékelésének az eljövendő stabilizáció idejében lesz nagy jelentősége, mert a konjunktura letörése nem fogja érinteni, tekintve azt, hogy az infláció okozta magas árak az értékelésnél mellőztettek.

Készpénz követelések és tartozások, váltók, a mérleg készítésekor fennálló árfolyamon, mondjuk a svájci frankárfolya-

mon átszámítandók illetőleg erre redukálándók. Ez vonatkozik a leltár illetőleg mérleg értékelésére.

A főkönyvi számlák megkonstruálásánál, mint már az imént említettem, legcélszerűbb, ha a papírforgalom-összegeket havonta átszámítják aranykoronára vagy svájci frankra.

Evégből két főkönyvet vezetnek. Az első főkönyvbe a korona forgalmi összegeket havonta a gyűjtő naplóból elkönyvelik. Ez a főkönyv sem a kezdő készleteket, sem a záró tételeket nem veszi fel.

A második számú főkönyv a nyitó mérleg aranykoronában kifejezett tételeit (állományait) veszi fel.

Ezután az első számú főkönyv forgalmi összegeit a megállapított átszámítási árfolyamon aranykoronában vagy más stabil értékben a második számú főkönyvbe átvezetik, amelybe azonfelül az évvégi leltári összegeket aranyban illetőleg svájci frankban is elkönyvelik. Az ezután mutatkozó egyenlegek a veszteségeket és nyereségeket mutatják az alkalmazott stabil értékben.

Átszámítás 0.80 cts.

Aktiva			Mérleg 1922 január hó 1-én.		Passiva		
	Papir kor.	Svejci frank			Papir kor.	Svájci frank	
Telek	100.000	800	Alaptőke... ..	1,200.000	9.600		
Épület	250.000	2.000	Tartalék	800.000	6.400		
Gép és szerszám	350.000	2.800	Hitelezők	1,350.000	10.800		
Áruk	1,000.000	8.000					
Adósok	1,600.000	12.800					
Pénztár	50.000	400					
	3,350.000	26.800			3,350.000	26.800	

Átszámítás évi átlagon 0.50 cts.

1922 december 31-i forgalmi mérleg.

	Magyar korona		Svájci frank	
	Tartozik	Követel	Tartozik	Követel
Áruszámla	6,400.000	5,400.000	32.000	27.000
Adósok	—	1,400.000	—	7.000
Hitelezők	350.000	—	1.750	—
Pénztár	1,400.000	1,350.000	7.000	6.750
	8,150.000	8,150.000	40.750	40.750

Aranyszámlák.**Telek és épületek.**

1922 I.	2.800	1922 XII. Mérleg	2.800
---------	-------	------------------	-------

Gépek és eszközök.

1922 I.	2.800	1922 XII.	2.800
---------	-------	-----------	-------

Áruk.

1922 I.	8.000	Forg. összeg	7.000
Forg. összeg	32.000	1922 XII. Mérleg	4.400
		« « Veszt.	8.600
	<u>40.000</u>		<u>40.000</u>

Adósok.

1922 I.	12.800	Forg. összeg	7.000
		1922 XII. Mérleg	400
		« « Veszt.	5.400
	<u>12.800</u>		<u>12.800</u>

Pénztár.

1922 I.	400	Forg. összeg	6.750
Forg. összeg	7.000	1922 XII. Mérleg	200
		« « Veszt.	450
	<u>7.400</u>		<u>7.400</u>

Hitelezők.

Forg. összeg	1.750	1922 I.	10.800
1922 XII. Mérleg	2.000		
« « Nyereség	7.050		
	<u>10.800</u>		<u>10.800</u>

Veszteség és nyereség.

Áruk	8.600	Hitelezők	7.050
Adósok	5.400	Tőke szla	7.600
Pénztár	450		
Értécsökkn.	200		
	<u>14.650</u>		<u>14.650</u>

Értécsökknés.

1922 XII. Mérleg	200	1922 XII. Veszt.	200
------------------	-----	------------------	-----

Tőkeszámla.

1922 XII. Veszt.	7.600	1922 I.	16.000
« « Mérleg	8.400		
	<u>16.000</u>		<u>16.000</u>

Zárómérleg 1922 december 31.

Telek és épület	2.800	Alaptőke és tartalék	16.000
Gépek és szerszámok	2.800	Hitelezők	
Áruk		1,000.000 à 0.20	2.000
2,200.000 à 0.20	4.400	Értécsökknés	200
Adósok			
200.000 à 0.20	400		
Pénztár			
100.000 à 0.20	200		
Tőke és tartalék			
1922 I.	16.000		
1922 XII.	8.400		
Veszteség	7.600		
	<u>18.200</u>		<u>18.200</u>

Az aranymérlegek minden előnyeit tekintetbe véve még sem tartom célszerűnek vagy ajánlatosnak, hogy azok készítése kötelezővé tétessék.

Az aranymérleg készítése általánossá csak akkor válnék ha azt úgy kereskedelemjogilag mint adójogilag elismernék; erről azonban mindeddig szó nincsen. Az aranymérleg általános

elismerése adóztatás szempontjából egyelőre különös ellenzésre találna, mert ez esetben a színleges nyereségeket többé megadóztatni nem lehetne.

Egyébként a színleges nyereségeket állandóan megadóztatni úgy sem lehet, mert vállalatok és kereskedők az adót ekként a tőkevagyonból fizetik, vagyis létalapukban támadtatnak meg. Ezért kell, hogy a pénzügyi kormány könnyítéseket nyújtson, mellyel a jelenlegi adóztatási igazságtalanságok kiküszöböltessenek.

A német birodalmi kormány 1923 december 28-i kelettel egy rendeletet bocsátott ki amely szerint az 1924 január 1-ével kezdődő üzletév leltára és mérlege aranymárkában állítandó ki. A bankok az aranymérleg-rendeletet nagy visszatetszéssel fogadták, mert kockázatosnak tekintik egy még meg nem állapodott új valutában vagy párhuzamosan vezetni könyveket, amikor még nem bizonyos, hogy az új valuta beválik-e.

A pénzügyminiszter az aranymérlegek kérdését a szanálási törvény keretén belül oldja meg, amennyiben megengedheti a mérlegben foglalt cselekvő és szenvedő vagyontételek értékelését oly módon, hogy az átértékelés által szükségessé vált leírások az adóalaphoz hozzá ne adassanak illetőleg az értékszaporulatok az adóalaphól levonhatók legyenek.

Míg a német kormány az aranymérleget tárgyazó rendeletet már kibocsátotta, az osztrák kormány egy felértékelési törvényt készít elő, mely azonban még hivatalos meggondolás és mérlegelés stádiumában van és az érdekképviselők megvitatása alatt áll.

Erdély Sándor.

A magyar jegybank.*

A Népszövetség Pénzügyi Bizottságának a magyar kölcsönre vonatkozó 1923 december 22-én kelt genfi jelentésének ötödik fejezete foglalkozik a magyar jegybank felállításával. A pénzügyi szanálási program egyik legfontosabb etapja — amint az 1924 március első felében itt időzött pénzügyi megbizottak eddigi nyilatkozataiból is kitűnik, — az önálló jegybank felállítása, mert Ausztriában is a jegybank felállításától, illetőleg működésének megkezdésétől datálódik a gazdasági helyzet konszolidációja. Ezért nálunk is különös fontossága van a magyar jegybank felállításának, mert a Népszövetség által részünkre kidolgozott pénzügyi szanálási program majdnem teljesen azonos azzal a programmal, amelynek végrehajtásával sikerült Ausztriát a gazdasági összeomlástól megmenteni. Figyelembe kell venni azt is, hogy a jegybank működésének megkezdése sok olyan intézkedést involvál, amelyek a gazdasági konszolidációt vannak hivatva megteremteni.

A Népszövetség Pénzügyi Bizottsága jelentésében utal arra, hogy a magyar probléma ép úgy, mint az osztrák, részben pénzügyi, részben gazdasági természetű. A költségvetés nincsen egyensúlyban. A kiadások felülmulják a bevételeket. A deficitet inflációs rendszabályokkal fokozták. A korona vesztett értékéből. Ez az értékvesztés — egyéb következményekről nem is beszélve — növelte a deficitet, amennyiben csökkentette az adók behajtásából eredő jövedelemnek valódi értékét és ugyanakkor megbénította az ország egész gazdasági életét. A Pénzügyi Bizottság ezért Magyarország pénzügyi és gazdasági talpraállítására oly tervet dolgozott ki, melynek főbb pontjai a következők: Meg kell állítani az inflációt, hogy lehetővé váljék a magyar korona stabilizálása. E stabilizálás elősegítése érdekében független jegybankot kell létesíteni, amely monopoliumot élvez a bankjegy kibocsátás terén. Egyensúlyba kell hozni a költségvetést 1926 június 30-ig, még pedig oly módon, hogy ez időpont után a folyó kiadásokat az infláció, vagy kölcsönök igénybevétele nélkül, az adóbevételekből fedezék. Ujjáépítési kölcsönt kell nyújtani, amelynek bizonyos meghatározott magyar jövedelmek képezik a zálogát és amely-

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1924 március 18-iki ülésén tartott előadás.

nek célja, hogy fedezze a deficitet 1926 júliusáig, oly módon, hogy véget lehessen vetni az inflációnak a költségvetési egyensúly bevárása nélkül, amely egyensúly valószínűleg sohasem valósítható meg addig, amíg az infláció tart.

Ezen intézkedések egyik legfontosabbika az infláció megállítása, illetőleg a fedezetlen bankjegyek kibocsátásának megszüntetése. Már az Osztrák Nemzeti Bank 50. §-a is világosan előírja, hogy az osztrák állam fedezetlen bankjegyek kibocsátásának céljára a jegybankot igénybe nem veheti, s ha ezt mégis megtenné, a főtanácsnak kötelessége ez ellen haladéktalanul óvást emelni, az osztrák kormányt törvénytelen lépésének következményeire a legerélyesebben figyelmeztetni, s az esetet elbírálás végett a legfelsőbb törvényszéknek haladéktalanul bejelenteni.

A Népszövetség Pénzügyi Bizottságának jelentése szerint elengedhetetlen feltétel, hogy a jegybank már működjön akkor, amikor a nagy szanálási terv végrehajtásra kerül. Ausztriában is a külföldi kölcsön kibocsátásakor már működött a Nemzeti Bank és érezhető volt, hogy a kölcsön aláírását az új intézmény nagy mértékben elősegíti. Ausztriában tudvalevőleg junktimot állítottak fel a nemzeti bank részvényeinek és a belföldi kölcsönnek jegyzése között. Aki a jegybank részvényeire igényt tartott, annak a belföldi kölcsönből is megfelelő részt kellett jegyeznie. A Népszövetség Pénzügyi Bizottságának jelentésében bennfoglaltatik, hogy a bank felállítására vonatkozó törvényt a magyar parlamentnek ugyanakkor kell megszavaznia, mint amikor a genfi jegyzőkönyvet ratifikálja. A bank tőkéjének jegyzését, mint a már többször idézett Népszövetség Pénzügyi Bizottságának jelentése kiemeli, a lehető leghamarabb meg kell ejteni, mindenestre még a szanálási kölcsönre vonatkozó tárgyalásokat megelőzően.

Magyarország gazdasági története az önálló jegybank felállításával egy igen nevezetes fordulóponthoz jutott el. Dacára annak, hogy Magyarország az Osztrák-Magyar Monarchia széthullásáig gazdasági közösségben élt Ausztriával, mégis állandóan kísértett nálunk az önálló gazdasági berendezkedés kérdésével kapcsolatban az önálló jegybank felállításának gondolata. Az időnként felujuló s megismétlődő törekvések, melyekről ez alkalommal részletesen megemlékezni nem kívánunk, nyomtalanul eltűntek és a magyar jegybank felállításának kérdését nem vitték előre. A küzdelmek során azt az egyet mégis elértük, hogy valahányszor a bankszabadalmat megújították, mindannyiszor kénytelen volt a bank igen jelentős kedvezményeket biztosítani a privilégium meghosszabbításáért mindkét államnak, különösen Magyarországnak, mert Ausztria sohasem volt hive a bank különválásának, hanem Magyarország igyekezett ezt a kérdést állandóan felszinen

tartani és a szabadalomért megfelelő gazdasági és pénzügyi rekompenzációban részesülni.

A nemzeti bank felállítására irányuló mozgalmak közül a legnagyobb jelentőségű mégis az volt, amikor a képviselőház 1907 december 11-én határozatot hozott, mely szerint egy bankbizottság szakértőket fog meghallgatni és ezen szakértőkhöz kérdőpontokat intéz. A bankbizottság 1908 április 2-án tényleg össze is ült és ülésein a magyar gazdasági élet szaktekintélyeit az önálló jegybankra vonatkozólag megkérdezte, de tovább ez a dolog nem is haladt. A monarchia összeomlása után a Károlyi kormány szintén szétküldött kérdőíveket, amelyekben a hozzáértők véleményét kérte ki az önálló bank felállításának módzataira vonatkozólag. Az események időközben úgy alakultak, hogy ezek a szakvélemények is irattárba kerültek.

Ma már természetesen ezek a reminiscenciák inkább csak a jelzőkövei annak a gazdasági küzdelemnek, amely gazdasági önállóságunkat a magyar jegybank útján kívánta megalapozni. Ma a világtörténelem színpadán lejátszódott események folytán az önálló jegybank felállításáért nem kell küzdelmet vívnunk, hanem a kényszerítő körülmények hatása alatt gazdasági regenerálódásunk érdekében, záros határidőn belül fel kell állítanunk a magyar jegybankot.

A magyar jegybank tulajdonképen nem az Osztrák-Magyar Bank liquidációjából alakul át, mint ahogy Ausztriában az Osztrák-Magyar Bank bécsi főintézetéből épült ki az Osztrák Nemzeti Bank, hanem az átmenetileg felállított Magyar Kir. Állami Jegyintézetből fog kiépülni. Mikor 1920 április havában a magyar koronát elválasztották az osztrák koronától, egyidejűleg megalkották a magyar kir. jegyintézetet. Már akkor bejelentette Hegedüs Lóránd, hogy a jegyintézet csak átmenetileg fog működni, az Osztrák-Magyar Bank magyarországi szerepét lesz hivatva pótolni, s az állam finansziális ügyeit fogja intézni addig az időpontig, amíg a magyar nemzeti bank felállítható lesz. Ez az időpont most bekövetkezett a Magyar Kir. Állami jegyintézet 1924 június 24-én megszűnt, s átadta a működési teret a magyar jegybanknak.

A már többször hivatkozott népszövetségi pénzügyi bizottsági jelentés egész röviden néhány mondatban kijelöli azokat az irányelveket, amelyeket a Jegybank felállításánál, mint *conditio sine qua nont* szem előtt kell tartanunk. Ezek *az elvek nagy általánosságban a bank működési körére, az ügyvitelre és az ellenőrzésre vonatkoznak.*

Ma a jegybank felállításánál sok olyan körülmény nem jön figyelembe, amelyek a normális viszonyok idején nagyon nehezen megoldható kérdéseknek látszottak, és amelyek mindig igen sok vitára adtak okot, valahányszor a bank felállításának kérdése aktuális volt. Így a tanácskozásait 1908. április 2-án

megkezdő bankbizottság által feltett kérdőpontok között szerepel többek között a következő kérdés: „Szükséges-e, hogy az önálló magyar jegybank már keletkezésekor készfizető bank legyen.“ Jóllehet erről ma egyelőre beszélni sem lehet, mégis a bank alapszabályainak a készfizetések felvételének kérdésével foglalkoznia kell. Mindig szem előtt kell ugyanis tartani azt a körülményt, hogy a *Magyar Nemzeti Banknak kettős hivatást kell betöltenie*. Elsősorban a bank alapszabályainak megalkotásánál arra az *átmeneti időre* kell figyelemmel lennünk, amely eltelik a bank működésének megkezdésétől addig az időpontig, amely, — ahogy az Osztrák Nemzeti Bank alapszabályai kifejezik — a *reláció állandósításáig* eltelik. Ez az átmeneti idő lényegesen különbözik attól az időtől, amikor már nem kell számolnunk valutaingadozással, amikor koronánk a nemzetközi viszonylatban állandóan ugyanazon értékelésben, ugyanazon megítélésben részesül, s amikor az értékében ugyan erősen megcsökkent, de már *stabil valutát állandóan ugyanabban a relációban kell tartani*. Meglepő, hogy amíg a háború előtt a készfizetések felvételének mind Ausztriában, mind nálunk, de különösen Ausztriában igen erős ellenzéke volt, addig az Osztrák Nemzeti Bank alapszabályai a készfizetések felvételére, illetőleg a felvétel megtörténte utáni időre szóló intézkedéseket tartalmazznak.

Különben is a magyar kormány a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának jegyzőkönyve szerint *fix utasításokat* kapott a felállítandó magyar jegybank irányelveire vonatkozólag, s csak arról lehet szó, hogy ezen *előre megállapított irányelvek keretein belül*, hogyan fektessük le a bank alapjait, hogy ez a mai rendkívüli viszonyok között is, egyrészt az átmeneti időre, másrészt a stabil valutáris viszonyok mellett — mint jegykibocsátó intézet, — betöltse hivatását és ezen felül a normális viszonyokra való átmenetnél is rázkódtatás nélkül feleljen meg feladatának. Ugy kell tehát a jegybank alapjait lerakni, hogy az az ország hitel-igényei szempontjából a bankok bankja legyen és olyan devizapolitikát folytasson, amellyel, ha egyelőre a stabilizálandó valutát nem emeljük, de legalább a stabil nivót feltétlenül megőrizzük. A jegybank felállításánál a következő fontosabb kérdéseket kellett megoldani, illetőleg dönteni afelől, hogy az új magyar jegybank állambank, vagy részvénybank legyen-e, mekkora legyen az alaptőkéje, s kik jegyezzék azt le. Kik igazgassák a bankot, milyen legyen a bank viszonya az államhoz, hogyan történjék meg a magyar királyi állami jegyintézet aktíváinak és passzíváinak átvétele a jegybank által, milyen üzleteket folytasson a jegybank, hogyan szabályoztassék a bankjegykibocsátás és fedezet kérdése, milyen legyen a kamatláb-politikája, és mennyi időre szóljon a szabadság.

Ezen kérdések közül az első, vagyis, hogy az új *magyar jegybank állambank, vagy részvénybank legyen-e*, önmagától

megoldódott, mert a pénzügyi bizottság jelentésének a jegybankra vonatkozó részének 6. pontja szerint „A bank teljes mértékben független lesz a kormánytól. Részvényeit teljes egészében magánosoknak kellett jegyezniök. Ha a magyar kormány bizonyos apportok fejében jegybank részvényekhez jutna, köteles lesz azokat minél hamarabb magánosoknak átengedni.“ Még abban az esetben is, ha a Népszövetség Pénzügyi Bizottsága nem döntene a részvénytársasági forma mellett, ezt a formát kellett választani, mert a részvénytársasági jegybanknak az állami bankformával szemben az a nagy gyakorlati jelentősége van, hogy az aranykészlete háboru esetén nem konfiskálható. Ezen felül politikai befolyástól is sokkal inkább mentes a vezetésben, s mozgékonyabb, önállóbb, mint az állami bank. Erre vezethető vissza, hogy a háboru kitörését megelőzően egész Európában csak 3 országban volt állambankrendszer, és pedig Oroszországban, Svédországban és Bulgáriában. Egyébként mindenhol részvénybank rendszerrel találkozunk.

A második kérdés, hogy *a bank milyen alaptőkével* induljon meg. Errevonatkozólag is ad a népszövetségi jegyzőkönyv direktívát, amennyiben a 6. pontban megjegyzi, hogy: „Elégségesnek látszik egy 30 millió aranykoronányi alaptőke.“ *Kezünket ebben a kérdésben nem köti meg, inkább csak utmutatásul jegyzi meg a 30 millió aranykoronát alaptőke gyanánt.* Három fontos körülmény tolul az alaptőke kérdésénél előtérbe. Elegendő-e 30 millió aranykorona alaptőkének, külföldi tőke részvétele kívánatos-e az alaptőke jegyzésénél, s a belföldi jegyzésnél különösebb szempontok érvényesüljenek-e? Normális viszonyok idején egy jegybanknál az alaptőke nagyságának különösebb jelentősége nincs. Emlékezzünk csak arra, amit Somary mond. „Bankpolitik“-jában, hogy egy banknál az alaptőke rendszerint arravaló, hogy minél kényelmesebb fotelek álljanak a felek rendelkezésére, s minél impozánsabb bankpalotát tudjon az intézet emelni. Egyébként az a bank, amelyik csak az alaptőkéjéből kíván megélni, nagy eredményt nem produkálhat. Ha ez igaz volt a múltban, mennyivel inkább igaz ma. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy Somarynak ez a megállapítása inkább a magánbankokra és nem a jegybankokra vonatkozik, de a mai viszonyok között egy háborut vesztett államban, így Magyarországon is, ahol igen nagy a tőkehiány, az új jegybank létesítésekor az alaptőkének meg lehetős szerepe van.

Az alaptőke nagyságának megállapításánál nem vehetjük alapul sem a francia, sem pedig az olasz jegybank példáját, mert ezen jegybankoknál az alaptőke nem dolgozik, hanem legnagyobbbrészt állampapirokban van elhelyezve. Az angol példa szintén nem jöhet számításba, mert a mai angol és magyar gazdasági viszonyokat nemhogy csak összehasonlítani, de egyszerűen még csak említeni sem lehet. 1908-ban Németországban

egy bankankétet tartottak, amelyen Helfferich a Reichsbank 180 millió márkás alaptőkéjét fel akarta emeltetni, azzal az indokolással, hogyha a jegybank a saját tőkéjét is dolgoztatja, a hiteligényeket könnyebben kielégíti és kamatláb-emelésre később kerül sor. Különösen az őszi campagne megindulásakor, ha nagyobb az alaptőke, a bank saját tőkéjét is dolgoztathatja a leszámítolási és lombardüzletben és ezért kamatláb-felemelés is esetleg később következik be. Igaz, hogy a tulmagas alaptőke sem kívánatos, mert a gazdasági szélesend esetén, ha a normális üzletekbe az alaptőkét elhelyezni nem lehet, esetleg más üzletágakra csap át a jegybank, mert kárpótolni igyekszik magát az elmaradó üzletekért, ami által önmagának árt, mert a legfőbb hivatásának nem felelne meg.

Ma fontos lenne a nagy alaptőke, mert a papírpénzinfláció dacára a valóságos tőkében nagy a hiány. De jelentősége van az alaptőkének abból a szempontból is, hogyha nagyobb aranykorona alaptőkével indul meg a bank, nagyobb hitelt, több bizalmat kelt úgy a belföldön, mint a külföldön. Arányban kell állania továbbá az alaptőkének az érccel nem fedezett bankjegyforgalommal is. Ausztriában is 30 millió aranykoronával alakult meg a jegybank, nálunk is ugyanilyen tőkével fog megindulni. Ez az összeg az Osztrák-Magyar Bank alaptőkéjének egy hetede, minthogy a régi jegybank 210 millió korona alaptőkével dolgozott. Viszont Csonka-Magyarország lakosainak a száma is a volt Osztrák-Magyar Monarchia összlakosságának mintegy egyhetede, úgy hogy itt — az alaptőke nagyságánál — a paritás számszerűség szempontjából nem változott. Nem sok a 30 millió aranykorona mint alaptőke, de hogy a jegybank jól tölthesse be hivatását, az nem az esetleg 10 millió aranykoronával kisebb, vagy nagyobb alaptőkétől fog függni.

Az is fontos, hogy az alaptőke, illetőleg *a részvénybirtok hogyan oszlik meg*, vagyis hogy az alaptőkét kik jegyzik le. Itt két körülményt kell tekintetbe venni. Bevonjuk-e a külföldet az alaptőke jegyzésénél és a belföldi jegyzésnél kik jöhetnek első sorban figyelembe. Normális viszonyok idején a külföld mérsékelt részvétele a jegybanknál kívánatos. A jegyzés révén ugyanis nem csak külföldi tőke jön be, hanem a külföldnek az alaptőkében való részesedése kapcsolatot teremt a külföldi tőke és a belföldi részvényesek között. Ma azonban, amikor a külföldet egy nagyobb — előreláthatólag 250 millió aranykorona összegű kölcsön erejéig amugy is igénybe kell vennünk, — a jegybank részvényeinek jegyeztetésénél a külföldet lehetőleg kerülni kell. A Népszövetség Pénzügyi Bizottsága a genfi jegyzőkönyv szerint a Magyar Nemzeti Bank alaptőkéjének lejegyzésére vonatkozólag intézkedéseket nem tartalmaz.

Minthogy a jegybank az egész ország érdekeit kell, hogy szem előtt tartsa és mindenkor bizonyos erkölcsi magasságban

kell állania minden befolyástól mentesen, nem szabad semmiféle különös hatásnak a bank hitel- és devizapolitikájánál érvényre jutnia.

Az Osztrák Nemzeti Bank igen nagy súlyt helyez arra, hogy a bank főtanácsában minden érdekképviselőt helyet foglaljon és a bank vezetésénél a pártatlanság mindenek fölött álljon. Az Osztrák-Magyar Bank főtanácsa a kormányzóból, a magyar és ausztriai alkormányzóból, helyettes alkormányzóból és 12 főtanácsosból állott. Az osztrák Jegybank alapszabályainak a 22. §-a előírja, hogy a főtanácsban helyet kell foglalnia a bankok, a takarékpénztárak, az ipar, a kereskedelem, mezőgazdaság, s a munkásság képviselőinek. Nálunk is minden gazdasági érdekképviselőt megbízottja helyet kell hogy kapjon a főtanácsban. Hogy a főtanácsban egyformán legyen képviselve ipar, kereskedelem és mezőgazdaság, egyik a másiknak rovására túlsúlyba ne kerülhessen, az Osztrák Nemzeti Bank alapszabályai arravonatkozólag is intézkednek, hogy a takarékpénztárak és bankok legfeljebb négy taggal szerepelhetnek a főtanácsosok sorában. Mindenkor a főtanács állapítja meg a váltóleszámitolás és lombardüzlet kamatlábát.

Hogy milyen *üzletágakkal* foglalkozzon a Magyar Nemzeti Bank, arravonatkozólag a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának jelentése kategorikusan intézkedik. A jegyzőkönyv szerint a bank főszerepe az lesz, hogy visszleszámitolja a reális és normális transzakcióknak megfelelő kereskedelmi váltókat. A bank semmi körülmények között sem nyújthat fedezetlen kölcsönöket és nem adhat hosszú lejáratu hiteleket, akár jelzálogra, akár tőkéinek bárminő vállalkozásában és bárminő címen történő immobilizására. (Például tőkebefektetések, ipari részvényeknek a tárcájába való felvétele.) A bank az állam pénztárosának szerepét fogja betölteni. Ezt a Népszövetségi Pénzügyi Bizottság jelentése következőkép írja körül: „A bank magára vállalja az állam pénztári műveleteit, központosítja a bevételeket és az állami fizetéseket, s időszakos pénzügyi kimutatásokat bocsát rendelkezésre olyan időpontokon és olyan formában, amint azok a főbiztossal egyetértve megállapíttatnak.”

Ebbe a néhány mondatba van belesűrítve, hogy tulajdonképpen mivel *szabad* és mivel *kell* a banknak foglalkoznia, illetőleg, hogy milyen *üzletágakra* terjedhet ki a bank üzletköre. Tőlünk fog most már függni az, hogy ezen szigoruan körülhatárolt kereteken belül állami és magángazdasági életünknek megfelelően szervezzük meg a bank működési körét és hogy a gyakorlati életnek megfelelően kell a részletkérdések megoldásával foglalkoznunk. Nagyjában — mint jól tudjuk, — minden jegybank majdnem azonos alapszabályok és üzleti elvek szerint dolgozik, azonban nagyon fontos az, hogy egyes országok gazdasági viszonyainak megfelelően kultiválja a bank a legfontosabb üzlet-

ágakat. A legfontosabb és legnagyobb jelentőségű üzletága a banknak a váltóleszámitolás. A jegybank által elfogadható váltókon legalább két fizetőképes egyén aláírásának kell szerepelnie, elvben 90 napnál tovább nem lehetnek forgalomban.

Amikor *Bethlen* István miniszterelnök 1924 január végén londoni utjáról visszatért és a kölcsöntárgyalások eredményéről beszámolt, többek között azt is felemlítette, hogy sikerült ki-
eszközölnie, hogy a jegybank alapszabályaiba felvétessék az is, hogy 3 hónapnál hosszabb lejáratu váltókat vehessen át a jegybank leszámítolásra, ami által az ország mezőgazdasági érdekeit kívánta szolgálni. Ezek szerint tehát — eltérően a Népszövetségi Pénzügyi Bizottság jelentéséről kiadott jegyzőkönyvtől, — nemcsak 90 napi, hanem esetleg 6 hónapnál nem későbbi lejárat-tal ellátott agrárváltók is leszámítolásra kerülhetnek. Erről kü-
lönben a Népszövetség Budapestre kiküldött delegációjának angol megbízottja, Strakosch is nyilatkozott 1924 március első napjaiban s kiemelte, hogy egy agrárius államnak hosszabb le-
járatu hitelre is van szüksége, amely alkalmazkodik a mezőgaz-
dasági termelés igényeihez. Valószínűnek tartja, hogy a magyar jegybank alapszabályai is a hosszabb lejáratu váltóhitelről rendelkezéseket fognak tartalmazni. Minden esetre gondoskodás kell, hogy történjen arra nézve, hogy ha tényleg hosszabb le-
járatu hitelek folyósíttatnak, ezen hosszú lejáratu agrárváltók folytán a jegybank váltóanyaga ne immobilizáltassék.

Az Osztrák-Magyar Bank váltótárcájában aránylag igen kevés direkt uton érkezett áruváltó, mint malom-, fa és gabona-
váltó szerepelt. Ezek együttvéve az egész anyag alig 10%-át tet-
ték. A többi váltó visszleszámitolás útján jut a bankhoz és ilyen-
kor tulajdonképen az illető visszleszámitoló intézet garantálja a
váltó értékét és beváltását. Ki kell kötni a jegybanknál, — mint
az a francia bankszabadalomban is benne van, — hogy minden
hitelképes egyén, kereskedő, vagy iparos termelési célokra — a
foglalkozásra való tekintet nélkül — igénybe vehet hitelt a jegy-
banknál. Ez azonban nálunk csak a legritkább esetben szokott
közvetve és majdnem mindig a bankok közvetítése mellett meg-
történni. Erre a körülményre természetesen a magyar jegybank
szabadalmánál figyelemmel kell lennünk, nehogy, — jegybank
nyelven szólva — sok váltó váljon szűkölködővé. Nálunk ez
annál inkább szükséges, mivel igen elterjedt az a szokás, hogy a
váltót a legkényelmesebb pénzszerzési mód folytán, kölcsönre
használják fel, ami az eredeti célnak nem felel meg. Ennek
illusztrálására az 1911—12. évi pénzkrízist említjük fel, amikor
az Osztrák-Magyar Bank a fincnaváltókat tömegesen vissza-
küldte, azok leszámítolását megtagadta, ami nálunk annak ide-
jén elég súlyos kimenetelű gazdasági katasztrófát idézett elő.
Ki ne emlékeznék *Pranger* riadójára. Az Osztrák-Magyar Bank
akkori vezértitkára, *Pranger* József ugyanis a leghevesebb küz-

delmet vette fel a financváltók ellen, amelyekről kimutatta, hogy azok nem egyebek, mint rövid lejáratu olyan adósságok, amelyek hosszú lejáratu amortizációs kölcsönök helyett vannak 3—4 havi lejáratu váltókölcsönökbe bujtatva, amelyek hosszú hónapok, esetleg évek során át prolongáltatnak, anélkül, hogy beváltásra kerülnének.

A Nemzeti Banknak módjában lesz kellő vezetés és a piac megfelelő ismerése mellett ezeket a váltókat nemcsak a bank tárcájából, hanem a közforgalomból is teljesen kiküszöbölni, nehogy a stabilizált valuta idején az 1912. évi válsághoz hasonló krízisek kövessék egymást nálunk. Ne felejtjük el ugyanis, hogy valódi, erős bankfedezet csakis oly váltó lehet, amelyet áruátadás alapján állítanak ki és amelyről biztosan tudjuk, hogy a három hó elteltével teljes összegében be is váltatik. Az angol bankok egyáltalában nem fogadnak el másnemű váltókat. Nálunk más természetű váltók csak nagy cégek aláírása útján válnak biztos fedezetté. Ez a közvetítés ugyan megdrágítja a hitelt, de a termelőnek esetleg módjában áll más uton is olcsó pénzhez hozzájutnia. Ha erre nem képes, hitele sem olyan, amely az ország jegyforgalmának alapját képezheti.

A váltóleszámitolási üzlettel kapcsolatosan mindjárt megemlékezhetünk arról, hogy a jegybank a *leszámitolási üzletnél* milyen *kamattételt* lesz kénytelen alkalmazni. Az Osztrák-Magyar Bank általában 4—5 százalékos kamatlábbal dolgozott; ősszel, amikor a hitelügyek a jegybankkal szemben emelkedtek, a 4% kamatlábat rendszerint 4½—5 százalékra emelte fel. Hat százalékos bankkamatlábbal 1899. óta csak háromszor találkoztunk az Osztrák-Magyar Banknál a háboru kitöréséig:

1899-ben a bur háboru idején,

1907-ben az amerikai pénzkrízis alatt,

1912-ben aranyvédelmi szempontból.

Az utóbbi estben, — a német példát követve — váratlanul, nem is főtanácsi, hanem végrehajtó bizottsági ülésen történt az Osztrák-Magyar-Bank kamatlábjának 5½%-ról 6%-ra való felemelése. Mindössze 2 hétig maradt akkor érvényben a 6%-os kamatláb.

Előrelátó bankpolitikusok, többek között *Kornfeld Zsigmond*, mindig azt jósták, hogy önálló bank felállítása esetén nálunk legalább 1%-kal állandóan nagyobb lesz a kamatláb, mint Ausztriában. Azzal indokolták felfogásukat, hogy Ausztriában fejlettebb pénzgazdálkodás folyt, s így a hitelezés természete is más volt, a pénz gyorsabb körforgást végzett, mert nálunk a mezőgazdasági célokra adott váltók a jegybank váltótárcájában elég tekintélyes összegre rugtak, s ezek rendszerint hosszabb lejáratuak voltak, mint az áruváltók. Az Osztrák-Magyar Bank 1912. évi jelentése ki is emeli, hogy amig Ausztriában a benyújtott váltók átlagos lejáratu ideje 32 nap, addig Magyarországon

49 nap a benyújtott váltók átlagos lejáratára. Mihelyt stabil a korona, s a jegybankot nem fenyegeti az a veszély, hogy lejáratkor értékében devalválódott koronát fog a váltó beváltása ellenében visszakapni, fölöslegessé fog válni a mostanihoz hasonló magasságu bankkamatláb alkalmazása.

A bank *egyéb üzletágaira* vonatkozólag az Osztrák-Magyar Bank alapszabályaink 56. §-ban felsorolt üzletágak volnának folytathatók, amelyet szószerint átvett az Osztrák Nemzeti Bank alapszabálya is, kivéve a jelzálog üzletre vonatkozó pontot, mint-hogy az Osztrák Nemzeti Bank sem foglalkozhat jelzálogüzlettel, s a Magyar Jegybank sem kultiválhatja — a Népszövetségi Pénzügyi Bizottság jegyzőkönyve szerint — a jelzálog üzletet. Ezek szerint a váltóleszámitolási üzleten kívül a Magyar Nemzeti Bank jogosítva lenne kézizálogra 3 hónapot meg nem haladó időre kölcsönt nyújtani. Zálogul elfogadható vert, vagy veretlen arany és ezüst, a Budapesti Áru- és Értéktőzsdén hivatalosan jegyzett értékpapírok, a belföldön, vagy külföldön fizetendő, belföldi vagy külföldi valutára szóló váltók, amelyek 6 hónapnál nem későbbi lejáratúak vannak ellátva, s egyébként a váltóleszámitolási üzlet által előírt követelményeknek megfelelnek, végül valuták és devizák. Jogosítva lenne továbbá letéteket megőrzés, illetőleg kezelés végett átvenni, pénzeket, rövidebb lejáratú váltókat és értékpapírokat folyószámlaüzletre átvenni, utalványokat saját pénztáraitra és külföldi fizetési helyekre kiállítani, bizományi üzleteket teljesíteni, a banknál elzálogosítható értékpapírokat és azok szelvényeit lejárat után kifizetni, vert vagy veretlen aranyat és ezüstöt venni és eladni, külföldi piacokra szóló váltókat és csekkeket, nemkülönben külföldi jegyeket venni és eladni, a külföldön pénzbeszedést eszközölni, s idegen számlára fizetéseket teljesíteni.

Ezen üzletágak kultiválásának módjairól egész röviden a következőket kívánjuk megjegyezni. A jegybanknak a váltóleszámitolási üzletágon kívül legfontosabb üzletága a *lombardüzlet*, amelynél feltétlenül már eleve meghatározandónak tartjuk azokat az értékpapírokat, amelyeket a jegybank kézizálog gyanánt elfogadhat. Természetesen az értékpapírlombardnál a bankszerű fedezet szem előtt tartandó és nem mint a régi Osztrák-Magyar Bank üzleti szabályzatában megállapított fix összeg, hanem az árfolyamértékkel százalékos arányban volna megállapítandó a nyújtandó lombardhitel. Előnybe kell azonban részesíteni az állami papírokat az egyéb emissziók felett.

Elfogadható továbbá közraktári zálogjegy, vámhivatali, vagy raktári jegy is zálogul. Ezek kamattétele egyforma elbírálás alá esne az egyéb értékpapír lombardüzlettel.

Nem szabad semmi körülmények között sem a Jegybanknak megengedni azt, hogy értékpapírt saját számlára vásároljon és bármilyen természetű szindikátusi vagy vállalkozási üz-

letben részt vegyen. Ilyenek vásárlását kivételesen csakis arbitrage célokra, illetőleg a devizapolitika alátámasztására eszközölhetne. A jegybank szigorúan irányítója, vezetője legyen az ország pénzpiacának anélkül azonban, hogy saját számlára bármilyen természetű spekulatív üzletbe belebocsátkozzon. Foglalkoznia kell azonban a jegybanknak inkasszóüzlettel, vagyis átvehet 5 vagy 10 napos váltókat, azon célból, hogy azokat átirás útján beszedje és elszámolja. Ez volna a módja annak, hogy a Jegybank az egész gazdasági konjunkturát helyesen megítélje, s ennek megfelelően irányítsa kamatlábpolitikáját és a bankjegykibocsátást.

A jegybank a *passzív üzletek* sorából csak a folyószámla- és giróforgalom lebonyolítására szolgáló betétekkel foglalkozhatik. Amíg az Osztrák-Magyar Bank alapszabályai tiltják a giróbetétek után a kamattérítés megállapítását — és eddig egyetlen egy jegybank sem térít girobetétek után kamatot, — addig mi célravezetőnek tartanánk, ha a girobetétek előre, illetőleg időnkint megállapított minimális kamat mellett állandóan kamatoznának. Azzal indokolhatjuk meg a girobetétek kamatozását, hogy ez nemcsak a kamatláb alakulása, hanem még a készpénzforgalom csökkenése szempontjából is igen üdvösnök mutatkozna. Ha ugyanis a bankok, illetve a giroszámlatulajdonosok — a törzsbetéteket kivéve — követeléseik után állandóan kamatot kapnak, akkor sokkal nagyobb szerep biztosítható a csekk- és clearingforgalomnak, a jegybanknál fog koncentrálódni a forgalomban felesleges sok készpénz és a giroszámlatulajdonosok nagy összegű követeléseiket is szívesen hagyják a jegybanknál.

Mielőtt még a bankjegykibocsátás, fedezet és kamatlábpolitikáról megemlékeznénk, ki kell terjeszkednünk arra is, hogy milyen legyen a *bank viszonya az államhoz*. A magyar jegybank a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának döntése szerint — mint már korábban is említettük, — nem lehet állambank, hanem részvénybank lesz. Annak dacára a bank az állam pénztárosának szerepét fogja betölteni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a jegybank függő viszonyba jut az állammal szemben, mert az állam a jegybanknál sem közvetve, sem közvetlenül hitelt fel nem vehet. Anélkül azonban, hogy az állam a jegybanknál hitelt venne igénybe, teljesíthet a jegybank az állam részére fizetéseket, beváltási hely lehet az állam részére, az állam számlájára befizetéseket elfogadhat és az államnak éppen úgy, mint bárki másnak, giroszámlája lehet a jegybanknál. Meg kell oldani azt a kérdést is, hogy az *állami üzemeknek a jegybank nyújthat-e kölcsönt*. Minthogy az állami üzemek félig-meddig kereskedelmi vállalatok, bizonyos kautélák felállítása mellett — minthogy itt a hitelezési forma nem oly közvetlen, mint az egyéb vállalatok részére nyújtott hitel —

megengedhető. Mivel az államnak a valuta fenntartásánál a legfontosabb segítő eszköze, illetőleg szerve a jegybank, kell, hogy az aranyszolgálat — miként a multban az Osztrák-Magyar Banknál — a felállítandó magyar jegybanknál koncentráltassék.

Igen fontos, hogy a *bankjegyforgalom és fedezet kérdése hogyan oldassék meg* a Magyar Nemzeti Banknál. Az Osztrák-Magyar Banknál tudvalevőleg az indirekt kontingentálási rendszer volt érvényben, azaz az érckészleten felül 600 millió korona bankjegyet bocsátott ki a bank adómentesen, ez volt az adómentes bankjegykontingens. Az ezen felül forgalomba hozott bankjegyek után 5%-os bankjegyadó volt fizetendő a két állam javára. Az Osztrák Nemzeti Banknál — számolva a jegybank megalapításának időpontjában fennállott nehéz valutáris viszonyokkal — lépcsőzetes fedezeti arányt állapítottak meg, és pedig a következőképen: A bank fennállásának első öt évében az ércel fedezett bankjegyek a bankjegyforgalomnak legalább 20%-át kell kitenniök, az ezt követő második öt évben az ércfedezet 24, a harmadik öt évben 28% és végül a negyedik öt évben a fedezeti arány $33\frac{1}{3}\%$. Az osztrák Nemzeti Bank azért intézkedik csak husz évre, mert a bank egyelőre husz évre alakult és a szabadság lejáratára 1942. december 31. Az Osztrák Nemzeti Bank érckészlete, amely kezdetben a bankjegyforgalomnak csupán 26.7 százalékát tette ki, már az első évben 49.3 százalékra emelkedett.

Nálunk a régi 40%-os, azaz kétötöd előirt fedezettel szemben célszerűbbnek mutatkoznék az egyharmad fedezeti rendszer bevezetése, amely a mai viszonyok mellett ugyan túl magasnak látszik, de helyes üzleti politikával a bank ezt a fedezeti könnyebbitést a pénzforgalom javára helyesen használhatja. Az egyharmad fedezeti rendszernek azért volna nálunk több jogosultsága, mint Ausztriában, mert Magyarország agrikultur állam, amely megfelelő termelési hitel mellett képes kivitelét állandóan fokozni. Már az 1923. év utolsó 3 hónapjának kereskedelmi mérlegei is aktív egyenleget mutatnak fel. Szabóky Alajos, a Statisztikai Hivatal igazgatójának jelentése szerint a kivitel 1923. évi október havában 14.2, novemberében 8.7 és december hóban 10.5 millió aranykoronával lépte túl a behozatalt. S míg 1922. évben a behozatal összértéke 548 millió aranykoronát képviselt, a kivitel 334 millió aranykoronájával szemben, addig az arány 1923-ban jelentékenyen eltolódott előnyünkre, amennyiben az 528 millió aranykoronát kitevő behozattal szemben a kivitel circa 496 millió aranykoronát tett ki. Igaz ugyan, hogy az árukereskedelem, különösen a behozatal valutáris és egyéb okoknál fogva meglehetősen korlátozásnak volt alávetve. Aktív kereskedelmi mérleg mellett erősebb ércfedezeti bankjegyrendszer inkább elképzelhető, mint a passzív

kereskedelmi mérleggel dolgozó országokban. Az ércfedezetbe a devizák az aranykészlet 50%-a erejéig beszámíthatók lennének, azért, hogy az aranykészlet ne heverjen kamatozatlanul, miáltal lehetővé válik az érckészlet egy részének külföldön való kamatoztatása. Amennyiben a készfizetés még igen messze levő, de óhajtott ideje elérkeznék, ez az 50% csökkentendő volna azért, hogy a jegybank minél több liquid ércalappal rendelkezzen. A bankjegyforgalom fennmaradó része pedig bankszerűleg fedeztetik. Bankszerű fedezetül szolgálhatnak az alapszabályok szerint leszámított váltók és értékpapírok, az alapszabályok szerint zálogul elfogadott nemes érc, értékpapírok és váltók, az alapszabályszerűleg beváltott lejárt értékpapírok és szelvények, végül külföldi piacokra szóló váltók.

Kérdés, hogy nálunk elsősorban a bankjegykibocsátás kérdése hogyan rendeztessék, másodsor az ércfedezetnek megfelelő bankjegymennyiségen felül mennyi bankjegy legyen adómentesen kibocsátható. A teoriában könnyű erre megfelelni, amennyit normális gazdasági viszonyok között a forgalom rendesen igényel, anélkül, hogy ebből valutáris hátrány származna. A kontingensnek oly nagynak kell lennie, hogy a bank alkalmazkodni tudjon közgazdaságunk mindenkori követelményeihez, de nem szabad oly magasnak lennie, hogy a piac könnyelműen telítettessék bankjegyekkel. A kontingensnek mindig a normális, helyesen megállapított üzleti igényekhez kell simulnia.

A jegyforgalom magasságának megállapításánál a háboru előtti állapotokból kell kiindulnunk. A háboru előtt az Osztrák-Magyar Bank bankjegyforgalma rendszerint 2¼–2½ milliárd aranykorona között ingadozott. Ebből az összegből a Monarchia összlakosságát figyelembe véve, átlagban egy fejre 56 aranykorona esett. Természetes lenne, hogy a magyar jegybank a háboru előtti igényeknek megfelelő bankjegymennyiséggel dolgozzon és ezért a mai Magyarország 7 millió lakosát véve alapul, a kibocsátandó bankjegymennyiség magasságának a 350 millió aranykorona körül kellene mozognia. Figyelembe véve azonban azt a körülményt, hogy a 350 millió aranykorona a svájci frank mai állása mellett mintegy 5 billió papirkoronának felelne meg és mai jegyforgalmunk még az 1¼ billió papirkoronát sem haladta túl és másrészt a 350 millió aranykoronát képviselő bankjegyforgalom mellett az általunk fedezeti arány gyanánt proponált ⅓ fedezeti rendszerrel 120 millió aranykorona értékű érc- és devizakészlet fedezetről kellene gondoskodnunk, aminek az előteremtése különösen kezdetben előreláthatólag nehézséget okozna, ezért elegendőnek találnánk egyelőre egy 150–200 millió aranykoronányi bankjegyforgalmat, amit azzal is indokolhatunk, hogy ma aranykoronában is sokkal szegényebbek vagyunk, mint ezelőtt tíz évvel, a háboru kitörése előtt. A folytonosan megismétlődő bérharcok, sztrájkok,

tisztviselői mozgalmak alkalmával figyelhetjük meg legjobban, hogy dacára annak, hogy az árak nálunk — kevés kivétellel — a világparitási árak felett vannak, az igények mégis lecsökkentek, mert általánosságban arányban a bérek 50%-ánál mint megélhetési létminimumot, többet követelni nem szoktak. Ha tehát az aranyérték 50 százalékra csusztunk vissza, a jegybanknál is megelégedhetünk, ha aranykoronában a háboru előtti bankjegyforgalom felére csökken egyelőre a kibocsátandó bankjegymennyiség. Ez nem zárja ki ugyanis azt a következményt, hogy jegybankunknak megalakulásától kezdve mód nyujtassék olyan hitelpolitika követésére, amely óvatossága és realitása mellett is liberális lehessen, amikor az általános közgazdasági érdekek ezt úgy kívánják.

Azért tulajdonítok én nagy fontosságot annak, hogy a jegyforgalom magassága az ország általános gazdasági viszonyainak megfelelően és szertelenségbe a jegykibocsátásnál ne essünk, mert kerülnünk kell az utóbbi időben rendezett valutája miatt sokszor megirigyelt Ausztria esetét, ahol a jegybank megalakulása óta a bankjegyforgalom négy billió papirkoronáról 6.6 billió papirkoronára emelkedett és ahol — az előjelekből ítélve — további bankjegyemelkedéssel kell számolnunk. Már pedig egy stabil valuta mellett — mert az osztrák koronát sokan stabil valutának tartják, — a bankjegyforgalom másfél év alatt 50%-kal nem emelkedhetik és ugyanilyen arányban nem nőhetnek az árak. Az osztrák korona stabilizációja szerintem csak fiktív stabilizáció, mesterségesen alátámasztott pénzérték és dacára annak, hogy Spitzmüller a 72.000 osztrák koronás dollárt 60.000 koronára akarja leszorítani és a pénzérték stabilizációját ezzel is dokumentálni, mégsem stabil valuta az osztrák korona, mert az árak állandóan emelkednek, a munkanélküliség eddig nem tapasztalt arányokat ölt, s az emelkedő árak arányában — a jegybankot is fokozottabb mértékben veszik igénybe. Ausztria esetét szem előtt tartva, arra kell törekednünk, hogy a bankjegyforgalom nálunk ugyanazon a nívón stabilizálendő korona mellett ne változzon, különösen erősebben ne emelkedjen, mert ha a stabil valuta mellett jelentékeny bankjegyszaporulatról fog a jegybank kimutatásaiban beszámolni, nagyon nehéz lesz — mesterséges beavatkozás nélkül — a korona állandó és változatlan intervalutáris árfolyamát fenntartani. Mindig a békeállapotok lebegjenek előttünk, amikor a bankjegyforgalom évtizedeken át, — a szükséges és természetes fejlődést figyelembe véve — nagyobb kilengéseket nem mutatott. Vagy nézzük Csehország példáját, ahol a cseh korona ugyanazon nemzetközi értékelése mellett a bankjegyforgalom már két év óta — ugyyszólván — változatlan.

Az Osztrák Nemzeti Bank a kibocsátható bankjegymeny-

nyiséget úgy állapítja meg, hogy az egész bankjegyforgalom az azonnal lejáró esedékességekkel együtt, levonva az Osztrák-Magyar Banktól átvett kincstári jegyeket, vagyis azt az adóságot, amelyet Ausztria az Osztrák-Magyar Banknál csinált és amely kincstári jegyek az államnak a bankkal szemben fennálló tartozását képviselik, az első öt évben 20% erejéig kell arannyal fedezve lennie és — mint már fentebb kifejtettük, — successive ez a fedezet 1942 december 31-ig $33\frac{1}{3}\%$ -ra emelkedik.

Nálunk hasonló módon volna megállapítható a kibocsátható bankjegyek mennyisége, azonban sokkal egyszerűbb lenne és kezdetben nagyobb fontosságot tulajdonítanánk annak, ha — amint fentebb említettük, — nem 20%, hanem az egyharmad, vagyis $33\frac{1}{3}\%$ fedezeti rendszert fogadnánk el, amely fedezeti arány azután a szabadalom lejáratáig változatlanul érvényben maradna. Tekintettel arra, hogy az Osztrák Nemzeti Banknál az a főtörekvés, hogy előkészítse a stabil valuta mellett az átmenetet a készfizetések felvételéhez, bizonyos, hogy nálunk is a bank-alapszabályokban a készfizetések felvételének kérdése helyet fog kapni és ezért tisztázandónak tartjuk azt is, hogy hogyan rendeztessék a kontingensen felül kibocsátandó adóköteles bankjegymennyiség kérdése a készfizetések felvétele előtt és hogy a készfizetések felvétele után az adómentes bankjegykontingensen felül kibocsátandó bankjegymennyiség után milyen adót fizessen a nemzeti bank az államnak. Az Osztrák Nemzeti Bank 88. és 89. §-ai intézkednek az adóköteles bankjegyforgalom adókulcsának megállapításáról és itt a fedezet arányában automatikusan változik az adókulcs, amely a leszámítolási kamatláb plusz — a fedezet nagyságához arányítva — $1\frac{1}{2}$ —2%. Ez azért logikus, mert az érckészlet növekedésével a bank is nyer elasticitásában, s aranyállományának növekedését szívesen elősegítenénk a bankjegyadó csökkentésével. Minthogy mi a magyar jegybanknál az egyharmad fedezet mellett foglalkozunk állást és nem pedig a fokozatos, később automatikusan emelkedő fedezeti rendszernek vagyunk hívei, ennél fogva a bankjegyadót is lehetne fixírozni és pedig legcélszerűbbnek látszanék egy 1 — $1\frac{1}{2}$ százalékos bankjegyadó, a mindenkorai váltóleszámítolási kamatláb felett. A kulcs, illetőleg a legalacsonyabb adószázalék épp úgy mint azelőtt, s mint az Osztrák Nemzeti Bank alapszabályaiban, 5% lehetne.

Intézkedni kell továbbá arra vonatkozólag is, hogy a Magyar kir. Állami Jegyintézet által kibocsátott *államjegyek hogyan cseréltesse be*. Ausztriában is az volt a helyzet az Osztrák Nemzeti Bank működésének megkezdésekor, hogy forgalomban voltak az Osztrák-Magyar Bank által kibocsátott „Deutsch-Österreich“ bélyegzővel ellátott bankjegyek, amelyeket a Nemzeti Bank tartozott a saját bankjegyeire kicserélni. Nálunk az államjegyek bevonásáról, illetőleg azoknak

a Magyar Nemzeti Bank kényszerforgalommal felruházott bankjegyeivel való kicseréléséről kell az alpszabályoknak intézkedniök. Itt az a propozíciónk, hogy addig, amig egy más pénzrendszerre át nem térünk, illetőleg egy új valutaszabályozás nem fog pénzünk értékében döntő szerephez jutni, addig nem lényeges az államjegyek átcserélése.

Az időpont az átcserélésre ugyanis nem alkalmas. Nem ismerünk még mindig egy nagy tehertételt, a jóvátételi kérdés szabályozását. Amig az teljesen szabályozva nincs, amig volt ellenfeleinkkel minden pénzügyi, gazdasági és szolgáltatási kérdésben a teljes megállapodás nincs meg, és amig kereskedelmi-
leg a környező államokkal nem szerződünk, addig semmi szükség új valutára való áttérésre. Amig a valutát csak igen alacsony nivón tudjuk stabilizálni, és amig csak arról van szó, hogy államjegyekről bankjegyekre térjünk át, addig semmi szükség új valutára, amely tulajdonképpen nem is volna új valutarendszer, hanem csak a koronának egy újabb elnevezése. Ausztriában próbálkoznak a shilling behozatalával és azt mondják, 10.000 osztrák korona egy shillinggel volna egyenlő. Tovább még ők sem haladtak, pedig náluk már másfél éve stabil a korona. Mi történné Ausztriában, ha tényleg áttérnének ily alapon a shillingre? Semmi, csak a pénznem elnevezése változna, mert még sincsen meg az osztrák koronának, ha mindjárt shilling névre hallgat is, az a hátvédje, mint az angol shillingnek. Lenne Európának két shillingje, egy angol és egy osztrák, amelyek azonban a nemzetközi pénzforgalomban egy kalap alá — legalább egyelőre — nem kerülhetnének. Mindaddig, amig a tiszta arany valutára való áttérés lehetősége megteremtve nincs, maradjunk meg a koronánál, mert csak a külső formát belső tartalom híján megváltoztatni nem érdemes, s amellet a jövő valutapolitikai tervek szempontjából is káros.

A Népszövetségi Pénzügyi Bizottság konszolidált államháztartást és ezzel egyidejűleg konszolidált jegybankot, stabil rázkódtatásoktól mentes valutát kíván. Hogy a normális előirányzatok a valuta szeszélyeinek alávetve ne legyenek, legfontosabb teendő a paritás megállapítása, illetőleg, minthogy ma paritásról beszélni nem lehet, a *reláció kérdése*. Arra is természetesen ügyelni kell, hogy a reláció ne csak lefelé, hanem fölfelé se legyen ingadozásnak, kilengésnek alávetve, mert a három évvel ezelőtt nálunk lejátszódott események, de Romániában a közelmúltban a lei emelkedése nyomán támadt gazdasági katasztrófa is beigazolta, hogy épen olyan veszélyes az emelkedő, mint a hanyatló valuta.

Ausztriában a stabilizáció keresztülvitele után, amikor már az egész gazdasági élet berendezkedett a stabil koronára, az osztrák korona egyszerre lassankint emelkedni kezdett. Az emelkedő korona majdnem olyan idegességet és nyugtalanságot

váltott ki az osztrák gazdasági életből, mint amilyen nyugtalanságot idézett elő a hanyatló korona. Ottó Bauer, az osztrák parlament pénzügyi bizottságát az osztrák korona emelkedése miatt ülésre hívatta össze és ott felvilágosítást kért, hogy a kormány tervszerűen készíti-e elő az osztrák korona emelkedését és kérte, hogy minden újabb megrázkódtatást ki kell kerülni és az osztrák korona további emelkedését meg kell akadályozni.

A reláció megállapítása nem könnyű dolog. Hüen, minden befolyástól mentesen kell kifejezésre jutnia benne az ország allampénzügyi és magángazdasági helyzetének. *Fellner* Frigyes írja „A valuta rendezése Magyarországon” című munkájában, hogy a valuta rendezésénél megoldásra váró problémák egyik legnehezebbike a reláció megállapítása volt. Sőt a régi jegybank alapszabályaiban igen szigorú intézkedés foglaltatott arra az esetre, hogy ha a bank a paritást nem tudná tartani, ez egyenesen a szabadság elvesztését vonná maga után. Az Osztrák-Magyar Bank alapszabályainak 111. §-a intézkedett arról, hogy a bank köteles a paritás fenntartásán örködni, amit a következő szavakkal fejez ki: „Ha az Osztrák-Magyar Bank nem felel meg azon kötelezettségének, mely szerint tartozik minden rendelkezésre álló eszközzel gondoskodni arról, hogy jegyeinek a külföldi váltók árfolyamaiban kifejezésre jutó értéke a koronaérték törvényes pénzlába paritásának megfelelően állandóan biztosítva maradjon, ez, kivéve az említett kötelezettségének, a Monarchia mindkét államában törvényes uton egyidejűleg történt ideiglenes felfüggesztésének esetét, a szabadság elvesztését vonja maga után, ha csak erőhatalom — vismajor — által előidézett és mindkét kormány által elismert közvetlenül akadályoztatás esete nem forog fenn.”

A paritás fenntartásának normális viszonyok idején legfontosabb támasza a jó *devizapolitika*. A nem készfizető bankok nagyrészt devizapolitikájuk útján tudták normális viszonyok idején fenntartani pénzüik értékállandóságát. Még olyan bank is, mint a francia jegybank, a háborút megelőző legutóbbi években — egyéb eszközök felhasználása mellett — devizapolitikát folytatott, nem csupán azért, hogy valutájának értékállandóságát fenntartsa, de hogy aranya kiszivárgását megakadályozza; a szokásos aranyprémium és kamatlábemeléssel a jó devizapolitikát hatályosabbnak találta. Az 1908. évi bankszakértői bizottság az Osztrák-Magyar Bank devizapolitikáját mintaszerűnek ismerte el, a közös bank még annak idején Wekerle és báró Plener által kezdeményezett és lefektetett devizapolitikáját az évek hosszú során át a tökéletességig fokozta, úgy, hogy csak annak révén vált lehetségessé az a lehetetlennek látszó helyzet, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiában passzív fizetési mérleg mellett a valuták ingadozása, illetőleg kilengése a legminimálisabbnak volt mondható.

Knapp elméletének gyakorlati indokolását az Osztrák-Magyar Bank devizapolitikáján mutatta be, azt hozva fel, hogy az Osztrák-Magyar Bank nem készfizető bank, s mégis devizapolitikája révén paritásfenntartási kötelezettségének eleget tudott tenni. A lényege ennek a devizapolitikának abban csúcsosodott ki, hogy lehetővé tette és biztosította az aranynak megtartását a belforgalom számára akkor, amidőn a nemzetközi fizetések teljesítésére egyéb eszközök használhatók fel. Az Osztrák-Magyar Bank devizapolitikájának követője volt az orosz állami bank. Oroszország ugyanis — amely az összes európai jegybankok között a legnagyobb aranykészlet felett rendelkezett — békében a berlini Mendelsohn bankcégnél nagy devizakészletet tartott, s valahányszor a rubel Berlinben 2.16 fölé emelkedett, adott rubelt és ha 2.16 alá esett, vett rubelt, s így törekedett a paritást fenntartani, s nem egyszer volt érezhető a bécsi piacon is ennek a bankcégnek intervenciója a rubel érdekében. A háborút megelőző időben a valuta kilengése igen minimális volt. Az 1911. évi Lukács-féle bankszabadalom törvényjavaslatához egy mesteri indokolás volt hozzáfűggesztve, amelynek mellékletei tartalmazták a reánk fontosabb külföldi fizetési eszközök, a márka, a svájci frank, a font árfolyamingadozását évekre visszamenőleg. Ezekből az összeállításokból kiviláglott, hogy a devizák alig számbajöhető ingadozást mutattak.

Sokszor a valuta ingadozása nem gazdasági okokra volt visszavezethető, hanem bizonyos állami funkciók jutottak a váltoárfolyamokon kifejezésre. Így sokszor volt tapasztalható, hogy május és november vége felé a márka nálunk megdrágult. Ezt az aránylag nagy kilengést azzal magyarázták, hogy az állam a június és december 1-én esedékes koronajáradék szelvények beváltására szükséges összeget a német piac rendelkezésére bocsátotta. Ugyanakkor természetesen tapasztalható volt, hogy a girokövetelések csökkentek, mert circa 10 nappal a szelvények esedékessége előtt átutalta a kormány a lejáró szelvények összegét a szelvénybeváltó helyeknek. Ma természetesen ezek a nuancebeli eltolódások alig volnának észrevehetőek, de hangsúlyozzuk ismételten, hogy mi a jegybanknak kettős szerepet szánunk, és pedig, az első etap a reláció állandósításáig terjed, s a második, amikor már nincsenek valutastabilizálási gondok, amikor a valuta már nincsen ingadozásnak kitéve. Stabil valuta mellett egyes külföldi fizetési eszközök kilengése már inkább gazdasági hatásokra és nem spekulációs körülményekre vezethető vissza.

Sokan figyelmeztetnek azonban arra, hogy a régi jegybanknak ez nem volt tulbecsülendő tevékenysége, mert a viszonyok is kedveztek neki, sőt természetesnek találják, hogy nem készfizető jegybank dacára is az Osztrák-Magyar Bank a paritást fenn tudta tartani, mert a kilencvenes évektől kezdve, az

Osztrák-Magyar Monarchia gazdaságilag igen erősen fejlődött, nagy volt az általános gazdasági jólét, és így a jegybanknak is könnyebb volt a valuta paritásán örködni. Ha koncedáljuk is azt, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az Osztrák-Magyar Bank vezetősége nagy körültekintéssel intézte a valuta-védelmi politikáját. Ennek illusztrálására fölemlítjük, hogy 1901. augusztus 8-án Ischlben Böhm-Bawerk osztrák, Lukács magyar pénzügyminiszter, Bilinsky bankkormányzó megállapodtak abban, hogy a jövőben a két állam, Ausztria és Magyarország minden, az államokhoz befolyó aranyat az Osztrák-Magyar Banknak adják át és nemzetközi fizetéseket a bank útján fogják teljesíttetni. Csak a teljesség kedvéért említjük meg, hogy a jegybank a devizapolitika céljaira tartott devizakészletet az egyéb aktívák címén teljesen elkülönítve kezelte, mert hiszen az érckészletbe nyíltan csak 60 millió korona összegű devizát számíthatott be, azt az összeget, amennyivel a két állam a jegybanknak tartozott. Éppen azért is rendkívül ajánlatos, hogy a jegybank működésének felvételekor, mielőtt a reláció megállapítottatott volna, s a valuta stabilizációja biztosítottnak látszik, a felállítandó Magyar Nemzeti Bank az Osztrák-Magyar Bank devizapolitikájának tanulságait a maga javára értékesítse.

A devizapolitika mellett egy másik hathatós valutavédelmi eszköz a *kamatláb-politika*. Ez nem a legutolsó aranyvédelmi eszköze a jegybanknak, de mindenesetre a legkétélűbb fegyvere. Amennyire aranyvédelmi eszközül hat a kamatláb felemelése az által, hogy új tőkét csalogat az országba rentabilisabb elhelyezés végett, egyszersmind ugyanannyival drágítja a belföldi termelési hitelt, tehát kártékonyan befolyásolja a belföldi termelést, úgy hogy a jegybankok ehhez csak az utolsó esetben szoktak folyamodni. A régi közös jegybanknál valahányszor valuta-védelmi szempontból merült fel a kamatláb-csavar alkalmazásának szükségyszerűsége, mindenkor külön megindokolandónak tartotta ezt a főtanács. Minden ilyen esetben különösen figyelemztettek a devizaárfolyamok tartós feszültségére, amit a jegybanknak devizakészleteiből eszközölt eladásaival nem sikerült enyhítenie. Mivel pedig a bank alapszabályai értelmében minden rendelkezésére álló eszközt igénybe volt kénytelen venni a pénzérték fenntartása érdekében, rendszerint csak akkor került kamatlábemelésre a sor, ha már az aranyexport nem hozta meg a devizapiacon a várt könnyebbülést. Ilyen esetekben a jegybank kénytelen volt a kamatlábat olyan mértékben emelni, hogy a kamatláb legalább is a szomszédos Németország bankrátájának magasságára emelkedjék. Erről különben alig kell többet beszélnünk, mert a magyar jegybank sem fogja azt elsősorban igénybe vehetni a valuta megvédésére. De, — mint már korábban is említettük — a kamatlábpolitika irányításánál kettős cél tartandó szem előtt, az egyik a valuta védelme, a

másik a termeléshez szükséges tőkék kielégítése. Véleményem szerint az első, tehát az átmeneti idő alatt inkább a valuta-védelem, a reláció megtartása irányítsa a kamatlábpolitikát, nehogy előálljon az az eset, hogy a magyar szanálási akció Smith-je kénytelen legyen tiltakozni Ausztria Zimmermannjához hasonlóan a tultermelés, s annak következtében a tulságos fogyasztás ellen, — ami veszélyezteti, — mint Ausztriában, — a reláció megtartását, — ami ellen automatikus védelmi eszköz a kamatlábpolitika helyes irányítása. Természetes, hogy az átmeneti intézkedések leépítése után a kamatlábpolitika súlypontja a gazdasági élet által szükségelt hitelek megfelelő kielégítésére irányuljon.

Amíg normális viszonyok idején a paritás fentartását kellett a devizapolitikával alátámasztani, addig ma a *reláció*, illetőleg a koronának *stabilitását* kell fentartani. Hogy ettől a már megállapított relációtól időnként mennyi eltérés engedélyeztetik, azt a nagy nyilvánossággal már csak azon egyszerű oknál fogva sem szabad közölni, mert ez a spekulációt élesztené, amint nem tudta annak idején a nagy nyilvánosság azt, hogy az Osztrák-Magyar Bank 111. §-ban foglalt vis-major esete mikor áll be, vagyis abban az esetben, ha a paritást az Osztrák-Magyar Bank nem tudná tartani, még sem járna az a szabadság elvesztésével, azaz melyik az az alsó határ, melyre pénzünk értéke a külföldi váltóárfolyamokban kifejezve lesüllyedhet, s a jegybank még sem veszti el szabadságát. Az következik ebből, hogy mind a két államnak, Magyarországnak és Ausztriának egyaránt volt egy titkos megállapodása, illetőleg egy titkos pótszerződése az Osztrák-Magyar Bankkal, amelyben körül volt írva, hogy a vis-major esete mikor áll elő és mennyi lehet az a valutakilengés, amely a szabadság elvesztését még nem vonja maga után.

1908-tól 1914-ig egy fél százaléknál nagyobb kilengést a valuta alig tüntetett fel. Ebből joggal következtethető az, hogy circa fél százalék lehetett az értékhatár, amelyen túl az államoknak az Osztrák-Magyar Bankkal kötött szerződése alapján a valuta kilengést nem mutathat. A háború alatt ez a helyzet lényegesen megváltozott és nemcsak nálunk, hanem mindenütt felfüggesztették a banktörvényt, mert a pénzérték erősen lefelé csuszott, illetőleg a jegybank a koronát tartani nem tudta.

A háború következtében az Osztrák-Magyar Bank aranykészlete, valamint a külföldi piacokra szóló váltók és követelések állománya, — mint az Osztrák-Magyar Bank 1917. évi üzletévééről kiadott jelentése is kiemeli, — jelentékeny változást szenvedett. Mint ismeretes, a hadvezetőség és közéleti céljaira elkerülhetetlenül szükségelt áruk kifizetése végett külföldi piacokra szóló váltókból, külföldi jegyekből és követelésekből állandóan nagy készletek tartása vált szükségessé,

az igényelt külföldi fizetési eszközök megszerzésére jelentékeny mennyiségű rudaranyat és aranyérmet kellett a külföldre kivinnünk. Ennek folytán a bank aranykészlete, amely 1913 december 31-én 1240 millió koronát tett ki, fokozatosan csökkent, úgy hogy már 1917 december 31-én csak 261 millió koronát képviselt. A bank aranykészletének apadásával fokozatosan romlott valutánk a nemzetközi viszonylatban és a korona disagioja a külföldi fizetési eszközökkel szemben állandóan emelkedett. Éppen ezen oknál fogva 1916 január havában Holló Lajos interpellációt intézett a képviselőházban a pénzügy-miniszterhez, amelyben fejtegette, hogy tekintettel arra, hogy az Osztrák-Magyar Bank nem tudta a paritást fentartani, miért nem vonják meg tőle a szabadalmat. Erre az a válasz, hogy a privilégiumot a jegybank azon egyszerű oknál fogva nem veszithette el, mert hiszen a háborúnál — egészen természetes — nagyobb vis-major el sem volt képzelhető. Erre következett azután 1916. folyamán az első Devizaközpont felállítása, amellyel kapcsolatban a szabad devizaforgalmat megszüntették és amelyre — több-kevesebb változtatással — ma is a valutaszabályozás és a pénzérték fentartásának nehéz, nem éppen irigylendő feladata hárul. Hogy azután a Devizaközpont ennek a feladatának hogyan tesz eleget és a pénzérték fentartásáról hogyan gondoskodik, az ez alkalommal nem tartozik ide.

Ezzel tulajdonképen végére is értünk annak, amit a felállítandó magyar jegybankról kívántunk elmondani, most még csak egész röviden arról a *hatásról* próbálkozunk megemlékezni, amelyet a *magyar jegybank felállítása váltana ki* a gazdasági életből.

A jegybank felállításának üdvös hatását elsősorban a pénzforgalom fogja megérezni. Az infláció megszűnésével, a korona stabilizációjával kapcsolatban ismét elérkezik a becsületes munka ideje, amikor a termelésnek nem kell a romló koronával kapcsolatos spekulációval számolnia.

Maga a Népszövetség Pénzügyi Bizottsága jelentésének jegyzőkönyve is kiemeli, hogy a szanálási programot, a jegybank felállítását feltétlenül keresztül kell vinni, mert különben a korona értékét stabilizálni nem lehet. A stabilizált korona értékének össze kell esnie a korona belföldi értékével, vagyis meg kell felelnie a korona valódi vásárló erejének. Nem tartható fenn ugyanis az a helyzet, amelyet nálunk a magyar kormány hosszú időn át követett, amikor a Devizaközpont útján a korona valódi értékénél jóval magasabb árfolyamot igyekezett fentartani. Ez a politika — emeli ki a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának jelentése, — meg kell, hogy szűnjön, még mielőtt az ujjaépítési terv életbe lép. Ha a szabad piac valódi árfolyama mellett az igazi értéket hűen

visszatükröző árfolyamtól eltérő hivatalos korona kurzust tartanánk fenn, akkor hiábavalóvá válik minden ujjaépítési terv. Fontos, hogy a szabad piaci árfolyamtól eltérő hivatalos árfolyam ne gyakoroljon többé közvetett befolyást a szabad piaci árfolyamokra és hogy az ujjaépítési időszak kezdetén már biztosítva legyen, hogy az alap, amelyen a stabilizáció megtörténik, reális alap legyen, vagyis a korona igazi vásárlóerejét tartsa meg, függetlenül minden mesterséges befolyástól.

A stabil valuta mellett elveszíti hivatottságát a kötött gazdasági rendszer, ennél fogva mindazok az intézkedések, amelyek részint általános, gazdasági érdekeket, részint pedig külön kedvezéseket voltak hivatva termelési és értékesítési ágaknak nyújtani, lassankint és fokozatosan meg fognak szünni, leépítendőek és a szabadforgalom fogja successive a kötött gazdasági rendszer szerepét átvenni. Az áralakulás szempontjából le nem kicsinyelhető hatása van a szabadforgalomnak, mert amikor minden megkötöttség nélkül alakul ki az ár, sokkal könnyebben ellenőrizhető, hogy az pusztán a kereslet és kínálat hatása alatt jött létre, mint amikor különféle támogató intézkedések vannak hatással az árak kialakulására.

A jegybank át fogja venni a Devizaközpont szerepét a szó nemes értelmében, azonban ennek a helyettesítőnek nem az lesz a szerepe, mint ma, amikor a külkereskedelem irányítása a devizaforgalom koncentrációja szempontjából ugyyszólván az ő kezében van letéve. A Devizaközpont, mint Ausztriában, fenmaradhat, azonban nem az lesz a működési köre, ami ma, hogy kénye-kedve szerint bírálja el a devizaigényeket és ezáltal a termelés menetébe is beleszólást nyerjen, mert ha például valamely iparágban nem utal ki nyersanyagra elegendő devizát, az az iparág erős korlátozásnak lesz produktívitasában alávétve, hanem csak mint a valuta őrének szabad szerepelnie, azaz arra ügyelnie, hogy a koronával illegitim üzérkedések ne folyjanak és a nehezen kialakult relációt szilárdan fentartsa.

A Népszövetség Pénzügyi Bizottsága arra is nagy súlyt helyez, hogy a valutapiacon teljes szabadság uralkodjon, mert szerinte a pénzügyi stabilizációnak és a korona való értékének problémája csak a teljes valutaszabadság mellett érhető el és biztosítható.

A jegybank megerősödésével, a valutapolitika javulásával lépést fog tartani az állami pénzügyek javulása is. Ausztriában az államháztartás deficitje 1923. első felében 55.6 millió aranykoronával maradt az előirányzat mögött. Az év második felében már 25%-kal kevesebb volt a deficit, mint a költségvetési előirányzat. Az államháztartás egyensúlya tehát a jegybank működésével és a reláció megteremtésével helyre van

állítva, s tulajdonképen innen, azaz az államháztartás egyensúlya helyreállításával fog kezdődni gazdasági konszolidációnk.

Hosszu ideig a legnagyobb bizonytalanságban éltünk és Damokles-kardként lebegett fejünk felett a féltő érzés, hogy a külföldi kölcsönt volt ellenfeleink elgáncsolják és így tovább fogunk a bizonytalanság felé haladni és nem fogjuk a kivezető utat a valutakaoszból megtalálni. Szerencsére a jobb belátás kerekedett felül volt ellenfeleinknél és a külföldi valutára szóló kölcsönt biztosították Magyarország gazdasági felsegítése számára és ennek a külföldi kölcsönnek lesz az a nagy hivatása, hogy általa a normális gazdasági viszonyok hozzánk visszatérjenek. Ennek a gazdasági regenerálódásnak legelső és legfontosabb kiindulópontja az önálló jegybank felállítása, amely a megvalósulás stádiumába jutott a külföldi kölcsön révén, s az első állomását fogja jelezni annak a nagy gazdasági átalakulásnak, amelynek saját érdekünkben sürgősen meg kell indulnia.

Legyen a Magyar Jegybank tényleg a bankok bankja, amint ezt a Népszövetségi Bizottság jegyzőkönyve is célozza és legyen működése olyan sikeres, mint a sokszor ok nélkül ócsárolt Osztrák-Magyar Bank munkássága, amely a háboru kitöréséig — tőkeszegénységünk mellett is — Középeuropának egyik legjobban vezetett és elég jól fundált bankjegyemittáló intézete volt.

Domány Gyula.

Közlemények és ismertetések.

Pénzügyi politika.

Heller Farkas: Pénzügyi politika. I. A közületi kiadások. Budapest, 1922.
Németh József kiadása, IV. 107. l.

Közgazdasági irodalmunknak alig van ma nagyobb teljesítőképességű munkása Heller Farkasnál. Egyre-másra írja meg a közgazdasági tudomány magyar standard-munkáit s könyvei — akár magyar, akár idegen nyelven jelennek meg — rövid idő alatt érik meg második kiadásukat. De különös, hogy mikor Hellert már régóta a magyar tehetség legkiválóbb értékei közé sorolják, aránylag mégis mennyire mostohán bánnak vele, mikor az elismerésnek bizonyos külső jeleiről van szó. Azon a nagyszabású és mélyenjáró tanulmányon kívül, melyben a magyar közgazdaságtan másik kiváló munkása, Balás Károly, foglalkozott Heller Közgazdaságtanának első kötetével, alig találunk jószándékot arra, hogy folyóirataink beszámoljanak legyen Heller tudományos pályájának egyre távolabbi területekre eső állomásairól.

Azt a nagy adósságot, mely Hellerrel szemben mindjobban felhalmozódik, részben törleszteni kívánom azzal, hogy Hellernek az újabb időben megjelent néhány munkájáról megemlékezni szeretnék. De mikor szerény kísérletem első látható jelét közrebocsátom, abban a reményben teszem, hogy különösen a fiatalabb írói nemzedék követni fogja példámat és Heller munkáit mind szélesebb körökben fogja ismertetni. Nem elég mindig csupán bensőnkben örülni azon, hogy nagy szerencse ért bennünket. Illő dolog gyakran örömünket másokkal is megosztani.

A könyv, melyről írni kívánok, címében megadott tárgya révén is felkelti érdeklődésünket. Hiszen a pénzügytan elméletével szemben nem, (legfeljebb annak tartalmába foglaltan), szoktak foglalkozni s akkor is csak szórványosan a pénzügyi politikával s Heller munkája — mint az előszóban maga is jelzi — tulajdonképpen kísérlet a pénzügytan kérdéseinek realiztikusabb és bizonyos fokig újszerű szempontból való tárgyalására.

A pénzügytan elméletével szemben a pénzügyi politika a gyakorlati élet sokoldalúságának tudománya, melynek nagyon fontos jellemvonása, hogy a történeti lefolyás konkrét alakulásaiba is belenyúl. *Kiragadni az élet sokoldalúságából a pénzügyi feladatokat s a közületi lét szükségleteinek tervszerű és legcélszerűbb kielégítését keresni:* ez a pénzügyi politika célja. S a pénzügyi politika tartalmát nem lehet kimeríteni a közületi bevételek előteremtésének módozataival, a bevételek mellett nem

lehet a kiadások kérdését sem mellőznünk, különben a pénzügyi politika ütőerét vágnók el.

A pénzügy szerepét a közületi életben szemlélve, Heller hivatkozik Schmoller vizsgálataira, melyek kimutatták, hogy az államalakulásnak egyik legdöntőbb tényezője a pénzügyek kialakulásában rejlik. Nagyon szépen igazolja ezt a kezdetleges államéletnek a modern állami létbe átszökkenő fejlődésével. A história bizonyítja, hogy a nemzeti nagyság rendesen a pénzügyi evolúció korával esik össze. Sokszorosan boszulja meg magát a nemzet elmaradásában a pénzügyek terén gyakorolt okatlan szűkkeblőség. S viszont, ki kételkedik benne, hogy Anglia hegemoniájának legfőbb alapja a közületi célokkal szemben tanúsított páratlan bőkezűsége?

Mi a közületi kiadások főtényezője? Mi dönti el elsősorban a kiadások nagyságát? *A közületi cél körülhatárolása.* Minél több e célok száma és bőségebb a tartalmuk, annál több kiadást emésztenek meg; s a közületi célok sokasága közül mennél többet vonnak magukhoz a magasabb vagy alacsonyabb rendű közületek, annál több áldozat teljesítése is hárul reájuk. Heller pénzügyi politikájának egyik — szerintem — legértékesebb tanulsága már könyvének elején elevenedik meg előttünk. Az, hogy a közületi kiadások összesége nem ér véget az állam kiadásainak kutatásával; hogy a helyi, sőt a társadalmi közületek is a közületi célok egész légiói érdekében eszközölnek kiadásokat *s a közületi életből a közületekre nehezedő terhek tökéletes képét csak úgy szerezhethnők meg, ha az ezerfelé szétfutó szálakat mind össze tudnók fogni.* De szükség van legalább is az állami kiadások mellett a községi (városi) közületi kiadások ismeretére is, hogy a kérdést egyáltalán megfoghassuk.

A közületi kiadások áttekintését nyujtva, Heller a szabad társadalmi egyesületekből indul ki, melyek nem alapulnak kényszeren. Ezeknek is vannak olyan kiadásaik, melyek a társulás természetéből folynak. Ugyanigy van a kényszerközületnél is, ahol elsősorban magának a szervezetnek kiadásai merülnek fel. S amint a szabad társulásnál más organizációt és más kiadásokat kíván az országos társulás, mint a csupán helyi egyesülés, úgy a kényszerközületek sorában is nagy a különbség a helyi közületek igényei s az állam szervezeti kiadásai között.

Amde már a kényszerközületek legalsó rangszámát viselő községek kiadásai sem merülnek ki a szervezeti kiadásokkal. A szerint, amint a történeti fejlődés több vagy kevesebb — kisebb vagy nagyobb — közületi cél megvalósítását utalta vagy engedte át ezek hatáskörébe, meg fog duzzadni vagy alacsony marad ezek kiadásainak vonala. E tekintetben országonkint a legkülönbözőbb helyzettel találkozunk. A városok kiadásainak jellegzetes különbsége a községekével szemben, hogy azok nemcsak mennyiségileg nagyobbak a községekéénél, hanem minőségileg is változást hoznak magukkal. Magam statisztikai vizsgálódásaiból is — melyeket a városok háztartása körül végeztem — tudom, hogy aszerint, amint az egyszerű falusi kultúra a városok egyes típusaiban fokról-fokra jobban közeledik a civilizáció felé, a városoknak egyre fokozódó mérvben bukkannak fel olyan szükségletei, melyeket a primitív falusi élet nem ismer. Az állami kiadások nagyobb terjedelme — ami önként adódik — szintén nemcsak mennyiségi, hanem minőségi is. Ujabb kiadási csoportokkal találkozunk az állami élet terén, melyek a községi és városi életben nem is fordulhatnak elő. Végeredményben tehát *a közületi célkitűzés mellett a közületek köre és jellege lesz az a másik tényező.*

mely eldönti azt, hogy milyen kiadásoknak kell az egyes közületeken belül felmerülni. Am a közületi szükségletek sehol sem lépnek fel csupán egy közület keretében. Mindenütt a közületek sokasága közt oszlanak meg s a kényszerközületek a szabad társas egyesülésekkel is osztoznak azok kielégítésében. A kielégítés mértéke a történeti fejlődés mellett a lakosság hajlamaitól és műveltségi fokától függ.

A továbbiakban Heller a kiadások egyes csoportjait veszi sorra, nagyon érdekes módszer segítségével. Az egyes kiadascsoportok tartalmát ismertetve, beszámol mindig azok történeti fejlődéséről, a felfogásról, melyet felőlük a különféle korok tápláltak, a statisztikai számaira támaszkodva kifejezi jelentőségüket s mindenütt a magyar viszonyokat is teljes méltánylásban részesíti. Különösen arról a nagy *statisztikai* készületről kell megemlékeznünk, mely egyébként Heller e könyvéből lépten-nyomon kiütöközik. Heller tudja jól, hogy a pénzügyi politika nem egyenlő a pénzügyi statisztikával. De egyik legfőbb eszközüül használja utóbbit rendszerének kiépítésénél. Elmondhatjuk, hogy e részben roppant nehézségekkel kellett megküzdenie. Mert hiszen, ha a nemzetközi statisztika általában *nem* az a terület, ahol rugalmas talajon járhat mindig a kutató, mennyivel inkább nem az a pénzügyi statisztika nemzetközi hálózata, ahol csak a legnagyobb óvatossággal lehet — az összehasonlítási alap örökös változása folytán — valami eredményt is elérni. Annál több elismerés illeti meg Hellert, hogy a pénzügyi statisztika zengugos vidékéről is ki tudta választani azt, ami a pénzügyi politika céljainak beállítására felhasználható.

A *közjogi* kiadások nagysága tekintetében a fejlődő közszellem hozott nagy változásokat. Az udvartartás korábban tul-tengő költségei a parlamentáris kormányzat elterjedésével mindinkább hátraszorultak az államkiadások sorában. Heller figyelmeztet arra, hogy a civillista ma oly csekély hányadát teszi az állami közület kiadásainak, hogy csak a tudatlanság kihasználására épített célzatosságot lehet látni azokban a hangulatkeltő fejtegetésekben, melyek egy vagy másik állam államformájának kérdésébe is belekeverik az államfővel járó összegek kevesebb vagy nagyobb voltát. Hasonlóképpen Heller úgy véli, hogy a képviselői állás dotációjának vagy tiszteletbeli voltának kérdése is pusztán politikai kérdés, mely az ország gazdasági és politikai összetétele alapján ítélendő meg. A pénzügyi szempont itt is merőben alárendelt jelentőségű.

Annál inkább *nem* az: a *hadügyi* kiadásoknál, melyek a modern államoknál az állami budgetnek különösen magas hányadát foglalják le. Heller körültekintő vizsgálataira jellemző, hogy a hadsereg kiadásainak a múlt század utolsó évtizede alatt tapasztalt gyors emelkedésében nemcsak a fokozódó drágaság hatását látja megnyilvánulni (nem szólva persze a hadseregek fejlesztésével járó költségtöbbletről), de figyelmeztet arra is, hogy a védő-vámos politikának is lehetnek és *vannak* is pénzügyi kihatásai. Egyébként magyar szempontból különös fontossággal bír Hellernek az a tudományos megállapítása, hogy a zsoldos, toborzott hadsereg mennyivel többbe kerül, mint az állandó hadsereg. Az igazi indok: az államnak a fizetések és a zsold megállapításánál sokkal inkább kell az egyéb kereseti viszonyok lehetőségeihez alkalmazkodnia, mint az általános védőkötelezettség elve mellett. A világbékét óhajtó pacifizmus talán fejszóvalva veszi tudomásul Hellernek azokat a fejtegetéseit, melyek a hadügyi kiadások nivón-tartására vonatkoznak. De sajnos, a nemzetközi jogba

beleplántált Népszövetség ellenére is igazat kell adnunk Hellernek abban, hogy a hadügyi kiadások mértékét a nemzet nem saját akaratával szabja meg, hanem a többi nemzettel kénytelen lépést tartani; a késlekedés itt a nemzet önállóságának veszedelmével járhat. De abban is, hogy a szakértelem fejlődésével s a bevásárlásoknak kereskedelmi alapon való megszervezésével a hadügyi kiadásokat a hadügyi igazgatás céljaira jobban ki lehet használni.

A *külügyi* kiadásoknál Heller felemlíti, hogy ezek ma látványosan — a romlott valuta miatt — nagyon nagy összegeket igényelnek; rendes időben azonban az összköltségeknek kis %-át teszik a külügyi költségek. De kérdeim, ha az állam polgáraival szemben ugyanolyan áldozatkészséget követelne egyesek részéről, mint amekkora buzgalmat a társadalom széles rétegei egyéni jövedelmeik kialakításánál, nem sülyedne-e ismét a kiadások pénzügyi jelentősége, ha az államnak esetleg többet is volna módjában e fontos célra költeni, mint jelenleg.

Teljes mértékben osztom Hellernek azt a felfogását, hogy az u. n. *közigazgatási* kiadások körülhatárolása egyike a legnehezebb feladatoknak s főként a nemzetközi összehasonlításokat kell itt gyanuval kísérni. De ha a rendelkezésre álló adatok elbírálása valóban nehéz is, azt kell hinnem, hogy az a szám, melyet Heller Magyarország 1911. évi közigazgatási költségeinek végösszegéül közöl (134 millió korona) elég magas arra, hogy a közigazgatásnak annyiszor emlegetett egyszerűsítését egyszer komolyan fontolóra vegyük. Igaza van Hellernek abban, hogy az illetményekkel való túlságos takarékoság csak rosszabbá teszi a közigazgatást; erre klasszikus példa a mai Magyarország, melynek döcögő közigazgatása nem kis részben alkalmazottainak nyomorúságos fizetésén mulik. *A szükségesnél egy fővel sem több, de jól dotált közigazgatási személyzet munkásságának hatása oly gyorsan jelentkeznék a közgazdasági életnek is felvirágoztatásában, hogy Magyarországon minden gondolkodó ember csak üdvös változtatokat várhatna egy koncepciós közigazgatási reformtól.*

Az *oktatásügy* kiadásaira vonatkozólag Heller megjegyzi, hogy ezek erősen növekednek, minthogy az oktatásügy általában nem olcsó szükséglet. De rámutat arra is, hogy Magyarországon ezen a téren még sok a teendő. S igazat kell adnunk neki abban is, hogy míg egyfelől a közműveltség a nemzeti erőnek egyik legfontosabb forrása s ezért a sok áldozat is kevés, melyet érdekében hozunk, másfelől törekedni kell az állam és egyéb közületek között helyes munkamegosztást teremteni e kiadások terén. *A magyar állam valóban — úgy hisszük — ma szegény, hogy mindazt a sok teendőt ellássa, mely itt feléje tekint. De a magyar társadalom és közgazdaság elég tehetős arra, hogy az állam segítségére siessen.*

Az *igazságügyi* kiadások tárgyalása felhívja a figyelmet arra hogy ezek között mindinkább előtérbe jutnak a dologi természetűek. Főkép a börtönügy humánus fejlődése okozza ezt.

A *közgazdasági* kiadások a gazdasági liberalizmus tanításaival szemben tulajdonképpen ellenmondást képeznek. De az újabb gazdaságpolitikai irányok határozottan azt tartják, hogy a köz pénzéből való áldozatoktól nem szabad visszariadni akkor, ha munkaalkalmak teremtéséről vagy szunnyadó erők életre-keltéséről van szó. A háboru utáni válság ezt az igazságot még oly államokban is közkeletűvé tette, mely eleddig elég mereven elzárkózott az állami beavatkozás gondolatától. Magunk is azt valljuk, hogy a jól kitervelt közgazdasági kiadások, melyeket az

állam eszközöl, a — közvetve — pénzügyileg is gyümölcsöző kiadások közé tartoznak.

Éppen az a körülmény, melyet az imént érintettünk, valószínűvé teszi, hogy a közel jövőben a közgazdasági kiadások csökkenését nem remélhetjük. A háború és utókövetkezményeinek válsága által megviselt államoknak minden erejükkel azon kell törekedni, hogy közgazdaságukat erősítsék. De fokozott mértékben áll ez — s itt is egyezik véleményünk Hellerével — a *szociális* kiadások terén, melyeknek gyökere a szociálpolitika ama nagy fellendülésében van, mely a XX. századnak főjellemvonása. Bármily nehéz is a kiadások összegét megállapítani, kétségtelen, hogy a legkülönbözőbb tárcák kiadásai között nagy számmal huzódnak meg olyan tételek, melyek a kevésbé tehetős társadalmi osztályok irányait akarják javítani. Magyarországon e tekintetben még messze vagyunk a kívánatos optimumtól.

A *pénzügyi* kiadásokon Heller az állami célok számára szükséges eszközök előteremtésének kiadásait érti. Ezek aránya a közületi lét fejlettségével fordított arányban áll. Ez mindenestre így van. Nem tudom azonban, hogy teljes mértékben megáll-e — látszatra legalább nem áll meg — Hellernek az a fel fogása, hogy a pontosabb ellenőrzéssel együtt csökkenik a kiadások jelentősége. Talán igen, ha a pontosabb ellenőrzés azt eredményezi, hogy az állami bevételek összege jelentékenyen emelkedik. Zavaros időkben azonban, mint aminők a maiak, mikor az államnak új meg új bevételi források után kell néznie s ezek biztosítása végett a pénzügyi adminisztráció kereteit tágítani, nincs kizárva, hogy a pontosabb ellenőrzés előnyeit megemészti az így felmerült többletköltségek. Ebbe a gondolatmenetbe azután beilleszthető Hellernek az a megjegyzése, hogy a pénzügyi kiadások csökkenésének nem csekély forrása a gazdasági jólét emelkedése. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a lakosság teljesítőképességének emelkedésével párhuzamosan az állam jövedelmi forrásainak eredménye is meg fog duzzadni.

A közületi *adósságok utáni kiadások* főbb tételei a kamatszükséglet és a törlesztések, romlott valutájú államokban a váltóárfolyamok különbözetének költségei stb. Heller azt mondja, hogy ezek a kiadások is csökkennek a közületi lét kifejlődésével és megszilárdulásával. Különösen a hitelélet megszilárdulása az, ami jó hatással van a kiadások csökkenésére. Minden államnak, mely a gazdasági előbbrehaladás útjára került, meg van a reménye szerintünk is arra, hogy adósságainak évi terhe csökkeni fog. Megnyugtató tudat ez akkor, mikor a magyar állam mostanában sokat vitatott külföldi kölcsönére gondolunk. Heller különben itt kiváltképen bőséges statisztikát közöl e kiadáscsoportnak a népességhez való viszonyáról s a háborus viszonyok szülte helyzetről is beszámol. A pénzérték változása miatt az utóbira vonatkozó adatai azonban némileg talán veszélyeztetik a probléma tiszta áttekintését.

A munka következő két szakasza a szorosan vett a *községi és városi kiadásokkal* foglalkozik, e részben is bőséges statisztikai anyagot idézve. Heller vizsgálatait itt is magasabb szempontok hatják át. Fontosnak tartja, hogy azok a közületi teendők, melyeket — mint pl. a rendészet, a szegényügy, a közegészségügy és iskolaügy bizonyos feladatait — a község láthat el legjobban, éppen úgy a községek részéről feltétlenül ellátandó feladatok közé soroltassanak, mint ahogy általában a községek lakosságuk számára a civilizáció bizonyos fokának nyújtására akkor is kényserítendő, ha a szükséglet nélküliség alacsony fokán állanak,

Ez magával hozza azt, hogy a kényszerű kiadások körét a lehetőség határain belül meg kell szabni, ami viszont azt is feltételezi, hogy azok beállítását ellenőrizni kell. A városoknál a helyzet annyiban más, hogy ezek gyakran nagyon messze túllépik a kötelező kiadások mértékét.

A *magasabb önkormányzati testületek* kiadásai közül Heller kifejti, hogy ezeknek az állami közigazgatás és a helyi önkormányzat követelésén kívül nagyfontosságú teendőik vannak az utügy és a helyiérdekű vasutak hálózatának kiépítése körül, valamint a szegényügy és jótékonyosság ellátása terén. A *tartományi háztartás* kiadásai középhelyet foglalnak el az állami és a magasabb helyi közületi kiadások között. Heller ekkor tér át az *államszövetségek és a szövetséges államok kiadásaira*. Az utóbbiakra nézve jellemző, hogy minél jobban közeledik a szövetséges állam a teljesen egységes államhoz, az alkotó-államok háztartása annál inkább nyeri a tartományi háztartás jellegét.

Külön-külön szakaszokban veszi sorra Heller könyve a személyi és dologi kiadásokat, valamint a beruházásokat. A *személyi* kiadásokkal — ugymond — a pénzügyi politika az állami lét egyik alapkövét rakhatja le. De a pénzügyi politikát azért is érdeklik a személyi kiadások, mert a közületnek a magánosok részéről való kihasználása elsősorban ezek keretében gyakori, ha a XVIII. század óta e tekintetben a feszültség jelentékenyen engedett is erejéből. Nagy igazság rejlik különben is — mondja Heller — abban, hogy a közpénztárból élők gazdaságilag csak fogyasztók, s tulságos elszaporodásuk a termeléstől tulsok tagot von el. A közületnél alkalmazott nagyszámu személyzet pénzügyi szempontból valóban a közületi háztartás biztosításának egyik legfogasabb kérdése, s hogy a probléma helytelen kezelése (pl. a nyugdíjazások körül) mennyi bajt idézhet elő, erre vonatkozólag Heller számos példát hoz fel. Megszívlelésre méltók Hellernek azok a fejtegetései, melyek a magyar és angol közületi alkalmazottaknak a lakosság számához képest elfoglalt arányára vonatkoznak. Számításai szerint Angliában kisebb a közületi alkalmazottak száma így, mint a sokkal szegényebb és gazdaságilag fejletlenebb Magyarországon. *De nyomatékosan kell rámutatnunk arra a különbségre, melyet Heller már előbb említ fel: Angliának kevés, de jól fizetett alkalmazottja van. Követésre méltó példa.* Amig tehát egyfelől elvként kell, hogy szolgáljon az, hogy a tisztviselők száma a tényleges szükségletnek megfelelően, addig azt is szem előtt kell tartani, hogy a tisztviselő azon az anyagi színvonalon maradjon meg, mely anyagi függetlenségét és eme hivatalának megfelelő ellátását biztosithassa.

A *dologi* kiadások főkövetelményei: a kellő minőség, illetőleg a kivitel biztosítása, másfelől pedig a lehető jutányos ár. Mivel azonban a közületi háztartás nehézkes, gondoskodni kell arról, hogy ezek a követelményei tényleg megvalósíttassanak. Ennek egyik módja a szabadkézi vásárlás; ez a legritkábban fordul elő. Fontos közgazdasági szempontok azok, melyek arra vezetnek, hogy a közületek aránylag ritkán léptek a saját termelés terére is. A közületek drágábban termelnek. Még a versenytárgyalásokra is áll Heller szerint az, hogy ezek célja sem lehet egyedül az árak nyomása, mert hiszen a hazai vagy helyi termelőnek bizonyos előnyöket kell nyújtani más pályázókkal szemben. Szociálpolitikai szempontok azt kívánják, hogy a közszállításoknál a kisebb termelők is előnyben részesíttessenek, de gondoskodni kell a közszállításoknál a munkások helyzetének megfelelő biztosításáról is.

A *rendkívüli* kiadásokra fontos szerep vár a közületi élet-

ben, minhogv ezek támasztják a közületi fejlődés mozzanatait, ha gyakran ezek foglalják magukban a súlyos helyzetek okozta terheket is. Elvül kell szolgálnia annak, hogy a rendkívüli kiadásokat a legszigorubban meg kell rostálni s oly keretek között tartani, amelyek a rendes kiadások fedezése után maradó erőfeleslegnek, illetőleg a jövő nemzedék észszerű korlátok között való megterhelésének felelnek meg. A háboruban vesztes államokban — függetlenül ettől a kíváncsólomtól — a rendkívüli kiadások aránya messze a régebben megszokott arányok fölé ugrott fel. A rendkívüli kiadások vagy átmenetiek vagy beruházások, melyek jellemző ismérve, hogy vagyonszaporodással járnak. A beruházásokkal Heller bővebben foglalkozik.

A beruházásoknál Heller különbséget téve produktív és nem produktív beruházások között, ezek között mindig bizonyos arányt kíván meg; az előbbiek készítik elő az utóbbiak lehetőségének az utat. Eppen ezért kell nagy súlyt vetni a beruházások kellő tervszerűségére s arra, hogy a beruházások több évre osztassanak fel. E követelménnyel egyenlő jelentőségű a realitás postulatuma, mert mi sem könnyebb, mint hangzatos beruházási programmal elkápráztatni — addig, míg fel nem ébred — a közönséget. Hasonlóképen fontos a költségszámításnak a realitás alapjára való helyezése, mert különben kellemetlen meglepetések érhetik a kincstár óreit. Magyarországon Heller szerint még mindig nagyon sok a teendő a beruházások körül. Mihez mi azt tesszük hozzá, hogy különösen a nem termékeny beruházások azok, melyek terén Magyarország elmaradt a nyugati államok mögött.

A közületi kiadások eszközlése körül teljesen ki kell zárni a magáncélok érvényesülését. E tekintetben különösen az adóbevételek, az uralkodóháznak nyújtott kölcsönök és a szállítások voltak azok a támpontok, melyekbe bekapaszkodva a magáncélok a közületi kiadásokat rendeltetésüktől elvonták. A parlamentáris kormányzat ebben a tekintetben is jelentős javulást hozott, de az ellenőrzés ma sem tökéletes. A pénzügyi politika — mondja Heller — e bajokkal szemben nehezen védekezhettek. *De vajjon nem lehet-e (kérdjük) mégis egyszer — a tisztesség szerény s szólni ritkán merő képviselőinek összefogásával a korrupciót a közületi életből kiirtani?*

A közületi kiadások összképét rajzolva meg, Heller úgy találja, hogy az állami kiadások emelkedése a kisebb államokban fokozottabb mértékben mutatkozott meg, mint a nemzetközi viszonylatban nagyobb pozíciót betöltő államokban. Mi okozta a kiadások nagymérvű emelkedését? A katonai terhek, a közlekedésügy fejlődése, hátramaradt államokban a közületi szükségletek gyorsabb pótlása. Ez utóbbi ok különösen fontos. Ha el is kell ismerni, hogy a pénzérték sülyedése és az általános árszínvonal emelkedése szintén döntő befolyást gyakorolt a közületi kiadások növekedésére, mégis — ha az állami kiadások mellett egyéb közületek kiadásait is vizsgálat alá vonjuk — Heller szerint nem látszik kétségesnek az, hogy a közületi élet intenziválódása és a kultura fejlődése okozta a közületi kiadások nagy emelkedését. Mivel azonban a kultura eszközeit nemcsak a kényszerközületek teremtik elő egy-egy állam polgárai számára, — mindaddig, amíg a szabad társadalmi egyesületek munkáját nem tudjuk tisztán áttekinteni, a pénzügyi politika afölött sem tud tökéletes bírálatot mondani, hogy az állam összes közületi kiadásai milyen magasságot értek el.

Mintegy az eddig tárgyalt fejezetek etikáját adja Heller azokban a fejtegetésekben, melyek a *közületi kiadások megállapítá-*

sának *alapelveire vonatkoznak*. Legfontosabbnak látszik a takarékoság, melyben tulajdonképen egybefonódik az a három alap-tétel, melyet Wagner e részben felemlít. A takarékoság legnagyobb biztosítéka a pénzügyek helyes értelemben vett demokratizálása. Heller általában kívánatosnak tartja, hogy a helyi közületek pénzügyileg fejlesztesseken, mert így az előnyök és terhek által érintett közület maga dönthet a kiadások között. Ezt mindenesetre magunk is célszerűnek véljük, mert így a terhek által közvetlenül érdekelt lakosság inkább tud olyan közületi problémákkal foglalkozni, melyek őt elevenen érintik. *Nagy kérdés azonban, hogy az a cél, melyet Heller így módon biztosíthatni vél, az egyéni érdekek elnyomása, t. i. a közületi bevételek elhasználásánál, tényleg jobban megközelíthető-e*. A tapasztalat azt igazolja, hogy a helyi közületek pénzügyi önállósága sokfelé — bár burkolt — pénzügyi visszaélések forrása. Könyvének e nagyfontosságú fejezetét Heller a közületi kiadások gazdaságpolitikai és szociálpolitikai szempontjainak kiemelésével végzi, arra az eredményre jutva, hogy az utolsó másfélszázad e téren is nagy haladást hozott.

A könyv utolsó szakaszai a *háboru és a forradalmak* kiadásaival foglalkoznak. A világháboru azt az azelőtt elég figyelemre nem méltatott tényt domborította ki, hogy a háborus kiadások a háboru tartamának elhúzódásával fokozott mérvben növekednek, s másfelől azt a téves hitet döntötte meg, mintha a pénzügyi szempontok merőben alárendelt jelentőségűek volnának egyes intézkedések mérlegelésénél. A forradalmak kiadásainak vizsgálata pedig azt a nagy tanulságot hozta, hogy a forradalmak ellenére az eszményi jelszavaknak, a magáncéloknek a közületek terén oly érvényesülési lehetőséget nyújtanak, amilyent csak a régi abszolút monarchiák nyújtottak.

Feszült érdeklődéssel várjuk Heller „Pénzügyi politikájának” beígért folytatásait. Az első „kísérlet” nagyvonalúsága jogossá teszi várakozásainkat.

Laky Dezső.

Kereskedelmünk és iparunk az 1922. évben.

A budapesti kereskedelmi és iparkamarának a keresk. minisztériumhoz intézett évi jelentése. Budapest, 1924. Nagy 8-ad réti. 447 l.

Kereskedelmi és iparkamaráinkat a törvény kötelezi arra, hogy évenként működésükről jelentést tegyenek és ez alkalommal a kereskedés és ipar helyzetéről általában, valamint egyes ágazataikról részletesen előterjesszék tapasztalataikat. A budapesti kamara ebbeli kötelességeinek mindenkor pontosan megfelelt és jelentései mindig nagy beccsel bírtak, mivel az ország közgazdasági állapotáról nagyszámu és megbízható adatokkal voltak teli.

A háboru kitörése óta most jelenik meg az 1922. évről szóló jelentés először és tartalmánál fogva a háboruelőtti jelentések méltó utóda, sőt ha fokozatról lehet szó, az eddigiekkel összehasonlítva, első helyen áll.

A kamarák jelentése nem olvasmány, hanem forrásmű, melyben a közgazdasággal akár elméletben, akár gyakorlatban foglalkozók igen sok kérdésre nézve felvilágosítást, tájékoztatást és megfelelő megbízható adatokat találnak! És e tekintetben az előttünk fekvő jelentés mintaszerű, megnevezi azokat a forrásokat, illetőleg szakerőket, ahonnan és a kiktől a közlött adatokat

kapta, és így megbízhatóságuk iránt mindenki saját maga alkothat ítéletet.

Tekintettel arra, hogy a világháboru óta a kamara nem adott évi jelentéseket, igen helyesen tette a kamara, hogy az 1914—1922. évekre is tanulságos visszapillantást vet, és a világháboru folytán keletkezett gazdasági helyzetnek mai állapotát tüzetesen, adatokkal és grafikonokkal felvilágosítva, feltárja Csonka-Magyarországot. Ebben a részben igen tanulságos adatokat találunk összegyűjtve, melyek közgazdasági életünk számos ágaira nagy jelentőséggel bírnak. Így a munkabérek és árak alakulásáról 1914—1922; a gabonaneműek és egyéb termények árfejlődéséről; a buza középárfolyama koronaértékben és aranyértékben; a korona zürichi középárfolyama, a fontosabb értékpapírok árfolyama a budapesti tőzsdén, ugyancsak a háboru kitörésétől 1922-ig befejezve.

A háboru alatt a kamara rendes foglalkozásán kívül természetesen a rendkívüli helyzet következtében sokoldalú tevékenységet volt kénytelen kifejtetni és erre vonatkozólag jelentésében így szól:

„A háboru kitörését követő zürzavarban nyitva állott a kamara minden baj elhárítására, és 1914 őszén folytatott információs és megnyugtató szolgálatunk a legszebb és leghatékonyabb érdekképviselői munkák egyike volt. Nem ritkán sorszámot kellett adni az ügyes-bajos feleknek, de gyakorlatban eljárásunk nagyban hozzájárult az első háborus izgalmak lecsillapításához. A hadseregszállítási sérelmek orvoslása, a megfelelő szállítóképes vállalatok kataszterének a hadvezetőség részére való bizalmas összeállítása, a kötött forgalmu anyagok szétosztásában a kisipari anyagellátás részletezése és végzése sokszor az egész ország részére, a ruházati kisipari hadseregszállítások nagysikerű megszervezése és lebonyolítása, a katonai fölmentések véleményezése és ellenőrzése, a háboruba vonult kisiparosok családtagjainak segélyezése, az egyre fájdalmasabban jelentkező kötött forgalom és hatósági árszabályozás elleni küzdelem: mind olyan új agendák voltak, amelyeknek odaadó és eredményes elvégzésével a rendes kamarai munkakörön kívül is kamaránk lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy ma az ezer akadályon túl is az ipari termelés fokozásáról számolhat be ez a jelentés.“

Jól jellemzi a jelentés azt a hivatalos működést, mely 1918. év elején, a háboru leendő befejezése esetén, gazdasági átalakításunk rendszerbe hozása céljából megindult:

„A háboru végső éveiben keletkezett, a tudományos alapon berendezkedett „átmenetgazdálkodási“ gondolkodás iskolai rendszerességgel tárgyalta a kézmű- és kisipari jövő problémáit is; fantasztikus terveket készítvén a kisipari foglalkoztatás jövőjéről, a háboruból felszabaduló ipari tömegek rendszeres állami anyagellátásáról, országos műhely rendezéséről, amely tudományos elmélkedéseket és falanszter-ipari eszméket — mint általában a háboru alatt keletkezett hasonló megoldási és előrelátási ideákat — az élet praktikuma és tömegexistenciák életöszöne tökéletesen megcáfolta s a maga természetes megoldásaival helyettesítette.“

Magáról a békeműnek közgazdasági jelentőségéről néhány jellemző vonással igen helyesen mondja:

„A nagy világháborut lezáró szerencsétlen békeművek teljes mértékben alkalmatlanok arra, hogy Európa gazdasági életében a szükséges összhang és együttműködés alapjait megvetni tudják. A győztes hatalmak ugyanis azon igyekezetük közben, hogy a háboru feljűk fordult szerencséjének eredményeit mentül inkább

tegyék megközelíthetetlené, megfeledeztek arról, hogy a béke alapjai a népek jogainak és a gazdasági élet logikájának tiszteletben tartása nélkül csupán homokra épültek.“

A háborus viszonyokra visszapillantva jól vázolja a kamara a magyar iparnak a háboru alatt történt nagyszerű átalakulását és nagy szolgálatait az ország védelme, a hadsereg élelmezése, ruházata és felszerelése tekintetében; és azután mintegy kesergő hangon így szól:

„A magyar ipar nem a világháboruban, hanem a fegyverszünet alatt égett le, amidőn a balkáni megszállók kivonultak, a csonka ország gyáriparára egy új honfoglalás nagy gondjai neheztek. A magyar ipar egészséges alapjairól, nagyszerű szelleméről, bátor elhatározóképeségéről és rugékony kereskedelmi éleslátásáról akkor tett olyan bizonyosságot, amely legfényesebb igazolása volt a háborut megelőző évtizedeken uralkodott magyar iparfejlesztési politikának... A magyar ipar olyan viharoknak állt ellen, aminőt a világ egyetlen más ipara sem állott volna jobban ki, s ma alig néhány évvel a rombolás sorozatos korszakai után új fejlődés, új megerősödés munkaévééről számol be a könyv.“

Ez a bizakodó hang nyilatkozik meg a háborus és gazdasági eredményeinek előadását befejező mondatában, midőn így szól: „És mégis hiszünk és bizunk a jövőben. Bizakodunk az őserőben, amely ezt az egyelőre béna országot annyi szerencsétlenség közepette is mindig fentartotta. A magyar parasztnak páratlanul szívós, bravuros munkája, a magyar iparnak a háboruban is kitűnt lendületes termelőképesége, a magyar kereskedőnek mindenütt elismert ügyessége és intelligenciája olyan erkölcsi javak, amelyek előbb-utóbb megtermik a maguk anyagi ellenértékeit.“

Megérzik, hogy a kamara jelentését főtítkára, a költői ihletű Szávay Gyula szelleme nemcsak átlengi, hanem hazafias tolla részben írta is.

A jelentés legnagyobb része természetesen magával az 1922. évvel és közgazdasági életünk tüzetes fejtegetésével foglalkozik és pedig mindenekelőtt a közgazdasági helyzet tárgyalásával általában, és azután bőven minden egyes kereskedelmi és ipari ágazattal különösen. A jelentés e tekintetben követi a budapesti kamara évi jelentéseinek a háboru előtti korszakban is közelszemesben részesült eljárását, hogy nemcsak a kamarai kerületre, hanem az egész országra terjeszkedik és közli becses adatait.

Ezuttal ki akarjuk emelni a kamara véleményében és az egyes szakértői jelentésekben kifejezésre jutott azokat a fejtegetéseket, melyek a háboru óta elfajult u. n. kötött forgalmi intézkedésekről és a tulságos hatósági beavatkozásokról szólnak.

Maga a kamara jelentése tüzetesen elítéli az Árvizsgáló Bizottság működését:

„Tárgyilagosan megállapítható, hogy az *árvizsgáló bizottságok* intézménye nem vált be, nem ugyan azért, mert a drágulást feltartóztatni nem tudták (hiszen azt józanul senki sem várhatta tőlük) hanem mert az egyetlen emberileg elérhető célt, amelyre hivatva lehettek: a helyes árszakvélemények adását megvalósítani nem voltak képesek.“

Az Országos Központi Árvizsgáló Bizottság sikertelen és káros működéséről a jelentés számos esetet sorol fel. Így a főzalelküzet menetéről olvassuk: „az üzletmenetet általában vonatottság, lanyhaság jellemzi... Az Okábnak többszöri szerencsétlen formák közt történt közbelépése, az árrazziák és a mesterségesen fűtött kereskedelemellenes hangulat folytatása mindinkább elvették kereskedőink kedvét attól, hogy tevékeny-

ségüket teljes mértékben érvényesítsék. Ez a különben is kockázatos üzletág csak oly légkörben tudja megtalálni érvényesülési lehetőségét, amely mindenféle külső gátló behatásoktól mentes munkásságot biztosít.

Erélyes hangon nyilatkoznak a fűszerkereskedők közgyűlésükön és többek közt így szólnak: sajnálattal említik meg azokat a példátlan vexatiókat és hajszaszerű zaklatásokat, melyek a fűszerkereskedelmet az u. n. drágaságletörő árvizsgálati és uzsorabirósági eljárással kapcsolatban hónapokon át érték... A drágaságot nem a kereskedelem idézi elő, mint ahogy a drágaságot nem is sikerül az uzsorabiróságnak hajszálnyival sem letörni... Legünnepélyesebben tiltakoznak az ellen, hogy a kereskedelmet politikai célzattal a drágaságok okozójának állítják be és árdrágításnak nyilvánítják. A leghatározottabban óvást emelnek a razziák folytatása, az uzsorabirósági tárgyalások hangneme és a hivatott szakférfiak meg nem hallgatása ellen és tiltakoznak azon elfogultság és rosszindulat ellen, amellyel az árvizsgálati eljárás minden fázisa során a kereskedők ügyét intézik.

A vendéglősök mondják: legnagyobb baj az volt, hogy az Okáb által megállapított irányárak a piaci árak emelkedésével nem tartottak lépést és végeredményben az ételek kiszolgáltatása a vendéglősök ráfizetésével járt.

A ruhakereskedők sokat szenvedtek az Okáb magatartása miatt, mert nemcsak a rosszindulatu fogyasztók, hanem a razziázó detektívek is különös előszeretettel végezték a rajtaütéseket a kollektíóüzletekben.

A butoriparnak az Okáb sok bajt okozott. Ennek a bizottságnak szakemberei nem gyakorlati képzettségűek és így különösen a javítási munkák számlázásánál merült fel sok vita.

A *deviza*-üzletben elrendelt korlátozások minden üzletág részéről hangos panaszokra adnak alkalmat.

A fakeskedők nézetei szerint az első baj az volt, hogy a szabad *deviza*-forgalom megszüntetése és az augusztusban létesített devizaközpont működésének megkezdése között hosszú idő telt el, amelyben az üzlet a deviza beszerzésének lehetőségétől meg volt fosztva. Hetek teltek el, amíg az érdekeltség az üzleteinek lebonyolításához multhatatlanul szükséges fizetőeszközöket megkapta, ami teljesen lehetlenné tette a beszerzett áruk értékelését és megfelelő értékesítésüket.

A tésztagyártók panasza szintén a deviza-ügy. Legerősebben csökkentette gyártmányaink kivitelét és versenyképességét a kötött devizaforgalom; a devizáért erősen aláértékelt árakat kaptak, anélkül, hogy e nyersanyag beszerzésére fedezetet idejében nyertek volna.

A szénbányák panasza szerint: a devizaforgalomnak 1922 derekán bekövetkezett korlátozása hihetetlen módon megdrágította a külföldön vásárolt anyagok árát. Addig, amíg a külföldi valuták beszerzése a szabad forgalomban lehetséges volt, módunkban állt a külföldön vásárolt anyag ellenértékét azonnal fixáron biztosítani. A devizaközpont késedelmes kiutalása következtében igen sok esetben előfordul, hogy midőn a számlák a devizaközpont kiutalása folytán kifizetésre kerülnek, magyar koronában 4—5-szörösét kell fizetni annak az árnak, amelyen a vételár napján az akkor érvényes árfolyam alapján kalkulálunk.

Különösen éles bírálat alá esik a kormánynak a külkereskedelem terén tett visszás intézkedése. Maga a kamara jelentése így szól:

„Kiviteli politikánk tétovázó és határozatlan politika volt, mely mezőgazdasági termékeink fölöslegének kellő ismerete híján, nem tudta rászánni magát arra, hogy mezőgazdasági termékeinket akkor juttassa a világpiacra, amikor legjobban való értékesítésük biztosítva volt és ne terhelje e cikkeket olyan nagy kiviteli illetékekkel, melyek kivitelüket lehetlenné tették.“

„Szakértők teljes mellőzésével és minden egységes gazdasági, illetőleg kereskedelmi program nélkül határozták meg, hogy mely cikkekből mennyi, mily feltételek mellett és mikor vihetők ki. A kivitel kellő időpontja következetesen elmulasztott, a kivitel lebonyolítására túlrövid határidő állapított meg és a vonatkozó feltételek közhirrre nem tétettek... Az engedélyek késedelmes kiadása folytán csak a zabnál sok száz milliárd veszteség könyvelődött el a mezőgazdaság terhére...“

Majdnem valamennyi üzletág panaszkodik a tilalmak és a velük kapcsolatos engedélyezés rendszere ellen. Így az alma behozatalánál mondják: a kormány különféle korlátozással és a főváros községi üzeme favorizálásával nagyban megnehezítette a piac helyzetét, aminek a következménye lett, hogy a különben olcsó áron beszerzett alma nagyon magas áron kerülhetett csak forgalomba.

A borkereskedők utálnak arra, hogy Svájcba szépen indult meg a borkivitel, ezért ismételten fölérték a kormányt, hogy a minden ellenszolgáltatás nélkül élvezett beviteli lehetőséget bármi ellenszolgáltatással biztosítsa; de a kormány nemcsak nem tett semmit, hanem... kicsinyes behozatali tilalmakkal rontotta meg a svájci kormánynak Magyarországgal szemben tanúsított jóindulatát, úgy hogy az ősz folytán Svájc Magyarország borai elől elzárkózott.

A kocsigyártó ipar számos feldolgozandó anyagot külföldről kénytelen beszerezni. A behozatali engedélyezés nehézsége miatt sok cikket másod- és harmad-, sőt hatodkézből kellett megszerezni.

A műszergyárak is panaszkodnak a behozatali nehézségekről: csak külföldről szerezhetik be a finom acél lemezt, acélrótot, spirálrugókat, acélkerekeket stb., a behozatali engedély csak hónapok múlva kapható.

A látszerészeti ipar utal arra, hogy közszükségleti cikkeket, pl. szemüvegeket sem engednek be engedély nélkül. Miután a szakma teljesen a külföldre van utalva, az engedélyek és a deviza megszerzése oly sok nehézségeket okoz, hogy a legnagyobb elkeseredésre vezet.

A kereskedelem terén az ország főterménye, — a gabona a kormány kapkodó intézkedései következtében legtöbbet szenvedett.

Külön említendő meg a közéletünkben és *hivatalos tényezők* körében tagadhatatlanul érvényesülő kereskedelemellenes szellem, mely... a kereskedelmi kérdések kezelésére és elintézésére reányomta bélyegét. Ennek kell tulajdonítani a meg nem értését a kereskedelem azon sürgető kívánságának, amely a kereskedelem szabadságának helyreállítására irányult, erre vezető vissza az állami és hatósági támogatással a legitim kereskedelemnek okozott verseny és a szövetkezetek dőléseinek jelenségei.

A fakereskedők a magyar kereskedelem hanyatlásának és általában a magyar kereskedelem visszasságainak okát keresve: a közéletünkben általában érvényesülő szűkkeblű és rövidlátó kereskedelemellenes szellemet okolják, amely a kötött forgalom fenntartását inspirálta, amely az egész kereskedelmet haj-

landó felesleges élősdí osztálynak minősíteni, minden kereskedőben jóformán csalót látni, amely örülni látszik, ha a kereskedelem útján való vagyonszerzést, vagy akár az egyszerű megélhetést is hivatalos ténykedéssel megakadályozhatja, amely nem vesz tudomást arról, hogy csak az egyes gazdasági alanyok gyarapodása eredményezheti az összesség jólétét és alapozhatja meg az államok pénzügyi helyzetét.

A zsiradékkereskedelem leszögezi, hogy a különböző háborús intézkedések következtében ez a szakma megszűnt és vele egyik elite kereseti ág tűnt el a gazdasági élet teréről.

A gabonaüzlet rendszertelenségét nagyban fokozta az, hogy a természetbeni ellátásból kifolyólag az állam számlájára való vásárlással megbízott szerv, a Futura r.-t. bevásárlásai nem egy kereskedelmi felépített folytonos és arányos üzletmenetben történtek, hanem bizonyos időpontokban ötletszerűleg eszközöltettek és pedig több ezer vagyonos tételekben úgy a budapesti tőzsdén, mint a vidéki piacokon. Ezek a vásárlások természetesen zavarólag befolyásolták az áralakulást és az egész üzletmenetet. Hasonló zavaros kihatással voltak a piacra az állam számlájára történő nagyobb szabású örlési megbízások.

Nagy panaszokra ad alkalmat a forgalmi adó, különösen az a zaklató eljárás, mely detektívek segélyével akarja az ellenőrzést biztosítani.

A jelentés szerint:

A fűszeresek közgyűlésén kérik a forgalmi adóellenőrök zaklatásainak, fenyegetőzéseinek, terrorisztikus fellépésének és általában az adóexaturáknak megszüntetését és kérik az adóőrök feljelentésének százalékos jutalmazását megszüntetni.

A kereskedelem számos ága panaszkodik a hatósági rendszabályozás ellen. Így a többiek közt a szénkormánybiztosság és kivált a fakormánybiztosság ellen.

A fakeskedők telve vannak panasszal a fakormánybiztosság ellen. Ez intézmény felállítása óta a termelés és forgalom megszorító intézkedések jegyében működik. Készletbejelentés és nyilvántartási kötelezettség, szállítási igazolványkényszer, ezekkel kapcsolatos díjfizetés, a nagy személyzettel hiábavaló és merőben felesleges nyilvántartási munkát teljesítő faértékesítő hivatal céljára, a készletek hatósági igénybevétele, kényszertermelés bányafánál és talpfánál, ármaximálás és az u. n. tájékoztató árak, behozatali engedélyezési rendszer és dézsmaledás közszükségleti célokra: ezek voltak a szabadmozgást akadályozó kölöncök, melyeket a faüzletnek hordoznia kellett. Mindezekhez járulnak az árdrágitási ügyek és az uzsorabíráskodás állandóan fenyegető Damokles kardja.

A jelentés és a benne felsorolt adatok mindenesetre emlékeztetnek tanúságot tesznek arról a nehéz korszakról, melyet a háború óta közgazdaságunknak és elsősorban az üzleti életnek át kellett szenvednie.

(—vits.)

A defláció kérdéséhez.

Charles Rist: La déflation en pratique. Angleterre, Etats-Unis, France, Tchéquo-Slovaquie. Marcel Giard, Libraire-Editeur Paris, 1924. 172. l.

A francia tudományos sajtóban élénk visszhangot keltett Ristnek, a Sorbonne tanárának legújabb könyve, amelyet a következőkben ismertetünk. Ez a munka nagy hézagot pótol s a

Rašín művével együtt* az első, amely a hadviselő államok államháztartásának, budgetjének, valamint valutájának szanalását van hivatva szemléltetni. Tudvalevő, hogy a háború alatt minden hadviselő fél az inflációhoz nyúlt, hogy szerfölött megnövekedett hiteligényeit kielégítse. Rist, aki ezt a processzust kezdetétől fogva figyelemmel kísérte, történetét adja a nyugati országok s az Északamerikai Egyesült-Államok háború alatti pénzügyi gazdálkodásának s egyúttal rámutat azokra a hibákra, amelyeket pénzügyi politikájuk elkövetett. Az infláció azonban művének csak egyik tárgyát képezi, másik s talán még ennél is fontosabb a defláció, vagyis azoknak az eszközöknek és módoknak ismertetése, amelyekkel ezek az államok a papírpénzgazdálkodásról költségvetésük egyensúlybáhozása után áttértek valutájuk értékének felemelésére.

Szerző könyvének első fejezetében definícióját adja az inflációt szükségkép követő deflációnak, amelynek három fő fajtát véli az eddigi tapasztalatok és észleletek alapján megkülönböztetni és pedig: az egyik a tulajdonképeni értelemben vett defláció, amely alatt a cirkuláció, vagyis a kibocsátott papírpénz egy hányadának megsemmisítését s ennek a felesleges vásárlóerőnek (*pouvoir d'achat supplémentaire*) a forgalomból való kivonását érti. Ez a megkülönböztetés praktikus a mindennapi gyakorlatban s fedi a köznyelven ismert fogalmat, amelyet ő egyszerűen pénzdeflációnak (*déflation monétaire*) nevez s amely alatt az államnak előlegezett hitel felmondását érti.

A defláció másik kategóriája a *déflation financière*, mondhatjuk: a kincstári jegyek és utalványok deflációja, amely ezeknek, az eddig a bank tárcájában tartott címleteknek a közönség részére való rendelkezésre bocsátásában áll. Ez szükségkép megelőzi a pénzügyi deflációt, de nem vonja maga után feltétlenül azt.

A harmadik s leggyakoribb mód végül a hitel deflációja (*déflation de crédit*), amely voltaképp nem más, mint a kamatláb emelése, amely a magánhitel szűkebb keretek közé való szorítását eredményezi. Ehhez az eszközhöz folyamodtak az Északamerikai Egyesült-Államok, ahol is tudatosan egy ügyesen alkalmazott discontpolitikával érték el az árak esését. Ezt a módot vette igénybe Anglia, ahol a currency-notes-oknak a bankokba, illetve a kincstárba való visszatérését használta fel a Bank of England arra, hogy azokból nagy hányadot visszatartva, a forgalomból kivonjon.

Az önkéntesen alkalmazott deflációból így lett Angliában egy céltudatosan irányított discontpolitika, amelyet a kincstári jegyek kivonására használtak fel (*déflation spontanée* ellentétben a defláció többi fájával: *déflation voulue*).

Rist már itt az általános részben rámutat arra, hogy *minden valutastabilizálási eszköz csak palliatív jellegű addig, ameddig nincs a háttérben egy józanul kigondolt és kiépített gazdasági politika*; nevezetesen minden valutastabilizálási kísérletnek szerinte esszenciális alapfeltétele az egyensúlyozott államháztartás, amely deficitet nem szabad hogy ismerjen. Addig, amíg ez az előfeltétel megteremtve nincsen: minden kísérlet meddő marad — az eddigi tapasztalatok konzekvenciája szerint.

Ezek után rátér az egyes államok háború alatti és utáni valutapolitikájára, amelyek közül elsőnek a leghonyolultabbat: Angliát veszi. A Brit birodalom valutapolitikájának irányát

* A Rašín: Les finances de la Tchéquo-Slovaquie Orbis Édition Prague, 1923. Financial Policy of Tcheco-Slovakia during the first year of its history. Oxford. Clarendon Press, 1923.

hosszu időre a *Cunliffe* Bill adta meg, amely fontosságánál fogva talán még a hatályon kívül helyezett *Peel*-aktán is tultesz. Hogy a háboru utáni pénzügyi politikára való átmenet oly zökkenés nélkül és simán történt, az főleg annak tudható be, hogy az angol pénzügyi politikát céltudatosság és tervszerűség jellemezte; a *Cunliffe* Bill visszaadta az angol bankjegyfedezeti rendszer elaszticitását, amidőn egyrészt határt szab az újabb kibocsájtásoknak, másrészt meg arányba hozza a forgalomban lévő papírpénzt az aranyfedezettel, amelyet 150 millió fontban állapít meg. Megjegyezzük, hogy a defláció keresztülvitele Angliában fokozatosan történt. A *Cunliffe* Bill nem állapítja meg előre a bevonandó bankjegyek mennyiségét, csak annyit mond, hogy az előző évi currency-notes-ok fogják meghatározni az a határt, amelyet a kibocsájtásnak túllépnie nem szabad.

A defláció ez a módja azonban keresztülvihető nem lett volna Angliában sem, ha nem kíséri nyomon testvére: a hiteldefláció, amely, mint már fent említettük volt, a diszkontpolitikában nyilvánul. A kincstári jegyek kamatlába Rist adatai szerint 1919-től $3\frac{1}{2}\%$ -ról $6\frac{1}{2}\%$ -ra, az eszkompt pedig 5% -ról 6% -ra csökkent 1919 nov.-ig, majd 7% -ra 1920 ápr.-ig; és ebben a tényben látja okát Rist az árak rohamos esésének 1920 májusától Angliában. A kétféle deflációnak kétféle hatása is van, ez szembeötlő. Míg a hitel deflációja kiküszöböl egy már előrehaladt stádiumban lévő kereskedelmi krízist, addig a *Cunliffe* Billben lefektetett defláció tisztán a fizetési eszközök visszavonására szorítkozik. A két irányzatnak egybeillesztését nagyszerűen vitte keresztül az angol pénzügyi politika, amelynek eredményeként a pénzforgalom 1920, a krízis vége óta 218 millió fonttal, vagyis 7% -kal csökkent. Mindez azonban nem jelentette volna a pénzválság letörését, ha Anglia nem tartotta volna *legelső feladatának a költségvetés egyensúlybahozását s az államadósság fokozatos letörlesztését*. A háboru befejezése után nyomban hozzálátott adósságainak konszolidációjához, a rövid lejáratú kincstári jegyeknek hosszú lejáratuakká való változtatásához. Így történt, hogy a pénz deflációja mintegy technikai operációként szerepelt csak, amely a költségvetésben elért feleslegek s az államháztartás egyensúlya nélkül keresztülvihető soha sem lett volna. Itt kell tehát Rist szerint az angol valuta fokozatos javulásának okát keresni, amely egyuttal elejét vágta az újabb inflációnak is.

Ami az Egyesült Államok háboru alatti valutapolitikáját illeti, az lényegesen elüt a többi, európai államokétól s ennél fogva azok az eszközök is, amelyek a dollár értékének stabilizálására szolgálnak, lényegesen különböznek azokétól. Mint tudvalevő, az Egyesült Államok semlegességük tartama alatt Európa diszponibilis aranykészletét felszívták, s a sárga érc a *Federal Reserve Bank* pincéibe vándorolt. Ez a körülmény a háborubalépéskor s annak tartama alatt sok kellemetlen pénzügyi nehézségen segítette át Amerikát, ahol tehát a szó szoros értelmében vett infláció nem létezett. Az amerikai közgazdaság csupán egy hitel-inflációt ismert, amelynek következményeként a *Federal Reserve Board*-ba csoportosított bankok egyrészt maguk jegyeztek államköcsönt, másrészt ügyfeleiknek adtak azok aláírására előleget. *A bankjegyprést tehát Amerika sohasem vette igénybe s ezért ott bankjegydeflációról sem lehet szó*, csupán az igénybevett hitelnek az állam részéről való letörlesztéséről. Ezt az Egyesült Államok is éppugy, mint Anglia, államháztartási kiadásainak és bevételeiknek egyensúlybahozásával, valamint a kölcsönök konszolidációjával érik el. Az államadósság, „gross debt”, amely 1919 aug.-ban 26.594 millióra rugott, 1923 júniusában már 22.400

millióra esett, tehát 4 milliárddal csökkent. A pénz elértéktelenedése Amerikában nem következett be, mert az inflációt teljesen paralizálta a nagymértékű aranybeözönlés s ennek következtében a hiteleszközöknek mindig bőven megvolt a maguk reális bázisa, — ugyannyira, hogy *ma az Egyesült Államok az aranypénz inflációjának problémája elé vannak állítva, jelenség, amely eddig páratlanul áll a világtörténelemben.* Erre a tényre utal a Rist által idézett Mac Kenna nyilatkozata, aki egyenesen arra számít, hogy Amerika csak fideicommissarius-a lesz a birtokában levő nemes ércnek s azt adandó alkalommal az európai valuták stabilizálására használja majd fel. Az arannyal teltelt amerikai pénzpiacnak a nemes fémtől való megszabadítása lenne a legjobb módszer arra, hogy az arany további elértéktelenedésének s az ezzel kapcsolatos drágaságnak elejét lehessen venni s hogy ezután a dollár értékét, amely az angol fonthoz képest még mindig némi értékingadozást mutat, véglegesen stabilizálni lehessen.

Amíg az Egyesült Államok és Anglia végérvényesen megoldották a papírpénz-infláció problémáját, addig Franciaország feje fölött az még ma is Damokles-kardjaként lebeg. Vajjon mik lehetnek hát azok az okok, amelyek a francia frank helyzetét oly kritikusná teszik a nemzetközi pénzpiacon? Rist a reparációt véli okul felhozni. Franciaország 250 milliárdnyi adósságának csak elenyésző csekély hányadát törlesztette eddig le, s a költségvetésnek ez a „behajtandó” tétele, amely maga egy különálló kis budget-et alkot (budget des dépenses recouvrables) mint egy nagy-nagy kérdőjel szerepel az állam főkönyvében. Az állami költségvetésnek ezt az ugyancsak preponderáns tételét figyelmen kívül hagyva, Rist a „rendes” költségvetést ismerteti csupán, amely az egyensúlyi-helyzettől szintén igen távol áll. Az állam a *Banque de France*-szal szemben fennálló kötelezettségének 2300 millió erejéig tett eleget, csak ennyit törlesztett csupán a háboru óta. Időközben azonban a függő adósságát (dette flottante) 10.850 millióra növelte. Az állami deficit 1922-ben 5480 milliót tett. Poincaré állításai itt lépésről-lépésre meg vannak cáfolva s csodálkozva kérdezi a kíváncsi olvasó, hogy ugyan honnan meríti parlamenti beszédeinek adatait, amelyekben rózsásaknak mondja Franciaország jelenlegi pénzügyi helyzetét. Franciaország 1921-ig még addig sem jutott, hogy a bankjegysajtot megállítsa. A deflációnak nevezett folyamat csak az 1919. év végével veszi kezdetét, ami azonban, mint Angliában és az Egyesült Államokban, csak hiteldefláció volt. Új nehézségek támadnak 1922-ben, amidőn az állam a jegybankkal szemben fennálló adósságát törleszteni nem tudja, ugyannyira, hogy a bankjegyforgalom ma újból 37½ milliárdot tesz. Ezek után nem csodálkozunk, ha Rist Decamps-nak, a *Banque de France* kormányzójának legutóbb a részvényesek gyűlésén tett nyilatkozata alapján egyelőre *az infláció megállítását jelöli meg a francia valutapolitika főfeladatául s a forgalmi eszközök mennyiségbeli korlátozását a távolabbi jövőbe tolja ki.*

A negyedik állam, amelynek valutapolitikáját Rist bonckés alá veszi: Csehszlovákia, ahol akadt egy zseniális pénzügyminiszter, akinek bár élete árán, de sikerült mégis keresztülvinnie azt, ami miatt Hegedüs Lorántunknak mennie kellett: az állami költségvetés szanálását s egy adórendszer kiépítését, amelyek alapkövei lettek az új cseh pénzrendszernek. Rist itt el látszik felejtetni azt, hogy ha valahol, úgy éppen Csehszlovákiában nem volt nagy dolog a pénzügyi szanálás keresztülvitele, mert hiszen ez az utódállam oly értékes országrészekkel gyarapodott a trianoni és versaillesi békeszerződések értelmében, hogy gazdasági krízisét játszva kiheverte. Véleményünk szerint nem lehet pl. Magyar-

ország vagy Németausztria pénzügyi helyzetét a Csehszlovák államával még csak össze sem hasonlítani, mint ahogy azt Rist teszi; nem lehet ezt tenni azért, mert épp mint a szerző kimutatja, a cseh kereskedelmi mérleg állandóan aktív már 1920 óta, lakosainak jóléte könnyen elbirta azt az adóterhet, amely a szanálási törvény értelmében fejenként 244 csehkoronáról 899-re rugott az 1919–22-es évek alatt. És említsük végül csak futólag meg azokat a külföldi kölcsönöket, amelyeket a newyorki, amsterdami és londoni bankházak folyósítottak az ujonnan keletkezett állam részére. Nem kellett ahhoz ördögös mesterség, hogy a szokott a lejtőn megállítsák s hogy ne engedjék az osztrák vagy magyar korona sorsára jutni.

Rist a csehszlovák valuta szanálásában csak megerősíteni véli a *budget egyensúlyának elvét*, amely egész kötetén át vörös fonálként húzódik végig. Csehszlovákiában a fizetési eszközök devalvációja 1919-ben történt. Ezzel szemben az árak emelkedése még az 1920 és 21-es években is folytatódik; ez a körülmény látszólag megdönteni látszik a quantitási elméletet. Ezzel az ellenvetéssel azonban Rist két tényt állít szembe: *a) azt, hogy az árnívó a fölfelé irányuló mozgásokhoz hamarabb hajlandó alkalmazkodni, mint a lefelé irányulókhöz s b) hogy abban a pillanatban, amidőn a csehszlovák államháztartás visszanyerte egyensúlyhelyzetét, nyomban mutatkoztak a defláció üdvös hatásai is a közgazdasági életben, amelyek eddigelé rejtve hatottak csupán s amelyeket csak az egysensúlyozott állami költségvetés hozott felszínre.*

Rist ezzel a tétellel fejezi be értékes tanulmányát, amelynek konklúziójaként két tényt szögezhetünk le:

1. hogy a forgalmi eszközök redukálása az árnívóra csak közvetetten hat; mindazonáltal jó hatása abban érezhető, hogy a papírpénzkibocsájtásnak határt szabva, a további infláció veszélyét elhárítja;

2. hogy a leghatályosabb valutastabilizáló eszköz az egysensúlyozott államháztartás s a termelés fokozása. Ugy, mint ahogy az infláció a magánjövedelmek emelkedésével s a termelés felfokozásával a magángazdaság bevételi oldalán hozott létre káros változásokat: éppugy a helyes deflációs politika, amely nem más, mint az infláció szimetrikus jelensége, kell, hogy megcsappantsa a magánbevételeket, anélkül azonban, hogy ezáltal a termelés expanzívitását károsan befolyásolná.

Az egysensúlyozott államháztartás s a fokozva tartott termelés hatása kettős: az előbbi gátat vet a spekulációnak, illetve kényszeríti őt, hogy csak a hosszra spekuláljon; a felfokozott termelés következménye a bőséges kínálat lesz, amelynek révén a belföldi árak esni fognak. Az általános bessz az egész piacra kihat s Rist szerint újabb gazdasági fellendülést, „boom”-ot von maga után: a kamatláb esését s a vállalkozó kedv fokozását. A virágzó gazdasági helyzet kell, hogy üdvösen hasson a külföldi váltóárfolyamra is.

A pénzügyi kormány feladata lesz azután eldönteni azt, hogy a deflációt szükséghez mérten hol állítsa meg, illetve milyen mérvű legyen az a bankjegymennyiség, (résidu d'inflation irréductible) amelyet az inflációból megtartsion anélkül, hogy ezáltal a forgalmi élet egyensúlyát és a váltóárfolyamot veszélyeztetné, amely utóbbi a túlfeszített hossz esetében (mint azt Anglia példája mutatja) guzsba kötheti egy egész állam virágzó iparát.

Rist értékes kompendiumát — habár mi még csak az inflációnál tartunk — nem győzzük eléggé figyelmébe ajánlani pénzügyi köreink vezérembereinek. Szerzője nemzetközileg ismert és elismert

szaktekinetly, akinek széles elméleti tudását és nagy gyakorlati felkészültségét a legújabb lezajlott konferenciák méltányolták legjobban.

Csikay Pál.

Oroszország béke- és kereskedelmi szerződései 1918-tól 1923-ig.

Freund H.: Russlands Friedens- und Handelsverträge 1918—1923. Leipzig, Teubner 1924.

Az ismert lipcei Teubner cég a jog- és államtudományi, valamint a közgazdasági és gazdaságtörténeti munkák kiadása terén újabban igen élénk tevékenységet fejt ki. Németországnak már a háboru után bekövetkezett első években nagyon feltűnő volt az igyekezete, amellyel a keleti kérdésre vetette magát. Kezdetben csak kíváncsi irodák, propaganda-füzetek és propaganda-társaságok irányították a németiség figyelmét arra, hogy jövőjét a kelet gyarmatosításában keresse. Újabban azonban a tudományos tevékenységnek is mindig több és több produktuma foglalkozik, a németeket jellemző alaposággal, a keleti kérdésnek legkülönbözőbb részleteivel. A Boroszlóban már 1918-ban megalakított „Osteuropa Institut“ az ottani Frigyes Vilmos-egyetemmel és műegyetemmel kapcsolatban rendezte be kutató-intézetét és máris igen hosszú sorát adta ki, főleg az orosz viszonyokra vonatkozó kiadványoknak, kiterjeszkedve a jogi és gazdasági élet kérdéseire, a bányászat és kohászat termékeinek ismertetésére, kereskedelmi és ipari kérdésekre, sőt nyelvtudományi és vallásügyi problémákra is, nem szólva arról, hogy kisebb füzetekben még több apróbb részletet érintenek és évenként külön füzetben számolnak be a keleteurópai bibliografiáról.

Az előttünk fekvő kötet, amelyet a szerző orosz hivatalos anyagból fordított le, Oroszországnak mindazon szerződéseit tartalmazza, amelyeket a szovjet-uralom a különböző államokkal 1918-tól 1923-ig kötött. Jóformán minden európai országgal volt ezalatt a szovjetnek érintkezése; az ázsiai államok közül Mongolországgal, Perzsiával és Afganisztánnal; Amerikában az Egyesült Államokkal s külön szerződést kötött ezenkívül a Vörös Kereszttel, melynek minden nemzetközi konvencióját a szerződésben elismerte.

A szerződések hosszú sorozata között is keveset találunk, amely valóban érdemleges kereskedelmi szerződésnek volna mondható. Többnyire ideiglenes szerződésekről van szó, vagy békeszerződésekről a szomszédos államokkal, vagy pedig, mint a Magyarországgal kötött szerződésnél, a hadifoglyoknak a kicseréléséről.

A kötet öt békeszerződést tartalmaz a Balti tenger határán létesült államokkal, Észtországgal, Litvániával, Lettországgal, Finnországgal és Lengyelországgal. A békés viszonyok újra való felvételét célozza az Afganisztánnal, Mongolországgal és Perzsiával kötött szerződés, valamint azok az ideiglenes egyezmények, amelyeket Németországgal, Ausztriával, Nagybritanniával, Norvégiával, Dániával és Olaszországgal kötöttek.

Az említett ázsiai és Balti-tengermenti államokkal való békeszerződés alapelve: a népek önrendelkezési joga. Nagy szerepet játszanak ezeknél a szerződéseknél, valamint a Törökországgal kötött szerződésnél is, a katonai és politikai garanciák a rendes, barátságos érintkezés felvételére. Az egyik szerződő területén így nem lehet a másik terület kormányza, ellenségeinek gyűjtőpontja, annál kevésbé történhetnek azon ellenséges operációk; a másikkal szemben tilos a hadianyagoknak gyűjtése és szállítása a

másik fél terhére. Az Esztországgal kötött szerződésben az is benne van, hogy az idegen csapatokat kölcsönösen lefegyverezni tartoznak, a hadianyagokat pedig visszatartani és semlegesíteni. A Lettországgal kötött szerződés szerint a katonai feljegyzések és rajzok a másik szerződőfélhez tartozó néprajzi vagy földrajzi területre vonatkozólag nem vehetők fel, de történeti okokból az orosz hadseregben a lett divíziónak elnevezése továbbra is fenn tartható.

A határoknak végleges megállapítása minden szerződésben vegyes bizottságoknak van fenntartva. A Lengyelországgal való szerződésben hangsúlyozva van a helyi gazdasági szükséglet és az ethnográfiai hovatartozás, amely esetleg népszavazással dönthető el. Vizeknél, a lett és litván szerződéseknél, a folyók, csatornák középső vonala képezi a határt. A finn-öbölben a szerződés a tengerparttól négy tengeri mértföldre jelöli azt ki.

A szerződő felek alattvalóinak személyes jogát illetőleg a kölcsönös és a legnagyobb kedvezmény megadása az irányadó és mindegyik állam a területén tartózkodó másik állam polgárainak a kulturának és nyelvnek szabad használatát, a vallási szokásoknak szabad gyakorlatát, a nyelv művelésére hivatott egyesületek megalapíthatását, saját iskolának, egyházi életnek fenntartását és az ehhez szükséges egyházvagyon gyűjtését is megengedi.

A különféle szerződések vagyonjogi intézkedései közül különösen az figyelemreméltó, hogy a hadiköltségeket és a hadikárok megtérítését a szerződő államok legtöbbször kölcsönösen elengedték egymásnak. Az orosz államvagyon átmegy az Oroszországtól felszabadult Balti-államok kezébe, amelyek területén az egyáltalán van. Ezzel szemben egyik Balti-állam sem vállal felelősséget és kezességet az orosz államadósságnak valamely részletéért, vagy általában Oroszországnak egyéb kötelezettségeiért, sőt polgáraik az orosz államkincstárral és a nacionalizált üzemekkel szemben való követelés tekintetében a legtöbb kedvezményre tarthatnak igényt. A gazdasági vonatkozások általában a legtöbb kedvezmény alapján vannak szabályozva, de az Esztországgal, Perzsiával kötött szerződések előjogot biztosítanak az egyik szerződő féllel szövetséges más államnak. A legtöbb kedvezmény elve áll a kereskedelmi forgalomra, az illetékkérdés belefoglalásával s a többnyire igen behatóan megtárgyalt transito-forgalomra, közlekedési eszközök és a kereskedelmi hajók használatára.

Az ideiglenes szerződések többnyire azokkal az államokkal létesültek, amelyek a szovjetet még mint külön államot nem ismerték el. Ennek külső jele a szerződések formájában is meg látszik, amennyiben az általános szokásokkal szemben a bevezetésben nem említik meg azt, hogy a szerződő államfélnek mi a neve és ki a meghatalmazott az ő részéről a szerződés aláírására.

Rendes követségi forgalomnak újrafelvételéről a Nagy-britanniával, Norvégiával, Olaszországgal és Dániával kötött szerződésben még szó nincs. Mindegyik állam küld hivatalos delegáltakat a másikhoz, de ezek az angol és olasz szerződések szerint nem egyenrangúak a diplomatákkal, csak éppen az állami szolgáltatásoktól és az adóktól mentesek, továbbá házkutatásoktól és letartóztatásoktól. A norvég és dán szerződések a delegátusoknak már személyi immunitást biztosítanak. A hivatalos delegáltak kiküldése mellett Anglia és Olaszország más személyeknek is ad felhatalmazást kereskedelmi üzelmekre, ezeknek a száma korlátozott és az adóktól szintén mentesek.

Ezek az egyezmények általában megtiltják bármily propaganda kezdését vagy eltűrését a másik szerződő fél kormányzatá-

val szemben. Az angol szerződésben ez a tilalom kiterjed az Ázsiában és külföldön való propagandára is.

A kereskedelmi forgalom megújítása érdekében a blokádok megszüntetését mondják ki és minden olyan kereskedelmi korlátozás, amely harmadik állammal szemben nem áll fenn, felfüggesztendő, kivéve a fegyverrel és egyéb katonai szerekkel való kereskedést.

A magántulajdon védelmét legjobban a Norvégiával kötött szerződés domborítja ki, amely a szerződés megkötése után megtiltotta a szerződő államok és alattvalóik részére egyáltalán más vagyonának elfoglalását vagy elkobzását. Az állami tulajdon sértetlenségét elismeri és ezt kiveszi a másik állam jogszolgáltatási köréből. Anglia és Olaszország szerződése egyaránt lemond a másik területen található állami tulajdonról. Az ezen egyezmény alapján az egyik államból a másikba szállított áruk semmiféle kényszerrekvizíciónak nincsenek alávetve; korábbi igényeket külön szerződés szerint kell kielégíteni. De a szerződő felek már most elismerik azt az alapvető kötelezettséget, hogy olyan magánszemélyeket kártalanítsanak, amelyek a másik államnak árut és szolgáltatást nyújtottak, de ezért fizetést nem kaptak. A német és az osztrák szerződésekben az Oroszországban élő polgároknak vagyoni sértetlensége biztosítva van és különleges védőlevéllel támogatva.

Nagyjából ezek olvashatók ki azokról a szerződésekből, amelyeket az orosz szovjet az utolsó öt évben a külföldi államokkal kötött.

A kötethez *Heilborn* boroszlói egyetemi tanár irt bevezetést, amelyben a szerződéseknek főbb jellemző tulajdonságait kiemeli.

Kétségtelen az, hogy a szovjetek világfelfogása csak lassan-lassan hajlik és kényszerül oda, hogy az egyéb társadalmak jogrendjét, legalább azoknak a polgáraira nézve, elismerje. De szinte évről-évre haladást találunk ebben a tekintetben és úgy látszik nincs messze az idő, amikor legalább a kereskedelmi szerződések terén Oroszország új rendjének hóbortjaival szakítani fog. Hogy azután a szerződések papirosai mögött a valóságban mi lappang, azt természetesen nem ítéldjük meg s abba valószínűleg a szerződő felek sem tudnak igazán bepillantani.

—ay—

Magyar Közgazdasági Társaság.

Felolvasó ülések:

1924 januártól júniusig a Magyar Közgazdasági Társaság tizenhét felolvasó ülést rendezett, melyeknek tárgyai alábbi előadások voltak:

1924 január 3. *Doroghy* Ervin, A társulati adó és a részvénytársaságok.

1924 január 7. *Földiák* Frigyes, az Angol-Osztrák Bank vezérigazgatója. Az osztrák nemzeti bank alakulásáról.

Január 17. *Surányi Unger* Tivadar: A közgazdasági politika célja.

Január 24. *Trebitsch* Miksa, a Magyar Folyam- és Tengerhajózási R.-T. igazgatója: A dunai hajózás állapota.

Január 31. *Dálnoki-Kováts* Jenő, az Országos Iparegyesület titkára: Az Árvizsgálóbizottságok működése.

Február 5. *Jakobovits* Dániel igazgató: A termelés problémáiról.

Február 12. *Ferenczi* Imre dr, a genfi nemzetközi munkahivatal tagja: A munkások vándorlása Európa országaiban.

Február 26. *Posch* Gyula dr. igazgató: A valuta stabilizálásáról.

Március 4. *Matlekovits* Sándor: A kereskedelmi politika mai helyzetéről.

Március 11. *Mailáth* József gróf: A bolsevizmusról Magyarországon.

Március 18. *Domány* Gyula dr., a Magyar-Olasz Bank igazgatója: A magyar jegybankról.

Március 27. *Nagy* Lajos dr., ügyvéd: A takarékkorona gazdasági jelentőségéről.

Április 8. *Neumann* Károly min. tanácsos: A vasutak átszervezése a külföldön.

Április 29. *Jankovich* Béla ny. miniszter: Az infláció, ázsio és árnyövekedés összehasonlítása az európai államokban és az ebből folyó következtetések.

Május 6. és 8. *Matlekovits* Sándor: Az autonóm vámtarifa. Hozzászóltak: Erdélyi Aladár, Fenyő Miksa, Baracs Marcel, Dénes István.

Május 10. *Naményi* Ernő titkár: Az utódállamok gazdasági politikája.

Junius 12. *König* Tivadar dr., pénzügyminiszteri államtitkár: A vámjog szabályozásáról szóló törvényjavaslat.

Az előadások mindenkor a Közgazdasági Egyetem XVI—2. előadótermében tartattak.

Közügyülés.

A Magyar Közgazdasági Társaság 1924. évi rendes közgyűlése 1924 május 29-én folyt le a Közgazdasági Egyetemen *Matlekovits* Sándor elnöklete mellett nagyszámu közönség jelenlétében. Az elnök üdvözlő szavai után *Nagy* Dénes titkár felolvasta a társaság 1923. évi működéséről szóló igazgatósági jelentést, *Gerlóczy* Béla főpénztárnok pedig az 1923. évi pénztári jelentéseket terjesztette elő. A közgyűlés mindkét jelentést egyhangulag elfogadta. Ugyancsak egyhangulag jegyzőkönyvileg köszönetet szavazott a Takarékpénztárak és Bankok Országos Egyesületének, mely adományaival lehetővé tette a Társaság kiadványának, a Közgazdasági Szemlének fentartását, továbbá köszönetet szavazott a Közgazdasági Egyetem vezetőségének, mely a Társaság előadásai számára egyik előadótermét állandóan rendelkezésre bocsátotta.

Az eddigi elnökség és igazgatóválasztmány mandátuma újabb három évre egyhangulag meghosszabbított. Az igazgatóválasztmányba új tagnak megválasztották *Steinecker* Ferenc egy. tanárt, a Közgazdasági Egyetem dékánját. Végül *Zelovich* Kornél, műegyetemi tanár tartott előadást: A technikai haladás hatása a közlekedés fejlődésére címmel.

Közgazdasági krónika.

Gazdasági törvényhozás.

Magyarország.

1924. évi I. t. c. az 1923/24. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1923: XXXII. t. c. hatályának 1924. évi június hó végéig való meghosszabbítása tárgyában.

A törvény hat hónapra felhatalmazást ad a kormánynak, hogy az állami bevételek beszedéséről és az állami kiadások teljesítéséről 1923 december hó 31-ike után is gondoskodhassék. Felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy olyan esetekben, amelyekben az államot a békeszerződések végrehajtása kapcsán terhelő fizetésnek pénzben való teljesítése helyett az államkinestár érdeke szempontjából előnyösebb ideiglenes adómentességet engedélyezni, ilyen mentességet engedélyezhessen. Végül felhatalmazza a pénzügyminisztert, hogy az államkinestárnak a Pénzügyintézeti Központ tőkéjéhez korábbi törvények alapján adott hozzájárulását további „B” sorozati üzletrészeknek névértékben való átvételével a szükséghez mérten kiegészíthesse.

E. D.

1924. évi IV. t. c. az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról.

A törvény a magyar állam pénzügyi és közgazdasági helyzetének szanálását célzó törvénykomplexum első törvénye, mely az állami pénzügyek helyreállítására irányuló akciók leglényegesebb intézkedéseit tartalmazza. E törvényeket jellemzi, hogy a legtöbb intézkedésük nemzetközi megállapodáson alapul, vagy csak annyiban módosítható, amennyiben a kormány a népszövetség bizottságával a módosításokra nézve utólag meg egyezik.

A jelen törvény elsősorban azt a két jegyzőkönyvet dikkolyezi be, amelyek a szanálás programját s a kormány által a szanálás érdekében vállalt kötelezettségeket foglalják magukban.

A második számú jegyzőkönyv értelmében a magyar kormány, a Nemzetek Szövetségének Tanácsa által kiküldött bizottsággal, valamint a főbiztossal együttműködve, megállapítja a fokozatosan megvalósítandó reformok és a helyreállítás programját, amely egymásután következő hat hónapos időszakokra osztva részletezi a vállalható kiadások maximumát, az adókból beszédendő összeg minimumát és a deficit maximumát. A programnak olyannak kell lennie, hogy megfelelően végrehajtva 1926 június hó 30-ig egészséges és tartós alapokon biztosítsa az állam egyensúlyát. A költségvetés kiadásainak sorába fel kell venni a kölcsönszolgáltatból és trianoni szerződésből folyó terheket. Ha a végrehajtás időszaka alatt úgy látszanék, hogy a szanálási program elégtelen a költségvetés egyensúlyának megvalósítására, a kormány köteles azt a főbiztos kívánására, a kiadások újabb korlátozásával, az adók felemelésével, vagy más

közigazgatási intézkedésekkel a szükséges mérvben módosítani. A kiadási többlet fedezésére a kormány 250 millió aranykoronát meg nem haladó kölcsönt bocsáthat ki. A főkölcsön leszámítolására a kormány rövidlejáratu kölcsönöket is vehet fel.

A reformprogram végrehajtására a Nemzetek Szövetségének Tanácsa főbiztost nevez ki, aki a Tanácsnak felelős. A főbiztosnak és ügyvitelének költségei Magyarországot terhelik.

Az ellenőrzés gyakorlására a főbiztoson kívül egy e célra alakított ellenőrzőbizottság küldetik ki, amely mindenkor Magyarország területén kívül ül össze s a főbiztos közvetítésével érintkezik a magyar kormánnyal.

A kibocsátandó kölcsön címlettulajdonosai érdekeinek képviselőit a Nemzetek Szövetségének Tanácsa bizalmiférfiakat jelöl ki.

A magyar kormány a kölcsön biztosítékául leköti a vámjövedék, a cukoradó és a dohányjövedék nyers bevételét, valamint a sójövedék tiszta bevételét, ugyancsak — amennyiben a főbiztos szükségesnek találja — az államvasutak jövedelmeinek kivételével, azokat az egyéb különleges zálogokat, amelyeket a főbiztossal egyetértésben fog kijelölni.

A jegyzőkönyv végül tartalmazza a magyar kormánynak központi jegybank létesítésére vonatkozó kötelezettségét.

A szóbanforgó törvény 2. §-a azokat a felhatalmazásokat alkalmazza, amelyek a kormánynak a szanálás megállapított programjának végrehajthatása céljából szükségesek.

E felhatalmazások szerint a kormánynak joga van:

a) a kiadások apasztása, valamint a közszolgálati alkalmazottak illetményeinek rendezése és létszámának csökkentése céljából: az állampénztárakat a pénzkezelés alól való tehermentesítés mellett elsőfoku pénzügyi hatóságokká átalakítani, az állami számvitelt módosítani, a hatósági lisztellátást megszüntetni, a közalkalmazottak illetményeit a kedvezményes ellátás beszüntetésével kapcsolatban rendezni, a közalkalmazottak létszámát apasztani, a nyugdíjasok illetményeit emelni, a hivatalos munkaidőt felemelni, a városok és községek részére átmenetileg adott állami előlegeket fokozatosan megszüntetni;

b) a bevételek fokozása céljából: a közszolgáltatásoknak az aranykorona értékének alapulvétele mellett való kivetését és beszedését, az egyes adók és illetékek tételeinek újabb megállapítását és az egyes közszolgáltatások újjászervezését elrendelni s végül a vármegyék és községek háztartásának rendezése érdekében a szükséges intézkedéseket megtenni;

c) a lakások bérének fokozatos felszabadítása érdekében megfelelő intézkedéseket tenni.

1924. évi V. t. c. a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról.

A Magyar Nemzeti Bank felállítása pénzünk értékének állandósítását célozza. Az állam a bankjegyek kibocsátásának kizárólagos jogát 1943 december 31-ig a Bankra ruházza. A m. kir. jegyintézet működése megszűnik.

A Nemzeti Bank részvénytőkéje 30 millió aranykoronában állapítatik meg. A Nemzeti Banknak adandó át továbbá mindaz az arany- és valutakészlet, amely az államnak, illetve a Devizaközpontnak birtokában van és a fennálló tartozások kiegyenlítésére nem vétetik igénybe. A Nemzeti Bank kezeli a felveendő külföldi kölcsön összegét is.

A fenti aranyérték birtokában a Nemzeti Bank bizonyára abban a helyzetben lesz, hogy főfeladatának, a pénzérték állandósításának kezdettől fogva eleget tud tenni.

A jegybank pozíciójának megerősítésére szolgál az is, hogy az állami pénzek kezelése, angol mintára, a jegybankra ruháztatik.

E. D

1924. évi VI. t. c. az államháztartás hiányainak fedezése céljából felveendő belső kölcsönről.

A Népszövetséggel egyetértőleg megállapított szanalási program és a Jóvátételi Bizottság határozata megadja a lehetőséget az államháztartás egyensúlyának a közeljövőben leendő helyreállítására. Az államháztartás egyensúlyának egyik legfontosabb feltétele pénzünk értékállandóságának biztosítása. Ezt azonban csak úgy érhetjük el, ha a Jegyintézetnek az állam részére való igénybevétele megszűnik.

Miután pedig ezentúl a költségvetési hiányok fedezése csak a 250 millió aranykoronás külföldi kölcsönből történhetik, amely kölcsönnnek tényleges megvalósulása azonban a kötvények elhelyezésével járó technikai nehézségek miatt hosszabb időt igényel, gondoskodni kellett arról, hogy az átmeneti időszak alatt jelentkező kiadási többleteket fedezni lehessen anélkül, hogy a Jegyintézetet továbbra is igénybe kelljen venni.

Ezt a célt szolgálja az átmeneti belföldi kölcsön felvétele.

Az átmeneti időszakban várható államháztartási hiány fedezése tekintetében az első lépést megtette a kormány a 32.000/1924. sz. pénzügyminiszteri rendelet alapján kivetett kölcsönelőleggel, mely körülbelül 523 milliárd összegben vettettetett ki s amelynek a jelen törvényben foglalt felhatalmazás szerint a most kivetett kölcsönelőleg 50%-át teszi ki.

A felveendő kölcsönt a jövedelemadó, illetve vagyonadó fizetésére kötelezett természetes és jogi személyek kötelesek szolgáltatni. E. D.

1924. évi VII. t. c. a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920: XXXVI. törvény cikk kiegészítéséről.

A földbirtokreform mielőbbi végrehajtását nem csekély mértékben akadályozták azok a kérdések, amelyeket az 1920: XXXVI. t.-c., mint kerettörvény, nyitva hagyott s amelyek a tárgyaló bizottsági eljárások során hosszadalmas vitákra adtak alkalmat. A jelen törvény rendelkezései oda irányulnak, hogy az 1920: XXXVI. t.-c. alapelveinek fenntartásával a törvény olyan kiegészítő értelmezést nyerjen, amely a földbirtokreform mielőbbi sikeres keresztülvitelét az említett nyitott kérdések megfelelő rendezésével és a legszükségesebb pótlásokkal hathatósan elősegíti.

A törvényt két szempont vezeti, egyrészt az, hogy házhelyhez jusson lehetőleg mindenki, akinek igénye méltányos, másrészt, hogy az igénylőknek minél szélesebb rétegei a törpebirtok kiegészítésére vonatkozó rendelkezések szerint bíraltassanak el, miáltal a törvény a birtokpolitikai szempontból egészségesebb és helyesebb birtokkategóriát helyez előtérbe.

A törvény egyes rendelkezései az alaptörvény illető rendelkezésein továbbmennek. Így elsősorban a kötelező járadékbirtokokról szóló rendelkezések. A törvény szerint járadéktelkek alakítását az O. F. B. az alaptörvény 28. §-ának hatálya alá eső ingatlanokra és a vagyonváltságföldekre minden esetben, egyéb ingatlanokra pedig csak akkor rendelheti el, ha a birtokost az évi járulékok megváltásával kártalaníthatja. Minthogy a megváltott ingatlanok tulnyomó része az említett két földkategóriából kerül ki, a szóbanforgó rendelkezés a járadékbirtokok intézményének jóformán általános megvalósítását jelenti.

A törvény e rendelkezései a földhözjuttatás kérdését az életképes kis földműves elemek részéről nyugvópontra viszik, másrészt a járadékélvezők anyagi érdekeit biztosítják.

A törvény az O. F. B.-nak, mint a földbirtokreform végrehajtására hivatott független bírói szervnek hatáskörét jelentékenyen kiterjeszti s

a földmivelésügyi miniszter is az eddiginél sokkal szélesebb keretekben mozgó közreműködést nyer a reform végrehajtása tekintetében.

Végül intézkedéseket tartalmaz a novella oly irányban is, hogy a földbirtokreform minél gyorsabb végrehajtása előmozdittassék. *E. D.*

1924. évi VIII. t. c. a francia hitelezőkkel szemben fennálló magyar tartozások tekintetében engedélyezett fizetési halasztás tárgyában, Párisban 1923. évi december hó 21.-én kelt szerződés és függeléke, valamint a szerződés 1. cikkében említett alapszabályok becikkelyezéséről és egyes kapcsolatos kérdések rendezéséről.

A francia tartozások ügyében kelt újabb egyezmény nagy jelentőségét abban találja, hogy az eredeti, 1921. évi január hó 31.-én kötött egyezményt hatályon kívül helyezve, ennek helyébe lényegesen kedvezőbb rendelkezéseket vett fel és egyben gondoskodott a két főadás, Budapest székesfőváros és a Magyar Jelzálog Hitelbank érdekének védelméről is.

E. D.

1924. évi IX. t. c. a bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról.

A törvény megállapítja azokat az eljárásokat, amelyekkel a szőlő és must okszerű feldolgozása és kezelése, ideértve a hibás bor vagy must helyreállítására irányuló eljárásokat is, a törvényben foglalt korlátok között meg van engedve. A törvényben megengedett anyagokon kívül bármely más anyagot a musthoz vagy a borhoz hozzáadni, vagy kezelésükhöz felhasználni tilos. Különösen tiltott anyagok a víz, a nem borból előállított szesz, a külföldi eredetű mesterségesen eszalt szőlő, mazsola, gyümölcs, a gabonaneműekből készült maláta, mindennemű cukor és más mesterséges édesítőszer, a bor testességének, extrakt- és ásványanyagtartalmának mesterséges növelését célzó különféle anyagok, különféle ízesítő, zamatosító és szagosító anyagok, a bor savtartalmának növelését célzó anyagok, a szénsavas mészen kívül minden egyéb savtalanító anyag, a különféle borjavító szerek, az erjedés gyorsítását célzó anyagok, a tiszta kénen és kénessavon kívül kénezést célzó minden egyéb anyag, a kénessavtartalom csökkenését célzó vegyi szerek, a mérgező hatású anyagok, a bor színének javítására megengedett égetett cukron és szafloron kívül minden más ásványi vagy növényi festőanyag és végül a megengedett derítőszereken kívül a bor derítését célzó egyéb anyagok. Kimondja a törvény, hogy bor, must, csemegebor, aszabor, pezsgő, habzóbor, törkölybor, borpárlat és gyümölcsbor néven csakis a törvényben megállapított kellékeknek megfelelő és egészséges állapotban levő italt szabad forgalomba hozni. A bor és must forgalombahozatalánál a borvidékre, helységre, bortermőhelyre, a szőlőfajtára, a borminőségre s a termelőnek nevére, vagy pincéjére, a valóságnak megfelelően, utalni kell. Különleges rendelkezéseket tartalmaz a törvény a tokajhegyaljai borokra vonatkozólag. A csemegeborokat és a borhoz hasonló egyéb italokat illetően szintén részletes szabályozást léptet életbe. Végül szigorú büntető és ellenőrző intézkedéseket tartalmaz.

E. D.

1924. évi X. t. c. a korona értékcsökkenésének meggátlására szolgáló egyes intézkedésekről.

A törvény szankeionálja az e tárgyban előzőleg kiadott két kormányrendeletet. Intézkedései két irányban mozognak. Egyfelől takarékkorona elnevezéssel számolási értéket tartalmaz a magyar korona érték-állandóságának biztosítására, felhatalmazván a kormányt, hogy a M. kir. Állami Jegyintézet alapszabályszerű ügyletei ily értékálló koronákban köttessenek. A szabályozás csak a jövőben létesítendő ügyletekre terjed ki. A törvény második részében egy belső állami kölcsön felvétele iránt történik intézkedés, melynek célja, hogy az államháztartásban jelentkező hiányok fedezése a további pénzjegyszaporítás lehető elkerülésével történjék addig is, amíg a népszövetségi kölcsön finalizálható lesz.

E. D.

1924. évi XII t. c. a társasház-tulajdonról.

A nehéz lakásviszonyok elsősorban arra vezethetők vissza, hogy a háború kilörése óta az építkezés jóformán megszűnt. Minthogy különböző szempontok lehetetlenné teszik, hogy egyrészt a lakások a megkötöttség alól felszabadíttassanak, másrészt pedig a házbérek felemelését korlátozó jogszabályok megszüntetessenek, a törvény oly kisegítő intézkedésekről gondoskodik, amelyek a mai megkötöttség mellett az építkezési lehetőséget elősegítik s ilymódon a lakásinség enyhítését előmozdítják. A törvény azt a külföldön már ismert intézményt vezeti be, hogy többen közösen létesíthessenek nagyobb építményt akként, hogy az építményt természetben meghatározott épületrészek szerint, pl. emelet vagy lakások szerint egymás között felosztva, az egyes építményrészekre önálló tulajdonjogot alapíthassanak. Az épületrészek mint önállóan telekkönyvezett és forgalomképes tulajdoni tárgyak elidegeníthetők, örökölhetők és megterhelhetők.

E. D.

1924. évi XIII. t. c. a fogadós felelősségéről és az elszállásoláson alapuló és ezzel kapcsolatos követeléseinek biztosításáról.

A polgári törvénykönyv javaslatának törvénnyé válása előreláthatóan csak hosszabb idő múlva lévén várható, a fogadóipar hanyatlásának indulása sürgőssé tette, hogy a fogadósok jelenlegi ma már nem indokolt súlyos magánjogi felelősségükben külön törvénnyel korlátoztassanak. A törvény lényege: a felelősségnek a napi szobabér nagyságától függően meghatározott összegre korlátozása bárminő vagyontárgy tekintetében; teljes kártérítési kötelezettség, ha a fogadós a dolgot, minőségét ismerve, kifejezetten megőrzés végett átvette vagy ha a kár tekintetében őt vagy házanépének, személyzetének tagját vétkesség terheli. A törvény a fogadós jogi érdekének védehme tekintetében is figyelembe veszi az életviszonyok megváltozását, amikor a vendég elszállásolásából és egyéb szükségleteinek fedezéséből eredő követeléseit biztosítására törvényes zálogjogot, a vendég által az elszállásolás körében okozott kára erejéig pedig visszatartási jogot biztosít részére a vendég által a fogadóba hozott dolgok tekintetében.

E. D.

Állami költségvetések.**Románia 1924. évi költségvetése.**

(B. n. St.) A költségvetési törvény Románia 1924. évi költségvetését következőképen állapítja meg:

Bevételek	millió leu-ekben	Kiadások	millió leu-ekben
Egyenes adók	2.990	Hadügymín.	3.575
Közzvetett adók	8.445	Pénzügymín.	6.750
Bélyegek és Illetek	1.468	Közüktatásügymín.	1.845
Állami monopoliumok	3.431	Kultuszüg- és művészetek mín.	446
Közülekedésügymínisztérium	5.192	Belügymín.	1.094
Állami üzemek	415	Közümunkaügymín.	281
Szübvenciók	31	Igazuágügymín.	426
Pénzügymín.	1.020	Földmívelésügymín. és áll. uradalmak	626
Belügymín.	51	Kereskedelemügymín. és ipari mín.	396
Igazuágügymín.	56	Külügymín.	140
Külügymín.	25	Közüegészszégügymín. és népjóléti mín.	763
Földmívelésügymín. és áll. uradalmak	33	Munkaügymín.	85
Közüegészszégügymín. munkaügymín. és népjóléti mín.	119	Közülekedésügymín.	6.212
Ipar- és kereskedelemügymín. mín.	642	Mínisztterelnökség	3
Hadügymín.	20		22.642
Közümunkaügymín.	2		
Közüktatásügymín. és kultusz mín.	60	Alap az államvasut koci és mozdony javításaira	300
	22.000	Alap a tisztviselők és nyug- díjasok helyzetének javi- tására	550
			23.492
		Alap, pót- és rendkízüli hi- telekre	508
			24.000

Lengyelország 1924. évi költségvetési tervezete.

(B. n. St.) Az 1924. évi költségvetési tervezet fő adatai a következők:

Rendes bevételek	913,413.001	lengyel forint
Rendkízüli bevételek	198,956.311	„ „
Mindössze	1.112,369.312	„ „
Rendes kiadások	957,406.416	„ „
Rendkízüli kiadások	131,183.200	„ „
Mindössze	1.088,589.616	„ „

A bevételek 23,779.696 lengyel forintnyi többlete elsősorban tartalékul fog szolgálni a valuta esetleges ingadozásából előálló differenciák kiegyenlítésére. Amennyiben azonban tényleg mutatkozni fog fenti többlet, úgy a kormány póttervezet alapján személyzeti és katonai kiadások céljaira fogja fordítani a fennmaradó összeget.

Az 1923. évi költségvetéssel szemben az 1924. évi kiadások 614,313.318 lengyel forinttal redukáltattak (ez a redukció minden tételnél észlelhető), míg a bevételek 122,221.312 lengyel forinttal nagyobbak az előző évinél.

Az 1924. évi bevételek főbb tételei (százalékokban) a következők: egyenes adók (25.25 %), vagyonadó (22.99 %), közvetett adók (23.80 %), vámok (10.82 %), kiviteli illetékek (1.29 %), díjak és illetékek (6.96 %), monopólok (8.89 %).

A költségvetés alapján az ország egy-egy lakosára 1924-ben 28.25 lengyel forint közteher esik (1 forint = 10.000 lengyel márka). *Th. L.*

Mezőgazdasági termelés.

A világ 1923. évi gabonatermésének adatai.

A fontosabb államok buza- és rozstermése a következőképen alakult volt az 1922. és 1923. években.

Állam neve	B u z a		R o z s	
	termés	ezer méter	termés	ézer méter
	1922	1923	1922	1923
<i>Európa :</i>				
Magyarország	14.805	18.419	6.388	8.157
Németország	19.577	28.971	52.340	66.815
Belgium	2.889	3.426	4.670	4.963
Bulgária	10.261	19.555	1.893	2.154
Dánia	2.517	2.400	3.628	3.500
Anglia és Wales	17.008	15.393	—	—
Esztország	—	—	1.473	1.739
Finnország	81	129	1.975	2.400
Franciaország	66.220	89.055	9.757	9.377
Görögország	2.600	3.635	600	676
Olaszország	43.992	64.191	1.413	1.647
S. H. S. állam	12.103	¹⁾ 16.845	1.148	¹⁾ 1.502
Lettország	261	346	1.739	2.792
Litvánia	891	917	6.160	1.116
Luxemburg	47	147	64	104
Németalföld	1.650	1.817	4.289	3.910
Norvégia	175	149	219	211
Ausztria	2.020	2.402	3.452	3.971
Lengyelország	11.553	13.536	50.135	59.624
Portugália	2.662	3.528	1.345	1.364
Románia	25.041	27.902	2.338	2.407
Svédország	2.553	2.170	1.760	6.440
Svájc	972	1.484	430	418
Spanyolország	34.148	42.759	6.668	7.132
Cseh-Szlovákia	9.150	9.944	12.979	13.161
<i>Amerika :</i>				
Argentína	51.450	70.580	545	1.151
Kanada	108.806	127.850	8.223	6.842
É.-amerikai Egy. Államok	236.126	213.847	26.255	16.009
<i>Ausztrália</i>	29.193	32.659	—	—
<i>Egyéb termőterületek :</i>				
Egyiptom	9.974	11.064	—	—
Algír	4.952	9.692	1	4
Brit-India	99.877	100.497	—	—
Japán	7.516	7.730	—	—
Marokkó	3.509	6.409	—	—
Tunisz	1.000	2.700	—	—

Jegyzet: ¹⁾ Csak őszi termés.

A fontosabb termőterületek 1922. és 1923. évi árpa- és zabtermelése a következőképen alakult:

Állam neve	B ú z a		R o z s	
	termés 1922	ezer 1923	méter 1922	mázsa 1923
<i>Európa :</i>				
Magyarország	4.827	5.367	3.274	3.708
Németország	16.076	1) 21.269	40.155	61.070
Belgium	749	919	5.194	5.277
Bulgária	2.600	2.674	1.327	1.459
Dánia	6.626	7.400	8.477	10.000
Anglia és Wales	9.715	9.744	12.721	13.432
Esztország	1.452	1.052	1.460	1.422
Finnország	992	825	4.093	3.090
Franciaország	8.907	10.232	41.842	54.790
Olaszország	1.797	2.286	4.422	5.781
S. H. S. állam	2.410	2) 3.119	—	—
Lettország	1.474	1.517	2.637	2.978
Litvánia	2.335	1.820	4.201	3.138
Luxemburg	38	30	222	420
Németalföld	696	636	2.888	3.475
Norvégia	976	827	1.942	1.452
Ausztria	1.219	12.633	2.659	3.757
Lengyelország	12.967	16.555	25.056	35.224
Románia	20.418	12.733	13.364	9.532
Svédország	3.011	2.550	11.460	9.690
Svájc	105	124	358	444
Spanyolország	16.881	24.355	4.531	5.869
Cseh-Szlovákia	10.092	12.013	10.386	12.522

Amerika :

Argentina	1.667	2.758	7.980	11.908
Kanada	15.647	17.495	75.759	81.949
É.-amerikai Egy. Államok	39.640	43.149	176.474	188.669

Egyéb termővidékek :

Egyiptom	2.462	2.610	—	—
Algír	4.312	9.830	808	2.315
Japán	18.972	19.337	—	—
Marokko	5.929	7.127	26	167
Tunisz	400	2.500	115	400

Legyzet: 1) Csak tavaszi, 2) csak őszi termés.

Th. L.

Cseh-Szlovákia cukorrépatermése és cukortermelése az 1923/24. üzemi évben.

(B. n. St.) Cseh-Szlovákia cukorrépatermése és cukorprodukeiója a következő:

	Cukorrépa termőterület (hektárokbán)			Cukorrépa termés (becslés) mm-ban			Cukortermés (becslés, nyersérték) ezer cseh K-ban		
	1922/23.	1923/24.	Növekvés (%o-ban)	1922/23.	1923/24.	Növekvés (%o-ban)	1922/23.	1923/24.	Növekvés %o
Csehország	96.151	114.882	19.48	24,918.990	26,667.529	7.02	4.249	4.590	8.02
Morvaország	59.809	69.192	15.54	13,579.977	15,905.075	17.12	2.320	2.686	15.79
Szilézia	2.163	2.943	36.06	658.732	684.000	3.81	106	108	1.77
Szlovákia	26.388	35.933	36.17	4,694.163	6,260.000	33.35	674	935	38.75
Mindössze	184.591	229.950	20.78	43,851.862	49,516.604	12.92	7.349	8.319	13.20

Az 1923/24. évben Cseh-Szlovákiában 158 cukorgyár van üzemben, amiből 101 Csehországban, 44 Morvaországban, 4 Sziléziában és 9 Szlovákiában működik.

Külforgalom.

Cseh-Szlovákia 1923. évi külkereskedelmi mérlege.

(B. n. St.) A statisztikai hivatal közlése szerint a cseh külkereskedelmi mérleg az 1922. évi 5391 millió cseh koronányi aktívummal szemben 1923-ban csak 2389 millió cseh koronával volt aktív.

Az 1923. évi behozatal mennyisége 42 millió q. és 812.729 drb., értéke pedig 10.130 millió cseh korona volt, ami az 1922. évi 12.695 millióval szemben határozott visszaesést jelent. — A behozatalban legnagyobb részesedéssel a következő tarifaosztályok és árak szerepeltek az 1923. évben (millió cseh koronákban): gyapot, pamut stb. (1764 millió cseh korona), gyapju stb. (1269 millió), gabona, liszt (870 millió), zsiradékok (858 millió), vágó és ígás állatok (646), gyümölcs, főzelékek (335), dohány (302), ásványok (302), nem nemes fémek és fémárak (296), vas és vasárak (294), fa és szén (250), vegyszeti segédanyagok (238), élelmiszer (217), kender, len (213), selyem és selyemárak (201), gépek és készülékek (191), villamos gépek (105), firniszek stb. (121), állati termékek (168), élelmiszerek (173), ásványolajok (182), bőrök (135) stb.

A kivitel az 1923. évben 11.810 millió kg.-ot és 4.748.515 drb.-ot tett ki 12.519 millió cseh korona értékben. — Értékre nézve a legfontosabb árak a következők voltak (millió cseh koronákban): cukor (475 millió), fa és szén (216 millió), gyapot, pamutfonál és árak stb. (123), vas- és vasárak (108), gabona, maláta, hüvelyesek (87), gyümölcs és főzelékek (56), len és kender, juta (41), agyagárak (33) stb.

Származási és rendeltetési államok szerint a következőképen alakult Cseh-Szlovákia 1923. évi külkereskedelme:

Állam	Behozatal		Kivitel	
	millió cseh K-ban	%-ban	millió cseh K-ban	%-ban
Németország	4.132	40.8	2.554	20.4
Egyesült államok ...	714	7.0	557	4.5
Ausztria	665	6.6	2.639	21.1
Olaszország	463	4.6	464	3.7
Hollandia	415	4.1	232	1.8
Lengyelország	378	3.7	958	2.9
Franciaország	354	3.5	302	2.4
Magyarország	353	3.5	714	5.7
Anglia	337	3.3	1.216	9.7
S. H. S. állam	278	2.8	548	4.4
Svájc	215	2.1	487	3.9
Románia	186	1.8	405	3.2
Belgium	80	0.8	96	0.8
Egyéb államok	1.500	15.4	1.947	15.5
Mindössze	10.130	100.00	12.519	100.00

A cseh külkereskedelmi mérleg 2389 millió cseh koronányi aktívumának 80 %-át az Ausztriával szemben előállott 1974 millió aktívum alkotta; ezenkívül aktív volt a külkereskedelmi mérleg következő államokkal szemben: Anglia (879 millió cseh korona), a cukorkivitel következtében, továbbá Magyarország (361 millió), Svájc (272 millió), S. H. S. állam (270 millió), Románia (220 millió), Belgium (16 millió) és egyéb államok (387 millió). Ezzel szemben passzív volt a mérleg a következő államokkal: Németország (1578 millió), Hollandia (183 millió), Egyesült Államok (157 millió), Franciaország (52 millió), Lengyelország (20 millió). Csaknem egyenlő volt a kivitel és behozatal értéke az Olaszországgal folytatott külkereskedelmi forgalomban.

Th. L.

Valuta és devizaárfolyamok.

**A fontosabb devizák árfolyamváltozása a zürichi jegyzés alapján
1924 I/1—1924 VI/30.**

P i a c	Legmagasabb árfolyam	Ennek időpontja	Legalacsonyabb árfolyam	Ennek időpontja
Budapest --- --- ---	0·0302 ¹ / ₂	I/2.	0·0061	VI/10.
Wien --- --- ---	0·008170.	III/5.	0·0079	IV/30.
Prága --- --- ---	17·15	III/30.	1643	IV/30.
Bukarest --- --- ---	310	III/10.	235	VI/2.
Páris --- --- ---	3840	IV/23.	2135	III/10.
London --- --- ---	2492	II—III.	2435	VI/28.
New-York --- --- ---	58125	III/10.	56050	IV/30.
Milano --- --- ---	2570	I/12.	2430	III/12, VI/16.
Brüsszel --- --- ---	3140	IV/1.	1857·50	III/10.

**Néhány főbb külföldi fizetőeszköz árfolyamváltozásai a magyar Deviza-
központ jegyzései alapján 1924 I/1—1924 VI/30.**

P i a c	Legmagasabb árfolyam	Ennek időpontja	Legalacsonyabb árfolyam	Ennek időpontja
Zürich --- --- ---	16230	VI/11.	3700	I/2.
Wien --- --- ---	1·30	VI/11.	0·300	I/2.
Prága --- --- ---	2700	VI/11.	620	I/2.
Bukarest --- --- ---	455	V/3.	114	I/5.
Páris --- --- ---	5690	V/2.	1040	I/5.
London --- --- ---	397900	V/2.	91400	I/3.
New-York --- --- ---	92200	V/2.	21250	I/2.
Milano --- --- ---	4030	V/2.	910	I/3.
Brüsszel --- --- ---	4830	IV/23.	920	I/5.

A budapesti értéktőzsde jegyzései.

Néhány fontosabb értékpapír árfolyamváltozása 1924 I/1—1924 VI/30.

P a p i r n e m	Legmagasabb árfolyam	Ennek időpontja	Legalacsonyabb árfolyam	Ennek időpontja
Magyar Hitel --- ---	1,155.000	II/18.	450.000	I/3.
Osztrák Hitel --- ---	362.000	III/10.	142.000	I/3.
Salgó --- --- ---	1,185.000	III/10.	509.000	I/3.
Rima --- --- ---	264.000	III/10.	99.000	I/3.
Cukor --- --- ---	6,400.000	II/18.	2,225.000	VI/27.
Köszén --- --- ---	5,500.000	III/10.	1,950.000	I/3.
Ganz-Vill. --- --- ---	3,875.000	II/18.	1,250.000	VI/27.
Ganz-Danubius --- ---	7,900.000	II/18.	2,800.000	VI/27.

A budapesti árutőzsde jegyzései.**Fontosabb szemestermények árfolyamváltozása 1924 I/1—1924 VI/30.**

Termény	Legmagasabb árfolyam	Ennek időpontja	Legalacsonyabb árfolyam	Ennek időpontja
Buza --- --- --- ---	361.250	V/21.	103.500	I/3.
Rozs --- --- --- ---	325.000	V/19.	80.500	I/3.
Árpa --- --- --- ---	310.000	V/21.	83.500	I/3.
Zab --- --- --- ---	340.000	V/21.	96.000	I/2.
Tengeri --- --- --- ---	287.500	VI 22.	77.500	I/3.

Pallas részvénytársaság nyomdája Budapesten
V., Honvéd-utca 10. (Telefon: 5—67, 5—68.)
Felelős vezető Tiringér Károly műszaki igazgató.

A vámjog szabályozásáról szóló törvényjavaslat.¹

A vámjog szabályozásáról szóló törvényjavaslat oly törvényalkotást céloz, amely corpus juris-unkban hézagot pótolni.

A vámjog, mely az Ausztriával a modern kereskedelem-politika korszakának eleje óta fennállott vámközösség felbomlásával nálunk sokkal nagyobb jelentőséghez és aktualitáshoz jutott, mint amekkorával a vámközösség idejében birt, a jogszabályoknak két nagy csoportját foglalja magában, amelyek ugyan sok vonatkozásban érintkeznek, de amelyek az anyagot — a nemzetközi árúforgalomra az állam által gyakorolt befolyás szabályozását — más-más szempontból tárgyalják.

Az egyik csoport, amelynél a közgazdasági szempontok előtérben állanak, a vámtarifát foglalja magában; a második csoportot alkotó jogszabályok az anyagnak inkább közigazgatási-jogi szempontból történő szabályozását célozzák. Ez a csoport szolgáltatja a „Vámtörvény“, vagy, amint ezt a most szóban levő törvényjavaslat nem egészen szabatosan jelöli, a „Vámjog szabályozásáról“ szóló törvény anyagát.

Ennek a joganyagnak céltudatos, egységes törvényhozási szabályozása, mint már volt szerencsém jelezni, nálunk eddig hiányzott. Van ugyan két törvényünk, amely ennek az anyagnak elenyésző csekélynek mondható részei iránt rendelkezik, de ezek rendelkezései igen távol állanak attól, amire ezen a téren szükség van. Az egyik törvény, amelyre célzok, az *autonom vámtarifáról szóló 1907:LIII. t.-cikk*, mely bevezető részében 22 rövid cikkben tartalmaz jórészt ebbe a joganyagba való rendelkezéseket. De tudjuk, hogy ez a törvény nem más, mint az Ausztriával kötött utolsó „kiegyezés“ szerves tartozékát

¹ A Magyar Közgazdasági Társaságban 1924 június 12-én tartott előadás.

képező és 1906 március 1-ével, az akkori közép-európai vámpolitikai helyzet nyomása alatt, rendeleti úton már életbe léptetett vámtarifa, autonóm magyar törvény mezében, amely vámtarifát az akkori magyar kormány taktikai sakkhúzásként alkottatta meg a törvényhozással. A tapasztalat mutatta, hogy ebben igen szerencsés keze volt az akkori kormánynak, mert enélkül, a monarchiának, és ezzel a vámközösségnek is, 1918 őszén hirtelenül bekövetkezett felbomlásakor még zavarosabb helyzetbe kerültünk volna. Az 1920:LIII. t.-cikknek a gyakorlati életben a „tarifatörvény“ elnevezés alatt ismert ebben a bevezető részében foglalt, a most szóban levő joganyagba tartozó rendelkezések azonban igen hiányosak és teljesen ötletszerűen vannak összeszedve. A másik törvényünk, amelyre az előbb céloztam, a pénzügyi közigazgatás szervezetének változtatásáról szóló 1889:XXVIII. t.-cikk, mely a *vámigazgatás szervezetére* vonatkozó egynehány, de szintén nem kimerítő rendelkezést tartalmaz.

Ezen a két törvényen kívül a most szóban levő joganyag ez idő szerinti forrásai a következők:

1. az utóbb az 1907:LIII. t.-cikkbe foglalt „*tarifatörvény*“ végrehajtása iránti utasítás;

2. a „*Határvámtörvények és Szabályok*“ 1874-ben kiadott hivatalos összeállítása, mely nem más, mint kompilációja az 1842. évi „*Harmincadhivatali Utasítás rendszerének*“ az 1835. évi osztrák „*Zoll- und Staatsmonopols Ordnung*“ szövegével és az ezek életbelépése óta kiadott különböző módosító és kiegészítő rendeletekkel (az ú. n. „*Vámszabályok*“);

3. az 1874. óta minden vezérlő gondolat nélkül, a pillanatnyi szükség hatása alatt kiadott egyes rendeletek *tömkelege*, amelyek ezen a téren megglehetősen jogbizonytalanságot teremtettek.

Ennek a jogállapotnak hátrányát már régebben érezték és az 1908. évi utolsó kiegyezés tartalmaz is rendelkezést, arra vonatkozólag, hogy a két kormány mielőbb köteles, ki-ki a maga törvényhozása elé, ennek a joganyagnak szabályozásáról szóló törvényjavaslatot terjeszteni; erre azonban nem került a sor.

Amidőn a háború alatt megindultak Ausztriával együttesen a tárgyalások a Német Birodalommal a politikai és katonai szövetségnek a gazdasági térre kiterjesztése iránt, ezek során a magyar, osztrák és német szakemberek belefogtak vámtörvény-tervezet kidolgozásába, amelynek az lett volna a rendeltetése, hogy a gazdasági szövetség létrejövetele után mind a három államban *a közösen szerkesztett* tervezetnek megfelelő *autonom* vámtörvényt hozzanak; ez azonban csak a második olvasásig jutott el. Kevéssel a Monarchia felbomlása után, 1920. nyarán, Ausztriában hoztak vámtörvényt, mely kevés változtatással megfelel ennek a most említett magyar-osztrák-

német tervezetnek. Minálunk, amint a kommunista uralom bukása után ismét összefűződni kezdtek a jogfolytonosság száalai, az érdekelt kormányhatóságok előadói saját kezdeményezésükből nyomban hozzá fogtak a vámjog egész körét felölelő annak a reformnak előkészítéséhez, amelyet nemcsak a Magyarország politikai és gazdasági helyzetében bekövetkezett gyökeres változás parancsoló szükséggé tett, de amelynek a szükségessége már a háború előtt is megérlelődött. Az 1906.   vi vámtarifa ugyanis már a háború előtti utolsó 1—2 évben ag  kori tüneteket kezdett mutatni, — hisz modern vámtarifa átlagos élettartamát alig lehet 10 esztendőnél hosszabbra becsülni és eredetileg ez a tarifa sem volt hosszabb érvényre szánva — azt pedig voltam b  tor röviden jelezni, hogy a tarifán kívüli vámjog terén már a háború előtt is milyen kevesé kielégítő helyzet állott fenn.

A változott helyzetünknek megfelelő *vámtarifára* vonatkozó munkálatokkal párhuzamosan indult meg tehát *a tarifán kívüli, közigazgatási v  mjogunk* reformálása iránti munka is, még pedig azon az alapon, amelyet a Német Birodalomhoz való gazdasági közeledést célzó tárgyalások folyamán készült tervezet teremtett. De nem   rt  k be azzal, hogy — az osztrák példát követve — ezt a tervezetet úgyszólván változtatás nélkül   tvegy  k a magyar corpus jurisba, hanem, abból kiindulva, hogy ennek a kodifikációnak, amelyet, eltérően a v  mtarif  t  l, nem eleve is aránylag rövid életének kellett tervezni, hanem amely hivatva lesz a vámjog fejlesztésének irányelveit hosszú időre lefektetni, nemcsak az ország változó gazdasági helyzetének, hanem az elméleti tudomány követeléseinek is a lehetőségig meg kell felelnie.

Ezen az alapon jött létre az a javaslat, amelyet a „Vámjog szabályozásáról” szóló törvény megnevezés alatt a Nemzetgyűlés most tárgyal.²

Legyen szabad most mindenek  l  tt röviden ismertetnem azokat a főbb szempontokat, amelyeket a javaslat szerkesztői ennél a munk  jukn  l szem előtt tartottak:

Az egyik legfőbb igyekezet arra irányult, hogy a javaslat megfeleljen   llamjogunknak, a lehetőségig összhangzásban álljon a magyar közigazgatási jog és különösen a magyar pénzügyi jog többi részeivel, emellett azonban tegyen eleget — amennyire ez fontos gyakorlati, főleg gazdasági érdekek feláldozása nélkül lehetséges — az elméleti jogtudomány, különösen a modern vámjogi elmélet követeléseinek, de viszont a

² A Nemzetgyűlés a javaslatot keves  l az előadás megtartása után elfogadta és a javaslatnak megfelelő törvényt, mint 1924.   vi XIX. T  rv  nycikket, ki is hirdett  k.

lehető legteljesebb mértékben engedje érvényre juttatni a modern forgalom és általában a modern gazdasági élet követelményeit is; ott, ahol ez a két követelés összeütközésbe került, többnyire az elméleti követelménynek kellett háttérbe szorulnia.

Az újabb vámjogi elméletnek a javaslat szerkesztői leginkább azzal igyekeztek érvényt szerezni, hogy a vám lényegéről, természetéről és feladatáról kialakult modern tudományos felfogást a javaslatban következetesen érvényre juttatták.

A vám az ókorban és a középkor elején — kb. Nagy Károly és közvetlen utódai idejéig — közjogi alapon álló *adó* volt, olyan adó, amelyet a német pénzügyi jogban „*Aufwandsteuer*“-nek neveznek, amely tehát az adóalany teherviselési képességét azon az alapon igyekszik igénybe venni, hogy mennyit költ bizonyos célokra. Amidőn Nagy Károly után a nyugati államokban a hűbériség intézménye mindinkább átalakította az egész állami életet és az erre vonatkozó felfogást, a vám mindinkább átalakult magánjogi szolgátlatássá, amelyet a kalmár, ki valamely földesúr, város, egyházi vagy világi testület területén portékájával átvonult, *annak fejében* volt kénytelen leadni, hogy *megengedték* neki ezt az átvonulást, az illető területen utakat — annyira, amennyire — fentartottak, hidakat, kompokat, stb., létesítettek és megvédték őt — szintén annyira, amennyire — a *más* rablólovagok részéről történő megdézsmáltatás ellen.

A vámnak ez a magánjogi felfogása annyira mély gyökeret vert, hogy akkor is, amikor később, a központi államhatalom megerősödésével a hűbériség egyébként teljesen elvesztette jelentőségét, a vámra vonatkozó szabályozásokban, úgyszólván lappangva, „im Unterbewusstseinen“, még máig is megvannak nyomai, még pedig a mi eddigi szabályainkban is, dacára annak, hogy Magyarországon a hűbériség sohasem vált az állami és társadalmi élet alapvető intézményévé és, ami különösen a vámot illeti, nálunk a földesúr, stb. javára szedett „telonium“ („telonium“ = „Zoll“, „toll“) mellett, mint külön intézmény, mindig megvolt a király részére szedett „tricesima“, a „harmincad“, a tulajdonképeni vám. Mutatja ennek a felfogásnak utóhatását például az elébb már említett, 1835. évi osztrák „*Zoll- und Staats-Monopolsordnung*“ megokolása, amelyben a következő passzust találjuk: „*Um die Anordnungen der Zollordnung mit den allgemeinen Rechtsgrundätzen in Einklang zu bringen, musste vor allem das zwischen der Staatsverwaltung und demjenigen, der eine Ware in das Zollgebiet einbringt, aus demselben ausführt oder durch dieses Gebiet durchführt, bestehende Verhältnis unter dem Gesichtspunkte einfacher Rechtsbegriffe aufgefasst werden. Dieses Verhältnis hat viele Ähnlichkeit mit einem auf gegenseitige freiwillige Übereinstimmung gegründeten Vertragsverhältnis*“.

A hűbériség idejéből származó ennek a magánjogi felfogásnak több olyan következése volt tehát, mely a vámmra vonatkozó szabályozásokba még most is belejátszik. Ezek közül a következtetések közül a legfontosabb a következő kettő:

a) minthogy eszerint a felfogás szerint a földnek, illetve az ezen meglevő különféle létesítményeknek igénybevétele az áruszállításra, volt a döntő momentum a vám fizetésére, a vámfizetési kötelezettség keletkezése szempontjából körülbelül mindegy volt, hogy a portékát az illető területre behozták-e, onnan kivitték, vagy ezen pusztán csak átszállították-e; ezért a régebbi időben a kiviteli és az átviteli vámok szerepe alig volt kisebb a behozatali vámokénál;

b) ebből aztán az is következik, hogy a vám fizetésére vonatkozólag a döntő mozzanat az illető terület határának átlépése az áruval volt.

Ennek a felfogásnak, — hogy úgy mondjam — lappangó nyomait a mai vámjogban legpraegnansabban az eddigi vámjog következő két jellemző vonásában találhatjuk fel:

1. Az árúbevallás adásának a vámfizetési kötelezettséget megállapító hatásában; ez a „*Zoll- und Staasmonopols Ordnung*“ idézett megokolásában említett magánjogi consensualis contractus maradványa a vámot az köteles megfizetni, aki a bevallást adta és ezzel az államhatalommal szemben magára vállalta ezt a kötelezettséget; és

2. az eddigi vámszabályokban megnyilvánuló abban a felfogásban, hogy a vámfizetési kötelezettség a vámhatár átlépésével keletkezik; ennek következtében az érdekelttség részéről kivívott minden olyan rendelkezést, amely szerint a vámot nem kell azonnal vámhatárnak a behozatalban átlépése alkalmával lefizetni, az eddigi vámszabályok többé-kevésbé „különleges kedvezmény“ színében tüntetik fel.

Ezzel az elavult felfogással a javaslat végképpen és teljesen szakít.

A mai tudományos felfogás szerint a vám különleges jellegű közszolgáltatás, amelynek célja, az államhatalomnak az áralakulás céltudatos befolyásolása útján módot nyújtani a belföldi termelés és általában a belföldi gazdasági élet fejlesztésére; az állami bevételek szerzése csak másodlagos célja a vámnak; az úgynevezett „pénzügyi vámok“ tulajdonképpen nem is vámok, hanem technikai okokból a vám alakjában szedett fogyasztási adók, helyesebben „*Aufwandsteuer*“-ek; az, hogy ki köteles a vámot fizetni, nem az érdekelt és az államhatalom közt létrejött contractustól függ, hanem a törvénynek kell azt megszabnia, hogy ez a közszolgáltatás kit terhel. A vámfizetési kötelezettség nem a vámhatár átlépésével keletkezik, hanem akkor, amikor a külföldi árut végkép bekapcsolják az ország

gazdasága zárt körébe és az ennek foytán közvetlen befolyást gyakorol a belföldi áralakulásra; az olyan árú után, amelynél ez nem következik be — akár különleges rendeltetésénél, akár más körülménynél fogva — vámfizetési kötelezettség egyáltalában nem is keletkezik (m. pl. az átviteli árúnál). A vámhatárnak árúval átlépése még egyáltalában nem állapít meg vámfizetési kötelezettséget, de igenis megállapítja az államhatalomnak, illetőleg az ezt, ebben a vonatkozásban, képviselő vámigazgatásnak, azt a fontos jogát, hogy erről a határátlépésről értesüljön, hogy az ilyen árút szemüggyel tarthassa, nyilvántartásba, esetleg zár alá vehesse és mindig megállapíthassa, hogy az árúnak bekapcsolódása a vámterület áruforgalmába megtörtént-e és ezzel a vámfizetési kötelezettség beállt-e vagy sem. Az árú felett rendelkező természetes vagy jogi személynek nem csak magánjogi, hanem gazdasági és vámjogi szabad rendelkezése árúja felett teljesen érintetlen marad, amíg az árú további gazdasági és vámjogi sorsa iránt nem döntött; önként érthető azonban, hogy az árú nyilvántartása és ellenőrzése szempontjából előírt kötelezettségeket pontosan teljesítenie kell; az esetben pedig, ha árújának a belföldi forgalomba bekapcsolása mellett döntött, ennek vámjogi előfeltételeit kell teljesítenie.

Mindezek önként érthetőleg első sorban a behozatali árúkra vonatkoznak, hisz a modern vámjognak legfőképen ezek a tárgyai; a kiviteli árúknál a felemlített mozzanatok néha összesnek. Minthogy azonban a javaslatnak megfelelő kodifikáció, az elmondottak szerint, állandóbb érvényűnek van szánva és — amint ezt a közelmúltban szerzett tapasztalatok mutatták — soha sem lehet tudni, hogy rendkívüli körülmények következtében a kiviteli vámnak, melynek ma csak igen alárendelt jelentősége van, mikor jut ismét nagyobb szerep, a javaslat a kiviteli viszonylatot mindenütt, ahol ez szóba kerülhet, szintén figyelemben részesíti.

A javaslat szerkesztői az elméleti tudomány exigenciáinak, azon felül, hogy az elmondottak szerint az újabb vámjogi elfogást következetesen érvényesítették, leginkább a szigorú rendszeresség útján igyekeztek eleget tenni, de ez egyúttal az áttekinthetőség gyakorlati követelménye szempontjából is nagyon kívánatos. A javaslat szerkesztésénél tehát a joganyag lehetőleg szisztematikus elrendezését szintén elsőrangú fontosságú szempontnak tekintették. Így a javaslat a lehetőségig elkülönítette az alaki jogi rendelkezéseket az anyagi jogiaktól; a logikai elrendezés és az áttekinthetőség szempontjai miatt azonban nem mutatkozott célszerűnek az egész törvényt két részre, egy alaki jogi és egy anyagi jogi részre, felosztani, hanem a hét „Rész“-be — az „Átmeneti és Záró Rendelkezők“-et tartalmazó VII. Rész kivételével — az anyagot, amennyire ez a belső összefüggés megbontása nélkül lehetséges volt,

akkép osztották be, hogy egy-egy „Rész“ lehetőleg vagy kizárólag anyagi jogi, vagy tisztán alaki jogi rendelkezéseket tartalmazzon.

A javaslat szerkesztőinek egyik további, legfőbb törekvése arra irányult, hogy a törvény életbeléptetése a meglevő állapotot, amelyre a gazdasági élet berendezkedett, lehetőleg kevésbé zavarja meg. A gazdasági élet nagyon érzékeny a kívülről jövő, főleg a hatósági rendszabályokból származó megzavartatások iránt. Az utóbbi időben — sajnos! — különösen minálunk, a gazdasági élet igen sok és igen mélyreható ilyen megrázkódtatásnak volt kitéve. Ezért a vámtörvény szerkesztői a lehetőségig óvakodtak minden olyan rendelkezésnek a javaslatba felvételétől, amelyből ilyen zavaró hatás keletkezhett volna. De ebből az is következik, hogy a törvény életbe lépésétől nem lehet, de nem is kell várni valami mélyebbre ható, *pillanatnyi* hatást a gazdasági élet alakulására. Nem is feladata ez a „Vámtörvény“-nek. Ennek célja egyrészt megteremteni a vámjog terén a jogbiztonságot, másrészt biztosítani a jogfejlesztés egyöntetűségét, következetességét és rendszerességét. A vámtörvény tehát inkább *keretet* fog alkotni, amelyet a gyakorlati rendelkezéseket tartalmazó, rendeleti úton tett intézkedésekkel kitölteni, az illetékes kormányhatóságoknak lesz a feladata. Feltétlenül szükséges, hogy ez így legyen, mert a gazdasági élet folyton és pedig gyorsan fejlődik, gyorsan támaszt új igényeket a nemzetközi áruforgalom állami szabályozásával szemben, amely igények kielégítésétől gyakran gyorsan muló, de az ország anyagi jóléte szempontjából igen fontos konjunkturák kihasználása függ. Az ilyen igények kielégítését a legtöbbször nem lehet megkivánni a törvényhozástól, mely lassabban és nehezkesebben működik. Viszont azonban a törvényhozásnak kell megszabnia a kereteket, amelyekben belül a kormányhatóságoknak ez a tevékenysége mozoghat és különösen a törvényhozásnak kell megállapítania egyrészt a nemzetközi áruforgalomban érdekelt ügyfeleknek, másrészt az e körül ténykedő hatósági közegeknek jogait és a mindkettőjüket egymással szemben terhelő kötelezettségeket. Ez utóbbi tekintetben kiemelni kívánom, hogy míg a nagyobbára még a „rendőrállam“ idejéből való eddigi általános jogforrások a közönségre jóformán kizárólag csak kötelezettségeket róttak, addig a javaslat mindenütt kellőképpen meghatározza és kidomborítja az ügyfelek jogait is.

Mindezek mellett a vámtörvény a gazdasági életnek akkora szabadságát igyekszik biztosítani, amekkorát ennek csak nyújtani lehet, a vámokkal védett közérdek komolyabb veszélyeztetése nélkül. A javaslat szerkesztésénél az egyik legfőbb törekvés arra irányult, hogy a törvény megadja a lehetőséget az ország gazdaság-földrajzi helyzetének lehető kihasználására. Ez a helyzet ugyanis Magyarországot különösen alkalmassá

teszi arra, hogy az európai Nyugat és Kelet közötti árúforgalom közvetítője legyen és az ország területének megcsonkítása ezt a hivatását még inkább előtérbe tolta. A törvényjavaslat elkészítésénél tehát különös gondot fordítottak az áruátvitel minden lehetőségének megnyitására, történjék ez akár közbenső raktározással, sőt kikészítéssel, akár ezek nélkül.

Felemlíteni kívánom még, hogy a *vámtarifa*, mely közvetlenül visszatükrözi az ezt tartalmazó törvény meghozatalakor fennálló gazdasági helyzetet és az akkoriban uralkodó kereskedelem-politikai felfogást, ennél fogva aránylag rövidebb érvényűnek szánt jogalkotás, mert hisz változik az ország gazdasági helyzete és változik az uralkodó felfogás; a vámjog szabályozásáról szóló törvény érvénye ellenben addig tarthat, míg a magára a vámok intézményére vonatkozó felfogás terén nem áll be egészen mélyreható, felforgató változás. Vannak azonban olyan jogelvek, amelyeket a *törvényhozásnak* kell megállapítania, mert közeletről érintik az országbeli és idegen polgárok jogait, de azért ezeknek a jogelveknek megállapítása mégsem tartozik a vámtörvényre, mert ezek a jogelvek szoros összefüggésben állanak a mindenkori vámtarifával és leginkább ennek alkalmazására vonatkoznak. Amennyiben tehát ezeket a jogszabályokat nem lehet rendelettel megalkotni, ezekről a vámtarifáról szóló törvényben kell gondoskodni, amint hogy ez meg is történt.

Mielőtt ezek után áttérnék a vámjog szabályozásáról szóló törvény tartalmának közelebbi ismertetésére, még egy tárgykörről kell röviden megemlékeznem, mely ugyan nem tartozik egészen szorosan a vámtörvény anyagához, de amelyet gyakorlati szempontból belevettek annak idején a „Mitteleuropa“ mozgalmal kapcsolatban készült tervezetbe és amelyet minálunk is feltétlenül bele kellett foglalni ebbe a kodifikációba. Ez a *vámjövedéki anyagi büntetőjog*.

A tételes jövedéki büntetőjogunk anyagi része ugyanis jogrendszerünknek talán legelavultabb része; a jövedéki alaki büntetőjogunknak legalább egyik részét — a bíróság előtti eljárást — illetőleg van a modern büntetőjogi felfogásnak megfelelő szabályozásunk, az 1909:XI. t.-cikkben foglalt felhatalmazás alapján 1916-ban kiadott összminisztériumi, igazságügy-miniszteri és pénzügyminiszteri rendeletekben; a vámjövedéki anyagi büntetőjog terén azonban még ma is az 1842. évi „Harmincadhivatali utasítás“, illetve, egyes rendelkezéseket illetőleg, az 1788-ból való „Általános Harmincadrendtartás“ áll érvényben. A most folyamatban levő nagy vámügyi reformot tehát fel kellett használni arra is, hogy mindaddig, amíg az előkészítés eléggé előrehaladt stádiumában levő *általános jövedéki büntetőtörvény* életbe lép, legalább a vámügyre vonatkozó büntetőjog terén a legsürgősebb reformokat végrehajtsuk.

Ezek előrebocsátása után áttérve a javaslat tartalmának rövid ismertetésére, legyen szabad mindenekelőtt felsorolni a javaslat egyes „Rész”-eit:

Az *I. Rész* az alapelveket és alapfogalmakat tartalmazza; a *II. Rész* a vámigazgatásról szól, a *III. Rész* — a leghosszabb része a javaslatnak — a vámeljárást szabályozza. A vámfizetési kötelezettségről szóló *IV. Rész* az erre a kötelezettségre vonatkozó anyagi-jogi rendelkezéseket foglalja magában; az *V. Rész* a vámügyek terén a közönség rendelkezésére álló jogorvoslatokat szabja meg; a *VI. Rész* az imént említett büntető rendelkezéseket tartalmazza és végül a *VII. Rész* rövid négy paragrafusban átmeneti és záró rendelkezéseket tesz meg.

Ami már most a javaslat egyes Részei-nek közelebi tartalmát illeti, a következőket vagyok bátor felemlíteni:

Az *I. Rész*. Ebben a javaslat mindenekelőtt megállapítja a *vámjövedék* fogalmát, mint az államnak azt a kizárólagos jogát, hogy a Magyar Állam közgazdaságának más államok közgazdaságával lebonyolított árúforgalma után vámot szedhet. Ezenkívül azt a fontos alapelvet szabja meg, amelyről már az előbb, a modern vámjogi elmélet rövid jellemzésénél, tettem említést és amelyet a német elméleti vámjogászok „*die Amtskundigkeit des Warenverkehrs*”-nek neveznek, amely szerint más államokkal csak úgy szabad árúforgalmat lebonyolítani, hogy erről az árúkülforgalom ellenőrzésével megbízott állami közegek tudomást szerezhessenek, hogy ez alapon megtehessék a vámok által védett érdekek szempontjából szükséges intézkedéseket.

A következő §-ok leginkább a *vámjövedékekkel összefüggő területi fogalmakat* határozzák meg: a *vámterület*, a *vámhatár*, a vámterületből kizárt államterület-részek, vagyis a *vámkülzetek* és viszont a vámterülethez kapcsolt idegen területrészek, a „*kapcsolt vámterület*”, a *szabadterület és szabadkikötő*, végül a *határkerület* és a *határszéli gazdaság fogalmait*.

Ezekre vonatkozólag csak a következőket kívánom megjegyezni:

Széles körökben elterjedt tévedés, hogy a *szabadterület*, illetőleg szabadkikötő azonos fogalom a vámkülzettel; a javaslat ezt, a Monarchia felbomlása előtt is, sok félreértésre vezető fogalomzavart teljesen megszünteti, amennyiben világosan kimondja, hogy a szabadterület vagy szabadkikötő csak az *ott raktározott* vagy *ott feldolgozott* külföldi árúk tekintetében nem tartozik a vámterülethez, azokat az árúkat illetőleg ellenben, amelyeket ott állandóan használnak, minők építési anyagok, gépek és más felszerelések, továbbá az ott elfogyasztott árúkat illetőleg, teljesen azonos elbírálás alá esik a vámterület bármely más részével.

A *határkerület* fogalmát a javaslat kettős szempontból elevenítette fel: egyrészt mert a csempészet lehető elnyomása érdekében — amely csempészet, főképen az új határoknak minden összefüggést figyelmen kívül hagyó megállapítása, a határ nyílt volta és az ellenőrző közegek számának elégtelensége következtében az ország megcsönkítése óta aggasztó mérveket öltött, — fokozott ellenőrzés alatt álló olyan határmenti terület-sávot kellett megállapítani, ahol a lehetőség a csempészet felfedezésére akkor is megvan, ha a határőrizeti közegek a csempészt nem éppen a határátlépés pillanatában érik tetten, másrészt viszont azért, hogy, tekintettel szintén az új határaink kedvezőtlen alakulására, a határmenti lakosságot bizonyos vámügyi könnyítésekben lehessen részesíteni, amelyekre a beljebb lakók nem tarthatnak igényt. Ugyanezt a célt szolgálja a *határszéli gazdaságok* intézménye, amely teljesen új fogalom a vámjogunkban. A vámhatár által *átszelt* gazdaságokra vonatkozólag az eddigi vámtörvények is tartalmaztak már különös könnyítéseket, a trianoni béke határmegállapító rendelkezései azonban szükségessé tették ezeknek a könnyítéseknek nem csak tartalmi kiterjesztését, hanem kiterjesztését a vámhatár közelében fekvő olyan gazdaságokra is, amelyeket a határ ugyan nem szeli át, hanem a gazdálkodó *lakóhelyét* választja el attól a földterülettől, amelyen gazdálkodik. Erre nyújt módot a határszéli gazdaság fogalmának megállapítása. Önként érthető, hogy a mindezekre vonatkozó részletes és érdemleges rendelkezéseket legnagyobb részt majd rendeleti úton kell megtenni.

Ezután a javaslat a forgalom szabadságát elvként hirdeti, de ez alól kivételeket is kell tennie, még pedig nem csak azokból a rendészeti és államegyedárúsági szempontokból, amelyekre vonatkozólag az eddigi Tarifatörvény is tartalmazott felhatalmazást, hanem, a multak tapasztalatain okulva, a javaslatban providálni kellett az olyan esetekre is, amidőn rossz termések vagy más elemi csapások vagy rendkívüli állapotok *gazdasági célokat* szolgáló forgalmi korlátozások alkalmazását teszik szükségessé. Az ilyen tilalmat a javaslat szerint azonban csak az összfminisztérium bocsáthat ki és ezt a törvényhozó testületnek haladéktalanul be kell jelenteni, amelynek módjában áll ennek hatályon kívül helyezését követelni.

Ugyanezt a biztonsági, illetőleg fékező rendszabályt tartalmazza a javaslat a *vámpolitikai megtorló intézkedéseket illetőleg*. Ilyen intézkedésre is adott felhatalmazást az eddigi tarifatörvény, de csak a valamely külföldi állam részéről követett *különbözeti elbánás* esetére. Ugyancsak a szerzett tapasztalatok és különösen a nemzetközi verseny mind elkeseredettebbé válása voltak okai annak, hogy a javaslat ennek a fegyvernek alkalmazási lehetőségét kiterjeszti a valamely külállam részéről követett „dum-ping“ esetére, valamint az olyan méltánytalan elbánás esetére,

amely nem is tartalmaz differenciálást. Önként érthető, hogy az ilyen fegyverrel csak a legnagyobb óvatossággal szabad élni.

Mint már volt szerencsém említeni, a javaslat szigorú rendszerességre törekszik és különösen a lehetőségig elkülönítve tárgyalja az eljárási jogszabályokat a vámfizetési kötelezettségre vonatkozó anyagi jogszabályoktól. Hogy ezt a szigorú kettéválasztást különösen szembeötlővé tegye, a javaslat a 8. §-ban, amely szabatosan meghatározza a javaslatban tárgyalt *alapfogalmak értelmét* és megállapítja a *szakkifejezést*, amelylyel a javaslat ezeket megjelöli, más-más megnevezést állapít meg ezekre, aszerint, amint az illető fogalom az eljárásjogban vagy a tartozásjogban szerepel. Így az a személy, aki a vámigazgatással szemben áll, az eljárásjogban az „*ügyfél*“, a tartozásjogban a „*vámadós*“ az az összeg, amelyet vám fejében fizetni kell, a „*vámtartozás*“ megnevezést viseli; a nemzetközi forgalomban szereplő ingóság az eljárásjogi vonatkozásokban általában „*árú*“, tekintet nélkül arra, vajjon kereskedésre van-e szánva, vagy sem; de „*vámárú*“, amíg „*vámigény*“ alatt áll; a tartozásjogban ellenben „*vámtárgy*“, ad normam „*adótárgy*“, az olyan ingóság, mely egyáltalában nem esik a vámtörvény rendelkezései alá, egyszerűen „*tárgy*“.

II. Rész. Miután a javaslat az I. Részben még létrehozta a kellő kapcsolatot az áruforgalmi statisztika rokon területével, áttér a II. Rész-re, amely a vámigazgatásra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza, három „Fejezet“-ben. Az első a *vámigazgatás szervezetét*, a második a vám körül működő közegek *szolgálati jogosítványait* szabja meg, a 3. fejezet *fegyelmi rendelkezéseket* tartalmaz.

A *vámigazgatás szervezetére* vonatkozó rendelkezések közül csak a következőket kívánom kiemelni:

A vámügyi szolgálat irányításának az a ketté osztása, amelyet a pénzügyi közigazgatás szervezetének változásáról szóló 1889:XXVIII. t.-cikk léptetett életbe, amidőn a vámhivatalokat a szakszerű ügykezelés tekintetében a budapesti fővámhivatal főnökének, minden más tekintetben ellenben — a budapesti fővámhivatal kivételével — annak a pénzügyigazgatóságnak rendelte alá, amelynek kerületében a vámhivatal működik, a gyakorlatban nem vált be és a gyakorlati fejlődés a törvénytől mindinkább eltérő irányt vett. A vámhivatalok minden ténykedése annyira összefügg a szakszerű működésökkel, hogy a pénzügyigazgatóságok, melyektől a törvény a szaktudást nem kívánja meg, nem voltak képesek a vámhivatalok egyéb ügyeit is megfelelően ellátni. Ennek az lett a következménye, hogy a budapesti fővámhivatal főnöke, ki időközben mint „fővámigazgató“ valóságos vámügyi országos hatósággá fejlődött, mindinkább átvette a nem szakszerű ügykezelést és a vámtisztviselők személyes ügyeit illetőleg is a törvény által a pénzügy-

igazgatóságoknak biztosított hatáskört. Ennek a — törvényesség szempontjából — igen visszás állapotnak vet véget a javaslat, amidőn az eddigi „fővámigazgató“ helyébe lépő „központi vámigazgatóság“-ra ruházza át az eddig a vidéki pénzügyigazgatóságokat megilletett ügykör legnagyobb részét és a vidéki pénzügyigazgatóságokra — a budapesti székesfővárosi pénzügyigazgatóságnak u. i. sohasem volt alárendelve a budapesti fővámhivatal — a kerületükben levő vámhivatalokat illetőleg már csak a pénzkezelés és a gazdasági ügyek intézését bízza és bizonyos felügyeleti jogot ad a vámhivatali személyzet felett, minthogy ezeket az ügyleteket a helyi közelség miatt a pénzügyigazgatóság könnyebben intézheti, mint a Budapesten levő központi vámigazgatóság.

A második lényegesebb újítása a javaslatnak az, hogy kifejezetten elismeri a vámhivataloknak tényleg eddig is megvolt elsőfokú *hatósági jellegét*, ami egyrészt megfelel az általuk végzett vámkiszabás természetének, másrészt a szanálási törvénnyel az állampénztárakat illetőleg tett intézkedésnek.

Ebben a fejezetben állapítja meg a javaslat a *vámőrség* feladatkörét is.

A 16. §-ban a javaslat a vámigazgatás és a vámőrség szerveinek kifejezetten kötelességévé teszi, hogy a forgalom érdekeit és az ügyfelek magánérdekét szolgálati ténykedésük közben a lehetőségig megóvni kötelesek. A fejezet utolsó §-ában az ügykezelés egyszerűsítése és gyorsítása érdekében megengedi a javaslat, hogy egyes alárendeltebb vámkezelési tennivalókat a nyilvános szállító intézetek (posta, vasutak, nagy hajózási vállalatok) megbízható alkalmazottaival is lehet végeztetni.

A *szolgálati jogosítványokról* szóló II. Fejezet igen nagy hiányt pótol eddigi vámügyi törvényhozásunkban, amennyiben ezeket a jogosítványokat, amelyek gyakorlása oly közélről érinti az ügyfeleket és olyan könnyen teheti az erőszakoskodás benyomását, nálunk eddig *törvény* még egyáltalában nem szabályozta. A javaslatnak ebben a fejezetében szó van azokról a különleges szolgálati jogosítványokról, amelyek a vámigazgatás közegeit valamely vállalatra vonatkozólag elrendelt jövedéki felügyelet esetében, úgyszintén a postával, a vasutakkal és hajózási vállalatokkal szemben megilletik, külön azokról a szolgálati jogosítványokról, amelyeket a vámőrség tagjai külső szolgálatuk közben a határkerületben és a belső vámterületen gyakorolhatnak, továbbá *az árúk és tárgyak lefoglalásáról és őrizetbe vételéről, a házkutatásról, a személymotozásról és végül a letartóztatásról*. Az utóbbi négyféle szolgálati jogosítványt a javaslat — a letartóztatást illetőleg a vámszolgálat különleges természeténél fogva szükségesnek mutatkozó két lényegtelen kibővítéstől eltekintve — szigorúan a Büntető Perrendtartásnak megfelelően szabályozza.

A III. Fejezetben foglalt *fegyelmi rendelkezések* mindenben megfelelnek az 1889:XXVIII. t.-cikk vonatkozó rendelkezéseinek, csak egyrészt a teljesség, másrészt a vámigazgatás szervezetében tervezett, az előbb már említett, szervezeti változtatások miatt kellett ezt a fejezetet a javaslatba felvenni.

III. Rész. Az ez után következő, az alaki vámjogot magában foglaló III. „Rész“ erősen tagozva van.

Az I. Fejezete a vámeljáráásra vonatkozó *általános rendelkezéseket*, a II. Fejezet a *vámeljáráás fajait*, a III. Fejezet az *egyes szállítási és közlekedési módokra vonatkozó különleges rendelkezéseket* tartalmazza.

Az I. Fejezet nagy betűkkel megjelölt öt csoportot foglal magában:

A) alatt első sorban azokat a rendelkezéseket tartalmazza, amelyekkel a javaslat a — megfelelő, rövid, magyar kifejezés hiányában — már előbb is az „*Amtskundigkeit des Verkehres*“ német műkifejezéssel megjelölt követelmény érvényesülését kívánja biztosítani; szó van itt a *vámhatár átlépése helyi és időbeli korlátozásairól* és a *vámhivatal elé állítás kötelezettségéről* és végül azokról a *különleges forgalmi korlátozásokról*, amelyek, a csempészet hathatósabb megakadályozása érdekében a *határkerületben* érvényben vannak, illetőleg amelyeket a pénzügyminiszter a csempészet különös elharapózása esetében az egész határkerületre vagy ennek egyes részeire szóló érvénnyel, a csempészet főbb tárgyaiul szolgáló árúkra vonatkozólag — melyeket a vonatkozó rendeletben névszerint fel kell sorolni — időlegesen elrendelhet.

A B) alatti csoport a *vámigény* intézményére és ezzel kapcsolatban az *árúk azonosságának biztosítására* vonatkozó rendelkezéseket foglalja magában. A „vámigény“ fogalma a „Mitteleuropa“ mozgalom alkalmából készült vámtörvény-tervezet szerkesztésére vonatkozólag a német, magyar és osztrák szakemberek közt folytatott tanácskozások folyamán jegecesedett ki. Németül „*Zollhängigkeit*“ kifejezéssel jelölték meg azt a jogállapotot, amelynek tartama alatt a vámigazgatás közegei a vámhatáron át beszállított árút, mindaddig, amíg meg nem állapították azokat a feltételeket, amelyek mellett az árút az ügyfélnek szabad rendelkezésre bocsátja és az ügyfél ezeknek a feltételeknek eleget nem tett, illetőleg az árú külföldre újból ki nem lépett, tekintet nélkül harmadik személyek jogaira, visszatarthatják, illetve, ha az ilyen árú a vámigazgatás felügyeletét elkerülte vagy ebből az említett feltételek teljesítése nélkül kikerült, őrizetbe vehetik. Nálunk célszerűbbnek találták ezt a fogalmat úgy megszerkeszteni, hogy ne, az áruva vonatkoztatva, *ennek jogállapotát*, hanem a vámigazgatásra vonatkoztatva *ennek jogosítványát* fejezze ki; ennek

megjelölésére a javaslatban a „vámigény“ kifejezés szolgál. A vámigény alatt álló árú a „*vámárú*“ (*Zollgut*), melynek azonosságát — hivatalos pecsétekkel, hivatalos őrizet útján vagy más alkalmas módon — mindig biztosítani kell.

A vámigény dologi jogosítványa a vámigazgatásnak és amint ezt később látni fogjuk, eljárásjogi korrelátuma a vámfizetésre vonatkozó anyagi jogi kötelezettségnek, illetőleg a vámtárgy dologi szavatosságának a vámfizetési kötelezettségből folyó vámtartozásért; a kettő a *legális* forgalomban nem állhat fenn egymás mellett: a vámigény megszűnik, amint beáll a vámfizetési kötelezettség. A vámigény fogalmának megszerkesztésére azért volt szükség, mert a vámjognak elébb ismertetett gazdasági elmélete szerint a vámfizetési kötelezettség csak akkor áll be, amikor a külföldi árút bekapcsolják a belföldi áruforgalom zárt körébe és az közvetlen hatást kezd gyakorolni a belföldi áralakulásra. Azt a jogát a vámigazgatásnak, amely ennek eddig is megvolt és amelynél fogva ez a „megvámolatlan“ külföldi árút mindig hatalmában tarthatta, illetőleg hatalmába vehette, eljárásjogi alapon kellett tehát megkonstruálni, mert a vámfizetési kötelezettség az új jogi felfogás szerint erre, ebben a stádiumban, még nem nyújtott volna alapot. Ezekből azonban az is következik, hogy a kivitelre szánt belföldi árú akkor sem kerül vámigény alá, ha kiviteli vám alá esik és kiviteli vámelkezelését már végrehajtották az ország belsejében, mert, a kiviteli vámról vonatkozó fizetési kötelezettség csak a kilépés pillanatában áll be és a kiviteli vám által védett érdekek nem szenvednek sérelmet, ha a kilépés valami ok miatt mégis elmarad.

Az I. Fejezet C) alatti csoportja az árú bevallásáról és a vámeljárás indítványozásáról szól. Az eddigi vámszabályok is a bevallási kényszer álláspontján állottak és ezt a javaslat is fentartja. A másik rendszer, amely a vámhivatalra bízta a vámárú tarifaszabály szerinti minőségének megállapítását, csak elvétve fordult elő oly államoknál, melyeknek egészen egyszerű, kevés tételt tartalmazó vámtarifájuk van. Az olyan messzemenő specifikálást tartalmazó tarifáknál, mint amilyenek a mieink és a legtöbb európai államok tarifái, elkerülhetetlen, hogy az ügyfél részletesen tájékoztassa a vámhivatalt az árú minőségéről, mennyiségéről, származásáról illetőleg. Az ebben a csoportban foglalt rendelkezésekkel a javaslat leginkább a mai tételes jogállapotot kodifikálja, mindazonáltal azzal a lényeges módosítással, amely az árúbevallás adásának a vámfizetési személyes kötelezettséget megállapító joghatására vonatkozik és amelyről már volt szerencsém említést tenni. A javaslat szerint az árúbevallás már csak segédeszköze, bár fontos segédeszköze a vámkiszabásának és ezenkívül büntetőjogi felelősséget állapít meg a bevallás valódisága tekintetében. Más lényegesebb újítások

ebben a csoportban, hogy a javaslat a 47. §-ban szabatosan szabályozza *az ügyfél jogát a vámeljárás irányítására*, vagyis azt a jogát, hogy ő határozhassa meg, hogy a vámhivatal milyen eljárás alá vonja a vámárut, továbbá nagyobb szabadságot enged neki az inlítványa utólagos módosítására, ha a dispozicióiban változás állott be, ami a kereskedelmi forgalmat megkönnyíti.

Az I. Fejezet D) alatti csoportja *a vámhivatali vizsgálátra és a vámeljárás igazolására vonatkozó* rendelkezéseket foglalja magában. A vámhivatali vizsgálat célja, hogy a vámhivatal meggyőződhessek az árúbevallásban foglalt adatok helyességéről. A javaslat továbbá kifejezetten köteletségévé teszi a vámhivatalnak, hogy az ügyfél részére minden esetben igazolást állítson ki a vámeljárás végrehajtásáról, hogy ez a kötelezettségei teljesítését bizonyíthassa.

Az E) alatti csoportban foglalt rendelkezések szabatosan állapítják meg, hogy *a vámeljárás körül mik az ügyfél kötelezései és mik a jogai*. Az utóbbi tekintetben a lényeg abban áll, hogy olyan vámeljárást, mely az árú állagát vagy alakját érinti, csak az ügyfél jelenlétében szabad végezni és ennek a szabálynak megokolatlan be nem tartása esetére a javaslat a vámigazgatásra az előbbi állapotba visszahelyezés, illetőleg a netalán származott kár megtérítése kötelezettségét állpítja meg.

Az F) alatti csoport — mely csak egy §-ból áll — a mai jogállapotnak megfelelően határozza meg a vámjövedéki felügyelet fogalmát.

A III. Résznek a vámeljárás fajairól szóló II. Fejezete ismét öt csoportba osztva tárgyalja az anyagot, aszerint, amint az árúkülforgalomnak, vámjogi szempontból 5 csoportját különböztetjük meg, melyek mindegyikének egy-egy külön vámeljárás felel meg.

A forgalomnak ezek a csoportjai: A) a *Szabadforgalom*; B) a *Kötött Forgalom*; C) az *Előjegyzési Forgalom*; D) a *Vámkedvezményes Behozatali Forgalom*; E) a *Külföldet Érintő Belföldi Forgalom*.

Vegyük elő ezeket egyenkint, lehetőleg röviden:

A) A *Szabadforgalom* vámjogi szempontból tulajdonképen negativum, amennyiben ebben a forgalomban a belföldi, továbbá a behozatali vámkezelés útján nemzetiesített árúk állanak, amelyek tehát nem tárgyai a vámjövedéknek. Ezért a javaslat ebben a csoportban csak azt az eljárást szabályozza, amely szerint a külföldi árút a végleges behozatalban, illetőleg a belföldi árút a kivitelben kell vámkezelni. Az első vonatkozásban fontos, hogy a javaslat általában megnyitja az árúk denaturálásának lehetőségét, azaz azt a lehetőséget, hogy az árút vámhivatali felügyelet alatt olyan változásnak lehet alávetni, minek következtében az alacsonyabb vám alá esik.

B) A *Kötött Forgalomban* álló árú vámigény alatt marad. Jellemző erre, hogy feltétlenül két vámkezelésnek kell bekövetkeznie: az elsőnek akkor, amikor az árút a kötött forgalom lényegét alkotó szoros nyilvántartásba veszik, a másodiknak akkor, amikor az árú külföldre ismét kilép vagy azt a belföldön a forgalomnak valamely más nemébe átbocsátják.

A kötött forgalom kétféle vámeljárást foglal magában: az *utalási eljárást* és a *raktározási eljárást*. Az előbbinek akkor van helye, ha vámigény alatt álló árút vámjövedéki felügyelet alatt valamely más vámhivatalhoz kívánnak szállítani, tehát első sorban az átviteli árúknál, valamint akkor, ha az ügyfél a további vámkezelést nem mindjárt a határon, hanem az ország belsejében levő vámhivatalnál akarja végeztetni. A *raktározási eljárás* közelebbi magyarázatot alig igényel. Jellemző erre, hogy a vámraktár mindig vámhivatali ellenzár alatt áll. (Lényegileg ebben különbözik az ú. n. előjegyzési raktártól.) A raktározási eljárásra vonatkozólag röviden csak azt kívánom megjegyezni, hogy ezt a fontos anyagot és az ezzel összefüggő jogi kérdéseket a javaslat sokkal rendszeresebben, kimerítőbben és szabatosabban szabályozza, mint az eddigi jogforrások. A vámraktárak, amelyekbe vámárúkat lehet beraktározni, vagy *nyilvános vámraktárak*, amelyeket bárki igénybe vehet, vagy *magán-vámraktárak*, amelyekbe csak az engedélyes rakhatja be vámárúját. A nyilvános vámraktárakhoz tartoznak a vámhivatalok tartozékát képező *vámhivatali raktárak* is.

C) A következő forgalmi csoportot az *előjegyzési forgalom* alkotja. Ebbe tartoznak az ideiglenes használatra, bizonytalan eladásra, kiállításra, javításra és kikészítésre vagy feldolgozásra szánt árúk, tehát olyanok, amelyeket vámhivatali nyilvántartásba vétel mellett azzal a szándékkal hoznak be, illetőleg visznek ki, (mert ennél a forgalomnál a kiviteli viszonylat is fontosabb szerepet játszik), hogy azokat a helyzet, illetve konjunktúra alakulásához képest vagy végleg a vámterületen lehessen hagyni, vagy ismét vissza lehessen vinni külföldre, olyképen, hogy a keletkezett vámfizetési kötelezettség ismét hatálytalanítassék, illetőleg, hogy a külföldre kivitt árút vámmentesen vissza lehessen hozni. Közgazdaságilag legfontosabb az ú. n. *kikészítési forgalom*. A javaslat, számolva ennek különös fontosságával az ország gazdaság-földrajzi helyzete mellett, ezt igen liberálisan szabályozza, amennyiben nemcsak megnyitja a kikészítés végett behozott, illetve kivitt árú *helyettesítésének* lehetőségét azonos minőségű más árúval, hanem — az ú. n. *behozati-jegy-rendszer* útján — annak lehetőségét is, hogy a belföldi, illetőleg nemzetiesített külföldi anyagokból készült kész termék kivitele esetében az, aki az árút kivitte, a kivitt kész termékben foglalt, illetve ennek előállítá-

sához felhasznált előterméknek mennyiségileg és minőségileg megfelelő árút a külföldről utólagosan vámmentesen behozhassa, ami a kínálkozó konjunkturák gyors kihasználását teszi lehetővé. Az előjegyzési forgalomban álló árúkat az *előjegyzési eljárás*sal kell kezelni.

A javaslat fentartja továbbá az *előjegyzési raktárak* intézményét is, mely a magánvámraktártól lényegileg abban különbözik, hogy nem áll vámhivatali ellenzár alatt és hogy az ebbe beraktározott árút nem kell okvetlenül második vámkezelésnek alávetni.

Önként érthető, hogy a most említett vonatkozásokban a vámtörvény keretszerű jellege különösen érvényesül, amennyiben a javaslat a pénzügyminiszternek az érdekelt miniszterekkel egyetértve, a mindenkori gazdasági helyzet és uralkodó befogás alapján létrejövő elhatározásától teszi függővé, hogy a kikészítési eljárásban — még pedig mind az aktív, mind a passzív kikészítési eljárásban — mely árúkat lehet kezelni, eszerint tehát azt is, hogy mely árúkat szabad előjegyzési raktárakra kiadni.

D) A vámjogi szempontból tekintett forgalomnak negyedik faja a *vámkedvezményes behozatali forgalom*. Ennek megfelel a *behozatalijegyes eljárás*, melynek akkor van helye, ha a vámtarifa, vagy az erre vonatkozó törvény alapján kiadott rendelet, vámmentességet vagy mérsékelt vámot állapít meg valamely árúra, arra az esetre, ha ezt az árút a belföldön valamely külön megjelölt oly feldolgozásnak vetik alá, illetőleg, szintén külön megjelölt oly célra fordítják, amelynek meghonosítását, fejlesztését vagy fentartását az állam közgazdasági célokból különösen biztosítani kívánja.

E) A vámjogi szempontból tekintett áruforgalomnak utolsó, 5. faja a *külföldet érintő belföldi forgalom*, melynek a *visszaulójegyes eljárás* felel meg. Ez akkor kerül alkalmazásra, amikor valamely, a belföldi szabadforgalomban levő árút egyik belföldi helyről másik belföldi helyre előnyösebben külföldi területen keresztül lehet szállítani, ami különösen most bír fokozott fontossággal, a Nagy-Magyarországon meg volt vasúti vonalak nagy részének az utódállamok valamelyikéhez átcsatolása következtében.

Mind a kétféle forgalmat az eddigi jogforrásaink is ismerték és a javaslat ezen a téren változtatást nem involvál, csak rendszertani szempontból megfelelőbb megnevezéseket alkalmaz.

A vámeljárásról szóló III. Rész végén, ennek a Résznek III. Fejezeteképen, a javaslat még egyes különleges rendelkezéseket tartalmaz a *vasúti és hajózási forgalom*, a *postaforgalom*, a *légi forgalom* és az *utasforgalom* vámhivatali elintézésére vonatkozólag.

A most következő IV. Rész a vámfizetési kötelezettséget szabályozza. Ezeknek az anyagi-jogi rendelkezéseknek terén — amelyeket a német tudományos szakirodalom a „*Zollschuldrecht*“ megnevezés alá foglalja össze — talán leginkább nyilvánul meg a javaslatnak rendszerességre, valamint az anyagnak jogászilag, tudományosan, helyes csoportosítására és megszerkesztésére irányuló törekvése.

A javaslat ennek a Résznek I. Fejezetében *általában* tárgyalja a vámfizetési kötelezettség keletkezésének alapját, vagyis azokat a körülményeket, amelyekről függ, hogy adott esetben vámfizetési kötelezettség egyáltalában keletkezik-e, vagy sem, továbbá a keletkezés időpontját. A II. Fejezet a vámfizetési kötelezettség tartalmáról szól és A) alatt meghatározza azokat a körülményeket, amelyekről a vámtartozás *nagysága* függ és azokat az *alapokat*, amelyeken a kiszabás történik, B) alatt pedig a *vámtartozás esedékessé válására és hitelezésére* vonatkozó jogszabályokat tartalmazza. A III. Fejezet a vámfizetésre kötelezett alanyt, a *vámadóst*, a vámtartozásért *terhelő szavatosságot* állapítja meg. A IV. Fejezet a *vámfizetési kötelezettség megszűnésének* eseteit sorolja fel és határozza meg. Az V. Fejezet a *lerótt vámtartozás visszatérítésének* eseteit szabályozza, végül a VI. Fejezet a *vámtartozással együtt beszedett más köztartozásokra és költségekre* vonatkozó azokat a rendelkezéseket tartalmazza, amelyek az állandó érvényű vámtörvénybe valók.

Lehetőleg röviden egyenkint elővéve az ennek a Résznek egyes Fejezeteiben foglalt legfontosabb rendelkezéseket, mindenekelőtt azt kell említenem, hogy vámfizetési kötelezettség mind a behozatalban, mind a kivitelben — amennyiben kiviteli vám egyáltalában fennáll — *vagy törvényes, vagy törvényellenes áruszállítás* során keletkezhetik. *A behozatalban* — az ez idő szerint nem fontos kiviteli viszonylatot rövidség okáért figyelmen kívül hagyom — a vámfizetési kötelezettség törvényes úton végbemenő forgalom során akkor keletkezik, ha a vámhivatal vámköteles árút a szabadforgalom, az előjegyzési forgalom vagy a vámkedvezményes behozatali forgalom számára *vámkezel*; törvényellenes behozatal során akkor, ha a vámárú vámhivatal elé állítás nélkül vagy a vámhivatal megtévesztésével kerül a szabadforgalomba, vagy törvényellenesen kikerül a vámjövedéki ellenőrzéssel megbízott közegek közvetlen vagy közvetett őrizetéből. A törvényes forgalom során bekövetkező vámfizetési kötelezettség a behozatalban a behozatali előjegyzési eljárásban és — a teljes és a kedvezményes vám közötti különbség erejéig — a vámkedvezményes behozatali forgalomban *felbontó feltételtől függően*, minden más esetben *feltétlenül* keletkezik.

Arra, hogy vámfizetési kötelezettség ezekben az esetekben is keletkezik-e, vagy sem, irányadók:

a) az áru minősége, aszerint, amint a vámtarifa vagy kereskedelmi szerződés az adott minőségű árra vámot állapít-e meg, vagy sem. A behozatalban minden áru vámköteles, ha kifejezetten vámmentesnek nincs nyilvánítva; (a kivitelben ez megfordítva áll); az új és ép és a használt vagy romlott áru közt e tekintetben nincs különbség;

b) az áru származása, amennyiben kereskedelmi szerződéssel egyébként vámköteles árut vámmentessé lehet nyilvánítani, ha az illető szerződéses államból származik és, megfordítva, megtorló intézkedéskép bizonyos származású, egyébként vámmentes árukat vámnak lehet alávetni; a származása alapján vámmentes továbbá a kiviteli előjegyzési eljárásban kivitt és visszaérkező belföldi áru és a külföldről visszakerülő, de az előjegyzési eljárásban nem kezelt, más belföldi áru (az ú. n. belföldi térti áru), ha belföldi származása és változatlan állapota beigazolható.

c) az áru gazdasági rendeltetése, továbbá

d) a küldő, illetőleg az átvevő személyi körülményei; az utóbbi két szempontra vonatkozó szakaszokban sorolja fel a javaslat, rendszerbe foglalva, azokat az eseteket, amelyekben egyébként vámköteles áruk különleges körülmények miatt vámmentesek. Az esetek kevés eltéréssel azonosak az 1907:LIII. t.-cikk IX—XII. és XVI. cikkeiben meglehetősen rendszertelenül felsoroltakkal; ilyen esetek — hogy példaképen egy-kettőt említsek — a következők: az átköltözködési- és útiholmi, a személy- vagy áruszállítást teljesítő szállító-eszközök, adományozott rendjelek, az államfő és a külföldi diplomáciai képviselők személyes használatára való tárgyak, stb.

A vámfizetési kötelezettség keletkezésének *időpontját* illetőleg a javaslat fentartja az eddigi tételes jog rendelkezését, csak szabatosabban fejezi ezt ki, azt mondva, hogy a törvényes forgalomban a vámfizetési kötelezettség akkor áll be, amikor a vámhivatal a vámhivatali vizsgálat befejezése után a vámtartozás nagyságát megállapította és a vámadóssal közölte, a törvényellenes forgalomban pedig akkor, amikor az áru törvényellenesen a belföldi, illetőleg külföldi forgalomba lép.

A vámfizetési kötelezettség *tartalmáról* szóló II. Fejezetben a javaslat mindenekelőtt azt a fontos jogelvet állapítja meg, hogy a vonatkozó rendszabályok változása esetében a vámtartozást mindig annak a szabálynak alapján kell kiszabni, amely a vámfizetési kötelezettségnek az épp most említettek szerint szabatosan megállapított keletkezése időpontjában érvényben áll. Ehhez az elvhez, amely a legutóbbi időkben, a vámfelépítésnek folytonos emelkedése miatt, különös fontossággal bírt, a vámigazgatás eddig is, mind elvi, mind gyakorlati szempontokból, szigorúan ragaszkodott; most ezt az elvet törvény fogja megszabni, ami eddig nem volt meg.

Az árú származása a vámtartozásnak nem csak keletkezése, de nagyságára is gyakorol befolyást, itt is a szerződéses mérséklések és a megtorlásképen felemelt vámok révén. Itt érinti — de nem bírja teljesen megoldani — a javaslat azt a talán legnehezebb vámjogi problémát, hogy valamely anyagnak vagy félkész árúnak más vámterületen végzett mely fokú megmunkálása teszi azt a harmadik vámterületre bevitelkor alkalmazásra kerülő vámtétel meghatározása szempontjából annak a vámterületnek termékévé, ahol a megmunkálás történt. A javaslat ennek a kérdésnek eldöntését adott esetben az eset körülményei elbírálásától teszi függővé, mert minden előfordulható esetre illő általános szabály megszerkesztése lehetetlennek bizonyult.

További momentum, mely a vámtartozás nagyságára befolyást gyakorol, az árú minősége, mennyisége és — az értékvám esetében — az árú értéke. E tekintetben a javaslat mindenekelőtt azt a rendelkezést tartalmazza, hogy — épúgy, mint ahogy az érvényben álló jogszabályok változása esetében — a vámtartozások kiszabására az a minőség és mennyiség irányadó, amely a vámfizetési kötelezettség keletkezésekor jelen van; ez alól a szabály alól a javaslat csak két, elvileg meglehetősen alárendelt, de a gyakorlatban bizonyos méltányossági jelentőséggel bíró kivételt állapít meg, a kísérőjeggyel utalt és a vámraktárban tároló árukat illetőleg. Ezután a javaslat a specifikus vámok legáltalánosabb alapjának, az árú *súlyának*, a vámtartozás kiszabása alkalmával megítélésére vonatkozólag, állapítja meg a törvénybe való irányelveket, megadja az itt tekintetbe jövő súlykategóriák — a *teljsúly*, *gönyssúly*, *tisztasúly* és *önsúly* — meghatározását és irányelveket állapít meg a *külső és belső, a kereskedelemben szokásosnak, illetve nem szokásosnak minősülő burkolatok*, valamint a *nehéz és könnyű betétek* mikénti figyelembe vételét illetőleg, a vámtartozás kiszabásánál.

A vámtartozásnak az árú értéke alapján történő kiszabását illetőleg azt a rendelkezést tartalmazza a javaslat, hogy ilyen esetben a vámtárgy pénzben kifejezett forgalmi értékét, vagyis a vámtárgy *árát* kell alapul venni; azt, hogy a vámtartozást a vámtárgynak mely árát — a külföldi eladási árat vagy a megfelelő belföldi árú belföldi árát — kell-e alapul venni, minthogy itt már a változó gazdasági érdek és felfogás játszhatik szerepet, a javaslat az érdekelt miniszterek elhatározására bízta. A javaslat erre vonatkozó felhatalmazás alakjában ezenkívül fentartja az *általános kereskedelmi értékeknek* az eddigi vámrendszerben bevált intézményét.

Ebben a fejezetben vannak még rendelkezések a vámtartozás kikerekítésére, a kézzelfoghatóan tévesen történt vámkiszabás helyesbítésére, a vámtarifa értelmezése tekintetében

támadt kételyeknek „*vámtarifadöntvények*“ kibocsátása útján történő tisztázására és az érdekelteknek „*kötelező joghatályú áruosztályozási felvilágosítások*“ adása útján történő tájékoztatására vonatkozólag. Végül itt állapítja meg a javaslat a vámhivatalok és felettes hatóságaik kizárólagos illetékességét a vám kiszabására és a kiszabás alaki helyességének elbírálására.

Ezek után a javaslat a vámtartozás esedékességének kérdését szabályozza olyképen, hogy a feltétlenül keletkezett vámfizetési kötelezettség alapján előálló vámtartozás mindjárt a keletkezés időpontjával válik esedékessé, mert hisz a vámárút a vámhivatal nem bocsátja addig a vámadós rendelkezésére, amíg ez a vámtartozást le nem róttá vagy legalább annak nagyságának megfelelő biztosítékot nem tett le; a felbontó feltételtől függően keletkező vámfizetési kötelezettségből kifolyólag előálló vámtartozás ellenben akkor válik esedékessé, amikor a feltétel teljesítésére megszabott határidő lejár anélkül, hogy ezt a feltételt teljesítették volna. Ez áll tehát az előjegyzési és a vámkedvezményes behozatali forgalomra vonatkozólag.

Az esedékessé vált vámtartozást azonban mégsem kell minden esetben azonnal leróni, mert a javaslat a *vám hitelezésének* intézményét változatlanul fentartja, persze, úgy, mint eddig, biztosíték nyújtásának és kamatok fizetésének kötelezettsége mellett. A hitelezéssel fennálló természetes kapcsolat miatt a javaslat itt szabályozza azokat az eseteket, amelyekben a vámtartozás összege után a hitelezésen kívül is kamatot kell fizetni, továbbá a késedelmi kamatok fizetésének kérdését. Az előbbeni kérdést illetőleg a javaslat lényegében fentartja az eddigi jogállapotot, amely szerint rendes kamatot akkor is kell fizetni, ha a vámfizetési kötelezettségre vonatkozólag megállapított felbontó feltételt a vámadós nem teljesíti, mert ekkor a feltétel hitelezesként hatott. A késedelmi kamat-fizetési kötelezettség tekintetében azonban a javaslat olyan újítást tartalmaz, amelyet, nézetem szerint, érdemes lenne a pénzügyi jogunk többi részeibe is átvenni és ez az, hogy a vámadós akkor is köteles késedelmi kamatot fizetni, ha a vámtárgyat a vámfizet-

A IV. Rész III. Fejezetében a javaslat a *vámtartozásért* tés alól szándékosan vagy gondtalanul elvonta, azaz, a jövedéki kihágás esetében.

fennálló szavatosság fontos kérdését szabályozza, vagyis megállapítja azt, hogy kit terhel a vámfizetési kötelezettség.

Ennek kétféle alapját állapítja meg a javaslat: egy dologi és egy személyes alapját. A dologi szavatosság közvetlenül magát a vámtárgyat, ebből kifolyólag tehát közvetve ennek *tulajdonosát* terheli. E tekintetben azonban a javaslat messze-menő méltányosságot juttat érvényre és teljes védelemben részesíti a vámtárgy jóhiszemű megszerzőjét, éppen úgy, mint a most

szóban levő intézmény eljárásjogi korrelátuma, a vámigény tekintetében. A *dologi szavatosság* u. i. csak addig terheli a vámtárgyat és így közvetve a tulajdonost, amíg a vámtárgy vagy közvetlenül a vámigazgatás őrizetében van, vagy amíg olyasvalakinek a birtokában van, kinek súlyos gondatlanság nélkül a vámfizetési kötelezettség fennállásáról tudnia keli. A dologi szavatosság alapján a vámigazgatás a vámtartozást a vámtárgyból közvetlenül kielégítheti. Erre a rendszabályra, mely a gyakorlatban leginkább jövedéki kihágások esetében kerül alkalmazásra, azért van szükség, mert az elmondottak szerint az eljárásjogi vámigény, amelynek alapján a törvényellenesen a szabadforgalomba került vámárút — a jóhiszemű és nem gondatlan megszerzőn kívül — bárkitől le lehet foglalni, a vámfizetési kötelezettség keletkezésével megszűnt. Arra a esetre, ha a vámtárgynak jóhiszemű megszerző birtokába jutása folytán a dologi szavatosságot nem lehet többé érvényesíteni, fennmarad az eredeti vámadós személyes szavatossága és ezenkívül a büntetőjogi felelősség. A *személyes szavatosságot* a javaslat annak a terhére állapítja meg, akinek a vámhivatal a vámtárgyat kiadta, illetve annak a terhére, aki a vámtárgyat jogellenesen szabad forgalomba hozta. Ez a vonatkozó rendelkezésnek csak leglényegesebb részét adja vissza, van ott sok részletesebb rendelkezés is. Még csak azt kívánom kiemelni, hogy, míg a dologi szavatosságot csak magából a vámtárgyból lehet kielégíteni, a személyes vámadós a vámtartozásért bárhol található ingó és ingatlan vagyonával felel.

A IV. Rész IV. fejezetében a javaslat a *vámfizetési kötelezettség megszűnésének eseteit* kimerítően sorolja fel és ezekre vonatkozó egynehány részletesebb rendelkezést tartalmaz.

Ezek a megszűnési esetek a következők: a) a vámtartozás lerovása; b) a felbontó feltétel teljesítése; c) a vámtartozás elengedése, amelynek eseteit a mindenkori vámtarifára vonatkozó törvény sorolja fel; d) a vámtárgy megsemmisülése, vámhivatali felügyelet alatt történő megsemmisítése és ingyen átengedése az államkincstár részére; e) a vámtárgy vámjogi rendeltetésének oly értelemben történő megváltoztatása, aminek következtében a vámtárgy ismét vámigény alá kerül; f) a vámtárgynak az előbbeni állapotba visszahelyezése (amikor u. i. a szabályellenesen szabadforgalomba került vámtárgy utólag visszakerül a vámigazgatás őrizetébe) g) a vámtárgy elkobzása (az elkobzott árú azonban ismét vámigény alá kerül) és végül h) a vámfizetési kötelezettség elévülése. Ez utóbbi tekintetben a javaslat a közadókezelési szabályainkkal összhangban levő rendelkezéseket tartalmaz és ezzel formálisan is megszünteti az eddigi vámszabályoknak azt a különös rendelkezését, amely szerint a vám tekintetében elévülésnek egyáltalán nincs helye.

A IV. Rész V. Fejezetében a javaslat a vámfizetési kötelezettség utolsó mozzanatát szabályozza, vagyis a *már lerótt vámtartozás visszatérítésének* eseteit. A javaslat a lerótt vám visszatérítését első sorban az ú. n. „*külföldi tértáruk*at“ illetőleg vagyis azokat a külföldi árukat illetőleg ismeri el, amelyeket elidegenítő ügylet alapján, az előjegyzési eljárás alkalmazása nélkül hoztak be és amelyeket külföldre visszavisznek, mert az elidegenítő ügylet nem ment foganatba vagy hatályát veszítette. Ha ezeknek az előfeltételeknek, valamint az áru azonosságának tekintetében nincs kétség, a visszatérítést a központi vámigazgatóság engedélyezheti, minden más esetben ellenben csak a pénzügyminiszter az érdekelt miniszterekkel egyetértve. A központi vámigazgatóság a lerótt vám visszatérítését akkor is engedélyezheti, ha az ügyfél a megvámolásra szóló indítványát, az eziránti rendelkezések korlátain belül, a vám lerovása után olyképp módosítja, hogy az áru ismét vámigény alá kerül, valamint akkor is, ha a vámtartozás esedékessége napjától számított 6 hónapon belül beigazolják, hogy valamely olyan különleges körülmény forgott fenn, amely a vámfizetési kötelezettségnek az adott esetben keletkezését a IV. Rész I. fejezetében foglaltak értelmében kizárta volna. A lerótt vám visszatérítésének még egynéhány esetét a vámtarifára vonatkozó törvény állapítja meg.

A IV. Rész utolsó, VI. Fejezete rendelkezik a vámtartozással együtt beszedett más köztartozásokra — a vámraktárban elhelyezett áruk után járó *raktárdíjra*, a *fogyasztási és forgalmi adókra*, a fogyasztási adót bizonyos áruknál helyettesítő *vámpótlékre*, az egyedárúsági cikkek után szedett *engedélyilletékre*, stb. — továbbá a vám lerovása alkalmával költségmegtérítés címén szedett járulékokra vonatkozólag, minők a hivatalos helyen és hivatalos órán kívül teljesített kezelések fejében a vámközegeknek járó illetékek megtérítése, kíséreti és áruőrzési díjak stb.

A javaslatnak a jogorvoslatokról szóló V. Része csak a vám kiszabása ellen irányuló felebbezések tekintetében tartalmaz érdemleges rendelkezéseket, mert csak e tekintetben mutatkozik a vámokra vonatkozólag a külön szabályozás szüksége; a vámtörvény többi rendelkezéseiből kifolyólag felmerülő minden más vitás ügyet illetőleg a javaslat csak utalást tartalmaz a közigazgatás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. t.-cikknek a közigazgatás terén rendelkezésre álló jogorvoslatokra vonatkozó részére. Ami már most a vámkiszabás ellen irányuló felebbezést illeti, a javaslat lényegében fenntartja az eddigi jogállapotot, amely a gyakorlatban bevált. Eszerint a II-fokú határozatot a központi vámigazgatóság, a harmadfoku és végleges határozatot a pénzügyminiszter, az érdekelt társmíniszter vagy miniszterek meghallgatása után, hozza meg. Az áru valóságos értéke

alapján történt vámkiszabás elleni felebbezés eldöntése előtt a pénzügyminiszter szakértő testületet köteles meghallgatni, ennek véleményéhez azonban nincs kötve. Annak megokolásául, hogy a javaslat miért nem honorálja az érdekeltségeknek azt a kívánságát, hogy ezekben a kérdésekben a végleges döntés rendes vagy az érdekeltség képviselőinek bevonásával alakult választott bíróságra bízassék, röviden csak azt kívánom felhozni, hogy, ami a rendes bírósági döntést illeti, itt első sorban nem jogi, hanem gazdasági és technológiai kérdések forognak szóban, amelyek kellő megítélésére a rendes bíróság kevésbé hivatott, az érdekeltség bevonása pedig azért nem mutatkozott kívánatosnak, mert a tapasztalat szerint az igazi érdekeltség a legritkább esetekben képes a tárgyilagosságnak azt a fokát kifejezni, amit a kérdésben egyénileg egyáltalában nem érdekelt pénzügyminiszteri magasabb tisztviselőnél, vagy magánál a miniszternél fel kell tételezni; azért hangsúlyozom a pénzügyminisztert, mert ezt egyoldalú reszort-érdekek is kevésbé befolyásolják, mint kereskedelemügyi, esetleg földművelésügyi kollegáját.

Mielőtt most áttérnék a javaslat utolsó érdemleges részének, a büntető rendelkezéseknek, egészen rövid jellemzésére, legyen szabad a javaslat rendszerének könnyebb áttekinthetősége céljából az elmondottakat *schematic* röviden összefoglalnom, kizárólag a behozatali viszonylatot tartva szem előtt, amely vámjogi szempontból aránytalanul fontosabb, mint a kivitel.

Eszerint tehát: a vámhatáron át behozott külföldi árú vámigény alá kerül, minek folytán a vámigazgatás azt vagy valóságban, vagy legalább jelképileg hatalmában tartja. Az árút, mely ezzel vámárúvá vált, vámhivatal elé kell állítani. Ott az ügyfél azt bevallja és vagy azonnal indítványozza annak a szabadforgalomban, az előjegyzési forgalomban vagy a vámkedvezményes behozatali forgalomban kezelését, vagy pedig előbb indítványozza annak utalását más vámhiatalhoz — esetleg azonnali újbóli kiléptetése végett (átviteli árú) — vagy egyelőre vámraktárba felvételét. Az első esetben, t. i. ha az ügyfél mindjárt az első vámhivatal elé állítás alkalmával kezelteti a vámárút a szabadforgalom, az előjegyzési forgalom vagy a vámkedvezményes behozatali forgalom számára, megszűnik a vámigény és helyébe lép a vámfizetési kötelezettség, ha csak — ami csak a szabadforgalom számára való árúknál jöhet tekintetbe — a vámhivatal a vámárú vámmentesességét nem ismeri el, azaz azt nem *vámmentesíti*. A második esetben — a közbeeső utalás vagy raktározás esetében — az árú egyelőre vámigény alatt marad, míg vagy újból ki nem lép külföldre, vagy amíg az ügyfél később nem indítványozza az árú kezelését szabadforgalomban, az előjegyzési forgalomban, vagy, ha ennek törvényes alapja megvan, a vámkedvezményes behozatali forgalomban. Mind a három utóbbi esetben a vámfizetési kötelezettség

lép a vámigény helyébe, mégpedig a szabadforgalom számára kezelés esetében feltétlenül, az előjegyzési és a vámkedvezményes behozatali forgalom esetében felbontó feltételtől függően, mely beáll és a fizetési kötelezettséget egészben, vagy, a vámkedvezményes behozatali forgalom esetében, esetleg részben, hatálytalanítja, ha a vámtárgyat az előírt határidőn belül ismét kiviszi, illetőleg az előírt célra fordítják. Ha ezeknek az eseteknek egyike sem következik be, úgyszintén, ha a vámköteles árunak mindjárt a szabadforgalom számára kezelését indítványozta az ügyfél, akkor a vámtartozást azonnal le kell róni, amire azonban a vámigazgatás — rendszerint hitelezés útján — halasztást engedélyezhet. Hogy a már lerótt vámtartozást mely esetben lehet utólag visszatéríteni, azt a javaslat külön szabályozza.

Visszatérve ez után a javaslat tartalmának ismertetéséhez, röviden már csak azt kívánom felemlíteni, hogy a büntető rendelkezéseket tartalmazó VI. Rész három fejezetbe foglalja az anyagot.

Az I. Fejezet általános rendelkezéseket tartalmaz, amelyekkel a javaslat a modern magyar büntetőjogi felfogásnak megfelelően, de mindig különös figyelemmel a különleges tárgyra, rendelkezik a *birósági hatáskör, a törvény visszaható ereje, a kísérlet, a bűnrészesek és a fiatalkorúak büntetése* iránt, szabályozza a *törvény nem tudásának joghatását, a halmazati kérdését, a pénzbüntetés és pénzbírság legkisebb mértékét és a kulcsot*, mely szerint a *pénzbüntetést* behajthatlanság esetében *fogházbüntetésre kell átváltoztatni*, rendezi a *harmadik személyek szavatosságát*, rendelkezik az *elkobzásról* és a *dologi szavatosságról a vagyoni büntetésekért, a vámfizetési kötelezettség alakulásáról vámjövedéki kihágás* esetében és végül megállapítja az *elérülési határidőket*.

A II. Fejezet az egyes vámjövedéki kihágások tényálladékanak és az ezekre szabott büntetésnek megállapítását tartalmazza. Erre vonatkozólag csak azt kívánom megjegyezni, hogy miután a szerzett tapasztalatok szerint a tisztán vagyoni büntetések manapság nem gyakorolnak sem eléggé elrettentő, sem eléggé megtorló hatást, a javaslat a szándékosan elkövetett súlyosabb vámjövedéki kihágásokra — a *tiltott, illetőleg a vámköteles áru csempészetére, a vámmegrövidítésre és az orgazdaságra* — a vagyoni büntetésen kívül, mint főbüntetést egy évig terjedhető fogházat állapít meg, mely szabadságbüntetést súlyosabban minősülő esetekben hat hónaptól két évig terjedhető tartamban kell kiszabni.

A büntető rendelkezések III. Fejezete egy paragrafusban a szabálytalanságokat tárgyalja, melyek büntetése két aranykoronától száz, különleges esetben 300 aranykoronáig terjedhető összegben állapítható meg.

A „Vámjog szabályozásáról“ szóló törvény keletkezésének, az ennek szerkesztésénél irányadó törekvéseknek és a törvény tartalmának ez az egészen futólagos, csak a legnagyobb vonásokban tartott ismertetése nem kíván más célt szolgálni, mint azt, hogy felkeltse az érdeklődést ez iránt a fontos kodifikáció iránt, némileg megkönnyítse a tájékozódást benne és esetleg megindítsa a törvény ama rendelkezéseinek megvitatását, melyek értelme vagy célzata nem eléggé világosnak látszik. Ha tehát ez az ismertetés ezt a célját eléri és ezzel némileg hozzájárul annak a sok zavarnak és csalódásnak elkerüléséhez, mely az érdekelt körökre bekövetkezhetik, ha a törvény rendelkezéseivel csak akkor *kezdenek* foglalkozni, amikor gyakorlati alkalmazása figyelmüket már *kikényszeríti*, akkor talán nem végeztém hiábavaló munkát.

König Tivadar.

A kontinentális munkásvándorlások szabályozása Európában.*

1. Kivándorlási és nemzetközi szociálpolitika.

A kivándorlás a legnemzetközibb jellegű probléma, amelylyel a szociálpolitikának foglalkoznia kell. E kérdés nemcsak gazdaságpolitikai és szociálpolitikai szempontból fontos, de a világbéke szempontjából is. A szociálpolitika nemzetközi kiépítésének a vándorlások alkotják a nemzetközi áruverseny mellett a legerősebb motivumát. Az áruverseny kívánja, hogy a munkafeltételek minden országban lehetőleg egyformán alakuljanak, különben nem lehet egy nemzetnek sem munkaereje védelme érdekében szociálpolitikát csinálnia. Emellett azonban gyakran elfelejtik a munkaerő nemzetközi versenyének hatását a világszociálpolitika fejlődésére. Ha egy bevándorlási ország a külföldi munkásokat nem részesíti egyforma bánásmódban a belföldiekkel, olyankor is erős irányzat fog mutatkozni külföldi munkások alkalmazására, amikor azokra szükség nincsen. Viszont a kivándorlási országokat, amelyek elmulasztják szociális törvényhozásukat és berendezéseiket kiépíteni, olyankor is az elvándorlás fenyegeti, amikor szükség van minden hazai munkaerőre. Ezért nemcsak arra vannak utalva az államok, amelyeket a kivándorlás fenyeget, hogy a formai reciprocitás elve alapján bánjanak a külföldi munkásokkal, de arra kell törekedniük, hogy lehetőleg materialiter is egyforma munka- és életviszonyokat teremtsenek a bevándorlási országokéval. Lehetetlen továbbá az emberiség közötti szolidaritást fokozni, ha a vándorlások nyomán állandóan surlódások, félreértések és összeütközések támadnak (pl. jelenleg a Csendes óceán pacifikációját, a „naval agreement“-t a japán-amerikai vándorlási ellentét fenyegeti).

A nemzeti törvények elégségesek belső ügyek rendezésére, de ha oly kérdéseket érintenek, amelyeknek hatásai nem egy államterületre szorítkoznak, önmagukban nem kielégítőek. A bevándorló állam sincs abban a helyzetben, hogy saját törvényhozása alapján megfelelően fedezze a munkásszükségletet,

* A Magyar Közgazdasági Társaságban 1924. évi február hó 12-én tartott előadás.

aminthogy a kivándorló államok sem védhetik meg egymagukban polgáraikat, a külföldön. Ha eziránt nincsenek egyezmények érvényben, úgy mindkét fél kénytelen egyoldaluan módszereket alkalmazni, amelyek a nemzetközi jó megértés rovására válnak. A vándorlásokkal kapcsolatban gyakran a nemzeti szuverénitás érzékeny ügyéről van szó, úgy hogy ebből gyakran származtak már összeütközések, amelyek háborus komplikációkkal fenyegettek. Ezen nagy emberiségi problémának állandó szemmeltartására és rendezésére tehát régtől fogva egy cselekvőképes nemzetközi szervezetre lett volna szükség. A gyakorta felhangzó óhajok ellenére azonban a nemzetközi munkaszervezet megalkotásáig a kérdés meglehetősen elhanyagolt maradt. Ezen szervezet azonban mindjárt kezdettől fogva magáévá tette ennek a kérdésnek a megmunkálását.

A Nemzetközi Munkakonferencia már első ülészakájában (1919-ben) Washingtonban idevonatkozóan egy egyezménytervezetet (a nyilvános munkaközvetítő intézmények kiépítéséről és a munkanélküliségi biztosítás terén való viszonyosságról) és két ajánlást fogadott el (az iparszerű munkaközvetítők eltörléséről, a munkáscsapatok egyezményes toborzásáról stb., és egy másodikat a külföldi munkások egyenlő bánásmódjáról). Ez a konferencia továbbá nemzetközi kivándorlási bizottságot küldött ki 9 európai és 9 nem európai állam kormányképviselőiből és felállította a Nemzetközi Munkahivatal kivándorlási osztályát. A kivándorlási bizottság 1921-ben Genfben tartott első és egyetlen ülészakájában, egy 29 rezolúcióból álló nagy programot állított fel a kivándorlás nemzetközi szabályozására nézve, amelynek fokozatos megvalósítása a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet feladata. Ezek a javaslatok felölelik a kivándorlóknak az útrakeelés előtt, az utazás alatt és után való védelmét (anyaggyűjtés, egységes statisztika kiépítése, a vándorlási törvények összhangba hozatala, ügynökök ellenőrzése, kollektív toborzás a külföldön, nő- és gyermekkereskedelem elleni küzdelem, behajózás előtti vizsgálat, a bevándorlók munkaközvetítése, a külföldiek és belföldiek egyforma bánásmódja stb.). A bizottság azon a véleményen volt, hogy a legelső feladat a kivándorlásra vonatkozó törvényhozás és statisztikai anyagnak gondos egybegyűjtése és a statisztikának oly irányban való kiépítése, hogy a gyűjtött adatok lehetőleg nemcsak a vándorlók száma, hanem a rájuk vonatkozó különböző felvilágosítások tekintetében is egyre inkább összehasonlíthatókká váljanak.

Erre a kezdeményezésre a Nemzetközi Munkakonferencia negyedik ülészaka (Genf, 1922.) elfogadott egy ajánlást, amelynek értelmében a kormányok most már legkésőbb három hónapon belül megküldik a Nemzetközi Munkahivatalnak az összes rendelkezésre álló statisztikai és egyéb felvilágosító-

kat, minden év lejártá után 6 hónapon belül pedig részletes adatokat tartalmazó évi statisztikákat bocsájtanak rendelkezésére.

Az ajánlás harmadik része azt az óhajt fejezi ki, hogy a kormányok lehetőleg kössenek egyezményeket, amelyek e statisztika alaptényezői: a kivándorló fogalma, a statisztikai módszer és a személyazonossági igazolványok tartalma tekintetében egyforma felfogást és eljárást biztosítanak.

Nem feladatom itt részletesen jellemezni, hogy a Nemzetközi Munkahivatal ezen rekkommendáció alapján mily mértékben jutott már eddig is abba a helyzetbe, hogy a vándorlási kérdéscskben sokkal teljesebb anyagot gyűjtsön egybe, mint eddig a föld bármely más szervezete. A Munkahivatal nemcsak a hivatalos anyagot gyűjti, (törvények, rendeletek, nemzetközi egyezmények szövegét, jelentéseket és statisztikákat), hanem körülbelül 50 főkérdésre nézve azokat az adatokat is, amelyek az ujságokban, szaklapokban, tudományos könyvekben megjelennek. A kivándorlási osztály maga a szorosabb értelemben vett és vagy tíz főbb nyelven megjelenő vándorlásügyi szaklapokat és irodalmat olvassa; a Hivatalnak összekötő és tudósító divíziója („Division des Relations et des Renseignements“) pedig egyfelől a világ egész napisajtóját, másfelől a világ majd minden fontosabb nyelven megjelenő szakirodalmát is szemmel kíséri, természetesen a Hivatal egyéb szakosztályainak érdeklődése szempontjából is. Ily módon körülbelül 20 tisztviselő van foglalkoztatva mint egy nyelv, illetve nyelvcsopórt speciális ismerője.

A bő és gyors informatív szolgálat alapján a kivándorlási osztály többrendbeli alapvető publikációt tett közzé. Feldolgozta nevezetesen egy testes kötetben (Emigration et Immigration. Legislation et Traités. Genève 1924.) a be- és kivándorlási országok törvényhozását; azóta pedig havi krónikákat bocsájt ki, amelyek a törvényhozásra, nemzetközi egyezményekre, a külföldi munkások helyzetére, a jóléti és védő szervezetekre és statisztikákra vonatkozó anyagot folytatólagosan közlik.¹ A kivándorlókat védő szervezetek és a Hivatal közötti is főleg e krónikák teremttették meg a kapcsolatot.

A Nemzetközi Munkahivatal ez adatgyűjtés alapján rendszeresen odatörekszik, hogy előkészítse a vándorlások nemzetközi szabályozását; a kivándorlók és a külföldi munkások együttes és összhangzatos nemzetközi védelmet. De ennek a nagy feladatnak elengedhetetlen feltétele, hogy még pontosabb, teljesebb és jobban összehasonlítható ismeretekkel bírjunk a szabályozandó jelenségekről.

A Nemzetközi Munkakonferencia nem elégedett meg tehát

¹ E krónikák 1922 október óta a „Revue Internationale du Travail“, 1924 január óta az „Informations Sociales“ c. kiadványban jelennek meg.

az említett Ajánlással, hanem külön határozattal (resolúció) utasította a Munkahivatalt, hogy mindent kövessen el a maga részéről avégből, hogy nagyobb egység jöjjön létre az egyes országok statisztikai felvételei között. A Nemzetközi Munkahivatal egyfelől közzétette tehát 39 ország be- és kivándorlási statisztikájának módszerére vonatkozó tanulmányát (*Les méthodes de statistiques de l'émigration et de l'immigration*. Genève, 1921.), másfelől a háború előtti és háború utáni évek (1913., 1920., 1921, 1922.) vándorlási világstatisztikáját, valamint az 1922. évre vonatkozó részletes nemzetközi adatokat³, hogy ily módon mutassa be a jelenlegi felvételek hiányait, hibáit és ezzel az összehasonlíthatóság akadályait.

A Hivatal a beérkezett statisztikai anyagot három formában közli:

1. Rögtön közzéteszi az egyes országoktól beérkezett részletes évi statisztikákat a havi krónikákban;

2. az évi statisztikák főbb eredményeit évenként összehasonlító nemzetközi tanulmányban elemzi a „Revue“-ben;

3. tekintettel arra, hogy számos kormány a Rekomendáción túlmenőleg havi időközökben bocsátotta máris közre, sőt kéziratban küldötte meg a főbb statisztikai adatokat, a Hivatal a tengerentúli és szárazföldi ki- és bevándorlók számát 1924 március óta országokonkénti összeállításban havonként teszi közzé ugyancsak a „Revue“-ben.

Ez a havi statisztika a legsajátosabb produktuma a Nemzetközi Munkahivatalnak, szemben a más forrásokból is összeállítható ár-, munkabér-, munkaidő- és munkanélküliségi statisztikákkal. A havi statisztikai tabellák, amelyekben egyelőre 26 ország adatai szerepelnek, módot nyújtanak arra, hogy hónapról-hónapra — a megelőző évek hasonló hónapjainak adataival szembeállítva, — kísérjük szemmel a vándormozgalmak alakulását. Ezzel mindenekelőtt a kormányok hivatalos informatív közegei s az ő révükön az egyes kivándorlókat útbaigazító szervezetek is pozitívebb alapot nyernek a kivándorlók útbaigazítására és felvilágosítására. A hónapról-hónapra bekövetkező változások az egyes vándorlási irányokban és vonatkozásokban a kormányokat arra ösztönözhetik, hogy vizsgálatokat rendeljenek el a csökkenés, illetve emelkedés okairól és ehhez képest állítsák be politikájukat. A hajóstársaságok akciója kivált a tranzit mozgalomra vonatkozó adatokból fogtanulságokat leszűrni.

A statisztikai adatok összehasonlításához azonban jelenleg még sok szó fér.

A Munkahivatal tehát pozitív javaslatokat óhajt — a fentemlített rezolúció — értelmében kidolgozni a vándorlók

² Revue Internationale du Travail, 1923 április.

³ U. o. 1923 június.

nemzetközi meghatározása, felvételi módszerekre és azonossági papirosokra nézve. Ez alapon azután az egyes kormányok egyezségeket köthetnek a statisztika egyöntetű s esetleg együttes kiépítésére nézve. Evégből mindenekelőtt vizsgálat tárgyává kellett tenni, hogy az egyes felvételi módszerek miként működnek a gyakorlatban, milyen módon tökéletesíthetők és milyen módosítások mellett remélhető, hogy az érdekelt országok ilyen közös javított módszert fogadjanak el. És minthogy a kontinentális vándorlások statisztikája még kevésbé kielégítő, mint a tengerentúli felvételeknek módszerei s ezen vándorlások a háború után különösen nagy jelentőségre tettek szert és több ország között nemzetközi szabályozás tárgyává is lettek, a hivatal elsősorban ezeknek a mozgalmaknak és statisztikai felvételüknek tanulmányát tűzte napirendre.

Az első felvétellel engem bíztak meg. Németországban a bevándorlás munkás-statisztikája eleve a legtöbb kilátást nyújtotta arra, hogy számos nemzetközileg értékesíthető elemet mutat majd fel. Az erre vonatkozó tanulmányom a „Revue“ januári számában már megjelent. Csehországban és Lengyelországban végzett tanulmányok, valamint esetleg Francia- és Olaszországra vonatkozó ankétek fogják a tanulmánysorozatot kibővíteni. Minthogy Magyarországnak is voltak már éveken át statisztikai felvételei egyes kontinentális vándorirányokról és ezen vándormozgalmak különböző körülmények, nevezetesen újabb kontinentális elzártágunk folytán fokozott jelentőségre tettek szert az országra nézve, a Hivatal igazgatója, Albert Thomas úr elhatározta, hogy az ankétet Magyarországra is kiterjeszti.

Előadásom tehát hármas célt követ:

1. A Magyarországon végzendő hivatalos ankétet bevezetni s az erre vonatkozó tanulmányokat megkönnyíteni;
2. A magyar közvéleményt az európai kontinentális vándorlások arányairól tájékoztatni és szabályozásának jelentőségét az ország különleges szempontjaiból feltárni;
3. Bepillantást nyújtani a Nemzetközi Munkahivatal törekvéseibe, anyaggyűjteményeibe és munkamódszereibe és ezzel gyakorlatilag megérzékelteni e szervezet jelentőségét.

2. A kontinentális vándorlások és egyezményes szabályozásuk.

A Nemzetközi Munkahivataltól eddig közzétett statisztikák alapján a vándormozgalmak háború utáni (1918—1924.) arányaira és irányaira nézve a következő általános jellemvonások állapíthatók meg:

1. A tengerentúli vándormozgalmak terjedelme általában tetemesen csökkent a háború előtti évekhez képest. Az 1922. év második felétől kezdve azonban ismét számottevően emelkedik.

Tizenhat fontosabb európai kivándorló államból 1922-ben az 1913. évi kivándorlóknak csak egy harmada vándorolt ki. Ez a visszafejlődés a szállítási nehézségek, drágaság és a valutakülömbözet mellett főleg a tengerentúl is mutatkozó gazdasági válságra és ennek nyomán főleg az Egyesült Államokban és más bevándorló országokban lábrakapott elzárkózó politikára vezethető vissza. Az Egyesült Államok régtől fogva fokmérői voltak a világvándorlásnak, amelynek átlag egynegyedét merítették ki. Míg ebben az egy országban 1921—1922. évben a „quota-törvény“ alapján csak 309.556 volt a bevándorlók száma — a maximális számnak 63.5%-a —, 1922—1923. pénzügyi évben már ismét 522.919-re emelkedett. Ez a fordulat arra vezethető vissza, hogy a nyugat-európai nemzetek a tovább húzódó gazdasági válság nyomása alatt megváltoztatták vándorlási politikájukat és míg 1921—1922-ben csak 46.4%-a erejéig, a következő pénzügyi évben már úgyszólván teljesen (90%) kimerítették amerikai quotájukat. Miután éveken át hiába küzdöttek a munkanélküliség ellen, célszerűnek tartják most általában feladni az ellentállást a tengerentúli kivándorlás ellen, sőt lehetőleg állami eszközökkel is támogatják azt.

Nagybritannia birodalmi telepítési törvénye (Empire Settlement Act 1921.) alapján költséges, de előreláthatóan mérsekelt sikerű kísérleteket tesz, hogy munkapiacát tehermentesítse. Még kevésbé érheti el ez úton, hogy a túlnépesedést megszüntesse. Az északi és néhány más nemes valutájú európai állam is nagy anyagi áldozatokkal igyekszik a tengerentúli gyarmatosító kivándorlást erőltetni. A legnagyobb sikerrel Olaszországnak sikerült az északamerikai munkapiac leszorítását a tengerentúli kivándorlásnak egyharmadára, a dél-amerikai országok, nevezetesen Argentiniába és Braziliába irányuló hányad nagyarányú emelésével ellensúlyozni.

A statisztika megvilágításában 1923-ban Németország, Norvégia, Svédország tengerentúli kivándorlása csakugyan több, mint háromszor, Dánia, Hollandia, Finország, Svájc kivándorlása kétszer, Ausztria, Nagy-Britannia, Olaszország és Jugoszlávia kivándorlása egyharmaddal nagyobb volt mint 1922-ben, Románia és Csecho-Slovákia tengerentúli kivándorlóinak száma csökkent egy harmaddal.

2. A tengerentúli kivándorlók között a nőknek és gyermekeknek aránya sokkal nagyobb, mint a háború előtt (új amerikai törvényhozás, prepaid utasok túlsúlya) úgyszintén megállapítható, hogy a mezőgazdasági elem viszonylag csökkent, viszont az ipari, kereskedelmi, sőt intellektuális rétegek nagyobb mértékben vannak képviselve, mint a háború előtti időben.

3. A vándormozgalmak irányai között kivált a kontinentális vándormozgalmak tettek nagy jelentőségre szert, már

csak azért is, mivel a tengerentúli áramlatok egyáltalában nincsenek arányban az európai munkapiac túlterheltségével.

A kontinentális nevezetesen a szezonjellegű mozgalmaknál éppen a férfiak és a mezőgazdasági őstermelő elem erősen előtérben vannak. De itt is változás állott be a háború után, mivel Németország mezőgazdasági munkásszükséglete a felére csökkent, Franciaországban pedig az ipar és bányászat (1923.) már kétharmadát vette fel a bevándorló munkásoknak.⁴

4. A kontinentális mozgalmak arányai évről-évre még nagyobb hullámzásoknak vannak kitéve, mint a tengerentúli vándorlások. Legjellemzőbbek erre nézve a francia bevándorlási adatok. Bevándorlás Franciaországba: 1920-ban 129.803, 1921-ben 24.490, 1922-ben 181.472, 1923-ban 262.877.

Bár a kontinentális vándorlások sokkal inkább a kapitalisztikus gazdálkodás gyorsan változó konjunkturáitól függenek, a letört valutájú, dél- és keleteurópai államoknak az amerikai kivándorlás sokszoros törvényes gazdasági és pénzügyi akadályai folytán a háború után csakugyan nem marad más hátra, mint hogy munkapiacuk aránytalanságait lehetőleg egymás közötti cserével egyenlítsék ki, munkásfeleslegüket pedig versenyezve igyekezzenek Európa néhány külföldi munkásokra még rá szoruló államába (Franciaország, Belgium, Németország) irányítani.^{4a}

A kontinentális kivándorlás nemcsak a bevándorló országok szükségletének felel meg, hanem számos előnyt biztosítanak a kivándorlási országoknak is, kivált ahol időszakai jelleggel mennek végbe és a mezőgazdaságra szorítóknak. A mezőgazdasági munkás a külföldi közgazdaságban dolgozva is megmarad mezőgazdának és rendszerint nem kerül, mint Amerikában, az ipar és bányászat veszedelmes üzemébe. A fejlettebb mezőgazdaságban, fokozott munkásvédelem és nagyobb kereset mellett dolgozva, fizikai erői nem csökkennek, ellenben mezőgazdasági ismeretei gyarapodnak. Nemcsak az áruforgalomban van tehát kikészítő eljárás, hanem az embercsere terén is. Amennyiben a kontinentális vándorlás huzamosabb időt vesz igénybe vagy többször megismétlődik, szintén módot nyújt

⁴ Bevándorlás Franciaországba 1923-ban foglalkozási megoszlás szerint:

Mezőgazdaság	83.691
Napszámosok	48.376
Építőmunkások	40.547
Szénbányászat	31.040
Bányászat	24.284
Vas- és fémipar	13.348
Vasbányászat	4.850
Különféle	51.294

Összesen . . 297.430

^{4a} Angliában pl. 1922-ben a bevándorló munkások száma nem volt több 5000-nél.

arra, hogy a munkások pénzt megtakarítsanak és esetleg azzal az összeggel otthon földet szerezzenek. Nemcsak a mezőgazdasági, de az ipari és bányászati munkások vándorlásánál is mutatkoznak, — bár már kisebb mértékben, ezek az előnyök. Általában inkább van meg a kontinensen, a földrajzi közelség folytán a lehetőség, hogy megjavult munkapiaci viszonyok között a szülőháza visszahívhassa, illetve célszerű munkasabályokkal visszatartsa őket. Nemzeti szempontból még huza-mosabb és többször megismétlődő tartózkodás esetén is kevésbé forog fenn az a veszély, hogy a vendégnép annyira assimilálja őket, mint az Egyesült-Államok, a népek ez „olvasztó tégelye“ (americanisation!)

Mindezek a mozzanatok közrehatnak akkor, amikor most az európai nemzetek — kivéve talán Norvégiát — versenyt iparkodnak különösen Franciaország felépítő közgazdaságában munkásaiknak lehetőleg kedvező helyzetet biztosítani, beleértve a hollandusokat, belgákat, angolokat is. Amiként a tengerentúli vándorlásoknál a rossz valuta hátrányt jelent, azonképen ezen szárazföldi vándorlásoknál előnyt biztosít egyes országok fiainak. A valutakülönbözet gyakran még akkor is vonzóerőt fejt ki, amikor a tényleges életeltartási lehetőségek közötti különbség már megszűnőben van. Franciaországban az olaszok és lengyelek egyre inkább kiszorítják a spanyol és portugál munkásokat. A lengyelek, illetve németek térfoglalásával viszont az olaszok bevándorlása Belgiumba, Hollandiába és Luxemburgba csökken.⁵ A világparitás megközelítése végül újra lehetővé kezdi tenni az olaszok bevándorlását Németországba és Ausztriába. A szociális és nemzetiségi surlódások sürgős szükségé emelték e vándorlások szabályozását.

* * *

Franciaországa az érdem, hogy a háborús tapasztalatok hatása alatt a kontinentális vándorlások egyoldalú nemzeti intézkedésekkel való szabályozásával szakítva a szerződéses politikának tört utat. S bár még csak a kezdet kezdetén vagyunk itt is, a kontinentális vándorlások terén az európai nemzetek az egyoldalú szabályozás hátrányait sokkal gyorsabban és világosabban ismerték fel, mint a tengerentúli országok a tengerentúli vándorlások körében. A nemzeti munkapiac védelme az európai bevándorló országoknak is ideálja, de ez a szabályozás sokkal rugalmasabb az Egyesült Államok egyre inkább elzárkózó nacionalista politikájánál. Kivált Németország példája mutatja, hogy a legjobb belső adminisztráció mellett sem lehet a munkásbevándorlás ügyét teljesen kielégítően szabályozni. A másik nagy bevándorló állam, Francia-

⁵ Kivándorolt olasz 1922-ben Belgiumba és Hollandiába 15.385, ellenben 1923-ban 11.214, Luxemburgba 5547 és 841.

ország viszont igazolta, hogy a nemzetközi egyezmények csak fokozhatják és tökéletesíthetik a belföldi jó organizáció hatáseit, de azt nem pótolhatják.

Az elvi okulás szempontjából teljesen elégséges tehát, ha egyfelől Németország kontinentális bevándorlásának szerves autonóm szabályozását egybevetjük a francia munkapiac hiányos belső szervezetével és másfelől a franciák egyezményes politikájának eredményeivel.

Németországban az erős iparosodás és az intenzív gazdálkodásra való átmenet már a 70-es évektől kezdve erős szükségletet támasztott külföldi saison-munkások iránt. Míg a nehéz és szennyes ipari munkához szükséges munkásokat Olaszországból, a földműveseket főleg Ausztria és Orosz-Lengyelország lengyel területeiről szerezték be. Ez ellen eleinte politikai aggodalmak mutatkoztak, de azok csakhamar elhallgattak a háború kitöréséig uralkodó munkaadóérdekkel szemben, amely lehetőleg olcsó munkaerő felett óhajtott rendelkezni. A túldrága ügynöki rendszert csakhamar a 90-es években a mezőgazdasági kamarák toborzásai váltották fel. Utóbb a piac egyöntetű szervezése végett maga a porosz állam kezdeményezte egy munkásközpont („Feldarbeiter Zentrale“, később „Deutsche Arbeiterzentrale“) létesítését, (1902) a mezőgazdasági kamarák és más munkaadószervezetek közreműködése alapján, míg a kormány csak a felügyeleti jogot tartotta fenn magának. Ez a központ — saját évi jelentései szerint — tudatosan azt a politikát követte, hogy mentől több munkást csődítsen az országba, illetve helyezzen tartalékba a határon.⁶

Minthogy Németországban az időben a mezőgazdasági munkásoknak még szervezetei nem voltak, az állam beavatkozása a belföldi munkások érdekeinek védelme szempontjából egyáltalában nem jutott érvényre. A rendőri és egészségügyi ellenőrzésen kívül csak az u. n. „Karenzzeit“ kikötése hatott némileg a szociálpolitikai irányban is, amennyiben az idegen munkásokat arra kötelezték, hogy bizonyos időpontban (dec. 1.) Németországot elhagyják és egy másik időpont előtt (febr. 1.) oda vissza ne térjenek. Az 1907 év óta a „Deutsche Arbeiter-Zentrale“ volt felhatalmazva arra, hogy a vándormunkásoknak évről-évre arcképes személyazonossági igazolványokat állítson ki.

Németország nagymértékben annak köszönhette a világháború hosszas folytatásának lehetőségét, hogy a háború kitörésekor, épen a fősaison idején, körülbelül 433 ezer külföldi munkás volt csak a mezőgazdaságban alkalmazva; ezeket kényszerrel visszatartották a háború végéig. A nagyszámú hadifoglyokkal együtt ez a munkaerő látta el a „Hinterland“ munkáját.

⁶ Gerhard Gross, *Ausländische Arbeiter in der deutschen Landwirtschaft und die Frage ihrer Ersetzbarkeit*. Berlin 1923. S. 5 u. 7.

A háború utáni zavarok lecsillapulása után azonban Németország új helyzet előtt állott; arra kellett törekednie, hogy lehetőleg a mezőgazdasági termények, de egyúttal a legfőbb termelőeszköz, a munka tekintetében is függetlenné váljék a külföldtől. Másrészt kényszerű szükség mutatkozott aziránt, hogy lehetőleg minden munkahelyet saját munkanélküli polgárai számára tartson fenn. Kivált az ipar körében kellett ez irányban radikálisan eljárnia. A hadifoglyok és idegen munkások visszavonása után (1920) bevezették tehát a régebben fennállott igazoló eljárás (Legitimations-Verfahren) mellé az engedélyezési eljárást („Genehmigungs-Verfahren“) is a külföldi munkások alkalmazására nézve.

Eszerint a külföldi ipari munkás csak akkor kaphat vizumot a német külképviselettől, ha az illetékes országos munkahivatal (Landesarbeitsamt) előzetesen megállapította, hogy megfelelő honi munkaerőben hiány van, a lakáshivatal pedig azt, hogy iakás áll a bevándorló rendelkezésére.

A mezőgazdaságban ellenben még nem lehetett egyelőre ennyire korlátozó eljárást bevezetni, de 1921 óta évről-évre gondosabban állapítják meg itt is, hogy a szövetséges államoknak mekkora kontingensre lesz szükségük a jövő évben, számbavéve a mezőgazdaságban a folyó és megelőző évben alkalmazott külföldi munkások számát. A birodalmi munkahivatal (Reichsarbeitsverwaltung) azután szétosztja ezt a kontingenst egyes országok munkahivatalai (Landesarbeitsämter) között és az utóbbiak e jutalék keretein belül határoznak az egyes munkaadók kérelmei felett. Ezeket a helyi nyilvános munkaközvetítőhöz kell benyújtaniok. Ez utóbbiak munkaadók és munkások paritásos közreműködésével dolgozzák ki véleményeiket. Az engedélyező eljárásnak egybekapcsolása az u. n. igazoló eljárással („Legitimationsverfahren“) azt célozta, hogy egy munkás se találhason munkát, mielőtt igazolványt nem kapott, illetve egy munkaadó se alkalmazhasson munkást, ha erre nincs engedélye.

Eszerint a munkások tartoznak magukat az „Arbeiter-Zentrale“ határállomásánál vagy pedig a munkahelyen igazoltatni. Ez utóbbi esetben felemelt díjat tartoznak fizetni. Ha az igazolást elmulasztják, a munkás és a munkaadó büntetendő; végső esetben a munkaadótól el lehet venni a jogot, hogy külföldi munkásokat alkalmazzon, a munkásokat pedig ki lehet utasítani.

Alláscsere is csak akkor történhetik, ha a megelőző munkaadó igazolja az azonossági igazolványon, hogy a munkás jogszerűen hagyta el a helyét. Úgy az új igazolvány kiállítása, mint a réGINEK az átírása elvileg csak akkor történhetik, ha az Arbeiterzentrale megállapította a központi nyilvántartója alapján, hogy az illetőnek még nem állítottak ki érvényes

lapot, vagy pedig nem követett el valamely jogellenes cselekedetet.

Az átírás alkalmával azonban jelenleg csak azt állapítják meg, hogy az új munkaadónak van-e még igénye külföldi munkás alkalmazására. Amennyiben az engedélyező és az igazoló eljárás elleni kihágások véletlenül vagy a munkaadók, illetve munkások feljelentése nyomán nem jutnak a rendőrség tudomására, azokat az 1922. óta bevezetett rendszeres rendőri helyszíni kiszállások derítik fel.

1922. év óta a mezőgazdasági munkások toborzása és elhelyezése is a „Deutsche Arbeiterzentrale“ monopóliumává vált. Csak e központ engedelmével mehetnek a munkaadók megbízottai a külföldre toborozni és csak e szervezet előzetes értesítése mellett vehetik vissza a munkaadók a náluk a megelőző évben alkalmazott munkásokat. A magánügynökök működése teljesen tiltva van; a munkafeltételeket, amelyek mellett külföldi munkásokat lehet alkalmazni, normatív birodalmi munkaszerződések szabályozzák. Ha azonban a rendeltetési helyen kollektív szerződések vagy magasabb helyi bértételek vannak alkalmazásban, azok szerint kell a külföldi munkásokat is alkalmazni. Ily módon sem a munkaadóknak, sem a munkásoknak nincsen különös érdekében az igazoló és engedélyező eljárást kijátszani.

A külföldi munkások bevándorlásának szigorúan a helyi szükséglethez igazodó szabályozása a fő magyarázata annak, hogy az engedélyezett külföldi mezőgazdasági munkások bevándorlása a háború előttivel szemben felére csökkent. Az összes Németországban dolgozó külföldi munkások fele egyébként jelenleg állandóan Németországban tartózkodik (nősülés stb. következtében). Számukat a gazdák lehetőleg növelni igyekeznek azzal, hogy télen lehetőleg visszatartják a saison-munkásokat.

Összesen igazoltak 1913-ban a határon 346.602, a munkahelyeken 65.104 munkást. 1922-ben pedig 46.233 munkást a határon, 102.950-t a munkahelyen. Míg tehát 1913-ban még ötször annyi munkás vándorolt be évente, mint amennyi az országban volt, 1922-ben csak kb. fele vándorolt be azoknak, akik már régebb idő óta az orrszágban tartózkodtak.

A német ellenőrző módszer vándorlásügyi statisztikai eredményei csekély technikai módosítások segítségével tökéletesíthetők.⁷

Bár a német ellenőrző eljárás több tekintetben kitűnő eredményeket mutat, még a német érdekeket sem tudja teljesen kielégíteni. A kivándorló országokkal való megértő összemű-

⁷ Lásd részletesen kifejtve: Bureau International du Travail: *L'immigration ouvrière continentale en Allemagne. — Contrôle et Statistique.* (Extrait de la Revue Internationale du Travail vol. IX. no 1 janvier 1924.)

ködés nélkül nem sikerül nevezetesen a titkos bevándorlást kielégítően korlátozni, utólagos repressáliákra van tehát szükség, nevezetesen a kiutasítási jog sűrű igénybevételére, ami számos összeütközésre és retorzióra ad alkalmat,⁸ még kevésbé lehet a külföldi munkások között szükséges szelekciót egyoldalúan keresztül vinni. Még az 1911. évben a Középeurópai Egyesületeknek Budapesten tartott tárgyalásai alkalmával ép a német küldöttek mereven elleneztek a határozati javaslatnak idevonatkozó⁹ pontját, amely azt kívánta, hogy minden egyes középeurópai államban állandó bizottság működjék a belső munkapiac szemmel tartása végett az ország munkaközvetítő szervezete mellett.

Most már átlátják a németek is az egyezményes politikának előnyeit. Az Arbeiterzentrale több kísérletet tett, hogy a lengyelekkel vándorlási egyezményt létesítsen, de eredmény nélkül. Az 1922. évben a cseh-szlovák népjóléti ministeriummal kötött egyezség, amelynek értelmében a munkások toborzása és elhelyezése a két állam nyilvános munkaközvetítőinek közreműködésével kell hogy történjék, — kielégítő eredmények dacára — csak egy évig volt érvényben. A márkának időközben történt leromlása ugyanis lehetetlenné tette a cseh-szlovák munkások számára a Németországban való munkavállalást.

A nemzetközi vándorlási egyezmények kiépítése terén kezdeményező szerepe Franciaországnak volt; népesedési politikája, munkapiacának helyzete és nemzetközi barátságai egyaránt predesztinálták erre.

Franciaország régtől fogva szívesen látja az idegeneket és az idegenek tényleg oly tömegesen vándoroltak Franciaországba, hogy míg 1866-ban még csak 1.67%-a a lakosságnak volt külföldi állampolgár (635.495), addig 1921-ben (március 6.) 3.7%-a (1,415.128). A külföldi munkások tömeges időleges bevándorlása újabb keletű, a háború előtt vagy 40 ezer galíciai szezonarató dolgozott Franciaországban. A háború alatt Franciaország, a nagy munkáshiány nyomása alatt, az idegen munkások toborzásának és ellenőrzésének teljes állami rendszerét építette ki. Ezen szervezetnek köszönhetette Franciaország, hogy 140.000 színes és 100.000 fehér külföldi munkást vehetett a harevonalak mögötti munkára igénybe. A külföldi munkások központja (Service de la Main d'oeuvre étrangère), jelenleg a munkaügyi ministerium mellé van megszervezve, amelynek 4 belföldi gyűjtőtábor és 7 határállomás van alárendelve. Ezen végrehajtó szervezet mellett, mint irányítószerv, egy ministerközi bizottság működik.

* Lásd a német-lengyel ellentétekre nézve: „*Der Auslandsdeutsche*.” Jg. XII. No. 3. Erstes Februarheft 1924. S. 83.

⁹ Verhandlungen der Mitteleuropäischen Wirtschaftsvereine in Budapest 17. u. 18. Mai 1910. Budapest 1910.

A külföldi munkások ellenőrzése ugyanazon rendszabályokon nyugszik, mint Németországban, csak hogy azok kevésbé vannak kiépítve és nincsenek még egymással rendszeres kapcsolatba hozva. Az engedélyező eljárásnál és munkaközvetítésnél ott is csak közreműködnek a közhasznú munkaközvetítők; a munkaadók az engedélyt külföldi munkások behozatalára szintén tartoznak — az illetékes munkaközvetítők ellenőrzése mellett — a munkaügyi minisztériumhoz csatolt munkásközponthoz („Service de la main d'oeuvre étrangère”) felterjeszteni s egyúttal magukat arra kötelezni, hogy az előírt munkaszabályszerződés feltételeit be fogják tartani. A külföldi munkások központja csak akkor engedélyezi újabb külföldieknek a behozatalát, ha az illető célra az országban sem belöldi, sem külföldi munkaerő nem áll rendelkezésre. Az engedélyezési politika tényleg Franciaországban a rendszerint fennálló munkáshiány folytán sokkal liberálisabb, mint Németországban, az ellenőrzés pedig kevésbé szigorú, ami főleg a statisztikának válik rovására. A mezőgazdasági és bányászati munkások a háború befejezte után tényleg minden korlát nélkül jöhetnek Franciaországba, ellenben az ipari munkásoknak csak akkor van joguk a határt átlépni, ha a francia munkaügyi minisztériumtól jóváhagyott és a francia konzul által láttamozot szabályszerű munkaszerződést tudnak a határállomáson felmutatni. Amennyiben spontán jelentkeznek a határon, a határhatóság megengedheti a bevándorlást, amennyiben a munkaügyi és földművelésügyi miniszternek ottani képviselői azon időpontban olyan utasításokkal bírnak, amely szerint ilyen munkásokra szükség van és ez esetben a legközelebbi munkaközvetítő, illetve bevándorlási állomás (bureau d'immigration) útján azonnal munkába is utaltatnak.

Bizonyos munkaadó szervezeteknek (szénbányák, vasművek, gazdák organizációi) még inkább megkönnyítették az engedélyező eljárást. A „Comité des Houilliers”, a „Comité des Forges”, a „Confédération Générale des Associations Agricoles des Régions Dévastées”, illetve a nagy állami igazgatási ágak (köz munkák, vasutak) közvetlenül fordulhatnak a külföldi munkások központjához Párisba a szükséges munkaerőért. Ennek a szervezetnek a feladata azután a helyi és kerületi munkaközvetítőknek érdeklődni a munkapiac helyzetéről, ha maga nincsen még kellően tájékoztatva.

Az újonnan bevándorlókat Franciaországban szintén elvileg a határon („portes-frontière et bureaux d'immigration”) kell igazolni („bejegyezni”, beoltani, lefotografálni) és csak megokolt esetben szabad igazolványokat utólag — a munkapiacra való illő tekintettel — az ország belsejében kiszolgáltatni. Egyes határok (belga határ) azonban az ellenőrzés szempontjából úgyszólván nyíltak, a határállomások száma általá-

ban elégtelen, ennek következtében aránytalanul nagy része az ujonnan bevándorlóknak, kivált a spontán érkezőknek a munkahelyen kéri igazoltatását. Azok a munkások, akik az országot nem több, mint 5 hónapra hagyják el, a régi igazolvánnyal jöhetnek vissza, ami igen sok visszaélésnek a kútforrása. Az igazolványok kiadásánál úgy látszik nem konsultálják a belügyminiszteri központi nyilvántartó (Service Central) alapján, vajjon az illetőnek nincs-e már igazolványa, még kevésbé konzultálják ezt a kataszteri helycsere alkalmával. Azt sem állapítják mindig meg, vajjon a régebbi munkahelyét a munkás szabályszerűen hagyta-e el, illetve az új munkaadó engedéllyel bír-e felvételre; még lakáscserét sem kell jelenteni, ha ez ugyanannak a községnek a határában megy végbe (Páris). Ahogy hiányzik a megelőzés, még inkább hiányzik az utólagos ellenőrzés. Rendőri kiszállások nincsenek; a munkaadók és munkások szolidaritása sem elég erős a visszaélések megelőzésére. A rosszabb munkafeltételek mellett alkalmazott igazolatlan elemeket gyakran nem jelentik fel, illetve a munkásoknak jobb feltételek elérése végett szabályellenesen történt álláscserejét nem tudják megakadályozni.

Mindezek következtében se szeri se száma nincsen a szerződésszegéseknek, amit fokoznak hivatalos toborzó ügynökök által elkövetett hibák és mulasztások, a munkásoknak meg nem felelő helyekre való utalása, illetve túl magas munkafeltételek ígérese. Ezzel együtt jár, hogy sem a munkaadók, sem a munkások az ellenőrző eljárás hatályosságában nem bíznak s abban csak megterhelést látnak.

A belügyminiszteri és földmívelésügyi miniszteri rendeletek egész sora utal a visszaélésekre és büntetésekkel, kiutasításokkal fenyegeti meg a kihágókat.^{9a} Az eredmény azonban annyira jelentéktelen, hogy az 1923. év november 22-iki francia minisztertanács szükségesnek látta, hogy a belügyminiszter javaslatára egy miniszterközi bizottságot küldjön ki, amely a külföldi munkások tartózkodására vonatkozó szabályoknak reformjával kell hogy foglalkozzék. Évek óta napirenden van továbbá a bevándorlás és a nemzeti munkapiac adminisztrációjának egyszerűsítésére és egységesítésére vonatkozó reform, amely nélkül megfelelő eredményeket várni szintén nem lehet. A francia kormánytól előterjesztett törvényjavaslat ^{9b} azonban oly élénk vitákat keltett, hogy törvényerőre emelkedését belátni sem lehet.

Az ellenőrzés fogyatékosága visszatükröződik természetesen a statisztikában is. A munkaközvetítő statisztikának bevándorlási szempontból mellőzhető adatain kívül csak arra

^{9a} Lásd *Revue*. Vol. VI. (1922 okt.) pp. 636—637.

^{9b} *Revue* vol. VII. no janv. 1923 p. 110 et *ibid.* vol. VIII. no 1 juillet 1923. pp. 112—113.

vonatkozólag van Franciaországban statisztika, hogy mennyi munkást ellenőriztek évenként a bevándorlás alkalmából a határállomásokon. Ezen statisztika szerint 1923-ban összesen 262.877 külföldi munkás kapott a határon igazolványt, ellenben 59.951 hagyta el az országot, azaz adta önként vissza a munkásigazolványt. Erre nézve azonban, amint láttuk, egyáltalán nem áll fenn kötelezettség. A bevándorolt munkások közül 73.865 egyént utaltak át a mezőgazdaságnak és 107.607 munkást az iparnak. Az utóbbiak közül 58.031 az elpusztított területekre ment. A legszámosabbán képviselt négy nemzetiség a következő: 112.475 olasz, 54.673 lengyel, 36.497 spanyol és 33.912 belga.

Elég ezeket a vándorlási adatokat a megfelelő kivándorlási országoknak adataival egybevetni, pl. Olaszországéval, hogy a francia statisztika nagy fogyatékoságát tisztán lássuk. Az olasz kontinentális vándorlási statisztika szerint 1922-ben 85.850 olasz munkás vándorolt Franciaországba; ellenben ott csak 57.199 olasz bevándorló munkást konstatáltak a határon. A megfelelő olasz adat 1923-ban 142.990 112.475-tel szemben. A tényleges kivándorlást az olaszok azonban saját statisztikájuknál még 25—30 százalékkal magasabbra becsülik. Pedig a bevándorló országok rendszerint sokkal könnyebben ragadják meg a huzamosabb idő óta ott tartózkodó külföldieket, mint a kivándorló országok a határon kilépő polgáraikat. Még nagyobb eltéréseket mutatnak a stichpróbaszerű belga felvételek a francia bevándorlási adatoktól, amelyek a határmozgalmat egyáltalában nem veszik fel statisztikailag. Egy 1922 decemberben megejtett felvétel szerint Belgiumból csak a francia Departement du Nord-ba 42.380 belga járt munkába, aki lakását nem adta fel, hanem oda részben naponként (30.620), részben hetenként (11.760) visszatért. Az 1922 május-junius hónapokban ott dolgozó belgák számát pedig 120.000-re becsülték. (Revue du Travail, Bruxelles 28 févr. 1923.)

Franciaország egyelőre liberálisan kezelheti ellenőrző rendszabályait, mivel ott túlnyomóan a fejlődési tendencia mégis az, hogy bevándorlókra szükség van. A bevándorlás lehető fokozását szolgálják a különböző államokkal a toborzásra vonatkozólag kötött egyezmények is. (Lengyelországgal 1919 szeptember 3-án, Olaszországgal szept. 30-án, Csehszlovákiával március 20-án).

Ezen egyezmények a következő közös főelveken nyugsznak:

1. Az egyéni ki- és bevándorlás az egyik országból a másikba teljesen szabad az egészségügyi és a munkapiac helyzetére vonatkozóan szükséges korlátozásokkal;
2. A külföldi munkások és a franciák között nem szabad

különbséget tenni a munkafeltételek, a bérfizetés, a munkásvédelem tekintetében.

3. Az évenként kollektive toborozható munkásoknak számát *közös bizottság* állapítja meg, amely évenként legalább egyszer felváltva az egyik és másik ország fővárosában ül össze és amely határozatait a két ország munkaadó és munkásérdekeltségét is felölelő hivatalos bizottságok véleményének számbavételével hozza meg.

4. A toborzás keresztülvitelénél mindkét országban kizárólag a nyilvános munkaközvetítő intézeteket szabad igénybevenni.

5. A munkások engedélyezése és elhelyezése azon feltétel alatt történik, hogy a munkaszerződéseknek semmi olyat nem szabad tartalmazniok, ami a konvenció elveivel ellenkezik.

Az egyezmények keresztülvitelének részleteit külön megállapodások tartalmazzák, valamint kiegészíti őket egy sor egyéni minta-munkabérszerződés.

A kérvény, amelyet azon munkaadóknak alá kell írniok, akik a fentemlített hivatalos szervezet által toborzott munkásokra tartanak igényt, pontosan elő van írva. Üzletszerű ügynőkök egyáltalában nem toborozhatnak. A toborzó eljárás némileg más az esetben, ha egyénileg megnevezett munkások toborzásáról van szó „recrutement individuel“, mintha meg nem nevezett munkások toborzásáról, a tulajdonképeni „recrutement collectif“-ről van szó. A munkaadó tartozik az egyénileg megnevezett munkásnak az illetékes francia munkaközvetítőtől jóváhagyott szerződést megküldeni; ezt a munkás bemutatja az illetékes francia konzulnak, akinek vizumával egyenesen rendeltetési helyére utazhat.

Az Olaszországgal kötött kivándorlási szerződés annyiban tér el, hogy a felajánlott munkafeltételeket nemcsak a francia munkaközvetítőnek, de az ottani nagykövetségen székelő olasz kivándorlási biztosságnak is láttamoznia kell. Meg kell jegyezni, hogy az olasz kormány sokszor csak magasabb bérek mellett engedi meg a kivándorlást, mint amelyeket maguk a francia munkások értek.

Amennyiben kollektív toborzásról van szó, a „Service de la main d'œuvre étrangère“ által szervezett kérelmet, amelynek a bevándorló lakásviszonyaira nézve is kell felvilágosításokat tartalmaznia, a kivándorló országban székelő francia missziónak, illetve hivatalos képviselőnek küldik meg. Ez utóbbi azután átteszi a kérelmet a lengyel, illetve cseh központi munkahivatalhoz, amely megállapítja, hogy a toborzás mely munkaközvetítőknak a kerületében mehet végbe. A most említett szerződések értelmében a bevándorlási ország hivatalos missziója, az érdekelt vállalat képviselője, illetve egy munkaadószakegyesület küldöttje, mustrálhatja ki a megfelelő munkáso-

kat. A két utóbb említett esetben azonban az illetők személyét mindkét kormánynak előzetesen el kell fogadnia.

A munkásoknak a kiválasztása jelenleg Lengyelországban a francia munkaadók kockázatára történik. Evégből a nagy munkaadó központok, nevezetesen: bányák és földbirtokosok szervezetei megbízott szakértőket küldenek és külön gyűjtőtáborokat tartanak fenn. A bányamunkásokat pl. a táborba hívják, hogy egészségügyi és szakmai szempontból való vizsgálat után zárt csoportokban és felügyelet alatt indítsák őket útnak Franciaországba. A földmunkásokra nézve, akiknek a toborzása nincsen jelenleg különleges korlátokhoz kötve, a selekció a lakóhelyükön történik és onnan indíttatnak a táborokon keresztül Franciaországba.

Ezzel szemben Csehországban, ahol a franciák szintén főleg földműves- és bányamunkásokat toboroznak, maguk a cseh-szlovák munkaközvetítők vállalnak felelősséget a megfelelő anyag kiválasztásáért. Végül Olaszország egyáltalán nem engedi meg, hogy akárcsak a külföldi munkaadók ellenőrei is, megjelenjenek az országban; ő maga jelöli ki a kívánt számú munkásokat.

Amely államokkal Franciaország még nem áll szerződéses viszonyban, ott inkább van mód arra, hogy a francia munkaadók a magánügynöki rendszer útján toborozhassanak munkásokat. Ezen munkásokat azonban szintén csak akkor bocsátják be, ha munkaszerződésüket előzetesen a külföldi munkások központja Párisban láttamozta.

Nagybritanniából csak akkor jöhetnek be a munkások, ha az immár törölt utlevél-vizum helyett egy személyazonossági igazolványt hoznak magukkal, amely a munkafeltételeket is tanúsítja.

A kollektív toborzások egyezményes szabályozása nemcsak a munkaadó, hanem a kivándorló ország érdekeinek is legjobban felel meg. A két ország kormánya, amint azt az olasz egyezmény 5. §-a mondja, mindenekelőtt a kivándorlók számát állapítja meg olyképen, hogy sem az egyik ország gazdasági fejlődésének, sem a másik munkásainak ne ártson. De nemcsak mennyiség, hanem minőség dolgában is figyelemmel vannak a kivándorló ország mindenkori érdekeire. Még nemzetközi szabályozás mellett is nehéz a titkos kivándorlást teljesen megakadályozni. Így pl. az olasz kivándorlási főbiztosság a legjobban ellenőrzött kontinentális olasz kivándorlásnál a határon ellenőrzött és tényleg kivándorolt egyének közötti különbséget 25—30%-ra becsüli. Az olasz politika már régebb idő óta abban áll tehát, hogy lehetőleg egyetlen kivándorló se kapjon útlevelet, aki nem tud egy Franciaországban székelő olasz konzultól láttamozott munkaszerződést felmutatni. De a Franciaországba titkosan igyekvő munkások különböző ürügyek alatt Belgiumba váltot-

tak útlevelet és a kevésbé őrzött francia-belga határon jutottak Franciaországba. Sőt egyesek még messzebbre is mentek és Hollandián át utaztak Franciaországba, hogy azután ott tetszés szerinti munkafeltételeket fogadjanak el. Mindezek következtében az olasz kivándorlási biztosság jelenleg általában csak az esetben ad útlevelet oly kontinentális országba, ahol ily okmányt megkivánnak, ha az ottani munkaadótól küldött munkaszerződés vagy munkaaajánlat rendben van.¹⁰

Ezzel sikerült a tengerentúlra irányuló titkos kivándorlást is nagy mértékben megelőzni, hiszen a kivándorlók gyakran éltek a kontinentális országokba való vándorlás ürügyével.

Az Olaszországban gyűjtött tapasztalatok azt is mutatják, hogy mentől tökéletesebben védi meg egy ország kivándorlóját, annál inkább számíthat arra, hogy azok az ellenőrzési szabályoknak is alávetik magukat.

A kivándorlási főbiztosság a legmegfelelőbb elemeket küldi a külföldre, akiknek a munkafeltételeit szigorúan ellenőrzi; a kivándorlók egyrészét termelő szövetkezetekbe gyűjti és azoknak megfelelő tőkét bocsát rendelkezésre; a kivándorlók szaktudásának és általános műveltségének fejlesztésére elutazásuk előtt és a külföldön is nagyszerű intézményeket hívott életbe. A kivándorlást az olaszok általában a nemzeti expanzió egyik legfontosabb terének tekintik. De igyekeznek az olasz munkaerőben való túlkínálatot a külföldön megelőzni is. Úgy Franciaországban mint Svájcban a konzulátusoknak szigorú utasításuk van (1923 márc. 16. és márc. 2-ról), hogy addig újabb olaszok behozatalát ne láttamozzák, amíg megfelelő olasz munkanélküliek vannak az illető külországban.¹¹

Olaszországnak az 1923 július 19-én kibocsátott rendelete tartományilag szervezte meg a kivándorlók kiválasztását, felügyeletét és támogatását. A külügyminister feljogosított, hogy tartományi megbizottakat és kerületenkint főfelügyelőt és 4 felügyelőt nevezzen ki, mint a kivándorlási főbiztosság helyi szervezeteit. A rendelet főcélja a titkos kivándorlás ellen küzdeni, az olaszok mentől előnyösebb elhelyezését a külföldön elősegíteni és a kivándorlók szakszerű kiképzését megszervezni.

A kivándorlási országok ma már általában nem elégsznek meg azzal a védelemmel, amelyet pl. Franciaország biztosít részükre — külön ellenőrök (fonctionnaires des bureaux de contrôle), a munkafeltételek, a lakás és élelmezési viszonyok ellenőrzésére és viszályok elinézésére — hanem maguk is tartanak ott fenn külön ellenőrző közegeket, illetve közhasznú jellegű védő és felvilágosító szervezeteket és hivatalokat. Miként Olaszországnak, úgy Lengyelországnak és Cseh-Szlovákiának is ma

¹⁰ „Revue“ vol. VIII No 6 dec. 1923.

¹¹ Lásd *Revue* vol. VIII. No 3 (1923 september) p. 463.

már külön kivándorlási attaséi vannak. Erre a műveletlen kivándorlóknak annál inkább van szükségük, mentől kevésbé képesek a szervezkedésre.

A lengyel kivándorlási tanács, amely sokat foglalkozik a lengyel kivándorlók helyzetének javításával, a lengyel szakszervezetek nyomása alatt,¹² első sorban azt követeli, hogy a Franciaországgal való egyezmény megújítása alkalmával a francia kormány ismerje el a kivándorlóknak azt a jogát, hogy külön szakszervezeteket alapíthassanak, mivel jelenleg a lengyel munkások munkafeltételei, lakásviszonyai és bánásmódja tekintetében, végül a kiutasítások körül sok panasz érkezik a lengyel kormányhoz.¹³

A franciák toborzási kísérletei Lengyelországban és Csehországban eddig mennyiségileg növekvő eredményekkel jártak, de különösen az állandó telepítésükre irányuló akció kecsegtet a fenforgó kulturkülömbözetek folytán kevés kilátással. Mindazonáltal az iparban és bányászatban alkalmazott munkások túlsúlyba jutásával a tartózkodás tartama kitolódik itt is: a kontinentális vándorlás ép úgy mint Németországban azt a tendenciát mutatja, hogy elveszíti szezonszerű jellegét. Az 1922. évvel szemben a lengyelek és csehszlovákok bevándorlása nagy emelkedést mutat, ellenben a visszavándorlás már elenyésző volt. (1922 : -; 1923 : 61.) Bár e statisztika fogyatékosága közismert, az eredmények összehasonlítása mégis megokoltnak látszik. Az olasz kontinentális kivándorlóknak is csak egyharmada tér meglehetősen állandósággal hazájába vissza. (1922 és 1923-ban 36%.) Csak egyes szomszédos nyugati országok helyeztek el újabban földműves munkanélkülieket nagyobb eredményrel Franciaországban állandó telepesekként is. Ezek közé tartozik Olaszország, Belgium és Svájc.

Miként az olaszokat,^{13a} úgy a svájciakat is Franciaországban szívesen látják a mezőgazdaságban, mint cselédeket, önálló kisbirtokosokat és feles gazdálkodókat (metayer). A svájci „Vereinigung für Innenkolonisation“ Franciaországban már telepítési tanácsadó hivatalt is szervezett, amely 1923. évben 800 érdekeltet támogatott. Miként Svájcban, úgy Hollandiában is — végzett tanulmányok alapján — annyira kedvezőtlennek ítélik a tengerentúli államokba (Kanada és Argentína) való telepítési kísérleteket, mégha tőkével rendelkező kivándorlóról van is szó, hogy ott is mindinkább Franciaország felé terelődik a figyelem. A hollandi kormány szociális szempontból kívánatosabbnak tartja improduktív munkanélküli segélyek

¹² „Revue“ VIII. No 6. p. 947.

¹³ Lásd id. *Revue*. Vol VIII. No 6. (1923 dec.) p. 947. *Inf. soc.* Vol. IX. No 5. (1924 jan.) p. 164.

^{13a} *Revue* VIII. No. 3. p. 462.

nyújtása helyett az ipari és mezőgazdasági munkások kivándorlását elősegíteni. Evégből nemcsak az utazási költségek egy részét térítik meg, de egyes tartományok és községek megfelelő hányadban megtérítik azt a különbözetet is, amely a letört valutájú országokban és a Németalföldön dívó munkabérek között mutatkozik. Ezeket a különbözeteket rendszerint a helyi hatóságok azoknak a nőknek és gyermekeknek fizetik ki, akiknek családfenntartója a külföldön dolgozik. Emellett mindent elkövet a kormány, hogy a hollandi munkaerő a külföldön megfelelő gazdasági és erkölcsi viszonyok között dolgozzék; már a munkaközvetítők megfelelően választják ki őket, megfelelő kísérő követi őket munkahelyükig, hogy az utazás minden nagyobb zavar nélkül folyjék le. A hollandi mezőgazdasági szakmunkások, akik igen intenzív műveléshez szoktak, keresettek Franciaországban és 1922-ben már 1200-as csoportban mentek oda a francia munkaminiszteriummal való megegyezés alapján.¹⁴

Mindezek szerint az egyes országok részéről a háború után követett ki- és bevándorlási politikát általában a nemzeti érdekeknek fokozott érvényesítése jellemzi, a vak egyéni vándorlásokkal szemben. Viszont ezt a nemzeti célt erős védelmi politikával igyekeznek elérni és azt még a bevándorló országban is érvényesíteni az ezen országokkal kötött szerződések útján. Egyezmények vannak előkészítés alatt Franciaország és Belgium, Franciaország és Nagy-Britannia, Belgium és Lengyelország között. Láttuk, hogy Németország Csehszlovákiával (1922), továbbá Ausztria Lengyelországgal és Csehszlovákiával kötött már reszort egyezményeket arató munkások toborzására nézve (1923). Még inkább kezdő stádiumát mutatják az egyezményes politikának az Olaszországnak a belga munkakerestőkkel a bevándorlásra, a francia munkasközpontnak a hollandi nyilvános munkaközvetítő szervezettel¹⁵ a mezőgazdasági munkások toborzására vonatkozóan kötött egyezmények. Erősen foglalkoznak a szerzett tapasztalatok alapján kivándorlási szerződések gondolatával: Spanyolország, Svájc és a skandináv államok.

Az egyezményes vándorlási politikának kontinentális tapasztalatai annyira kedvezőek, hogy egyes államok hasonló alapokra igyekeznek helyezni még a tengerentúli kivándorlást is.^{15a} A tengerentúli kivándorlás számos kérdésének viszont

¹⁴ A hollandi ipari munkások csak kis számban mennek Franciaországba. Viszont Belgiumban 1923 első hét hónapjában 2500-an helyezkedtek el. A legnagyobb nehézség ugy ezen, mint a lengyel munkások bevándorlása körül a belga bányák és iparvállalatok siralmas lakásviszonyai.

¹⁵ *Revue* vol. VIII. No. 3. sept. 1923. p. 459.

^{15a} Ide tartozó jelenségek az olasz kivándorlási főbiztosság megállapodásai a san-paolói munkaadókkal, a spanyol kivándorlási főtanács állandó bizottságának meghatalmazása a spanyol szezon-kivándorlók érdekében a

előbb-utóbb el kell érkeznie a kétoldalú, illetve általános nemzetközi egyezmények korszakába.

3. Középeurópa és Magyarország vándorlási vonatkozásai.

Számos európai kivándorlási ország a háború előtt, későn ragadta meg azokat a reformeszközöket, amelyekkel a kivándorlás ellen hatályosan lehet küzdeni (gazdasági és szociálpolitika), mivel a népmozgalom már tradícióvá vált és teljesen a bevándorló ország fölényes viszonyainak bűvkörébe jutott. Most viszont hiába panaszkodnak ugyanazok az államok egyes nagy tengerentúli bevándorló országoknak nacionalista és szociálpolitikai okokból eredő elzárkozó rendszabályai ellen. Okosan egyelőre azok az országok járnak el, amelyek fölös munkarejüket odaterelik, ahol nemcsak az egyének, de az egyetemeség is a legtöbb gazdasági és pénzügyi előnyt érheti el és nemzetiségük a legkevésbé van veszélyeztetve.

Ezen szempontból a legkilátásosabb politika az, amely a kivándorlásban a munkaerő időleges túlkínálatának, illetve keresletének észszerű kiegyenlítését látja és ennek lehetőségét az európai kontinensen keresi.

A kontinentális vándorlások újabb szabályozásának tanulságait a középeurópai államoknak és velük együtt Magyarországnak is le kell vonnia. A mai Magyarország még mindig, ha nem is népességi felesleggel, de időközönként számottevő munkaerőfelesleggel bír. A tengerentúli telepítő kivándorlás esélyei Észak-Amerika elzárkózása és a többi tengerentúli állam különböző viszonyai folytán még kevésbé nyújtanak kedvező kilátásokat magyar kivándorlóknak, mint a tőkeerős államoknak, akik fiaikat megfelelően támogathatják. Bár a titkos kivándorlás mindazonáltal nagy arányokat ölt ezen tengerentúli viszonylatokban is, mindenkor lehetnek és most is vannak munkanélküli tömegek az országban, amelyek anyagi segélyezése a belföldön még oly mértékben sem látszik lehetségesnek, illetve valószínűnek, mint más országokban. Új orientációra van szükség s ennek nélkülözhetetlen feltétele a nemzetközi vándorlási áramlatok beható ismerete és azon vonatkozásoknak megállapítása, amelyek az országra nézve gazdasági és társadalompolitikai szempontokból a legkívánatosabbaknak látszanak. Történeti tradíciókra, a geográfiai helyzetre és a kölcsönös gazdasági szükségletekre természetesen tekintettel kell lenni. Emellett nem szabad elfelejteni, hogy Magyarország nemcsak kivándorlási, de egyúttal bevándorlási ország is, amennyiben bizonyos országrészek megszokták a külföldi munkások alkalmazását a mezőgazdaságban és bizonyos új iparágak nem nélkülözhetik a külföldi munkaerőt. Ennek folytán nemcsak a

bevándorló országok munkaadóival munkaszabály-szerződéseket kötni.
Revue VIII. No 6. december 1923 p. 940.

magyar munkások egyforma bánásmódjának kérdésében vagyunk érdekelve a külföldön, de egyuttal a külföldi munkások bánásmódjának kérdése is aktuális Magyarországon.

Magyarország, amennyiben az kontinentális országnál lehetséges volt, meglehetősen jó nemzeti statisztikával bírt a háború előtt a tengerentúli vándorlásokról, azonban a háború után ezen vándorlásnak statisztikai adatai is elmaradnak a valóságtól, míg más szín kontinentális országoknak kivándorlási adatai pl. Svájcé, az Egyesült-Államok megfelelő bevándorlási adataitól alig 10 százaléknnyira térnek el. Egyáltalában nem tájékoztat jelenleg a hivatalos statisztika a kontinentális kivándorlásokról.

„A Statisztikai Havi Közlemények“ 1922. év óta három havi időközökben két csoportba („amerikai és egyéb“) sorozva közlik a ki- és visszavándorlók számát. A második csoport az összes tengerentúli — de nem amerikai — kivándorlás mellett, felöleli a kontinentális vándorlókat is. Mindazonáltal az itt közölt számok feltűnően elenyészők. Az összes kivándorlás ez országokba 1922-ben 995, 1923. első hónapjában pedig 265 lett volna.

Az európai országokra szóló szabályszerű útlevelemel ellátott és elutazásuk alkalmával szakszervezetüknel bejelentett férfi munkások száma is aránytalanul nagyobb volt az 1923. évben. A magyarországi szakszervezeteknek az 1923. év utolsó nyolc hónapjában ama tagokról felvett kivándorlási adatai szerint, akik szakszervezetüknel tagkönyvük kiváltása végett jelentkeztek, 6046 férfi kivándorló közül vándorolt: Franciaországba 2.062, Romániába 1.472, Jugoszláviába 634, Csehországba 477, Ausztriába 245, Olaszországba 73, Svájcba 30.

Eszerint Franciaországon kívül, amely felé kivált a bányamunkások kivándorlása ölt nagyobb méreteket, a szomszédos új államok vonzzák az uralkodó munkanélküliség nyomása alatt szenvedő szakmunkásainkat. Ezeket az adatokat amelyek nagymértékben hiányosak, megerősítik a szomszéd államok statisztikái, de egyuttal felvilágosítást adnak az ezen országokból való visszavándorlásról is.

A Nemzetközi Munkahivatal adatgyűjtése módot ad Magyarországnak is arra, hogy ilyen közvetett uton tájékozódjék saját vándorlásairól. A körülöttünk lévő országok ugyanis: a Cseh-Szlovák köztársaság, Románia és Jugoszlávia egyenesen a nemzetközi munkakonferencia határozatára való hivatkozással, igen messzemenően építették ki nemcsak a tengerentúli statisztikájukat, de egyuttal a kontinentális be- és kivándorlási felvételeket is. Bár ezek a felvételek még a kezdet nehézségeivel küzdenek, az adatok rendkívüli, mindenre kiterjedő gazdagsága felülmúlja a legtöbb régi ország statisztikai adatgyűjtését is.

Csehországnak ki- és bevándorlási statisztikája van a tengerentúli és kontinentális áramlatokról, amelyeket a kiszolgáltatott speciális kivándorló útlevelek alapján vesz fel.

Romániában az útlevél-kérvények alapján a belügyminiszter igen részletes statisztikát közöl a tengerentúli kivándorlásról, a munkaügyi minisztérium (Ministère du Travail des Assurances sociales et de la Coopération) pedig a határállomások jelentései alapján külön statisztikát készít az ipari és kereskedelmi állandó és alkalmi alkalmazottaknak kontinentális mozgalmairól is. E statisztika a belföldieket és külföldieket egyaránt felöleli, figyelemmel van továbbá az időszaki vándorlásokra is, az alkalmi látogatásokat természetesen kizárva.

Jugoszláviában a Zágrábban székelő kivándorlási biztosság rendkívül részletes (46 rovat) felvételeket tesz közzé a belföldiek tengerentúli kivándorlásáról, míg a munkaügyi minisztérium — a belüggyel karöltve — a külföldi munkások bevándorlására vonatkozó engedélyekről vezet kimutatást.

Mindezek a statisztikai felvételek figyelemmel vannak a nemzetiségi szempontokra is, úgyhogy — bár a nemzetiségről való felfogásuk nem megbízható — legalább formailag módot nyújtanak arra, hogy a magyarok kontinentális vándorlásait is némileg szemmeltartsuk. Megjegyezzük, hogy a cseh-szlovák romániai statisztikában a zsidók, mint külön nemzetiség szerepelnek, míg ellenben a jugoszlávok az izraelitákat csak mint hitfelekezetet tüntetik fel.

Németországban a „Deutsche Arbeiterzentrale“ statisztikája mutatja ki azon magyar (mezőgazdasági és ipari) munkások számát, akik évről-évre személyazonossági igazolványt (Legitimations-karte) váltanak ki. Ezeknek azonban csak kis hányada vándorolt be jelenleg az év folyamán és igazoltatott a határon. Az utóbbiak számát külön nem is közlik. Az „Arbeiterzentrale“ határállomásaitól munkába közvetített mezőgazdasági munkásoknak száma kb. megfelel az évenként tényleg bevándorolt agrármunkások számának, de nincs nemzetiség szerint részletezve. Ausztriában semmiféle adat nem áll rendelkezésre kontinentális vándormozgalmakról. Végül az idevágó francia határstatisztikai felvételek nem tüntetik fel külön a magyarok be- és visszavándorlását. De nem ütköznék talán nehézségekbe őket az „egyéb“ nemzetiségű munkások közül kiemelni.

A részletekbe menve, a Magyarországból való kivándorlást megismerhetjük a romániai és nagyon hízagosan a jugoszláv munkaügyi ministeriumoknak bevándorlási kimutatásai-ból. Csehszlovákia tervbe vette, de még nem közli a Magyarországból való bevándorlás adatait bevándorlási statisztikájában. Mindezen országokban a külföldi munkásoknak a behozatala engedélyhez van kötve. Ez engedélyt csak akkor adják ki,

hogyha a munkaadók kérelmét a munkaközvetítő, illetve az iparfelügyeleti (Románia) szervek megokoltnak találják. Egyébként a szabályok értelmében már a határon feltartóztatják a bevándorolni szándékozó munkásokat. Különösen Romániában ujabban igen nagy szigorral iparkodnak a külföldi elemet távoltartani, illetve kiszorítani. Az iparfejlesztési törvény szerint a munkásoknak legalább 25%-ban románnak kellene lennie. Ezt az arányt azonban nem igen tudták még elérni, mivel a román munkás többnyire csak őstermeléshez ért. Kivált a magyar vezetőséggel bíró vállalatok Erdélyben és a Bánátban nagy súlyt helyeznek magyar szakmunkások alkalmazására. A gazdasági válság bekövetkezése adta meg a lökést arra, hogy a román hatóságok a külföldi munkások eltávolítását erőteljesebben szorgalmazzák, illetve bejövetelüket korlátozzák. Ehhez képest a Magyarországból Romániába bevándorolt ipari- és kereskedelmi alkalmazottak száma 1922-ben 1431 volt, ellenben a kivándorlóké 3503-ra rúgott. Az 1923. év folyamán az egyes munkaadó csoportok újra sürgették a külföldi munkások behozatalának megkönnyítését és a tartózkodási engedélyek meghosszabbítását (a romániai általános gyáros szövetség és Erdély és a Bánát gyár-iparosainak szövetsége). Ez évben csakugyan fordulat következett be; az ipari és kereskedelmi alkalmazottak Magyarországból való bevándorlása Romániába (1227) ismét túlsúlyba jutott a kivándorlás felett (595). Mindkét mozgalom a gondosabb kiválasztás és ellenőrzés folytán szűkebb keretekbe terelődött, ha csak a titkos vándorlások arányai nem változtak meg, amire nézve pontos betekintésünk nincsen. A kedvezőtlen munkapiaci viszonyokra való tekintettel a munkaügyi miniszter 1924 februárjában újabb utasítást intézett az iparfelügyelőségekhez, megnevezve bizonyos pangó iparágakat, amelyekben a tartózkodási engedélyek meghosszabbítása és újabb tartózkodási engedélyek kiadása tilos. A külügyminiszteriumhoz a vizumok megszorítása tárgyában áttett lista még több ipari és kereskedelmi ágat nevez meg. Minden egyéb esetben a hatóságok a munkaminiszterium mellett szervezett kivándorlási tanács meghallgatása után határoznak.

A jugoszláv munkaminiszterium egyelőre csak az ipari munkások engedélyezett bevándorlását mutatja időnként ki, eszerint 1923 február 15-ike és 1923 július 10-ike között 448 munkás vándorolt be Magyarországból. A külföldiekre vonatkozó kivándorlási statisztika még fejletlen: csak a nagyobb számban elvándorló külföldieket részletezi; a magyarokat külön meg sem említi.

Csehország egyelőre viszont csak a Magyarországba való kivándorlást mutatja ki. 1922. évvel szemben az 1923. évben feltűnő emelkedést mutat (1922: 894, 1923: 4102), ami alighanem a földműves saison-munkások újra megindult bevándorlására

vezethető vissza. A bevándorlók között magyar volt 1922-ben 218, 1923-ban 142 egyén. A magyarok természetesen túlnyomóan Szlovákiából jöttek át (188 és 128). Semmiféle adat nem áll rendelkezésünkre az Ausztriával való vándorlási vonatkozások dolgában.

A szomszédos államok a nemzeti ipari munkapiacot iparkodnak lehetőleg a külföldieknek mellőzhető bevándorlása ellen megvédeni; viszont mindent elkövetnek, hogy az uralkodó nemzetiséghez tartozó elemeket a földbirtokreform, az iparfejlesztés révén stb. az országban megtartsák. A magyarok és más egyéb kisebbségi nemzetiségekhez tartozók kivándorlása elé úgylátszik kevés akadályt gördítenek.

A magyarok tengerentúli kivándorlása Csehszlovákiából és Jugoszláviából viszonylag normális keretek között mozog. A csehszlovák köztársaságból a nem elég megbízható adatok szerint 1922-ben összesen 1669, 1923-ban 1159 magyar vándorolt ki. Megjegyezzük, hogy Szlovákiából 1922-ben összesen 16737-en, 1923-ban pedig 16545-en vándoroltak ki a tengerentúli és a kontinentális országokba.

Nemzetiségük szerint a kivándorlók következőkép oszlottak meg:

	1922.	1923.
csehszlovák	14388	14531
ruthén	265	258
német	507	649
magyar	1231	1063
lengyel	8	6
zsidó	335	66
egyéb	3	2

Jugoszláviából a még hivatalosan tökéletlennek jelzett statisztika szerint 1922-ben összesen 259 magyar vándorolt ki, 1923-ban pedig 1169-en; az utóbbiak közül a Vojvodinából 1144 egyén vándorolt ki. Az összkivándorlás 1923. évben ezen tartományból 3970 volt, köztük 2094 sváb és csak 583 szláv nemzetiségű kivándorló.

Az absolute és relative legnagyobb mérvű tengerentúli kivándorlás az erdélyi magyarok és németek között megy végbe. A belügyminiszteri útlevél-statisztika szerint az 1922. év negyedik negyedében Romániának kivándorlása 93%-ban Erdélyre és a Bánátra esett, míg a régi királyságra csak 2.1%.¹⁶

Erdélyből összesen 5790 ember kért útlevelet és ezek közt csak 1209 volt román nemzetiségű, a többi a kisebbségekhez tartozott: 1541 volt magyar, 2405 német és sváb és 422 zsidó.

¹⁶ Jellemző a kivándorlás aggályos jellegére, hogy Romániában útlevelet kérő egyének közül 62.6% a legjobb korban (25—60 éves) volt, még pedig 48.8% férfi és csak 13.8% nő.

Erdélyből 11.31 egyén óhajtott kivándorolni 10.000 lakos után, Temes-Torontál megyéből 37.5, Arad megyéből 28.7 és így tovább. Maga a jelentés is az erdélyi és bánsági kivándorlást „meglepő nagy“-nak jellemzi és felhívja a figyelmet arra, hogy a kivándorlási koefficiens — az egész évre átszámítva — Nagyromániában 65—150 egyénre lehet becsülni 10.000 lakos után. Ezzel szemben (1920. évben) Angliában az arányszám 61.2, Olaszországban pedig 50.6 volt.

Romániában az említett évnegyedben a magyarok az útlevelet kérők között 24.6%-kal, a németek 39.3%-kal szerepeltek, míg ellenben — a túlnyomóan erdélyi — románok csak 20.5%-kal. Igen fontos felvilágosítást nyújt az útlevélkérelmek elintézéséről szóló kimutatás. Eszerint összesen 853 (13.7%) személyt utasítottak vissza. Ezek között a románok 90.1%-kal, a németek 6%-kal a zsidók 1.8%-kal a magyarok pedig 1.2%-kal szerepelnek. A román kormány a tengerentúli kivándorlás lehető korlátozása érdekében 1923 decemberében újabb rendkívül körülményes engedélyezési eljárást léptetett életbe, amely az útlevelek kiadására vonatkozólag is tartalmaz részleteket. A munkaminiszterium tartozik záros határidőn belül kifüggeszteni az engedélyezett, visszautasított és azon esetek számát, amelyekben nem mutatták be a megfelelő okmányokat.

Igen nagyarányú végül a kivándorlás Nyugatmagyarország lekapesolt részeiből is; Burgenlandban az 1922. évi osztrák útlevélstatisztika szerint 7843 kivándorló között 3080 a Burgenlandból származott el és ezeknek száma a háború befejezte óta 11.909-re rúg. Ezek között azonban csak kevés magyar szerepelt. 1923 március 7-iki népszámlálás szerint Burgenland tényleges lakossága (286.925) nyelvi hozzátartozás szerint így oszlott meg: 79.27% német, 14.64% horvát, 5.42% magyar.

Mindezekből következik, hogy Magyarországnak nagy érdeke, hogy éberem szemmel tartsa a vándorlási mozgalmak alakulását nemcsak a saját területén és a saját kiépítendő statisztikája alapján, de a szomszédos országokban is; ez az első feltétele annak, hogy észszerű ki- és bevándorlási politika alapvonalait lefektethesse és a mindenkori gazdasági és szociális helyzethez képest egyezkedhessék a komplementér országokkal. Jelenleg sem a hazai szabályozás, sem a szomszéd államoknak egyoldalú intézkedései és statisztikai berendezkedései sem elégségesek arra, hogy a titkos vándorlásokat és a magánérdekek túlkapásait (ügynöki rendszer) felfedezzék. Miként a kereskedelmi politika terén, azonképen a munkaerőnek közös érdekeknek megfelelő kicserélése és felhasználása tárgyában is az egyezményes politika terére kell lépni.

Láttuk, hogy a vándorlások nemzetközi szabályozásának is első feltétele a nemzeti munkapiac és a vándorlási mozgalom pontos szemmeltartása és ellenőrzése. Ez utóbbi viszont csak

akkor lehetséges, ha szociális szellemben, a kivándorló érdekeit tartva szem előtt megy végbe. Ily szellemben felfogva az ellenőrzés a munkapiac észszerű szabályozására, az ügynöki rendszer kiküszöbölésére, a visszaélések megelőzésére és végül az egyenlő bánásmód biztosítására is kiinduló pontul szolgálhat. A statisztika mint az ellenőrzés mellékterméke építhető csak tökéletesen ki.

A lengyelek újabban kezdeményezőleg léptek fel a kontinentális államok közötti statisztikai egyezmények létesítése érdekében és egy legújabb rendeletben oly speciális vándorlási igazolványokat léptettek életbe, melyeknek technikai berendezése a Nemzetközi Munkahivataltól kezdeményezett nemzetközi statisztikai és egyéb ellenőrzésre alkalmasnak ígérkezik.

*

Ha a jelek nem csalnak, a vándorlások államközi szabályozására irányuló mozgalom az európai vándorlások ellenőrzéséből és statisztikának kiépítéséből kiindulva, jó kilátásokkal kecsegtet. Az Egyesült Államoknak mihamar le kell majd az idevonatkozó európai tapasztalatokból vonnia a tanulságokat. Hiszen ott is a szárazföldi bevándorlás (Mexikóból és a britt Észak-Amerikából) jelentősége rendkívül megnőtt (1921—22: 6.1%, 1922/1923: 22.4%) és a törvényhozás kijátszásának legfőbb forrásává vált. Az idegenek regisztrálása tehát ott is aktuális jelszó és egyike azon pontoknak (előzetes közös vizsgálat a kivándorlási országban stb. mellett), amelyek az amerikai közvéleményt az egyezményes politika útjaira terelik.

Három nagy világkonferencia lesz ez évben, amelyek — mint e mozgalom megannyi fontos mértföldmutatói — fognak megörökíttetni: Genf, Róma, Prága. Genfben ült össze ez év június 16-án 55 állam és a munkaadó- és munkásosztály képviselőiből a hatodik nemzetközi munkaértekezlet, amelynek napirendjén ott szerepelt már, mint első kísérlet egy egyezménytervezet a külföldi munkások egyenlő bánásmódjáról a balesetbiztosítás terén. Az olasz kormánytól május 15-én Rómába összehívott nagy kivándorlási államkonferencia azt célozza, hogy a kivándorlás nemzetközi szabályozása terén kissé lassunak bizonyult ütemét meggyorsítsa. Az olasz kormány magában a konferencia hivatalos programjában és minden egyes alkalomkor hangsúlyozza, hogy ez a konferencia csak a Nemzetközi Munka-konferencia diplomáciai munkáját, a nemzetközi egyezmények megkötését akarja szakmunkával elősegíteni. Az ezen értekezletre meghívottak tehát nem diplomaták, hanem szakemberek lesznek, az érdekelt adminisztrációk képviselői. Másrészt módot nyújt a konferencia arra, hogy az Egyesült-Államok és esetleg egyes más népszövetségen kívüli államok is képvisel tessék magukat rajta. A napirenden szereplő kérdések között

vannak egyesek, amelyek az érdekelt társadalmi védő szervezeteket is közelről érintik. Ezért a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Nemzetközi Egyesülete vagy 20 nagy nemzetközi védőszervezettel karöltve 1923 április 23-án Genfben állandó bizottságot alakított, (a kivándorlókat védő nemzetközi szervezetek Bizottsága) amely a kivándorló védelem messzemenő programját a római konferencia elé terjeszti.

A szervezetlen, népszerűtlen, sőt sokszor egyenesen megvetett kivándorlóknak az ügye csak akkor fog megfelelő, az áruforgalom szabályozásához mérhető reglementációra találni, ha a világ egész felvilágosodott közvéleménye fog érette síkra szállani. Ebben az irányban óhajt az a magánjellegű, de igen nagy jelentőségű szociálpolitikai világkongresszus is síkra szállani, amelyet a Törvényes Munkásvédelem és a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Nemzetközi Egyesületei ez év október elejére Prágába hívtak össze. Ez a kongresszus lesz hivatva a munkanélküliség és a kivándorlás ügyében és (a napirend 4. pontja) az emberiesség és az emberi szolidaritás veszélyeztetett eszményei iránt — minden nemzet méltó képviselőinek nyomatékos felszólalásával — a figyelmet fokozni.

Ilymódon a Nemzetközi Munkaszervezetnek kivándorlásügyi akciói is nemcsak a kormányok, a munkaadók és munkások jól előkészített határozataiból, hanem a szakemberek és a legszélesebb közvélemény meggyőződéséből is erőt fognak meríteni.

A Nemzetközi Munkahivatal vezetősége minden akciónál a legnagyobb súlyt helyezi arra, hogy az a közvélemény talajából nőjjön ki és annak ellenőrzése mellett vezessen sikerre. A genfi új hivatalok tényleg demokratikus kísérletek, amelyek csak az összes nagy és kis nemzetek bizalma, erkölcsi támogatása és állandó érdeklődése mellett tudnak fennmaradni és az emberi szolidaritás emelése és a világbéke fentartása érdekében hatni.

Ezt a publicitást óhajtotta a Nemzetközi Munkahivatal szolgálni akkor, amikor most az első magyarnyelvű ismertető füzetet a Hivatal keletkezéséről, szervezetéről és elért eredményéről közzé teszi¹⁷, amikor ezt az ankétot Magyarországra is kiterjesztette és ezt az előadást megtartatja. Talán megérzik rajta, hogy a vándorlásügy magas nemzetközi observatoriumából — bábeli nyelvzavar közepette — is lehet a társadalmi jelenségeket magyar szemmel megfigyelni, magyar lélekkel elemezni.

Ferenczi Imre.

¹⁷ A Nemzetközi Munkaszervezet Alkotásai. Genève, 1924.

A célkitűzés problémája a gazdaságpolitikában különös tekintettel a kereskedelmi politikára.*

Bevezetés.

„Es gibt . . . auch auf unserem Gebiete „Stoffhuber“ und „Sinnhuber“. Der tatsachengierige Schlund der ersteren ist nur durch Aktenmaterial, statistische Folianten und Enquêtes zu stopfen, für die Feinheit des neuen Gedankens ist er unempfindlich. Die Gourmandise der letzteren verdirbt sich den Geschmack an den Tatsachen durch immer neue Gedankendestillate. Jene echte Künstlerschaft . . . pflegt sich darin gerade zu manifestieren, dass sie durch Beziehung *bekannter* Tatsachen auf *bekannte* Gesichtspunkte dennoch ein Neues zu schaffen weiss.“

Max Weber.

Talán egy disciplina területén sem annyira kényes pont a tudomány öncéluságának kérdése, mint épen a közgazdaságtanban. Különösen háládatlan szerep azonban azon széles körben elterjedt felfogással, hogy a tudományos vizsgálódásnak végeredményben gyakorlati eredményre kell vezetnie, oly időben s ép a közgazdaságtan terén szembeszállni, midőn künn, a gyakorlati élet minden helyzetében a gazdasági szempont oly elemi erővel nyomul előtérbe. Bár öntudatlanul, de a józan középútra e vitás kérdésben *Ranke*, a nagy történetbuvár vezet el bennünket, midőn a tudomány öncéluságának védelmében azzal érvel, hogy az elméleti vizsgálódásnak épen azon magaslathoz elérése céljából, hol valóban értékes gyakorlati eredmények kiindulópontjává válhat, elsősorban tudománnyá kell fejlődnie. E *circulus vitiosus*, mely körül annyi szóharc és tollvita folyt már le, csak úgy bonthatjuk fel, ha elválasztjuk a tudomány egészének, mint a kész eredmények szerves épületének fogalmát az elérésére irányuló egyéni tudományos részvizsgálódás fogalmától, mely utóbbi valóban csak akkor vezethet a kívánt sikerhez, ha minden pragmatikus célzattól mentesen, állandóan a „la science pour la science“ elve lebeg csorbitatlanul szeme előtt.

Szükségessnek tartom e bevezető megállapítást, midőn a

* A Magyar Közgazdasági Társaságban 1924 január 17-én tartott előadás.

közgazdaságtudománynak egy oly kérdéséhez szólok a következőkben hozzá, mely, ha méreteiben nem is, de keletkezésében és kibontakozásában oly erősen hasonló ama nagy s rettegett, különben is rokontermészetű módszervitához, eddigi eredményeiben, azaz a tudomány egészébe való hasznos beilleszthetőségében, azonban határozottan elmarad mögötte. Amit a gazdaságpolitikai célkitűzés problémájáról, mely tulajdonképen az egész tudományos gazdaságpolitika módszerkérdésévé bővül ki, eddig szóltak és irtak, mint önálló tudományos eszmefuttatások tömegé, logikailag részben bár értékes alkotásnak ismerendő el, eredmény szempontjából azonban, azaz a gazdaságpolitika tudományának továbbépítésére való alkalmasságát tekintve, mintegy megérzésként *Hobbes* híressé vált panaszának, midőn azon kesereg, hogy a tudományoknak — ill. egyes problémáiknak — olyan a sorsuk mint a közutaké: oly sokan járkálnak rajtuk, részben hivatásból, részben szórakozásból — teremni azonban nem terem rajtuk semmi. Azon meggyőződés tehát, hogy a probléma megoldására új és az eddigieknél hasznosabbnak vélt szempontokat alkalmazok, magában véve még nem jogosíthat fel arra, hogy újból felbolygassam a tudományos gazdaságpolitikai célkitűzés lehetőségének kérdését, ha eredményeim csupán ennek újbóli tagadásában avagy igenlésében csucsosodnának. Fejtegetéseim második részében megkísérlem azonban, hogy az elvont módszertani kérdés vizsgálatából nyert eredményeimet közvetlenül a gazdaságpolitika tulajdonképeni tárgyát alkotó, közismert problémákon — a rendelkezésre álló térhez mért behatóbb tárgyalás kedvéért azoknak egy összefüggő csoportján, a kereskedelmi politika problémáin — mutassam be. Ezzel, habár a gazdaságtudomány terén sem oszthatom azon felfogást, mely többre becsüli a sebész-kongresszuson valamely ujszerű metszőkészületet bemutató orvos tevékenységét azon kartársaiénál, kik ugyanott a fejlődéstan nagy kérdéseiről vitatkoznak, oly lépést sikerül remélhetőleg megtennem, melyet ugyan már többen vettek tervbe, tudtommal azonban még senki sem kísérelt meg s mely talán alkalmas lesz arra, hogy a szóbanforgó nagyfontosságú és alapvető problémát élő részként kapcsolja be a gazdaságpolitika tudományának szerves egészébe — vagy legalább is felvesse e szerves bekapcsolás lehetőségének, ill. a magaménál jobb megoldásának kérdését.

I. RÉSZ.

A tudományos célkitűzés lehetőségének problémája a gazdaságpolitikában.**1. §. A gazdaságpolitika feladatai.**

Midőn a mai közgazdaságtan anyagának köre a 17. és 18. század folyamán lassanként mint külön ismeretecsoport válik ki egyrészt az általános politika, másrészt pedig az etikai természetjog tanaiból, melyeknek addig csak önállóan alkatrésze volt, tárgyát nagyjában a közgazdasági élet egyes alaptünetményeire vonatkozó vizsgálatok, főként azonban azon gyakorlati előírásoknak összessége alkotta, melyeknek célja az államnak s ezáltal népességének gazdagságban, jólétben való gyarapítása volt. Az önálló tudománnyá való alakulás ezen tárgykörben csupán annyi módosítást hozott létre, hogy lényegesen kiterjesztette, általánosan átfogó szempontoknak rendelte alá s rendszeresítette a közgazdaság tapasztalati jelenségeire vonatkozó ismereteket s fokozatosan különválasztja az államháztartást érintő kutatásait és szabályait azoktól, melyek a közjólét előmozdítására irányulnak. Ezen utóbbi rész azután a gazdaságtudományon belül állandóan fejlődő differenciálódás folyamán, egészen határozott körvonalakban pedig az ismeretes hármas tagolás rendszeresítésével (*Rau*) mint gazdaságpolitika az elméleti közgazdaságtan és a pénzügytan mellett és azoktól különválasztva önálló tudományággá alakul, mi természetesen nem zárja ki azon lehetőséget, hogy a közgazdasági íróknak tekintélyes része, főkép az angolok és franciák közül, tételeit az elméleti közgazdaságtanéival együtt és azokkal elvegyítve vagy pedig köztük csupán mint a közgazdaságtan általános és különös része közt téve különbséget tárgyalja még ma is.

A klasszikus nemzetgazdaságtan virágzásának hosszú tartama alatt azután általánosan uralkodóvá válik az a felfogás, mely szerint a gazdaságpolitikának fő és legfontosabb feladata, hogy előírja az állami hatalomnak a közgazdasági élettel szemben tanusítandó azon magatartását, mellyel leginkább teszi lehetővé a gazdaságelmélet által megismert és az általános jólétet biztosító törvények érvényesülését. Ezen elv értelemben alig szenved változást és legfeljebb csak alakilag mutat eltérést az egyes közgazdáknál: majd úgy fejezik ki magukat, hogy a gazdaságpolitika feladata az elmélet törvényeinek a fennálló viszonyokra való alkalmazása (*Soden*), majd az összes konkrét tényező figyelembevételével előírások megállapítása a kormányzat számára, hogy elérhető legyen az elmélet által felismert legjobb gazdasági rend (*Jakob*), vagy pedig a kormány azon gondos-

kodó rendszabályainak megállapítása, melyekkel a népesség jólétét mozditja elő (*Rau*).

A fogalmi szabatoság fejlődésével, a tudomány anyagának rendszeresebb kialakulásával és a tárgyi ismeretek bővülésével azután a gazdaságpolitika feladatkörének ilyképen való meghatározása közelebbi, tüzetesebb kifejtést nyert ugyan, lényegében azonban komolyabb támadás és veszélyeztetés nélkül maradt meg egészen a jelen század első éveig. Az ekkor keletkezett meghasonlás dacára is mind a mai napig egységes felfogás uralkodik azonban ekképen a következő pontokban:

1. A gazdaságpolitikának feladata elsősorban a gazdasági életbe való beavatkozások lehető célkitűzéseinek megállapítása, erejüknek és az összesség gazdasági, politikai, erkölcsi és kulturális érdekeivel való összefüggéseiknek megvizsgálása, valamint rendszeres ismertetésük.

2. E lehető célkitűzések tartalmának elérésére szolgáló eszközökre való rámutatás, ezen eszközöknek megvizsgálása és tapasztalati alapon való rendszeres leírása.

3. Amennyiben valamely adott célkitűzésről van szó, a gazdaságpolitikának feladata, hogy azt a logika eszközeivel, tehát dialektikusan elemezze és megállapítsa, vajjon bensőleg következetes-e az illető álláspont, nem épül-e oly végső előfeltevésekre, nem rejlenek-e benne oly követelmények is, melyek egymással vagy pedig az eredeti s adott célkitűzéssel meg nem férnek.

4. S végül annak megállapítása, hogy a valamely adott cél elérésére elengedhetetlenül alkalmazandó eszközök a tapasztalat tanúsága szerint nem vezetnek-e egyuttal más, oly célok elérésére is, melyek az eredeti adott céllal összeütközésbe jutnak.

Hátramarad itt még azonban az egész eddigi gazdaságpolitikának magva és kiindulópontja, az alapvető s leglényegesebb kérdés: vajjon a gazdasági életbe való beavatkozás céljait magukat feladata-e a gazdaságpolitikának megállapítani? Azaz: feladata-e a gazdasági élet általános fejlődésének útját megszabni, meghatározni azon értékeket, melyeknek elérésére a gazdasági életnek törekednie kell s melyekhez viszonyítva ítélendők meg, bírálandók el annak általános és különös problémái is? E kérdés, amint azt mindjárt látni fogjuk, horderejében messze kiható fontossággal bír — és ép ezen a ponton támadt az utóbbi két évtizedben mély s csaknem áthidalhatatlannak tetsző szakadék a tudomány vezetőférfiai között. Hogy csak azok közül említsek egynéhány kimagasló nevet, kik külön erre a célra szánt methodológiai fejtegetéseikkel is résztvettek az e kérdés körül fellobbant vitában, a célkitűzés megtartása mellett szavaznak: *Philippovich, Cohn, Herkner, Spann, Liefmann, Zwiedineck-Südenhorst, Pesch*, de azonkívül *Menger, Wagner, Schäffle, Conrad, Dietzel, Lexis, Buchenberger, Eisen-*

hart, Neumann, Scheel és mások, az angolok közül pedig a nagy Marshall is, míg Schmollernek ingadozó az álláspontja, Max Weber azonban, Sombart, Adolf Weber, Ehrenberg, Pohle, A. Voigt, Gottl-Ottilienfeld, Hasbach, J. Wolf, Tönnies, de már Brentano is, az angolok közül pedig Shield és Nicholson a célkitűzésnek a tudományból való feltétlen kiküszöbölése mellett foglalnak állást. Az újabb magyar szakirodalomban az előbbi felfogást vallják Földes¹, Gaál², Kovács Gyula³, Balás⁴ és Navrátil⁵, míg az utóbbi párt intranzigens hive Kovács Gábor⁶, valamivel engedékenyebben pedig Heller⁷ is.

Teljes jelentőségében bontakozik ki az e kérdéssel szemben elfoglalt álláspont jelentősége előttünk, ha csak arra a viszonyra való vonatkozásában vesszük szemügyre, mely a tudományos és a gyakorlati gazdaságpolitika között fennáll. Ha az előbb kifejtett konzervatívabb álláspontra helyezkedünk, mely a tudományos gazdaságpolitikai célkitűzés lehetőségét és jogosultságát vallja, úgy erősen össze fog zsugorodni előttünk a gyakorlati gazdaságpolitika működési tere. A tudománytól ugyanis készen kapja már e felfogás szerint nemcsak a lehető célkitűzéseket és a célok elérésére irányuló eszközöket a maguk teljes logikai és tapasztalati kidolgozottságukban, hanem magukat a gazdaságpolitikai tevékenység értékmérőit, azon általános előírásokat is, melyeket a gyakorlat emberének már csak az előtte álló adott esetre kell alkalmaznia s a tudományra támaszkodva s hivatkozva nyugodt lelkiismerettel állíthatja, hogy a lehető legjobban járt el. Ebből a többé-kevésbé felelőtlen, alsóbbrendű szerepéből kilépve, tág perspektíva nyílik meg azonban működési tere számára a másik felfogás szerint, mely a tudomány részéről csupán a dialektikus belátás és a tapasztalati tudás fegyvereit bocsátja rendelkezésére s teljesen a saját felfogására és ítélőképességére bizza, vajjon mily célkitűzésének érdekében s hogyan fogja azokat felhasználni. Az első esetben a gyakorlati gazdaságpolitika a tudományosnak mintegy csak végrehajtó közege, míg az utóbbi felfogás szerint a gyakorlaté a kezdeményezés, a kormányzás és önálló irányítás szerepe, melyben a tudomány csupán tanácsadóként áll mellette, csupán urának döntő szavát lesván s az előtt állandóan vakon, gerinctelenül meghajolván.

¹ L. Társadalmi gazdaságtan II. Budapest 1907, 1—2. old.

² L. A nemzetgazdaságtan rendszere II Budapest 1899, 4. old.

³ L. Közgazdaságtan, Budapest 1899, I. köt. 56. old.

⁴ L. Politikai gazdaságtan, Budapest 1922, 14—17. old.

⁵ L. Közgazdaságtani és pénzügytani jegyzetek, Budapest 1906, 410. old. és „A társadalmi gazdaságtan és a közháztartástan vázlata“, Budapest 1908, 86. old.

⁶ L. A közgazdaságtan elemei I. Debreczen 1915, 44. old.

⁷ L. Közgazdaságtan, II. köt. Közgazdasági politika, II. kiad., Budapest 1923, 2—3. old.

Ezen a gyakorlat felé hajló jelentőségénél semmivel nem csekélyebb azonban a problémának tisztán elméleti, methodológiai fontossága is. Hisz nem kevesebbről van itt szó, mint azon kérdésről, hogy a tudományos gazdaságpolitika a tárgykörén belül felmerülő problémákat vajjon csupán tapasztalati-tilag írja le és logikailag elemezze vagy pedig azokat egyuttal értékelve is latolgassa-e. Minthogy az általános nézőpont megváltozásával ekképen megváltozik azon módszer is, melynek segítségével a tudomány problémáinak megismerésére és megfejtésére törekszik, amennyiben a gazdaságpolitika az utóbbi esetben már nemcsak tényeket állapít meg, hanem ezzel párhuzamosan egyuttal állandóan előírásokat, normákat is felállít, a célkitűzés problémája tulajdonképen az egész gazdaságpolitika módszertani alapkérdésévé bővül ki. Dacára egyes érintkezési pontoknak, mindjárt eleve kifejezetten is meg kell állapítanunk azonban, hogy ezen módszerkérdés nem egy síkban fekszik azon hirhedt testvérével, mely a mult század hetvenes éveinek elején az elméleti közgazdaságtan békéjét bolygatta meg. Bár ott is a tudomány alaptermészetéről van szó s bár mint amott, az értékítéletek jogosultságának problémája által itt is az érték fogalma nyomul a tudományos vita előterébe, a tárgyban való teljes tájékozatlanság vezethetne csak a kettő összekeverésére, amint annak valóban irigylésreméltó naivitásában *Gerd von Ketelholdt* adta iskolapéldáját.⁸ Mig a gazdaságelmélet módszervitájában arról volt szó, hogy a valóságra vonatkozó, tehát csupán ténymegállapító ismereteinket felépíthetjük-e vajjon általános érvényű elvont tételekre, addig a vita itt, ténymegállapító ismereteinket érintetlenül hagyva, a gazdaságpolitikai beavatkozásnak, mint cselekvésnek végső irányítása körül folyik: vajjon lehetséges-e tudományosan megállapítani ezen irányítás végső céljait? A két vita között érintőpontokat legfeljebb ott találhatnánk, hogy részben közös bölcseleti forrásokból táplálkoznak, melyekből kiindulva azonban egyes pontokon merőben egymással ellentétes eredményekhez jutnak és hogy mindkettő ériszalmáját általános érvényű tételek alkotják: amott elméleti törvények, emitt politikai normák. Az áthidaló lépés a kettő között a régi, klasszikus közgazdaságtan eljárásában szolgáltatott mintakép módjára azonban meg nem történt, amint azt különben már magában az álláspontoknak azon megoszlása is tanúsítja, melyet a modern tudomány vezetőférfiainál a fentebbi seregszemle alkalmával is alkalmunk volt látni.

De a két módszervita között megnyilvánuló hasonlatosság még egy további ponton is kifejezésre jut. Amint az elméleti közgazdaságtan területén megindult módszervita természeté-

⁸ L. „Das Werturteil als Grundlage der Lehre vom Wert“, Leipzig und München 1913.

nél fogva mindjárt bölcsejében, *Karl Mengernél*⁹ kiterjeszkedik a többi társadalmi tudományokra, sőt azokon túl a tudományok összességének legáltalánosabb módszertani szempontjaira is és ezáltal a bölcsellettudomány terére lépve, annak s egyéb résztudományoknak képviselőit is a csatatérre szólítja (*Dilthey, Windelband, Rickert*), úgy a gazdaságpolitikai célkitűzés problémája is mai alakjában mindjárt mint általános társadalomtudományi kérdés vetődik felszínre és — ha a legutolsó években lanyhult is a vita — láthatólag a legjobb úton van oda, hogy a szaktudományi logikának is egyik alapvető módszertani kérdésévé nőjje ki magát.

Miután így rövid egynéhány vonásban lehető tárgyilagos-sággal meg igyekeztem világítani a gazdaságpolitikai célkitűzés problémájának lényegét és jelentőségét, a következőkben a körülötte keletkezett vita történetét kísérelm meg vázolni a támadók, majd pedig a célkitűzés jogosultságát védők álláspontjainak és érveinek ismertetésével. Azután saját álláspontomat fogom röviden indokolni, hogy fejtegetéseim második részében rátérhessek majd eredményeimnek a kereskedelmi politika problémáin való bemutatására.

2. §. A tudományos gazdaságpolitika értéktételei elleni támadások.

A főleg *Humboldt*, *Hegel* és *Schleiermacher* filozófiájának befolyása alatt és a jogtudomány *Eichhorn-Savigny-Puchta*-féle történeti irányának nyomában a német közgazdaságtanban még a múlt század első felében kialakuló történeti iskola már csiráiban is a társadalmi alapeszmék időhöz és helyhez kötötten viszonylagos érvényének, változandó uralmának elvére épült fel. A történeti relativitás eme fegyverével legelőször is a klasszikus nemzetgazdaságtan megdönthetetlennek vélt „örökérvényű természettörvényeit” támadta meg, kimutatván róluk, hogy a társadalom vezető eszméi változásának ők is csakugy alá vannak vetve, mint akárcsak a különböző korok különböző erkölcsi vagy jogi felfogásai. Igen közelfekvő gondolatként léphettek át innen historikusaink a gazdaságpolitika területére is és, aránylag könnyű munkát végezvén, arra is rámutatnak, hogy ily általános érvényű szabályoknak a gazdasági életbe való beavatkozás irányának megállapítására való felállítása szintén csak relativ sikerrel járhat. E gondolat már *Roschernél* is kifejezésre jut, azonban nála még csak bizonyos mértékig letompítva. *Schmoller* a kilencvenes években még egészen ennek a gondolatkörnek hatása alatt azt követeli, hogy a közgazdaságtan mondjon le inkább egészen reformtervek

⁹ L. Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Ökonomie insbesondere, Leipzig 1883.

felállításáról vagy annak megállapításáról, ami *legyen*, miután ezt ugyis csak számtalan korlátozó feltétellel és záradékkal tehetné. Hangsúlyozza azonban, hogy ez csupán ideiglenes programja legyen a tudománynak, mely a tapasztalati tényeknek közelebbi s rendszeresebb megismerése után bizvást rátérhet ismét a tanácsadás terére, hol megmutathatja majd a gazdaságpolitika utját is egy szebb jövő elérésére.

Brentano az első, ki külön ennek a problémának szentelt értekezést ír, mely „Die Meinungsverschiedenheiten unter den Volkswirtschaftslehrern“ címen a csak nagyon csekély publicitású „Cosmopolis“ 1896 évi áprilisi füzetében jelent meg.¹⁰ Annak a sok ellentétes és egymással a legelkeseredettebb harcot küzdő véleménynek, mely kifelé annyira lerombolja a közgazdaságtan tekintélyét, okát nemcsak azon körülményben látja, hogy tudományunk tárgya már methodológiai összetételénél fogva is több nehézséget gördít a kutató útjába, mint bármely más diszciplínáé, hanem főleg bizonyos megoldhatatlan feladatokra való vállalkozásokban is. Mig a tudományok minden egyéb területén megelégszenek annak megállapításával, ami *van*, szóval a tények megismerésével és okozati összefüggéseik felderítésével, kifejtésével, addig a közgazdaságtanban folyton csak azt keresik, hogy mi *legyen*: ez pedig már csak a „τέχνη“, a mesterség feladata lehet. „Statt sich zu beschränken auf die Darlegung dessen, was ist, und des Kausalzusammenhangs, der die Tatsachen verbindet, lehren Viele das, was sein soll. Statt einer Erkenntnislehre vom wirklichen Wirtschaftsleben der Völker geben sie eine Lehre von einer Volkswirtschaft nicht wie sie besteht, sondern wie sie sie herbeizuführen wünschen“. Ezt pedig elvetendőnek tartja. Hogy azonban mennyire nem gondolta végig még *Brentano* saját álláspontját, mi sem igazolja világosabban azon ingadozó pártoskodásnál, mellyel a történeti iránynak ezután engedményeket tenni igyekszik. Baconra hivatkozva azt mondja, hogy a fejlődést józanul csak akkor tudjuk befolyásolni, ha mindenekelőtt tudunk a fejlődésnek magának engedelmeskedni. Az természetesen egyetlen pillanatig sem kétséges előtte, hogy a történeti megfigyelés módszerével meg tudjuk állapítani a társadalmi s gazdasági fejlődés irányát. S azután, mint a tanszéki szocializmus egyik apostola, példaként nagy bőbeszédűséggel igyekszik a történeti fejlődés irányával ama 25 éven át állandóan hangoztatott tanítását igazolni, hogy a munkások érdekeinek képviselőitére önálló munkásszervezeteknek *kell* létrejönniök.

Brentano felogásánál is világosabban tűnik ki azonban az a nagyfoku ingatagság, következetlenség és részbeni fogalom-

¹⁰ Ujra lenyomatva 1. *Brentano*: „Über Werturteile in der Volkswirtschaftslehre“, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, XXXIII. köt. 1911, 695–714. old.

zavar, mely ebben az időben a gazdaságpolitikai célkitűzés ellenlábasai között még uralkodott, Sombart álláspontjának fejlődéséből. 1892-ben bírálatot írt Julius Wolfnak a szocializmusról és a kapitalisztikus társadalmi rendszerről szóló munkájáról Braun Archivumába¹¹ és ebben azt állítja, hogy az egész marxizmusban annak elejétől végéig egyetlen latnyi etika nincs s ép oly hiába keresnénk benne tehát etikai ítéleteket vagy posztulátumokat. Sombart ekkoriban köztudomásulag igen sokra becsülte még Marx tanait s így ezen kijelentéséből ki kellett már érezni, hogy véleménye szerint az egész közgazdaságtanból ki kellene küszöbölni az etikai momentumokat. Ezt a fel fogását öt év múlva azután világosan is kifejti¹² és követeli, hogy — mint magánember foglalkozzék bár a közgazda is etikai, vallásos és politikai eszményeivel — a tudományból mégis feltétlenül ki kell azokat hagynia. Éleslátása azonban nem engedte Sombartot itt megállani. Területünkről ugyanis nem minden eszményt óhajt száműzni, csak az idegen tudományágakból, az etikából, a politikából és másokból átvetteket, mert úgy véli, hogy a legnagyobb termelékenység posztulátumában oly autonóm eszményt sikerült megpillantania, mely csalhatatlan utmutatója és értékmérője lesz a gazdasági életnek. Amint azt későbbi fejtegetéseink során látni fogjuk, két nagy hibát követett azonban el. Először s legfőképen azt, hogy a legnagyobb termelékenység általános uralmi eszményének érvényét nem korlátozta a szorosabb értelemben vett gazdaságpolitika területére, hanem azt az egész társadalmi politikára ki óhajtotta terjeszteni, mely az akkori értelmezés szerint a gazdaságpolitikán kívül magában foglalja a mi „szociálpolitikánkat” is. Ezt a baklövését tetézte azután még így nyert termelékenységi eszményének az általánosan elismert etikai ideálokkal való szembeállításával, mely szembeállításban az utóbbiakat természetesen szociálpolitikai téren is feltétlenül alá akarta rendelni az előbbinek. Ha e két hiba nem zavarja meg Sombart gondolatmenetét, az egész vita bizonynyal egészen más mederbe terelődött volna.

Sombart mint polemizátor azonban nem azért oly hirhedt, hogy ne talált volna alkalmat elméletének szóban s mindenestre nagyon bántó alakban való kiobbantására is. 1899 szeptember havának végén a Verein für Sozialpolitik Breslauban közgyűlést tartott, melyen a napirendre kitűzött második tárgynak, „A modern kiskereskedelem fejlődési irányai”-nak első referense Sombart volt. Tárgyát ügyesen irányított gondolatmenettel a célkitűzés problémája felé terelte s eredményeit a vita végszavában azután a következőképen szűrte le: „Alle

¹¹ L. V. köt. 490. old.

¹² L. „Ideale der Sozialpolitik“, Brauns Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik, X. köt. 1—48. old.

sittlichen Regungen, alle Entwicklungen des Gerechtigkeitsgefühls werden sich notwendig abfinden müssen mit der Grundlage einer ökonomisch fortgeschrittenen Gesellschaftsordnung. Nur in deren Rahmen kann die Sittlichkeit Wurzel schlagen. Wir haben einfach diejenigen Organisationsformen des Wirtschaftslebens zu akzeptieren, die die leistungsfähigsten sind, und auf Grund deren können wir dann sittlich oder sonst was sein. Aber sittlich sein sollen auf Kosten des ökonomischen Fortschritts ist der Anfang vom Ende der gesamten Kultur-entwicklung.¹³ Ha e szónoki lendülettel kifejtett álláspont zajos tetszésnyilvánítások alakjában el is érte pillanatnyi hatását, a jelenvoltak higgadtabb része mégis mindjárt átlátta radikalizmusának veszélyeit, mit az ülés berekesztő szavaiban Gierke, ki aznap elnökölt, többek nevében ki is emelt. Sombart erre azt válaszolta, hogy Gierke őt minden lényeges pontban félreértette s csak arra kérheti, olvassa el majd előadását, hogy jobb belátásra térjen. Gierke kijelentette, hogy várja Sombart állításának bizonyítását. A bizonyítás azonban késett s Sombart előadásának önmagában hibásan felépített gondolatmenetét Gierkénél helyesebben magyarázni egyelőre senki sem tudta.

A becsusztott két hiba azután Sombart elméletének további sorsában is következetesen éreztette hatását: az érdeklődést annak helyes magvairól egészen magára vonta s végül is csufos összeomlásához vezetett. A közvélemény barátságtalan hangján kívül a szakirodalom terén főleg *Gustav Cohn* lépett fel Sombart ellen s ennek álláspontját igen ügyesen Achilles-sarkán támadván meg, kimutatja és a szociális törvényhozásból vett egyes példákon be is bizonyítja, hogy az etikai szempontok és követelmények háttérbe való szorítása mennyire visszás állapotokra vezetne a szociálpolitikában. Sőt Sombart fegyverét megfordítván, épen ellene szegezi, midőn kifejti, hogy a munkásvédelem semmivel sem kevésbé etikai követelmény, mint egyéb társadalmi osztályoknak védelme.¹⁴ Sombart azonban még mindig, egyre csak hallgat. Mikor azután Cohn négy év múlva ismét emlékezteti régi tartozására, ellenfele beéri annak hangsúlyozásával, hogy álláspontját a maga egészében továbbra is fentartja s tiltakozik az ellen, hogy hallgatását bárki is véleményváltoztatásnak tekintse.¹⁵ Múltán megglephet tehát bennünket, ha „Sozialismus und soziale Bewegung“-jának 1908-ban megjelent hatodik kiadásában mégis elveti előbb annyira tartott termelékenységési eszményét, sőt nem habozik azt „izlés-

¹³ L. Verhandlungen des Vereins für Sozialpolitik, 88. köt. Lpzg. 1900, 253. old.

¹⁴ L. „Ethik und Reaktion“, Schmollers Jahrbuch, 1900, 839—886. old. és „Zur Politik des deutschen Finanz-, Verkehrs- und Verwaltungswesens“, Reden und Aufsätze“. Stuttgart 1905.

¹⁵ L. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, XX. köt. 1904, 479. old. jegyzet.

telenségnek“, majd pedig „ekelhaftes Baumwollspinnerideal“-nak bélyegezni s óva int mindenkit, ki hírnevét megőrizni igyekszik, hogy ily „parvenüeszményeket“ ne hordozzon magával.¹⁶

Mi az oka Sombart e váratlan pálfordulásának? Tévedés lenne azt hinni, hogy saját iniciatívájából változtatta meg álláspontját. Mert egyszerűen az történt, hogy ő is csak beállott azon új felfogás feltétlen hiveinek táborába, mely a gazdaságpolitikai értékitételek eddigi támadóiéitól lényegesen különböző s mélyebb alapokból indul ki és az egész problémát eddigi ingadozó, következtelen kezeléséből fejlődésének második korszakába viszi, hol az a gazdaságpolitika alapvető módszervitájának középpontjába kerül. Mert tulajdonképeni módszervitáról csak azóta beszélhetünk e téren, amióta *Max Weber* alakja feltűnt a küzdők sorában.

1904-ben Braun Archivuma, mely azóta mint „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik“ jelenik meg, nemcsak címet és kiadót cserélt, hanem egyuttal azt is elhatározta, hogy módszerét, azaz nézőpontját, melyen át a társadalmi élet egyes jelenségeit ezentul vizsgálja, lényegesen új irányba tereli. Programjának főpontja az, hogy a társadalmi jelenségek tudományos fejtegetéseiből ezentul kikapcsolja a társadalmi fejlődés meghatározott céljának gondolatát és ennek következtében minden társadalmi és gazdaságpolitikai értékitéletet is.¹⁷ Ennek a programnak bővebb kifejtéseként jelent meg az új folyóirat első füzetében *Max Weber* híres értekezése: *Die „Objektivität“ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis*.¹⁸

Pedig nem is egy egész évtizeddel előbb *Max Weber* is más hurokat pengetett még. 1895-ben megjelent munkájának: „*Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik*“ (Freiburg és Leipzig) alapgondolata még merőben ellentétes későbbi álláspontjával, amennyiben a gazdasági politika számára itt még vezető eszméket jelöl meg s azok legmagasabbjául a nemzeti hatalomra való törekvést tüzi ki. Az ezután következő években merült el minden valószínűség szerint azon bölcséleti, nevezetesen gnoseológiai tanulmányaiba, melyeknek eredménye a fentemlitett kitűnő értekezés.

Max Weber problémájának legmélyebb gyökereire igyekeztvén hatolni, azt a kritériológia szempontjaiból teszi vizsgálatának tárgyává. Alapvető kérdése azon ismereteknek természete, melyeket a tudomány tapasztalati alapon bebizonyíthat. E probléma fejlődésében tudvalevőleg több ezer esztendő s multra tekinthet vissza. Azon az emberi öntudatban uralkodó fogalom, mely minden esemény és adottság megítélésénél állandó mértékül szolgál, eredetileg — legalább a naiv ember öntudatában —

¹⁶ L. op. cit. 128. old.

¹⁷ L. Archiv XIX. köt., Geleitwort I*—VII* old.

¹⁸ L. Archiv, XIX. köt., 22—87. old.

nem az ok, hanem a cél. Amint azt *Wundt* oly szépen kifejti, eredetileg az ember minden természeti és társadalmi eseményt és jelenséget azon haszon vagy kár szempontjából ítélte csupán meg, melyet az az ő saját sorsában létrehozott: az ok fogalma mintegy észrevétlenül olvadt egybe a célnak ezen mindent átfogó uralmával. Ezen az alapon áll még az egész ókori és középkori filozófia és annak hatása alatt az általánosan uralkodó világnézet is, mely előtt a külső és belső világ fejlődési folyamatait egyedül a bennük rejlő, lényegükben foglalt cél fogalma magyarázza meg. Ezen felfogás uralmát csak a felvilágosodás eszmeáramlata dönti meg, midőn a tudás minden terén előtérbe nyomul a kauzalitás törvénye s a valóság kizárólagos hordozásának igényét követeli a maga számára. *Kant*, mint közvetítő lépve fel, a cél fogalmát az ember megismerési képességének korlátolt volta miatt kisegítő elvként megtartja ugyan még, a természeti jelenségek megmagyarázhatóságának alkalmassága és ereje szempontjából az elsőbbséget azonban ő is kénytelen már az okozati összefüggésnek átengedni. Az újabb német bölcséletben, különösen pedig *Windelband*, *Simmel* és *Rickert* logikai munkáiban azután mind tisztábban bontakozik ki az okozati összefüggések objektivitása és a célok és eszmények szubjektivitása közötti alapvető különbség, amennyiben tudományos bizonyításnak tárgyát szerintük csak az előbbiek alkotják.

Ezen a ponton kapcsolódott a probléma fejlődésébe *Max Weber*, kit a történeti relativisták fentebb ismertetett csoportjával legfeljebb csak az a közös borzadás kapcsolt egybe, melyet a „tudományos“-nak állított szocializmus és egyéb pártérdekek szolgálatába állított társadalmi eszmények egymásközi szakadatlan vitája bennük kiváltott, és közös vágyakozásuk egy mindezek felett álló, valódi tudomány után. Felfogása szerint a társadalmi tudományok mint valóságtudományok csak oly tapasztalati tényeket fogadhatnak vizsgálataik körébe és csak oly igazságokat vallhatnak magukéinak, melyeknek fennállása tárgyiasan, azaz objektív tényezőkkel, a közvetlen belátástól, ill. a legáltalánosabb axiomákból az ok és okozat csorbítottatlan és szakadatlan láncolatának útján bizonyíthatók be, nem pedig csak egyes egyének — legyen ezeknek száma bármily nagy — tudatában, tehát csupán szubjektíve állanak fenn, mint az etikai és társadalmi eszmények. Más szóval: a tudomány csak azzal foglalkozhatik, ami *van* és sosem kutathatja, hogy mi *legyen*. Mert minden szociáletikai posztulátum, minden gazdaságpolitikai eszmény és társadalmi értékitélet csupán ily egyéni rokon- vagy ellenszenvre vezethető vissza s azon egyetlen érv, hogy esetleg nagyon sok vagy a legtöbb ember tudatában áll fenn, tudományos bizonyításként még távolról sem lehet elegendő. Ennek egyedüli módja ugyanis a fentebb említett alap-

tényekből a kauzalitás útján való levezethetőség, ami viszont az óhajtott, az elkövetkezendő dolgoknál fenn nem forog, hanem csupán azoknál, amelyek *vannak*.

A létező dolgokat azonban nem úgy, nem oly alakjukban fogadja el Max Weber valóknak, ahogy azok nékiünk a közvetlen szemlélet által adának, hanem, az objektivitás fogalmának megalkotásánál bizonyos kritikával járván el, *Karl Menger* és *Oskar Jaeger* „reáltypus“-ainak mintájára a létező dolgokról „ideáltypus“-okat alkot magának, melyek a fogalmak történeti fejlődésének folyamán a szemlélet tartalmának egyes vonásai-ból szintézis útján állanak elő. Az adottságok teljes lényegének megismerési lehetőségét, mely egyenlő lenne a bennük rejlő immanens cél felismerhetőségével, tagadja Max Weber, kinek „ideáltypusai“ ekképen inkább csak merően külső formák: „Für die Forschung will der idealtypische Begriff das Zurechnungsteil schulen: er ist keine „Hypothese“, aber er will der Hypothesenbildung die Richtung weisen. Er ist nicht eine Darstellung des Wirklichen, aber er will der Darstellung eindeutige Ausdrucksmittel verleihen“.¹⁹ A megismerés tökéletlensége ilyképen azonban nem lehet akadálya annak, hogy az okozati összefüggéseket a tökéletlenül megismert adottságok között megállapítsuk s így, ha az abszolút objektív valóságot nem is teljesen fedő, de a tudományos bizonyítás számára mégis hozzáférhető ismereteket nyerjünk: „Wem diese Wahrheit nicht wertvoll ist — und der Glaube an den Wert wissenschaftlicher Wahrheit ist Produkt bestimmter Kulturen und nichts Naturgegebenes — dem haben wir mit den Mitteln unserer Wissenschaft nichts zu bieten. Freilich wird er vergeblich nach einer anderen Wahrheit suchen, die ihm die Wissenschaft in demjenigen ersetzt, was sie allein leisten kann: Begriffe und Urteile, die nicht die empirische Wirklichkeit sind, auch nicht sie abbilden, aber sie in gültiger Weise *denkend ordnen* lassen“.²⁰

Mivel azonban célképzetek és eszmények, a rajtuk nyugvó értékitételek érvényességével együtt, épen a dolgok belső lényegének megközelíthetetlenségénél fogva, az ilynemű megismerésnek tárgyai nem lehetnek, a tudomány területéről őket ki kell zárunk. Nagyon téves azonban az a közkedvelt beállítás, mintha Max Weber ehhez az eredményéhez állandóan s minden kérdéssel szemben mereven ragaszkodott s nem igyekezett volna egynéhány ponton engedményeket tenni az általa megtámadott felfogásnak. *Simmel* ideológiájából átveszi ugyanis az „egyének felett álló“ célok fogalmát, melyek szigorúan vett logikai szempontból bár még távolról sem általános érvényűek és objektívek, de annyira széles körben el vannak fogadva és oly természetszeknek, oly maguktól értődőknek látszanak lenni, hogy az

¹⁹ L. op. cit. 64—65. old.

²⁰ L. op. cit. 86. old.

ember ugyyszólván szemet hunyhat szubjektív eredetükön. A társadalmi politika területén ilyeneknek tartja pld. a szociális higiénia konkrét feladatait, a szegényügyeit, a gyári felügyelet, az ipari bíróságok, a munkaközvetítés vagy a munkásvédelem egyes követelményeit, melyeket mint a társadalmi és gazdasági jólét kérdéseit megkülönbözteti a tulajdonképeni szociál- és gazdaságpolitika kérdéseitől: „Das Kennzeichen des sozialpolitischen Charakters eines Problems ist es ja geradezu, dass es nicht auf Grund bloss technischer Erwägungen aus feststehenden Zwecken heraus zu erledigen ist, dass um regulative Wertmasstäbe selbst gestritten werden kann und muss, weil das Problem in die Region der allgemeinen Kulturfragen hineinragt. Und es wird gestritten nicht nur, wie wir heute so gerne glauben, zwischen Klasseninteressen, sondern auch zwischen Weltanschauungen“.²¹ Hogy mennyiben járt Max Weber ezzel közel a probléma helyesebbnek látszó megoldásához, kitűnik majd későbbi fejtegetéseink során.

Etikai irányban tanusított némi engedékenységeinek megállapításával azonban mindenesetre tartoztunk néki e helyen. Mert, mint hasonló esetekben oly gyakran megesik — gondoljunk csak Adam Smith mélyérzésű erkölcsi felfogására és tanainak ellenkező irányban való elfajulására egyes követőinél —, Max Weber hívei is siettek elejteni a mérsékletnek ezt a hangját és szertelen radikalizmusukban egymással versenyeznek. Legtöbbjüknek közös tulajdonsága azonkívül, hogy még annyi fáradságot sem vesznek maguknak, hogy áttanulmányozzák és magukévá tegyék mesterüknek mélyenszántó kritériológiai felfogását, hanem, kritikai objektivizmusának sutbadobásával egyszerűen a naiv objektivizmusnak e téren mindenesetre igen kényelmes álláspontjára helyezkednek és ami „van“, azt rövid uton szintiszta valóságnak fogadják el. Nem veszik azonban észre, hogy szemléleteik tartalmának ily minden bírálat nélkül való elfogadásával tulajdonképen az adottságról alkotott egyéni képzeteket vetítik ki a tárgyra magára s így annak való megismerésétől a legtöbb esetben hihetetlen távolságba jutnak.

Sombart előbbi, e problémával szemben elfoglalt álláspontját — amint azt fentebb láttuk — hűtelenül elhagyta és Max Weberét annak teljességében a magáévá tette — pedig, ha valakinek, úgy néki meglenne a készsége, hogy e ponton tovább jusson. Ezen újabb felfogását a Verein für Sozialpolitik 1909 őszén Bécsben tartott híres vitáján mutatta be. A vita főreferense *Philippovich* volt, ki bevezető előadásában a termelékenységnek egy meghatározott fogalmát állapította meg s azt mint követendő eszményt állította oda. Max Weber és jelenlevő hívei siettek Philippovich eredményeiről kimutatni, hogy oly

²¹ L. op. cit. 29. old.

értékitételek rejlenek bennök, melyek épen relativitásuknál és bebizonyíthatatlanságuknál fogva nem lehetnek tudományos vita tárgyai. Radikalizmusában legmesszebb Sombart ment, ki fejtegetéseinek eredményeit azon hasonlatban fejezte ki, mely azóta is mintegy jelmondatává és uton-utfélen hangoztatott érvelésévé vált Weberék hiveinek: azt követeli ugyanis, „dass wir alles herauslassen, was nicht diskutabel ist, also all dasjenige, was eben in irgendeinem Werturteile verankert ist. Über dieses werden wir nicht eher diskutieren können, ehe nicht der wissenschaftliche Nachweis geführt ist, ob die Blondinen oder die Brünetten hübscher sind“.²² Ha logikailag nem is egészen szabatosan, de mindenesetre találóan válaszolja erre *Schmoller*, hogy ezen felfogás szerint fenkölt jellemeknek többrebecsülése a csirkefogó csőcseléknél semmivel sem lehetne indokoltabb, mintha valaki a kék nyakkendőket jobban kedveli a feketéknél vagy pirosaknál.²³

Aminthogy a bécsi vitában az értékitételek többi támadói részéről nem merültek fel újabb, termékeny szempontok, úgy az azt követő eléggé terjedelmes vitairodalom is csaknem egészen hijján van eredeti gondolatoknak. *Pohle* nem elégedett meg azzal, hogy értekezését, melyben nagyjában csak Weber elméletét igyekszik a tanszéki szocializmus ellen irányított haragos támadásának fegyveréül felhasználni, folyóiratában, a „Zeitschrift für Socialwissenschaft“-ban közölje,²⁴ hanem azt a nagyközönség előtt való megismertetés céljából egynéhány jelentéktelen toldással külön könyvecske alakjában is megjelentette.²⁵ Az, amit magáról az értékitételek problémájáról mond, jellegzetes példája annak a sajnálatos elposványosodásnak, melyhez tisztán tudományos uton nyert szempontoknak a gyakorlati gazdaságpolitika pártharcaiba való belevonása vezetni szokott: magukra, az elmélet kritériológiai alapjaira ugyszólván ügyet sem vet többé; amennyiben azonban mégis érinti őket, úgy a naiv objektivizmus álláspontján tul nem halad. Annál bántóbban hat ez, mert *Pohle* nem mulasztja el ellenfeleinek felfogását a legélesebb kritika tárgyává tenni s megállapítani, hogy azok hijján vannak minden ismeretelméleti alapnak.²⁶ *Pohle* felfogásának mezején mozognak s nivójukban is csak

²² L. Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 132. köt., 572. old.

²³ L. Volkswirtschaft, Volkswirtschaftslehre und -methode, Handwörterbuch f. Staatswiss. III. kiad., Jena 1911, VIII. köt., 495. old.

²⁴ L. „Politik und Nationalökonomie“, Neue folge, I. köt., 1910, 69—81, 170—182, 201—218, 280—290, 361—380. old.

²⁵ L. Die gegenwärtige Krisis in der deutschen Volkswirtschaftslehre. Betrachtungen über das Verhältnis zwischen Politik und nationalökonomischer Wissenschaft, Leipzig 1911.

²⁶ op. cit. 92. old.

kevéssé emelkednek föléje *Julius Wolf*²⁷ és *Andreas Voigt*²⁸ idevonatkozó fejtegetései, melyek ugyancsak a tudományos értékitételek lehetőségének feltétlen negációjára lyukadnak ki. Körükhöz csatlakozik még *Hasbach* is, ki azonban a problémának inkább történeti és gyakorlati oldala felé fordul már.²⁹

Ezeknél az íróknál lényegesen közelebb áll Max Weber kutatásainak mélységéhez *Adolf Weber*, kinél legalább meglátszik a komoly törekvés az ismeretkritika rejtettebb problémáiba való behatolásra is. Ehhez mérten nem is tud Pohle eredményeihez feltétlenül csatlakozni és kifejezetten is igyekezik hangsúlyozni mérsékeltebb álláspontját.³⁰ Kis könyve: „Die Aufgaben der Volkswirtschaftslehre als Wissenschaft“ (Tübingen, 1909) értékében persze sokat veszít azáltal, hogy kiinduló és vezérlő szempontja egy gyakorlati kérdés megoldásának igyekezete: maga *Adolf Weber* mondja ugyanis benne, hogy szerinte a föld- és lakáskérdés teszi legszükségesebbé a „tudománytalan és egyoldalú érzelmi politika“ utjáról való letérést, mert csak akkor lesz majd elérhető „a valóságra és megismerésre törekvő tudomány“.³¹

Az értékitételek támadóinak táborában szokták még említeni *Tönnies* nevét is, ő azonban e problémával önálló alapon minden valószínűség szerint nem foglalkozott. *Ehrenberg*, habár támadása szintén főként a tanszéki szocializmus ellen irányul, Pohleval mégsem tud egyetérteni, sőt erélyesen kikel annak felületes és elsősorban csak politizáló gondolatmenete ellen.³² Nála, *Ehrenberg*nél, valóban komolyabb kriteológiai fejtegetésekkel találkozunk, melyeknek nézőpontja azonban, sajnos, megint csak az ismert „exakt közgazdaságtan“ eszménye s így a vállalkozás és az üzem problémáin kívül, a gazdaságpolitika

²⁷ L. „Gegen Gesinnungs- und Tendenzwissenschaft“, Zeitschrift für Sozialwissenschaft, 1912, Neue Folge, III. köt., 252—258. old.

²⁸ L. „Die Untauglichkeit der historischen Methode zur Lösung volkswirtschaftlicher Probleme“, Zeitschrift für Sozialwissenschaft, Neue Folge III. köt., 1912, 241—251, 311—321. és 383—401. old.; — „Teleologische und objektive Volkswirtschaftslehre“, ugyanott IV. köt. 1913, 521—540, 699—714, 758—770. és 842—861. old. — Ez utóbbi tulajdonképen nem egyéb egy hosszú lére eresztett támadásnál annak kimutatására, hogy *Brentano*, dacára az értékitételekkel szemben elfoglalt, fentebb vázolt elvi álláspontjának, a szakszervezeteket tárgyaló fejtegetéseiben maga is csak ily értékitételek alapján áll. Fentebb (l. old.) azonban már láttuk, hogy ennek kimutatása nem lehetett valami tulnehez logikai munka.

²⁹ L. „Grundbegriff, Aufgaben und Methode der Wissenschaft von der Volkswirtschaft“, Zeitschrift für Sozialwissenschaft, Neue Folge, V. köt. 1914, 30—41. és 71—83. old.

³⁰ L. „Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit“, Tübingen 1910. VI. old.

³¹ L. op. cit. 3—4. old.

³² L. „Wege und Ziele der Soziologie“, Verhandlungen der deutschen Soziologentage, I. köt., Tübingen 1911.

egyéb alapvető kérdéseinek megoldására eredményei már vezérlő szempontjainak szűkkörűsége miatt is elégteleneknek bizonyulnak.³³

3. §. A tudományos gazdaságpolitikai célkitűzés lehetőségének védelmezői.

Mint minden nagyobb szabású ujitási mozgalom a tudományok terén, úgy a gazdaságpolitikai értékitételek elleni támadások is csakhamar kiváltották a régebbi felfogás képviselőinek reakcióját. Max Weber fejtegetései azonban — mert az ő fellépése előtt komolyabb ellenáramlatról már csak azért sem lehetett szó, mivel az értékitételek alkalmazásának korlátozását épen az uralmon levő iskola vezetői és azok is csak nagy mérséklettel javasolták — annyira megleptek mindenkit mélyreható gnoseológiai alapvetésükkel és tudományos körökben annyira általános elismerésre tettek szert emelkedett gondolatmenetükkel, hogy az ellenfél táborából egyelőre csak igen óvatos és szerény előretörések történtek. Így mindjárt az első író, ki ellene felszólalt, *Gustav Cohn*, elismeri, hogy oly elmélettel áll szemben, mely egy erőteljes egyéniség ujszerű képességeinek szüleménye³⁴ és annak helyes alapjait egyáltalán nem törekszik kétségbevonni. Főszempontja azon érv, hogy — habár az értékitételeknek eredetileg szubjektív volta feltétlenül elismerendő — vannak közöttük s épen a gazdaságpolitika területén, egyesek, melyek annyira a kor általános kulturájában gyökeredzenek és az egész művelt világban elterjedt és érvényes etikai felfogásokon alapszanak, hogy természetüket lényegében bátran objektívnek fogadhatjuk el. A gazdaságpolitikai beavatkozás egyes vezérlő elvei ezen általános uralmának bizonyításul hivatkozik a tókiói pénzügyminisztérium kiküldöttjére, ki abban az időben Németországban járt, hogy megismerje és hazájában is meghonosítsa azon elveket, melyeknek alapján a törvényhozás a tőzsde problémáival szemben állást foglal. E japánit azután szembeállítja Max Weber híres kínaijával, kinek ez utóbbi felfogása szerint érvényében feltétlenül el kell ismernie bármely módszerében helyes tudományos gondolatmenetet, ha ismeretlenek és megfoghatatlanok is előtte a mi világnézetünknek erkölcsi imperativusai. Továbbhaladva azután ki igyekszik mutatni Cohn, hogy etikai elemek minden közgazdasági kategóriában szükségszerűen befoglaltatnak, még azokban is — mint pld. az árelméletben —, melyeket a legtisztábban gazdasági tényezőkből állóknak vélünk. Eredmé-

³³ L. „Zur gegenwärtigen Krisis in der deutschen Wissenschaft“, Archiv für exakte Wirtschaftsforschung, 1912, VI. köt., 4—27. old.

³⁴ L. „Über den wissenschaftlichen Charakter der Nationalökonomie“, Archiv für Sozialwiss. u. Sozialpol., XX. köt., 1904, 476. old.

nyeinek első pontja ilyképen azon megállapítás, „dass die grundsätzliche Ausscheidung des Ethischen aus dem Ökonomischen nicht möglich ist und dass die methodische Unterscheidung ethischer Ideale von den ökonomischen Tatsachen nicht in dem Grade durchführbar sein wird, wie es gewünscht wird“.³⁵ Ezt azonban már azért sem tartja tanácsosnak, mert épen egyes közgazdasági eszmények és értékitételek általános elismertségénél és az eszmények fejlődésének történeti alapon való megfigyelhetőségénél fogva lehetségesnek tartja, hogy a tudomány — ha nem is foglalkozhatik jóslásokkal a közgazdaság időjárására vonatkozólag, amint hogy a fizikus sem teheti ezt az atmoszférára vonatkozó érvénnyel — a jövő fejlődési irányait illetőleg, legalább is hasznos ujjmutatásokkal szolgálhat, melyek föléje emelkednek a mindennapi élet érdekeinek és szellemi képességeinek.³⁶

Lényegesen mélyebb filozófiai alapon állva érvel az ujitók ellen *Schmoller*, ki Weberék fellépésére azzal felel, hogy megváltoztatja az értékitételekkel szemben elfoglalt előbbi inkább barátságtalan álláspontját s 1911-ben e véleménycserére célozva, maga erősíti meg: „Freilich muss ich jetzt mit Marshall hinzusetzen: from the „Sein“, we have to learn „das Werden“. Und: je mehr der Forscher das Werden der Vergangenheit und der Gegenwart begriffen hat, desto fähiger ist er auch, über die Zukunft und das Sollen etwas zu sagen“.³⁷ Ujabb felfogásában a természettudományi módszert a szellemi tudományokból kiküszöbölni igyekvő bölcselőkre, *Diltheyre* és *Rickertre*, ezek mellett azonban főleg *Wundt*ra hivatkozik annak igazolására, hogy az ok és a cél két oly objektív értelemben vett korrelatív és kölcsönösen reciprok fogalom, melyek egymást szükségszerűen egészítik ki a szellemi tudományok egész területén. Wundtot idézve mondja: „Ein Geist, welcher den Weltlauf vorauszuehauen vermöchte, würde alles gleichzeitig unter dem Gesichtspunkt des Zweckes und der Kausalität erblicken“.³⁸ Ezért semmiképpen sem találja indokoltnak, hogy miért nem lehetne a társadalom jelenségeit célszerűségük szempontjából is tudományos vizsgálatnak tárgyává tenni különösen akkor, ha ezzel párhuzamosan az okság törvényének érvénye és alkalmazása is állandóan a kutató szeme előtt lebeg. Magával Max Weberrel polemizálva, nagyjában Cohn előbb már érintett álláspontját teszi magáévá azt azonban minden oldaláról körülbástyázni igyekszik. A társadalomerkölcsi jónak tartalmilag egészen szorosan meghatározott fogalmából indul ki, midőn azon

³⁵ L. op. cit. 475. old.

³⁶ L. op. cit. 478. old.

³⁷ L. „Volkswirtschaft, Volkswirtschaftslehre und -methode“, Hdwt-buch f. Staatswiss. III. kiad. 1911, VIII. köt., 493. old.

³⁸ L. op. cit. 491. old.

a cselekvésnek oly módját érti, mely más emberekre s általában a társadalomra is tekintettel van s magának a cselekvőnek életcéljait a maguk egészében inkább szolgálja, mint a pillanatnyilag adott helyzet előnyeit. Ezen elvet aztán legfőbb normának állítván oda, megállapítja róla, hogy az általános kultúra és a világtörténelmi vallások fejlődésének folyamán mindenkor és mindenhol nagyjában elfogadták azt s változásoknak is inkább csak annyiban volt alávetve, amennyiben a szociáletikai felfogás tisztulásával e téren is fokozatosan egységesebb alapfogalmak alakultak ki. Ezen legfőbb eszménynek szolgálataiba állítja azután Schmoller a gazdasági életben követendő célokat s a rajtuk nyugvó értékitéleteket tudományosan is objektíveknek hajlandó elismerni. Amennyiben azonban a tapasztalati tudományok haladásával ezen általános érvényű alapértékek megítélésében a gazdaságpolitika területén is megghasonlások támadnának, úgy ezek szempontjait egyszerűen a pártközi viták kategóriájába sorozza és azokkal együtt kizárja a tudományból, melynek berkeiben szerinte különben még a gyakorlati élet pártfelfogásainak bár különböző, de emelkedetebb színvonalu értékitéleteikben is találkozniok kell egymással. Mikor gondolatmenetében eddig eljut, önmagától érezni látszik annak következetlen s erőltetett voltát s így mintegy utolsó kísérletet tesz még arra, hogy visszatérjen a probléma punctum saliens-éhez: arra a kérdésre azonban, hogy melyek végre azon területek, hol a gazdaságpolitika önálló értékitéleteket is alkothat, függetlenül minden etikai alaptól, megint csak elmosódott választ ad, *John Stuart Millre* és *Adam Smithre* hivatkozván, kik szerint az egész közgazdaságtan az etikai tudományok közé tartozik. Bizonytalanul divergáló gondolatmenetéhez képest annak eredménye is csak ily határozatlan lehet: „..nicht gänzliche Beseitigung aller Ideale, aller Erörterungen des Seinsollenden ist in unserer Wissenschaft zu verlangen, aber Takt, Objektivität, Zurückhaltung in der Anwendung“.³⁹

Schmoller érveire támaszkodik általában *Philippovich* is, ki a bécsi vita után tankönyvében is még egyszer megragadja az alkalmat, hogy az értékitéletek javára szóló, Schmollerénéi mindenestre határozottabb votumát leadja. Véleménye szerint ugyanis a gazdaságpolitika mint tudomány nemcsak a gazdasági életbe való beavatkozás egyes „technikai“ és merőben „cél-szerűségi“ kérdéseiben tudja annak célját „abszolút bizonyossággal“ megszabni és ezenfelül nemcsak azt mondhatja meg, hogy bizonyos általánosan elismert célok elérésére a fennálló gazdasági rendben mily változtatásokat kellene annak egészében vagy pedig csak egyes részeiben eszközölni, hanem a különböző gazdasági pártok vitájában is állást foglalhat, amennyiben

³⁹ L. op. cit. 496. old.

arról van szó, hogy a gazdasági fejlődés céljait összhangba hozza az általános kultúra fejlődéseinek céljaival, valamint az egészségügy, a művelődés és a politikai önkormányzat követelményeivel.⁴⁰ A gondolatfüzésnek — amint azt később ki igyekezünk majd mutatni — hasonlóan körbenforgó labirintusában tapogatódzik *Herkner* is, ki nem elégszik meg annak bizonyítgatásával, hogy a kereszténység erkölcsi kulturrendszerére épített értékitéleteknek szubjektivitása csak formai, nem pedig lényegi, hanem ismét visszaesik abba a régi hibába, hogy a „nép jólétét“ állítja oda, mint a gazdaságpolitika szilárd célját. Idevonatkozó fejtegetései⁴¹ különben lényegükben csupán azon pártpolitikai értelemben polemizáló érveinek alátámasztásául szolgálnak, melyekkel Pohlénak fentebb megértett, részben általában a tanszéki szocializmus, részben pedig az ő személyes felfogása ellen irányított támadására válaszol.

Mig az értékitéletek eddig említett védelmezői közgazdák és ehhez mértén szempontjaikat, ha azokat nem is csupán a gazdaságpolitika területéből meritik, úgy legalább is itt igyekeznek őket összefogni, addig a védők egy másik csoportja az általános bölcelet, az etika, vagy metafizika területéről nyúl át hozzánk. Az értékitéletek problémáját az összes tudományok egyik legalapvetőbb közös módszerkérdésének tekintik és ha gondolatmenetüket a gazdaságpolitikai értékitéletek jogosultságának bizonyításában igyekeznek is csucsosítani, eredményeik mégis inkább csak általános természetűek maradnak s tulajdonképeni gazdaságpolitikai tartalomnak ekképen nagyobb-részt híján vannak. Inkább csak exemplikative említessenek itt ezek közül *Eduard Spranger*,⁴² *Walther Köhler*⁴³ és *Oskar Engländer*.⁴⁴ Az első a problémát a tudományok általános rendszeréből és az értékitéleteknek az emberi tudatban való állandóan szükséges jelenlétéből igyekszik megoldása felé vezetni, végeredményeként azonban csak azt véli bebizonyíthatni, hogy a gazdaságpolitikus célkitűző és értékelő minőségében nem csupán közgazda többé, „... nicht mehr blosser Volkswirtschaftler, aber auch nicht Politiker oder Moralist, sondern er ist *Kulturphilosoph* und muss sich auf die philosophischen Zusammenhänge besinnen, von denen aus er jenes Zukunftsbild des Lebens

⁴⁰ Grundriss der Politischen Ökonomie, VII. kiad., Tübingen 1914, II. köt. 1. rész, 8. old.

⁴¹ L. „Der Kampf um das sittliche Werturteil in der Nationalökonomie“, Schmollers Jahrbuch, Neue Folge, 36. köt., 1912, 515—555. old.

⁴² L. „Die Stellung der Werturteile in der Nationalökonomie“, Schmollers Jahrbuch, Neue Folge, 38. köt., 1914, 557—581. old.

⁴³ L. „Die Objektivität“, Schmollers Jahrbuch, Neue Folge, 39. köt., 1915, 17—76. old.

⁴⁴ L. „Die Erkenntnis des Sittlich-Richtigen und die Nationalökonomie“, Schmollers Jahrbuch, Neue Folge, 38. köt., 1914, 1509—1564. és 1737—1802. old.

zu entwerfen gewagt hat“.⁴⁵ Köhler mélyenszántó fejtegetéseiben metafizikai és logikai oldaláról igyekszik az értékelő tudományok alapkérdéseinek közelébe férkőzni, értékes vizsgálódásainak azonban csak első, bevezető része jelent meg eddig s épen minden valószínűség szerint speciálisan a gazdaságpolitika problémái felé vezetni készülő további konkrétebb részei hiányzanak. Engländer a tudományos gazdaságpolitikai értékitételek lehetőségét már bebizonyítottának és általánosan elfogadottnak tételezi fel s csupán azon fáradozik, hogy azoknak etikai természetét rendszeresen kifejtse, miután határozottan tagadásba vonja, hogy a gazdaságpolitikának, mint egyéb normatív tudományoknak, önálló céljai is lehetnének.

Mindezekon az írókon kívül e helyen még egy harmadik, leginkább talán „szociológiai“-nak nevezhető csoport álláspontját kell megérintenünk, kiknél a „cél“ fogalma ugyan lényegesen különbözik annak gondolatmenetünkben való állandó értelmezésétől, a gazdaságpolitikában azonban ők is leghatározottabban követelik a tudományos célkitűzés megtartását. Kiindulópontjuk tulajdonképen az akarat jelenségének *Kant* részéről történt pszichológiai kifejtése, melyre azután *Stammler* a teleológikus megismerés elvén alapuló társadalomtanát felépítette. *Stammler* szerint ugyanis a társadalmi együttlét rendezése és szabályozása csupán az emberi célok elérésére irányuló eszköznek tekintendő s így az emberi együttlét tényeit csak annyiban vizsgálhatjuk „társadalmi“ szempontból, amennyiben azt az eszköz és cél egymásközi viszonyán át tesszük. Ezen felfogás értelmében a társadalomtudományi vizsgálódás tehát tudatunk tartalmának eszköz és cél szempontjából való rendezése s ennél fogva merőben teleológikus, nem pedig kauzális megismerési folyamat.⁴⁶ A közgazdaságtanban mármost ezen társadalomtudományi gondolat alapján egyre határozottabban bontakozik ki egy különösen a legutóbbi években erősödő új irány, mely magát a német romantikusok, különösen pedig *Adam Müller*, *Friedrich Gentz* és *Carl Ludwig von Haller* közgazdasági tanai továbbfejlesztésének tekinti s mely a mi tudományunkat is eddigi kauzális szerkezetének elvetésével mint a célok és eszközök egymásra épülő rendszeres egészét akarja kiépíteni. *Rudolf Stolzmann*⁴⁷ *Vico*-ra hivatkozik, ki már 1725-ben meglátta, hogy a természetet egyedül Isten ismerheti teljesen, mert ő teremtette azt, a nemzetek és a polgári társadalom

⁴⁵ L. op. cit. 581. old.

⁴⁶ L. főleg „Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung. Eine sozialphilosophische Untersuchung“. 3. kiad. Leipzig 1914. — Behatóan megvilágítva l. még *Othmar Spann*, *Wirtschaft und Gesellschaft. Eine dogmenkritische Untersuchung*, Dresden 1907, 142—168. old.

⁴⁷ L. főleg: „Der Zweck in der Volkswirtschaft“, 1909. és „Grundzüge einer Philosophie der Volkswirtschaft“, 1920.

világáról szóló tudományt azonban maguk az emberek is tökéletesen kiépíthetik, mert hiszen itt csupán saját teremtményük megismeréséről van szó. Az okság törvényén alapuló megismerést tehát, melyet a természettudományok alkalmaznak, csak tökéletlennek látja, szemben a teleológikus megismeréssel, melyet bátran vél alkalmazhatónak a társadalmi tudományokban, rendületlenül bizván a társadalmi jelenségek lényegének s ezáltal az abban rejlő immanens céloknak felismerhetőségében. Amidőn azonban ezen elvnek a közgazdaságtanra való alkalmazásáról szól, nyomatékkal hangsúlyozza, hogy az „geht aber nicht bloss die *Teildisziplin* der Nationalökonomie an, die das *Seinsollen* lehrt, die Volkswirtschaftspolitik, sondern auch die *Teillehre*, welche das volkswirtschaftliche *Sein* behandelt, die *theoretische Sozialökonomie*. Will sie ihren Beruf erfüllen und der Politik das systematische Rüstzeug vorhalten, so darf sie die *bestehende* Volkswirtschaft nicht als hinzunehmendes „Naturgebilde“ behandeln, sondern muss sie von Haus aus als ein geregeltes ethisches Zweckgebilde zu verstehen suchen. Erst dadurch gewinnt sie den *Generalnenner* zwischen dem, was ist und dem, was sein und werden soll, die Brücke von der Theorie zur *Politik*“.⁴⁸

Hasonló irányban folynak *Othmar Spann* mélyen megalapozott kutatásai, melyek a társadalom individualisztikus felfogásával szemben annak univerzalisztikus magyarázatán épülnek fel,⁴⁹ szintén a cél fogalmából kiindulva akarnak a közgazdaságtan számára új alapokat nyerni.⁵⁰ Az okság és a cél fogalmának egymáshoz való viszonyát és a közgazdaságtan szempontjából való jelentőségüket szónoki lendülettel igyekszik megragadni: „Die Welt von Ursache und Folge ist ein rein mechanisches, völlig sinnloses Fortgehen zum ewig Nächsten, ein rastloses Hin- und Herwogen, ein Ineinanderwirren von notwendiger Ursache und notwendiger Wirkung, gleichwie das wogende Weltmeer unaufhörlich an die Rippen seiner Ufer schlägt. In die Stufenwelt der Werte, in das Reich von Höher und Niedriger würden die Tropfen des Weltmeeres erst gelangen, wenn dieses als eine grosse Midgardschlange jedem Tropfen den Wert eines Gliedes im Organismus des Ganzen, ihm eine Stelle in der Rangordnung, dem Gliedbau von Höher und Niedriger, der nun im Ganzen entstände, anweist“.⁵¹ Amint látjuk

⁴⁸ L. „Die Kritik des Objektivismus und seine Verschmelzung mit dem Subjektivismus zur sozialorganischen Einheit“, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, III. Folge, 49. köt., Jena 1915, 209–210. old.

⁴⁹ L. főleg: „Kurzgefasstes System der Gesellschaftslehre“, Berlin 1914. és „Der wahre Staat“, Lpzg. 1921.

⁵⁰ L. főleg: *Fundament der Volkswirtschaftslehre*, 2. kiad. Jena 1921.

⁵¹ L. „Vom Begriff der Wirtschaft zum Begriffsgebäude der Volkswirtschaftslehre“, *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, III. Folge, 55. köt., Jena 1918, 531. old.

tehát, úgy Stolzmannál mint Spannál a cél uralmának fogalma a közgazdaság tudományának s azon belül is főleg az elméleti közgazdaságtan szerkezetének, vagy — szerintük inkább — szervezetének teleológikus alaptermészetét, cél és eszköz szempontjából való összetételének elvét jelenti s nem κατ' ἐξοχήν a tudományos gazdaságpolitikai célkitűzésnek jogosultságát — habár ez utóbbi mindkettőjüknel természetszerű következményeként tűnik fel az előbbinek. — Spannak magának a bécsi vitán való felszólalásán⁵² kívül tudtommal eddig csak ketten, *Herbert Schack* és *Albert Hesse* vállalkoztak ennek az egész nagy elmélet eredményeinek a gazdaságpolitika módszervitájában való értékesítésére. *Schack* figyelmét nem a gazdaságpolitikai, hanem általában a társadalmi értékitételek természete köti le s így feladatává eleve is már azon kérdés megoldását tüzi ki, hogy vajjon elérheti-e a *társadalmi* értékitélet a tárgylagosságnak oly fokát, hol szükségszerűen el kell azt ismernie minden logikusan gondolkozó embernek.⁵³ Gondolatmenetét azután főleg *Kant* kriterológiai és *Stammler* szociológiai tételei irányítják s így jut el eredményéhez, mely szerint abszolút érvényességű társadalmi ítéletekről csak formai értelemben lehet szó, míg tartalmilag csak viszonylagos érvényűeket érhetünk el. *Schack* problémáját, bár szűkebb terrenumra, a közgazdaságtan területére szorítkozva, de már tiz évvel előtte sokkal több tárgyismerettel és éleslátással oldotta meg *Hesse*.⁵⁴ Szempontjaiban nem szorítkozik ugyanis csupán a fenti két bölcselő tanainak boncolgatására, hanem mélyen belenyul az értékitételek körüli módszertani vitába s *Max Weber*ék álláspontját is szakszerű bíráló vizsgálatának veti alá. Ehhez képest eredményeiben is tovább jut már mint *Schack*, amennyiben a tudományos gazdaságpolitikai értékitételeknek nemcsak lehetőségét állapítja meg, hanem kísérletet tesz egyuttal arra is, hogy azokat különböző osztályokba csoportosítsa. Annak kifejtésén azonban, hogy ezek a technikai, a logikai és az erkölcsi értékitételek csoportjaiból állanak, sajnos ő sem jut túl s eredményeinek a gazdaságpolitika egyes tételein való bemutatását egy későbbi — mindmáig el nem következett — alkalomra halasztja.⁵⁵

Ennyiben tehát *Hesse* is hű maradt a vita összes többi résztvevőjének tradíciójához: ő is csak az elvont módszertani

⁵² L. „Schriften des Vereins für Sozialpolitik“, 132. köt., Leipzig 1910.

⁵³ L. „Das Geltungsproblem des sozialen Werturteils“, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, III. Folge, 64. köt., Jena 1922, 1–24. old.

⁵⁴ L. „Die Werturteile in der Nationalökonomie“, Jahrbücher für Nat. und Stat. III. Folge, 43. köt., Jena 1912, 177–201. old.

⁵⁵ L. op. cit. 201. old.

fejtegetések területén mozgott, anélkül, hogy megkísérelte volna itt nyert eredményeit a gazdaságpolitika tudományának fejlesztésére, továbbépítésére hasznosítani.

4. §. A gazdaságpolitika mint normatív tudomány.

Ha a gazdaságpolitika módszervitájának ezen ismertetése után rátérünk mármost a problémával szemben elfoglalt saját álláspontunknak kifejtésére, úgy elsősorban is a kérdésnek ama hibás fogalmazására kell rámutatnunk, mellyel úgy Max Weberék mint pedig elődeik felléptek. Noha alapgondolatuk az a meggyőződés, hogy a tudomány mindig csak nominativusban szólhat és sohasem imperativusban, mindjárt tudományos kritikájuknak kiinduló szempontjában következtetlenné lesznek ezen alapelvükhöz. Nem azt kérdezik ugyanis, hogy *mi* a gazdaságpolitika mint tudomány, hanem állandóan azt kutatják, hogy *mi legyen* az. Pedig — ha el is ismerjük, hogy a tudományok még módszerük legalapvetőbb szempontjaiban is alá vannak vetve a történeti fejlődésükben beálló változásoknak — az újításoknak ily alapról való kiindulása mindig meghozza radikalizmusának káros hatásait. Mert a gazdaságpolitika is csak a *politika* általánosabb tudományának egy része, ez pedig már merő lényegénél fogva kutatja az állami élet céljait is. Már *Aristoteles* szeme előtt is állandóan egy eszmény képe lebeg, már ő is elsősorban értékelő szempontból írja meg „Politiká“-ját, midőn a rosszakkal szembeállítja a jó államformákat. Ezzel eleve megszabta a politika tudományának természetét, mely, mint általában az államról szóló tan, ha az állami célok és tevékenységek változásával és kibővülésével szükségszerű fejlődésnek van is alávetve, már alapvető összetételénél fogva kutatja úgy az állami célok elérésére irányuló eszközöket, mint pedig magukat az állam céljait is.⁵⁶ Azon áramlat, mely belőle ez utóbbiakat ki igyekszik küszöbölni, *Macchiavelli* eszméivel kezdődik, melyek csupán az államnak magának, azaz a fejedelmi hatalomnak fennállását és megerősítését tekintik az egész állami élet egyedüli céljának s csupán az ennek elérésére szolgáló eszközöket kutatják. Ha *Macchiavellinél* magánál a legfőbb szempont még mérhetetlen hazaszeretete, tehát szintén egy idegen területről átvett eszmény, melynek vakon szolgálatába állít minden lehető eszközt, úgy politikai gondolatainak további fejlődésében ez csakhamar feledésbe merül és a 16. század végefelé *Botero* „Della Ragion di Stato“-jában, ha az államról magáról azt mondja: „Stato è un dominio fermo sopra popoli“, úgy a „Ragione de Stato“-ról már megállapítja, hogy az csupán

⁵⁶ L. részletesen kifejtve: *Schäffle*, Über den wissenschaftlichen Begriff der Politik, Zeitschr. f. die ges. Staatswiss. 1897. évf. és *von Calker*, Politik als Wissenschaft, ugyanott, 1898. évf.

„è notitia di mezzi atti a fondare, conservare e ampliare un dominio così fatto“.⁵⁷

Ezen macchiavellisztikus felfogás részben tovább él azután az államtudományoknak az állami tevékenységekkel párhuzamosan kibővült alakjában s lényegében ugyanez éled újra azoknak egy később különvált területén, a gazdaságpolitikában is, midőn azt csupán a gazdasági életbe való beavatkozás eszközeiről szóló tudománnyá akarják csonkitani. Bevezető fejtegetéseinkben is rámutattunk azonban már arra, hogy a gazdaságpolitika tudománya ugy keletkezésében, mint pedig fejlődésének elején hosszú ideig mentes volt ezen korlátozástól, mely ellenkezik a „politika“ fogalmával s mely alapján csupán egy adott időre és adott helyre érvényes eszmének, az ujkor elején szétdaraboltságában synylődő Itália állami egyesítése követelményének szüleménye. De vajjon nem tévedett-e a gazdaságpolitika helytelen vágányra, mikor oly tudománnyá fejlődött, mely célok és értékek megállapítására is törekszik, tehát nemcsak a létezők megismerésére, hanem egyuttal a bekövetkezendők előírására is? Vajjon igazuk van-e az értékitéletek támaidóinak abban, hogy ez utóbbi ellenkezik a „tudomány“ fogalmával, a tudományéval, mely csak megismerhet és ennek következtében csak tudhat, azonban sohasem akarhat és parancsolhat?

A tudomány fogalmának minden meghatározásában bennfoglaltatik, hogy az bizonyos — szűkebben körülírt — ismeretek rendszere. Ezen meghatározás azonban magában véve is megadja már a feleletet a fentebbi kérdésre. Az ismeret valóban valami fennálló dologra vonatkozó kijelentő állítás lehet csak. Tehát indikativusz és magában véve még nem imperativusz: a tudomány tehát közvetlenül valóban csak azt állapithatja meg, ami *van* és nem irhatja elő, hogy mi *legyen*. A „lenni“ igét e tételben „fennállni“ értelemben kell azonban felfognunk, mely fennállás viszont — s a figyelem épen erről a pontról siklik le oly szívesen — a hyparchologia tanítása szerint többfélét jelenthet. Így jelentheti többek közt valamely dolognak „létezését“, de jelentheti annak *érvényességét* vagy pedig *értékességét* is. A tudomány tehát nemcsak azt ismerheti meg, ami *létezik*, hanem azt is, ami *érvényes*, mint pld. valamely igazság, vagy ami *értékes*, mint pld. valamely műtárgy esztétikus mivolta. Tehát nemcsak azt állapithatjuk meg tudományosan valamely

⁵⁷ Hogy ezen felfogás mily soká él még, azt tanusítja pld. Bülow meghatározása: „Die Politik ist die Definition von den Mitteln zur Erreichung der Staatszwecke“. (L. Enzyklopädie der Staatswissenschaften, 1832, 35. old.) vagy pedig Mohl é: „Politik ist die Wissenschaft von den Mitteln, durch welche die Zwecke der Staaten so vollständig als möglich erreicht werden“. (L. Enzyklopädie der Staatswissenschaften, 3. kiad. 1872, 543. old.)

dologról, hogy létezik, hanem azt is, hogy értékes. Az *érték-ítéletek* önmagukban ebből a szempontból tehát akadálytalanul lehetnek *tudományosak* is. Ha azonban valamiről megállapítom, hogy értékes, feltételezem már valamely oly *eszmény*-nek fennállását is, amelynek szempontjából értékes s mely épen eszmény mivoltánál fogva, mint vonzóerő, követeli a feléje való törekvést. E törekvés szükségszerűségének kifejezése azonban már valamely *posztulátum* alakjában jelenik meg, mely az emberi cselekvés általános irányítására vonatkoztatva *normá-vá* lesz. A normát sem imperativusz alakjában mondja azonban ki a tudomány, mert annak alanya, azaz előírója, parancsolója nem ő, hanem azon végső eszmény vagy annak valamely közbeeső megnyilvánulása, mely a norma tárgyának, a cselekedetnek értéket ad. Itt tehát még mindig csak az eszmény és az adott cselekedet közti viszony megállapításáról van szó.

A probléma maga tulajdonképen csak ott kezdődik, hogy vajjon magának az eszménynek megismerésére képes-e a tudomány. Ha igen, akkor ugyanis a felismert eszmény, mint állandóan a cselekvés előtt lebegő cél fogalma tudományos fejtegetésekből a kifejezés rövidítése és egyszerűsítése céljából kihagyható, minek folytán ezt: x követendőnek elismert eszmény azt követeli, hogy ezt és ezt így tegyünk, ekképen is mondhatom: ez így legyen. De ezen tudományos imperativuszok csupán külsőleg jelennek meg ebben a grammatikai alakban: bensőleg és lényegileg mindig csak indikativuszok maradhatnak. — Hogy az eszmény maga lehet-e tudományos megismerésnek tárgya, az attól fog függeni, hogy ez utóbbi vajjon *igazolt ismeretekhez* fog-e vezetni bennünket, mert a tudományos ismereteknek mindenekelőtt igazoltaknak kell lenniök. Ha *Max Weberrel* együtt arra az álláspontra helyezkedünk, hogy ily ismereteknek csak az okság törvényével alátámasztott, tehát csak a létező dolgokra vonatkozó megállapításaink tekinthetők, akkor egész csomó tudománytól tagadtuk meg ily jellegüket: mindazoktól, melyek nem az ok és okozat, hanem az eszköz és cél szempontjából vizsgálják tárgyukat s melyek nem a *kauzális*, hanem a *teleológikus megismerés* útján haladnak. Ebben a viszonylatban tehát, a megismerési mód principium divisionis-án át a tudományoknak két nagy csoportját nyerjük: a *kauzális tudományokat*, melyek az okság törvényének útján igazolható ismeretekhez vezetnek és a teleológikus uton az eszmények megismerésére s ezáltal normák megállapítására vezető *normatív tudományokat*.

E helyen természetesen nem lehet feladatunk, hogy a kauzális és teleológikus ismeretek lényegét logikailag és metafizikailag boncolgassuk, sem pedig az, hogy alaposságukat és tudományos igazoltságuknak fokát kutassuk, annál is kevésbbé, mivel ezen a téren mások igen mélyreható és eredményes vizsgálódá-

saikkal megelőztek már bennünket.⁵⁸ Csupán azt állapítjuk meg, hogy a kauzális és normatív tudományok önállóan és egyenranguan állanak egymás mellett s csupán ahol mint „tisztá” és „alkalmazott” vagy pedig mint „elméleti” és „gyakorlati” részek egyazon átölelő disciplinába olvadnak össze, épülnek fel az utóbbiak az előbbiekre. Ezen utóbbi eset forog fenn pl. a kémia és kémiai technológia, a botanika és az agronómia, a pszichológia és pszichotechnika, a fizika és a mérnök-tudomány stb. között,⁵⁹ míg az előbbiekre példa — hacsak szintén nem teszünk bennük tiszta és alkalmazott részek szerinti felosztást — a logika, az etika, az esztétika. Azok előtt, kik a normatív disciplinákat éppen megismerési módjuknak teleológikus volta miatt vonakodnak tudományoknak elismerni, *Pauler Ákossal* együtt rámutathatunk a logika példájára, mely az igazság eszményét s a helyes gondolkodás útjait kutatja, tehát szintén azt szabja meg, aminek lennie kell. „A logika tudományjellegét azért nem lehet kétségbevonni: ha ugyanis a logika nem tudomány, akkor egyáltalán nincs tudomány. Mert hiszen bármely disciplinát épp az tesz tudománnyá, hogy megfelel az igazság kutatásában a logika követelményeinek; ha e követelmények kifejtése nem tudomány, akkor tudományról semmiféle téren sem lehet szó.”⁶⁰

A közgazdaságtudomány is azon disciplinák közé tartozik, melyekben az ismeretek egyik része főleg kauzális, második része pedig főleg teleológikus alapokon nyugszik. Ezen első rész, a gazdaságelmélet, ha nem is egészen ment teleológikus szempontoktól, a gazdasági élet jelenségeinek az ok és okozat időbeli egymástól való következésével is igazolható megismerésére törekszik, miután tárgya a létező világ elemeiből rakódik össze — s ennyiben látszik tulmerésznek *Stolzmannak* és a vele együtt említett íróknak kísérlete, midőn az egész elméleti gazdaságtan rendszerét csupán a teleológia szemüvegén át akarják vizsgálat alá venni. A gazdaságpolitika tudománya pedig kauzális összetételű részei mellett, amidőn a gazdasági életbe való beavatkozás célját keresi, teleológikus alapon áll — s ennyiben nincs igazuk az értéktételek kriteriológiai szempontból kiinduló támadóinak, midőn csak a kauzálisan igazolható ismereteket tartják tudományosoknak.

Normatív tudományok tehát lehetségesek és vannak — és közéjük tartozik a gazdaságpolitika is.

⁵⁸ L. Kornis Gyula: Bevezetés a tudományos gondolkodásba, Budapest 1922, 212. oldalán felsorolt irodalmat! *Rickert* idevágó kutatásainak ismertetéseül is speciális területünkre vonatkozólag l. azonkívül: *Hans Kelsen*: Die Rechtswissenschaft als Norm- oder als Kulturwissenschaft, Schmollers Jahrb., 40. évf. 1916, 95—153. old., különösen pedig *Spranger* op. cit.!

⁵⁹ L. Kornis Gyula op. cit. 195—196. old. — Kornis ezen alkalmazott tudományokat *technikai tudományoknak* nevezi.

⁶⁰ L. *Pauler Ákos*: Bevezetés a filozófiába, Budapest 1920, 130. old.

5. §. A gazdaságpolitika lehető célkitűzéseinek természete és felosztása.

Ha a gazdasági életbe való bármely beavatkozás célját kutatjuk s azt találjuk, hogy az közvetlen összefüggésben van valamely más, nem gazdasági természetű céllal vagy az ily céloknak esetleg egész rendszerével, e célok között vagy e rendszerben mindig bizonyos egymásföle való elhelyezkedést, fontosság és érvényesülésre való törés szempontjából bizonyos rangsort, a céloknak bizonyos hierarchiáját fogjuk megpillantani, melynek legalsó lépcsőjén azonban állandóan a szűkebb értelemben vett gazdaságpolitikai cél fog elhelyezkedni. Mert a gazdaságpolitikai tevékenység, noha — amint azt alább látni fogjuk — bizonyos *cum grano salis* és inkább formai értelemben felfogott önállóságra, öncélúságra is emelkedhetik, lényegében mégis csak mindig egyéb célok szolgálatában álló, az azok eléréséhez szükséges eszközöket rendelkezésükre bocsátó tevékenység marad s így a célok hierarchiájában mindig csak egy fokkal az őt irányító felsőbbrendű cél mögött foglalhat helyet. Eltekinünk itt egyelőre természetesen a technika követelményeitől, melyek — ha különválasztjuk őket a gazdaságpolitikai céloktól — mindenestre még azok alatt fognak állani. Erről azonban később.

Ha figyelmünket már most a célok ranglétrájának csúcspontja felé fordítjuk, ott jelen fejtegetésünk szempontjából mindenekelőtt ki kell kapcsolnunk azon kétségtelenül legmagasabb lét- és életcélokról alkotott képzeteket, melyek, bár döntő befolyással bírnak a mindenkor uralkodó világnézet, a „korszellem“ kialakulására, mégis az erkölcsbölcselet és a metafizika oly távoli területeire vezetnek már bennünket, hová csupán az elsősorban bölcseleti célzatu vizsgálódásoknak lehet feladata őket követni. Ami ezeknek kikapcsolása után mint legfelsőbb cél megmarad, azt nagyjában az u. n. „kulturcélok“ fogalma alá csoportosíthatjuk, melyekre különösen *Rickert* hívta fel a figyelmet s melyek magukban foglalják minden társadalmi tevékenység legvégső megfogható célját. Feltétlenül igazat kell azonban itt adnunk tudományunk történeti relativistáinak, kik gazdag irodalmi tevékenységüknek ezrekre rugó köteteiben mutatták ki, hogy a „kultura“ fogalma időhöz és helyhez kötötten csak viszonylagosan egységes tartalmu, mert minden megnyilatkozásában közös nevezője a társadalmi eszme, a társadalmi kategória, mely örökös változásoknak van alávetve. A társadalmi eszményekkel együtt változnak tehát a kultura legfőbb ideáljai s így ez utóbbiakat követve a céloknak egész reájuk épített rendszere is, egészen a gazdaságpolitika célkitűzéseig. Csatlakoznunk kell tehát a gazdaságpolitikai célkitűzés ismertetett relativista támadóinak felfogásához, mely szerint a gazdaság-

politikai tevékenység minden célja csupán relativ s így változó érvényű — hozzá kell azonban már e ponton fűznünk, hogy csak annyiban, amennyiben e célok más, nem gazdasági természetű célokon épülnek fel.

Ezzel tehát már kimondottuk, hogy a gazdaságpolitikai tevékenységnek egyéb, idegen célokra felépülőkön kívül vannak saját területéből merített, az önállóság bizonyos alakjában megjelenő, szorosabb értelemben vett gazdasági céljai is: *a gazdaságpolitika céljai tehát részben heteronómok, részben pedig autonómok.* Ha már most az előbbieknél a célok fentebb érintett hierarchiájában közvetlenül a gazdaságpolitika felett álló konkrét megjelenési alakjait keressük, úgy mindenképp a gazdaságpolitikai tevékenység alanyát kell meghatároznunk. *Karl Mengernek,*⁶¹ *Philippovichnak*⁶² és másoknak igazuk van, midőn megállapítják, hogy a gazdasági élet fejlődését részben egyének, testületek és községek is irányítják. Ezeknek tevékenysége azonban az általános közgazdasági szervezet mai állása szerint egyetlen fórumtól függ és abban összponstosul: az államnak a gazdasági életbe való beavatkozásában, a *πολις* gazdasági tevékenységében, a gazdaságpolitikában. S így, ha a részletek kifejtésénél ki is térhetünk ezen alsóbbrendű szervek működésének vizsgálatára, a gazdaságpolitika legáltalánosabb céljainak kutatásánál annak alapjául csak az államot tekinthetjük. Az állam azonban szerves összetételű egésznek alkotván, annak egyes tevékenységeit nem lehet egymástól teljesen különálló és külön-célú részekre bontani. Ezáltal, az állam tevékenységének irányából, már önként adódnak azon célok, melyek a gazdaságpolitika heteronóm céljaiul tekintendők.

Anélkül, hogy ezzel fontosságában a következők fölé akarók emelni, az állami tevékenység célja mindenképp hatalmi cél: önmagának az államnak, mint az egész népesség jólétét biztosító legfőbb szervezetnek fenntartása és hatalmában való szilárdítása. Ennek a célnak elérésére irányul az állam *hatalmi politikája*. Hatalmi politikájával részben összefügg az állam egy más irányu ténykedése, tevékenykedése, melynek célja a népességnek általánosan magas, egészséges színvonalra való

⁶¹ L. többek közt „Grundzüge einer Klassifikation der Wirtschaftswissenschaften“, Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik, Neue Folge, XIX. köt., 477. old.

⁶² L. „Grundriss der Politischen Ökonomie“, 7. kiad., II. köt., 1. rész, 6—7. old. — L. továbbá összehasonlításul pld. Courcelle-Seneuil felfogását is, ki azt mondja a gazdaságpolitikusról, hogy „le but qu'il poursuit, en tant qu'économiste, est bien distinct de celui du moraliste et du jurisconsulte; il ne recherche pas l'équitable et le juste, bien qu'il doive en tenir compte; il s'occupe seulement des moyens généraux et permanents d'augmenter la richesse d'une société ou d'une famille“. „Traité théorique et pratique d'économie politique“, Paris 1858, II. köt. „Considérations préliminaires“.

emelése úgy testileg, mint szellemileg és erkölcsileg s ezáltal a társadalom fejlődésének oly utra való terelése, melyen leginkább közelítheti meg a tökéletes társadalmi rendet. Mindezen célok elérésére a *társadalmi politika* törekszik. Ez utóbbinak részeként is felfogható, de tulajdonképen külön harmadik irányt alkot az állami tevékenységek azon csoportja, mely a tudományoknak és művészeteknek, valamint a vallásos életnek ápolását és fejlesztését tekinti céljának s mely a *kulturpolitika* gyűjtőnévén foglalható egybe. Mindezen állami tevékenységeknek céljaik elérésére anyagi eszközökre van szükségük úgy magának az államnak kezében, mint pedig — s legfőképpen — a népességnek magának birtokában. Ha a szorosabb értelemben vett államháztartási teendőket, valamint a termelési folyamatnak merőben edukatív részét kikapcsoljuk, úgy ezen eszközök előállításának, megszerzésének és az előbbi három célcsoport közt való szétosztásának legfőbb irányítása az állami *gazdaságpolitika* kezében fut össze.

A teljes kép tehát a következő körvonalakban bontakozik ki előttünk. Ha a „politika“ szót itt „állami tevékenység“ értelemben fogjuk fel, a hatalmi, a társadalmi és a kulturális politika egymásnak koordinált *primär* állami tevékenységeknek tekinthetők s valamennyinek egyidejűleg áll szolgálatában a gazdaságpolitika, mint *szekundär* állami tevékenység. Az első csoport egyes céljai egymással állandóan kisebb-nagyobb mértékű ellentétben állanak; ellenben sohasem merülhet fel kollízió valamely *primär* és a *szekundär* állami tevékenység közt: az utóbbi mindig az előbbi feltétlen szolgálatában áll. Azon jelenleg tehát, hogy mégis minden hatalmi, társadalmi és kulturális törekvés közvetlenül a gazdaságpolitikába ütközik, csak csaló látszat, mert ez utóbbi a *primär* célok között csupán megosztja a rendelkezésre álló közös eszközöket s épen ezen eszközöknek elégtelensége által a *primär* törekvések a gazdaságpolitikán át tulajdonképen mindig csak egymással kerülnek összeütközésbe. Ez a látszat tévesztette meg *Sombartot* is, ki — amint fentebb láttuk — közel volt már az autonóm gazdaságpolitikai célok lényegének megpillantásához, s elméletének épen azért kellett azután oly csufosan összeomlania, mert abból indult ki, hogy az általunk így nevezett *primär* és a gazdaságpolitikai célok közt valóságos harc folyik, mely harcban ő maga azután az utóbbiak pártjára óhajtott állani. Ha ugyanis a Navigation Act Angliában az állami hatalom érdekében a gazdasági fejlődést hátráltatta, úgy ezáltal csupán a társadalmi és kulturális élettől vonta meg a virágzásukhoz szükséges eszközöket és ha Bismarck a múlt század hatvanas éveinek elején kereskedelmi politikájával csak Ausztriát akarta kiszorítani a német államok kötelékéből, úgy a német ipar sülyesztésén át tulajdonképen megint csak társadalmi és kul-

turális érdekeket áldozott fel a hatalmiaknak. És nyugodtan folytathatnánk a példák hosszú sorát a világháborun és a békekötésen át napjaink legégetőbb gazdasági problémáiig, hol végeredményben mindig csak a primär állami tevékenységek céljai állanak egymással szemben.

Annak elbirálása azután, hogy a primär állami célok közötti összeütközésekben vajjon erősebb-e a hatalmi cél mint a társadalmi vagy kulturális, nem tartozhatik már jelen fejtegetéseink körébe. A legutóbbi évek tapasztalatai mindenesetre kiáltva bizonyítják a hatalmi célok tultengését — ez azonban az általános társadalmi eszmények fordulásával megváltozhatnak. A vitát mindenesetre az adott esetben szereplő konkrét tények sulya fogja eldönteni s last not least a döntéssel megbízott egyének általános társadalmi világnézete.... S ezzel ismét fejtegetéseinknek egy igen nehéz pontjára jutottunk.

Azon számos kísérletnek, melyek a társadalmi élet mivoltára és legáltalánosabb céljaira vonatkozó különböző felfogásokat két egymással szemben álló pólusba akarják csoportosítani és egységesíteni, minden erőszakoltságuk mellett is megvan azon hatalmas előnyük, hogy a társadalmi kategóriát érintő problémák rendszeres tárgyalását jelentékenyen egyszerűsítik s ezáltal szilárd és egységes alapot nyújtanak a lehető álláspontok áttekintésére. *Spann* és a hatása alatt álló ifjabb bécsi gárda ujabban nagy propagandát csinál „univerzalizmus“-ának, mely szerint a társadalmi élet minden megnyilatkozásának egyedüli alapja, forrása és továbbfejlesztő ereje az egyének között, társadalmi érintkezésük által előálló különböző viszonylatokban rejlik. Ezzel a felfogással szemben áll az egyéneknek maguknak, mint a társadalom egyedüli önálló alkotóelemeinek és alapjának előtérbe való helyezése: az „individualizmus“. Bár lényegükben helyesen ragadja meg az alapvető különbségeket, terminológiájának nem egészen szerencsés megválasztásánál fogva ez a felosztás zavaros félremagyarázásokra adhat alkalmat. Egészen eltekintve ugyanis az „univerzalizmus“ metafizikai és erkölcsbölcseleti értelmétől, már a szónak magának jelentése is nem egy ponton homlok-egyenest ellenkezni látszik az egyes alája foglalt társadalmi fogalmakkal és követelményekkel.⁶³ S hasonlóképen állunk az „individualizmussal“ is. Ezért következő fejtegetéseinkben, ahol ily átölelő és egyetemesítő osztályozásra lesz szükségünk, az *organisztikus* és a *mechanisztikus társadalmi felfogás* közti különbségeket fogjuk alapvető szempontként alkalmazni. E felosztásnak a természettudományokból az államtudományokba átvett értelmezéséhez képes organisztikus felfogáson a társadalom szerves összetételét s így a társadalom nagyobb s kisebb

⁶³ V. ö. pld. hitbizományok, monarchisztikus államforma, közjogi és gazdasági kiváltságok megtartása stb.

kötélékeinek az őket alkotó egyedekkel szemben való primär voltát, mechanisztikus állásponton pedig ezen alkotó egyedeknek teljes önállóságát és öncéluságát valló nézeteket fogjuk érteni és ezen utóbbiak értelmében a társadalmi kötélekeknek csupán mozgató s így továbbfejlesztő, nem pedig teremtető és éltető erőt fogunk tulajdonítani, amint azt az organizmus elmélete feltételezi.

Összefoglalóan: az állam elsődleges tevékenysége a hatalmi, a társadalmi és a kulturális politika céljainak elérésére törekszik. Ahol ezen egyes célok egymással összeütközésbe kerülnek, ott a konkrét tényállás mérlegelésén felül azon pártállásunk fogja eldönteni az elsőbbséget, mellyel az organiztikus vagy pedig a mechanisztikus társadalmi felfogás egyéb árnyalataihoz hajlunk. A csatatér azonban, melyen e harcok leperregnek, a gazdaságpolitika területe, hol a közös eszközökért folyik a verseny. De a versenyzők nevezési listáján ime csupa heteronóm cél szerepel; hogyan s mennyiben lehetséges tehát a gazdaságpolitikában autonóm célokat is találnunk?

6. §. A gazdaságpolitika autonóm céljai.

Mint minden gazdasági tevékenységnek, úgy a gazdaságpolitikainak is lényege: több adott cél között a valamennyinek elérésére alkalmas korlátolt mennyiségű eszközök hováfordítása felett való döntés.⁶⁴ Két fogalom domborodik ki e képből: valamely *célra* való törekvés, melynek érdekében a rendelkezésre álló eszközök mennyiségbeli korlátoltságánál fogva valamely más cél elérésétől el kell állanunk, tehát *áldozatot* kell hoznunk. Áldozat nélkül tehát nincs gazdaság és nincs gazdaságpolitika. Mert ha minden cél, mondjuk, az állam minden célja a többinek sérelme nélkül teljesen megvalósítható, akkor nincs szükség eszközmegosztó, cél és áldozat súlyát mérlegelő tevékenységre: a gazdaságpolitikára. Az áldozat a célok elérésére vezető uton mint akadály nyilvánul meg. Úgy az áldozat, mint pedig az akadály fogalmában bennrejlik azonban már a leküzdésükre, kiküszöbölésükre irányuló törekvés. A gazdaságpolitika fogalmában tehát — az annak határozmányait alkotó áldozat és akadály lényegénél fogva — már bennfoglaltatik az önönmagának kiküszöbölésére, feleslegessé való tételére való törekvés. Azon akadály pedig, mely ennek a törekvésnek útjában áll, a rendelkezésre álló eszközök mennyiségének korlátolt volta. A gazdaságpolitika fogalmában tehát bennrejlik már eszközei mennyiségbeli korlátoltságának kiküszöbölése, más szóval: *eszközei mennyiségének növelése*. S ezzel legáltalánosabb körvonalaiban kibontakozik már előttünk a *gazdaságpolitika első autonóm célja*.

⁶⁴ L. közelebbi megvilágításul dolgozatomat: „Társadalmi és gazdasági tényezők elkülönülése a gazdaságelméletben“, Budapest 1923, 17—18. old.

Azon eszközök, melyek hovafordításának legfőbb irányítása az állami gazdaságpolitika kezében fut össze, a gazdasági javaknak összessége, a nemzeti vagyon, melynek szaporítása viszont az általános *termelékenység* növelésével érhető csak el. Ez utóbbinak azonban persze a nemzeti vagyon minden ágára ki kell terjeszkednie s így egyaránt figyelemmel kell lennie a természeti erőkre, az emberi munkaerőre, a tőkére és a gazdasági szervezésben, a vállalkozásban rejlő termelő erőre. Így — hogy az első csoport köréből csak egynéhány pontot ragadjunk ki — a gazdaságpolitikának az őstermelés lehető fokozása mellett a bányászatot védenie kell a rablógazdálkodástól, míg az őstermelés többi ágaiban nemcsak a termelő természeti erők fentartására, hanem azok fejlesztésére is törekednie kell. Így pld. ha a bányászat jelentékeny mennyiségű fémet, egyéb ásványt, sót és gázt termel, az államnak törekednie kell, hogy azt, amit a természettől így megvontak, pld. a mezőgazdaság termelékenységének nagyobb talajjavításokkal való emelése által, annak ismét visszaadja.⁶⁵ A talajnak bizonyos minőségű és fekvésű részeit meg kell őriznie a termelésnek egy bizonyos legalkalmasabb módja számára (pld. erdők megvédése a feltétlen erdőtalajon) stb. stb. A munkaerők termelékenységének növelésénél törekednie kell a gazdaságpolitikának arra, hogy az adott egészséges táplálkozási lehetőségekhez képest a közgazdaságnak minél több kellően képzett, testileg, lelkileg ép fizikai és szellemi munkás álljon rendelkezésére. Azután a tőkefelhalmozódás menetét kell támogatnia s végül törekednie kell arra, hogy az egyes termelési ágakban lehetőleg a legalkalmasabb nagyságu és összetételű üzemek és vállalati formák tartassanak meg és fejlődjenek ki.

Ha közelebbről vizsgáljuk azonban meg a termelékenység emelésére irányuló törekvést, melyben a gazdaságpolitika első autonóm célját pillantottuk meg, tapasztalni fogjuk, hogy az csak *prima vista* látszik annyira természetesnek és kifogástalannak. A gyakorlatban nem egyszer észlelhetjük ugyanis, hogy az állam épen ennek ellenkezőjére irányítja beavatkozását s egyes területeken nem serkentően, hanem esetleg épen gátlólag igyekszik befolyásolni a gazdasági élet fejlődését. A kereskedelem, a bankok és egyes üzletágaiknak terjeszkedése például feltétlenül a nemzeti vagyon növekedését segíti elő s virágzásuknak valamely magas fokán a gazdaságpolitika mégis célszerűnek fogja esetleg látni annak lefékezését, megállítását vagy pedig egyenesen visszafejlesztését. Mert tapasztalatilag is tudjuk, hogy a gazdasági élet egyes ágai magasra való fejlődésének útján az adott helyzethez képest mindig bizonyos határvonal áll fenn, melynek túllépésével végzettszerű követ-

⁶⁵ Iskolapéldául: A megnövekedett bányászati adóknak talajjavítási munkálatok állami segítélyezésére való fordítása!

kezetességgel kell beállania az összeomlásnak: *a gazdasági válságnak*. A világháboru előtti évszázadban mintegy pontosan tízévenként söpörték végig egész Európát, sőt részben még a többi világrészt is ezek a nagy gazdasági katasztrófák, melyekben s melyeknek hatásaként a gazdasági javaknak fentebb kifejtett mennyiségi korlátozottsága a lehető legmagasabbra emelkedik s így hosszú időre veti ismét vissza a gazdaságpolitika fáradozásainak eredményét. Azonkívül: mindazt, amit fentebb a termelékenység növelésének közelebbi tartalmául megjelöltünk, a gazdasági válságoknak különböző megjelenési alakjai nemcsak továbbfejlődésében, de merő fennállásában is legkeményebben veszélyeztetik s egyformán tizedelik meg úgy a gazdasági existenciákat s velük együtt a közgazdaság szolgálatában álló munkaerő egy részét, mint pedig az üzemeket és vállalatokat, miáltal az egyes termelési ágakra is súlyos depresszió nehezedik.

Szándékosan hagyom utolsó helyre a harmadik érvet, melyet a gazdaságpolitikai célkitűzés körüli vitában annyira agyoncsépeltek már, melyet azonban, ha a közgazdaságtanban valahol, úgy épen a gazdasági válságok problémájával kapcsolatban alkalmazhatunk még némi jogosultsággal. Már a „válság” szó maga is az orvostudományból van átvéve s így annál közelebbben fekvő a gazdaságpolitikának a válságok elhárítására irányuló tevékenysége és az orvos működése közötti párhuzam. A gazdasági válságok hatalmas irodalmu elméletének egyik sarkalatos pontja a természetes gazdasági állapot, a „gazdasági normálállapot” mibenlétének problémája. Az írók egyik csoportja a gazdasági élet virágzásának, fellendülésének, másik csoportjuk viszont a stagnációnak vagy depressziónak állapotában véli azt megtalálni, sőt sokak szerint maguk a gazdasági válságok is hozzátartoznak a fejlődés „normális” menetéhez. Nos hát, erről kötetekre terjedő, agyafurt elmélkedések, körmönfont szőrszálhasogatások íródhatnak: a mi jelenlegi problémánk szempontjából azonban minden kétségen felül fog maradni annak szükségessége, hogy a gazdaságpolitikának a válságokat meg kell akadályoznia. Mert a gazdasági élet egészében teljes elmulás nincsen: a válság itt a nagy összeomlás, mely a testi halálnak felel meg. Hisz amellet is hozhatnánk fel nagyon szép és poétikus érveket, hogy a halál sokszor nagyon szép — pld. az ifju embernél, kinek lelke telve van még naiv idealizmussal s ki nem éri meg ezáltal az élet későbbi keserves csalódásait —, az orvostudománynak azonban mégis csak az a feladata, hogy a halált megakadályozza s a betegséget magát is megelőzze már.⁶⁶ A gazdaságpolitikának tehát merő fogalmából és lényegéből fakad már azon feladata,

⁶⁶ L. erről még dolgozatomat: „Über die Grenzen der Volkswirtschaftspolitik“, Budapest 1922, 15–16. old.

hogy a gazdasági válságok bekövetkezését elhárítsa, mely feladat képében előttünk áll ekképen az állam gazdaságpolitikai tevékenységének második autonóm célja. Ezen második norma a fentebb kifejtett elsőnek kiegészítése s annak mintegy állandó regulativumaként működik.

Midőn így a gazdaságpolitika autonóm céljaira igyekeznünk rámutatni, mintegy önkéntelenül is felmerül bennünk annak a képnek hasonlatossága, mellyel a gazdaságelmélet fejlődésében találkozunk. A klasszikus nemzetgazdaságtan természetjogi, természetbölcseleti és etikai alapokból kiindulva, általános és a természeti törvényekéhez hasonló érvényességű elméleti tételeket konstruál. A német történeti iskola azután fokról-fokra emelkedő radikalizmussal lép fel e tanokkal szemben: *Roscher* még elismeri ugyan a klasszikusok törvényeinek érvényességét, de egyidejűleg hangsúlyozza már a történeti alapon álló nemzetgazdasági gondolatok nagy jelentőségét; *Hildebrand* a közgazdaságtan területén már csak a történeti fejlődés törvényeit hajlandó elismerni, míg *Knies* s vele együtt *Schmoller* vezetésével az egész ifjabb történeti iskola már minden elméleti szabály megvetésével a közgazdaságtanból merően csak történeti tudományt akarnak faragni. Az új elméleti iskola azután megmutatta, hol van a klasszikusok hibája: az idegen területen elhorgonyzott kiindulópontok mellőzésével magának a gazdaság fogalmának dialektikus boncolgatásával sikerül a szükséglet jelenségében annak oly autochton momentumát megragadniok, melynek pszichológiai kifejtésére azután egy egész új elmélet épülhetett fel. A régitől ez utóbbi mindenekelőtt abban különbözik, hogy bár viszonylagosan szűken, de pontosan meghatározott határai között egyéb tudományokra való támaszkodás nélkül, egyedül, a saját lábán is meg tud állani. Így kísérelünk meg mi is eljárni a gazdaságpolitikai célkitűzés támadóival szemben: lemondunk az egyéb tudományok területéről vett eszményeknek és értékitéleteknek védelméről, azonban mégis meg akarjuk óvni a gazdaságpolitika normatív jellegét s azok helyére autonóm célkitűzéseket igyekeznünk találni.

Lehetetlen azonban itt azonnal meg nem pillantanunk azon alapvető különbséget, mely az utóbbiak és az előbbieket, a heteronóm célkitűzések, célok között érvényességük ereje szempontjából fennáll. Minden konkrét esetben ugyanis az állami tevékenység primär céljai fogják megadni a gazdaságpolitika szekundär céljainak tulajdonképeni alapját és tartalmát is s e primär célok, amennyiben a gazdaságpolitika területére átnyulnak, itt mindig heteronóm normák alakjában fognak megjelenni, míg a szekundär célok épen a gazdaságpolitika autonóm normáiban jutnak kifejezésre. Az állam valamely elsődleges célja megközelítésének érdekében megtiltja az alkohol terme-

lését és forgalmát: ezzel együtt az megszűnik természetesen mint a gazdaságpolitika egy problémája is; ha azonban valamely győzedelmes primär cél úgy kívánja, hogy a termelés egyik legfőbb ágává — ha ideiglenesen is — pld. a fegyver- és municiógyártás legyen, akkor nyernek csak tartalmat pld. a gazdaságpolitikának ezen iparág termelékenységére irányuló normái is. *A gazdaságpolitika autonóm céljai tehát merőben formális érvényűek csupán* s úgy alapjukat, mint pedig konkrét tartalmukat mindig csak az állam hatalmi, társadalmi vagy kulturális politikájából meritik.

7. §. Kategórikus és hipotétikus gazdaságpolitikai normák.

Az eddigiek alapján mármost kijelölhetjük a határvonalat a tudományos és a gyakorlati gazdaságpolitika között a célkitűzés szempontjából is. A tudományos gazdaságpolitika a gyakorlati politikusnak fentebb kifejtett két autonóm normáját nyújtja mindenekelőtt: a gazdasági életben emeld a termelékenységet, de úgy, hogy e tevékenységed ne vezessen gazdasági válságra. A gyakorlati politikus ezen általános előírás szemüvegén át mármost az adott helyzetet fogja megvizsgálni s ugyancsak a tudománynak az eszközök mibenlétére, súlyára és hatására vonatkozó tanai segítségével, a ténykérdés tapasztalati megítélésének alapján fogja az autonóm normákat alkalmazni. A *ténykérdés* maga is problematikus lehet; azonban épen az *ankétéknek*, a *statisztikai és történeti kutatásoknak* feladata, hogy azt teljesen és minden kétséget kizáróan megvilágítsa és mint problémát megoldja, megszüntesse. Ha így pld. egy játékbarlang engedélyének meghosszabbításáról vagy megvonásáról van szó, a fenti utakon megállapítható, hogy mennyire emeli a hazardjáték vonzó hatása az idegenforgalmat s az idegenforgalmi iparokon át az egész gazdasági élet élénkségét s hogy mennyire lesz gazdaságilag nyomasztó vagy talán egyenesen katasztrofális hatású az engedély megvonása. Megállapítható azonban egyuttal azon szociális és erkölcsi veszteség is, mely a játékszenvedély táplálásával a társadalmat éri s mely végeredményben a gazdasági életben is érezteti kedvezőtlen hatását. Mindezeknek megállapítása után a ténykérdés maga tisztázottnak tekinthető. Ha e probléma egyáltalán nem érintené az állam tevékenységének primär céljait, a gyakorlati politikus a mérleg egyik serpenyőjébe a már ismert gazdasági előnyöket, a másikba pedig a gazdasági károkat tenné s az eredményt azután csupán a gazdaságpolitika tudományának autonóm célkitűzéseivel viszonyítva értékelné. A tudomány ebben az esetben tehát a ténykérdés tisztázása után minden kétséget kizáróan utat mutathat a gyakorlat számára s így annak irányítására *kategórikus normákat*, azaz — az adott helyzetre vonatkoztatva — kategórikus maximákat nyújthat. Ha azonban — hogy

az előbbi példánál maradjunk — figyelembe vesszük, hogy a játékszenvedély fokozásával járó erkölcsi károk közvetlenül is érintik az állam valamely elsődleges célját, mondjuk, a társadalmi politika törekvéseit is, akkor a gazdaságpolitika tudománya a gyakorlatnak csak *hipotétikus normákat* nyújthat, azaz csak olyanokat, melyeknek érvénye a primär — itt társadalmi politikai — törekvés értékének problémájával szemben elfoglalt álláspontunktól fog függeni. Ha az egyén teljes szabadságának s így hajlamai teljes kifejlődési lehetőségének álláspontjára helyezkedem, a hazardjátékot etikai szempontból megengedhetőnek fogom találni s így attól társadalmi károkat sem várhatok majd — ellenben feltétlenül eltiltandónak fogom azt itélni, ha az a meggyőződésem, hogy a társadalomnak jogában áll, sőt kötelessége az egyén hajlamainak fejlődését korlátok közé szorítani. Ez utóbbi probléma megoldása azonban már az etika vagy a szociológia tudományának feladata, melyeket szintén normatív disciplináknak foghatunk fel. A gazdaságpolitika mindenesetre készen veszi át már idevonatkozó álláspontját onnan s így annak vitatása valóban nem tartozhatik már az ő területére. Ezzel azonban még távolról sem akarunk minden ebbe a síkba eső gazdaságpolitikai kérdést *Max Weber* kritériológiai irányának követéseként „tudománytalannak“ bélyegezni, vagy a gazdaságpolitika területéről kizárni. Habár e problémák alapjainak megismerésével és megítélésével más tudományok — az etika, a társadalombölcselet vagy mások, — foglalkoznak, a velük szemben való végleges állásfoglalás itt is csak a társadalom organiztikus vagy mechaniztikus felfogásától fog függeni, mely állásfoglalásnak épen csak a gazdaságpolitika területéről való száműzetése semmikép sem látszik eléggé megindokoltnak. Annál fontosabbnak kell azonban feltűnnie előttünk a kategórikus és a hipotétikus normák egymástól való elkülönítésének. Mert ha meghagyjuk tudományunkban annak heteronóm célkitűzéseit is, hangsúlyozva kell aláhuznunk minden egyes esetben az azokból fakadó normák hipotétikus voltát. Ezáltal ugyanis kettős célt érünk el: először is önmagunk előtt emeljük a fogalmak világosságát, másodszer azonban megvédjük tudományunk tekintélyét kifelé, hangsúlyozván heteronóm célkitűzései érvényének hipotétikus, azaz relativ voltát. Azon hátrányok, melyek normáinknak ezen kettős tagozódottságából fakadnak, sokkal csekélyebbek és elviselhetőbbek lesznek mindenesetre azoknál, melyek tudományunkat úgy a kettő válogatás nélkül való összeelegyítéséből, mint pedig akár csak a heteronóm célkitűzéseknek, akár pedig mindennemű értékitéletnek testéből való kiszagztatása által előállanak.

Eredményeinket mindezekután három rövid mondatban foglalhatjuk tehát össze:

1. *A gazdaságpolitika normatív tudomány.*
2. *Célkitűzései részben autonóm, részben pedig heteronóm természetűek.*
3. *Normái ennek megfelelően részben kategorikusak, részben pedig hipotétikusak.*

Hátramarad most még azonban az a kérdés, vajjon keresztül-vihető-e ez a caesura, vajjon megvonhatjuk-e tényleg a határt a kétfajta célkitűzés és a kétfajta norma között? Ha nem is épen a miénkhez hasonlóhoz, de valamilyen eredményhez a probléma megoldását kutató oly számos kísérletek mindegyike vezetett. Az elvont eredmény megállapításánál azonban mind megállanak s mintegy szent borzadályt mutatnak annak akár csak legcsekélyebb kísérletével szemben is, hogy miképen festene vajjon methodológiai eredményeiknek a gazdaságpolitika tudományos kifejtésében és tárgyalásában való tényleges alkalmazása? Ezen a ponton szándékom tuljuttatni fejtegetéseim második részében. Nehogy azonban megint általánosságok ködében kelljen tapogatódnunk, vizsgálataimban tudományunknak csupán egy részére, a kereskedelmi politikára szorítkozom és annak problémáin igyekszem majd fenti három tételünk jelentőségét és hasznosságát bemutatni.

Dr. Surányi-Unger Tivador.

(Folytatjuk.)

A magyar folyamhajózás fejlődése a háboru előtt és annak jelenlegi állapota.*

A közlekedési utak és eszközök fejlődésének története az egyes államokban különböző képet nyújt a szerint, hogy az illető állam politikai helyzete az egyes közlekedési eszközök fejlődésére a kellő időben előnyös volt-e vagy előnytelen.

A szerencsésebb körülmények között fejlődő nyugoti államokban már a régi időkben nagy gondot fordítottak a közlekedési utakra. Angliában az összes közutak, Franciaországnak a határtól Párisig vezető főútvonalai, Belgium és Hollandia állami útjai már a 18-ik század végén kőburkolattal voltak ellátva s így e közutakon a közlekedés minden időben biztosítva volt. Amidőn pedig ezekben az államokban az ipar fejlődése, a nagytömegű nyersanyagok szállítása a közutaknál nagyobb teljesítményre alkalmas közlekedési eszközöket tett szükségessé, már jóval a vasut fölfedezése előtt, a tömegárúk szállítására megépítették hajózó csatornáikat.

A vasutak keletkezési idején tehát ez államokban már más közlekedési utak és eszközök is állottak a közgazdaság rendelkezésére.

Németországban a politikai szétagoltság ettől némileg eltérő fejlődésre vezetett. A közutak ugyan már a mult század első felében kitünő állapotban voltak, a hajózó utak azonban az apró fejedelemségek idején természetesen nem voltak kellően fejleszthetők.

Nálunk a közlekedési utak az ország politikai viszonyainak megfelelően, teljesen más sorrendben létesültek.

Egyeseknek, első sorban gróf Széchenyi Istvánnak, a közlekedési utak megteremtésére irányuló törekvéseit az 1848 előtti közállapotok, a nemesi osztály privilégiumai, az ősiség, a jobbágyi viszonyok megzsibbasztották. Az ország önrendelkezési jogának visszanyerése után pedig, amidőn Magyarország kezdetleges gazdasági állapotából kibontakozni kezdett, — jóllehet az ország vezető köreiből a hajózás fontos közgazdasági

* A Magyar Közgazdasági Társaságban 1924 január 24-én tartott előadás.

jelentőségének felismerése iránti érzék nem hiányzott — az országnak már nem volt ideje a közlekedési utak létesítésében a nyugati államok fejlődésmenetét követni. Itt a fejlődés sorrendjét szükségkép meg kellett fordítani. Az ország minden erejét a vasutaknak sürgős megépítésére kellett fordítani, annyival is inkább, mivel a közutaknak úgyszólván teljes hiánya nemcsak az áruszállításnak, hanem az utazásnak is nagy akadálya volt. A vasuti vonalak kiépítésének kérdésével már Kossuth Lajos nagyon behatóan foglalkozott és az imént említett okokból 1867. óta a magyar közlekedési politikának főfeladatává a vasutak sürgős megépítése vált. Mivel pedig ez ropant tőkét igényelt, hosszabb ideig egyedül erre kellett fordítani az ország összes pénzügyi erejét. E kérdés mellett a hajózás fejlesztése eltörpült, de a vasuti vonalak kiépültével — ha ezek nem is tették sem a közutakat, sem a vízi szállítást fölöslegessé — a folyami hajózás jelentősége átmenetileg általában tetemesen meg is csappant. Úgy a személy, mint az áruforgalmat a vasutak gyorsabban bonyolították le s így csupán csekélyebb értékű és olcsóbb szállítást igénylő tömegárúk továbbítása vált a folyamhajózás feladatává.

A háborút megelőző utolsó évtizedekben az egyes nemzetek között mind élesebben megnyilvánult gazdasági verseny folytán azonban a hajózás visszanyerte és pedig még fokozottabb mértékben nyerte vissza régi jelentőségét.

E gazdasági versenyben a hajózás három tulajdonságánál fogva tudott a közgazdaságnak különösen hasznára lenni. Ezek: a szállítás olcsósága, a hajózásnak nemzetközileg meg nem kötött, tehát korlátlan tarifaszabadsága, végül, hogy e korlátlan tarifamegállapítási jogát a politikai határokon túl is gyakorolhatta.

Legyen szabad a hajózásnak e sajátos tulajdonságait néhány szóval röviden megvilágítani.

Az árucikkeknek a fogyasztási piacokon való kellő elhelyezhetése érdekében a kereskedelem kénytelen volt úgyszólván minden fillérnyi megtakarítási lehetőséget figyelembe venni s így az előállítási illetőleg beszerzési költség mellett a szállítás költségének mikénti alakulása is számot tett. Ez a körülmény a hajózásnak, mint a vasutnál tetemesen olcsóbb szállítási eszköznek jelentőségét nagy mérvben fokozta. A hajózást most már nemcsak a nyerstermények, a tömegárúk szállítása foglalkoztatta, hanem a kereskedelmi árúk, az iparcikkek forgalma is mind sűrűbb lett a hajózási útirányokon. Ennek kölcsönhatásaképen, mivel a kereskedelmi árúk gyorsabb szállítást igényelnek, mint az alkalmi járatokkal lebonyolított teljes hajórakományok, viszont a hajózási vállalatok rendszeres menetrend szerint, tehát pontosan meghatározott napokon, rövid időközökben közlekedő járatokat rendeztek be, amelyekkel,

különösen egyes nagyobb forgalmi gócpontok között az áruszállítás lebonyolítása nem tartott hosszabb ideig, mint a mindenestre drágább vasuti szállítás. Ezáltal a hajószállítás lassúsága ellen addig felmerült panaszok nagyrészt tárgytalanokká váltak.

Közgazdasági szempontból további jelentős előnye a hajózásnak, hogy teljesen korlátlan tarifaszabadság felett rendelkezik; ennek folyományaképen szállítási díjtételeit esetenként szabadon állapíthatja meg és azokat nem kénytelen nyilvánosságra hozni, kihirdetni.

A hajózás tehát — a vasutal ellentétben — árúk és árúk között azok származására való tekintettel is különbséget tehet és a rendesnél olcsóbb szállítási díjtételeit, a közgazdasági szempontból esetleg szükségesnek mutakozó szállítási megkönnyebítések, a hazai árúkra engedélyezett kedvezőbb feltételeket nem kénytelen nyilvánosságra hozni, azokat titokban tarthatja.

A gazdasági verseny szempontjából harmadik előnye a hajózásnak, hogy a nemzetközinek nyilvánított vízhálózaton a politikai határok nem gátolták. A magyar hajózás tehát a magyar árúkat Ausztriába, Ausztrián át Németországba, az al-dunai államokba, illetőleg Románián át a Fekete-tengerig a saját belátása és tetszése szerinti szállítási díjtételekkel és egyéb szállítási feltételekkel elszállíthatja.

A háborút közvetlenül megelőzőtt évtizedekben mind éle-sebbé váló gazdasági harc folytán az olcsóbb szállítási lehetőség, a korlátlan, minden megkötöttségtől ment díjszabási szabadság, különösen pedig az ország közgazdasági illetőleg kiviteli érdekeinek az ország határain túl megvédhetése (pl. a magyar liszt külföldre juttatása az osztrák részről támasztott különböző nehézségek ellenére) oly értékekké váltak, amelyek a hajózó utakat fokozottabb jelentőséghez juttatták, a folyam hajózási vállalatokat nagyobb feladatok elé állították. Mind e körülmények közreműködtek abban, hogy a közvélemény nagyobb érdeklődéssel fordult a hajózási kérdések felé, hogy az illetékes körök mindinkább felkarolták azokat és intenzivebb módon foglalkoztak e kérdésekkel, de közreműködtek abban is, hogy a vasut és a hajózás a közgazdaság szolgálatában egymást kiegészítő szervekké váljank s hogy a vasutaknál a hajózó utakkal szemben hosszú ideig táplált féltékenységi érzés nagy részében eltűnjék vagy legalább is tetemesen megenyhüljön.

Azelőtt ugyanis a vasutak minden rendelkezésükre álló módon igyekeztek megakadályozni azt, hogy oly küldemények, amelyek vasuton rendeltetési helyükre voltak szállíthatók, hajóútra kerüljenek. Erre már a vasuti vonalak építésénél is figyelemmel voltak és gondosan kerülték azt, hogy a folyami út mentén, azzal párhúzámosan futó vasuti vágányok a folyam

partjához vezessenek, nehogy ily módon a vasut és hajózás között valamiképen kapcsolat létesüljön. Ha pedig valamely forgalmi gócponton mégis elkerülhetlenné vált az átrakó állomás létesítése, avagy a vasuti vonal valamelyik végpontján mégis lehetővé vált az árúknak a vasuti kocsikból a hajókba vagy viszont átrakása, a vasutak díjszabási intézkedésekkel, a folyam partjához vezető vágányon való szállításért, vagy ahol ily külön vágány nem volt (Báziás), valamely más címen prohibítív természetű illetékek felszámításával törekedtek az átrakási forgalmak kifejlődése elé akadályokat gördíteni.

Ezzel szemben most már a vasutak sem zárkoznak el az átrakási forgalmak fellendítésének előmozdításától, sőt bizonyos mértékig támogatják a kiviteli forgalomban az átrakási irányokat.

Ha tehát a magyar állam a kedvezőtlen politikai viszonyok folytán más államoknál később foglalkozhatott intensívebben a hajózási utak javításával, fejlesztésével, létesítésével, ezt oly lendülettel tette, hogy néhány évtized alatt a Dunának és mellékfolyóinak hajózhatóvá tételére több pénzt, több energiát és több munkát fordított, mint a többi dunai parti állam együttvéve.

A mult század utolsó harmadában és a világháborút megelőző években hozott magyar törvények is élénk bizonyítékai ennek. Az 1867 után következett első években az évi költségvetések keretében engedélyeztettek évről-évre az egyes folyam-szabályozási munkálatokra felhasználható összegek, de — eltekintve az egyes folyószakaszokról rendelkező 1870. évi X., az 1881. évi L. és az 1885. évi VIII. t.-c.-től — az 1894. évi III. és az 1895. XLVIII. t.-c.-kek 17 millió, illetőleg 51 millió forint költségek megszavazásával évtizedes programot állítottak fel. Közben, az 1894. évi XXXVI. t.-cikk alapján, megalakult a Magyar Kir. Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság. Az előbb említett törvényekhez járultak még az 1898. évi XX., az 1904. évi XIV. és legutóbb az 1908. évi XLIX. törvények, amelyek módot adtak a hajózó utak minél szélesebb alapú kifejlesztéséhez. A legutóbb említett törvény alapján e célra 192 millió korona használható fel évi 7.5 millió koronás részletekben.

Magyarország e törvények alapján, a Dunának és mellékfolyóinak szabályozására, hajózhatóvá tételére, a hajózó utak fentartására 1867-től 1913-ig 323.2 millió békekorona összeget fordított¹ Bajorország 25 millió márkát, Ausztria 170.8 millió koronát.²

¹ Magyar Statisztikai évkönyv 1913-ról.

² Schriften der in Budapest am 4. September 1916 abgehaltenen Donaukonferenz.

A folyamszabályozási munkálatokra Magyarország részéről fordított fentemlített költségből esett:

a Dunára	137.7	millió	korona
a Tiszára	88.3	„	„
a Drávára	13.5	„	„
a Szávára	3.3	„	„
a Kőrösre	19.4	„	„
a Marosra	5.7	„	„
a Temesre	1.9	„	„
a Bégára	3.7	„	„
a Vágra	3.4	„	„
a Ferencz csatornára	2.5	„	„

Ezek az összegek ugyan nem kizárólag hajózási érdekekben, hanem főleg árvízvédelmi okokból használtattak fel, azonban a munkálatok megtervezésénél, a költségvetések megállapításánál, a végrehajtásnál mindenkor kellően figyelembe vettek a hajózás igényei és a nagy gonddal, hozzáértéssel és lelkesedéssel végrehajtott munkálatok nagy mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar folyamhajózás fejlődése a háborút közvetlenül megelőző évtizedekben erős lendületet vett.

E feladatok mellett és függetlenül ezektől készült el a Vaskapuszabályozás szintén tetemes anyagi áldozatot, munkát és energiát igénylő munkálata, amelynek befejezte után 1898-tól az aldunai forgalom kevesebb akadállyal, egyenletesebben, símábban volt lebonyolítható.

A mérvadó körök lelkesen karolták fel immár a magyar folyamhajózás ügyét, nagy remények fűződtek annak kifejtéséhez, a legszebb kilátásokkal kecsegtetett a jövő. Hiszen az 1908. évi XLIX. t.-c. indoklásában az illetékes minister kijelentette, hogy: „Poroszországon kívül nincs állam Európában, amelynek magassági és vízviszonyai oly előnyösek volnának a vízi utak létesítésére, mint Magyarország.“

A német és osztrák csatornatervek — a Duna-Majna-Rajna csatorna, a Duna-Odera és Duna-Elba csatornák, amely csatornák megvalósításával az Északi és Keleti tengert a Fekete tengerrel közvetlen folyami út kapcsolta volna össze, amelyek közül az első a háború kitörése előtt már a megvalósulás stádiumába lépett — e csatornatervek a gazdasági körök érdeklődésének homlokterébe állították nálunk is a csatornák kérdését. A csatornabarátok és csatornaellenesek között évekig tartó élénk vita indult, amelynek folyamán felmerültek ugyan olyan tervek is, amelyek — egyelőre legalább — megvalósíthatatlanoknak látszanak, mint végeredmény azonban az szűrő-

dött le, hogy a Duna-Tisza és a Duna-Száva csatornákat minél előbb meg kell valósítani.

A kereskedelemügyi ministerium e csatornák megtervezésével intensive foglalkozott, a terveket érdekes tanulmányokban ismertette, úgy, hogy e csatornák létesítésének kérdése már-már a megvalósítás stádiumába lépett.

Hivatalos helyről is elhangzott e csatornák megvalósításának elodázhatlan szüksége. A többször említett 1908. évi XLIX. t.-c. indoklásában a következők foglaltatnak: „Hogy azonban víziutaink az ország közgazdaságában arra a fontosságra emelkedjenek, melyet a jövőben betölteni vannak hivatva, arra nézve elengedhetlen feltétel, hogy azok a Duna-Tisza és a Duna-Száva közötti csatornákkal egészítessenek ki. E két csatorna nélkül meglévő víziutainkat kellőleg sem a belsem a külforgalom tekintetében nem használhatjuk ki, mert a Tisza völgyéből Budapest felé 600, a Duna völgyéből Fiume felé 400 km.-rel kell ma hosszabb utat hajóinknak megtenniök, mint ha a kérdéses csatornák kiépülnének.“

Nem ugyan mint e két csatorna megépítésének döntő fontosságú körülményeit, de mégis megemlítendőnek vélem, hogy a Duna-Tisza csatorna tervével kapcsolatos volt a Duna-Tisza között tetemes területnek öntözési kérdése is, viszont a Duna-Száva csatorna az út megrövidítése mellett megoldotta volna azokat a nehézségeket is, amelyek a Száva alsó szakaszán kis vízállás esetén a hajózás rendes lebonyolításának útjában állottak és amelyek — a szabályozás kérdésében a két állam közötti megegyezés hiányában — a Száva 604 km. hajózható szakaszának Szerbiával határos 177 km. hosszú alsó részén jelentkeztek míg a felső szakaszon, amelyen a szabályozási munkák idegen hatalom beleszólása nélkül voltak elvégezhetők, a hajózás sokkal kevésbé volt akadályozva. A csatorna (Vukovár-Samac) megépítésével a Száva alsó szakaszát a forgalom túlnyomó nagyrésze elkerülhette volna.

A Duna-Tisza csatorna megépítésének kérdése a már régóta tervezett budapesti kereskedelmi kikötő létesítését is előtérbe tolta, amelyet a budapesti szűk parti viszonyok felette szükségessé tettek. Illetékes részről oly újabb terv készült, amely egyelőre, mint a régebben tervezett nagyobb kikötőnek abba beleilleszthető első részlete, magában is belátható időre kielégítette volna az igényeket, a nélkül, hogy ennek létesítése el nem viselhető nagy költséget okozott volna.

Mint mindezekből kiviláglik a folyamhajózás fejlesztésére minden irányban intensív munka folyt, mindenütt a kérdés lelkes felkarolása volt tapasztalható.

Szó volt arról is, hogy a Vaskapunál egy párhuzamos zsilipes csatorna épüljön, hogy a Dunán lehetőleg Budapestig

3 méteres használható vízmélység biztosíttassék, továbbá hogy ezekkel kapcsolatban a Vaskapu feletti zuhatagos szakasznál oly vízi erőmű létesíttessék, amely az ország mechanikai energia szükségletének nagy részét ellátná.

E viszonyok és körülmények, a szakköröknek és a gazdasági közvéleménynek ily irányú orientálódása kedvezően befolyásolták a magyar folyamhajózás térfoglalását.

Ez észlelhető a legnagyobb magyar folyamhajózási vállalatnak, a Magyar kir. Folyam- és Tengerhajózási R.-T.-nak fejlődésénél, hajóparkjának szaporításánál, rendszeres személy- és teherjáratainak kiterjesztésénél, parti berendezéseinek gyarapításánál. Nevezett társaság 1913-ban összesen 143 állomást illetőleg megállóhelyet tartott fenn, amelyek számát 1914-ben és 1915-ben még 25 olyan új állomással kívánta gyarapítani, amelyek túlnyomó nagyrésze azóta elszakított országrészekben létesült volna. A tárgyalások az illetékes hatóságokkal, az új állomások helyének kijelölése, a szükséges területek bérlete, megvétele folyamatban voltak.

A dunai hajózási vállalatok közül csupán még az Első cs. kir. szab. Dunagőzhajózási Társaság tartott fenn ily nagy számú, sőt nagyobb számú állomást, illetőleg megállóhelyet nevezetesen: 200-at.

Minden előfeltétele meg volt annak, hogy a magyar folyamhajózási utak nagy koncepcióval megtervezett kifejtése, kiegészítése, amelyet a lelkes felvilágosító munka folytán immár a gazdasági közvélemény is érdeklődéssel kísért, támogatott, belátható időn belül és előre meghatározott program szerint megvalósul, minden előfeltétele meg volt annak is, hogy úgy a Dunán, mint a Tiszán, Dráván és Száván is új hajójáratok rendszeresítése mellett rövid idő alatt jelentékeny számú új magyar hajóállomás nyiljon meg, a midőn a világháború mindeme békés munkának hirtelen véget vetett.

A békegazdaság helyébe a háborús gazdaság lépett. A Dunának, mint közlekedési útnak tulajdonképeni nagy jelentősége akkor tűnt ki. Egyrészt a hátsó területek élelmiszerellátása, másrészt az úgynevezett utánpótlás, a harcvonalnak úgy élelmiszerrel, mint hadianyagokkal ellátása körül a dunai hajózás igen számottevő szolgálatokat tett, amelyek nemcsak a volt szövetségesek, hanem a volt ellenségek figyelmét is ráirányították a dunai útirányra.

Azok a nagy forgalmi eredmények, amelyeket a dunai hajózás a háborús években teljesített, azok a nagy árúmennységek, amelyek a Dunán szállítottak különös mértékben a németek érdeklődését keltették fel, akik a maguk részére úgy szólván felfedezték a Dunát, nagy terveket kovácsoltak a jövőre

és be akarták kapcsolni a Dunát, mint egy értékes tényezőt, a berlin-bagdadi összeköttetés nagy tervébe.

A háborús forgalom azonban nem tartozik fejtegetésem keretébe.

Ellenben szeretném a magyar folyamhajózásnak a háború szerencsétlen befejezése és az úgynevezett békeszerződések folytán beállott helyzetét lehető rövidséggel ismertetni.

Az összeomlás első megnyilvánulása e vonatkozásban a magyar hajóiparban beállott veszteség volt, amely veszteség a következő módon és okokból keletkezett:

1. A bolgár fegyverszüneti határozmányokat az ellenséges csapatok be nem tartották és úgy gőzösöket, mint uszályhajókat az Aldunán jogtalanul, erőszakkal visszatartottak (7 vontató, 43 uszályhajó)³;

2. a Középdunán Ujvidék-Vukovári szakaszon a harctérről megszökött katonákból alakult bandák (úgynevezett zöld kader) az ott veszteglő hajókon az árukat fosztogatni kezdték és e fosztogatás folytatásaképen az ott rekedt fölötté nagyszámú hajóparkot a jugoszlávok erőszakosan lefoglalták (5 személyszállító, 28 vontató, 260 uszályhajó³);

3. a csehmegszállás folytán a csehszlovákok bizonyos számú hajót birtokba vettek (4 vontató, 36 uszályhajó³);

4. bizonyos hajók a magyar hatóságok előtt ismeretlen helyre kerültek (1 személyszállító, 3 vontató, 7 uszályhajó³);

5. bizonyos számú hajót az 1918. évi november 13-án Belgrádban kötött katonai egyezmény alapján ki kellett szolgáltatni (4 személyszállító, 3 vontató, 17 uszályhajó³).

Ezek az egyelőre ideiglenes jellegű veszteségek a trianoni békeszerződés 284. §. alapján, az amerikai döntő bíró ítélete folytán olyképen alakultak, hogy végeredményben a magyar folyamhajózás vesztesége kitett:

4 személyhajót 1500 HP-vel
 39 vontatóhajót 13622 HP-vel
 252 uszályhajót 171956 tonna hordképességgel
 5 tankhajót 3688 tonna hordképességgel
 34 állóhajót (ponton).

Az *osztrák* folyamhajózás vesztesége:

9 személyhajó 4620 HP-vel
 45 vontatógőzös 21170 HP-vel
 562 uszályhajó 344938 tonna hordképességgel
 1 tankhajó 681 tonna hordképességgel
 46 állóhajó
 2 dereglye.

³ A zárjelben foglalt eme számok csupán a magyar hajóveszteségeket jelzik.

A német dunai hajózás vesztesége:

23 vontatóhajó 7950 HP-vel
 36 uszályhajó 27997 tonna hordképességgel
 29 tankhajó 23590 tonna hordképességgel
 1 dereglye.

Ez utóbbi hajók túlnyomó részét a háború alatt a német hadvezetőség a Rajnáról, Majnáról hozta a Dunára.

A dunai hajózási vállalatok hajóparkjában beállott emez eltolódás, valamint az időközbeni új beszerzések a háború első éveiben fennállott állapottal szemben a következő képet nyújtják:

1. Gőzösök.

Tulajdonos	1914/1915-ben*				1923.			
	személyszállító	vontató	HP. (hozzá- vetőleg)	Jegyzet	személyszállító	vontató	HP. (hozzá- vetőleg)	Jegyzet
Magyar kir. Fo- lyam- és Tenger- hajózási R.-T. ...	22	52	32.800		49†	30	25.842	†Ezek közül 30 átkelési hajó
Magyar Belhajó- zási R.-T. ...	1	13	4.900		—	4	1.710	
Budapesti Csavar- gőzös átkelési rt.	13	—	730		—	—	—	l. MFTR.
Ferencz csatorna... r.-t. ...	—	5	450		—	—	—	l. szerb ma- gánhajózási vállalatok
Magyar kir. ható- ságok ...	—	7	1.455		—	6	855	
Első Dunagőzhajó- zási Társaság ...	47	98	64.300		37	57	47.530	
Délnémet DGT. ...	—	11	6.200		—	3	1.420	
Osztrák hatóságok	—	5	1.140		—	5	1.270	
Bajor Lloyd ...	—	4	2.300		—	16	11.010	
Cseh-szlovák állam hajózási vállalat	—	—	—		2	9	6.725	
Román állami ha- józási vállalat ...	11	54	12.363		16	26	10.000	
Román magánhajó- sok ...	—	48	2.940		10	48	20.000	
Szerb állami hajó- zás (SHS.) ...	—	—	—		21	55	31.678	
Első kir. szerb ha- józási társaság ...	5	7	4.785		—	7	2.695	
Szerb magánhajó- zási vállalatok ...	—	2	550		—	21	5.059	

* Részben a „Schriften der in Budapest am 4. September des Jahres 1916 abgehaltenen Donaukonferenz“ (130 lap) nyomán.

2. Uszályhajók.

Tulajdonos	1914/15*			1923		
	Uszály- hajók száma	Hordké- pesség tonna	Jegyzet	Uszály- hajók száma	Hordké- pesség tonna	Jegyzet
Magyar kir. Folyam- és Tengerhajózási R.-T.	394	218000		203	114300	2 önjáró
Magyar Belhajózá- si R.-T.	98	56000		29	20400	
Magyar kir. hatósá- gok	117	20300		59	9300	
Első Dunagőzhajó- zási R.-T.	853	480000	1 önjáró	423	268600	
Délnémet DGT.	115	77800	5 »	27	19500	5 önjáró
Osztrák hatóságok	64	5450		64	5450	
Bajor Lloyd	43	28200	3 »	87	77400	3 önjáró
Cseh-szlovákállami hajózási v.	—	—		124	80900	4 önjáró
Román állami hajó- zási v.	133	36600		128	60000	
Román magánhajó- sok	254	116300		—	467000	hozzávetőleg
Szerb állami hajó- zási v.	—	—		521	329100	
Első kir. szerb hajó- zási társaság	67	31000		36	19100	
Szerb magánhajó- zási vállalatok ..	11	5000		144	61400	

* Részben a „Schriften der in Budapest am 4. September des Jahres 1916 abgehaltenen Donaukonferenz (130 lap) nyomán.

A háboru után keletkezett motoros önjáró uszályhajók felett rendelkező kisebb hajózási vállalatok figyelmen kívül hagyattak.

Ha ezek nyomán seregszemplét tartunk az egyes nemzeti lobogók alatt közlekedő dunai hajópark felett és csak a főbb eltolódásokat tekintjük, azt látjuk, hogy:

1. Magyar lobogó alatt közlekedik:

a háboru előtt: 36 személyhajó
83 vontató

összesen: 119 gőzös 41380 HP.
594 uszályhajó 294000 t. hordképességgel

jelenleg: 49 személyhajó (30 átkelési csavargőzös)
34 vontató

összesen: 83 gőzös 27552 HP.
291 uszályhajó 144000 t. hordképességgel.

Csökkenés a gőzösöknél $36 = 30\%$
a lóerőnél $13828 = 33.4\%$
az uszályhajóknál $303 = 51\%$
a hordképességnél $150000 \text{ t.} = 51\%$

2. *Osztrák lobogó* alatt közlekedik:

a háboru előtt: 47 személyhajó
114 vontató
összesen: 161 gőzös 71700 HP.
1032 uszályhajó 563250 t. hordképességgel
jelenleg: 37 személyhajó
65 vontató
összesen: 102 gőzös 50220 HP.
514 uszályhajó 292550 t. hordképességgel.

Csökkenés a gőzösöknél $59 = 36.6\%$
a lóerőnél $21480 = 30\%$
az uszályhajóknál $518 = 50\%$
a hordképességnél $270700 \text{ t.} = 48\%$

3. *Szerb lobogó* alatt közlekedik:

a háboru előtt: 5 személyhajó
9 vontató
összesen: 14 gőzös 5335 HP.
78 uszályhajó 36000 t. hordképességgel
jelenleg: 21 személyhajó
83 vontató
összesen: 104 gőzös 39432 HP.
701 uszályhajó 409600 t. hordképességgel.

Gyarapodás a gőzösöknél $90 = 642\%$
a lóerőnél $34097 = 640\%$
az uszályoknál $623 = 800\%$
a hordképességnél $373600 \text{ t.} = 1038\%$.

Erős gyarapodás észlelhető a tetemes háborús veszteség mellett is, a *német* lobogónál, mivel a Bajor Lloyd a háború előtt még csak keletkezőben volt s azóta fejlődött ki, továbbá a *cseh-szlovák* lobogónál, mely mint lobogó is, mint dunai hajózás is egészen új.

Hogy a dunai hajópark birtokában beállott ez a nagy eltolódás, még a fölötte kedvezőtlen kísérő körülményektől el is tekintve, a magyar folyamhajózásnak a helyzetét fölötte hátrányosan befolyásolja, nem szorul bizonyításra.

Attérve immár a békeszerződés egyéb határozmányainak a dunai hajózásra megnyilvánuló hatására mindenekelőtt megállapítható, hogy a Duna internacionális jellegét nem ez a

békeszerződés biztosította. A dunai hajózás szabadsága már régebbi nemzetközi egyezményeken alapul s a békeszerződés ezt a szabadságot nemhogy kiterjesztette, inkább korlátozta.

Már az 1815. évi bécsi kongresszus megállapodásai (108—116. cikkek) kimondták, hogy oly folyókon, amelyek államokat egymástól elválasztanak vagy átszelnek attól a helytől, ahol hajózhatókká válnak egész a torkolatig a hajózás teljesen szabad és kereskedelmi szempontból senkinek meg nem tiltható, feltéve, hogy a hajórendészetre vonatkozó szabályok betartatnak, amely szabályzatok egybehangzóan és az összes nemzetek kereskedelmére nézve a legkedvezőbb módon állapítandók meg.

Ezt az elvi jelentőségű deklaratiót kifejezetten a Dunára alkalmazta az Ausztria, Franciaország, Nagybritannia, Poroszország, Oroszország, Szardínia és Törökország által 1856 március 30-án kötött párisi szerződés, amelynek 15. cikke szerint a dunai hajózás szabadságára vonatkozó eme rendelkezést a szerződő hatalmak „az európai közjoghoz tartozónak nyilvánítják és azt szavatosságuk alá helyezik.” Ugyanez a szerződés (16., 17. és 18. cikkek) létesítette a Duna torkolatának hajózhatóvá tételére az úgynevezett „Európai Dunabizottság”-ot, továbbá a parti államok bizottságát, amely utóbbinak hatásköre — addig míg az eleinte csak 2 évre tervezett előbb említett bizottság működik — a Duna többi részére terjed ki.

A trianoni békeszerződés tehát ezek tekintetében semmi újat sem alkotott, csak a már meglévőket oly módosításokkal tartotta fenn, amelyeket a győző hatalmak egyoldalú érdeke kívánt meg. Egyébként pedig a békeszerződésnek a Dunára vonatkozó határozmányai is bőven tartalmazzanak oly kikötéseket, amelyek a mellett, hogy a győző hatalmaknak gazdasági megerősödésére a háborút követő első években bizonyos egyoldalú kedvezéseket biztosít, főleg hiúsági okokból és főleg pszichológiai hatás kedvéért a legyőzötteknek a minőségét juttatja kifejezésre. A 268—291. §§-okban gyakran fordul elő, más szerződésekben teljesen szokatlan egyoldalúsággal, hogy: „Magyarország kötelezi magát”, „Magyarország lemond arról”, „Magyarország nem tagadhatja meg” stb. stb. Ezeket az egyoldalú kedvezéseket azonban a 313. cikk szerint a győző hatalmak a szerződés életbeléptetésétől számított 3 év után viszonyosság nélkül nem igényelhetik, hacsak ezt a határidőt a Nemzetek Szövetségének Tanácsa meg nem hosszabbítja.

Most, hogy e határidő innen-onnan letelik, konstatálható, hogy ezekből a jórészt optikai hatásra szánt egyoldalú kedvezésekből a magyar folyamhajózásra tartósabb kár nem származott.

A békeszerződés által teremtetett helyzetből és a békeszerződés bizonyos egyéb határozmányjaiból azonban — az előbb említett egyoldalú megállapodásoktól teljesen el is tekintve —

felette nagy hátrányok származtak a magyar folyamhajózásra, amely hátrányok káros hatással vannak a dunai vízhálózat egész területének közgazdaságára, a Duna és hajózható mellékfolyói környéke lakosságának érdekeire is.

A magyar folyamhajózásra háramlott egyik hátrány, hogy az a terület, a vízhálózatnak az a része, amelyen a magyar folyami hajók szabadon közlekedhettek, amelyen személyeket és árukat szabadon szállíthattak igen számottevő módon megrövidült.

Ez a nagy eltolódás a következő összeállításból, az illető folyók *hajózható* részeit véve figyelembe, számszerűen kitűnik:

Folyószakasz	A háboru előtt			Jelenleg		
	nemzet- közi jellegű	magyar belvíz	idegen belvíz	nemzet- közi jellegű	magyar belvíz	idegen belvíz
	kilométer			kilométer		
1. Duna.						
Regensburg-Sulina --- --- ---	2382	—	—	2382	—	—
2. Tisza.						
Tokaj-Tiszatorok --- --- ---	—	533	—	533	—	—
3. Dráva.						
Barcs-Drávatorok --- --- ---	—	151	—	151	—	—
4. Száva.						
Sziszek-Szávatorok --- --- ---	604	—	—	—	—	604
5. Ferencz-csatorna.						
Bezdan-Óbecse --- --- ---	—	123	—	—	—	123
6. Ferencz József-csatorna						
Ujvidék-Kissztapár --- --- ---	—	70	—	—	—	70
7. Béga-csatorna.						
Temesvár-Bégatorok --- --- ---	—	115	—	—	—	115
8. Temes.						
Pancsova-Temestorok --- --- ---	—	3	—	—	—	3
Összesen --- --- ---	2986	995	—	3066	—	915

E szerint tehát a magyar hajók a háború előtt a dunai vízhálózat összes hajózható részén (2986+995) 3981 km. hosszúságban, vagy mint nemzetközi, vagy mint magyar belvizeken szabadon közlekedhettek, jelenleg ezt 3066 km. nemzetközi jellegű folyószakaszokon tehetik. A folyószakaszok jellegében pedig a következő változások állottak be:

604 km. (Száva) elveszítette nemzetközi jellegét és idegen belvizzé vált;

684 km. (Tisza és Dráva) elveszítette magyar belvív jelleget és nemzetközivé vált;

311 km. (a csatornák és a Temes) elveszítette magyar belvív jellegét és idegen belvívzé vált.

A magyar folyamhajózás részére tehát 915 km.-nyi szakaszon nincs most már biztosítva a közlekedés szabadsága és lehetősége, oly 915 km.-nyi szakaszokon, amelyeken eddig teljes szabadsággal közlekedhetett és amelyek a szállítás tárgya, az elszállítandó árumennyiségek szempontjából tekintélyes részükben a folyamhajózásnak legértékesebb szakaszai. Fölösleges talán említenem, hogy a gabonaszállítást tekintve — és ez volt a háború előtt a folyamhajózásunk legfőbb tényezője — a Ferencz-, Ferencz József- és Béga-csatornák, továbbá a Temes a legfontosabb szakaszok voltak. Ezeken bonyolítottatott le a legélénkebb gabonaforgalom, az ezek környékéről származó gabonarakományok alimentálták legerősebben a dunai hajózási forgalmat.

Ugyanez a helyzet a Szávából származó farakományok, szilvarakományok tekintetében, amelyek elvesztését szintén érzi a magyar folyamhajózás.

Tény ugyan, hogy a háború előtt is az említett nemzetközi szerződésekkel csupán azokon a folyókon volt a hajózás szabadsága biztosítva, amelyek államokat választottak el egymástól vagy több államot szeltek át s így a magyar belvízekén idegen nemzetbeli, román, szerb hajók közlekedése szintén nem volt nemzetközileg biztosítva, hanem kereskedelmi szerződések útján (1894. XIV. illetve 1911. II. t.-cikk) volt e kérdés rendezve, oly módon, hogy e vizeken idegen hajók akadály nélkül közlekedhettek, azonban román, szerb hajózási vállalatok ezeken a vizeken (mellékfolyókon, csatornákon) hajóikat nem jártatták, azokat érdekkörükbe be nem vonták, azokon a közlekedés szabadságának biztosítását nem nélkülözték. Hiszen a román hajók csak a Dunán Belgrádig s legfeljebb Budapestig jártak, a szerb kis hajóparkot pedig a dunai és szávai szerb partmenti hajózás annyira lekötötte, hogy azokat az alkalmi járatokat is, amelyekkel elvétve Bécset felkereste, már jóval a háború előtt majdnem teljesen beszüntette. Ezek részére tehát a szóbanforgó mellékvizeken a hajózás lehetősége a háború előtt valami különös értékkel nem bírt, ellenben a magyar folyamhajózás ezeken a vizeken otthon volt s otthon volt az osztrák folyamhajózás is és most idegen!

Ez a második nagy eltolódás!

Mint említettem a szerb hajózási vállalatot a dunai és szávai szerb partmenti hajózás úgyszólván teljesen lefoglalta.

Itt tehát az idegenek versenyétől szeretett volna szabadulni. Ehhez képest a monarchia és Szerbia közötti kereskedelmi szer-

ződésre vonatkozó a háború előtti legutóbbi tárgyalás alkalmával Szerbia azt az óhaját nyilvánította, hogy a cabotage-forgalomban, vagyis ugyanegy állam kikötőinek egymásközi forgalmában, tehát az egyes államok belforgalmában a hajózás az illető állam saját hajózásának biztosíttassék, illetőleg más nemzetiségű hajók a cabotage-forgalomban csupán az illető állam beleegyezésével közlekedhessenek. Noha a szerb cabotage-forgalom valami különösebb jelentőséggel nem bírt, magyar részről ezt az óhaját teljesíthetőnek nem tartották, mert ez a hajózás szabadságának nemzetközileg biztosított elvén rést ütött volna, ami nem látszott kívánatosnak.

Most azután a békeszerződés 277. cikke csakugyan oly értelemben korlátozta a dunai hajózás szabadságát, hogy a cabotage-forgalom csupán az illető állam külön felhatalmazása alapján bonyolítható le. E cikk szövegezése azonban félreértésekre szolgálhatott volna alkalmat. Szükséges volt tehát ezt az ügyet tisztázni, ami a Dunára vonatkozó Egyezmény (Duna akta) XXII. cikkével sikerült is volna, ha az ehhez tartozó „Zárójegyzőkönyv“ ezt az ügyet zavarosabbá nem tette volna mint a békeszerződés eredeti szövege.⁴

Jóllehet tehát most már nemcsak a volt szerb partról, hanem az összes partmenti államok belforgalmának lebonyolításáról van szó, ennek substratumæ sem olyan lényeges, hogy ez magában véve a magyar folyamhajózás érdekét különös mértékben sértené, annyival kevésbbé, mivel a tapasztalatok azt mutatják, hogy a nyugati államok e tekintetben nehézségeket, már a saját lakosságuknak a közlekedéshez fűződő érdekei szempontjából sem támasztanak. Ellenben az a körülmény, hogy ily határozmány fennállása bizonyos hatósági közegek részére alkalmas ürügyet szolgáltat a hajózás rendes lebonyolításának megnehezítésére, kitűnő alkalmul szolgál arra, hogy bizonyos hajó-

⁴ *Békeszerződés 277. cikke:* „A magyar hajók a személy- és áruforgalmat *rendes járatokkal* valamelyik Szövetséges és Társult Hatalom kikötői között csak ennek különös felhatalmazása alapján bonyolíthatják le.“

Egyezmény a Dunára vonatkozó végleges szabályzat tárgyában. XXII. cikk. „A különböző parti államok kikötői, valamint ugyanazon állam kikötői között az áruk és az utasok szállítása a Duna nemzetközinek nyilvánított hálózatán, a teljes egyenlőség alapján, minden lobogó részére szabad és nyitva áll.“

Mindazonáltal egy és ugyanazon állam között utasok, valamint belföldi vagy honosított áruk szállításának *rendes helyi szolgálata* valamely idegen lobogó által csak a belföldi szabályoknak megfelelően és az érdekelt parti állam hatóságainak hozzájárulásával eszközölhető.“

Zárójegyzőkönyv: A XXII. cikkhez „a) A XXII. cikk 2. bekezdésében jelzett forgalom alatt idegen lobogó által egy és ugyanazon állam kikötői között utasok és áruk szállítására szervezett minden nyilvános szolgálatot kell érteni, amennyiben ez az üzem rendszerességénél, folytonosságánál és terjedelménél fogva annak az államnak nemzeti érdekeire, amelyben folytatják, ugyanolyan mértékben, mint a szó szoros értelmében vett rendszeres járatok kedvezőtlen befolyást gyakorolhat.“

zási vállalatnak minden módon kellemetlenkedni lehessen, kitünő ürügy különböző vexatiókra, a hajózás szabadságának elvén ez által ütött rés fölötté kellemetlen következményekre vezethet, amint hogy ily kellemetlenkedések már jelentkeztek is.

Magának a határozmánynak nem szabatos megszövegezése rosszindulatu hatósági közegeknek tág teret nyit a félremagyarázásra. Ennek illusztrálására legyen szabad felemlítenem, hogy a román hatóság cabotage-forgalomnak deklarálja azt is, ha a magyar hajózás saját állomási leltári tárgyait (pénzszekrényt, takaróponyvákat, szenet stb.) egyik román helyről, másik román helyre saját hajójával kívánja szállíttatni vagy ha a Bécsből vagy Budapestről Galacba közvetlen fuvarlevéllel felvett küldeményt Giurgiuban partra rakja és onnan másik hajójával kívánja továbbítani, vagy ha valamely magyar gőzös valamely idegen uszályhajót egyik román kikötőből másik román kikötőbe vontat. A magyar hajózás Romániában jóindulatu elbánásra a háború előtt sem számíthatott, a háború előtt is számos oly nehézséggel kellett megküzdenie, amely nehézségek más parti államokban nem merültek fel. A román part mentén a háború előtt sem köthetett be állomási kikötő hajót, úgynevezett pontont. Ezek a nehézségek azonban most még meggyarapodtak és sanktionáltattak.

A magyar hajózás részére nincs biztosítva a jugoszláv belvizeken, továbbá az egyes államok belforgalmában a hajózás és egyenlőre ki is van zárva úgy a jugoszláv belvizekből, mint a jugoszláv és román cabotage-forgalomból. Pedig ez nem állhat az ottani lakosság közgazdasági érdekében sem. Ez lehet az ott honos hajózási vállalatoknak egyoldalú érdeke, amelynek szolgálatába tudták állítani a túlhajtott nemzeti érületet, de nem állhat egyik partmenti állam lakosságának általános érdekében sem.

Hiszen azelőtt a magyar illetőleg az osztrák hajózás, amelyek a Duna egész hajózható hosszában és a Duna hajózható mellékfolyóin rendszeres személy- és teherjáratokat és nagyszámú állomásokat tartottak fenn, sohasem zárkóztak el az elől, hogy ha a forgalom igényei bármely idegen politikai területen valamely berendezés létesítését tették szükségessé vagy kívánatossá, azt lehetőleg megvalósítsák. E hajózási vállalatoknak hajózási illetve parti berendezései voltak nemcsak Magyarországon illetőleg Ausztriában, hanem a dunamenti összes államokban, Bajorországban éppúgy mint Boszniában, Szerbiában, Bulgáriában és Romániában és a nemzetközi jellegű személy- és áruforgalom mellett természetesen ellátták az egyes dunamenti államok belforgalmát is. És pedig minden méltányos kívánságot kielégítő módon láttak el!

A Magyar kir. Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság és az Első Dunagőzhajózási Társaság pontosan közlekedő

tiszta és kényelmes személyhajói és megbízható teherjáratai egy-egy darab Európát vittek volt a Balkánra.

Ezeknek a hajóknak a teljes elmaradása, vagy mint az utolsó két esztendőben a bulgár-román Dunaszakaszon, csak az egyik, bulgár partmentén közlekedése nem állhat annak a lakosságnak az érdekében, amelyet e járatoktól megfosztottak. Mert hiszen hajókhoz hozzá lehet, sőt könnyen hozzá lehetett jutni, de ez még magában nem — Európa.

Ezzel azonban azok a nehézségek, amelyek a dunai hajózás síma lebonyolításának útjában állanak és amely nehézségek a hajózási üzemi költségeket fölötte megdrágítják, még koránt sincs kimerítve.

A keletkezett új határpontok⁵ átlépésénél a különböző hatósági kezelés, hajófeltartóztatás, órákig, sőt egyik-másik határpontnál gyakran napokig tartó veszteglés, a számos vagy inkább számtalan formalitás és illetékfizetés áldásai zúdulnak a folyamhajózásra

Nem szándékozom ezeket az illetékeket egyenkint felsorolni, csak megjegyzem, hogy azok a címek, amelyek neve alatt különféle hatósági illetékek a Dunán közlekedő hajók után beszédetnek jóval meghaladják a 100-at. Ezek nyilvántartása egész tanulmányt igényel és ezek közül az illetékek közül számos illeték úgy van megszabva vagy olyan természetű, hogy megfelelő ellenszolgáltatás nélkül egyszerűen az illető állam bevételeinek fokozására szolgál, tehát — a békeszerződés ellenére — a hajózásra adóként nehezedik.

De nem hallgathatom el azt sem, hogy a megszorodott országhatárok átlépésénél, egyik-másik határnál a hajók kiléptetése, beléptetése nem ugyanegy helyen, hanem két különböző helyen történik. A különböző formalításokat (nyomtatványok kitöltése, a kellő bélyegekkel ellátása, illetékek fizetése, a vám-eljárás elvégzése stb. stb.) két különböző helyen kell megismételni. Így például a magyar-jugoszláv határt átlépő hajót magyar részről kiléptetik Mohácson, szerb részről beléptetik Batinán. A különböző kiadásokon kívül ez az eljárás teljesen szükségtelen s fölötte költséges hajóvesztegléseket idéz elő.

A dunai hajózás elé tornyosuló nehézségek tekintetében végül fel kell még említenem azt a tarthatatlan helyzetet, amely Romániában és Jugoszláviában a hajóállomások létesítése illetve fentartása, a személy- és áruforgalom rendes lebonyolítása elé gördít akadályokat.

Romániában a partok használata, hajóállomások létesítése tekintetében, mint már említettem, már a háború előtt is különleges helyzet állott fenn, Románia a Duna partjait, mindenütt

⁵ Ilyen új határpontok a régieken (Engelhartszell, Orsova) felül: Pozsony, Gönyü, Szob, Mohács, Batina-Bezdán és Gradiste, illetve Tekia.

ott, ahol arra a legcsekélyebb forgalom szempontjából is szükség volt, kiépítette de egyúttal kimondta, hogy a rakpartok felett kizárólag az állam rendelkezik. Ez magában véve a hajózásra inkább előnyt jelentene mint hátrányt. Ellenben ezek után az egyes hajózási vállalatoknak nem engedte meg hajóállomások létesítésére saját állóhajó bekötését, hanem a hajók az e végett rendelkezésre állított állami pontonokon kötöttek ki.

Ezt az elvi álláspontot tartja fenn Románia ez idő szerint is, amennyiben most sem engedi meg az idegen pontonok bekötését, ellenben saját pontonok rendelkezésére bocsájtásával a kérdést vagy nem tudja vagy nem akarja megoldani és a MFTR.-nak csak felette nagy anyagi áldozattal sikerült a kérdést egy helyen rendezni, csak felette nagy anyagi áldozattal érthette el azt, hogy hajói legalább Giurgiunál kiköthessenek, amely hely a román forgalom szempontjából egyelőre a legfontosabb.

Más helyeken állomást létesíteni az említett okból egyelőre nem lehet, jóllehet a román nemzetiségű hajózási vállalatok állomásokat a román partok mentén ezidőszerint bárhol fenn tarthatnak és fenn is tartanak.

Jugoszláviában ennél még rosszabb a helyzet. Jóllehet Szerbia rakpartokat sehol ki nem épített, most ugyanarra az álláspontra helyezkedik mint Románia és nem engedi meg, hogy az idegen hajózási vállalatok saját pontonjaikat bárhol is jugoszláv parton bekössék illetve saját állomásokat létesítsenek. Állami pontonokat sem bocsájtanak rendelkezésre s így a hajózási forgalom úgyszólván teljesen meg van bénítva. Az idegen hajózási vállalatoknak el kell arra készülniük, hogy ha a nemzetközileg szabad Dunának valamely jugoszláv kikötőjébe pl. Ujvidékre szállítás végett árut felvesznek, a gőzösük az egész vontatmányával 2—3 napig vesztegel, amíg az odarendelt 100—120 mm. árut a partra rakhatja.

A békeszerződés 276. §-a valamint a Duna-Akta X. és XX. cikkei ugyan határozottan előírják e tekintetben úgy a parti államok kötelezettségét, mint a Nemzetközi Dunabizottság ez irányú ellenőrző feladatait, ez elvi határozmányok azonban csak papíron vannak meg, a gyakorlatban ezek sem Romániát, sem Jugoszláviát egyáltalában nem feszélyezik. A Nemzetközi Dunabizottság pedig — a tisztikarának minden jóindulata és tisztes törekvése ellenére — nyilvánvalóan sem nem tud, sem nem bír e bajokon segíteni!

Ily mostoha körülmények és teljesen tarthatatlan viszonyok között, amelyekhez még a nemzetközi forgalmakat általában bénító egyéb hátrányos hatósági intézkedések, formalitások (behozatali, kiviteli, átviteli engedélyek stb.) járulnak és amelyeket még a valutáris viszonyok folytonos ingadozásai is tetéznék, a magyar folyamhajózás csak roppant erőfeszítések-

kel, energiapazarlással és rákényszerített nagy költségekkel tudja annyira-mennyire azt a színvonalat megközelíteni, amelyen a háború kitörése előtt állott, amikor a békés viszonyok a folytonos továbbfejlődést biztosítani látszottak.

A dunai folyamhajózás helyzete szinte természetesen ugyanolyan sivár, mint amilyen viszonyokat a békeszerződések az európai gazdaság egész területén teremtettek.

Ez a helyzet a forgalmi eredmények nagy eltolódásán is visszatükröződik.

A dunai forgalom egyrészt tetemesen megcsappant, másrészt természetében és irányában lényegesen megváltozott. A magyar folyamhajózás forgalmi anyagát régebben majdnem kizárólag és az utóbbi időkben is főleg a mezőgazdasági termékek tették. A Dunamedencének egy-egy jó vagy rossz gabona-termése elhatározó befolyással volt a folyamhajózás bevételi eredményeire. Ez részben az említett, részben oly okokból, a földnek kevésbé jó megműveléséből stb., amelyek taglalása túllépné e tanulmány szerény kereteit, megszűnt. Csak annyit állapítok meg, hogy Romániának és Jugoszláviának a gabona exportja sokkal kisebb, mint volt a háború előtt. A gabonaforgalom nagyon lényegesen megcsappant és többé — egyelőre legalább — nem elhatározó tényezője a dunai hajózásnak. A már említett okokból az azelőtt számottevő szávai farakományok sem alimentálják — egyelőre legalább — a magyar folyamhajózást. E tömegárúk helyett, bár megközelítőleg sem oly mennyiségekben, hogy azokat pótolná, új forgalmi anyagként a német kikötőkből só- és szénrakományok jelentkeznek.

A hajóforgalom anyagának csökkenését szemléltető módon a nevezetesebb dunai kikötők békebeli és háború utáni forgalmának szembeállítását tűnteti fel.

Itt az látjuk, hogy a német kikötőknek, *Regensburgnak és Passaunak* a hajóforgalma nem csökkent, sőt az 1922. évi forgalom még valamennyire meg is haladta az 1912. évi vagy 1913. évi forgalmat.

Regensburg és Passau hajóforgalma:

1912-ben	383.026	tonna
1913-ban	303.275	„
1921-ben	270.812	„
1922-ben	445.231	„

Mellesleg megjegyzem, hogy e kikötők forgalmát a vízállás kedvező vagy kedvezőtlen volta nagy mértékben befolyásolja.

Ha azonban e kikötők forgalmi anyagát tekintjük, azt látjuk, hogy 1922-ben a gabona nem tett ki ugyan kisebb mennyiséget, mint a kedvezőtlen vízállású 1913-ik esztendőben, azonban több mint 50%-a, 29600 tonna nem a régi termelőhelyekről

szállíttatott a német kikötőkbe, hanem megfordítva a német kikötőkből szállíttatott lefelé, tehát Európán kívüli származású volt. A forgalom zömét pedig szén és főleg só tette ki.

Regensburgból és Passauból szállíttatott:

szén	1912-ben	3814 tonna
	1913-ban	3582 tonna
	1922-ben	28100 tonna
só	1912-ben	61 tonna
	1913-ban	55 tonna
	1922-ben	107544 tonna

Amíg tehát azelőtt gyakran kellett hajókat üresen leküldeni az alsó dunai szakaszokra gabonarakományokért, most viszont nem egyszer a Felsődunára kellett üresen felküldeni szén illetőleg só rakományok befogadására.

Wien forgalma 1912-ben illetőleg 1913-ban kereken 1.5 millió tonnát tett. 1921-ben pedig kereken 685.000 tonnát.

A csökkenés tehát mintegy 54%, aminek részben az az oka, hogy Csehszlovákia Pozsonynak, mint egyetlen dunai kikötőjének forgalmát mesterséges eszközökkel növelni törekszik és egyrészt nagy költséggel a pozsonyi átrakó, tároló berendezéseket kiépítette, másrészt a vasuti vonalakon szállítási kedvezményeket engedélyez a pozsonyi átrakási forgalom élénkítésére. Ez a forgalom 1921-ben már megközelítette a német kikötők forgalmát, kereken 322.000 tonnát tett ki, míg a háború előtt alig volt említésre méltó. Ezt a forgalmat tehát túlnyomó részében Bécsből vonták el.

A Vaskapu-csatorna forgalma.

Hajózási vállalat	1912		1913		1921		1922	
	Lefelé	Felfelé	Lefelé	Felfelé	Lefelé	Felfelé	Lefelé	Felfelé
	e z e r t o n n a							
D. D. S. G. ---	171·—	180·8	129·2	184·6	36·—	67·5	13·8	71·—
M. F. T. R. ---	60·—	110·8	52·6	93·9	22·5	24·8	12·4	48·1
Délnémet ---	2·1	34·8	2·8	29·7	0·7	2 —	0·3	8·1
Bajor Lloyd ---	—	—	—	—	7·4	15·1	7·5	38·8
Román ---	26·2	92·9	17·5	78·2	24·7	14·3	11·8	23·3
Szerb (S. H. S.) ---	10·2	24·5	7·5	31·8	12·7	86·9	5·3	140·6
Cseh-szlovák ---	—	—	—	—	9·9	18·2	4·2	10·—
Egyéb hajózás ---	6·6	27·6	4·2	43·—	10·3	24·7	11·8	51·4
Összesen: ---	276·1	471·4	213·8	461·2	124·2	253·5	67·1	391·3
Végösszeg: ---	747·5		675·—		377·7		458·4	

Ez a forgalom is tehát mintegy 50%-al csökkent s ha az egyes vállalatok által szállított mennyiségeket vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy az új Bajor Lloyd és a legújabban ke-

letkezett Cseh-szlovák hajózás mellett főleg az aránytalanul megnövekedett jugoszláv (S. H. S.) hajózás hódított el forgalmat a régi hajózási vállalatoktól. Viszont ha a forgalom irányát tekintjük, megállapítható, hogy ez a legutóbb említett hajózási vállalatot illetőleg csak a felfelé irányuló tömegáru forgalomnál következett be, míg a lefelé irányuló darabáru forgalomban, amely fargalom pontos és megbízható kiszolgálást igényel, a régi, jól szervezett hajós-társaságok megtartották a lecsökkent forgalom megfelelő részét.

A legnagyobb csökkenést a budapesti hajóforgalom tünteti fel, amennyiben ez a békebeli forgalomnak megközelítőleg a 20%-ára zsugorodott össze.

Budapest hajóforgalma kitett ugyanis:

1912-ben	2.589.456 tonnát
1913-ban	2.430.862 tonnát
1921-ben	503.249 tonnát
1922-ben	540.156 tonnát

tehát 20%-ára csökkent!

Ha a budapesti hajóforgalom anyagának részleteit tekintjük még sivárabb eredményre jutunk.

A hajózási gabonaforgalom lecsökkent a békebeli forgalomnak 5—6%-ára!

1912-ben kitett	802.838 tonnát
1913-ban kitett	747.237 tonnát
1921-ben kitett	40.131 tonnát
1922-ben kitett	46.718 tonnát

Amíg a békében a budapesti összes hajóforgalomnak mintegy $\frac{1}{3}$ -ad részét tette a gabona forgalom, addig az 1921—22-ben nem tette ki a tizedrészét sem. Bécsben 1912—1913-ban a gabonaforgalom az összes hajóforgalomnak mintegy 20%-át tette és 1921—1922-ben kereken 40%-át teszi. És amíg 1912—1913-ban a budapesti és bécsi összes gabonaforgalomból — e két átrakási hely jött a monarchiában főleg tekintetbe — Budapestre 70—73% esett, addig 1921—1922-ben ez a rész 15%-ot tett ki.

A bécsi gabonaforgalom a békebelinek még mindig mintegy 94%-ára rúg.

Ezekből világosan kitűnik, hogy Budapestről eltolódott a gabonaforgalom Bécsbe, amely forgalom jóllehet nagyobb mértékben csökkent, mint a hajózási forgalom általában, de még mindig számottevő részét teszi a forgalomnak, ha nem is gyakorol arra most már oly elhatározó befolyást, mint azelőtt.

De nemcsak ezekből a számokból tűnik ki az, hogy Budapest elveszítette Bécs előnyére a gabonakereskedelemben elfoglalt sok évtizedes posztóját. Ezt más tünetek is igazolják

Nevezetesen a háború előtt a gabonaszállítási díjtételek alapja a budapesti díjtétel volt és pedig nemcsak a dunai, hanem a drávai (Barcs) és a szávai (Sziszek) hajó rendeltetési helyek tekintetében is. Akár Bécsbe, akár Linzbe, akár Passauba vagy Regensburgba, akár Barcsra, akár Sziszekre akarta szállítani valaki a gabonáját, a budapesti díjtételt nem hagyhatta figyelmen kívül. Most ugyan egyelőre csupán a dunai kikötőkkel lehet, mint hajó rendeltetési helyekkel számolni, de már ezekre sem a budapesti, hanem a bécsi díjtétel a mértékadó.

Akkor, amikor állandóan az a törekvésünk, hogy a dunai forgalom gócpontja Budapest legyen, aminthogy a háború előtt a legnagyobb forgalmi dunai kikötő Budapest is volt, akkor ez a tünet és az a körülmény, hogy ez által a budapesti hajóforgalom a bécsi alá süllyedt, amelynek a békében majdnem kétszerese volt, felette szomorú és sivár eredmény. Ezt azonban nem külpolitikai okok idézték elő!

A budapesti lecsökkent hajóforgalmat lényegesen alimentálta a Németországból szállított só, amely 1921-ben 25228 tonnát és 1922-ben 48095 tonnát tett ki. A békében erre természetesen nem volt szükség.

A dunai forgalom újabbi megcsappanásához a Ruhr-vidék megszállása is nagyban hozzájárult, amelynek folytán, akkor amidőn már a forgalomnak annyira-mennyire rendszeressé válása volt remélhető, a Németországból Ausztriába, Magyarországra és a Balkánállamokba irányuló export-forgalom a minimumra szállt le és ennek következményeképpen a Németországba irányuló import, a gabonaneműek és farakományok forgalma is nagyon megcsökkent.

Ehhez járult még az a körülmény, hogy a német vasuti díjtételek mérhetlen megdrágítása elterelte a forgalmat úgy a német tengeri, mint a német folyami kikötőktől más útirányokra, amelyeknél a német vasutak egészben vagy legalább részben elkerülhetők.

Mint mindezekből kitűnik, a magyar folyamhajózás helyzete épen nem mondható rózsásnak. Az egyes államoknak gazdasági elzárkozó politikája, a nemzetközi forgalomnak behozatali, kiviteli engedélyekhez kötöttsége, a kereskedelmi szerződések hiánya, a valutaris viszonyokban jelentkező ingadozások az árucserét általánosságban felette megnehezítik. Ezeken kívül azonban a magyar folyamhajózásra a békeszerződés bizonyos hátrányos határozmányai is ránehezednek.

Mindezek ellenére nincs okunk kétségbeesni. A háborút követő dermedtségi állapot már helyet adott az intenzív, erős munkának s jóllehet a magyar folyamhajózásnak sokkal nagyobb versennyel kell megküzdenie, mint a háború előtt, — mert hiszen a háború előtt (a kis hajózási vállalatokon, az úgynevezett „magánhajósok“-on kívül) a Dunán 6 hajózási társa-

ság versenyzett egymással, most 16e van és ezek közül egyik másik a régiék húsából hasított ki, abból keletkezett vagy abból lett naggyá, — még sem kell a jövőbe vetett bizalmunkat elveszíteni.

Ha mérlegeljük azokat az eredményeket, amelyeket a magyar folyamhajózás a legutóbi évek feltornynosult nehézségeinek leküzdésével elért, ha figyelembe vesszük azt a konstruktív munkát, amely a magyar folyamhajózásnál észlelhető, ha látjuk, hogy a fejlődésben egy-egy lépés történik előre s ha még az korántsem oly mérvű, mint amilyenre a háború előtt volt kilátás, de a stagnálás mégis megszűnt, bizalommal kell tekintenünk a jövőbe.

Bizalommal kell tekintenünk a jövőbe azért is, mert azok a forgalmi eltolódások, amelyekre rámutatni bátor voltam, csak átmeneti jellegűek lehetnek, mint ahogy csak átmeneti jellegűek lehetnek a békeszerződés bizonyos bizvást botornak mondható határozmányai is, amelyeket a győzelmi mámor diktált, amely mámor a jelek szerint, legalább helyenkint, már epárogóban van.

Ezeknek az abnormalitásoknak előbb-utóbb meg kell szűnni és helyet kell adni azoknak a rendes forgalmi viszonyoknak, amelyeket az egész Duna-medence lakosságának közgazdasági érdeke mindenütt megkövetel.

Ezt a követelést rövid ideig jelszavak hangoztatásával el lehet altatni, ideig-óráig figyelmen kívül lehet hagyni, de a felocsudás előbb-utóbb bekövetkezik és a követelés elől hosszú ideig elzárkózni nem lesz lehetséges!

Bízunk tehát a jövőben!

Trebitsch Miksa.

⁶ Bajor Lloyd, Első Dunagőzhajózási Társaság, Délnémet Dunagőzhajózási Társaság, Cseh-szlovák hajózási vállalat, Magyar kir. Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság, Magyar Belhajózási R. T., az S. H. S. hajózási vállalat, Román állami hajózási vállalat (NFR.), Román Duna-hajózási R. T. (S. R. D.), Román „Dunarca“ R. T., Angol-román dunai hajózási r. t., a francia vezetés alatt alakulóban lévő „Société de Navigation sur le Danube“, „Dunav“ bulgár kir. dunahajózási r. t. és két kisebb motorhajózási vállalat: a Rajna-Duna-Express hajózási r. t. és a „Continental“ folyamhajózási társaság.

A hatósági munkaközvetítés előretörése külföldön.*

A békeszerződés által teremtett és a népszövetség oltalma alá helyezett nemzetközi munkaügyi szervnek, a nemzetközi munkaügyi konferenciának, 1919. évi november havában Washingtonban tartott ülése a munkanélküliség tárgyában határozattá emelt „Egyezmény-tervezet“-ben egyebek közt azt is kimondja, hogy a népszövetséghez tartozó mindenik állam köteles a munkaadók és munkások közreműködésével eljáró (paritásos) hatósági (nyilvános) munkaközvetítőket felállítani, ezeket egy központi hatóság felügyelete alá helyezni és működésüket a többi ingyenes, akár nyilvános, akár magán munkaközvetítővel kapcsolatba hozni.

Ugyane konferencia a munkanélküliség tárgyában határozattá emelt „Ajánlás“-ban javasolja, hogy új iparszerű (fizetési) munkaközvetítők (Zubringerei) felállítása megtiltassék, a már létező ily munkaközvetítők engedélyhez köttessenek és mielőbb megszüntetessenek. Javasolja továbbá, hogy más államban való foglalkozás céljából se lehessen munkásokat toborozni az illető államok és ez államoknak munkaadó és munkásszervezeteivel létesített előzetes megállapodás nélkül.

A konferencia határozatainak előszelét, illetőleg erős nyomait lehet látni a tudomásunkra jutott újabb külföldi törvényekben és törvényjavaslatokban.

1. Így *Olaszországban* az 1919. okt. 19-én kelt 2214. számú olasz törvény a munkaközvetítés új rendjéről és a munkanélküliség esetére való kötelező biztosításról e két igazgatási ágnak vezetésére és tervszerű egybefoglalására egy nemzeti hivatalt (Ufficio Nazionale) állít fel s úgy e hivatal, mint a munkaközvetítést és munkanélküliségi biztosítást intéző vidéki (vármegyei és községi) hivatalok mellé paritásos bizottságokat helyez.

A vidéki hivatalokról a központi hivatal vezet jegyzéket. A központi hivatal költségeit az állam, a vidékiekét a vármegyék, városok, községek viselik, de az utóbbiakat teljesítőképessé-

* A „Magyar Közgazdasági Társaság“ 1923. évi május hó 3-i ülésén tartott felolvasás.

ségük és jelentőségük arányában a ministerium segélyben részesítheti.

Az iparszerű munkaközvetítést a törvény egyáltalán eltiltja, minden kártalanítást mellőzve, és 10-től 100 liráig terjedő pénzbüntetéssel, ismétlődés esetén 30 napig terjedő elzárással sújtja azt a munkaadót, ki ily közvetítő útján szerez munkást. Ugyanez a büntetés éri a közvetítőt is; ha pedig ily közvetítést valamely ügynökség teljesít, annak üzlete ideiglenesen vagy véglegesen betiltható.

Azok a munkaadók, akik a szükséges munkaerőt nem közvetlenül vagy saját alkalmazottuk útján akarják felfogadni, kötelesek munkásért az illetékes hatósági munkaközvetítőhöz fordulni, bejelentve ott a szükséges munkások számát, foglalkozását, a munka és bérfeltételeket. Tehát kimondja az általános bejelentési kényszert a munkaadókra.

Ezenkívül a munkaadók 14 naponként az ezen időközben alkalmazott munkások nevét és foglalkozását az illetékes hatósági munkaközvetítőnek szintén bejelenteni tartoznak, tekintet nélkül arra, hogy azokat a hatósági munkaközvetítő közreműködésével szerezték-e be, vagy sem. Ezzel lehetővé van téve, hogy a hatósági munkaközvetítők nemcsak az üres munkahelyekről, de a tényleg foglalkoztatottak létszámáról is rövid időközökben a közgazdaságot nagyon is érdeklő statisztikai adatokat tehetnek közzé.

A külföldre való munkaközvetítést a törvény a kivándorlási főbiztosság felügyelete alá helyezi, mely a munkások idevágó kérvényeit megvizsgálja s a jóváhagyott kérvények elintézésére utasítást ad.

A munkaközvetítés és munkanélküliségi biztosítás nemzeti hivatala, valamint a kivándorlási főbiztosság a munkapiacra vonatkozó adataikat a munkaerők megfelelő elhelyezése érdekében szabályszerű időközökben egymásnak kölcsönösen megküldik.

A hatósági munkaközvetítők és a központi hivatal hatásköre az összes bérmunkásokra és magánalkalmazottakra is kiterjed. Az u. n. kézimunkások (Handarbeiter) „manod'opera” közvetítésével azonban az ipari kereskedelmi és munkaügyi minister előzetes engedélyével felállított hivatalok foglalkoznak.

2. *Németországban* — az 1922. évi július hó 22-én kelt német birodalmi törvény a munkaközvetítésről (Arbeitsnachweis-Gesetz) a már fennállott birodalmi munkaközvetítő hivatalnak, „Reichsamt für Arbeitsvermittlung“-nak* törvényes alapot ad s hatáskörét a munkaközvetítés központi irányítása

* Legújabbban e hivatal „Reichsarbeitsverwaltungsamt“-tá szerveztették át, mely a munkásbiztosítás kivételével az összes munkaügyeket intézi. A „Reichsamt für Arbeitsvermittlung“ ennek egyik osztálya lett.

mellett a munkanélküliség leküzdését célzó törvényes intézkedések végrehajtásánál való közreműködésre, a *pályaválasztás* és tanoncközvetítés irányítására és felügyeletére, úgyszintén a külföldi munkások közvetítésének szabályozására és felügyeletére is kiterjeszti. A birodalmi munkaügyi minister e hivatal és általában a hatósági munkaközvetítő hivatalok hatáskörébe más feladatokat is utalhat, amelyek a munkapiac szabályozásával kapcsolatosak.

Igy: a közreműködést a *munkaalkalmak* teremtésében, a vándorlók és korlátolt kereső képességűek támogatásában. Feladatainak teljesítése érdekében jogosítva van az országos hivatalok és helyiszervek részére ügyviteli szabályokat kiadni, a munkapiac helyzete- a munkafeltételek- a *munkáskizárások*- és *sztrájkok* felőli adatok beszolgáltatását kívánni, továbbá a „Reichsarbeitsblatt“-ban jelentéseket közzétenni a munkapiacról, a munkanélküliségről, a munkaközvetítésnek és a munkaalkalom teremtésének érdekében tett intézkedések eredményeiről, a munkaviszályokról, a *kollektív szerződések* ügyének, a munkaadó és munkásszervezeteknek fejlődéséről. A törvény előírja, hogy a „Reichsamts“ tisztviselői közt a munkaközvetítési szakban szakértő *nőknek* is kell lennie.

A „Reichsamts“ alá tartoznak az országos hivatalok „Landesamts“, ezek alá a helyi szervek az „Öffentliche Arbeitsnachweise“, valamennyi szerv mellett paritásos ellenőrző választmányokkal, melyeknek tanácsadó, ellenőrző, véleményező, — némely ügyekben döntő — hatáskörük van.

Kimondja a törvény 48. §-a, hogy annak hatályba léptétől (1922. okt. 1-től) kezdve *iparszerű munkaközvetítésre engedély többé nem adható s a meglévő engedélyek meg nem hosszabbíthatók és át nem ruházhatók.*

Ugyan e §. szerint 1931. január hó 1-től kezdve az *iparszerű munkaközvetítés gyakorlása egyáltalán tilos*, tehát a régi engedélyek is hatályukat veszítik; de az üzemtulajdonosoknak, akik ezt az ipart engedély alapján legalább 1910. évi június hó 2. óta* üzik, méltányos kártérítés adandó, amelynek magasságát külön törvény fogja megállapítani.

A birodalmi munkaügyi minister e szabályok alól kivételeket engedélyezhet; de *viszont egyes foglalkozási ágakra az iparszerű munkaközvetítést 1930. december hó 31-ike előtt is megtilthatja.* A törvény 60. §-a pedig a munkaügyi és belügyministert feljogosítja, hogy hazai munkásoknak külföldre közvetítésétől, toborzásától az iparszerű közvetítőket egyáltalán eltilthassa.

A jelenleg fenálló iparszerű munkaközvetítők 1931. január

* Az iparszerű munkaközvetítőkre vonatkozó új német törvény életbelépésének napja.

1-je előtt is az üzem helyére illetékes *hatósági munkaközvetítők felügyelete alá helyeztetnek.*

A törvény iparszerű munkaközvetítésnek minősíti a munkahelyekről szóló jegyzékeknek (Stellenlisten) iparszerű kiadását, ideértve időszaki nyomtatványokról vett kivonatokat vagy különlenyomatokat is; — de ide nem értve az ujsághirdetéseket.

Ugyancsak iparszerű munkaközvetítésnek minősíti az u. n. munkásvállalkozók (ügynökök, bandagazdák, gödörgazdák stb.) tevékenységét is, vagyis tehát azt a tevékenységet, amely harmadik személyeknek mások munkaerejét időszaki munkára bocsátja rendelkezésre anélkül, hogy ő adná a munka szerszámokat és ő viselné a munkások után a szociális biztosításból a munkaadóra eső terheket.

A törvény 49. §-a jogi alapot ad az *általános bejelentési kényszer* behozatalának a munkahelyek túlnyomó része tekintetében. Felhatalmazza ugyanis a munkaügyi ministert annak elrendelésére, hogy a betegségi biztosítási kötelezettség alá eső üzemek munkaadói — kivéve a mezőgazdasági üzemeket és olyan üzemeket, melyek rendszerint 5-nél kevesebb munkást foglalkoztatnak, továbbá a háztartásiakat, minden náluk megürült munkahelyet, ahol az üresedés oka nem sztrájk vagy munkáskizárás, az illetékes hatósági munkaközvetítőnél bejelenteni tartoznak.

A törvény 44—46. §§-ai megadják a lehetőséget arra, hogy a nem iparszerű, tehát a közhasznú (vagyis a munkaadók vagy munkások szakegyesületei, szakszervezetei által fentartott) munkaközvetítők a hatósági munkaközvetítőkbe beolvadjanak, illetőleg beolvasztassanak.

A 44. §. ezeket az országos munkaközvetítő hivatalnak, illetőleg, ha tevékenységük több ország területére terjed ki, a birodalmi munkaközvetítő hivatalnak felügyelete alá helyezi.

Egy ilyen munkaközvetítőnek a hatósági munkaközvetítőbe beolvasztását kérheti a fentartó magánszervezet az országos vagy birodalmi hivataltól, de az országos hivatal is javasolhatja, a birodalmi hivatal pedig az ő felügyelete alatt állóra elrendelheti, ha az ilyen munkaközvetítő a törvényes követelményeket ismételt felszólításra nem teljesíti, vagy ha annak tevékenysége számba alig vehető.

Ily lépés előtt azonban az országos, illetőleg birodalmi hivatal mellé szervezett paritásos igazgató bizottság, illetőleg tanácsai egyetértésben kell eljárni. Ha e tanács tagjainak kétharmada így határoz, az illető munkaközvetítőnek bezárása is javasolható, illetőleg elrendelhető.

Az országos hivatal javaslata alapján a döntés joga a birodalmi hivatalé, ki e részben igazgató tanácsának meghallgatása után határoz.

A határozatok ellen panasznak van helye a birodalmi munkaügyi ministerhez, aki végérvényesen dönt.

A törvény 46. §-a viszont arra is megadja a lehetőséget, hogy valamely már beszüntetett közhasznú (nem iparszerű) magánközvetítő önálló működését újból megkezdhesse. Erre engedélyt csak az országos hivatalok igazgató bizottságai illetőleg (ha a közhasznú munkaközvetítő illetékessége több ország területére terjed) a birodalmi munkaközvetítő hivatal igazgató tanácsa adhat.

Az ilyen irányú kérelem elutasítása esetén panasznak van helye a birodalmi munkaügyi ministerhez, aki végleg dönt.

A hazai munkásoknak külföldre közvetítésével, toborzásával a közhasznú (nem hatósági) munkaközvetítők a törvény életbe lépte után már nem foglalkozhatnak korlátanul, mert a birodalmi munkaügyi ministernek jogában áll ezt rendeletileg az ő külön engedélyétől tenni függővé (60. §.). Külföldi munkásoknak belföldre közvetítését, toborzását pedig a birodalmi munkaközvetítő hivatal szabályozhatja (26. §.).

A hatósági munkaközvetítők hatásköre egyébként az összes foglalkozási ágakra kiterjed.

A költségeket az alsó tagozatnál a városok, illetőleg községek, a középsőnél legfeljebb egyharmad erejéig az országos illetőleg az országos főhatóság által kijelölt közigazgatási hatóságok vagy községi kötelékek, kétharmad erejéig a birodalom, a harmadiknál az egészet a birodalom viseli. Ugyancsak a birodalom mérsékelt segéllyel járul hozzá az első tagozat — tehát a helyi hatósági munkaközvetítők költségeihez is.

Ebben tehát erőteljesen kifejezésre jut az a fontos elv, hogy a *hatósági munkaközvetítés állami illetőleg átruházott hatáskörben végzett állami feladat.*

A német törvénynek az ügyvitelt érdeklő rendelkezései közül, mint ujítások, kiemelendők a következők:

Ha valamely szakmában kollektív szerződés van, úgy annak a munkaadónak ki e szerződés hatályát magára kötelezőnek elismerte, a hatósági közvetítő, ha erről tud, csak a kollektív szerződésben előírt munkafeltételek mellett közvetíthet munkást, továbbá vissza kell utasítani a közvetítést oly esetben, ha az illető szakmában helyt szokásos legkisebb bérnél is kevesebb ajánltatott.

Sztrájk vagy munkáskizárás esetén a munkaadók haladéknélkül írásban tartoznak annak tényét a hatósági munkaközvetítőnek bejelenteni.

A hatósági munkaközvetítő pedig a sztrájk vagy munkáskizárás tényét nemcsak az illető üzembe elhelyezni kívánt munkásokkal, de azokkal a munkaadókkal is közölni tartozik, akihez a sztrájk vagy kizárás által érintett munkásokat elhelyezni szándékozik.

A törvény büntető rendelkezései különös szigorral (100.000 márká*) sújtják azt az iparszerű közvetítőt, aki jogellenesen üzi ezt az ipart, úgyszintén azt az egyént is, aki a birodalmi munkaközvetítő hivatalnak a külföldi munkások toborzására és közvetítésére vonatkozó rendeleteit megszegi. Ismétlődés esetén az iparszerű munkaközvetítő 3 hóig terjedő elzárással is büntethető.

A hatósági munkaközvetítésnek a törvény által történt erős fejlesztésével szemben árnyoldalként jelentkezik, mert a hatósági jelleggel járó pártatlanságot s ezzel az intézményhez való közbizalmat gyöngíteni alkalmas — amiben talán politikum is van, — az, hogy a törvény a helyi hatósági munkaközvetítő tisztviselőinél nem követeli meg a közhivatalnoki jellegét. Sőt 13. §-a egyenesen kötelezőleg azt mondja ki, hogy ezek magánjogi szerződés útján a paritásos választmánnyal egyetértőleg a fentartó városi vagy községi előjáróság által a megállapítandó szolgálati szabályzat alapján alkalmazandók. Ettől a szabálytól csak a főnöknél (Geschäftsführer) lehet, de itt is csak a választmány hozzájárulásával, eltérni.

Az állások betöltésénél is kötve van a helyi hatóság a választmány javaslatához és ettől csak a felettes hatóság engedélyével térhet el.

Ugyancsak a választmány állapítja meg a birodalmi hivatal által kibocsátandó főelveken belül a részletes ügyviteli szabályokat.

Tér nyílik tehát arra, hogy a választmányban esetenként uralomra kerülő többségi áramlatok az ügyvitelt egyoldalúan irányítsák, — ami a közhatósági jelleg gyöngítését jelenti.

3. *Romániában* az 1921. szeptember hó 21-én szentesített törvény szabályozza a munkaközvetítést. Ez a törvény is létesít egy központi állami munkaközvetítő hivatalt, amely mint irányító, felügyelő és munkapiacot kiegyenlítő szerv szerepel és kizárólagosan intézi a külföldre és külföldről való közvetítést. Vannak kerületi, megyei, városi és községi szervei. Ezek azonban szintén állami hivatalok paritásos bizottságokkal, melyeknek azonban csak véleményező, tanácsadó, panaszvizsgáló szerepe van. A központi hivatal költségeit az állam, a többiekét a megyék, a városok (községek) és az állam oly arányban viselik, hogy 40% a várost (községet), 40% a megyét, illetőleg megyéket és 20% az államot terheli. Az *iparszerű munkaközvetítést eltiltja* a törvény kimondván, hogy kihirdetésétől számított 3 hónapon belül a létező ilyen vállalatok, szövetkezetek, intézetek működésüket minden kártérítés nélkül beszüntetni tartoznak.

A hatósági munkaközvetítők mellett, amelyeknek hatásköre a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem és háztartás minden

*) A törvény életbelépte idején még elég jó márká!

ágazatára kiterjed más, szintén ingyenes és közhasznú, munkaközvetítők csak úgy működhetnek, illetőleg működhetnek tovább, ha azokat a munkaügyi ministeriumban lévő országos felügyelőség engedélyezi s csakis a ministerium felügyelete és irányítása szerint. Jogában áll a miniszternek betiltani azokat, amelyek az engedélyhez kötött feltételeket nem teljesítik.

Akire rábizonyul, hogy díjazott közvetítést eszközöl és az is, aki ily közvetítést igénybe vesz 100—500 lei-ig terjedhető pénzbírsággal vagy 6 havi fogházzal esetleg mindkettővel sújtható. A büntető törvénybe is ütköző vétséget követ el valamely közhasznú (ingyenes) magánközvetítőnek az a tisztviselője, ki a közvetítésért ajándékot vagy pénzt kért, vagy fogadott el. Külföldre vagy külföldről közvetítés csak a munkaügyi ministerium engedélyével történhetik.

A törvény a hatósági munkaközvetítő feladatává teszi a közvetítésen kívül a *kollektív* szerződések kötésénél való közreműködést, ilyenek előmozdítását, úgyszintén a munkahiány, vagy munkáshiány megszüntetését célzó intézkedések javaslatba hozását is.

Sztrájk vagy kizárás esetén a román törvény is azt az álláspontot foglalja el, hogy a közvetítést folytatják, de a feleket a munkaviszály fenállásáról értesítik.

4. *Lengyelországban* 1920. december havában terjesztettek be egy törvényjavaslatot a munkaközvetítésről. A törvényjavaslat, bár nem tiltja még el az iparszerű közvetítőket és tért enged az egyesületi, szakszervezeti közhasznú munkaközvetítőknek, elvileg a minden foglalkozási ágra kiterjedő hatósági munkaközvetítés alapjára helyezkedik s annak létesítésére a községeket és közigazgatási kerületeket kötelezi. Ugy ezeket, mint a többi közhasznúakat állami engedélytől teszi függővé s az állam felügyelete alá helyezi. A javaslat szerint a közvetítés teljesen ingyenes és a hatósági közvetítők mellé paritásos bizottságok szervezését rendeli.

A közvetítőknek a közvetítés mellett a munkapiacról való tudósítást s a munkapiac statisztikájának vezetését, továbbá a pályaválasztási tanácsadást és a *normál munkaszerződések kidolgozásánál* való közreműködést teszi feladatává.

A bejelentési és igénybevételi kényszert a törvényjavaslat nem mondja ugyan ki; de lehetővé teszi, mert a javaslat szerint a miniszter bizonyos kerületekben a munkaadókat arra kötelezheti, hogy az elbocsátott és munkába lépett munkásokat úgyszintén a megüresült munkahelyeket az illetékes hatósági munkaközvetítőnek mindenesetre bejelentsék. Ugyancsak feljogosítja a ministert annak elrendelésére is, hogy új *munkaerők csak a hatósági munkaközvetítők közvetítésével állíthatók be*. Haladás a javaslatnak ama rendelkezése is, amely szerint

külföldi munkaadókkal munkaszerződések csak a hatósági munkaközvetítők közbenjöttével köthetők.

Csehországban 1921-ben került nyilvánosságra az idevágó törvényjavaslat.

E szerint is egy központi állami munkaközvetítő hivatal lenne szervezve, amely alá az országos (Prága, Brünn, Pozsony), a kerületi és megyei hivatalok vannak rendelve. De jó lehet egyébként a hatósági munkaközvetítő hatásköre a bér-munka minden nemére, tehát a mezőgazdasági munkára is kiterjed, a központi hivatal hatásköre nem terjed ki a Cseh-Szlovákia (vagyis a megszállott magyar) területén lévő mezőgazdasági munkaközvetítőkre és a prágai és brünni országos hivatalok kebelében szervezett mezőgazdasági osztályokra. Ezek ugyanis a földmivelésügyi minster alá vannak rendelve, holott egyébként az egész munkaközvetítő hálózat a népjóléti minster felügyelete alá esik.

A hatósági munkaközvetítők mellett itt is paritásos bizottság, a központi hivatal mellett ugyanily tanács működik.

Ugyane törvényjavaslat kimondja, hogy *iparszerű foglalkozás- és cselédközvetítésre többé engedély vagy jogosítvány nem adható ki.*

Kimondja azt is, hogy külföldre munkásokat csak a hatósági munkaközvetítők közvetíthetnek. Ezenfelül kimondja az *általános bejelentési kényszert is*, mert a kormány az állam és közforgalmú vasutak kivételével minden munkaadót pénzbüntetés terhével (100 cseh korona) kötelezhet arra, hogy minden üres munkahelyet, amelyre munkaerőt keres, az illetékes hatósági munkaközvetítőnél bejelentsen és hogy minden munkakereső ugyanott jelentkezni tartozzék.

Ezzel kapcsolatban érdekes ujítása a törvényjavaslatnak, hogy ellentétben az összes európai törvényekkel és gyakorlattal — sőt az amerikaival is, — az ingyenesség elvét csak a munkakeresőkre terjeszti ki, ellenben a munkaadókra nézve a díjfizetést, ha nem is mondja ki kötelezőnek, de feljogosítja a hatósági munkaközvetítőket, hogy minden bejelentés után előjegyzési és minden tényleges elhelyezés után még külön közvetítési díjat szedjenek.

Az ilyen díjszedés csakis ott lehetséges, hol legalább is az általános bejelentési kényszer ki van mondva a hatósági munkaközvetítőkkel szemben, mert így nem lehet tartani szak-egyesületi ingyenes közvetítők versenyétől.

Jellemző azonban, hogy Olaszországban és Svájcban — bár ez a kényszer meg van és Németországban is megadatik rá a lehetőség, — az ingyenesség elve a munkaadókkal szemben is fenn van tartva.

Hogy a cseh-szlovák úttörés gyakorlati értéke felett ítélet legyen mondható, be kell várni, hogy a törvényjavaslatból

lesz-e törvény — és a végrehajtási rendelet miként oldja meg az illetékbeszedés módozatait — illetőleg a rendelet be fog-e válni a gyakorlatban minden foglalkozási ágra nézve. A csehszlovák követségtől e részben kért tájékoztatás e dolgozat felolvasásáig — sőt e lapokon való megjelenéséig — nem futott be.

Felemlítést érdemel még, hogy a törvényjavaslat szerint a hatósági munkaközvetítők ügykörébe tartozik a pályaválasztási tanácsadás és az országos munkaközvetítő hivatalok ügykörébe utalja a *kollektív szerződések* megkötésénél való közreműködést is.

* * *

Összefoglalva az előadottakat azt látjuk, hogy a békeszerződésben a munkaügyre nézve lefektetett irányelveknek, illetőleg e szerződés által létesített állandó szerv, a nemzetközi munkaügyi konferencia által az 1919. év november havában a munkanélküliségre vonatkozólag hozott határozatoknak *erős nyomai észlelhetők* a munkaközvetítésre vonatkozó újabb külföldi törvényekben illetőleg törvényjavaslatokban.

Irány: a) Mind erősebb lépésekkel közeledés az érdekeltek paritásos szakbizottsága által támogatott és ellenőrzött, minden foglalkozásra kiterjedőleg egységesen szervezett kizárólagos állami illetőleg közhatósági, tehát a pártatlan munkaközvetítéshez; b) Az iparszerű és a közhasznú magánegyesületi munkaközvetítés felügyelet alá helyezése illetőleg fokozatos megszüntetése; c) Kiépítése egy oly közhatósági szervezetnek, mely egyfelől a munkapiac mindenkori állásáról pártatlan és közhitelű adatokkal tájékoztatván a törvényhozást és kormányt, alapját veti meg egy megbízható *munkanélküliségi statisztikának* s ezzel együtt alapot vet s egyben ellenőrző szervezetet is szolgáltat egy okos *közmunka, közszállítási és közjótékonyági és közélvelmezési politikának*, kellő időben a munkaalkalmak teremtsére ösztönöz, (produktív fegyver a munkanélküliség ellen); másfelől pedig, amelyre (mint Anglia már meg is tette, az új olasz törvény alapján pedig teszi Olaszország is) nyugodtan építhető rá a munkanélküliség elleni küzdelemnek — a munkaalkalmak teremtsége és a jól szervezett munkaközvetítés mellett — egyik hatalmas eszköze: a *munkanélküliség esetére való kötelező biztosítás* az érdekeltek, az állam és a községek rendszeres hozzájárulásaiból teremtett pénzalapra támaszkodva. Természetesen angol módra, vagyis úgy szervezve meg, hogy az ne munkakerülésre buzdítson, hanem a munkára való készséget növelje.

* * *

A fent előadottak kiegészítéséül nem lesz érdektelen itt ismertetni azokat a törvényhozási és kormányzati intézkedéseket, amelyeket még a háború alatt, tehát a nemzetközi munka-

ügyi szervezet megalakítása illetőleg a békeszerződés előtt szomszédunk Ausztria és a nagyantant vezér állama Franciaország, a sindacalismus termő talaja, l ptették életbe — s amelyek szintén a most jellemzett fejlődési irány medrét vájják.

Ausztriában a hatósági munkaközvetítésnek alapján az 1917. évi december 24-én kelt (R. G. Bl. 509. sz.) kormányrendelet vetette meg.

Ez a rendelet is felállít egy központi hivatalt: „Reichsstelle für Arbeitsvermittlung“. A rendelet az egész hatósági munkaközvetítő hálózat vezetését, támogatását és felügyeletét, az egyes tartományok munkapiacának kiegyenlítését, úgy a hatósági, mint a közhasznú (nem iparszerű) munkaközvetítők számára egységes ügyviteli minták kidolgozását, az országos munkapiacot feltüntető közlemények (Arbeitsmarkt-Anzeiger) kiadását tette e hivatal feladatává, feljogosítván azt a tartományi és helyi hivatalok helyszini ellenőrzésére is. Jogában áll ezenkívül az összes alárendelt munkaközvetítők működésének eredményéről rendszeres jeleket kívánni — és az összes tehát az iparszerű munkaközvetítőket is kötelezheti arra, hogy előírt időközökben a tartományi hivatallal vagy az általa kijelölt helyi közvetítő hivatallal közöljék ama munkaadó és munkásmegbizásokat, amelyeket kielégíteni nem tudtak.

A szervezet középső tagozata: a tartományi hivatalok (Landesstellen für Arbeitsvermittlung).

Ezek feladata a nem iparszerű munkaközvetítők fejlesztése és helyszini felügyelete, gondoskodás az ügyvitel egységéről, a tisztviselők beoktatásáról s a tartományon belül a munkapiac kiegyenlítése, tartományi munkapiacközlemények (Arbeitsmarkt-Anzeiger) kiadása. Ez a hivatal a tartományi politikai főhatóság szervezetébe van beillesztve — tisztviselőit a tartományi főnök nevezi ki. Mellé munkaadók és munkások képviselőiből esetleg a nagyobb helyi munkaközvetítő intézetek képviselőiből szaktanácsot (Beirat) kell szervezni. A tartományi hivatal nyilvántartja a területén fekvő összes hatósági és nem iparszerű munkaközvetítőket és pedig az utóbbiakat tekintet nélkül arra, hogy megkapták-e vagy nem a nyilvánossági jogot.

A szervezet harmadik tagozata a városi, községi hatósági munkaközvetítők: „Behördliche oder Öffentliche Arbeitsnachweisstellen.“ Első sorban a városokat és községeket kell a tartományi főhatóságnak ily intézetek létesítésére sarkalni. Ahol ilyet nem létesítenek, úgy bizonyos előfeltételek teljesítése esetén, melyek a pártatlan és ingyenes ügyvitelt vannak hivatva biztosítani, a tartományi munkaközvetítő hivatal a nyilvánossági jogot az illető helyen levő magánjellegű, de nem iparszerű munkaközvetítőnek is megadhatja. Kivételesen a népjóléti minister engedélyével állami intézet felállítása is kérhető.

Elv, hogy: inkább kevés, de jól dotált és rátermett sze-

mélyzettel vezetett intézet legyen, mint sok tökéletlen, s első sorban gazdasági centrumokban állíttassanak fel.

Egyes jelentősebb ilyen helyi hivatalok állami segélyben is részesülhetnek, *de ennek ellenében a tartományi hivatal fenntartja a jogot, hogy a tisztviselő állások betöltéséhez szava legyen*, s a meg nem felelő tisztviselő eltávolítását (felmondás, áthelyezés) követelhesse, esetleg egyéb, az ügyvitelt érintő kikötéseket is tehessen. Az első berendezésnek költségeihez az állam külön egyszersmindenkorra szóló segélyt is adhat.

A helyi munkaközvetítők mellé paritásos bizottság van szervezve.

Azok a nem iparszerű munkaközvetítők, amelyek a rendelet határozmányait vagy azokon alapuló rendelkezéseket ismételten áthágják, vagy amelyeknek tevékenysége közérdeket sért, a belügyminister által a tartományi munkaközvetítő hivatal meghallgatása után beszüntethetők.

Megemlítjük még itt, hogy a háború utáni leszerelés idejére a munkaközvetítést egy külön rendelettel szabályozta az osztrák köztársaság. Ez a rendelet, mely 1918. november 4-én kelt, minden közigazgatási kerületben, kerületi ipari bizottságokat szervezett s a hatósági munkaközvetítésnek s általában a munkanélküliség elleni küzdelemnek irányítását ezekre bízta.

Ezeket a bizottságokat törvényesítette a munkanélküliség elleni biztosításra vonatkozó 1920. évi március 24-én kiadott osztrák törvény, amely e bizottságokat feljogosítja, hogy a munkanélküliségi biztosítás ellátását végző helyi hivatal feladatait (az igény megállapítása, munkával ellátás, munkanélküliség igazolása) a közhasznú munkaközvetítőkre ruházza s ezek főnökei alkalmazásához e bizottság hozzájárulásának szükségét is kimondja.

Franciaországban már az 1904. évi március 14-én kelt törvény kimondja, hogy az *iparszerű* munkaközvetítő irodák a törvény kihirdetése után megfelelő kártalanítás mellett beszüntethetők.

A kártalanítás az illető város, vagy község terhére esik, mely a munkaközvetítő beszüntetését elrendeli — és az üzemnek a törvény kihirdetése időpontjában volt terjedelméhez igazodik. A törvény kihirdetése után engedélyt kapott ily irodák pedig minden kárpótlás nélkül szüntethetők be.

Kivétettek e törvényes rendelkezések alól a *dajkaközvetítő* irodák, amelyek az újszülötteket védő 1874. évi törvény alá esnek, továbbá a színészeket, énekeseket, zenészeket, cirkusz- és artista személyzetet közvetítő irodák.

Ugyane törvény kimondja, hogy minden város vagy község, melynek 10.000-nél több lakosa van, köteles ingyenes hatósági munkaközvetítőt felállítani (Bureau de placement municipal) a többi községeket (városokat) pedig arra kötelezi, hogy

időnkint a bejelentett munkahelyekről és munkakeresőkről jegyzéket vezessenek s hozzanak nyilvánosságra és egy előjegyzési könyvben tartsák nyilván a munkakeresők különleges kívánságait.

A közhasznú (ingyenes) magánmunkaközvetítőket s a még meg nem szüntetett iparszerű munkaközvetítőket a törvény a városi (községi) hatóság felügyelete alá helyezi úgy a rend, mint a közegészségügyi szabályok betartása és az üzletvitel becsületessége tekintetében — feljogosítva a hatóságot e részben megfelelő rendszabályok kibocsátására is.

Kimondja a törvény, hogy vendéglős, korcsmáros, italmérő, avagy bérletekkel üzletszerűen foglalkozó egyén üzletével kapcsolatban közvetítő iroda nem állítható fel.

Az 1911. évi október 15-én kelt dekrétum szerint a félévi részletekben folyósítandó állami segély nyújtható azoknak a városoknak (községeknek), amelyeknél ingyenes hatósági munkaközvetítők legalább 3 hó óta működnek, ha megfelelnek, az alábbi követelményeknek: *a)* paritásos felügyelő választmány pártatlan elnökkel, paritásos szavazással *b)* sztrájk vagy kizárás esetén a közvetítés folyik, de a munkakeresőt ennek tényéről értesíteni kell.

Az államsegély egyfelől a helyi közvetítés ellátásáért adatik a végzett közvetítések arányában, úgy, hogy a fentartási költségek 15—30%-ig terjed legfeljebb, a szerint, amint a teljesített közvetítések száma évente 25—200-ig terjed vagy annál is több; másfelől a helyközi közvetítésben elért eredményt jutalmazza oly módon, hogy a fenti segélyen kívül a felét adja az állam az interlokális közvetítés körül felmerült külön költségeknek.

A vármegyei hatósági munkaközvetítőknek a munkaügyi minster elnöklésével 1917-ben tartott értekezlete az érdekeltek paritásos elenőrzése alá helyezett hatósági munkaközvetítés törvényes szabályozását s ezzel kapcsolatban az *iparszerű munkaközvetítés megszüntetését s a munkaadó és munkásszervezetek szakközvetítőinek a hatósági munkaközvetítőkhöz olvasztását* s a megyei és községi (városi) munkaközvetítők szorosabb kapcsolatát követelte.

Ennek nyomán 1917-ben a megyei hatósági munkaközvetítők a munkapiac állásáról és a teljesített közvetítésekről a munkaügyi minsteriumhoz heti jelentések beküldésére köteleztettek, mely azokat hetenként összefoglalva (Resumé hebdomadaire) közzétette; 1918-ban pedig a munkaügyi minsteriumban szerveztetett egy központi hivatal és a vidéken 4 kerületi hivatal (Offices Regionales de placement), melyek főfeladatává tétetett a közvetítő hálózat további kiépítése s a helyközi ki-egyenlítés.

Befejezésül talán érdekes lesz itt előadni a kezeinkhez jutott legújabb adatok alapján az így megalapozott francia munkaközvetítő hálózat 1922. évi eredményeit, melyek egyúttal a háború által elpusztított vidékek újjáépítése érdekében megindult élénk közgazdasági tevékenységre is világot vetnek. A francia munkaügyi miniszternek a francia hatósági munkaközvetítők 1922. évi működéséről 1923. évi február havában közzétett jelentése szerint a vármegyei és városi munkaközvetítők 1922-ben 1.277,946 embert, vagyis kereken 200.000-el többet helyeztek el, mint az előző évben, amikor a közvetítések száma ez intézeteknél 1,073.000 volt. Egyébként a közvetítések az utolsó 3 év mindenikében nemcsak elérték, de meg is haladták az egy milliót. A fejlődés a hatósági munkaközvetítő szervezet erősebb kiépítése vagyis 1917. óta, amikor összesen csak 159.791 embert helyeztek el, mondhatni rohamos (1918-ban 326.000, 1919-ben 882.000)*

Ez intézetek által 1922-ben elhelyezetteknek egyik fele (646.991 éspedig 430.754 férfi és 216.237 nő) az intézetek székhelyén, másik fele, (630.955 éspedig 574.969 férfi és 55.986 nő), a székhelyeken kívül nyert elhelyezést. A helybeli, tehát a közgazdasági szempontból értékesebb, elhelyezések száma az előző évekkel szemben 100.000-rel növekedett.

A székhelyen kívül elhelyezett munkások túlnyomó része dock (kikötő) és egyéb napszámos munkára helyezettett el.

A közvetítők hetenként átlag 24—25 ezer embert, naponta átlag 4000 embert helyeztek el.

Foglalkozások szerint legtöbbször helyeztek el a gyári segédmunkások és napszámosok közül (581.000) azután az élelmezési iparban és kereskedelemben (183.000), a mezőgazdaságban (107.200), az építőiparnál (85.000), a vas és gép- és fémiparban (43.000), a ruházati iparban (31.000), a kereskedelemben (az élelmiszer kereskedést ide nem értve) (27.000), a személyes szolgálati iparban (24.000), a faiparban (23.000), szállítási vállalatoknál (22.000). Háztartási szolgálatban dacára a női munkaerőkben való nagy hiánynak 98.000 embert (köztük 89.000 nőt helyeztek el.)

A mezőgazdasági közvetítés fejlődésére jellemző, hogy 1922-ben 37.000-rel többet helyeztek ez ágazatban — mint az előző évben.

Külön szól a jelentés a külföldi munkások elhelyezéséről.

* Érdekes megemlíteni, hogy az ipari, bányászati, kereskedelmi hatósági munkaközvetítés az 1916. évi XVI. t. c. nyomán nálunk is 1917 óta vett erőteljesebb lendületet. Adatok: 1917-ben 4 intézet 25.925, 1918-ban 16 (csak 2 hónapon át működve), 33.742, 1919-ben 6 intézet 48.393, 1920-ban 6. 54.224, 1921-ben 8, 54.764, 1922-ben 8, 60.402 embert helyezett el. Ha számba vesszük, hogy ez intézetek a mezőgazdaságra nem terjednek ki, — és az országnak ez években válságos gazdasági helyzetét — a fejlődés talán nem kicsinyelhető.

kiket túlnyomó részben az e célra különlegesen berendezett hivatalok „A külföldi munkásokat gyűjtő és ellenőrző hivatalok“ (depôts et contrôles de main d'oeuvre étrangère), kisebb részben pedig szintén a vármegyei és városi munkaközvetítők helyeznek el. Az 1922. évben a fent említett külön intézeteknél 117.000, a vármegyei és városi közvetítőknél pedig 53.000-et, együtt tehát 170.000 külföldi munkást helyeztek el szemben az előző évi 63.000-rel, vagyis tehát ebben az évben 107.000-rel többet. Ez feltűnő bizonyítéka az élénkebb gazdasági tevékenységnek s a belföldi munkaerő hiányának. Az elhelyezett külföldiek közt a többség (54.000) olasz, lengyel, (31.000) spanyol, (9.000) portugál, orosz, (3.000) belga, cseh-szlovák, (1300) északafrikai görög volt. Vegyes rovaton 3403-at mutatnak ki — valószínűleg ezek közt vannak a magyarok is kevesen — főleg bányamunkások, mezőgazdasági munkások és kisiparos segédek.

A külföldi munkásoknak közel kétharmada az iparban és bányászatban, főleg az építőiparban és földmunkánál, kőszén és vasbányákban, több mint egyharmada pedig a mezőgazdaságban nyert alkalmazást.

Az iparban elhelyezést nyerteknek több mint fele a háború által elpusztított területeken nyert alkalmazást.

[A be- és kivándorlás mérlege Franciaországban 1922-ben úgy alakult, hogy 180.000 bevándorló munkással szemben csak 50.000 kivándorló áll, holott az előző évben 24.000 bevándorlóval 62.500 kivándorló állott szemben. Ez adat a gazdasági élet fellendülését szintén bizonyítja.]

A közvetítők hadirokkantak és kiszolgált katonák, hadiözvegyek és árvák közvetítésével is foglalkoztak úgyszintén tanoncközvetítéssel és pályaválasztási tanácsadással is (service d'orientation professionnelle). Elhelyeztek 1922-ben 7.761 tanoncot 2.400-al többet, mint az előző évben.

Az eredményeket összefoglalva a jelentés a közvetítők munkapiacának öröndetes fejlődése mellett különösen kiemeli az egységesen szervezett s minden foglalkozási ágra kiterjedő hatósági munkaközvetítőknek a mezőgazdasági szezons-munkák szempontjából becses munkáját a szénagyűjtés, aratás, a cséplés és a szüreti munkáknál.

* * *

Hisszük, hogy az előadottak termékenyítőleg hatnak majd a magyar közgazdasági gondolkodásra s ha a magyar hatósági munkaközvetítés fejlesztésének kérdése, remélhetőleg nem hosszú idő múlva, a magyar törvényhozás napirendjére kerül, az ismertetett eszmék javarésze, a saját területünkön szerzett tapasztalatokon okulva — s átszűrődve, nálunk is a törvénytárba s onnan a gyakorlati megvalósulás stádiumába kerülnek.

Andor Endre.

Termelési problémák.*

Az emberiség fejlődésének, jólétének alapja a termelés. Áll ez a gazdag országokra is. A gazdasági csapások ama sorozata után, amely országunkat a legutóbbi évtized alatt érte, talpraállításunk egyedüli reményét a termelés fokozásában láthatjuk. Közhellyé vált, hogy ezentul többet és jobban kell termelnünk.

Ha újraépítésünk törekvéseinek eredményeit szemléljük, megelégedésre nincs okunk. Csonkamagyarország mezőgazdasága ma sokkalta kevesebb szuperfoszfátot fogyaszt, mint 10 évvel ezelőtt. Műtrágyát pedig a belterjes gazdálkodásra már hajlamos közép- és nagybirtokunk fogyaszt. A kisbirtok többtermelése viszont iskolaprobléma, tehát hosszulejáratu.

Termelési problémákról szólva, csak szűk keretekre szorítkozhatom, azokra a parcellákra, amelyeknek megművelésében magam is résztveszek. Mások részére maradnak még egész dominiumok.

Fejtegetéseim vezérfonala az általános értelemben vett energia lesz, tehát a szén, a mechanikai és elektromos energia, a kézi munka és a szellemi munka és ezeket fogom taglalni hazai termelésünk szempontjából.

Termelésünk újraélesztésének országos irányításában látunk ugyan némi céltudatosságot, nagyvonaluságot azonban csak igen szórványosan.

Közép- és nagybirtokunk többtermelési berendezkedését megakasztotta a földbirtok-reform. Kereskedelmünknek a hatósági intézkedésekből alkotott drótsövény-akadályok sorozatát kell legyőznie. Iparunk egy részének helyzete nyersanyagbeszerzés szempontjából kedvezőtlené vált az ország megcsonkítása folytán. Mindmégannyi súlyosodás a termelés vállain.

Földgáz területeinket, melyek nemcsak kitűnő és olcsó tüzelőanyagot, hanem a kémiai nagyipar szintetikus eljárásaira alkalmas tiszta alapanyagot szolgáltatott volna, elvesztettük. Ama földgázfurások, amelyeket megmaradt területünkön megindítottak, eddigelé meddőknek bizonyultak. Vizierőinket úgy-

* A Magyar Közgazdasági Társaság 1924 február 5-i ülésén tartott előadás.

szólván teljességükben elvesztettük a Kárpátokkal. Tőzegterületeink jelentékenyek. Ezek kiaknázás alá vétettek.

Lendületes fejlődést látunk szénbányászatunk terén. A nagy bányák fejlesztették üzemi berendezéseiket; keletkezett számos kis bánya is. Ez utóbbiak nemcsak a termelés fokozásához járultak hozzá, hanem főként kutató tevékenységükkel tettek kitünő szolgálatokat. Arról az örvendetes eredményről számolhatunk be, hogy fiatalkoru barnaszénben és lignitben Csonka-Magyarország gazdagabb, mint amennyire ebbeli készleteinket a háboru előtt becsültük. Meddőnek tartanám annak vitatását, vajjon összes szénkészleteink 60 vagy 120 év alatt merülnek-e ki. Függ ez a további feltárások sikerétől és jövőbeli szénfogyasztásunktól. Feltétlenül bizonyos azonban, hogy a szénnel ezentúl jobban kell gazdálkodnunk, mint a múltban. Hazai szeneink árai meghaladják az aranyban számított békeárakat. Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy hazai szeneink ára ma a békeár 1.6-szorosára rug. Bajos ezt a számot pontosan megállapítani, de amint fejtegetéseimből kitűnik, megfontolásaim szempontjából nem is szükséges; bennünket ezuttal inkább e szám rendje érdekel. Békeidőben olcsóbb áron kapta a szenet a nagy-, mint a kisfogyasztó. Az árakat a világverseny diktálta. Még legutóbb is a hatóság állapította meg a szénárakat, melyek egyformán érvényesek voltak minden fogyasztóra. A hatósági árak megállapításánál nem jött tekintetbe a világpiaci ár, sőt, rendszerint a belföldi korona árfolyamváltozása sem. Január havában a belföldi korona árfolyama lényegesen csökkent, mindazáltal a szénárak változatlanok maradtak.

Mindezek figyelembevételével a hazai szene aranyparításban számított szorzószámát az említett árváltozások időnkénti fáziseltolódásának szemmel tartásával átlagértékben 1.6-al veszem fel. Évvel szemben a szén és a nagyolvasztókhoz használt kokszt dolláralapon aranymárkában tonnánként számított világpiaci árváltozását 1923 december havára vonatkoztatva az alábbi táblázat tünteti fel:

Aknaszén:

	Német- ország	Anglia	Cseh- ország	Hollandia	Francia- ország	Belgium	Egy. államok
1913/14-ben	12.00	11.00	8.56	12.00	16.40	14.00	5.55
1923. decemberben	24.92	18.82	23.52	27.60	21.29	26.80	9.66
Az áremelkedés szorzószáma	2.07	1.71	2.75	2.3	1.3	1.9	1.74

Kokszt:

	Német- ország	Anglia	Cseh- ország	Hollandia	Francia- ország	Belgium	Egy. államok
1913/14-ben	18.50	18.60	16.46	—	—	22.00	11.40
1923. decemberben	37.90	30.60	37.63	50.60	58.38	41.29	29.60
Az áremelkedés szorzószáma	2.05	1.65	2.28	—	—	1.87	2.6

Ezek a számok annyira érdekesek, hogy szinte csábítanak arra, hogy mellettük egyenként is időzzem. Látjuk például, hogy Amerikában, melynek koksza ma is a legolcsóbb a világon, a koksza vonatkozó áremelkedés a legnagyobb. Érdekes, hogy Franciaország, melynek szene békeidőben nagyon drága volt, szorzószáma most csak 1.3, aminek bizonyára politikai oka van. Nemetországban az utóbbi hetekben némileg csökkent a szén ára, ami összefügg a 10 órás bányász-műszak bevezetésével, másrészt a fogyasztás csökkenésével. Mindezeket és a többi önmagukban is érdekes számarányokat figyelmen kívül hagyva, egyetlen következtetést óhajtok csak levonni, nevezetesen: *a szén kalóriájának ára a legutóbbi 10 év alatt a világpiacon megkétszereződött.* Szénáraink emelkedése nem érte még el a világpiaci emelkedéseket, azonban közeledünk ezekhez.

Hydroelektromos telepek tervezésénél rendszerint ki kell mutatni, mennyibe kerül a kilowattóra, ha a tervbevetett vízierő kiépítésével vagy pedig szénnel termeltetik az áram. A németországi Baden tartomány békeidőben elhatározta a Murgwerke néven ismeretes hydroelektromos műnek több 10.000 lóerő teljesítménnyel való megépítését. A háború folyamán e mű meg is épült.* Már 1913-ban utaltak arra, hogy a statisztika szerint az akkor letelt 25 esztendőben a német szénárak megkétszereződtek és az elkövetkező 25 esztendőben a szénárak újabb megkétszereződése várható. Ebből azt a következtetést vonták le, hogyha az összehasonlító számítás megajtése időpontjában a hydroelektromos mű létesítése nem is szolgáltatna nagyobb jövedelmezőséget, mint a vele egyenértékű kalorikus mű, úgy a nagyobb befektetés ellenére is a hydroelektromos mű mellett ajánlatos dönteni, mert az idő előrehaladtával a jövedelmezőségi arány a szénárak lassú, de állandó emelkedése folytán, a hydroelektromos mű javára billen át.

A szénárak világpiaci állandó emelkedése tehát a háború előtt is ismert jelenség volt. Szomorú azonban, hogy a háború annyira feldulta a világ gazdasági rendjét, hogy e megkétszereződés ezuttal sokkal rövidebb idő alatt következett be.

Hazánk szempontjából vízierőink elvesztették döntő jelentőségüket, mert alig maradt meg belőlük valami. A megmaradtakat azonban sürgősen ki kell építeni, ami bizonyára be is fog hamarosan következni, elsősorban a szénárak eltolódása folytán, mely eltolódásban az építési költségek némileg még elmaradtak.

A hazai szénárak aranyértékben számított emelkedésének több oka van. A 8 órás műszak bevezetése a fejenkénti termelést nyomta le. Szükségessé vált tehát, a munkáskoloniák

* Volkswirtschaftliche Abhandlungen der badischen Hochschulen. Heft 34. Das Murgkraftwerk. Dr. Hans Schutzer.

további kiépítése. Evvel karöltve járt a munkásjóléti intézmények bővítése. Az ország szétdarabolása folytán főként az időszaki munkások tekintetében rosszabbodott a helyzet. Utalok elsősorban az arató tótokra. Tótokat nagy bányáink, főként télen, most is foglalkoztatnak; fizetésüket azonban csehkorona alapon szolgáltatják. A bányafát, a szénbányászat eme legfontosabb segédanyagát, drágán, külföldről kell behoznunk.

A románok kivonulása után szénellátásunk siralmas volt. Az üzemekben napirenden volt a szénszünet. A széntermelést nagymérvű és főként gyors investíciókkal kellett fokozni. A gyors investíciók azonban sohasem olcsók.

Sikerült mindenestre elérnünk azt, hogy a szénhiány megszűnt. Kormányunk érdeméül tudható be, hogy a kötött szén-gazdálkodás keretein belül is, a bányák investálását elősegítette. Sokat ócsárolt bányáinkat is elismerés illeti, hogy oly időkben, amikor sokan a korona romlásának vámszedésében tobzódtak, ezek a magyar termelés jövőjébe vetett hitükben meg nem rendülve, jelentékeny tőkéket fektettek üzemekbe. *A termelés gyors fokozása iránti törekvésben némileg háttérbe szorult az üzemköltség és a szén minőségének kérdése.* A nyomasztó szénhiány alól felszabadulva, erre a két tényezőre bányáink most koncentrált gondot fognak fordíthatni.

Mig tehát szénáraink a békeárakhoz átlagosan 60 százalékkal drágultak, munkabéreink alatta maradtak az aranyban kifejezett békeparitásnak. A munkabér aranytényezőjét átlagban 0.7-el vehetjük fel. Iparunk egy része még ezeket a munkabéreket sem bírja. A munkáselbocsátás az üzemek egy részében napirenden van.

A szén 1.6-os és a munkabér 0.7-es tényezője termelésünk iránya és irányítása szempontjából fontos intőjel. Annyit jelent ez, hogy a békeállapothoz képest a gépi munka és az emberi munka árában eltolódás állott be; a gépi munka árának egyik tényezője ugyanis a szén ára. Ez az eltolódás mindenképpel abban nyilvánul, hogy számos oly munkafolyamat, melyet békeidőben gépi erővel jövedelmezően lehetett végezni, lesüllyed az emberi erővel végzendő munkák csoportjába. Ez ama végcél tekintetében, mely szerint a technikai kultúra feladatát elsősorban az embernek a fizikai munka alól való felszabadításában kell látnunk, visszaesést jelent. Jelenti azonban egyben a gépi erővel nem dolgozó kisipar helyzetének megkönyebbedését.

Ez az állapot azonban nem állandósulhat. Állandósulása ellen a következő tényezők működnek:

1. Széntermelésünk teljesítő-képessége emelkedő irányzatú.
2. A szénárak aránylag magas volta a fogyasztó üzemeket racionális szén-gazdálkodásra szorítja.
3. A munkabérek irányzata emelkedő.

A racionalis széngazdálkodás terén csak a kezdet-kezdetén vagyunk. Kazánberendezéseink legtöbbje pocsékolja a szénaranyat, mely az el nem használt kalóriákban, füst alakjában illan el.

Németországban, mely a széngazdálkodási mozgalmakban ma is vezet, két fő széntípust ismernek az üzemek. A 6000—7000 kalóriás kőszén, mely jól kokszolható és a kazánok alatt láncrostélyon kitűnően eltűzelhető. Ismerik még a 2000 kalóriás lignitet, mely 65 százalékig terjedő víztartalma dacára, úgynevezett félgáztűzelésű berendezésekben kitűnően elégethető, sőt e szénnek már alig nevezhető szubsztancia lelőhelyén oly elektromos központi telepeket létesítettek, amelyek napi szénfogyasztása 1000 waggon. E két fajta között a németeknek középső széntípusuk nincs. A mi szeneink viszont főként a középtípusok. Legjobb minőségű szeneink (a liasz, eocén, oligocén és részben a mediterrán koruak) láncrostélyon még elégethetők. Azonban legalacsonyabb rendű szeneink is kalóriaérték szempontjából valamivel jobbak a németek lignitjénél (Rohbraunkohle); kevesebb nedvességet tartalmaznak, azonban salaktartalmuk nagyobb, mint a németeké. Ez alól kivételt képez a várpalotai lignit, melynek salaktartalma legjobban közelíti meg a német lignitét.

Jó fajta szenekből való termelésünk, sajnos, korlátozott. A meglévő láncrostélyos berendezéseket a széninség idején alig lehetett ellátni, sőt, ma is, amikor örvendetes szénbőségről szólhatunk, szűkén vagyunk láncrostélyon eltűzelhető szeneknek. E szenekben is várható fokozódás a termelésben. De ez a fokozódás aránylag nagy befektetéseket és időt igényel. Fiatalabbkorú szénféséségeket termelő bányáink teljesítő-képessége sokkalta könnyebben és gyorsabban fokozható. Nyilvánvaló, hogy jövőbeli széngazdálkodásunkban az alacsonyabb fűtőértékű szeneket kell fokozott figyelemre méltatnunk. Az ezidőszerint ismert hazai szénkincset 12.000 millió métermázsában véve fel, ebből mintegy 50 százalék esik oly tüzelőanyagokra (tőzeg, lignit, nedves mediterrán-koru szenek), melyeket nehéz begyulladásuknál fogva, láncrostélyon egyáltalában nem, sikrostélyon pedig csak nehézségekkel és gazdaságtalanul lehet eltűzelni. Németországban az utóbbi évtizedeken a félgáztűzelés alakult ki az alacsony fűtőértékű tüzelőanyagok eltűzelésére. Ez velejében oly lépcsős rostélyból áll, melynek tüzelési előterében a rostély sugárzó melege a nedves tüzelőanyagot előszárítja. A Ganz-Danubius gyár saját üzemében ily félgáztűzeléssel sorozatos kísérleteket végzett hazai alacsonyabb rendű szeneinkkel. Kísérletei azzal a megnyugtató eredménnyel jártak, hogy a félgáztűzelés elaszticitása az elégethető szénféséségek szempontjából nagyobb, mint eredetileg gyanítottuk. Nemcsak sok vizet tartalmazó lignitet, hanem közép-

nedvességű borsodi szenet is tudunk most már racionálisan eltüzelni, ha nem túlnagy a salaktartalma.

Külön problémát képez az *erősen palás szenek* eltüzelése. Erre még nincs tökéletes megoldásunk. Legyünk azonban tisztában azzal, hogy a mi szeneink is — a mi szénszegénységünkben — nemzeti kincset képviselnek. Ne becsméreljük le ezeket, hanem igyekezzünk a technika eszközeivel ezeket is a legjobb hatásfokkal a nemzeti termelés szolgálatába állítani. Ehelyütt megjegyzem, hogy a legnagyobb széninség idejében, amikor a legnagyobb erőfeszítéssel kellett a széntermelést fokozni, előfordulhatott, hogy egyik-másik bányában hozzáláttak vastagabb, azonban palásabb széntelepek fejtéséhez. Ez átmeneti jelenség lehetett és — nézetem szerint — tulzásba esnénk, ha ebből messzebbmenő következtetést vonnánk le.

Egy másik átmeneti jelenség, *aknaszenünk porszéntartalmának megnövekedése*. Ennek magyarázata bizonyára abban keresendő, hogy míg a bányász a robbantóanyagot a békeidőben teljes árban fizette és ennek folytán takarékoskodott a robbantóanyaggal, addig a legutóbbi esztendőkből a robbantóanyagot a bányák az önköltség töredékeért bocsátották a bányász rendelkezésére, miáltal ez hajlamossá vált arra, hogy sokat robbantson és kevesebbet vájjon. Ezt a jelenséget is átmenetinek tekintem. A kérdés átmeneti részétől függetlenül szénporunk brikettézése, a szénportüzelésnek tanulmányozása és a hazai viszonyokhoz való alkalmaztatása fontos feladata leendő jövő széngazdálkodásunknak.

Bizonyosra vehető azonban az, hogy a szabadverseny beálltakor mindegyik szénbánya törekedni fog arra, hogy legjobb szénét, a lehető legolcsóbb áron szolgáltatassa. Szénellátásunk szempontjából az ország termelése nem néz gondterhes időknek elébe. A félúton azonban megállanunk nem szabad.

Minél szegényebb valamely ország természetes energiaforrásokban, annál fontosabb az elektrifikálás.

Könnyen lehet ott elektrifikálni, ahol sok az olcsón kiépíthető vízierő. Vízierőnk elég van. Szénkincsünk kevés; a szén ára a békeparitáshoz képest lényegesen drágult. Nálunk tehát elsőrendű közérdek a minél szélesebbkörű elektrifikálás még pedig aként, hogy a csekélyebb fűtőértékű, vasúti szállításra kevésbé alkalmas szeneink a helyszínén létesítendő nagy elektromos központi telepeken használtassanak fel. Míg az ország leggazdagosabbban dolgozó elektromos központi telepe, a főváros lágymányosi műve, kilowattóránként 6000 szénkalóriát fogyaszt. addig kisebb vidéki telepeink ennek a számértéknek a háromszorosát is fogyasztják egy kilowattóra áram előállítására. Az újabban szerkesztett 35, sőt 60 atmoszféra gőznyomással működő gőzturbinák alkalmazása mellett sikerülni fog a KWó-ként szükségelt melegmennyiséget 4500 kalóriára lecsökkenteni. Nagy

centrálékat kell tehát létesíteni, melyek egész országrészt képesek árammal ellátni.

Amikor természeti energiaforrásokban még nem voltunk oly szegények, 1907-ben Stark Lipóttal emlékiratban hívtuk fel az akkori kereskedelemügyi miniszter figyelmét arra, hogy a nagy elektromos központi telepek létesítését törvényhozási úton, szervező intézkedésekkel elő kellene mozdítani és felajánlottuk abbeli készségünket, hogy az erre vonatkozó törvényjavaslat-tervezetet elkészítjük. A Magyar Mérnök- és Építészegylet és a Magyar Elektrotechnikai Egyesület leghatározottabb állásfoglalása ellenére 10 évig nem történt semmi ez irányban. A háboruban bekövetkezett szénínség igazolta előre látásunkat. 1917-ben Stark Lipót, dr. Vikár Géza és csekélységem nyertünk megbízást a kereskedelemügyi miniszter urtól „Az elektromos energia termeléséről, vezetéséről, elosztásáról és értékesítéséről” szóló törvényjavaslat-tervezet elkészítésére, melyet elkészülte után az akkori államtitkár elnöklete alatt tartott ankét alapelveiben elfogadott; e tervezet a nemzetgyűlés elé való beterjesztést várja természetszerűleg ama módosításokkal, melyek viszonyaink azótai változásából erednek.

Tervezetünk alapgondolata, hogy a nagy villamos központi telepek létesítését egész országrészekre szóló kizárólagos jogu, állami koncesszió nyújtásával és a kedvezmények egész sorozatával elő kell mozdítani; egyben meg kell akadályozni, hogy az ily nagy centrálék körzetében szemet prédáló törpe-telepek létesüljenek, sőt, a meglévőket adott körülmények között arra is lehessen szorítani, hogy saját áramtermelésükkel felhagyva, a nagy művek fogyasztói sorába álljanak.

Messze vezetne tervezetünknek e helyütt való taglalása. Csupán csak arra utalok még, hogy e tervezet az állam megterhelése nélkül, a magántőke részére nyújtandó vállalkozási alkalmak megteremtésével, közértékeket hivatott teremteni és önmagában véve is kulturcselekedet volna, mely szervezési munkával — eddig mindenki annyiféle áramot termelt, amint eszébe jutott — nemzeti termelésünk részére új értékeket teremtene.

Elektromos központi telepeink e kérdés eddigi szervezetlensége mellett is óriási szolgálatot teljesítettek és teljesítenek. Dacára a szén békeparitás felé való emelkedésének, áramáraik alig közelítik meg a békeárakat.

Ipari termelésünkben az őstermelési és a mezőgazdasági termékekre támaszkodó iparunknak legkönnyebb a helyzete. *nyersanyagellátás szempontjából*. Amde, ha ipari életünk intőzőit a múltban egyedül a nyersanyag könnyű hazai beszerezhetősége vonzotta és irányította volna, úgy nem volna ma világhírnévnek örvendő elektrotechnikai iparunk, melynek alapanyagát, a rezet, épen úgy Amerikából hoztuk be, mint a

németek, csehek, angolok, stb. E téren többünk volt a holt nyersanyagnál; voltak és vannak élő szellemi energiáink, volt teremtetőerőnk, voltak kiváló szakembereink, akik konstrukcióikban a magyar fizikai munkás munkáját szerte a világba exportálták.

Ennek az iparnak továbbra is nyitva maradnak a kulturvilág fogyasztókapui. Sőt, ha nem csalódom, az elektrotechnikai iparnak a világpiacon fokozott lehetőségei nyílnak meg. *A szénkalória árának a világpiacon való megkétszereződése az elektrifikálási folyamat gyorsítását fogja előidézni. Ezt nagyban elősegíti a réz árának ez idő szerinti rendkívüli olcsósága.* 1913-ban az elektrolytikus vörösréz angoltonnánkénti legalacsonyabb londoni tőzsdei árfolyama 69 font, a legmagasabb 85 font volt; 1923 decemberében a legalacsonyabb jegyzés 66, a legmagasabb 69 font volt. Az elektrifikálás kényszerűsége fennáll tehát a szénkalória drágulása folytán, keresztülvitelét elősegíti a réz olcsósága.

Nehéziparunk helyzete sem kedvező nyersanyag ellátása szempontjából. E téren is igyekeznünk kell szellemi erőkkal pótolni a természet, helyesebben trianoni sorsunk mostohaságát. Az e téren való lehetőségek egyikét az urkuti magánbánya általam kezdeményezett üzembevétele példázza.

Üzemeink más részének gyökeresen át kell orientálódniok. Utalok pl. fafeldolgozó üzemekre.

Bizonyos tanulságokat levonhatunk a háború nyersanyaggazdálkodásából is, amikor azonban a feltornyosult nehézségekkel a kormány az érdekképviseltek és a szakértők széleskörű bevonásával igyekezett megbirkózni. Az ország fémgazdálkodásának irányítására báró Harkányi János akkori kereskedelemügyi miniszter a Fémgazdasági Bizottságot (ez nem a Fémközpont) létesítette, mely a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet és a Magyar Elektrotechnikai Egyesület tagjaiból alakulva, és az érdekképviseltek kiküldötteivel kiegészítve, segítségére volt a kormánynak abban, hogy a hadvezetőség, a közüzemek és az ipar részére szükségelt fémterményiségek előteremtessenek. Ezt a hadvezetőség akként vélte megoldani, hogy a háztartási és egyéb nem produkáló fémeken felül vétessék igénybe az üzemekbe beépített fém is. Tehát rombolnunk kellett volna. E bizottság működéséről, melynek tiszteletbeli állásban ügyvezető igazgatója voltam, a háború letelte óta ezuttal szólók először és most is csak azokról a részletekről, melyek már elbirják a nyilvánosságot. Negatív termelést kellett volna végeznünk. A legnagyobb gondossággal és főként szeretettel végezve szomorú hivatásunkat, a károkat nemcsak a lehető minimumra szorítottuk, hanem igyekeztünk közben még építeni is. Mielőtt rákerült volna a sor az elektromos üzemek rézvezetékeinek beszolgáltatására, feltételül

állítottuk fel, hogy a pótlásra elegendő aluminium álljon rendelkezésre és egyben elkészítettük a hazai aluminiumgyár tervezetét. A pécsi bányászatot új mélyaknával óhajtotta a bánya bővíteni. A hadügyminiszterium megtagadta az ehhez szükségelt nagymennyiségű fém, főként réz, kiutalását. A tervezetet felülvizsgáltuk, a valóban szükségelt mennyiséget a minimumra redukáltuk és tervezetünk alapján sikerült is a kereskedelemügyi miniszteriumnak a bánya szükségletét ellátni. Mig pl. megakadályoztuk a zongoralábak réz-görgőinek leszedését, addig a különböző harctereken elesett hősöknek leónozott cinkkoporsókban való hazaszállításához nem állván elegendő fém rendelkezésre, koporsó szakértők bevonásával, autogénhegesztésű vashádogkoporsókat szerkesztettünk kátránytömítéssel, stb.

Elértük mindenesetre azt, hogy a háboru lezajlása után üzemeink épek maradtak. Ezekben a nehéz kérdésekben — különös elismerés illeti Tóry Gergely kereskedelmiügyi miniszteri tanácsost — a kormány képviselői a legnagyobb harmóniában működtek közre velünk. Azóta nagyot fordult a mi külön világunk tengelye. Látjuk, hogy a kormány sok esetben a termelést érintő legsúlyosabb kérdésekben sokszor az érdekeltségek bevonása nélkül hoz nagy horderejű határozatokat.

Minél nehezebbek a termelési viszonyok, annál fontosabb szerep jut az organizációnak és általában *a szellemi munkának a termelés irányításában*. Jó konjunktúrában rosszul organizált üzemek átmeneti boldogulását is láthattuk. A közgazdasági kérdésekkel foglalkozó mérnökök régi, kedves gondolata volt, a különböző *üzemek kooperáltatása*. A bolsevisták rátették erre is a kezüket, mint a gyerekmosdatásra. Fájdalmas volna, ha nálunk ez a téma emiatt diszkreditálva maradna.

A háború vége táján a termelés megmentése érdekében kísérlet történt az üzemek kényszer társulásával. Nem ilyen kényszerkooperációkra gondolok. Nem is az államtól, hanem a kapitalista organizációktól várhatjuk e feladatok megoldását. *Pénzügyintézeteknek e tekintetben döntő szerepük van*. Míg a nagy német pénzügyintézetek a patronizált ipari vállalatoknak főként hitelezői voltak és inkább hitelérdekeltségük és klientélájuk révén gyakoroltak befolyást a vállalatok vezetésére, addig nálunk a békeidőben a közönség alig vásárolt ipari részvényeket. A magyar nagyipar megteremtésében nagybankjainknak hervadhatatlan érdemeik vannak; a közönség érdeklődése hiányában, ők tartották tárcájukban nem egy iparvállalat részvénytöbbségét. Végeredményben nem jártak rosszul.

Megvan tehát *a keret* arra, hogy legalább az ugyanazon pénzescoporthoz tartozó vállalatok kooperáljanak egymással. Nem azt célozom evvel, hogy a pénzügyi és bankszem-

pontok még jobban kiömboríttassanak, hanem az üzemeket mint termelő egységeket fogva fel, azoknak fogaskerekek módjára egymáshoz való illesztésének szükségét látom, e fogaskerekek kapaszkodjanak egymásba a termelés hatásfokának növelésére. Bizonyos melléküzemekből eként, a közönség szolgálatára, főüzemet lehet teremteni és fordítva. Az energiakérdés, nyersanyagellátás, félgyártmányok és hulladékok feldolgozása, kooperációs külföldi szervezetek, stb. csak fejezetcímek e munkakörben, melyet az esetek sokféleségére való tekintettel, formulába összefoglalni nem is tudok, melyre való rátermettségét a magyar mérnökségnek közgazdasági tapasztalatokkal bíró része és a többi intellektuellünk is, ismételt tanujelét adta.

A szellemi munkának, mely ma egyik legolcsóbb termelési tényezőnk, a magyar termelésben való e nagy szerepére és hivatottságára óhajtottam vázlatosan rámutatni. Míg hazánkban az elektrotechnikai iparnak különösebb fejlődési előfeltételei nem voltak még és mégis szellemi munkával az elsők közé küzdöttük fel magunkat, addig pl. malomépítőiparunknak világhírű búzánk és híres malmászatunk mellett, kitünő tenyésztalaja volt hazánkban, — nálunk találták fel a híres henger-székeket —, malomépítőiparunk még sem áll ma azon a nívón a világversenyben, mint elektrotechnikai iparunk. Vannak még tehát fejlődési lehetőségeink.

Fejtegetéseimet röviden összefoglalva látjuk tehát, hogy szénellátás szempontjából helyzetünk ezidőszereint nem kedvezőtlen. Jobban kell azonban ezentul gazdálkodnunk a szénnel, mint eddig és elektrifikálnunk kell.

Munkabéreink aránylag alacsonyak. Magasabb munkabéreket termelésünk sok ága alig bír el. Egyes iparágaink az eddigi munkabéreket is alig bírják és a munkáselbocsátások napirenden vannak. Termelésünk racionalizálásával versenyképességünk fokozható, az életképes üzemek teljesítőképessége növelhető és a munkaalkalmak száma szaporítható.

A rendelkezésre álló szellemi erőnek a termelés irányításába való fokozódott bekapcsolódása révén sok új lehetőség nyílhat meg. Az iparok egész sorában az élő szellemi munka legalább is oly fontos, mint a holt nyersanyag. Vashídjainkat magunk fogjuk előállítani tovább is. Vashidakat exportálni azonban nem fogunk tudni. Exportálhatunk azonban minden oly ipari terméket, melyhez sok magyar munkabér és sok magyar szellemi munka tapad.

Jakobovits Dániel.

Fogyasztási politika.

I.

A gazdasági élet erőteljes és hatalmas arányú kifejlődése óta egy céltudatos *gazdasági politikának* szükségessége mindinkább érezhetővé vált. A kezdet szerény, tapogatózó kísérletei után napjainkban a gazdasági politika már úgyszólván minden kormányzati rendszernek egyik jelentős programpontját képezi.

Az államhatalom részéről inaugurált gazdasági politika kezdetől fogva tisztán *termelési politika* volt, amelyhez újabban — a termelési érdekek erős hangsúlyozása által emberi jogaikban sértetteknek nyomása által — szociálpolitikai intézkedések is járultak.

Mindennek dacára azonban *a gazdaságpolitikai intézkedések uralkodó szempontja a termelő érdeke maradt*. A termelő osztályok helyzete, illetőleg a vállalkozási szellem előmozdítása volt a gazdasági politika kiindulási pontja. Már a mai gazdasági rend kialakulása kezdetén is az általános figyelem és az érdeklődés a termelő felé fordult. A fokozódó industrializálódással a termelő a gazdasági életben mind fontosabb és fontosabb helyet tölt be és az ipari termelés fokozatos koncentrálódása a termelőosztályok gazdasági hatalmát mindjobban növeli. A termelőosztályok hatalmi helyzetéből kifolyólag a sajtó is rövidesen kezükbe kerül, érdekeik pedig az elméleti közgazdaságtudományban is hathatós támogatást nyernek. A vállalkozók mindinkább emelkedő befolyása és jelentős társadalmi állása következtében eléggé kézenfekvő az, hogy a gazdasági politikát majdnem kizárólag termelői érdekek diktálták és könnyen megmagyarázható az is, hogy ezek a *termelői érdekek valamely kormányzati rendszer politikáján belül* (főleg kevésbé demokratikus országokban) *energikusabban és eredményesebben léphetnek fel és léptek fel, mint a fogyasztói érdekek*.

A túlsúlyban termelői érdekeket szolgáló gazdasági politika egyoldalúsága mellett sok igazságtalanságot rejt magában, még inkább fokozva a fogyasztónak hátrányos helyzetét a termelővel szemben. A mai gazdasági rend egész strukturája kiindulási pontul már amúgy is a termelőt választja és a

fogyasztónak már kezdettől fogva csupán alárendelt szerepet juttat.

Az alábbiakban megkíséreljük rámutatni a mai gazdasági rendszer egy-néhány oly jelenségére, amelynél a fogyasztó hátrányos helyzete különösen éles világításban mutatkozik, hogy a fogyasztók szervezkedésének, tömörülésének kísérleteit megmagyarázzuk, illetve a szervezkedés szükségességét közgazdasági elméleti szempontból is bebizonyítsuk.

II.

Elemezzük mindenekelőtt a gazdasági életnek azt a két jelenségét, amelynek minden gazdasági tevékenységnél a legfontosabb szerepe van. Ez a kereslet és a kínálat. Közgazdasági értelemben kereslet alatt az egyes gazdasági alanyok összpontosult szükségletét értjük. Egyszerűbben kifejezve: a fogyasztást. A kínálat ezzel ellentétben az emberi szükséglet kielégítését szolgáló, a természet vagy emberi kezek által előállított javak összessége. E két alapvető jelenség egymásra hatása nélkül gazdasági cselekvést nem is képzelhetünk el. A gazdasági életben egyenesen döntő fontossággal bírnak e tényezők az áralakulás folyamatára, a termelési és értékesítési viszonyokra stb.

Már az elmondottak alapján is világos, hogy a két tényező közül a kereslet a fontosabbik. A kereslet nemcsak indító oka a gazdasági tevékenységnek, hanem az egyénben fekvő szükségletérzet következtében a primitív családi gazdálkodástól kezdve az egész gazdasági élet kifejlődésének mozgató rugója. Ezzel ellentétben a kínálatnak fő jellemvonása az, hogy mindenkor a kereslethez alkalmazkodik.

Ezek után logikusan az következne, hogy a gazdasági életben a keresleté a vezető szerep. De ellenkezőleg. A mai gazdasági rendben a keresletnek csupán alárendelt és kizárólag a kínálat hatalmi szava által megjelölt szerepe van.

A termelésnek tulajdonképeni indítóoka az, hogy a termelési javak csak jövőendő értékeket képeznek, amelyek a szükségletek kielégítésére közvetlenül nem alkalmasak. A szükséglet illetve kereslet természetadta helyzetéből kifolyólag logikus lenne az, hogy a termelői tevékenység a kielégítendő szükségletekre támaszkodva, a keresletet vegye kiindulási alapul. Ezzel ellentétben azonban azt látjuk, hogy a mai gazdasági rendszerben a javak előállítása mennyiségben és minőségben a kereslettől függetlenül, teljesen a kínálat kezében nyugszik.

A mai individuális gazdálkodás mellett a termelés indítóoka csupán a termelési költségek és az előállított javak közötti különbség elérése. A termelői tevékenység megkezdésénél a termelő rendszerint a fogyasztás nagyságáról nincs tájékozódva

és nem támaszkodik kizárólag az összpontosult kereslet által keletkezett helyzetre, annál is inkább, mert még fejletlen fogyasztási alakulataink erre nem nyújtanak kellő alapot. Azáltal, hogy a termelői tevékenység nem támaszkodik az illető fogyasztási cikkben előálló összpontosult keresletre, a gazdasági életben nehéz zavarok állhatnak elő. A termelés nincs organikus felépítve; mindenki, aki termelési tevékenységet folytatni akar, tetszése szerint választhat, hogy mit és milyen mennyiségben termeljen. Természetes, hogy a termelésnek anarchisztikus volta következtében sokszor előáll az a helyzet, hogy egyes szükségleti cikkekből vagy túlsokat vagy túlkeveset termelnek. Egy bizonyos kiegyenlítődést hoz azonban *a szabad gazdasági verseny* szabályozó befolyása. A szabad verseny lenne a legjobb és a legbiztosabb eszköz a kínálat és a kereslet kiegyensúlyozására. A gazdasági erők szabad egymásrahatása következtében a gazdasági liberalizmus (amely gazdaságpolitika, amint említettük, ismét csak tisztán termelési politika volt) hívei szerint a legigazságosabb gazdasági rendszer fejlődött ki.

Nos, ez részben igaz is, de a kereslet és kínálat szabad egymásrahatása következtében előállott kiegyenlítődés csak a már lefolytatott termelési folyamat *után* következik be. A szükségleti javakat tehát először előállítják és csak akkor, miután azok összessége a piacon kínálat formájában fellep, válik érzékelhetővé, hogy az illető szükségleti cikkekből túlsokat vagy túlkeveset termeltek. Csupán bizonyos termelő erők felhasználása után tűnik ki, hogy a termelt javak mennyisége mennyiben fedí, illetve mennyivel haladta meg a szükségletet.

De ennek a szabad kiegyenlítődésnek első és legfontosabb feltétele az, hogy a gazdasági erők, mint *a kereslet és a kínálat, teljesen szabadon és akadálytalanul érvényesülhessenek*. Ez azonban a mai gazdasági helyzet mellett nem áll fenn, mert a kereslet és a kínálat szabad egymásrahatásánál *a kereslet kezdetétől fogva hátrányos helyzetben van*. Eltekintve azoktól a befolyásoktól, amelyek kartellszervezetek, gazdaságpolitikai (termelőpolitikai!) intézkedések stb. következtében a kínálat gazdasági erőviszonyaira kihatnak, a keresletnek alárendelt szerepe van még a következő okokból is:

1. a kereslet szervezetlensége;
2. a kínálat nagyobb alkalmazkodó képessége;
3. azáltal, hogy a termelés és a termelési javak egyes termelési ágakra való felosztása a kínálat kezében van;
4. a kínálat hivatásszerűsége folytán, amely a kereslet (fogyasztó) tájékoztatatlanságát saját előnyére ki tudja használni.

A mai individuális termelői tevékenység mellett a kereslet és a kínálat kiegyenlítődését csupán közvetve érjük el, ami gazdasági krízisek nélkül nem mindenkor lehetséges.

A kereslet, amely a gazdasági tevékenység tulajdonképeni alapját kell, hogy képezze, a háttérbe szorul. A gazdálkodás nem a tényleges szükséglet fedezésére, hanem egy szabad és szabályzatlan individuális tevékenység alapján épült fel.

Hogy mit jelent ezek után *a fogyasztók szervezkedése és tömörülése, a kereslet koncentrálása* egy kézben és *a fogyasztói saját termelés*, az a fentiekből világosan kitűnik.

III.

Fentiekben megkíséreltük a legfontosabb két gazdasági jelenséget, *a keresletet* és *a kínálatot* jellemezni és kimutattuk, hogy a kereslet a gazdasági életben fontosabb és jelentősebb tényező, mint a kínálat. Rámutattunk arra is, hogy a mai gazdasági rendszerben a kínálatnak van vezető szerepe és hogy az egyéni termelői tevékenység nem közvetlenül a szükségleten, vagyis a keresleten épült fel.

Ezek az okok a fogyasztók fokozottabb gazdasági tömörülését vonták maguk után, ami elsősorban a fogyasztói érdekek védelmét és a kereslet gazdasági erőviszonyának természetes és észszerű erősödését célozza, s amely egyszersmind a tényleges szükségletre közvetlenül támaszkodó termelői tevékenységet kívánja megalapozni.

Vizsgáljuk meg most a kereslet és kínálat hatását az árak alakulására nézve és azt, hogy *a keresletnek a kínálattal szemben való alárendelt viszonya az áralakulásnál a fogyasztóra nézve milyen hátrányos következménnyel jár.*

Az ár, amint azt már előbb felemlítettük, a kereslet és kínálat kölcsönös egymásrahatása folytán alakul. Az áralakulás folyamatára közvetlen behatással bíró tényezőket nagyjában két csoportra oszthatjuk: tisztán gazdasági és nem gazdasági tényezők.

Nézzük mindenekelőtt a tisztán gazdasági tényezők szerepét. A gazdasági erők szabad egymásrahatása következtében a piacon a kereslet és a kínálat találkozik. A fogyasztási javaknak azt a mennyiségét, amely a kereslet szabad érvényre jutása következtében piacra kerül, *normál-mennyiségnek* nevezzük. Ez az az árúmennyiség, amely az egész keresletet hiány nélkül fedezni tudja. Ebben az esetben az ár magassága a rentabilitási számítások és hasznossági fokozatok kölcsönös egymásrahatásának az eredménye.

A fennálló jogi és társadalmi rend azonban egyes termelőknek vagy egyes termelési javak tulajdonosainak *lehetővé teszi azt, hogy a kínálatot megszorítsák.* Közismert az a folyton ismétlődő gazdasági alapelv, hogy emelkedő kínálatnál vagy csökkenő keresletnél az árak lemorzsolódnak, viszont csökkenő, korlátozott kínálatnál vagy emelkedő keresletnél az árak emelkednek. A termelő részéről a kínálatnak önkényesen eszközölt

csökkentése a termelő javára, de a fogyasztók kárára áremelkedést von maga után. Mindenkor a fogyasztók szervezetségének nagyságától és erősségétől függ, hogy e szervezet bizonyos termelői köröknek gazdasági monopolhelyzete ellen milyen eredménnyel veszi fel a küzdelmet és hogy milyen mértékben kényszerítheti ki a normálmennyiségnek a piacon való megjelenését. A kereslet és kínálat szabad egymásrahatása és mint ennek eredménye, az áralakulás mindenkor attól függ, hogy a fennálló jogrend, a vagyonmegoszlás és a társadalmi szervezőerők a normálmennyiség piacon való megjelenését kikényszeríthetik-e, avagy lehetővé teszik-e, hogy a fogyasztási javak a normálmennyiségen alul kerüljenek piacra.

Az áralakulásnál a tisztán gazdasági tényezők behatása folytán (az előállítási költségek kalkulációja, nyereségrészesedés stb. az egyik, a hasznossági fokozat mérlegelése a másik oldalon) *csupán két árhatár* képződik. Az ár kialakulásának alsó határát rendszerint az önköltségek szabják meg. Ez a határ a kínálat részére az a legalacsonyabb ár, amelyért az illető árut még előállíthatjuk. Az ár kialakulásának felső határa az a maximum, amelyet a kereslet, a fogyasztó az illető áruért még fizetni tud. *Hogy az ár a két árhatár között miként fog kialakulni, az a különböző, nem gazdasági tényezőktől függ.* Minden körülmény, amely a piacon fellépő felek egyikének (keresletnek vagy kínálatnak) nagyobb ügyességet, jobb és alaposabb szakismeretet és biztosabb fellépést kölcsönöz, az illető fél részére biztosítja az árnak a két határ között az illető javára való eltolódását. Ezek a jelenségek koránt sem származnak gazdasági okokból, sem pedig a haszonmaximum vagy az igazságosság elvéből, hanem rendszerint csak kifejezői az egyik vagy másik fél pénzügyi, illetve gazdasági hatalmi helyzetének. A keresletnek a kínálattal szemben való hátrányos helyzetét már az előbbi fejezetben ismertettük és mindezek alapján világos, hogy *a fogyasztók tájékozatlansága és szervezetlensége nagyban hozzájárul ahhoz, hogy az árak a kínálatra nézve előnyösen alakuljanak ki.*

IV.

Vizsgáljunk meg most egynéhány olyan jelenséget, amelyek *a vállalkozó részére a gazdasági életben különösen kedvező viszonyokat teremtenek*, ismét növelve a mai gazdasági rendszerben előforduló igazságtalanságokat.

Termelési javaknak nevezzük mindazon dolgokat, amelyek az emberi szükségletek közvetlen fedezésére nem alkalmasak. A termelési javakat a vállalkozó dolgozza fel és előállítja az ú. n. *fogyasztási javakat*, amelyek a közvetlen fogyasztás célját szolgálják. Azáltal, hogy a vállalkozó úgy a termelési javak beszerzésénél, mint pedig a fogyasztási javak eladásánál a

piacra támaszkodik, személyes ügyessége, alapos szakképzettsége és társadalmi állása következtében mindkét oldalon alkalma van arra, hogy az összes kínálkozó előnyöket kihasználja. E két oldali előny, amit a vállalkozó annál jobban használhat ki, minél szervezetlenebb a kereslet, gazdasági hatalmát csak erősíti.

A közgazdaságban gyakran lépnek fel *árszinvonal-változások*. Már akkor is, midőn az árváltozások az áruknak csak egy szűkebb körére vonatkoznak, az az ismert törvény jut kifejezésre, hogy a mindenkori *áremelkedéseket a vállalkozó egyszerűen a fogyasztókra hárítja át, míg az árcsökkenéseket csak lassan, egyes körülmények között egyáltalában nem adja tovább*, hanem magának tartja meg. Amikor tehát a vállalkozó a fogyasztási javak előállításához szükséges termelési javak valamelyikéért magasabb árat fizet, úgy a különbözetet a fogyasztási javak árkalkulációjában azonnal figyelembe veszi. Viszont fordítva, amikor a termelési javak egyikét olcsóbban szerzi be, úgy a fogyasztási javak árát nem fogja rögtön leszállítani, hanem az így előálló különbözetet megtartja magának, feltéve, hogy gazdasági erők (fogyasztók szervezettsége vagy a konkurrencia) ezt tőle ki nem kényszerítik.

A közgazdaság mai felépítettsége a gazdasági életnek egy olyan formája, ahol a javak és az erre rászoruló egyének között közvetlen összeköttetés nincsen. A gazdasági életnek egyes részletműködései közötti összefüggés igen labilis alapon van felépítve. A következmények: a különböző *gazdasági krízisek*.

A gazdasági élet ma még a *gazdasági küzdelem* jegyében folyik le. A küzdelem kifejezett gazdasági harc egy észszerűbb, igazságosabb és ökonomikusabban felépített gazdasági rendszer elérése érdekében. A küzdőfelek egyik részét képezi a termelőknek immár jól kiépített és megszervezett érdekcsoportja, a másik részét pedig a jelentékenyen nagyobb számú, de még szervezetlen és ezért kisebb gazdasági hatalmat jelentő fogyasztók csoportja.

Szemeink előtt játszódnak le a különböző gazdasági érdekeltségek *koncentrációs* törekvései. Az ipari fejlődés már magasan kifejtett, erőteljesen kiépített gazdasági koncentrációs alakulatokat mutat, amelyek szervezeteikkel a kínálatot úgyszólván egyöntetűen uralják. A koncentráció felé irányuló szervezkedésre azonban a fogyasztók is rá vannak szorulva. Annak a félnek, amelyiknek hamarabb és jobban sikerül gazdasági harcszervezeteit kiépítenie, fokozottabb kilátásai vannak arra nézve, hogy a gazdasági rendszert saját elvei szerint alakítsa át.

Hegedüs Vilmos.

A statisztikai kutatás újabb irányai.*

Másodízben gyűltünk ma össze, hogy a Magyar Statisztikai Társaságnak kifejtett tevékenységéről beszámoljunk. Hogy mire törekedtünk és terveinkből mennyi jutott el a megvalósulás küszöbéig, arról a titkári jelentés fog megemlékezni. Hogy azonban mennyi van még megvalósítatlanul kitűzött céljainkból, azt ma ne ismételjük újra: fiatal társaságunknak most még igazán könnyebb és rövidebb a visszapillantás, mint az eljövendő idők bizonytalan és homályos útjainak a kifürkészése.

Mégis, ki merem mondani, nem ugyan még a mi túlrövid munkánk eredményeképpen, hanem inkább a nemzetközi hangulat megfigyelése alapján, hogy a statisztika iránt való érdeklődés az utolsó években világszerte nagyot nőtt. Statisztikai Társaságok alapítása és munkája tehát nemcsak nem látszik meddő kísérletnek, hanem — hadd tetszelegjünk evvel a szóval — szinte divatos is.

Szomorú hasonlattal próbálom megvilágítani azt a lelki diszpozíciót, amely a statisztika iránt fölébredt nagy kedvet fölkelte. Láttam egyszer egy tüdőbeteg szanatóriumban, amint a délelőtti lázmérés idején minden beteg hogyan érdeklődött nemcsak a maga láza, hanem a szenvedésben osztályos társainak hőfoka iránt is s nemcsak elképzeltem, hanem szinte az arcokról olvastam le, hogyan latolgatta mindegyik magában: ez jobban van, mint én, amaz súlyosabb beteg nálam.

Vajjon nem egy és ugyanazon kórteremben fekvő betegek sorozatát képezik-e a háborúban részt vett, vagy akár attól tudatosan távolmaradt államok, a semlegesek is? A legnagyobb betegnek, Oroszországnak ágyát diszkrét spanyol fal veszi körül, hogy szenvedéseit a többi meg ne lássa. A kórteremben azonban együtt van a többi mind. A kissé gyöngélkedők is, a semlegesek, akiknek a baja: túlhalmozott árúraktár, aranyinfláció és ögyelgő munkanélküli sereg, de a komolyabb betegek is a pyrrhusi győzelmet aratott hadviselők, akik elpusztított területeik helyreállításával, háborús adósságaik prolongálásá-

* Elnöki megnyitó a Magyar Statisztikai Társaság 1924. évi májusi ünnepi ülésén.

val, megingott termelési viszonyaik egyensúlyba hozásával vesződnek. És itt vannak végül a legsúlyosabban szenvedők is, a háborúban legyőzöttek, akiknek rekonvaleszcenciáját a békeszerződések súlyos volta tolja hátrább, s az, hogy amint kis erőhöz jutnának, orvosaik a jóvátétel piócaival mindjárt igyekeznek kiszívni belőlük a friss erőt jelentő vértöbbletet.

A művelt világnak ebben a közös kórtermében minden beteg nemcsak a maga lázát vizsgálja, hanem a többinek az egészségi állapotát is aggodalmas pontossággal figyeli, a természetes önzésnek azzal az érzésével, mely a saját fájdalmát is jobban tűri, ha látja, hogy a másiknak a baja súlyosabb.

Igy válik azután fontossá minden részletadat, amelyet az egyik beteg állam a másiktól megtudhat, s így indul meg a nemzetközi adatoknak körforgalma, amelyen mindegyik fél mohón kapott, s igyekezett összeméretezni a betegség különböző fokában szenvedő államok adatait.

Nem szólva arról a természetszerű érdeklődésről, amely a világrekonstrukció legszükségesebb eszközeinek, a szénnek s a vasnak lassan fokozódó termelése iránt megnyilvánult, a kíváncsiság teljes mértékben az emelkedő ár adatok felé s az életszínvonal megdrágulása felé fordult. Ami a háború előtt a statisztika többi művelt ágai között csak egy kisebb részlet volt, de hosszú megfigyelés után, aggodalmas körütekintéssel készült részlet, a munkás-, vagy tisztviselő háztartások statisztikája, az most, lerázván magáról a korábbi elmélyedő precizitásnak a nyűgét, minden hevenyében összeszedett nyers adattal a nyilvánosság színe elé kívánczik. Ahány ember ezzel a kérdéssel foglalkozik, annak mind külön rendszere van, a gyakorlati személességének, vagy a tudományos felkészültség komolyságának eltérő mértéke szerint gyakran igen változatos komponensekből alakítva, de valamennyi azt az egyetemes kíváncsiságot akarja kielégíteni, hogy a békeidőknek egyre távolodó kedves emlékével szemben a mai zordabb idők hol és mennyire tudnak kedvezőbb megélhetést nyújtani az embernek.

A kíváncsiság éppen olyan élénk, mint az a vágy, hogy az e kérdéssel foglalkozók adataikat minél gyorsabban közölhessék: amint a betegnél a lázmérésnek meg vannak a szokásos órái, úgy az életszínvonal drágulásáról is megjelennek havonként, néha félhavonként és hetenként is az adatok. Nehogy azonban a túlsok szám zavarja a türelmetlen tájékozódni vágyót, a megélhetésre jellemző ár adatoknak hosszú sorozatát egy átlagszámba vonják, bár abban különböző súlyú jelenségek adatai keverednek össze.

A beteg állapotának megítéléséhez azonban az orvos rendszerint nem elégszik meg azzal, amit a lázmérőről leolvashat, hanem kitapogatja a páciens ütőerét, megtudakolja, mi je fáj, s

megvizsgálja azt a beteg testrészt, amire a szenvedő legjobban panaszkodik.

Valóban, a szenvedő országok állapotáról sem tájékoztat csupán az az összesűrített átlagszám, amely a megélhetés színvonaláról számol be, hanem a különféle árúk nagy-kereskedelmi árának hullámzása, a főbb termelvények termelési költségének módosulása, a forgalomban lévő fizetési eszközök száma és névleges értéke, valamint ezeknek viszonyítása a nemzetközi pénzpiac legszilárdabb értékeihez, az államadósságok összege, a költségvetések hiánya, vagy többlete mind olyan tényezők, amelyeket sorra figyelembe kell venni és együttesen mérlegelni, hogy az államok gazdasági állapotáról, helyesebben mondva válságaik kisebb vagy nagyobb fokáról valamely felületes képet is alkothassunk.

Az ezekre kiterjedő kutatás mintha egyenes folytatása lenne annak a szemiologiai statisztikának, amelynek első kísérleteivel már a világháború előtt is találkoztunk. De most ennél a tárgykörnél is nagyobb mohóság és türelmetlenség mutatkozik. Az előbb felsorolt adatok mindegyike egy-vagy más oldalról megvilágítja ugyan a gazdasági életet, de távolról sem egyforma súlyúak s hiányzik a közös nevező, amellyel egy lapra lehet hozni őket. Mégis, szinte világszerte az a törekvés nyilvánul meg, hogy ezeket az adatokat gyűjtő tételekbe tömörítsék, s végül igen kevés, vagy egyetlen jelzőszámba foglalják az egyes állami területek gazdasági helyzetének megvilágítását.

Az első pillanatra úgy látszik, hogy mindez rendkívül nagy visszaesés a statisztikának tudományos, s a részleteltéréseket is vizsgáló törekvésével szemben. Oda jutottunk volna vissza, mint Quetelet, aki nagy szellemének egyetlen eltévelyedésében üres átlagokat, elvont vázakat keresett az élet ezerszínű realitásai helyett, amelyeket pedig ugyancsak ő oly éles szemmel és biztos ítélettel tudott analizálni? Vagy talán közönségünkben nem bízunk, s hogy a számokhoz hozzáédesgessük őt, azokat kicsiny és tetszetős formában adagoljuk neki, mint ahogy az elkényesztetett gyermeket csokoládé ábécével kell biztatni a tanulásra?

Nem egészen így van, sőt egy pillanatnyi eltévelyedésből új irányai sarjadoznak ki a statisztikai kutatásnak.

A hivatásos statisztika sok helyen — számos ok miatt — ideiglenesen mintha megbénult volna a háború után; magánosok, vagy érdekképviselések, nem ritkán ujságírók, vagy kereskedőcégek kezdtek a gazdasági életre vagy a megélhetés színvonalára vonatkozó primitív adatokat közzétenni, csakugyan azzal a vággyal, hogy ezeket mindjobban leegyszerűsítsék, s csakugyan azzal a hiányos hozzáértéssel, amely a különféle adatok eltérő súlyát nem mérlegelte eléggé.

De nemsokkal ezután már két irányú folyamat is kezdett

egyfelől differenciálódni, másfelől egymásfelé közeledni. Azok a laikus elemek, amelyeket kezdetben csakis az érdeklődés láza hajtott ily adatok keresésére, fokozatosan több szakszerűséggel és több kritikával kezdtek dolgozni: adataikat más államokéval összehasonlítva észrevettek és kiigazítottak egy és más tévedést, elmerültek a módszer vizsgálatába és így személyükben lassacskán a valóban hivatásos statisztikusok gárdája is gyarapodott.

A statisztikai hivatalok bénultsága szintén nem soká tartott, s bár megfigyelő szervezetüket sokféle egyéb feladat vette igénybe, munkájukat kiterjesztették a gazdasági élet újabb mérési módjaira is, már csak azért is, hogy a magánadatok mellé a hivatalos kötelesség tudatával szerkesztett számoszlopok kerüljenek.

Ez a kétirányú buzgólkodás később gyakorta egybe folyt, s a közölt adatok idővel csakugyan javultak is. Az indexszámítások, amelyek eleinte csökönyösen csak a békeállapothoz viszonyítva készültek, mintha makacsul vissza akarnák sírni az elvesztett boldogságot, átalakultak láncolatos indexekké, amelyek a háború utáni évek belső válságának hullámválását is szemléltethetővé tették. Az eltolódásoknak a névleges pénzértékekben való kifejezését, amely az indexeket csakugyan úgy megnövelte, mint a kirakatokban az árjelző cédulák számjegyeit, fölváltotta a nemes valutában való kifejezés, amely visszaállította a statisztikai összehasonlíthatóság egyetlen biztos alapját, a közös nevezőt.

Még mindig vannak a türelmetlenséget jelző túlkalandozások. Az egy-két számban való leegyszerűsítés gondolata még kísért. A grafikai ábrázolás túltengő; oly hirtelenül csapongó görbék keresztezik egymást, s egyes körszeletek annyira kíváncsognak a síkjukból, hogy ez a szemléltetés inkább zavaró, mint tanulságos. Még mindig többet markolunk, mint kellene, s oly államok adatait állítjuk egymás mellé, amelyeknek életviszonyai szinte teljesen heterogének.

Az új irányú vizsgálódásnak ezek a gyermekbetegségei azonban hihetőleg egymás után tünedeznek és már a legilletékesebb orvosi konzilium, a Nemzetközi Statisztikai Intézet, foglalkozik komolyan azzal, hogy milyen általános irányelveket állítson fel a megélhetés színvonalát jelző és összehasonlításra alkalmas indexek számítási módjára és hogyan készüljenek az egyes nemzetek gazdasági erőviszonyaira jellemző egyéb számítások is, hogy azok nemcsak a pillanatnyi kíváncsiságot elégítsék ki, hanem szakszerű és sokoldalú összeállításukkal valóban értékmérők legyenek.

Itt tulajdonképpen arról is szó van tehát, hogy a gazdasági életet, amelynek az eddig közzétett statisztikák hol egyik, hol másik dimenzióját világították meg, most különféle kiter-

jedéseiben egyszerre akarjuk vizsgálni és azt az összképet megalkotni, amely a különböző gazdasági tényezők összefonódásából alakul ki, amelyben okok okozattá válnak és megfordítva s amely a gazdasági helyzet statisztikai megítélésében többet és nagyobbat akar nyújtani, mint aminőt eddig bármikor reméltünk.

Merész és büszke terv: valódi sikeréhez még nagyon sok előmunkálat kell, a megfigyelés műszereinek sok csiszolgatása és a kérdés megoldásához lehetőleg egyforma szellemi fegyverkezés minden államban.

Ezen a ponton azonban újabb nehézség bukkan elő. Hol vagyunk még az államoknak attól az egyöntetű műveltségétől, a gazdasági berendezkedéseknek egyforma tökéletességétől, az egy pontra irányuló akaratnak egyforma biztonságától, amely egyértékű szellemi fegyverkezést lehetővé tenne?

A Nemzetközi Statisztikai Intézet ugyanakkor, amikor az említett új statisztikai vizsgálódásoknak normáit egységes rendszerbe kívánta foglalni, tanácskozott egyéb statisztikai ágaknak egyöntetű műveléséről is. Ezek közül a külkereskedelmi statisztikának, a mezőgazdasági statisztikának kérdései egymagukban is elég bonyolult komplexumok s mégis tulajdonképpen csak kisebb részletei az egyes államok gazdasági erőviszonyait kutatni készülő vizsgálatoknak. És látnunk kellett, hogy ebben a két statisztikai ágban, amelyet eddig minden állam művelt és tökéletesített a saját jól felfogott érdekében is, a nemzetközi összehasonlításra még mindig igen kevés biztos alap van és előttünk szinte a primitívségig egyszerűnek tetsző részletekben szinte fontoskodva keresik az egyöntetű munka lehetőségét.

Két homlokegyenest ellenkező tanulságot kell tehát levonom a közelmúlt statisztikai törekvéseiből, hogy végül azokat megkíséreljem valahogy egyeztetni.

A statisztika a legújabb időben a bizonytalan gazdasági helyzet nyomása alatt s a kibontakozáshoz vezető út keresésének lázától hajtva olyan problémákat tűzött ki maga elé, amelyek kibogozása a mának szomorú aktualitásával bir, s mindenkit érdekel, olyanokat is, akik régebben a statisztika számait, mint szárazakat és unalmasakat félrelökték. A gazdasági helyzetre jellemző számoknak ez a türelmetlen hajszolása több felületességet vitt a kutatásba, mint amennyit korábban megengedhetőnek véltünk; ennek a felületességnek azonban enyhítő körülményei voltak egyfelől a népszerűség, amely az ily vizsgálódásokat fogadta, másfelől pedig a jóhiszemű törekvés, hogy iránytűt keressenek, amely az útját vesztett gazdasági életet helyes ösvényre terelje.

Mindez együttvéve olyan nehezen elérhető célok kitűzésére vezetett, amelyekkel nem áll arányban a statisztika telje-

sító képessége. Nem áll arányban azért sem, mert a világháború nehézségei a statisztika művelőit, különösen pedig a statisztika adatszolgáltatóit korábbi nyugalmi helyzetükből kilendítették, s a mai statisztikai eredmények sehol sem tudnak oly pozitívítást és a részletrajzban is oly megbízhatóságot felmutatni, mint korábban, de nem áll arányban azért sem, mert adataink nemzetközi összehasonlíthatóságának mértéke, főleg a gazdasági statisztika területén, még igen alacsony színvonalon mozog.

Ez az ellentét azonban a nagyot akarás és a csekélyebb teljesítőképeség között nem oly tátongó, hogy előbb-utóbb ki ne lehetne tölteni. Ezért örömmel kell üdvözölnünk a Nemzetközi Statisztikai Intézet törekvését, amellyel a divatos új kutatások szabályait tudományosan formulázni igyekezik, ugyanakkor, amikor még egyes régmúlt statisztikai ágak kezdetleges adatainak egyöntetűvé tételével is kell bibelődnie.

Örömmel kell üdvözölnünk a statisztikusok táborában mindazokat az új munkásokat is, akiknek érdeklődését számunk úgy felkeltették, hogy dilettáns kísérletezőkből később hozzáértő szaktudósok lettek.

Örömmel kell üdvözölnünk általában a nemzetközi statisztikai munkásság ujrafölvételét, amelyet a gyűlölettől égő emberiség tíz évig elhanyagolt, s amely mégis az újabb érintkezés első pillanatától barátságosnak, megértőnek s komoly munkára igyekvőnek látszott.

Örömmel üdvözöljük ebben a közös munkában a Magyar Statisztikai Társaság külföldi tagjait is, akik a barátságnak és érdeklődésnek több figyelemre méltó jelével fordultak hozzánk.

Mi, a legjobban elszigeteltek látjuk, hogy a közeledés megindult végre felénk is. Folyóiratunkat külföldi organumok hirdetik és idegen országok előfizetői keresnek fel bennünket.

Tagjaink közül néhányan a Nemzetközi Statisztikai Intézet múlt ősszel tartott ülésén igen érdemleges referátumokkal szerepeltek.

A magunk részére mindezekből az a tanulság szolgál, hogy a megkezdett úton, vagy akár új ösvényen is dolgozzunk továbbra is, hogy a megnyilvánult érdeklődés el ne lanyhuljon, és hogy mirajtunk keresztül is érezze a külföld, mit jelent szellemi erők tekintetében az a Magyarország, amelyet nem ismerve és értékét lebecsülve balkáni hadak zsákmányául osztottak szét.

Buday László.

Közlemények és ismertetések.

A világgazdaság.

Hermann Levy: Die Grundlagen der Weltwirtschaft. Leipzig: Teubner, 1924. 185. lap.

A berlini műegyetemnek ismert tanára Hermann Levy, a nemzetközi gazdasági életnek egy fontos jelenségét tárgyalja könyvében: a világgazdaságnak a kérdését.

A világgazdaság előfeltételeinek ismertetése kapcsán előrebocsátja az elméleti kérdéseket. Elméletileg igyekszik meghatározni a magángazdaság, nemzetgazdaság és világgazdaság fogalmát. A gazdasági egység és világgazdasági egység fogalmának tisztázása kapcsán beszámol a gazdaságpolitikai ellenálló erőkről, a neomerkantilizmusról, a nemzeti államról és az internacionálizmusról. Foglalkozik a világgazdaság kifejlődésével a XIX. században a legújabb időkig. Itt felvetődik a javak szállítható képessége és a forgalomban előállott technikai haladások kérdése. Megemlékezik egyes árukról, különösen a nagyértékű termelvényeknek korábbi szállíthatóságáról. Vácsolja az átmenetet a modern forgalmi technikához és befolyását a nehezebb áruk nemzetközi kicserélésére. Vizsgálatát kiterjeszti a külkereskedelemnek, a belső forgalomnak és a tengeri szállítóeszközöknek kifejlődésére a XIX. században. Szól az egyes államoknak külkereskedelmi politikájáról és a világháborúnak e téren hozott változásairól.

Fontosabb és érdekesebb fejezet az, amely a nemzetközi gazdasági életben a személyes elemet domborítja ki. Szól itt a nemzetközi gazdálkodó ember differenciálódásáról, az angol gazdasági alany típusáról, a kapitalizmus befolyásáról a nemzetközi kereskedelmi szellem kifejlődésére, a nemzetközi emberről, a becsületes kereskedő fogalmáról s a személyi nemzetközi forgalom előmozdításáról, a műveltségről, a nyelvismeretről, hírszolgáltatásról, kereskedelmi tudományról, a ki- és bevándorlás problémájáról; itt megemlékezik a középosztály kivándorlásáról, a modern bevándorlásokról, a kivándorló országok átalakulásáról az utóbbi időben, a dél- és keleteurópai kivándorlásokról, végül a kivándorlás akadályairól.

Munkájának legnagyobb részét a nemzetközi munkamegosztás kérdésének szenteli, ahol ennek lényegét és jelentőségét ismerteti, azután az élelmiszer elosztásának nemzetközi tagozódását, majd a nemzetközi nyersanyag szétosztását, a világnak gyarmatokkal való ellátását és azt a differenciálódást, amely a gyarmatok képviselőjében előállott. Nem feledkezik meg a világgazdaság átalakulásáról sem, összehasonlítja a világpiaci és a belföldi árakat és azokat a monopolisztikus vagy szervezeti befolyásokat, amelyek a világpiaci árak alakulására is kihatnak.

A nemzetközi gazdasági politikának mai karakterét ismertetvén, szól a neomerkantilizmusról, a preferenciális vámokról és azok kiterjedéséről, a szabad kereskedelmi mozgalmról, a bevándorlás elleni politikáról, a tengeri hajózási politikáról és az ezen a téren fellépett protekcionizmusról, a szubvenciókról, a világpostaegyletről, a nemzetközi vasúti kérdésekről stb.

A sokoldalú és tanulságos könyv nagyon megérdemli a gazdasági kérdésekkel foglalkozó közönség figyelmét.

—ay.

Magyar Közgazdasági Társaság.**Új tagjaink:***Alapító tagok:*

Gr. Hoyos Miksa földbirtokos, nemzetgy. képvis., IV., Kaplony-u. 5. vagy Németlád.
 Dr. Örfly Imre kincst. főtan., nemzetgy. képvis., VIII., Mikszáth K.-tér 4.
 Ledofsky Géza gőzmalomtulajdonos, I., Kelenhegyi-út 47.

Rendes tagok:

Böszörményi László m. o. tan., VIII., Szentkirályi-utca 49.
 Beocsini cementgyári unió r.-t., V., Alkotmány-u. 10.
 Dr. Dénes István ügyvéd, nemzetgy. képvis., VIII., Baross-u. 34.
 Dr. Erődi-Harrach Tihamér ügyvéd, nemzetgy. képvis., V., Erzsébet-tér 14.
 Fellner Leó műszaki papírgyár, Budapest, V., Váci-út 4.
 Fővárosi serfőző r.-t., X., Maglódi-út 47.
 Gergely Vilmos ügyv. igazgató, V., Tükkör-u. 3.
 Dr. Goldberger Lóránd bankár, V., Országház-tér 4.
 György Jenő igazgató, VII., Erzsébet-körút 15.
 Dr. Harrer Ferenc ny. alpolgármester, II., Garas-u. 6.
 Hatvany Endre gyáros, I., Verbőczy-utca 7.
 Hegyi Imre máv. h. ig., V., Damjanich-u. 52.
 Heinrich Ferenc v. miniszter, nemzetgy. képvis., VIII., Üllői-út 32.
 Dr. Holl Jenő Győr—Sopron—Ebenfurti vasút igazgatója, II., Tudor-utca 5/b.
 Dr. Kohner Artur igazgató, V., József-tér 14.
 Kont Dezső István gyári irodafőnök, III., Opál-u. 56.
 Eklódy Szabó Andor p. ü. min. tan., IV., Semmelweis-u. 4.
 Kállay Béla vezérigazgató, VI., Andrássy-út 8.
 Dr. Karátson Antal ny. min. tan. ig., II., Döbrentei-tér 5.
 Dr. Kardos Elemér ügyvéd, IV., Koronaherceg-u. 10.
 Kelemen Gyula, V., Vécsey-u. 4. I/42.
 Kelety Dénes államtitkár, máv. elnök, VI., Andrássy-út 88.

Kontinental vasker. r.-t., V., Váci-u. 20.
 Dr. Kuncz Ödön egy. ny. r. tanár, VIII., Üllői-út 36. II/7.
 Lederer Miklós gazda, VI., Lendvay-utca 6.
 Lesenyi Ferenc főisk. tanár, Sopron, főiskola.
 Magyaróvári m. kir. gazd. akadémia, Magyaróvár.
 Magyar ipari és kereskedelmi ellenőrző bank r.-t., V., Sas-utca 29.
 Mezőgazdasági ipar r.-t., V., József-tér 8.
 Dr. Sényi-Schranitz Pál lapszerkesztő, I., Verpeléti-út 5. I/12.
 Dr. Szamit Iván igazgató, Gyöngyös Takaréks. és Hitelintézet.
 Dr. Szurday István hivatalnok, V., Hold-utca 8.
 Dr. Vincze Frigyes keresk. ak. igazgató, V., Alkotmány-u. 11.
 Forbáth Géza h. igazgató, VII., Csengery-u. 31.
 Kollerich Pál és Fiai, IV., Ferenc József-rakpart 21.
 Albus szappangyárak, VIII., Nép-színház-u. 11.
 Hegedüs Izsó igazgató, VI., Eötvös-utca 42.
 Györfly Wolf faárúgyár, Pesterzsébet. Olajművek r.-t., V., Báthory-utca 5.
 Nay és Róna gép- és szivattyúgyár, V., Alkotmány-utca 4.
 Popper László főisk. hallg., Berlin, Wilmersdorf, Pfalzburgerstr. 29.
 Ganz és Tásra Danubius, X., Kőbányai-út 31.
 Ganz-féle villamossági r.-t., II., Lövőház-u. 39.
 Lichtig Géza vezérigazgató, VII., Liszt Ferenc-tér 9.
 Dr. Thirring Lajos min. fogalmazó, II., Fő-utca 81.
 Dr. Saile Tivadar okl. közgazdász-mérnök, orvos, min. s. titkár, Római-fürdő, Lóránd-u. 41.
 Elek István egyetemi hallgató, VI., Nagy János-utca 26.
 Dr. Szász Elemér titkár, VIII., Eszterházy-utca 20.
 Quandt Richard, II., Vérmező-utca 8. I/4.
 The Hungary Society of America, 37—39 East 28 th Street, New-York City.

Közgazdasági krónika.

Gazdasági törvényhozás.

Magyarország.

1924. évi XV. t. c. a robbantószer és robbanóanyag előállításával, tartásával és használatával elkövetett bűncselekményekről.

1924. évi XVI. t. c. a Török Köztársasággal Konstantinápolyban 1923. évi december hó 18. napján kötött barátsági szerződés becikkelyezéséről.

1924. évi XVII. t. c. az 1924—25. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról.

1924. évi XVIII. t. c. az Iparosok Országos Központi Szövetkezetéről és az ipari anyagbeszerző, termelő és értékesítő szövetkezetekről.

A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló 1898. évi XXIII. t.-c. 81. §-a megengedte, hogy a hitelszövetkezeteken kívül más célú gazdasági és ipari szövetkezetek is alakuljanak és a pénzügyminiszter felhatalmaztatott, hogy az ilyen szövetkezeteknek az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe való felvételét, ennek előterjesztésére megengedhesse. Az O. K. H. sajátos gazdasági és hitelszövetkezeti jellege mellett nem mutatkozott kívánatosnak az ipari szövetkezeteknek az O. K. H. kötelékében való megmaradása, miután ezek a különleges ipari érdekeknek megfelelő irányítást és gondozást igényelnek. Az O. K. H. ennél fogva még a háború alatt elhatározta az ipari szövetkezeti akciók teljes beszüntetését és maguk az érdekelt ipari szövetkezetek is arra az elhatározásra jutottak, hogy kizárólag az ő érdekeiket szolgáló külön ipari szövetkezeti központban tömörülnek. Az ipari szövetkezetek e törekvését az akkori kormány is támogatván, 1919. végén megalakult az Iparosok Országos Központi Szövetkezete, mely szövetkezetnek a már meglevő ipari szövetkezetek irányításán, felügyeletén és hiteligényeinek kielégítésén felül nemcsak új ipari szövetkezetek alapítása, hanem általában a kézmű-, kis- és középipar ama rétegeinek támogatása, különösen nyersanyagokkal való ellátása, munkaalkalmakhoz való juttatása és termelvényeiknek értékesítése is feladatává tétetett, melyek szövetkezetekben nem tömörültek.

A jelen törvény honorálja azt a nagyfontosságú állami érdeket, mely a kézmű-, kis- és középiparosság anyagi megerősítéséhez fűződik, mely érdek nemcsak ipari, de általános társadalmi szempontból is azt kívánja, hogy az országban minél több kis existencia éljen és boldoguljon, az ipari

szövetkezetek megalakult központját legalább oly mérvű támogatásban részesíti, mint amilyent a korábbi törvények értelmében a gazdasági és hitelszövetkezetek gyámolítására elsősorban hivatott O. K. H. élvez. A kézmű-, kis- és középipar támogatása a jövőben nem úgy, miként a multban, közvetlenül a kereskedelemügyi minisztérium által az iparfejlesztés céljára rendelkezésre álló hitelekéből fog történni, hanem az iparosság e rétegeinek támogatását, még azoknak is, melyek szövetkezetekbe nem tömörültek, e központ útján fogja elláttatni.

1924. évi XIX. t. c. a vámjog szabályozásáról.

A legtöbb országban a törvényhozás a vámjognak csak azt a részét kodifikálta, amely a vámtarifával vonatkozásban van. Pedig kétségtelen, hogy azok a jogszabályok, amelyek megállapítják az állam kizárólagos vámszedési jogosultságát, meghatározzák a vámok körül felmerülő területi, tárgyi és személyes fogalmakat, szabályozzák a vámigazgatás szervezetét, szabatosan körülírják azokat a jogosítványokat, amelyek a vámigazgatás közegeit az érdekelt ügyfelekkel szemben megilletik, megállapítják azokat az eljárási szabályokat, amelyeket ezeknek a közegeknek a vámterületnek a külfölddel lebonyolított forgalmában előforduló árukkal szemben be kell tartaniuk és egyuttal biztosítják az érdekelt ügyfelek befolyását erre az eljárásra, amely szabályok továbbá rendezik a vámfizetési kötelezettség keletkezése, ennek tartama és megszűnése körül felmerülő jogi kérdéseket és amelyek végül biztosítják és szabályozzák azokat a jogorvoslatokat, amelyek ezen a téren a polgárok rendelkezésére állanak: ha nem is gyakorolnak olyan közvetlen hatást a gazdasági életre, mint a maga a vámokat megállapító tarifa, az állampolgárok gazdasági és vagyoni érdekeit, ezeknek vagyontárgyai feletti rendelkezési szabadságát mégis igen közről és mélyen érintik.

A jelen törvény meghozataláig Magyarországnak sem volt olyan kodifikációja, amely a fentebb említett joganyagot kimerítően, rendszeresen, a modern áruforgalom és a modern tudományos fejlődés igényeinek megfelelően rendezte volna. Törvényes szabály e téren csupán a pillanatnyi politikai helyzet szülte 1907:LI. t.-c. volt. Vámjogunk sürgős törvényhozási rendezése az új magyar autonóm vámtarifa küszöbön álló törvénnyé válására való tekintettel is indokolt volt.

A törvény igen helyesen arra törekszik, hogy a meglévő állapotot, amelyre a gazdasági élet az eddigi szabályok érvénye alatt berendezkedett, lehetőleg kevésbé zavarja meg. Ezért az eddigi tételes jogi rendelkezéseket inkább csak kiegészíti, illetve rendszerbe foglalja s a további jogfejlesztést a rendeleti szabályozásnak engedi át. Ott, ahol az eddigi jogállapottól eltérést tartalmaz, csaknem kivétel nélkül a liberális, vagyis az ügyfél érdekét szem előtt tartó szempontokat veszi figyelembe.

Az egész törvényen az az álláspont húzódik keresztül, hogy a vámjövédék elsősorban *közgazdasági* fogalom, amelynek célja az áruforgalomnak az állam közgazdasági élete szempontjából való irányítása, vagyis, hogy a vám csak másodsorban szolgálja azt a célt, hogy az államkincstárnak jövedelmet hozzon. Az a nagy változás, amely a vámjogi felfogásban az utóbbi évtizedek alatt bekövetkezett, leginkább a modern vámjognak a törvény által is elfogadott amaz elvében jut kifejezésre, hogy valamely vámköteles árunak beszállítása az ország területére magában véve még nem állapít meg semmiféle vámfizetési kötelezettséget, hanem a vámjövédék érdekeinek megóvásával megbízott közegeknek csak arra ad jogot, hogy az ilyen árut szemeltartsák. A törvény főrészei: I. rész. Alapelvek és alapfogalmak. II. rész. Vámigazgatás. III. rész. Vámeljárás. IV. rész. Vámfizetési kötelezettség. V. rész. Jogorvoslatok. VI. rész. Büntető rendelkezések. VII. rész. Átmeneti és zárórendelkezések.

1924. XX. t. c. a miskolc—diósgyőri helyiérdekű vasútnak közúti vasúttá való átminősítéséről.

1924. évi XXI. t. c. a vámtarifáról.

Az ország pénzügyi szanálási programjának szerves kiegészítő részét képezi az új autonóm vámtarifa, amely hivatva van arra, hogy országunkat a nemzetközi gazdasági forgalomba bekapcsolja, amennyiben egyrészt lehetővé teszi az eddig alkalmazott forgalmi korlátozások fokozatos megszüntetését, másrészt kereskedelmi szerződések megkötésére nyújt alapot. A törvény a hazai termelés jogos érdekei, valamint a kül-államokkal való kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése szempontjából a rendkívül szövevényes vámproblémának lehetőleg helyes és igazságos megoldására törekedett s tekintettel volt a fogyasztók érdekeire is azáltal, hogy nem tartalmaz oly vámterheléseket, amelyek a szükséges mértéket meghaladnák.

A törvény megállapítja, hogy a behozatali árukra a törvényhez mellékelte vámtarifát kell alkalmazni. Felhatalmazza azonban a minisztériumot, hogy a törvényben felsorolt fontos termelési, közfogyasztási stb. érdekből vámkedvezményeket, vámmentességet adhasson, illetve a vámtarifában megállapított vámtételeket felemelhesse.

A vámtarifa tarifaosztályai s azok tartalma a törvény szerint: I. Élőállatok. II. Állati nyerstermékek élelmezési célokra. III. Élő növények; levágott friss és szárított növények. IV. Gyarmatárak és fűszer. V. Gabona, hüvelyesek és magvak. VI. Gyümölcsök (déli gyümölcsök is), vetemények zöldségek és más növényi nyerstermékek élelmezési és élvezeti célokra. VII. Italok. VIII. Az élelmezési és élvezeti ipar más termékei. IX. Az italok készítésének és az élelmezési iparnak hulladéktermékei. X. Állati eredetű nyersanyagok és hulladékok. XI. Az erdőgazdaság termékei. XII. Más növényi eredetű nyersanyagok és hulladékok. XIII. Ásványok és ércek, ásványi és fémtartalmu hulladékok. XIV. Savak, alkáliák, sók, csepfolyósított gázak, mesterséges trágyák. XV. Szén, tőzeg, aszfalt, ásványolaj, továbbá ezeknek, valamint a fának lepárolt és kivont termékei. XVI. Zsírok, olajok, viaszok, gyanták és ezek termékei. XVII. Keményítő, fehérje, enyv és termékeik, ragasztószerek. XVIII. Robbantó, gyújtó és világítóipari készítmények, műanyagok. XIX. Cserző és csávázó készítmények, festőkészítmények és festékek. XX. Illó olajok, illat- és zamatanyagok, esszenciák, illatszerek és kozmetikai készítmények. XXI. Finomított vegyi készítmények és azok nyersanyagai. XXII. A faipar termékei. XXIII. A papiros és sokszorosítóipar termékei. XXIV. A fonál, kefekötő és szitakötőipar termékei. XXV. A textilipar termékei. XXVI. Textilanyagokból konfekcionált cikkek. XXVII. Szőrme- és szücsárak. XXVIII. A bőr- és bőrfeldolgozóipar termékei. XXIX. A kaucukipar termékei. XXX. Az üveg, agyag, cement és kőipar termékei. XXXI. A vas- és fémipar termékei. XXXII. A gép- és villamossági ipar termékei. XXXIII. Járóművek. XXXIV. Műszerek, hangszerek, órák. XXXV. A nemesfémfeldolgozás termékei, drága és féldrágakövek és az ezekből készült áruk. XXXVI. Az eddigi tarifaosztályokban meg nem nevezett áruk. XXXVII. Nemesfémek, ércpénz és más értékek.

E. D.

Mezőgazdasági termelés.

Németország 1924. évi gabonatermésének előzetes eredményei.

(W. St.) A birodalmi statisztikai hivatalnak előzetes, a beérkezett vetésjelentésekből megállapított becslésadatai szerint az 1924. évi német gabonatermés hektáronkénti átlagadatai alatta maradnak az előző éveknek. Főként a kenyértermékek átlagtermésénél állapítható meg nagyobb arányú visszaesés; legsúlyosabb jelenség Németország legfontosabb kenyértermékének, az őszi rozsnak várható termésűkkel.

Németország háborúelőtti és utáni hektáronkénti átlagtermése (métermázsákban) a következő:

Termények	1911/13	1913	1922	1923	1924
Őszi buza	22·8	24·1	14·1	19·7	17·3
Tavaszi buza	22·1	24·0	15·5	19·0	17·3
Őszi tönköly	14·9	16·1	8·9	12·4	11·9
Őszi rozs	18·7	19·4	12·7	15·4	14·2
Tavaszi rozs	12·6	13·5	9·1	11·8	11·5
Őszi árpa	.	.	.	21·7	18·8
Tavaszi árpa	21·2	22·0	14·0	17·8	16·4
Zab	19·8	22·0	12·5	18·3	17·4

A learatott terület adatai alább következnek (hektárookban):

Termények	1911/13	1913	1923	1924
Buza	1657.465	1676.575	1478.439	1466.476
Őszi tönköly	278.546	272.083	128.471	123.007
Rozs	5163.842	5259.187	4366.481	4259.853
Őszi árpa	.	.	108.150	107.340
Tavaszi árpa	1352.001	1381.366	1193.350	1337.925
Zab	3883.878	3924.706	3344.702	3525.802

A kenyértermékek termésterülete 1923-al szemben megkisebbedett, míg az árpa- és zabterület jelentékenyen megnövekedett.

A terület és az átlagtermés adatainak egybevetése után az 1924. évi német gabonatermés mennyiségi adatai a következőkre becsülhetők:

Termények	Termés ezer métermázsákban			
	1911/13	1913	1923	1924
Buza	37.676	40.431	28.971	25.370
Őszi tönköly	4.154	4.378	1.598	1.470
Rozs	95.860	101.318	66.815	59.980
Őszi árpa	.	.	2.343	2.018
Tavaszi árpa	28.720	30.402	21.269	21.911
Zab	76.818	86.186	61.069	61.345

Az előző év adataival szemben a kenyértermékek termésének valószínű csökkenése 10·6 millió métermázsa (10·8%); ez a csökkenés a hosszú tél és a kedvezőtlen időjárás következménye.

Az 1911/13. évek évi átlagos termésétől az 1924. év termése 51 millió q-val (36·9%) maradt el és 22·3 millió q. (21·1%) csökkenés észlelhető az árpa és zab termésénél is.

Th. L.

Fontosabb államok 1922. és 1923. évi szőlőterülete és musttermése.

(W. St.) A nagyobb szőlőterülettel bíró államok 1922. és 1923. évi területi és termés adatai a következők:

Állam neve	Szőlőterület (1000 ha.)		Musttermés (1000 hl.)	
	1922	1923	1922	1923
Európa:				
Németország	74·4	74·7	3.406	791
Bulgária	41·7	46·0	1.180	903
Franciaország	1.526·6	1.590·0	70.208	57.164
Olaszország	4.273·5	4.274·0	35.585	54.010
S. H. S. állam	167·6	166·8	4.565	4.414
Luxemburg	1·6	1·6	246	—
Ausztria	29·7	32·0	938	822
Portugália	—	324·2	5.936	5.519
Svájc	17·8	17·8	1.080	782

Állam neve	Szőlőterület (1000 ha.)		Mustermés (1000 hl.)	
	1922	1923	1922	1923
Spanyolország	1.340.7	1.341.7	25.672	22.078
Cseh-Szlovákia	17.3	17.0	595	330
Magyarország	215.7	219.4	4.614	4.697
Afrika:				
Algír	173.3	180.8	7.490	10.142
Tunisz	25.6	23.7	520	680

Rendkívül kedvezően alakult 1923-ban Olaszország mustermése, amely 51.8%-al nagyobb az 1922. évinél; 35, illetve 31%-al nagyobbodott Algír és Tunisz termése is, míg Magyarország 1.8%-os termés növekvésén kívül a felsorolt többi államok mustermése 1923-ban lényegesen kevesebb az 1922. évinél. Rendkívül nagyarányu a termés csökkenése Németországban (77%) a május és június havi esős időjárás következtében, továbbá Cseh-Szlovákiában (45%), Svájcban (28%) és Bulgáriában (23%). A legnagyobb musttermést Franciaország, Olaszország és Spanyolország produkáta; megemlítendő azonban, hogy Franciaország kb. 60%-kal kisebb szőlőterületen állandóan másfél—kétszerakkora mustterméssel rendelkezik, mint Olaszország.

Th. L.

Közlekedés.

Európa légi forgalma az 1923. évben.

(W. St.) Európa légi forgalma — amennyiben a rendelkezésre álló nem teljesen egyöntetű statisztikai adatokból megállapítható — az 1923. évben kedvező fejlődést mutat; összesen mintegy harminc vonalon volt rendszeres légi közlekedés.

Az 1923. évi német légi forgalmi adatok közül növekedett az előző évvel szemben a szállított személyek száma; ezenkívül fejlődést jelent az is, hogy az előző években még csaknem teljesen belföldi hálózat 1923-ban külföldi állomásokkal is bővült. A németországi légi hálózat vonalainak hossza kb. 3460 km., a fontosabb forgalmi adatok pedig a következők:

	1921	1922	1923
A repülőutak km.-hossza (ezrekben)	1.653	1.204	718
Utasok száma	6.183	7.730	8.507
Szállított áruk és postacsomagok (kg.)	30.713	65.380	44.622

A kilométerhossz csökkenése a vonalak számának csökkentésével magyarázható, az utasok számának emelkedése pedig a repülőgépek jobb kihasználását bizonyítja. A megtett személy-kilométerek száma több mint kétmillió, a teher (kg) kilométereké 9.5 millió. A járatok száma 1.378 volt. Németország legforgalmasabb repülővonalai a következők: Berlin—Hamburg—London és Berlin—Leipzig—München; a Königsberg—Memel—Riga és Berlin—Danzig—Königsberg városokat összekötő vonalak is jelentékeny forgalommal bírtak, míg a München—Zürich—Genf és különösen a München—Wien városok közötti vonalak forgalma kisebb. A német forgalom nagyobb részét a Junkers-művek, kisebb részét pedig a német Aero-Lloyd bonyolította le.

Németország hálózatához tartozik részben a dán-német utvonál (Hamburg—Kopenhága); ezen a vonalon 284 járat alkalmával 414 személy és 5.400 kg. áru szállított. Oroszország felé a Königsberg—moszkvai vonal közvetítette a forgalmat; Oroszországban ezenkívül még egy európa—ázsiai vonal volt forgalomban, Moszkva—Charkow—Rostow—Batum—Tiflis városok között.

Franciaország légi forgalma 11 vonalon bonyolítottatott le. A szállított személyek száma 1923-ban 7.811, az áruk és csomagok súlya 778 tonna volt.

Legforgalmasabb vonalak Páris—London, Páris—Prága—Konstantinápoly, Páris—Brüsszel és Toulouse—Barcelona—Casablanca.

Nagybritannia 1922—23. évi adatai szerint a belföldön egy (London és Manchester), a kontinenssel pedig három (London—Berlin, London—Köln, London—Páris) vonal közvetítette a forgalmat; e vonalak 1921—22. és 1922—23. évi főbb adatai alább következnek:

	1921—22	1922—23
Légi járatok száma	1.156	4.000
Repülőutak km.-hossza (ezrekben)	414	1.245
Utasok száma	5.692	11.460
Szállított áruk és csomagok (tonnában)	26.6	216.4

A két németalföldi vonalon (Amsterdam—London és Amsterdam—Páris) a forgalom a következő volt:

	1922	1923
Utasok száma	1.414	3.937
Szállított áruk (tonnában)	90	166
Szállított levélposta (kg.)	1.035	1.708
Szállított postacsomagok (kg.)	2.737	7.294

Svájc forgalmát két vonal (Genf—Zürich—München és Páris—Basel—Zürich) közvetítette, az első 562 járat alkalmával 1.087 utast szállított, a második 97 meneten 386 utast.

Magyarország és Ausztria forgalmi adatai a következők:

	Menetek száma	Utasok száma
Budapest—Wien	279	572
Wien—München	232	539

A Páris—Konstantinápoly vonal Prága—Bécs—Budapest—Belgrád városok közötti szakaszán a menetek száma 1923-ban 986, az utasoké 1.091 volt.

Spanyolország forgalmát a francia—afrikai vonalon kívül a Sevilla—Larrache (Marokkó) vonal bonyolította le. Lengyelországnak 3 légi összeköttetése volt, u. m.: Lemberg—Varsó—Danzig, Krakó—Varsó és Prága—Varsó.

Magyarország légi forgalma az 1924. év első felében az újabb adatok szerint ismét fejlődött, különösen a szállított csomagok és újságok forgalma növekedett erősen az előző év megfelelő időszakával szemben.

Th. L.

Ásványolajtermelések.

A világ 1922. és 1923. évi kőolajtermelése.

(W. St.) A világ 1922. és 1923. évi kőolajtermelése az 1913. évi adatokkal szembeállítva, a következőképpen alakult:

Állam neve	1913 1000 barrel ¹⁾	%	1922 1000 barrel ¹⁾	%	1923 1000 barrel ¹⁾	%
Egyesült-Államok	248.446	64.5	557.531	65.2	735.000	72.7
Mexikó	25.696	6.7	182.278	21.3	149.772	14.8
Oroszország	²⁾ 62.834	16.3	32.966	3.9	38.167	3.8
Perzsia	1.857	0.5	21.909	2.6	25.000	2.5
Holland-India	11.172	2.9	16.720	2.0	15.000	1.5
Románia	13.555	3.5	9.843	1.2	10.850	1.1
Brit-India	7.930	2.1	7.700	0.9	7.575	0.7
Peru	2.071	0.6	5.314	0.6	6.375	0.6
Lengyelország	—	—	5.227	0.6	5.000	0.5
Venezuela	³⁾ 120	—	2.201	0.3	3.800	0.4
Sarawak	141	0.0	2.849	0.3	3.887	0.4
Argentína	131	0.0	3.018	0.4	3.250	0.3

Állam neve	1918 1000 barrel ¹⁾	%	1922 1000 barrel ¹⁾	%	1923 1000 barrel ¹⁾	%
Trinidad	504	0.1	2.445	0.3	3.087	0.3
Japán és Formoza . . .	1.942	0.5	2.042	0.2	1.695	0.2
Egyiptom	98	0.0	1.188	0.1	1.037	0.1
Franciaország	—	—	496	0.1	503	0.1
Kolumbia	—	—	323	0.0	426	0.0
Németország	²⁾ 857	0.2	319	0.0	354	0.0
Kanada	228	0.1	179	0.0	175	0.0
Cseh-Szlovákia	—	—	120	0.0	100	0.0
Olaszország	47	0.0	31	0.0	32	0.0
Egyéb államok	20	0.0	110	0.0	210	0.0
Összesen:	385.347	100.0	854.809	100.0	1,010.995	100.0

Jegyzet: ¹⁾ 1 amerikai barrel = 42 amerikai, illetve 31 angol gallon = 1.59 hl.; 1 tonnának 6.6—7.5 barrel kőolaj felel meg.

²⁾ Háboru előtti terület.

³⁾ 1917-ben.

Ausztria-Magyarország 1913. évi kőolaj termése 7,818.000 barrel volt (az összes termelés 2%-a).

Ismereteseek azok a gazdasági, politikai, sőt háborus küzdelmek, amelyek a kőolajban gazdag vidékekért folytak és folynak; különösen Perzsia, Syria és Dél-Amerika petroleum mezői állanak nagy gazdasági küzdelmek középpontjában.

Az „American Petroleum-Institute“ és az „U. S. Geological Survey“ számításai szerint a világ 1923. évi kőolaj termelése 1.01 milliárd amerikai barrel, ami az előző évvel szemben 18, az 1913. évvel szemben pedig 162 százalékos növekedést jelent. Legnagyobb mértékben az észak-amerikai Egyesült-Államok termelése növekedett, míg a legnagyobb visszaesés Mexikó adatainál észlelhető. Kisebb arányú fejlődés látható az ázsiai, európai és a dél-amerikai termelés adatainál is.

A kőolajtermelés növekvésével kapcsolatban a kőolajfinomítók száma is megnagyobbodott; 1923. végén mintegy 600 finomító állott üzemben, napi 3 millió barrel nyersolaj földolgozó képességgel. Amerika kedvező helyzetét a texasi és délkaliforniai termés növekedésének köszönheti. Az Egyesült-Államokban 246 finomító működött, amelyek együttesen 12.1 milliárd gallon gáz- és fűtőolajat, 7.6 milliárd gázolint, 2.3 milliárd kerozint (világító olaj) és 1.1 milliárd gépolajat állítottak elő. A finomítók tevékenységének növekvése összefügg az amerikai automobil ipar és forgalom fellendüléséből előálló benzinszükséglettel; a 15.3 millió automobil benzinszükséglete ugyanis 6.9 milliárd gallon.

Mexikó kőolajtermelésének visszafejlődése a politikai zavaroknak, nagyobb vizbetöréseknek és részben az olajmezők kimerülésének következménye. Az Egyesült-Államok és Mexikó 1913-ban a világtermés 71%-át produkálták; ez az arány 1923-ig 87.5%-ra emelkedett.

Th. L.

Külforgalom.

A nemzetközi áruforgalom alakulása az 1923. évben.

(W. St.) A nemzetközi áruforgalom még az 1923. évben sem éri el a békebeli áruforgalom nagyságát. Az áruhiány háboru utáni első csökkentése után 1921-ben a külforgalom ismét erősen visszaesett, ami az általános gazdasági és pénzügyi rázkódtatásoknak, valamint egyes államok nagy háborus terheinek következménye. Az utolsó két év a külforgalom terén ismét javuló irányzatot mutat. Hogy a külforgalomnak háboru utáni alakulása megállapítható legyen, alábbi táblázatba foglalt 12 (a világ áruforgalmának 60%-a felett rendelkező) állam külforgalmának

adatai aranymárkára számítottak át. Az így kapott végösszegek a következő fejlődésről számolnak be milliárd aranymárkákban:

1913-ban 96,7; 1921-ben 107,9; 1922-ben 115,8; 1923-ban 126,9. A nemzetközi külforgalom adatainál figyelemmel kell lenni az árak változó alakulására; e célból fenti sorral egybe kell vetni a világ nagykereskedelmi indexszámait, amelyek becslés szerint következőképen alakultak:

1913-ban 100; 1921-ben 175; 1922-ben 150; 1923-ban 150.

E két sor egybevetésével a világ 12 főkereskedő államának áruforgalmáról a következő számsort kapjuk:

1913-ban 100; 1921-ben 65; 1922-ben 78; 1923-ban 87.

Ezek az adatok természetesen nem tekinthetők számszerűleg pontos adatoknak, de elég alkalmasak arra, hogy belőlük a nemzetközi áruforgalom általános irányzata megállapítható legyen.

A legnagyobb külforgalommal bíró 12 állam 1913., 1921. és 1923. évi külkereskedelmi forgalma a következőképen alakult (az illető államok adatai aranymárkába számítottak át):

	Millió aranymárkákban ¹⁾				1913 = 100			Az összforgalom %-ában			
	1913.	1921.	1922.	1923 ²⁾	1913.	1921.	1922.	1913.	1921.	1922.	1923.
Belgium és Luxemburg:											
Behozatal	4.040	3.143	2.889	2.690	78	72	67	7.9	5.7	4.8	4.0
Kivitel	2.973	2.233	1.923	1.898	75	65	64	6.6	4.2	3.5	3.2
Dánia:											
Behozatal	875	1.216	1.327	1.507	139	152	172	1.7	2.2	2.2	2.2
Kivitel	717	1.017	1.017	1.149	142	142	160	1.6	1.9	1.8	1.9
Finnország:											
Behozatal	396	291	364	535	73	92	135	0.8	0.5	0.6	0.8
Kivitel	328	326	406	528	99	124	161	0.7	0.6	0.7	0.9
Franciaország:											
Behozatal	6.737	6.901	8.117	8.225	102	120	123	13.1	12.5	13.4	12.2
Kivitel	5.504	6.185	7.002	7.689	112	127	139	12.2	11.7	12.7	12.9
Nagybritannia:											
Behozatal	15.682	17.602	18.656	21.163	112	119	135	30.5	32.0	30.8	31.5
Kivitel	12.950	13.091	15.357	17.098	101	119	132	28.6	24.8	27.8	28.8
Olaszország:											
Behozatal	2.917	3.067	3.143	3.193	105	108	109	5.7	5.6	5.2	4.7
Kivitel	2.009	1.474	1.850	1.988	73	92	99	4.4	2.8	3.4	3.3
Németalföld:											
Behozatal	6.610	3.176	3.175	3.293	48	50	60	12.9	5.8	5.4	4.9
Kivitel	5.199	1.941	1.974	2.132	37	38	41	11.5	3.7	3.6	3.6
Svédország:											
Behozatal	952	1.197	1.283	1.525	126	135	160	1.9	2.2	2.1	2.1
Kivitel	919	1.037	1.280	1.255	113	139	137	2.0	2.0	2.3	2.3
Svájc:											
Behozatal	1.540	1.676	1.529	1.582	109	99	103	2.9	3.0	3.5	2.3
Kivitel	1.101	1.562	1.409	1.324	142	128	120	2.4	3.0	2.6	2.2
Japán:											
Behozatal	1.526	3.279	3.796	4.025	215	249	264	2.9	6.0	6.2	6.0
Kivitel	1.323	2.515	3.248	2.936	190	246	222	2.9	4.8	5.9	4.9
	Millió aranymárkákban				1813 = 100			Az összforgalom %-ában			
	1913.	1921.	1922.	1920.	1913.	1921.	1922.	1913.	1921.	1922.	1923.
Kanada:											
Behozatal	2.599	2.997	3.154	3.767	115	121	145	5.1	5.4	5.2	5.6
Kivitel	1.808	3.007	3.667	3.962	166	203	219	4.0	5.7	6.6	6.7
Északam. Egyesült áll.:											
Behozatal	7.537	10.533	13.068	15.906	140	174	311	14.6	19.1	21.6	23.7
Kivitel	10.428	18.388	16.087	17.485	176	154	168	23.1	34.8	29.1	29.3
A 12 állam összesen:											
Behozatal	51.401	55.078	60.601	67.411	107	118	131	100.0	100.0	100.0	100.0
Kivitel	45.259	52.771	55.225	59.444	117	122	131	100.0	100.0	100.0	100.0

A felsorolt 12 állam külforgalmának fejlődése jellemzője lehet a világ összáruforgalmának is.

Ami Németország helyzetét illeti, 1913. évi behozatala 10.769 millió aranymárka, míg az 1923. évi csak 6.081 millió (56%); a kivitel pedig az 1913. évi 10.093 aranymárkáról 1923-ban 6.079 millióra (60%) szállott alá. Az

¹ A Newyorki jegyzések alapján átszámítva; az adatok forrása részben a Recueil mensuel de l'Institut International du Commerce.

² Az utolsó hónapok adatai részben becsléseken nyugsznak.

összforgalom elfoglalt aránya 1923-ban mintegy fele az 1913. évi aránynak. Az 1923. évi német áruforgalom nemcsak az előző évivel, de a korábbi évekkkel szemben is visszaesést mutat.

Nagybritannia áruforgalma nagyobbarányu fellendülésével nagy részben elősegítette a nemzetközi áruforgalom kedvezőbb alakulását; ez a nagyobb javulás kb. 50%-ban a nagyarányu készkivitelnek tudható be.

Franciaország forgalma is javuló tendenciát mutat, nemcsak papirfrankokban (ami nagyrészen a frank árfolyamcsökkenésével magyarázható), hanem aranymárkára átszámítva is. A behozatal növekvése részben a nagyobbarányu kőszénszállitmányok következménye, amelyek annál súlyosabban jönnek számításba, mert 1923-ban főként Nagybritanniából származtak, míg 1922-ben a német jóvátételi szállításokból kerültek ki. A kivitel emelkedése összefügg a frank árfolyamcsökkenése következtében beköszöntő nagyobb kereslettel, amely különösen az acélipar terén jelentkezett erőteljesen.

Belgium gazdasági életét is megélnékhette a valutáromlás; a bizonytalan politikai és gazdasági viszonyok azonban megakadályozták azt, hogy az élénkülés a külforgalom adataiból is megállapítható legyen.

Hollandiában az utolsó hónapok mutatnak javulást; a javulás készáruk nagyobb kivitelében és nyersanyagok, valamint félgyártmányok erősebb behozatalában jelentkezik. Valószínű, hogy az első hollandiai acéltelepnek 1924. évi januárban történt üzembehelyezése további javulást fog létrehozni.

Dániában az 1923. év csak részleges javulást hozott, ami részben a jó termés eredménye, de javult az iparcikkek kivitele is.

Svédországban különösen javult az ipar helyzete, ami a munkanélküliség csökkenéséből is megállapítható; hogy az áruforgalomban nem érezteti hatását, az a hosszas munkaviszályok káros eredménye. A svéd behozatal emelkedésében nagy része van az élelmiszerek (rossz termés) és az ipari nyersanyagok növekvő behozatalának, amely utóbbi kedvező jelenség.

Finnország áruforgalmának aranymárkában kifejezett növekvése a valuta árfolyamemelkedésével magyarázható. Egyébként a külkereskedelmi mérleg az előző évi aktívummal szemben ez évben passzív, ami az élelmiszerek, textilárúk, acélárúk és gépek fokozott importjának következménye.

Olaszország gazdasági viszonyainak javulása megállapítható áruforgalmi adatiból is. A behozatalból emelkedett az élelmiszerek, valamint az ipari nyersanyagok összege, míg a kivitel több tételénél (oliviaolaj, sajt, nyers selyem stb.) állapítható meg.

Az Egyesült-Államokban nem volt eredményes az 1923. év elején megkezdett kísérlet, amely azt célozta, hogy az amerikai gazdasági élet különváljék az általános gazdasági élettől; a belföldi fogyasztás nem nőtt annyira, mint amennyire a termelés fokoztatott. A nyersanyagoknak év eleji nagy behozatala (mely átmenetileg passzívvá is tette a külkereskedelmi mérleget) a későbbi hónapokban nagyon megcsappant. A kivitel érték-növekvése részben a pamut áremelésének eredménye.

Japán gazdasága erős rázkódtatást szenvedett a földrengés következtében, ami a kivitel csökkenésében és a behozatal emelkedésében is kifejezésre jut. A behozatalban erősen megnövekedett az újjáépítésre szükséges áruk behozatala (épületfa, vas, acél stb.)

Legerősebben csökkent a háborúelőttivel szemben Hollandia áruforgalma, figyelembe kell azonban venni azt is, hogy Hollandia 1913. évi adataiban nagy helyet foglalnak el az átmeneti forgalom adatai. Hollandia után a legnagyobb visszaesés a háborúelőttivel szemben Belgium adatainál mutatkozik, míg a legnagyobb növekvést Japán, Kanada, az Egyesült-Államok és Dánia adatainál látjuk.

Th. L.

Valuta- és devizaárfolyamok.

Néhány fizetőeszköz árfolyamváltozása a zürichi jegyzés alapján
1924. VII/1—IX 30. időszakban.

	Legmagasabb		Legalacsonyabb	
	árfolyam	időpont	árfolyam	időpont
Budapest... --- ---	0·0070	VII/16.	0·0067 $\frac{1}{2}$	VII/3.
Wien ... --- ---	0·007935	VII/1.	0·0074 $\frac{1}{4}$	IX/23.
Páris ... --- ---	29·70	VIII/18.	26·77 $\frac{1}{2}$	VII/31.
London ... --- ---	2433·—	VII/2.	2349·—	IX/26.
New-York ... --- ---	562·37 $\frac{1}{2}$	VII/1.	525· $\frac{1}{4}$	IX/26.
Milano ... --- ---	24·17 $\frac{1}{4}$	VII/2.	23·07 $\frac{1}{2}$	IX/26.
Bukarest... --- ---	2·85	IX/10.	2·17 $\frac{1}{2}$	VII/7.
Prága... --- ---	16·50	VII/1.	15·52 $\frac{1}{2}$	VIII/8.
Belgrád ... --- ---	7·45	X/22.	6·40	VII/25.

Néhány külföldi fizetőeszköz árfolyamváltozása a Magyar Nemzeti Bank
Deviza-jegyzése alapján 1924. VII/1—IX 30.

	Legmagasabb		Legalacsonyabb	
	árfolyam	időpont	árfolyam	időpont
Zürich ... --- ---	15.140	VII/10.	14.300	VIII/12.
Wien ... --- ---	118·90	VII/10.	106.65	VI I/11.
Páris ... --- ---	4.400	VII/1.	3.914	VII/31.
London ... --- ---	364.000	VII/3.	345.000	VII/30-tól
New-York ... --- ---	84.200	VII/1.	75.800	VIII/11.
Milano ... --- ---	3.620	VII/1.	3.378	IX 6.
Bukarest... --- ---	416	IX/9.	325	VII/30.
Prága... --- ---	2.485	VII/1.	2.234	VIII/11.
Belgrád ... --- ---	1.093	IX/30.	930	VII/30.

A budapesti értéktőzsde jegyzései.

Néhány fontosabb értékpapír árfolyam változása
1924. VII/1—IX/30.

Értékpapír	Legmagasabb		Legmagasabb	
	árfolyam	időpont	árfolyam	időpont
Magyar Hitel ... ---	640.000	VII/7.	410.000	IX/29.
Salgó ... --- ---	650.000	VII/7.	400.000	IX/30.
Rima ... --- ---	157.000	XI/15.	120.000	VIII/4.
Ganz-Vill. ... --- ---	1,900.000	VII/4.	990.000	IX/29.
Ganz-Danubius ... ---	3,850.000	VII/7.	1,850.000	IX/30.
Cukor ... --- ---	3,150.000	VII/4.	1,775.000	IX/30.

A budapesti árutőzsde jegyzései.

Néhány szemes-termény árfolyam változása a budapesti árutőzsde jegyzése alapján 1924. VII/1—IX/30.

Termény	Legmagasabb		Legalacsonyabb	
	árfolyam	időpont	árfolyam	időpont
Búza Tiszav. 78-as...	455.000/460.000	VII/28.	272.500/277.500	VII/2.
Rozs	387.500/390.000	VII/28.	240.000/245.000	VII/1.
Zab	400.000/420.000	VII/29.	290.000/300.000	VII/1.
Árpa	400.000/430.000	VIII/18.	260.000/280.000	VII/5.
Tengeri	390.000/400.000	VIII/22.	265.000/270.000	VII/4.

Budapest székesfőváros kölcsönei.

Közhatóságaink háztartásainak rendbehozatala az egész vonalon megindult s a legmesszebbmenő erőfeszítések történnének, hogy egyfelől a bevételek fokozása, másfelől a kiadások megszorítása révén az egyensúlyt elérhessük. Budapest székesfőváros törvényhatóságának ebben a tekintetben kivételes természetű teherrel kell megküzdenie, amely nagy arányainál fogva a székesfőváros szakkörein kívül is érdeklődésre tarthat számot: értem a székesfővárosnak külföldi valutára szóló és legnagyobb részükben ugyanazokban kamatozó és törlesztendő kölcsöneit.

Tárgyam ismertetésénél e külföldi kölcsönöknél jóval messzebbre kell visszanyulnom, mert a multak ismerete nélkül a helyzet igazságos megítéléséhez el nem juthatunk és foglalkoznom kell a székesfőváros kölcsönfelvételi technikájával is, hogy háztartásunknak ebből eredő megterhelését megvilágítsam.

*

Magyarország önrendelkezési jogának az 1867. évi kiegyezéssel történt helyreállítása a föladatok egész sorát róttá a magyar kormányférfiakra, élükön gróf *Andrássy Gyulával*, Magyarország első alkotmányos miniszterelnökével; ezek közül a föladatok közül elsősorban foglalt helyet az ország közép-pontjának, a fővárosnak a nemzet multjához és a jövő erőfeszítéseihöz méltó kialakítása. A szellemi és anyagi munkának és eredményeinek ide való összpontosítása első sorban az ország közlekedési hálózatának ebbe a központba való bekötését tette szükségessé, ami maga után vonta a jövő fővárosnak oly szabályozását, hogy nemcsak az országos, hanem az átmenő nemzetközi forgalom útján és itt egymásbafolyva, a forgalom legmesszebbmenő igényei kielégítést nyerhessenek.

Az akkori időknek forró hazaszeretete, amely elé évtizedes elnyomás, nélkülözés és szenvedés után egyszerre egy káprázatos jövő csillogó képe tárult, nem ismert akadályt, hogy

legjobbaink szeretettel ápoltt ábrándképét: a ragyogó, fényes, hatalmas fővárost megalkossa. Amit azonban egyelőre itt talált: az három, egymástól merőben különböző alapokon fejlődött, merőben különböző eszmekörben élő és más-más célokat követő telepedés volt. A zárkózott, konzervatív *Buda* főváros, eladdig a kormányhatóságok székhelye, kispolgári, jórészen szőlőművelő lakossággal, a teljesen vidékies *Óbuda* és az ezekkel szemben, síkföldön fekvő vasutak, országutak és a Duna révén az egész országgal már állandó élénk összeköttetésben lévő *Pest* sz. kir. város, amely az 1838. évi árvízkatasztrófa romjaiból újjáépülve és új városrészekkel bővülve, modern, ipari és kereskedelmi középváros képét mutatta. Az állami élet nem minden megnyilvánulásában független, önmagával nem mindenben szabadon rendelkező nemzet készült itt államiságának egybefoglaló tanújelét megalkotni, hanem egy százados elnyomás alatt elfásult, igazát csak lépésenkint kivívni bíró nemzet akart itt saját otthonában úrrá lenni, amely nemzetnek nagyon is aránytalanul megoszló vagyoni és fogyatékos hitelviszonyai mellett azonban nem állott módjában, hogy mindent legjobb tudása szerint egyszerre valósíthasson meg: nem bonthatott le régi városnegyedeket impozáns terek és széles útvonalak céljaira, a rendelkezésre álló eszközökhöz képest meg kellett alkudnia a meglevőnek lehető konzerválásával és csak fokozatosan és csak ott engedhetett magának szabadabb kezet, ahol még kezdetlegesebb állapotokra talált vagy mikor a fejlődés visszatartóztathatatlanul keresett magának új kereteket.

Legközelebbeső célként kínálkozott a hatalmas Duna-folyamnak akként való szabályozása, hogy az a partjain elterülő három várost többé ne veszedelmeztethesse, azután pedig oly hidrendszer építését tegye lehetővé, amely az úthálózatba szervesen beleilleszkedvén, a folyam elválasztotta városrészeket egyesítse.

Ebből az időből jellemzésül elég annyit megemlíteni, hogy a legfontosabb városegészségi feladatot, a vízzel való ellátást és a szennyvizek elvezetését egyformán a Dunára bízták.

I.

Jóval Budapest főváros városképének törvényes rendezése előtt történtek már oly nagyobb szabású városi intézkedések, amelyek dicsérik a kezdők energiáját, akik belátva, hogy nagyszabású, a messze jövőre is üdvösen kiható közműveket a napi, apró szükségleteket fődöző háztartás keretébe illeszteni s a folyó bevételekből fedezni nem lehet, nem rettentek vissza

azoknak kölcsönökből való létesítésétől és így a jövő nemzedékek megterhelésétől. Ilyen volt az 1868. évi LVII. t.-cikk — bélyeg- és adómentesnek nyilvánított — Pest sz. kir. város által halasztást nem tűrő középítkezésekre fölvelt 3 millió forint, továbbá az 1871. évi XLI. t.-cikk — bélyeg- és adómentesnek nyilvánított — ugyancsak Pest sz. kir. város által csatornázásra és egyéb halasztást nem tűrő beruházásokra fölvelt 5 millió forint kölcsön, mindakettő 33 évi törlesztéssel.

Mi valósult meg a két kölcsönből? Ezekből épült Pest város első (Lindley-féle) vízvezetéke, a marhaközvágóhíd, az V. ker. Vigadó toldaléka, az Erzsébet-téri kiosk, a városligeti artézi kút, és iskolák.

Egyébként a rendes háztartási keretbe nem szorítható szükségletekről Buda főváros már előbb, az 1859. évben gondoskodott a bécsi Schuller I. G. bankház útján különböző beruházásokra 50 évi visszafizetés mellett fölvevén 2 millió forint sorsjegykölcsönét, amelynek kedvezőtlen átvételi árfolyama (75%) és súlyos tartalékolásai csak mintegy 700.000 forintot juttattak a beruházások céljaira. Azonban még az abszolutisztikus korszakból is származtak át, leginkább bécsi nagy bankoktól egyes rendkívüli szükségletek ellátására fölvelt kölcsönök, amelyeket a székesfőváros kezelése alatt álló alapoknak és alapítványoknak gyümölcsöztetésre váró pénzkészleteiből vett kölcsönökkel az 1885. évben fizettünk vissza.

A főváros városképének kialakulására alapvető az 1870. évi X. t.-cikk, amely a „Dunafolyamnak a főváros mellett szabályozásáról s a forgalom és közlekedés érdekében Buda-Pesten létesítendő egyéb közmunkák költségeinek fedezéséről s e közmunkák végrehajtási közegeiről“ szól; e törvény kimondta a Dunafolyamnak szabályozását a főváros határában, beleértve kikötők és rakodópartok, valamint a közraktárak építését, a Lánchíd megváltását, két új Dunahid építését, továbbá a fővárosban kellő szélességű közlekedési fővonalak nyitását és a mindezeket megelőző műszaki fölvételeket és tervezéseket; e munkák végrehajtásának legfőbb vezetésére és e célt szolgáló pénzalap kezelésére fölállította a Közmunkatanácsot, melynek legközelebbi föladatává tette — tekintettel a várható fejlődésre — az egész fővárosra s illetőleg az egyes városrészekre vonatkozó szabályozási terv elkészítését, a nagyobb szabályozások végrehajtását, az útirányok és a nivómagasságok megállapítását, az utcaelnevezést és házszám szabályozást, az építőszabályzat megállapítását, ezenfelül a két város hatósága részéről közmunkák létesítése vagy fentartása ügyében hozott határozatok felülvizsgálatát; végül kimondotta, hogy felügyeletet és fellebbviteli hatóságot gyakorol a két város területén minden építési és építésrendőri ügyben.

Mindezeknek a terveknek keresztülvitelére 24 millió forint effektív államkölesönt engedélyezett, amely utóbb az 1870. évi 30 millió forintos nyereménykölesön alakjában valósult meg.*

Részletesen kellene foglalkoznom ennek a törvénynek messze kiható, sokféle rendelkezésével, mert azok már reávilágítanak a főváros nemsokára bekövetkező egyesítésének körvonalaira és az új főváros egyes szerveinek működési körére; a mi szempontunkból azonban legnevezetesebb ennek a törvénynek az a rendelkezése, amely a két várost arra kötelezi, hogy rendes jövedelmeinek legalább 50%-át közművek létesítésére és fentartására és a két város egyéb községi építkezéseire fordítsák; a törvény tehát bizonyos célokra már előre lekötötte e két város bevételeit. De e városok háztartása magának a törvénynek fogyatékoságánál fogva már sokkal előbb és sokkal nagyobb teherrel került szembe, hogy sem azt saját erejéből győzhette volna és így ez a törvény közvetve nem csekély mértékben járult hozzá a későbbi Budapest kölesörfölvételi kényszerhelyzetéhez.

Miért? A törvény a nagyobb szabályozásokat a közmunkatanács föladatává tette, azonban az e feladatok helyes megoldásával járó óriási kiadásoknak földzeti alapját nagyon is elégtelenül javadalmazta, kijelölván erre a célra a nyereménykölesön törlesztő javadalmazásán felül rendelkezésre álló jövedelemmaradványokat, pedig a közmunkatanács épen megalkakulása idején állott a megoldandó legnagyobb feladatokkal szemben.

Az országos útvonalak erőteljes központosítása és a közművek létesítése a fővárosnak nem is sejtett arányokban való föllendülését vonta maga után, s így a közmunkatanács a számtalan igényt saját erejéből már elejétől fogva sem volt képes kielégíteni és a fővárosnak támogatását volt kénytelen igénybe venni; hogyan? részben a nagyobb kisajátításokba való közve-

* E kölesön földzetéül a Lánchíd és az új hidak jövedelmeit, a vasuti kölesönből épült vasuti összekötőhídon bécsi mázsánként fizetendő egykrajcárt, ama pénzintézetek, biztosítótársulatok, gyárak és hasonló vállalatok községi adópótlékát, amelyek igazgatási székhelye az osztrák államterületen van; azoknak a közlekedési vállalatoknak adópótlékát, amelyek igazgatósága az osztrák államterületen székelt, a rakodópartok jövedelmeit, a szabályozások révén nyert telkek eladásából befolyó értékek jövedelmeit és az időközi kamatokat jelölte meg; ezenkívül a kölesönből létesült beruházások föntartására és újak létesítésére a szabályozásokból nyert telkek elladási árából külön pénzalapot alkotott, amelynek gyarapítására szolgált a kölesöntörlesztésre föl nem használt jövedelem, a kölesön visszafizetése után pedig az összes föntebb említett jövedelmek, továbbá Buda és Pest városoknak közmunka címen befolyt bevételei és a közterületekből magántelkekhez csatolandó területek kártallamítási ára.

tetlen bevonás útján, részben az általános szabályozási tervnek nem valamilyen ideális megoldás, hanem a meglevő állapotok alapján való megállapítása révén; amennyiben t. i. nem elsőrendű és kivételes elbánást követelő főútvonalakról volt szó, a közmunkatanács megelégedett az előtalált utcaszélességekkel s azokat vette föl a szabályozó tervbe és csak az útvonal töréseit igyekezett korrigálni; a részéről megállapított építési szabályzat az épületek magasságát az utcaszélességtől tévéen függővé, a később erős forgalmúvá fejlődött vidékek kialakulásánál vagy az utcaszélesítés útján való intenzívebb beépítés, vagy pedig a szabályozóterv keskeny utcáinak alacsony épületekkel való beépítése között volt csak választás. Az előbbemlített esetben a közmunkatanács az utcaszélesítést, mint a szabályozótervtől eltérőt a fővárosra hárította, az utóbb említett állapot pedig igen számos esetben azért nem volt véglegesíthető, mert időközben ezekre a keskenynek tervezett útvonalakra terelődött a szomszédos párhuzamos főútvonalak forgalma. (Ilyenek a Kerepesi, mai Rákóczi-út mellett a Dohány-utca és a Wesselényi-utca, az Andrássy-út mellett a Szerecsen-utca, az Üllői-út mellett a Tompa-utca és a Mester-utca stb.) vagy pedig a később létesült közintézményekhez való hozzáférhetőség (mint pl. a központi és kerületi vásárcsarnokok, a sertésközbágyhid) tették a szabályozótervbeli útvonalak kiszélesítését szükségessé, ami mind a főváros terhére esett; arra a számos esetre pedig, hogy egyes ingatlanokon keresztülvezetett útvonalegyesítések, vagy térkiképzések mind a fővárost terhelték, csak a teljesség kedvéért utalok. Ezeket, az eleinte aránylag szerényebb eszközökkel megoldható földadatokat a közmunkatanáccsal megkötött u. n. terjedék-egyezmény alapján fölállított városi kisajátítási alapok oldották meg, amelyeket a városi háztartás az ingatlanértékesítésből eredő bevételek 20%-val, az építési eljárási díjak felerészének átengedésével és évi átalányösszegekkel javadalmazott.

II.

Noha még mindig nem jutottunk el a főváros egyesítéséig, máris látjuk, hogy a jövő főváros háztartását még ismeretlen rendes bevételeinek felerészét meghaladó megterhelés várja azokon az amortizacionális terheken kívül, amelyek a már említett kölcsönökből folynak.

Alig röppent azonban el két rövid év, már a „*Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről*“ szóló 1872. évi XXXVI. t. c. kimondotta Buda és Pest sz. kir. fővárosoknak és Óbuda mezővárosnak Budapest fővárossá való egyesítését, egyben megállapította az új törvényhatóság szervezetét,

lerakta háztartása vitelének alapjait és szabályozta az államhoz, illetve az államkormányzathoz való viszonyát.*

A főváros szükségleteinek kielégítésére nagy kihatással volt az, hogy a törvényhatóság a költségvetési eredményhez képest a törvény rendelkezései szerint ugyan változtatható arányú községi adópótlékot a főváros egyesítésekor 25%-ban állapította meg és hogy ehhez a megállapításhoz a legvégsőig menő szívóssággal ragaszkodott; időről-időre változott a közvetett adók kulcsa, új jövedelmet hoztak a beruházások, emelkedett a díjak mértéke, de a bevételeknek gyökeres, a haladó korral és a fokozódó igényekkel számoló megváltoztatása csak jámbor óhajítás maradt és többnyire megegyezés áldozatául esett, ami abból állott, hogy a költségvetésből fokozatosan kimaradt minden, ami nem a közigazgatás, az adósságtörlesztés és a közoktatásügy vissza nem szorítható igényein kívül esett. Ha most félszázad múlva visszatekintünk és elgondoljuk, hogy a jelen adóözönének

* E törvénycikk rendelkezéseiből bennünket a vagyonkezelésre és háztartásvitelre vonatkozókat érdekelnek, miért is ezek rövid egybefoglalását a következőkben adom. A főváros összes önkormányzati és közigazgatási költségeit a közvagyon egyenlő elvek szerint értékesítendő jövedelméből és az államadó után az egész főváros területére egységesen, százalékos adókulcs alapján kivetett községi pótlékkal kell fűdözni. A főváros közvetett államadók után is vethet ki községi pótdót, a városban és annak területén illetékeket, helypénzeket, vámokat szedhet és az állam részéről igénybe nem vett új adókat hozhat be, mindezt a kormányhatóság jóváhagyásával.

A háztartásvitelnél érvényesítendő alapelveket a törvény V. fejezetének 90—105. §-a írja körül. Ehhezképest a költségvetésbe minden rendes és rendkívüli kiadást fel kell venni, különös tekintettel azokra, amelyre a fővárost a törvény kötelezi. Fűdözetül föl kell venni az előző év pénztári maradványát és az egyesített városok minden közcélokra fordítandó jövedelmét. A hatóság felelős a költségvetés megtartásáért. A vagyonkezelés módját, bérbeadás esetében ennek feltételeit, a jövedelmi fölöslegek hovaafordítását a törvényhatósági bizottság állapítja meg; a bérbeadás rendszerint árverés útján történik, az alól kivételnek is van ugyan helye, de az eredményt bármely esetben a közgyűlés hozzájárulása alá kell bocsátani.

Annak a közgyűlésnek napját, amely új adók behozatala vagy a meglevők megváltoztatása, 50.000 K-t meghaladó elidegenítés, kölcsönfelvétel, továbbá bérbeadások és a jövedelemfölöslegek hovaafordítása fölött határoz, 8 nappal előbb közgyűlésen kell kitűzni.

Új adók behozatalát, vagy a már meglevők fölemelését és leszállítását, vagy megszüntetését, 25.000 o. é. forintot meghaladó elidegenítését vagy ezt az összeget meghaladó kölcsön felvételét elrendelő határozatok csak úgy érvényesek, ha meghozataluknál a bizottság negyedrésze jelen volt és azokhoz a jelenlévők kétharmada hozzájárult.

A költségvetés megállapítását, 25.000 forintnál nagyobb értékű ingatlan elidegenítésére, vagy szerzésére, kölcsönvételre, a költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések kötésére vagy felbontására, közművek emelésére, új hivatalok szervezésére vagy a fennálló megszüntetésére vonatkozó határozat kormányhatósági jóváhagyásra szorul és ha a kormány 40 napon belül nem nyilatkozik, jóváhagyottnak tekintendő.

csekély töredékével micsoda eredményeket biztosíthatott volna a törvényhatóság a községi háztartás fejlesztése, a vagyonállapot megerősítése és a kölcsönfelvételek korlátozása tekintetében abban a korszakban, amelynek fényes eredményekkel dolgozó vállalkozói tevékenysége a mai Budapestet létrehozta: valóban soha vissza nem térő alkalmak elmulasztását kell fájlalnunk.

De ha a főváros törvényhatósága saját életműködését ennyire megszorította, honnan van mégis az az elvégre el nem tagadható érdemény: a közigazgatás, de különösen a közoktatásügy kétségtelenül hatalmas fejlődése és a vagyonálladék jelentékeny gyarapodása? Erre azt a választ adhatjuk, hogy ez a főváros — évtizedekre terjedő újjáépítéséből fakadó — pezsgő ipari és kereskedelmi fellendülésének köszönhető, amely a fővárosnak kevés jövedelemforrását nagytömegű szolgáltatásaival juttatta abba a helyzetbe, hogy a reáháruoló feladatoknak fennakadás nélkül eleget tehetett.

Nem szabad azonban a mentségül fölhozható körülményeket sem elhallgatnom; a háztartás legjelentősebb bevételi ágazatait, a községi adópótlékot és a házbérkrajcárt azért nem lehetett intenzíve fejleszteni, mert az állami adó alá eső, jelzálogterhek és egyéb adósságok alatt görnyedő, sőt még lakásüresedésekkel is küzködő régi házakat a községi pótagók a talán túlságbanavitt állami házbéradómentesítések következtében aránytalanul terhelték volna meg szemben a korszerű, nagyobb kényelmet nyújtó új-bérházakkal, amelyeknek a nagyarányú állami adóteherrel 30 éven át nem kellett számolniok. Emellett nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy az önálló községi adók behozatalát nagyon megnehezítette magának az államnak elavult adórendszere, amelynek újabb alapokra való fektetése: a jövedelmi- és vagyonadóval való kiépítése még csak a legközelebbeső multban valósult meg.

III.

A fővárosok egyesítése nem a legkedvezőbb külső körülmények között ment végbe; mert ez az egyesítés a főváros lakosságát megtizedelő kolerajárvány közepette történt, a mi természetesen a közegészségügyi intézmények és berendezések javítását, de ezeken messze túlmenően a főváros asszanálását, a vízvezeték kiterjesztését és a csatornázás rég vajúdo kérdésének végleges megoldását toltá előtérbe s hozta napirendre. S mintha csak a sors kajánsága tervszerűen vetette volna fejlődésünk útjába a legnagyobb akadályokat, bekövetkezett az 1873. évi pénzügyi krízis, amelynek hatásai alól csak évek multán sikerült kivergődnünk. Ezt a korszakot bizvást nevezhetjük a nélkülözések idejének, mert ezalatt ugyancsak ki kellett a

költségvetésből kapcsolnunk mindent, ami nem a mindennapi megélhetést jelentette.

Lassanként azonban mégis derengeni kezdett: a közgazdasági viszonyok annyira javultak, hogy a főváros asszanálására és a városrendezésre vonatkozó javaslatok letárgyalhatók voltak s az egyesített főváros az 1880-ik évben fölvehette a Pesti Magyar Kereskedelmi Banktól az első 6 millió forintos 5%-os kötelezvénykölcsönét, amely 1881. évi szeptember 1-vel kezdődőleg 40 év alatt volt visszafizetendő.

Mi valósult meg ebből a kölcsönből? ebből épült a Szent István közkórház, a mostani közraktárak és az elevator mentén elhúzódó Csepel-rakodópart, továbbá a közraktár és az elevator, az Erzsébet-szegényház toldaléka, a Rudas-fürdő pótépitkezése, a balparti kültelki és a jobbparti vízmű, továbbá iskolák.

Ezekkel kimerülván az 1880-ik évi kölcsön készlete, egyes halaszthatatlan nagyobb beruházásokat a főváros a saját kezelése alatt álló alapok és alapítványok gyümölcsözésre alkalmas pénzkészleteiből vett 5%-os házi kölcsönökből fedezett, ezek azonban az ilyenmű készletek korlátozott voltánál fogva nagyobb jelentőségre nem emelkedtek. Más források után kellett tehát nézni és mivel a körülmények nagyobb törlesztőkölcsön fölvételének nem kedveztek, az ugyancsak halaszthatatlan beruházások ellátására három helybeli és egy bécsi pénzintézetből az 1886., 1887. és 1890. években összesen két és fél millió forintos 5%-os függőkölcsönt vettek fel, amely jórészen még mindig csak vízvezeteki beruházásokat látott el és néhány iskola építését tette lehetővé.

Az újabb szabályozások és a fővárosnak ez időben meginduló extenzív fejlődése egyes nagyobb útvonalak kiépítését tette égetővé, mivel pedig a költségvetés az ilyenmű szükségletek kielégítésére elégtelennek bizonyult, az 1889. évben ugyancsak az alapítványi pénzekből évi 10%-os budgetszerű tőketörlesztés mellett 990.658 forint 5%-os kövezőkölcsönt vettek föl.

Mi valósult meg ebből a kövezőkölcsönből? ebből épült meg a Kőbányai-út, a Dohány-utca, a kiszélesített Csömöri-út, a Külső Soroksári-út és nyert kiszélesítést a Kerepesi-út.*

Nem sorolhatom fel az egyes objektumok létesítésére fölvett kisebb kölcsönök elég hosszú sorát; azt hiszem, hogy az előadottakból megállapíthatónak látszik, hogy a főváros költségvetésének összeállítása és fejlesztése ezekben az időkben nem egészen állott a városfejlődés előidézte igények fölismerésén.

* Az alapítványi pénzekből való kölcsönvételeket, mint aggodalmasakat, az 1896. évben beszüntették.

Ebből a fuldokló gazdálkodásból végül az 1890. év hozta meg a szabadulást; ekkor sikerült ugyanis a fővárosnak az első nagyobb, fejlődésének megfelelő kölcsönét felvennie, amely 25 millió forintról szólt, s 50 év alatt kellett törleszteni; ezt a 4½%-os kölcsönt a Magyar Általános Hitelbank vezetése alatt a következő 10 helybeli pénzügyintézet vette át:

1. Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület,
2. Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank,
3. Pesti Magyar Kereskedelmi Bank,
4. Magyar Jelzálog Hitelbank,
5. Első Magyar Általános Biztosító Társaság,
6. Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár,
7. Magyar Országos Központi Takarékpénztár,
8. Magyar Általános Takarékpénztár,
9. Első Magyar Iparbank,
10. Budapesti Bankegyesület Részvénytársaság.

A főváros e kölcsönből elsősorban összes előző törlesztő- és függőkölcsöneit fizette vissza, s a konverzió felül fenmaradt 12,300.000 forint tette még csak lehetővé a főváros egyesítése óta legélethebevágóbbnak tartott közműnek, a főváros általános csatornázásának, különösen a teljesen kiépült belső városrészek területén való végrehajtását, amelyek 2,100.000 forintot vettek igénybe. E kölcsönből rövid négy év alatt még a következő beruházásokra tellett:

1. a vízvezetékre	4.15 millió forint,
2. a vásárcsarnokokra	2.95 „ „
3. iskolákra	1.— „ „
4. az állatvásárokról, közközház- zakra, szabályozások céljaira és kisebb beruházásokra együttvéve	2.10 „ „

Már az 1895. évben ismét újabb beruházó pénzforrás után kellett látni; sikerült is azt a helybeli pénzügyintézetektől 6 millió forint 5%-os függőkölcsön alakjában megszerezni és ezzel az 1897. év elejéig jelentkezett szükségletet ellátni.

IV.

Ezzel azonban háztartásunk, illetve kölcsönügyeink újabb fordulópontjához értünk; a fő- és székvárosban két állami Dunahíd építéséről szóló 1893. évi XIV. t.-c., valamint az Új-épület, a Károly-, József- és Flórián-laktanya és gellérthegy-i erőd értékesítéséről szóló 1894. évi XX. t.-c. mélyen belenyúltak a főváros kialakulásába, de egyben a háztartásába is. Nem

mintha az előbb idézett törvénycikknek a Kossuth Lajos-utca kiszélesítési költségeinek felerészben a fővárosra való hárítása, az új hidak megépítéséhez 2 millió forintban megállapított hozzájárulás, vagy a Károly-kaszárnya 5.6 millió forint vétel-ára tekintetében tett intézkedései elviselhetetlen megterhelést jelentettek volna, — bár ezek még az akkori időkben is elég jelentősek voltak — hanem az ezen törvényekből folyó új nagy létesítmények környékének szabályozása, útvonalainak kiépítése és közművekkel való ellátása volt az a nagy teher, amely háztartásunk kereteinek szokatlan arányú tágítását vonta maga után.

Ezek, a székesfővárost effektíve terhelő fizetések viszont megkönnyítették egy nagyobb beruházókölcson felvételére irányuló törekvést, s a törvényhozás az 1894. évi XX. t.-c.-kel e fizetések céljából fölveendő kölcsönnek bélyeg- és adómentességet biztosított.

Ennek, a főváros történetében korszakos jelentőségű új beruházókölcsonnak előkészítése után, az 1896. év végén, vonult nyugalomba *Kamermayer Károly*, a fővárosnak az egyesítés óta volt érdemes polgármestere, helyét *Márkus József* foglalta el, akinek örökségképen jutott az új beruházókölcson perfektuálása. Már a következő, 1897. évben a közgyűlés *Márkus József* polgármestert a főpolgármesteri állásra választván meg, utódja a polgármesteri székben *Halmos János* lett, aki mint a főváros pénzügyi ügyosztályának éveken át volt vezetője, majd mint alpolgármestere egészen az 1906. évben bekövetkezett nyugalmabavonulásáig a főváros háztartását különös gondozásban részesítette, amire annál nagyobb szükség volt, mivel éppen az ő polgármestersége idejére esik az előző korszak erős föllendülésének visszahatása, a majdnem egyévtizedes pangás.

Az imént említett beruházókölcson az 1897. évi 100 millió koronás 4%-os, 50 éven át törlesztendő kötelezvénykölcson volt, melyet a helybeli pénzintézetek nyújtottak s a törvényhatóság fölhasználását 8 évre tervezte. Első részletként még az 1897. évben 30 millió korona kibocsátása lévén megállapítva, a fennmaradt 70 millió korona névértékből 64 millióra négyévi opciót tartottak fenn maguknak a pénzintézetek évi 16 millió koronás részletekben,* amennyiben pedig az opciót valamelyik évben nem gyakorolnák, a székesfőváros az egész eladatlan kötelezvenymennyiség értékesítése tekintetében szabadon rendelkezhetik. Mivel a szövetkezett pénzintézetek az opciót csupán a

* Az átvételt megelőző 14 napi pénzfolyamon 1½%-kal alul, de legalább ¼%-kal emelkedő átvételi árfolyam mellett.

következő, 1898. évre esedékes 16 millió koronás részletre gyakorolták, a főváros a még hátralévő mennyiség értékesítésére nézve szabad kezet nyert ugyan, de oly időben, amely a millenniumot megelőző idő túlfeszített tevékenységét követő elernyedés hatása alatt állva, a befektetőpiac lanyhasága mellett az értékesítést lehetetlenné tette. Az opció helyett és tekintettel az értékesítés nehézségeire, a pénzüintézetek vagylagos ajánlatot tettek,

1. hajlandók a nem optált részmennyiséget 97% helyett 94½%-on azzal a kikötéssel, hogy a még hátralévő mennyiségre az opciót az átvételt megelőző 14 napi átlagos árfolyamon alul — szemben az eredeti opció 1½%-ával — 2%-al átvenni;

2. hajlandók az Osztrák-Magyar Bank váltóleszámitolási kamatlábát 1%-kal meghaladó kamatláb mellett 12 millió koronás függőkölcsönt adni, amely 1900. évi április 1-ig fizetendő vissza; mindakét esetben fentartják a hátralévő 32 millióra az opció jogát.

A főváros az utóbbit fogadta el; azonban a pénzüintézetek az opcióval az 1900. évben sem éltek, úgy, hogy a főváros az esedékesé vált 12 milliós függőkölcsönre nézve eleget tehessen fizetőkötelezettségének — egyéb megoldási mód hiányában — kénytelen volt 11,560.000 korona névértékű 4½%-os regálekártalanítási kötelezvényét a pénzüintézetek részéről megajánlott 96.5%-os árfolyamon átengedni* és újabb 12 millió koronás függőkölcsönt fölvenni 1901. évi május hó 1-én való visszafizetés kötelezettsége mellett, ezenkívül az intézeteknek az 1902. évi március végéig történő kölcsönműveletekre nézve az elsőbbséget biztosítani. Közeledvén a második 12 milliós függőkölcsön visszafizetésének ideje** a pénzüintézetek hajlandóknak mutatkoztak 30 millió névértékű kötelezvény átvételére, de csak 84.5%-os átvételi árfolyamon; a törvényhatóság ezt az ajánlatot elfogadhatatlannak találta, s elhatározta, hogy 30 millió korona névértékű kötelezvényt 87%-os árfolyam mellett nyilvános aláírásra bocsát. Ez az akció a legteljesebb mértékben sikerült; az év végén ugyan e kölcsönkötelezvények árfolyama még csak 88¾%-ot mutat, de egy év múlva — 1902. évi március 15-én már 94.55%-ra, az év végén pedig 96%-ra emelkedett és ezen a szinten az 1907. évig meg is maradt, azután az 1909. év végéig fokozatosan 91%-ra csökkent, aminek magyarázata a befektetőpiac lanyhasága, ami a hasonló, elsőrangú záloglevelek azidőbeli 92%-os árfolyamában is kifejezésre jutott.

* Az átvételt megelőző 14 napi pénzár-folyamon 1½%-kal alul, de legalább ¼%-kal emelkedő átvételi árfolyam mellett.

** Az 1901. év január 2-iki 90.5%-os árfolyam január 9-től február 22-ig 89%-ra szállt alá, 23-ikától március 11-ig 89.5%-ra javult.

Mi valósult meg e 100 millió koronás kölcsönből és a regálekártalanítási kötelezvények ellenértékéből? Ebből elköltöttünk:

Vízvezetékre	19.0
Közigazgatási épületek	14.7
Iskolák és óvók	12.8
Vágóhidak	8.3
Csatornázásra	7.6
Vásárcsarnokok	7.3
Kisajátítások	7.2
Szabályozások	6.6
Kórházak	4.2
Kaszárnyák	2.7
Templomok	0.9
Útépités	5.1
Különfélék	10.6

Összesen: 107.0

Az államkölcsönök $4\frac{1}{2}\%$ -os típusának az 1902. évben 4% -ra történt konvertálása és ennek következtében a betéti kamatlábnak $3\frac{1}{2}\%$ -ra való csökkentése kiváló előnyére vált a $4\frac{1}{2}\%$ -os befektetőpapirosoknak, így a fővárosi 1890. évi 25 millió forintos $4\frac{1}{2}\%$ -os kötelezvényeknek is. Ezeknek a névérték fölé emelkedő árfolyama, de a 4% -os kötelezvényeknek is nagyban megjavult árfolyama megérlelte az 1890. évi 25 millió forintos $4\frac{1}{2}\%$ -os kölcsönnek konverzióját; a még fennálló 45,254.600 K tőketartozást a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület és a Magyar Jelzálog Hitelbank ajánlata alapján a törvényhatóság 46,510.000 K névértékű, 1903. évi július hó 1-től 50 év alatt, félévi sorsolás útján való visszafizetés mellett 97.50% -os átvételi árfolyamon 4% -os kölcsönre konvertálta.

A városszabályozás kereteinek az idézett törvényekből folyó újabb kialakításához kell számítanunk a Dunaszabályozás budapesti szakaszának, a még nyers partot képező Gellért-rakpartnak és a Margit hídftől a Dráva-utcaig terjedő nyerspartnak az 1897. évben megindult kiépítését, ami a fővárosra hárította a rakodópart felületek burkolását, továbbá az azokhoz vezető útvonalak kiépítését és közművekkel való ellátását. Az útburkolások szükségletének ellátása már akkor is mostohagyermek volt a háztartásnak, úgy hogy lassacskán egész garmadába gyűlt az útépitési hátralék. Könnyen belátható, hogy ez az állapot a főváros extenzív fejlődésével lassanként a tűrhetetlenségig fokozódott; mivel pedig az alapok pénzkészleteiből divott 10 éves kölcsönvételeket a főváros 1896. évben beszüntette, egyes fontosabb, az általános szabályozások-

tól el nem választható útburkolásokat átmeneti szükségletként a kölcsönpézekből kezdték végrehajtani, úgy hogy ekként a kölcsön legsajátabb céljai szenvedtek rövidséget.

Ilyen körülmények között volt kénytelen a főváros a Pesti-Hazai Első Takarékpénztár Egyesülettől és a Jelzálog Hitelbanktól az 1904. évben 20 millió koronás 20 év alatt visszafizetendő 4.2%-os burkolókölcsönét felvenni, amelyet a törlesztés idejének hat első évében a kivetett burkolójárulékok és a megtakarított burkolatfenntartási költségek fokozatosan csökkenő arányban fődöznek, viszont a háztartás fokozatos arányban egészít ki, úgy azonban, hogy ennek megterhelése nem lépi túl az évi kerek 1.5 millió koronát.

Az idézett törvények nyomán kialakuló nagyvonalú városkeretnek a magánépítő tevékenység részéről való kitöltése nagyon elmaradt a várakozás mögött; a millenneumig rendkívüli arányokban fokozódó tevékenységet majdnem egy évtizeden át tartó pangás váltotta föl, amely végül már oda-vezetett, hogy a magánépítőtevékenység a kislakásos házak építésétől egészen visszavonult, amiben nem csekély része volt az ilyenmű bérobjektumokban folytatott izgatásoknak és az azok révén kitörésre jutott kártételeknek és bérmehtagadásoknak is. A hatóság mindezeket figyelemmel kísérve, a bekövetkező nagyobb bajok megelőzése végett foglalkozni kezdett a kislakás-szükségletnek községi bérházépítés útján való kielégítésével.

V.

Halmos János polgármesternek az 1906. évben bekövetkezett nyugalombavonulása után dr. *Báróczy István* a főváros új polgármestere, aki nemcsak a háztartásnak a reorganizálását, hanem az elmaradtak sürgős pótlását vette föl programjába. Nagy és tartalmas programjából épen a kislakáskérdés megoldását tartotta annyira égetőnek, hogy már az 1907. évben 10 millió koronás, az 1910. év végén visszafizetendő folyószámla kölcsönt vett föl a helybeli pénzintézetektől.* A nagy munka megindult, amelynek során a törvényhatóság végül is a beruházások szakadatlan bejelentésével egyszersmindenkorra leszámolni óhajtván, hozzáfogott egy 10—15 éves időszak szükségletét felölelő beruházóprogram kidolgozásához.

Ez az összesen 270 millió koronára rúgó program 1909. évi május hó 14-én került a tanács elé azzal a javaslattal, hogy e beruházóprogram végrehajtására szükséges anyagi eszköznek beszerzése, — az időközi kamatveszteség megelőzése és

* A fennálló tartozások felerészének a fővárosi betétek után számított kamatláb, felerészének pedig a bankkamatláb 1%-kal meghaladó kamatláb mellett.

a pénzpiac várható kedvezőbb kialakulásának kihasználása szempontjából — ne egyszerre, hanem a szükséghez képest kisebb kölcsönök felvétele útján történjék, első részletként 70 millió korona névértékű kölcsön fölvételével.

Az imént említett 10 millió koronás folyószámlakölcsön szerény összegénél fogva nem elégítvén ki az igényeket, a szóbanforgó nagy törlesztőkölcsön fölvételéig a törvényhatóság újabb 20 millió koronás folyószámlakölcsönt vett föl a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaságtól,** amely ugyancsak 1910. év végén volt visszafizetendő.

Ennek a kétrendbeli • függőkölcsönnek esedékessége, továbbá a helybeli pénzpiacnak az állandó kamatozású befektető-értékekkel szemben tanúsított tartózkodása, valamint a magánkézen lévő üzemek engedélyidejének akkortáiban való lejáratása és az a törekvés, hogy ezek az üzemek a főváros részére megszereztesse, a főváros figyelmét a külföld felé terelte, de a külföld előtt sem maradt ismeretlen a székesfőváros újabb kölcsönszükséglete. Több ajánlattevő jelentkezett is, akik azonban a mi viszonyainkat nem ismervén, oly feltevésekből indultak ki és ezekhez képest oly feltételeket szabtak, amelyek komoly tárgyalás alapjául nem szolgálhattak.

A polgármester az említett részkölcsön ügyét a törvényhatóságtól nyert felhatalmazás alapján napirenden tartotta, várva a bélyeg- és adómentesség törvényhozási megadását — ami azonban az akkori parlamenti helyzetnél fogva késett és csak utóbb minisztériumi tanácsai határozattal megadott illetékfizetési felfüggesztés útján nyert ideiglenes megoldást.

Az 1909. év végén érkezett meg a Lloyds Bank és Neumann, Luebeck et Co. londoni cégek 2 millió fontról szóló ajánlata, amely szerint e kölcsön 1910. évi február 1-től fogva évi 4%-al kamatoztatandó és 50 év alatt félévi törlesztések útján fizetendő vissza. A visszafizetés és a szelvénybeváltás Londonban és Budapesten £-ban történik, bármiféle adó, illeték vagy bélyeg levonása nélkül, ezek a kölcsönvevőt terhelik; a főváros 1910. évi augusztus 1-ig újabb kölcsönt nem vehet föl. A kölcsön átvételi ára 91½, illetve az angol értékpapírosbélyeg levonásával 90½%, a font budapesti értékesítésének eredménye pedig 43,509.485 K 93 f, vagyis 90.57% volt.

Ez volt az első, a mostani tárgyalások folyamán „angol kölcsön” elnevezés alatt ismert külföldi kölcsönünk.

E kölcsönből a 10 millió koronás folyószámlakölcsön 4,800.000 korona és a 20 milliós folyószámlakölcsön 6,500.000 korona tartozása lévén kiegyenlítendő, a program tovább-

* A mindenkor bankkamatlábát ¾%-kal meghaladó (minimum 4½%-os) kamat mellett.

folytatására csak 32 millió maradt. Bár a kölcsön terhére történt mintegy 31 milliónyi engedélyezés munkái siettetve folytak, a készletből még november végén 12 millió korona állott rendelkezésre és ezzel az effektív fizetéseket a következő tavaszig el lehetett volna látni, ha közbe nem jön a gázművek megváltása, melynek 20,267.064 K 18 f. összege 1910. évi december 15-én egészben és egyszerre volt fizetendő. Ezen a szorult helyzeten pillanatnyira átsegített a már visszafizetett 10 és 20 milliós folyószámlakölcsönök felújítása (azok szerződés szerint 1910. évi december 31-ig voltak érvényben), de az ekként igénybe vett 16.8 millió koronát viszont december 31-én vissza kellett fizetni, sőt szükséges volt az angol kölcsön meggyöngyült pénzkészletét is megerősíteni.

Erre való tekintettel a második törlesztő részkölcsön felvételének lehetőségéig a főváros az egyesült helybeli pénzügyintézetektől 1911. évi május 31-ig 40 milliós folyószámlakölcsönt vett fel, a hivatalos kamatlábat 1%-al meghaladó kamatozás mellett.

A tanács pénzügyi ügyosztálya az 1911. év elején mutatta be egy újabb részkölcsön felvételére vonatkozó előterjesztését, mellyel két év előrelátható szükségletére 60 millió felvételét ajánlotta. Ennek hatása alatt március 30-ig három kölcsön ajánlat érkezett be és pedig a Magyar Általános Hitelbank vezetése alatt álló helybeli bankcsoport $4\frac{1}{2}\%$ -os kölcsönajánlata $95\frac{1}{2}\%$ netto átvételi árfolyamon és a 97.25% -os aláírási árfolyamot meghaladó többlet felerészenek átengedésével; a Magyar Bank és Kereskedelmi Részvénytársaság és a vele szövetkezett két külföldi pénzügyintézet — a Bankverein Suisse és National Bank für Deutschland — ugyanily összegű $4\frac{1}{2}\%$ -os kölcsönajánlata 96.5% netto átvételi árfolyam mellett, végül a Crédit Lyonnais, a Banque de Paris et des Pays-Bas, a Société Générale és a Comptoir National d'Escompte egyesült ajánlata 105 millió koronás négy külföldi valutával egyenlősített 4% -os kölcsönre nézve 90.5625% -os átvételi árfolyamon és a franciaországi ábonnement viselése mellett. Noha számszerűen a Magyar Bank ajánlata mutatkozott (évi 0.06% -os eltérések mellett) legelőnyösebbnek, a főváros a francia ajánlatot fogadta el, figyelemmel egyfelől a 4% -os kamattípus konzerválására, másfelől a francia pénzpiac négy vezető intézetével való összeköttetés anyagi és erkölcsi előnyeire és ezek jövőbeli biztosítására, mégis az eredeti ajánlattal szemben azzal a módosítással, hogy a kölcsönösszeg a négy külföldi valuta helyett francia frank értékben $100\text{ K} = 105\text{ Fr.}$ fizetendő vissza. A törlesztőszolgálat javadalmazását frankokban a Banque de Paris et des Pays-Bas-hoz kellett irányítani, a Franciaországon kívül eső külföldi beváltóhelyek az esedékességeket a párisi frank-árfolyamon számolták el, valamint a kölcsön ellenértékét is Párisban bocsá-

tották a főváros rendelkezésére, annak Budapesten értékesített ellenértéke 90,100.839 K 54 f. volt.

Ez volt a második, a mostani tárgyalások folyamán „francia kölcsön” elnevezés alatt ismert külföldi kölcsönünk.

A francia kölcsönszerződés XIV. cikke 1912. évi december 31-ig újabb kötelezvénykibocsátási tilalmat statuált; mivel azonban a 270 milliós kölcsönprogram az újabban engedélyezett beruházások miatt már túl volt haladva, mert számos 12–15 évre tervezett beruházás annak idején már megvalósult, az 1912. év elején az volt a tényleges helyzet, hogy a két külföldi kölcsön készlete teljesen kimerült. Újabb fődözetről kellett tehát gondoskodni, hacsak a folyó munkákat megakasztani és a még meg nem kezdeteket elhalasztani nem akartuk; ehhez képest a már engedélyezett beruházások 1913. évi június hó végéig mintegy 40 millió koronával, a legközelebbre tervezett munkák megkezdésének szükséglete pedig mintegy 10 millió koronával prelináltatván, egy éven belül újabb 50 millió koronára volt szükség. Ezért a közgyűlés 50 millió korona függőkölcsön fölvételét határozta el, mely összeg két év alatt visszafizetendő pénztárjegyek kibocsátásával volt beszerzendő. Ekként jött létre a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt.-től felvett 1912. évi 25 millió frankos és 5 millió dolláros egy évi lejáratu $4\frac{1}{2}\%$ -os pénztárjegy kölcsön 99.60%-os átvételi árfolyamon.

Am az a helyzet, amely ennek a függőkölcsönnek fölvételét szükségessé tette, egy év múlva megismétlődött s a közgyűlés e függőkölcsön visszafizetése, valamint a már megkezdett beruházások folytatása és az újabban engedélyezendők megkezdése céljából felhatalmazta a tanácsot, hogy pénztárjegyek vagy más forgalmi eszközök kibocsátása után 120 millió koronát meg nem haladó és legföljebb két év alatt visszafizetendő függőkölcsönt vehessen föl, azt utóbb azzal egészítvén ki, hogy a fölhatalmazás 120 millió koronás végleges kölcsönfelvételre is szól. Ezt, a polgármester nagyszabású munkaprogramja iránt megnyilvánuló bizalom korlátait folyton tágító határozatot a kormányhatóság — úgy látszik — erősnek találta, mert a kölcsönt csak felerészben hagyta jóvá. Ezen az alapon jött létre a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület ajánlata alapján a 22,185.000 K, 25,960.000 frank, 5,230.000 márka, 22.500 font sterling és 1,772.000 hollandi forint, összesen 59,999.765 frank értékű $6\frac{7}{8}\%$ -os 1914. évi június 5-én visszafizetendő pénztárjegykölcsön. Ennek eredménye 57,277.690 K 25 f. volt, amiből a visszafizetett kölcsön 48,822.462 K 17 f. szükségletét és a saját kamatjára és költségére előlegképen elvont 4,014.886 K 46 f. levonva, csak 4,440.350 K 92 f. maradt rendelkezésre, azért a tanács újabb fölhatalmazás és a kormányhatóság jóváhagyása

alapján ugyancsak a most említett pénzüintézetek ajánlata alapján 1913. évi október hó 15-én esedékes váltókra 7%-os 5 millió koronás kölcsönt vett föl.

Az 1912. évben megindult balkáni események következtében állandóan nyugtalan pénzpiac nem kedvezett semminemű kibocsátásnak, azért közeledvén október 15-ike, az 5 milliós esedékességen felül némi készletről is kellett gondoskodni, hogy legalább az 1914. év tavaszáig a legégetőbb beruházó szükségletet elláthassuk; így jött létre ugyanezeknek a pénzüintézeteknek ajánlata alapján az 1915. évi április 15-én esedékes váltókra különböző valutájú, de fix paritásokban koronaértékben visszafizetendő ugyancsak $6\frac{7}{8}\%$ -os 25 millió koronás kölcsön; e kölcsönből elsősorban az 1913. évi 5 millió koronás váltókölcsön került kiegyenlítésre, 20 millió korona pedig a kölcsönpénzek terhére folyómunkák fedezésére szolgált.

A következő, 1914. évi június 5-én esedékes 59,999.765 frankos pénztárjegykölcsön 57,400.000 K-ás és a folyó beruházások 24,236.452 koronát kitevő szükségleteire, nemkülönben még az 1914. évben, de már a 270 milliós programmon kívül eső 55,004.000 K beruházó szükségletre való tekintettel a közgyűlés felhatalmazást adott a berlini Dresdner Banktól és a vele szövetkezett nemzetközi pénzeszoporttól 158 millió K-s $4\frac{1}{2}\%$ -os törlesztőkölcsön felvételére, amelynek tiszta hozadéka a márkában történt végleszámolás alapján 133,826.138 K 74 f. volt.

Ez a harmadik, a mostani tárgyalások folyamán „német márkás kölcsön“ elnevezés alatt ismert külföldi kölcsönünk.

Láttuk, hogy milyen előzmények után került a sor az első külföldi kölcsön felvételére; láttuk, hogy a második és a harmadik külföldi kölcsön felvétele előtt milyen kisegítő eszközkhöz kellett nyúlni, hogy a már megkezdett munkák meg ne akadjanak; ha elgondoljuk, hogy egy 400 főből álló törvényhatóságban mindezeknek a kölcsönöknek megszavazásához minősített többségre volt szükség, akkor előttünk áll az a nagy munka, melyet e nagyszabású beruházó program végrehajtása érdekében a főváros vezetőségének csak magában a törvényhatóságban kellett elvégeznie. Érdemes volt-e erre a nagy munkára vállalkozni? erre a kérdésre csak úgy válaszolhatunk, ha megvizsgáljuk, mi valósult meg ebből a három külföldi kölcsönből?

1. Kezdjük a középítkezéseken; ezekre 84,400.000 koronát költöttünk, amelyből a gázművekre 65 millió, az elektromosművekre 10 millió, a vízművekre 5 millió, a többi az óbudai szivattyútelepre, csatornázásra és az utcák villamosvilágítási berendezésére esik;

2. közoktatásügyi célokra 38,700.000 korona vétetett igénybe, mely összegből megépültek a következő iskolák: az I. kerületben a Mozdony-utcai és a Városmajor-utcai elemi iskolák

és óvók, a Budafoki-úti barakiskola és a Fehérvári-úti elemi és polgári iskola; *a II. kerületben* a Szegényház-utcai és a Lövház-utcai elemi iskolák és óvók; *a III. kerületben* a Szentendrei-úti, a Miklós-téri, a Szemlőhegy-utcai, a Kiscelli-úti és a Lajos-utcai elemi iskolák és óvók; *a IV. kerületben* a Pannövelde-utcai elemi-polgári iskola és óvoda; *az V. kerületben* a Pannonia-utcai elemi iskola és óvó és a Balaton-utcai polgári iskola; *a VI. kerületben* az Erdőtelki, az Aréna-úti és a Gömb-utcai elemi iskolák, a Bajza-utcai és az Üteg-utcai polgári iskolák és az Izabella-utcai felsőkereskedelmi iskola; *a VII. kerületben* a Telep-utcai és a Hernád-utcai elemi iskolák, az Egressy-úti elemi iskola és óvó, valamint a Kertész-utcai polgári iskola; *a VIII. kerületben* a Mária Terézia-téri, a Bezerédy-utcai és a Ludoviceum-utcai elemi iskolák és óvók, a Tisza Kálmán-téri polgári iskola és a Vas-utcai felső kereskedelmi iskola; *a IX. kerületben* a Tóth Kálmán-utcai és a Szvetenay-utcai elemi iskolák, a Soroksári-úti és a Telepi-utcai elemi iskolák és óvók, a Gyáli-úti polgári iskola és a Mester-utcai felső kereskedelmi iskola; *a X. kerületben* a Simor-utcai elemi barakiskola, a Halom-utcai és a Százados-utcai elemi és polgári iskolák; a közoktatásügyi célokra preliminált összegből jutott még az építkezéseken kívül több telekszerzésre, iskolabővítésre és iskolák pótlólagos felszerelésére;

3. közlekedési és köztisztasági berendezésekre 34,900.000 koronát fordítottunk, amelyből a városi villamosvasút részvénytöbbségének megszerzése 28,533.403 K-t tett ki; a személyszállítással kapcsolatos intézményekre 4 millió koronát fordítottunk, a többi az omnibuszüzem és a fuvartelep céljaira szolgált;

4. gazdasági beruházások céljaira 33,300.000 koronát költöttünk, amelyből a Szent Gellért szálló és gyógyfürdőre 10,700.000 korona, a Széchenyi gyógyfürdőre 6,800.000 korona és az Állatkertre 3,600.000 korona volt szükséges, a többi különféle épületekre, mint tüzelőszerraktár, konyhakert céljaira lőn felhasználva;

5. népjóléti intézményekre 27,700.000 koronát költöttünk, ebből az összegből épültek meg a következő emeletes bérházak: *a II. kerületben* a Margit-körút 64/a. és b. sz., *a III. kerületben* a Miklós-tér 2. sz., *az V. kerületben* a Berzenczey-utca 46., 48., 50. és 52. sz.; *a VI. kerületben* a Váci-út 87. sz., a Frangepán-utca 4. és 6. sz., az Aréna-út 138. és 142. sz., az Angyal-földi-út 36. és 38. sz.; *a VIII. kerületben* az Alföldi-utca 16. és 18. sz., a Fiumei-út 21. és 23. sz.; *a IX. kerületben* a Gyáli-út 21. és 23. sz., az Üllői-út 119. és 121. sz., a Mester-utca 5. sz.; *a X. kerületben* a Szörény-utca 5. és 7. sz., a Juranics-utca 32. és 34. sz., a Simor-utca 7—13. sz. és a Jászberényi-út 36. és 38. sz. házak; to-

vábbbá a következő földszintes kislakásos telepek: az *I. kerületben* a Budafoki-úti, a *III. kerületben* a Bécsi-úti, az *V. kerületben* az Újpesti-rakparti, a *VI. kerületben* a Janicsár-utcai, a Hungária-úti, az Aréna-úti, a Palotai-úti, a *VIII. kerületben* a Tattersalli, a *IX. kerületben* a Mihálkovics-utcai, a Telepi-utcai, a Gyáli-út—Kén-utcai és a Gubacsi-úti, a *X. kerületben* a Százados-utcai, a Kőbányai-úti, a Ciprus-utcai, a Ceglédi-úti kislakásos telepek, továbbá a Százados-úti és a Villám-utcai műtermes házak;

6. a közegészségügy céljaira 25,500.000 koronát költöttünk, amely összegből az új fertőtlenítő intézet, az elmebeteg megfigyelő és az új Szent János kórházhoz csatolt három tüdőbeteg pavillon épült meg és bővítést nyert a Szent Gellért közkórház;

7. a városszabályozás céljaira 23,100.000 koronát költöttünk és pedig: a Gellérthegy szabályozása céljából 66 ház és telek kisajátítására, a Tabán szabályozása céljából 112 ház kisajátítására, az Angyalföld, a Kelenföld, a Naphegy, Orbánhegy, Mártonhegy szabályozására kisajátított ingatlanokért;

8. a közlelmzésügy céljaira a kenyérgyár és a lóvágóhid létesítésére, a központi vásárcsarnok, a vágóhidak fejlesztésére stb. 7,800.000 koronát fordítottunk;

9. a közjótékonyság céljaira 6 millió korona jutott, amelyből a szükséglakásokra 4 millió, a Népszállóra 1,200.000 korona, a Népházra 700.000 korona esett, a többi telekszerzésre fordítatott;

10. végül különfélekre 2,700.000 koronát fordítottunk.

A most felsorolt összes beruházások 284,100.000 koronát tettek; a kölcsönöknek tiszta hozadéka azonban 267,400.000 koronára rúgott, úgy, hogy 16,700.000 koronás hiteltúllépéssel állunk szemben.

Ezt a túllépést azonban nem szabad szószerint értelmeznünk, amennyiben a beruházások elszámolása még nincs lezárva és így az engedélyezett hitelekkel szemben a végleges leszámolás során esetleg még megtakarítások is jelentkezhetnek, amelyek ezt a hiteltúllépést enyhíthetik.

VI.

A német márkás kölcsön fölvételének évében kitört a világ-háború, amely egy csapással eltépte azokat a kötelékeket, amelyek bennünket a Nyugathoz fűzték, amely összeköttetésnek megszerzése annyi időbe és fáradságba került és amelyekhez továbbfejlődésünk annyi csillogó reménye fűződött. A háborús rend elsősorban az építőtevékenységet szüntette meg és így csakis az abba nem hagyható munkák folytak tovább; megszünt egyidejűleg az ellenséges külfölddel szemben a törlesztő-szolgálat is, amely csak a német márkakölcsönnel szemben folyt

tovább az u. n. tanácsköztársaságnak ama radikális intézkedéséig, amely a külföldi kölcsöntörlesztést egyáltalában megszüntette; így történt azután, hogy a német márkás kölcsönnek 1919. évi július hó 1-én esedékessé vált javadalmazása sem került kifizetésre, s minthogy e törlesztőszolgálat a korona romlása következtében azóta sem volt fölvehető, e hátralékok rendezése is beleolvadt a világháború következtében elmaradt másik két külföldi kölcsönünk után bennünket terhelő fizetések rendezésének komplexumába.

Említettem már, hogy a főváros a 270 millió koronás beruházó programm vontá határokat túllépte; mi történt ezekkel a hiteltúllépésekkel, amelyek — mint már említettem — elszámolva még most sem lévén, igen óvatosan kezelendők? Ezeket a beruházásokat az 1914. évtől kezdve a zárószámadás egy fölveendő törlesztőkölcsön terhére számolta el, s végleges földözethez juttatta a közgyűlés az 1916. évben azzal a határozatával, amellyel fölhatalmazta a tanácsot egy 120 millió koronás törlesztőkölcsön felvételére. Ezen az alapon jött létre négy helybeli nagy bank ajánlatának elfogadásával az 1916. évi 80 millió koronás 60 év alatt törlesztendő 6%-os kötelezvénykölcsön, amelyből az ajánlattevő pénzintézetek 30 milliót 93.5% fix árban, 50 milliót pedig 94%-os fixárban vettek át, úgy hogy e kölcsön eredménye 75,050.000 korona volt.

Ez volt a fővárosnak első háborús kölcsöne.

A háború következtében folyton fokozódó drágulás e kölcsön készletét rövid idő alatt oly jelentéktelenné változtatta, hogy egyfelől a kereteiből kiszorult szükségletek ellátására, másfelől a folyton kedvezőtlenebbé váló háztartási állapot hiányainak átmenő ellátására a közgyűlés újabb felhatalmazást adott a tanácsnak egy 300 millió koronás kölcsön fölvételére, amivel szemben a kormányhatóság csak 150 millió fölvételt engedélyezte. Ekként jött létre a főváros második háborús kölcsöne, az 1918. évi 150 millió koronás 60 év alatt törlesztendő 4½%-os kölcsön, amelyet a helybeli intézetek fix 94.1%-on vettek át; hozadéka 141,150.000 korona volt.

Az 1918. év elején a közgyűlés dr. *Bárczy Istvánt* főpolgármesterré választván meg, utóda a polgármesteri székben dr. *Bódy Tivadar* alpolgármester lett, aki évek során volt a pénzügyi ügyosztály vezetője, működésének tere tehát éppen a háztartás vitele és a kölcsönügy volt; az ú. n. tanácsköztársaság idejében állásától fölfüggesztve azt a törvényes rend helyreállításával ismét visszafoglalta és abban 1920. év őszén történt nyugalombavonulásáig maradt meg.

Éppen az ő polgármesterségének idejére esnek sokat megpróbált székesfővárosunk legrettenetesebb napjai: a Monarchia összeomlása, a népköztársaság, majd az ú. n. tanácsköztársaság, végezetül a román megszállás. Az összeomlást követő kormány-

zatok munkájának ismertetése a történetíráshoz tartozik, tárgyat amúgy sem érinti, a fonalat tehát a tanácsköztársaság bukásával, illetve a román megszállás megszűntével veszem fel újra.

Az ú. n. tanácsköztársaságnak példa nélkül való tervszerűtlen és csak a napi szükségletnek kielégítéséből álló gazdálkodása — amely akkor nagyon is hosszan tartott, ma már úgy mondhatjuk arasznyi léte — évtizedes munka és takarékosság eredményeit egyszerre tette tönkre: a főváros háztartása kétségbeejtő képet mutatott s ezért a törvényes rend és a jogfolytonosság helyreállításának legelső ténye a háztartás talpraállítása volt; egyéb fődözet hiányában a főváros a fizetések akadálytalan teljesítésének biztosítása végett a helybeli pénzügyintézetektől három-három havi 20—20 milliós 5.3%-os váltókölcsönt és egy 15 milliós 5½%-os folyószámlakölcsönt vett föl, az 1920. évben pedig kifejezetten háztartásának rendezésére 200 milliós 60 év alatt törlesztendő 4½%-os kötelezvénykölcsönt a helybeli pénzügyintézetek útján nyilvános aláírással bocsájtott 9¼%-os átvételi árfolyamon; az aláírás azonban csak mintegy 150 millió erejéig sikerült s a fennmaradt készlet kisebb részletekben talált később átvevőkre.

Bár már a háború utáni időkre esik, ez a kölcsön nevezhető a főváros harmadik háborús kölcsönének, amely egyébként iskolapéldája a fővárosi kölcsönpénz-gazdálkodásban megnyilvánuló — mondhatnám — hagyományos szellemnek; míg a főváros összes kölcsönfölvételei minden bizonyítás és cáfolás ellenére sem mentesülhetnek attól a folytonosan megújuló vádtól, hogy nem teljes egészében fordították beruházásokra azokat, addig ez a nem beruházási célokra, hanem a háztartás veszteségeinek, pénzkészleteinek refundálására fölvett 200 millió koronás kölcsön viszont beruházásokra is szolgált; ebből vettük meg folytatólag az állatvásárpénztár részvényeinek egy részét, e kölcsönből kezdtük meg a kereskedelmi kikötő építését, ebből váltottuk meg a temetkezési vállalatokat, stb.

VII.

1920. évi szeptember hó 1-én kegyelettel megőrzött ősi szokás szerint megkondultak a belvárosi plébánia templom harangjai, hogy az új törvényhatóságot polgármesterválasztásra szólítsák. Dr. Sipőcz Jenő lett az új polgármester, a főváros egyesítése óta sorban a hatodik.

Ezekben az időkben, amikor a veszített háborúnak minden csapását — megromlott pénzügyi és gazdasági helyzetünk mellett — mindnyájan érezzük s szomorúan tapasztaljuk, hogy az élet elviselhetetlennek látszó terhei majdnem óráról órára még mindig súlyosbodnak, a kölcsönöknek egy új típusával ismerkedünk meg, amelyek akként jöttek létre, hogy az állam a sza-

nálás következtében reánézve elviselhetetlen tisztviselői illetményekhez adott hozzájárulásokat beszüntette és ezek helyett átmeneti segítségképpen rövid lejáratú kölcsönt eszközölt ki a főváros részére; így jutott a főváros egy 48 milliárd koronás kölcsönhöz, amely egy éven belül, ez évi június hó végéig lesz visszafizetendő, évi kamatterhe 10%. Ugyancsak a főváros támogatásaképpen s részben a munkanélküliség enyhítésére eszközölt ki a kormány egy 15 milliárdos kölcsönt a főváros épületeinek tatarozása céljaira; ezt is a f. év végéig kell visszafizetnünk, kamatterhe ezidőszerint $14\frac{1}{2}\%$; s ha még megemlítem, hogy egy kisebb objektum felépítésére az Országos Lakásépítő-Bizottságtól 367,920.000 korona kölcsönt kaptunk, amely 1929. év végéig fizetendő vissza 18% kamattal és 2% jutalékkal, beszámoltam a főváros összes kölcsöneiről.

Sipőcz polgármesterségének idejére esik a kölcsönökkel kapcsolatosan egyfelől az az intézkedésünk, amellyel összes belöldi kölcsöneink* még törlesztetlen kötelezvényeit kisorsoltuk, illetőleg az 1920. évi kölcsönt ez év folyamán fogjuk kisorsolni, másfelől a tárgyalások megkezdése a külföldi hitelezőkkel, amelyek kétizben, az 1923. és az 1924. években ez év végéig terjedő, kétrendbeli ideiglenes megegyezést eredményeztek.

E pillanatban külföldi hitelezőink képviselői a főváros pénzügyi és gazdasági helyzetének tanulmányozása végett köztünk időznek, reméljük avégett, hogy a végleges rendezést a főváros teherviselőkéességének számbavételével kellőképen előkészítsék; e nagy munkájukban őket zavarni nem akarom s ezért e kérdésről többet nem is szólok.

*

A fővárosnak újabb hatalmas közművekkel való ellátása, a vasúti pályaudvarok kihelyezése, újabb hidak építése, a közraktárak kérdésének megfelelőbb megoldása, a környékbéli községek beolvasztása, a korszerű haladásnak megfelelő újabb szociális, közegészségi, stb. intézmények révén várható újabb föllendülése és mindezekből a háztartásra háruló előny egyelőre szerencsétlen sorsunk áldozata lett.

Midőn előadásom befejezéseül ezt a szomorú tényt konstátalom, nem a megadás, nem az elerőtlenítő csüggedés remegteti meg hangomat, hanem az a megingathatatlan, szent és erős meggyőződés, bizalom és remény, hogy ez a város örökké élni fog!

Dr. Csupor József.

* Az 1897. évi 100 millió, az 1903. évi $46\frac{1}{2}$ millió, az 1916. évi 80 millió, az 1918. évi 150 millió és végül az 1920. évi 200 millió kölcsönök.

Drágaság és hatósági beavatkozás.

Bevezetésül hadd idézzem az 1570—80 körül tartott medgyesi és szebeni országgyűlés határozmányainak néhány artikulusát:

„Mivelhogy nagy az drágaság, locumtenens uram az tanáccsal végezzen, szabjon árot minden marhának.“ Néhány hónappal ennek megtörténte után: „Az mives emberek felpanaszolák az limitációk sérelmeit, ezért az áruk eladások és vételek felől való limitáció dolgában az ország azt végezte, hogy Szebenbe egy bizonyos rövid napra minden városbeli mesterek árosok gyűljenek és az elébbeli limitációt meglátván, az rosszakat jobbitsák.“ Megvan hát az ármaximálás és az alkalmi árvizsgáló bizottság. Az árak azonban csak egyre nőnek. Újabb határozat szükséges: „Végeztetett, hogy az barmot és egyéb marhákat senki az országbul ki ne vihesse.“ De a kiviteli tilalom sem volt elég, megindult a láncolás: „Az görögöknek az országban minden helyeken való szabad járásokat és kereskedéseket veszedelmesnek itiljük. Ezért tetszett, hogy az közönséges görögök, sem semmi rendbéli emberek ne kereskedhessenek, hanem ha kiknek privilegiumok vagyon.“ Egyre erősebb intézkedésekre van szükség. Megparancsoltatott tehát, hogy az országból tallért, aranyat, ki ne hordjanak. De ez sem használt sokat. „Az vargamesterek és egyéb mivesek elhagyják az vásárra való mivelést és az görögöknek feljebb merészelik adni az limitaciónál.“ Minden hiába. A közönség nem veszi figyelembe a különböző forgalmi tilalmakat és az ármaximálásokat. Felír tehát az országgyűlés: „Miért hogy az kösségek afféle állatoknak eladásokról és vételekről való végzéseket csak nevetséggel, csuf-sággal mulatták el, nem böcsülvén meg, hogy felséged is pecsétivel konfirmálta, annak okájért könyvergünk Felségednek, hogy tartassa meg az limitációs artikulusokat 200 forint birság alatt.“ E kényszerintézkedések eredménytelensége az országgyűlést merész lépésre készítette. „Miért hogy nem az szük, hanem az bő marha teszen olcsóságot, végeztük az görög és egyébféle árosokról, hogy az országban minden helyeken, mind mezőn, mind kulcsos városokban szabadon járhasanak, az marhákat régi mód szerént sokadalmokba minden helyeken behozhassák és szabadon árolhassák és vehessék.“ Ennek eredményéről örömmel állapítja meg a következő országgyűlés, hogy: „Mindenött az nemes embör és az szolgálónép bő éléssel

és egyéb marhákkal erős és mind az mives emberek, mind az árosok marhájokat képes áron bőséggel adják.“

De ez mind 350 évvel ezelőtt történt, azóta nagyot fejlődött a gazdasági élet és a gazdaságtudomány. A mai idők intézkedései bizonyára össze sem hasonlíthatók a feudális világ primitív kísérleteivel. Lássuk hát, hogyan is állunk ma.

I.

A gazdasági tevékenységbe a hatalmi szó, mint emlékeztetünk, úgyszólván a háború kitörésének pillanatában beavatkozott. A háborús központokra, a rekvirálásokra, a jegyrendszerre, a maximális ármegállapításra már-már csak mint rossz álmra gondolunk vissza, bár az ármaximálás testvére a tájékoztató ár, itt-ott a sorba állás, az üzleti razzia, az uzsorabíróság és még néhány háborús rém még legutóbb is kísértett bennünket.

Országos érvénnyel először 1914 november 28-án a 8682. számú kormányrendelet állapít meg maximális árakat gabona és lisztneműekre. Ezután a maximális árak egész zuhataga következett, eleinte csupán az élelmiszerekre és az elsőrendű szükségletek kielégítésére szolgáló egyéb cikkekre. Később a kör egyre bővül és a 4207/1915. M. E. számú rendelet már általában közelebbi részletezés nélkül „életszükségleti cikkek“-ről szól, az 1916. évi IX. t.-c. már csak a „közszükségleti cikk“ elnevezést használja, az 1920. évi XV. t.-c. is ugyanezzel a kifejezéssel él, amelynek magyarázatául az 1922. április 5-én hozott B. H. 117/1922. számú kuriai végzés már azt a negatív meghatározást adja, hogy közszükségleti cikk az, ami nem fényűzési cikk. Szóval a hatósági árszabályozás lassanként úgyszólván az összes vidékre kiterjedt. Az árdrágító visszaélést üldöző 1916. évi IX. t.-c. alkalmazásánál a bíróságok eleinte a kamarák véleményét kérték ki és hogy legyen önálló szerv, amely az árak tekintetében állandóan szakszerű felvilágosítást tud adni, az 1917 szeptember 30-án kelt 3678/1917. M. E. számú kormányrendelet életre hívta az árvizsgáló bizottsági intézményt, amelynek különös érdekessége, hogy véleményezési feladatán kívül árszabályozási hatáskört is kapott és létét elsősorban éppen egy termelői érdekeltségnek köszönheti, amely fogyasztói minőségében kívánta az iparcikkek árszabályozását.

Az intézmény ekkor még, niként címe is mutatja, bizottsági jellegű volt, azonban, bár papíron a termelők és fogyasztók paritásos részvételével, tényleg a fogyasztók túlsúlyának biztosításával, amit teljesen érthetővé tesz az a fogyasztói közhangulat, amely, hisszük, hogy az akkori kormány benső meggyőződése nélkül, a drágaság letörését követelte, az intézmény megteremtését és hatáskörének kibővítését előidézte. A bizottságok vezetői túlnyomólag köztisztviselők. Kovalóczy egykorú statisztika-

tikája szerint 167 vezető állásból 154-et töltött be köztisztviselő, gazda négyet, kereskedő egyet, iparos egyet sem. Közgazdasági tevékenységünk irányítására hivatott szervezetünk vezetőinek szaktudása tehát a vezetők kiválasztásánál egészen mellékes volt. Magánál az OKÁB.-nál a helyzet ugyanaz. A 16 szakcsoport elnökségi állásai közül mindössze egyet töltöttek be nagykereskedővel és egyet nagyiparossal.

A bizottság szervei: 1. az elnökök, 2. az elnöki tanács, 3. a szakbizottságok.

Az Árvizsgáló Bizottságok ügyrendje szerint akkor az elnök legjelentékenyebb joga a visszaélések üldözése és a hatóságok utasítása és irányítása volt. A mellé rendelt elnöki tanács elvi jelentőségű kérdésekben döntött, míg a tájékoztató árakat a szakbizottságok állapították meg és ez a körülmény igen fontos. A rendelet szerint a tájékoztató árnak ekkor még a piaci árból kellett kiindulnia. Miként látjuk, eleinte a bizottság tényleg bizottsági jellegű és szakszerű tevékenysége valamennyire biztosítottnak látszott.

Különösen figyelemre méltó a szóbanforgó rendeletnek az a része, amely a közszükségleti cikkek forgalombahozatalát külön hatósági engedélyhez köti, nyilván abból a megfontolásból indulva ki, hogy ha csökken az árúközvetítők száma, csökken az árú ára is. Megadta tehát a rendelet az I. fokú iparhatóságnak azt a jogot, hogy az engedélyt megtagadja még akkor is, ha a törvény szerint megkívánt kellékek egyébként megvannak. Ugyancsak az iparhatóság engedélyére van szüksége annak is, aki készletének jelentékeny részét *egy* vevőnek akarja eladni. A rendelet szigorú büntetést helyez kilátásba azok részére, akik hatósági engedély nélkül közszükségleti cikket forgalomba hoznak.

Külön fejezet foglalkozik a láncolatos kereskedelemmel és egyéb árdrágító visszaéléssel, a méltányos ár alapjául a beszerzési, nem pedig a tájékoztató áraknál előírt piaci ár figyelembevételét írva elő. Zárójelben idézem az OKÁB. elnöke 1918 szeptember 25-én 5700/1918. sz. alatt az első fokú bizottsághoz intézett leiratát, amely többek között a következőket mondja:

„Különösen felhívom a figyelmet az u. n. konjunkturális haszonra, amely szintén az árdrágítás fogalma alá esik. Ez abban áll, hogy a kereskedő olyan árúit, amelyeket már régebben alacsony áron beszerzett és raktáron tartott, az időközben kialakult magasabb áron adja el.“ Szó van végül a rendeletben a kötelező számlázásról, árkiírásról, a cég nélküli hirdetés, a megengedettnél magasabb ár kínálatának tilalmáról, az árúelrejtés, a kötelező árú kiszolgáltatás megtagadása büntetésének felemeléséről.

Az Árvizsgáló Bizottságok szervezetét és hatáskörét jelentékenyen változtatja az 1918 november 14-én megjelent 5298. sz.

kormányrendelet, amely a nagy összeomlás előtti szomorú közhangulatnak teljes mértékben behódol, az elnöki tanácsot és a szakbizottságokat megszünteti és azok hatáskörét minden fenntartás nélkül az elnökre ruházza, aki most már nemcsak tájékoztató, hanem maximális árakat is állapíthat meg, sőt jogot nyer az iparüzésre szóló hatósági engedély visszavonására, valamint arra is, hogy az egyes miniszterek vagy maga a minisztertanács által kibocsátott rendeletektől eltérően rendelkezék.

Ugyanez a szellem lengi át a 4401/1921. sz. kormányrendeletet, azzal a különbséggel, hogy ismét van szaktanács, amely nem szavaz, csupán véleményt nyilvánít, ami azonban az OKÁB.-ot nem köti semmi irányban; ismét van elnöki tanács, amely azonban csupán elvi kérdésekben dönt, viszont megszünt az OKÁB. ármaximálási joga és csak tájékoztató árat állapít meg, amelyet azonban a bíróság 1—2% eltéréssel legtöbbszörre maximális árnak tekint. E rendelet értelmében az OKÁB. egyedi hatóság, amelynek a különböző alkalmi bizottságok csupán véleményező szervei.

Az OKÁB. tennivalói e rendelet értelmében a következők:

1. Vélemény-nyilvánítás legmagasabb ár megállapítása kérdésében.

2. Tájékoztató árak megállapítása.

3. Árhullámozások figyelemmel kísérése és közzététele.

4. Méltányos haszon és üzemi regie megszabása.

5. Javaslat tétele munkakörének kibővítésére.

6. Figyelemmel kíséri az ipari és kereskedelmi tevékenységet és visszaélés gyanúja esetén a büntető eljárás megindítása végett lépéseket tesz.

7. A vidéki bizottságokat irányítja és utasítja.

8. Árdragítás megelőzésére rendészeti vonatkozású rendelkezéseket bocsát ki.

9. Korlátozza vagy megszabja nyilvános étkezési üzemekben egyes ételek és italok fogyaszthatóságának mérvét.

10. Árkérdésekben szakvéleményt ad bíróságoknak, más hatóságoknak és magánfeleknek.

11. Szakértőt küld bírósági tárgyalásokra.

12. Ellenőrzi a közszállítási árfeltételeket, számlákat.

13. Szakértőként közreműködik a kiviteli és behozatali bizottságokban.

14. Jelentősen közreműködik az iparigazolványt helyettesítő hatósági engedélyekre vonatkozó ügyekben.

E hatalmas tevékenységi kör egyes pontjainak részletes ismertetésére és bírálatára ez alkalommal hosszú lenne kiterjeszkedem. Ezért csupán néhány megjegyzésre szorítkozom.

A tájékoztató árakra az iparosoknak és kereskedőknek kétségtelenül szükségük volt jogbiztonság szempontjából mindaddig, míg az árdragító visszaélésekről szóló 1920. évi XV. t.-c.

érvényben van. Ez ugyanis a tájékoztató ár keretein belül büntetlenséget biztosít. Az egyes szakreferensek gyakorlata azonban tájékoztató árak megállapítása körül nem volt mindig egymással összhangban. Így egyes cikkszoportokra nézve elismerték az utánpótlás és valutaromlás elvét, másokra nézve pedig még a legszolidabb árkalkuláció leszorítására is mutatkozott hajlandóság. Egyik vezető pl. komolyan foglalkozott azzal a gondolattal, hogy a sütőiparosok árkalkulációját a tényleges költségek alá nyomja, ezzel kényszerítve őket a liszt-ár lenyomására, viszont a liszt-ár csökkenésétől a gabona-ár csökkenését remélte. A gabona árához közvetlenül ugyanis nem mert hozzányulni.

Az árhullámzások figyelemmel kísérése és közzététele lett volna talán az OKÁB. egyik legfontosabb feladata a gazdasági tevékenységbe való beavatkozás helyett, mert hiszen a piaci ártenyezőik egyik legjelentősebbje a kereslet és kínálat viszonyában is szerepet játszó áttekinthetősége a piacnak, minek hiánya a fogyasztót különösen hátrányba hozza az eladóval szemben és jelentékenyen növeli a vállalkozói járadékot. A közönség megfelelő tájékoztatásáról azonban az OKÁB. személyzetének más irányú elfoglaltsága folytán csak hiányosan gondoskodhatott.

A méltányos haszon megállapítása alkalmat adott arra, hogy az OKÁB. a gazdaságpolitikába is beleavatkozzék. Egyik referens kijelentése szerint azoknál a foglalkozási ágaknál, amelyek fejlődésére szerinte nincs szükség, a méltányos haszon mértékét mélyen a normális alá nyomta, hogy ily módon irányítsa közvetve a gazdasági életet.

Az üzemi regie megállapításánál is számos gazdaságilag elfogadhatatlan irányelv érvényesült, ami az iparvállalatok forgótőkéjének pusztulására vezetett, (Ma láthatjuk igazán a forgótőke elpusztulásának súlyos gazdasági és szociális következményeit!) nem is szólva arról, hogy éppen az üzemi regie az a tényező, amely ugyanazon ipari szakmában ugyanolyan méretű vállalatoknál is a legszélsőségesebb eltéréseket mutatja, amelyek közös nevezőre hozása egyesekre hasznos, másokra veszteséget jelent.

Hogy az OKÁB. *feljelentő és szakértő* egy személyben, ennek összeférhetetlenségét nem kell külön bizonyítanom.

Végül az OKÁB.-nak az iparigazolványokat helyettesítő *hatósági engedélyekkel* kapcsolatos eljárásáról említek egy példát. Egy külföldi textil-szakiskolákat végzett kiváló szakember, aki eddig egy előkelő hazai textilgyárat vezetett, önállósítás céljából csak akkor kapott kiváló bizonyítványai dacára hatósági engedélyt, amikor bebizonyította, hogy frontszolgálatot teljesített és meg is sebesült. Végül is a Károly csapatkereszt volt rátermettségének mértéke. Ez azonban nem erőszakolt

példa, csupán egy az ezer közül. Hadd idézzük az OKÁB. hivatalos tájékoztatójából néhány mondatot:

„Ha a kérelmezőnek már van egy iparágra jogosítványa, az OKÁB. javaslata rendszerint elutasító, mert indokolatlan, hogy egyesek számára többféle életlehetőség is biztosíttassék.”

„Magától értetődik, hogy lakáson kereskedést folytatni nem lehet, ha tehát a kérelmező nem tesz nyilatkozatot arra nézve, hogy iparát *nyílt* üzlethelyiségben gyakorolja, a kérelem sorsa csak elutasítható lehet.”

„A közvetítésre irányuló kérelmeket az OKÁB. csak különösen indokolt esetekben javasolja.”

„Az OKÁB. a kort és családi állapotot engedélyek megadásánál feltétlenül mérlegeli.”

„Az OKÁB. még az új ipartörvény életbelépte előtt kiűszöbölte az üzletvezetői intézményt.”

„Minthogy piacaink tulontul vannak zsufolva, az élelmiszer árusítására vonatkozó kérelmeket az OKÁB. alaposan megrostálja.”

„Belföldi ruházati cikkek közvetítésére az engedély kiadását az OKÁB. nem javasolja.”

Az OKÁB.-on kívül az árdrágító visszaélésről szóló 1920. évi XV. t.-c. és az annak alapján létesített uzsorabírószági intézmény az, amelynek az árszabályozásokban fontos közvetlen szerep jutott. E törvénycikk megállapítja az ártúllépés, árúzsora, munkabérúzsora, árdrágító üzérkedés, árúelvonás, árúcsempészet vétségét, amelyet pénzbüntetéssel, a politikai jogok felfüggesztésével, az üzlethelyiségek és telefon elvételével, árúelkobzással és egy évig terjedhető fogházzal sújt. Ezt a törvénycikket módosítja az 1920. évi XXVI. t.-c., amelynek 8. szakasza az árdrágító visszaélés büntetnének minősíti és 5 évig terjedhető börtönnel bünteti azt, aki az előbb felsorolt cselekményeket a közellátás érdekét súlyosan veszélyeztető mértékben, vagy üzletszerűen követte el, vagy aki árdrágító visszaélés büntette, vagy vétsége miatt szabadságvesztésbüntetéssel már büntetve volt, továbbá, aki a hatóság előtt tudva hamis, vagy hamisított adatokat tartalmazó számlát, körlevelet vagy más okiratot használ. E vétségek és büntettek esetében az eljárás az erre a célra szervezett uzsorabírószág hatáskörébe tartozik, *amely a fellebbvitelt is ki zárhatja*. Az uzsorabírószág háromtagú tanácsban jár el. A tanács elnöke és egy tagja ítéldbíró, harmadik tagja az őstermelés, az ipar, vagy a kereskedelem képviselője. Az 1920. évi XV. t.-c. az árdrágító visszaéléseket az árú oldaláról csoportosítja, míg az 1922. évi XXVI. t.-c. a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekről intézkedik és azok megtorlását szintén az uzsorabírószágokra bízta. Az árdrágító visszaélésről szóló törvénycikk alkalmazása körül kialakult joggyakorlat szellemét néhány példa kellően megvilágítja:

A kúria csak indokolt esetben engedi meg a tájékoztató árnál magasabb ár felszámítását, meg pedig csak akkor, ha az illető üzlet, vagy üzem különleges körülményei tették azt szükségessé, pl., ha a cég *különleges* munkát végzett, külön mintát, gépet, vagy szerszámot kellett szerkeszteni, vagy ha a viszonyok *szélesebb körben* általában megváltoztak. De magában véve azt, hogy a piaci ár magasabb a tájékoztató árnál, vagy hogy a tájékoztató ár túllépését a magasabb beszerzési ár tette indokolttá, a Kúria több esetben nem ismerte el. Ha időközben árcsökkenés állott be, az előbbi magasabb beszerzési árat a Kúria nem vette figyelembe (!), mert szerinte az iparosnak, vagy kereskedőnek az esetleges olcsóbbodással is számolnia kell. Vagyis, minthogy az utánpótlási ár teljes elismerése még nincs elfogadva, a konjunkturális haszon lehetősége tilalmazva van, viszont az ársúlyedés minden kockázata a termelőt, vagy kereskedőt terheli. De azt is jelenti ez az elvi állásfoglalás, hogy ha az előállító termelési költsége magasabb, mint amennyit az OKÁB. általában megállapít, még ha veszteséggel ad is el, árdrágító üzérkedést folytat. A lényeg tehát az, hogy egészen kivételes körülményektől eltekintve a tájékoztató ár mégis csak a maximális ár jellegével bír. A munka szolgáltatása körüli visszaélés tényálladékanak egyik főrésze, hogy az iparos részéről a másik fél szorult helyzetének kihasználása forogjon fenn. „A szorult helyzet tüzetes vizsgálatának ma már nincs jelentősége, minthogy ma a fogyasztóra nézve általános kényszerhelyzet áll fenn.” Beékelődés esetén a Kúria több esetben a piaci árat sem vette figyelembe, vagyis akkor sem mentette fel a vádlottat, ha az illető cikk eladási ára még az üzérkedés mellett sem haladta volna meg a piaci árat, vagy még a piaci árnál is olcsóbban került volna a fogyasztóhoz.

A teljesség kedvéért röviden még két hatósági intézkedésről kell említést tennünk, amelyek a drágaság ellen kívántak védekezni. Ezek: a Devizaközpont és a kiviteli-behozatali bizottsági intézmény megteremtése. Mindkét intézmény az árak alakulását a pénz oldaláról kívánta befolyásolni. A Devizaközpont a valuták szabad forgalmát és a magyar korona kikinálását szüntette meg. Célja a magyar korona külföldi értékelésénél az ártényezőök befolyásolása, azaz a korona szerinte indokolatlan kikinálásának és a külföldi pénznemek és váltók iránti felesleges keresletnek meggátlása. Tevékenységének egyik legjelentősebb eredménye, hogy nagy áldozatok árán csaknem tökéletesen kezében tartotta a köztudatban eléggé helytelenül annyira túlbecsült zürichi árfolyamjegyzés irányítását és a valuta-kereskedelmet belföldön teljesen a zúgforgalom karjaiba dobta. A zürichi árfolyamot befolyásoló munkájának hatása alatt a külföldi és a belföldi korona árfolyama egymástól teljesen elszakadt és a két árfolyam között kb. 1923 vége táján mintegy

40—50% diszparitás mutatkozott. Devizapolitikájának egyik sarkalatos hibája volt, hogy az idegen valuták beváltási árfolyamát a külföldi korona értékelése alapján állapította meg, viszont valuták kiadásánál a belföldi korona árfolyamát vette figyelembe. Ebből bizonyos szakmáknak engedményeket tett, vagyis a valutaköveteléssel rendelkezők hátrányára jelentős ajándékokat osztogatott és így igen nagy mértékben befolyásolta, sőt részben tétlenségre kárhoztatta a termelést.

A Kiviteli és Behozatali Bizottság az árúk szabad külkereskedelmi forgalmának megszüntetése folytán az engedélyek iránti kérelmeket intézte el. Rendeltesége eleinte az volt, hogy a fizetési mérleg legjelentékenyebb tételének, — mert hiszen pénzünk külföldi értékelése elsősorban fizetési mérlegünk alakulásától függ, — kereskedelmi mérlegünknek passzivumát redukálja a kivitel fokozása és a behozatal korlátozása révén. Később reáeszmélve arra, hogy a túlzott kivitel és a csökkentett behozatal a nemzeti vagyon kiszivárgását, tehát az ország még megmaradt értékeinek kiárúsítását eredményezi, ridegségéből engedett és a hazai iparfejlesztési és iparvédelmi szempontok érvényesítése lépett előtérbe. Kétségtelen, hogy e munkája nem egy iparág megerősödését eredményezte, de a forgalmat korlátozó munkájának árdrágító hatása el nem vitatható.

Végül az árak alakulásában szintén szerepet játszó kiviteli illetékek mellett a behozatali vám ügyét csak megemlítjük, amelynek az árak alakulására hatása van, amely kérdés azonban e tanulmány kereteiből kinőtt és nem háborús jellegű intézkedés.

II.

Mindabból, amit eddig az árdrágítás meggátlását célzó hatósági intézkedésekről és intézményekről mondtunk, megállapíthatjuk, hogy az áralakulásnak alig van olyan tényezője, amelyet valamely hatósági beavatkozás befolyásolni ne akart volna. Hogy ezek után áttérhessünk annak vizsgálatára, hogy ezek az intézkedések mily eredménnyel jártak és hogy általában azok összhangban állottak-e a közgazdaság elméleti megállapításaival, amelyekről Heller Farkas meggyőzően bebizonyította, hogy azokat a háború eseményei nemcsak, hogy nem borították fel, hanem azok helyességét még megerősítették, megelőzőleg legalább nagy vonásokban foglalkoznunk kell a háborús drágaság okaival.

Ha a háborús drágaságnak okait az árú oldaláról keressük, elsősorban is utalnunk kell arra, hogy a háború igen jelentékeny munkaerőt vont el a termeléstől, aminek eredménye feltétlenül érvényesül a termelés csökkenésében. Ez pedig máris megbontotta a kereslet és kínálat egymáshoz való viszonyát. Az előbbi egyensúly-helyzetet azonkívül felborította a hadsereg

fokozott szükséglete is, amelynek fedezése érdekében kezdetét vette a háborús célokra szükséges árúk forgalmának korlátozása, majd kényszerbeszolgáltatása. Ezzel egyidőben vasuti hálózatunkat csaknem teljesen lefoglalták a hadműveletek, úgy, hogy a piac ellátása nagy nehézségekkel járt. Mindezek a körülmények a kínálat erős csökkenésére vezettek és mivel a forgalmi gazdaság alapja az áralakulás, ennek pedig egyik jelentékeny tényezője a kereslet és kínálat egymáshoz való viszonya, a kínálat csökkenése elég magyarázat egymagában is a drágaságra nézve. A keresletet a hadiszükségletek egyre erőteljesebb fokozódásán kívül igen növelte a jövedelem-eloszlásban bekövetkezett eltolódás, amely eddig kisebb vásárlóerővel rendelkező rétegeket vetett felszínre és a bizonytalanság a többi társadalmi rétegeket is szükségletük biztosítására sarkalta. A jövedelem-eloszlási egyensúly megbomlása és a megnövekedett kereslet természetesen az árakban kifejezésre jutott. Miután pedig a termelés és általában a kínálat csökkent, a szükséglet és általában a kereslet növekedett, a harcban álló országok egyre hevesebben ostromolták keresletükkel a külföldet, amely a szükséges nyersanyagokat és egyéb árúkat éppen a megnövekedett kereslet hatása alatt magasabb áron engedte át. Ezt bizonyítja az a tény, hogy már 1915-ben a nagykereskedelmi árak Dániában 38, Norvégiában 59, Hollandiában 46, Svédországban 45%-kal haladták túl az előző évi árszinvonalat. A külföldi nyersanyag drágulása ezután teljes mértékben érvényre jutott az abból készült gyártmány árában. Miután pedig e számos körülmény felborította a régi árszinvonalat, minden társadalmi réteg megkezdte a harcot életszínvonalának megmentése érdekében, termelői minőségében igyekezve áthárítani a fogyasztói minőségében reászakadt újabb terheket.

A további drágulások már túlnyomólag ennek a jövedelem-eloszlási küzdelemnek láncolatai, amelyek során az áthárítási eredmények az erőviszonyok egyenlőtlensége folytán nem is lehettek egyenlőek és az egyik társadalmi réteg hátránya egy másik társadalmi réteg javát kellett, hogy jelentse. Emberileg kétségtelenül érthető tehát a kormánynak az a törekvése, hogy az egyik társadalmi réteg hátrányait és a másik méltánytalan előnyeit hatalmi szóval csökkentse. A piac pedig a helyzetnek a kínálat javára való megváltozása esetén igyekszik a minimumra korlátozni a fogyasztói járadékot és az árszinvonalat a fogyasztó vásárlóképességének felső határa felé felszorítani. Az árszinvonal alakulását az árú oldaláról nézve teljes magyarázatát leljük a drágaságnak. Nem szabad azonban mint fontos ártényezőről, a szinte pillanatok alatt változó piaci helyzet áttekinthetetlenségéről megfeledkeznünk, ami a fogyasztót a tényleges szükségletnél is fokozottabb keresletre ösztönzi. Ha visszaemlékezünk azokra a végnélküli sorokra, amelyek a

kereslet mohóságáról adtak bizonyosságot és azokra a zajos piaci jelenetekre, amelyeket a vevők egymásra licitálása idézett elő, akkor kellő súllyal értékeljük a piac áttekinthetetlenségének áremelő hatását.

De kellő magyarázatát találjuk a drágaságnak akkor is, ha a kérdést a *pénz* oldaláról nézzük. És ez természetes is, hiszen amikor drágaságról beszélünk, akkor nem teszünk egyebet, mint jelezzük az árú és pénz viszonyának megváltozását az árú javára, tehát a pénz hátrányára. A kérdést tehát bármelyik oldaláról vizsgáljuk is, azonos eredményre kell jutnunk. Teljesen érthető, hogy a háború költségei megnövelték az állam kiadásait, viszont az állam nem tudta bevételeit fokozni kiadásai arányában. Megindította tehát a bankóprést és ezzel oly fizetési erőket teremtett magának, amelyek nem az ország gazdaságából jutottak birtokába, vulgárisan felhígította a forgalomban levő pénzmennyiséget és azt árú ellenében belesajtolta a gazdasági élet üterébe. A nem produktív célokat szolgáló és nem a nemzet természetes gazdasági fejlődéséből fakadt pénzsaporulat a merev quantitás-elmélet vallása nélkül is az árszínvonal emelkedését kellett, hogy maga után vonja. Az államháztartás megbillent egyensúlya újabb és újabb papírpénz-inflációt és ez újabb és újabb árszínvolanemelkedést eredményezett. A pénz vásárlóerejének állandó lemorzsolódása azokat, akiknek pénz, vagyis mondhatnók, a javak bizonyos mennyiségére szóló utalvány volt birtokában, igyekeztek utalványukat minél előbb beváltani árúra, vagy idegen valutára, nehogy már jogosan megszerzett utalványuk kezeik között elértéktelenedjék. És amilyen mértékben nőtt a magyar pénz kínálása, olyan mértékben csökkent pénzünk és váltónk külföldi értékelése, annál is inkább, mivel a fizetési mérlegünk passzivitásának növekedésén kívül pénzünk belföldi vásárlóerejének csökkenése is csökkentette pénzünk külföldi értékelését, mint ahogyan növelte a különböző korlátozó intézkedés pénzünk felhasználásának lehetősége iránt a bizalmatlanságot.

III.

Ha a háborús drágaság okainak fürkészésében nem is haladok tovább, már az eddigiek is úgyszólván teljes magyarázatát adják a bekövetkezett drágaságnak, anélkül, hogy mindebben az árdrágító visszaéléseknek a legcsekélyebb szerepük is lett volna. Ami az árak emelkedésében esetleg még az előbb ismertetett körülményeken felül közrejátszhatott, mint amilyen a méltánytalan haszon, a zugkereskedelem, a láncolás, csempészás, árúelrejtés és fizetési eszközökkel való üzérkedés, szóval mindaz, amit a judikatura árdrágító visszaélésnek nevez, az már komolyan szóba se jöhetne, ha mindezeket nem gazdasági okokkal,

hanem a leromlott háborús etikával is akarjuk magyarázni és ha ezek hatásának csekélysége dacára a korlátozó és elriasztó büntető intézkedések hosszú sorozatának alkalmazását indokolt-nak is tartanók, abban a meggyőződésben, hogy ha esetleg nem is használnak, de semmi esetre sem ártanak. A gazdasági törvények azonban ezeket a korlátozó intézkedéseket egyáltalában nem tették kívánatossá, sőt megállapíthatjuk róluk pontról-pontra, hogy kivétel nélkül valamennyi kárára volt gazdasági életünknek és legtöbb esetben egyenesen előidézte az árak emelkedését, jóllehet éppen azok letörését célozta.

Megmászíthatatlan gazdasági alaptörvény az, hogy a gazdasági rendbe büntetlenül erőszakosan beavatkozni nem lehet. A gazdasági szervezetünkbe való erőszakos beavatkozás homlok-egyenest ellenkezik gazdasági életünk alapszerkezetével. Ez teszi érthetővé azt a tartózkodást, amelyet a kormányok a beavatkozás fegyverének alkalmazásánál általában tanusítottak és sajnos, hogy amilyen mértékben gyengült a kormányok hatalma, ugyanolyan mértékben voltak kénytelenek a tömegindulatok csillapítása céljából az eredményre való legkisebb kilátás nélkül a drágaság ellen egyre erősebb fegyvereket igénybevenni a kérdés gazdasági oldalról való megoldásának igyekezete helyett. Szinte azt mondhatnók, hogy e hatósági intézkedések súlyossága vagy enyhítése az egyes kormányok ereje legkitünőbb mérő-eszközének bizonyult.

Az árak alakulásának befolyásolását, röviden a drágaság letörését célzó hatósági intézkedések hatásainak vizsgálatát fölötte nehéz rendszerbe foglalni, mert ezek nem átgondolt tervszerű munka, hanem pillanatnyi hangulatok, ötletek és politikai erőviszonyok kuszált eredményei, gyakran egymással teljesen ellentétben állva. E megállapítással természetesen távolról sem akarom hibáztatni az egyes rendelkezések felelős szerzőit, mert hiszen a jószándék egészen kétségtelen és a politikai erőviszonyok, valamint a megnyugtatóra bizony alaposan reászoruló közhangulat ezeket az intézkedéseket egyenesen provokálták, sőt éppen a viszonylagos megnyugvás érdekében, meg az áldozatok előre ismert nagyságának dacára is gyakran egyenesen szükségessé tették. A közmorál javításának célzata pedig e rendelkezésektől el sem vitatható.

A beavatkozás legközvetlenebb és egyben legprimitívebb alakja a *hatósági ármegállapítás* akár maximális ár, akár tájékoztató ár formájában. A hatósági ármegállapítás következményeinek vizsgálatában igen bőséges példával támasztják alá az elméletet az elmúlt 10 esztendő tapasztalatai. Az ár, mint tudjuk, számos tényezőből tevődik össze. E tényezők között legnagyobb szerepe a kereslet és kínálat egymáshoz való viszonyának van, alapja azonban kétségtelenül a termelési költség, ami még nem jelenti a klasszikus iskolával egyöntetűen a szubjek-

tív tényezők közrejátszásának tagadását, csupán annyit, hogy ezeknek az áralakulásában csak a *termelési költségeken felül* ad teret. A termelési költségek alá süllyesztett ár mellett tartós gazdasági tevékenység elképzelhetetlen. A háborús gazdálkodásnak egyik jellegzetes tünete az ártényezők igen gyors és nagyarányú változása. A hatóságilag megállapított ár már megállapításának nehézkes módja miatt sem lehet olyan mozgékony, hogy az ártényezők összes változásaihoz azonnal és teljes mértékben simuljon. Éppen ezért *modern* gazdasági élet és hatalmi szóval megdermesztett ár egymással homlokegyenest ellentétben állanak. Az ármaximálások csődje ezt az elméleti megállapítást kétségtelenül igazolta. Ha ugyanis a megállapított ár egyezik az ártényezőknek megfelelő árral, akkor nincs reá szükség, kár a megállapítás munkájáért. Ha annál magasabb, céljával ellentétes eredményt ér el, vagyis magasabbra emeli az árat, mint ahogyan az önmagától kialakulna és mintegy kartellszerű előnyhöz juttatja a vállalkozót a fogyasztóval szemben. Ha pedig alacsonyabb, már pedig legtöbbszörre alacsonyabb szokott lenni, egyszerűen eltünteti az árút a nyiltpiacról és annak forgalmát mellékutakra tereli. Ezen nem segít semmiféle hatalmi szó. Mint ahogyan alaptörvény az, hogy a gazdasági élet nem tűri meg szükségtelen szervek beékelődését, éppen úgy törvényszerű jelenség az is, hogy a gazdasági élet, ha lefolyásának csatornája valahol eldugul, utat tör magának másutt és megteremt a részére szükséges szerveket. Ha pedig a nyomás állandó és erős, a zavart területeken a termelést egyszerűen abbahagyja és más vidékekre hurcolkodik át. Emlékezzünk csak vissza azokra az időkre, amikor első ízben a gabona forgalmát korlátozták és a beszállítási árát megállapították. A gazda készletét feletette állataival és így elvonta az emberi fogyasztástól. Amikor a zsir árát maximálták, a gazda beszüntette a sertéshízlalást, sőt a folytonos zaklatások hatása alatt a minimumra csökkentette egyéb termelését is. Ugyanígy történt a tejjel is, amely albumin gyártására használtatott fel. Ekkor született meg a zugkereskedelem, amely részben batyuzás révén vált rövid idő alatt népszerűvé. Nem túlzott állítás, hogy a termelésnek a zugkereskedelem adott ismét lendületet és így a készletek gyarapításával végeredményben megszerezte a fogyasztóknak azt, amit azektől a hatalmi szó elriasztott. Sokak komoly meggyőződése az, hogy a zugkereskedelem nélkül a fogyasztók igen nagy száma éhen pusztult volna. Hogy ennek a tevékenységnek nem volt semmi köze a humánus szándékokhoz, hogy azt a legridegebb nyereszkeskedési vágy váltotta ki és hogy elsősorban a tehetetlen közönség lelketlen kiuzsorázását célozta minden lelkifurdalás nélkül, az bizonyos. Ez azonban legfeljebb magyarázza a hatósági intézkedéseket, de a tényen nem változtat. Ezt a nézetet az elmélet is támogatja. Az elmélet szerint ugyanis a kapita-

lisztikus termelésnek előfeltétele a szabadság.* A termelés irányítása mintegy összpontosítva a vállalkozó kezében nyugszik, aki magában egyesíti a gazdasági tevékenység összes kockázatát. Ha ez a kockázat nagyon nagy és ezzel szemben nincs meg a teljes mozgási szabadsága, nincs módjában a piaci viszonyok változásával szemben a védekezés lehetősége sem. Tevékenységét tehát abbahagyja, éppen úgy, miként a termelő, akinek gazdasági tevékenységét az elérendő haszon reménye váltja ki, viszont annak reménytelensége munkásságának beszüntetésére készíti, annál is inkább, mert éppen termelői minőségében van korlátoknak alávetve, fogyasztói minőségében azonban a tényleges helyzetnek van kiszolgáltatva, jóllehet küzdőképessége termelői minőségében van. Itt védekezik tehát a fogyasztói minőségében ki nem védhető terhei ellen áthárítás útján. A feltételezett helyzet ezek után egyelőre az, hogy a zúgforgalom kialakulásának figyelmen kívül hagyásával is a hatósági beavatkozás a termelésre és forgalomra bénítólag hat, azaz nem hogy elősegítené, hanem csökkentené a kínálatot. A csökkenő kínálatnak pedig az árban kifejezésre kell jutnia. Nem kétséges ezekután, hogy az erőszakolt hatósági ármegállapításoknak igen nagy szerepük van a drágaság fokozásában és a termelés csökkenése folytán a nemzet elszegényedésében. Számos iparágunk elszorvadoása, sőt teljes elpusztulása, termelésünk lecsökkenése egyenesen a hatósági belenyulás közvetlen következménye.

És most térjünk át a *zúgkereskedelem* kérdésére, amely a hatósági intézkedéseknek köszönheti kifejlődését. Azt már megállapította az elmélet, hogy a zúgkereskedelem azért alakult ki, mert a gazdasági életnek szüksége volt rá. Amikor azonban a hatalom észrevette azt, hogy az ármaximálásokkal elriasztott gazdasági tevékenység a zúgkereskedelemben új utat nyitott magának, ez ellen is megkezdte sakkhúzásait, eredményt azonban nem ért el. Az intézkedések hatása mindössze az lett és kellett is, hogy legyen, hogy mennél erősebb volt a nyomás, a büntetéstől való félelem annál inkább kikapcsolta a lelkiismeretes és tanult szakemberek közreműködését a forgalomból és a kiszorultak helyét annál megbízhatatlanabb elemek foglalták el. Így súlyodt a forgalom a piac felszínéről a nyomás hatása alatt egyre mélyebben fekvő aknautakra. A nyomás legfőbb eredménye pedig az volt, hogy az egyébként legális forgalom mellett kialakuló piaci ár a büntetés kockázatának megfelelően nőtt, vagyis mennél szigorúbban üldözték a zúgkereskedelmet, annál inkább drágult az áru. A forgalom azonban meg nem szűnhetett a szükséglet változatlansága folytán, bármennyire nagy akadályokkal terhes kerülőutat is kellett megtennie. Az árszínvonal magasságának ez a többlete is tehát a hatósági intézkedés folyománya. Egészen helytelen volna a zúgkereskedelmet a háborús megromlott etikával indokolni, mert a forgalmat épen

a hatósági intézkedések kergették a zúgkereskedelem karjaiba, amely már természeténél fogva hadilábon áll az etikával. Igaz ugyan tehát, hogy a zúgkereskedelem etikai szempontból alapos kifogás alá esik, de nem a megromlott etika a megteremtője. Most már bőséges tapasztalataink vannak arra nézve, hogy amilyen mértékben enyhült a hatósági nyomás, úgy csökkent a zúgkereskedelem és a forgalom szabadsága egyúttal a zúgkereskedelem teljes megszűnését is jelenti.

Teljesen azonos a helyzet a *láncolatos kereskedelemnél*, amely a zúgkereskedelem egyik alakja, legalábbis segítő eszköze, tekintet nélkül arra, hogy a láncoló rendelkezik-e iparigazolvánnyal, vagy sem. A láncolatos kereskedelem kialakulása is logikailag teljesen érthető. A zúgforgalom sötétsége a kereslet elől elzárta a kínálat meglátásának és az azzal való találkozás legrövidebb útja kiválasztásának lehetőségét, ami összekötő kapcsok szolgálatainak igénybevételét tette szükségessé. A láncolás megszűnésének mértéke is azonos a hatósági nyomás enyhülésének mértékével.

A láncolatos kereskedelem elnyomását közvetlenül célzó hatósági intézkedések mellett meg kell emlékeznünk az *iparhatósági engedélyek* kiadását korlátozó rendelkezésekről, amelyek preventív intézkedésnek készültek, abból a feltevésből indulva ki, hogy ha csökkentjük a közvetítéssel foglalkozók számát, rövidebb úton jut el az árú a termelőtől a fogyasztóig. Egyfelől már láttuk, hogy ez a feltevés nem állja meg helyét, mert a beékelődés szükségszerű, másfelől pedig nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az egyes gazdasági tevékenységet űzni akarók számának korlátozása azok részére, akiknek a tevékenység űzésére engedélyük van, monopoloid helyzetet teremt, vagyis redukálva a versenyt az árak emelkedését eredményezi. A hatósági engedélyek megadásánál kialakult előbb már ismertetett gyakorlat mutatja, hogy az OKÁB. munkájában gyakran nem is törekedett a drágaság letörésére, hanem a gazdasági politika dolgába beleavatkozva céltudatosan egyes iparágak elszorvasztására és az azt már űzők részére monopoliumszerű kiváltságok biztosítására törekedett. Hogy miként remélte ettől az árak csökkenését, amikor ilyirányú tevékenysége a logika szabályai szerint a kínálat, sőt a termelés csökkentésére és az árak emelkedésére kellett, hogy vezessen, az örökidőkre rejtély marad.

A hatósági iparengedélyek korlátozásával részben azonos a hatása a *behozatali korlátozásnak* is, azzal a különbséggel, hogy amennyiben oly iparcikk behozatalának korlátozásáról van szó, amely belföldön is előállítható, a tilalommal a belföld iparát juttatja a külfölddel szemben a fogyasztó terhére monopoloid helyzetbe és a belföldi termelésre serkentőleg hat. A külforgalmi korlátozásoknak, kettős rendeltetésük van. Egyrészt a kereske-

delmi mérlegnek a fizetési mérlegen keresztül a pénzünk külföldi értékelése érdekében való befolyásolása, másrésről pedig iparvédelmi célzata, amit a védővámok is szolgálni igyekeznek. A vámvédelem kérdésével ez alkalommal nem kívánok foglalkozni. Az bizonyos, hogy a behozatali korlátozás védelme éppen abban van, hogy a belföldön az árú magasabb árért értékesíthető, mint külföldön, árdragító hatása tehát kétségbe nem vonható. De ezt nem is tagadja senki. Eléggé szimpatikus az az indoklás, hogy a fogyasztóközönséget ezért az áldozatért bőségesen kárpótolja iparunk fejlődése és nagyobbarányu foglalkoztatása. Megemlítjük még, hogy a behozatali korlátozásnak és a vámvédelemnek éppen úgy elengedhetetlen szurrogátuma a csempészet, mint az ármaximálásnak a zúgkereskedelem.

A méltánytalan haszon és általában az árak csökkentését célozza a ma már szünőfélben levő *kiviteli illeték* is. A feltevés ennek alkalmazásánál az volt, hogy a külföldi és belföldi ár közötti diszparitást növelni lehet a kiviteli illetékkel. Minthogy az árú küldöldi elhelyezése csupán versenyképes piaci ár mellett lehet, az exportőr kiviteli illeték esetén belföldön az árú árát annyira lenyomja, hogy azt a kiviteli illeték terhével halmozva külföldön még haszonnal értékesíthesse. Ezt az első pillanatban valószínűnek látszó számítást is áttörte a gazdasági élet elemi ereje. A kiviteli illeték ugyanis bénítólag hatott a termelésre, az árakat azonban nem mérsékelte, hanem emelte, mert külföldön a verseny szabja meg a piaci árat, az pedig az illeték áthárításának korlátot emel. Viszont a belföldi termelés kénytelen üzemének mennél teljesebb kihasználása érdekében fölöslegeit külföldön elhelyezni. Minthogy pedig a belföldön a behozatali tilalom védi a külföldi versenytől, az áthárítás teréül a belföldi piacot választja és a *kivitt* árú kiviteli illetékét a *belföldön* elhelyezett árú árába számítja bele. A fogyasztók jóhiszemű védelmét célzó ez az intézkedés is csak újabb drágaságot eredményezett.

A pénz forgalmát korlátozó intézkedésekről kell még néhány szót szólnom. A pénz külföldi értéke természetes csökkenésének és a romlandó pénztől való menekülésnek okairól előbb már beszéltünk. A pénzforgalom hatalmi szóval való megzavarásának adták bizonyosságát az 1924. év tavaszán történt események is. Szólnunk kell azonban a Devizaközpont működésének arról a hatásáról, amelyet az iparra gyakorolt. Mint előbb már említettük, az iparos nyersanyagáért az idegen valutát drágán kapta, a külföldön eladott árújáért kapott valutáját pedig a Devizaközpont alacsony árfolyamon váltotta be. A kettő közötti különbség a hazai ipart terhelte. A legtekintélyesebb iparágaink e helytelen devizapolitika következtében kibuktak évtizedek óta birtokolt külföldi piacaikról, mert termelésük ezt a 30—50%-os terhet nem bírta el. A helyzet későbbi javulása

már aligha fogja paralizálni azt az előnyt, amit devizapolitikánk külföldi versenytársainknak piacaink megszállásában juttatott. Ipari üzemünk ma redukáltan dolgoznak, a munkanélküliség napról-napra növekedik. Az így elvesztett munka értékét már aligha hozhatjuk be. Hogyan kívánjuk hát pénzünk vásárlóerejének gyarapodását, ha annak alapja: a termelés kényszerű tétlenségre van kárhoztatva?

Tartsunk-e ezek után szemlét vizsgálódásunk eredményei fölött? A drágaság letörését célzó hatósági intézkedések között egyetlen egyet sem találtunk olyat, amely csakugyan lehetővé tette volna az árak csökkentését, sőt kivétel nélkül valamennyi az árak emelkedését eredményezte. Néhány ellenvetéssel azonban még számolnunk kell. Nem tagadjuk, hogy a háborús ár-alakulás egyesek hirtelen meggazdagodását, széles társadalmi rétegek, különösen a fix jövedelműek elpusztulását eredményezte. Minden sajnálatunk és rokonszenvünk az elesetteké és minden ellenszenvünk azoké a hirtelen meggazdagodottaké, akik vagyonukat talán elsősorban annak az illegális tevékenységnek köszönhetik, amelyet a hatósági intézkedések teremtettek. És bármekkora is sajnálatunk az egyik, vagy ellenszenvünk a másik csoport iránt, az elmélet szerint ennek így kellett történnie, mert hiszen a drágaság nem egyéb, mint a jövedelemeloszlási egyensúly megbomlása és az egyensúly helyreállításáért folyó harc, amelynek során a termelésben legközvetlenebbül résztvevő, mert az irányító vállalkozó mindig ruganyosabb, mint az, aki csak közvetve vesz részt a termelésben és nem tudja fogyasztói minőségében reánehazódó terheit továbbadni. A közvetítő tevékenység a hatósági beavatkozás nyomása alatt rejtett utakra bujt és nem lévén szem előtt, egyébként is nagy esélyei csak növekedtek és kockázata hazardjátékká tette munkáját, amelynél a nyereségnek összhangban kellett állania a kockázat nagyságával. Nincs is ellene más orvosság, mint a korlátozásoktól mentes szabad levegő. Az állam feladata a jövedelemeloszlási küzdelemben mindössze az lehet, hogy az áthárításban legyen segítségére az elnyomott osztálynak, hogy az egyensúly-állapot helyreállítását siettesse. A legutóbbi idők már lényeges javulásról tesznek bizonyosságot. A háborús korlátozások már eddig is bekövetkezett lazítása visszaterelte a forgalmat a napfényre, a konjunkturális hasznok csökkenőben vannak, a fix-fizetésű egyének életszínvonala pedig határozottan javult.

Eléggé elterjedt az a nézet, hogy kereskedelmi szerződések hiánya és a piacok elzárkózása mellett gazdasági szabadságról nem beszélhetünk, egyelőre tehát a korlátozó intézkedések megszüntetéséről sem lehet szó. Erre csak azt válaszolhatjuk, hogy a verseny szabadsága nem abszolút fogalom, csupán a forgalmi és gazdasági korlátozások bizonyos mértékű kikapesolását jelenti. A legcsekélyebb vámvédelem, a munkások, vagy termelők leg-

lazább szervezkedése már befolyásolja a gazdasági erők szabad alakulását. Ha tehát a még fennálló háborús korlátozásokkal az abszolút versenyszabadság bekövetkezéséig várni akarunk, akkor ugyan még sokáig várhatunk. De különben is ne tévesztjük össze az okot az okozattal. Nem azért gyújtjuk fel a lámpát, mert világos van, hanem azért, hogy világos legyen. Éppen azért kell megszüntetnünk a fennálló korlátozásokat, hogy mennél szabadabbá legyen a gazdasági forgalom. A legutóbbi évtized tapasztalata, a termelés szükségessége, az életszínvonalukat vesztett társadalmi osztályok érdeke, minden, minden azt kívánja, hogy mennél előbb térjünk végre vissza a békés termelés jólétet teremtő útjára.

A XVI. században egyik magisztratusi rendelet eltiltotta a leányokat a csipke készítésétől azzal az indokolással, hogy a könnyű kereset rontja az erkölcsöket. E határozat ma már mólyt vált ki belőlünk. Bizony mondom, sokkal rövidebb idő kell ahhoz, hogy a háborús árszabályozó hatósági intézkedések hasonló sorsra jussanak.

Dálnoki-Kováts Jenő.

A célkitűzés problémája a gazdaságpolitikában különös tekintettel a kereskedelmi politikára.

II. RÉSZ.*

A kereskedelmi politika autonóm és heteronóm célkitűzései.

Motto:

„Es ist von der äussersten Erheblichkeit, Erkenntnisse, die ihrer Gattung und ihrem Ursprunge nach von anderen unterschieden sind, zu *isolieren* und sorgfältig zu verhüten, dass sie nicht mit anderen, mit welchen sie im Gebrauche gewöhnlich verbunden sind, in ein Gemische zusammenfliessen.“

Kant, Kritik der reinen Vernunft.

1. §. A kereskedelmi politika problémáinak felosztása és a kereskedelmi életbe való állami beavatkozás legáltalánosabb kategórikus normái.

Azon munkáknak, melyek a kereskedelmi politika problémáinak rendszerét összefoglalóan tárgyalják, tulnyomó többsége előtt célként elsősorban magának a kereskedelemnek ismeretése, alapjainak, eredetének, szervezetének és intézményeinek többé-kevésbbé beható részletezése lebeg s figyelmüket rendszeresen csak másodsorban fordítják a tulajdonképeni kereskedelem-politikai problémák, az állami beavatkozás vizsgálata felé. E beosztásnak csak részben oka az említett munkáknak rendszerint didaktikai célja, mely valóban leginkább épen az egyes alakzatok és intézmények tárgyilag összefüggő megbeszélésével és megvitatásával érhető el: ezáltal az olvasó nemcsak a kereskedelem legalapvetőbb elemeit, hanem tartalmukkal egyidejűleg és párhuzamosan mint a kereskedelmi politika problémáit is megismeri őket. Nagyobb részben azonban már maguknak a tudomány feladatainak természete teszi ajánlatossá az anyagnak ilyenén való rendszerezését. Amint az első rész fejtegetéseiben is rámutattunk már, a gazdaságpolitika tudományának általánosan elismert feladatkörét nagyobb részt a politika eszközeinek történeti, tapasztalati és logikailag boncolgató uton való

* I. részét l. a „Közgazdasági Szemle“ 7—9. számában 227. old.

vizsgálata alkotja, mely eszközök egységesen természetesen csakis az általuk érintett berendezések és intézmények köré csoportosíthatók. Ekképen állott azután elő azon ismeretes beosztás, mely különválasztva tárgyalja a belkereskedelmi és a külkereskedelmi politikát, az elsőt belül először a szervezeti kérdéseket, majd a belkereskedelem egyes intézményeit, esetleg a bankügy problémáival együtt, beszélve meg sorba, a külkereskedelmi részben pedig egyes szintén szervezeti pontok érintése után rátérve a vámpolitika behatóbb vizsgálatára. Ezen mintát átvették kevés kivétellel azon munkák is, melyek a kereskedelmi politika problémáit egyes különleges szempontokból s nem didaktikai célzattal fejtegetik. Ha a következőkben mégis kísérletet teszünk egy más beosztással, úgy eleve is tudatában vagyunk annak, hogy ez csak jelenlegi különleges szempontjainkat elégítheti ki s távolról sem véljük vele a kereskedelmi politika mai, általában használt tagozódását helyettesíthetni.

A kereskedelmi politika legáltalánosabb szempontjainak, problémái végső alapjainak kutatásánál, fokról-fokra felfelé haladva, végeredményben mindig a *teljes kereskedelmi szabadság* és a vele szembenálló *megkötöttség* követelményeinek alternatívájához fogunk érkezni. Nyilvánvaló azonban, hogy e két követelmény összetételében részben tartalmaz már csak gazdasági természetű motivumokat, minthogy nagyobb részt más területekről átvett meggyőződéseknek alapján áll. A teljes liberalizmus ugyanis abból a szociáletikai és szociálfilozófiai felfogásból indul ki, hogy az ember eredeti hajlamai nemcsak jók, hanem kvalitatív is alkalmasak arra, hogy teljesen szabadjukra engedve, a kereskedelem terén is a lehető legtökéletesebb utópiához vezessenek. A szabadság korlátozásainak apostolai ezzel szemben tapasztalati szempontjaikon kívül főleg azon szintén szociáletikai felfogásra támaszkodnak, hogy a gyengéknek az erősek által való teljes elnyomatását a kereskedelem terén is meg kell akadályoznia a társadalomnak, mely bizonyos legfőbb központi irányítás nélkül képtelen lenne optimumának állapotát megközelíteni. Ilyképen itt már heteronóm gazdaságpolitikai célokkal állunk szemben s ha ezekből kell végeredményben levezetnünk a kereskedelmi politika összes problémájával szemben elfoglalandó álláspontunkat, akkor ezekben is csak csupa heteronóm cél lebeghet majd szemünk előtt s belőlük természetesen a kereskedelmi politikának összes célkitűzései csak mint hipotetikus normák állhatnak elő.

A problémát közelebbről szemügyre véve, azt fogjuk azonban tapasztalni, hogy ez az ellentét ily engesztelhetetlen alakjában aránylag csak ritkán fog előttünk felmerülni s hogy a kereskedelmi politika kérdései tulnyomó többségének vitájából e szempont már eleve ki van kapcsolva. A tapasztalat ugyanis minden elméleti érvelést meghazudtolóan azt mutatja, hogy

a teljes szabadság ábrándja oly utópia, melynek megvalósítása nemcsak ma, hanem minden belátható időn belül is még lehetetlennek fog bizonyulni. S így még a legszélsőbben radikálisoknak sem jut eszébe az állami megkötés bizonyos *mértékének* jogosultságát megtámadni: egyes ily korlátozó berendezéseknek és intézményeknek szükségessége annyira átment már ekképen a köztudatba, hogy a kereskedelmi politika velük nem is foglalkozik már s érintetlenül engedi át őket a közigazgatási jog szabályozó intézkedéseinek. Gondoljunk itt csak a mértékeknek és súlyoknak, az érméknek és egyéb pénznemeknek állami előírásokkal való szigorú megkötöttségére, melynek észszerű kifogásolását valóban senkisem fogja a gazdasági mozgásszabadság követelményére alapozni. S igen gyakran hasonló lesz a helyzet az államnak a kereskedelmi életbe való oly beavatkozásainál, melyeknél azok súlyát, ill. bizonyos irányban való nyomasztó hatását épen mérsékeltebb voltuknál fogva csak alig vehetjük észre. Kevésbé lesz ez már így az állam erélyesebb természetű beavatkozásainál s minél mélyebben hatolnak be az állam kezei a kereskedelmi élet irányításába, annál inkább fog felmerülni a probléma, vajjon szociáletikai és egyéb a gazdaságon kívül eső szempontokból helyes-e ezen eljárás? S hogy e kérdésre igenlőleg vagy pedig tagadólag fogunk-e válaszolni, végeredményben azon fog múlni, hogy vajjon az organisztikus vagy pedig a mechanisztikus társadalmi felfogáshoz állunk-e közelebb.

A kereskedelmi politika normái tehát a csekélyebb mértékű állami beavatkozás eseteiben inkább kategorikus, míg az erélyesebb beavatkozás problémáiban inkább hipotétikus természetűek lesznek. Ha tehát a következőkben célunkul a kategorikus normáknak a hipotétikusaktól a kereskedelmi politikában való különválasztását tűztük ki, fejtegetéseinknek vezérfonalául mintegy önként kínálkozik az állami beavatkozásnak csekélyebb vagy pedig erélyesebb volta mint principium divisionis, melynek alkalmazásánál a kétféle normák mindenestre sokkal egységesebben fognak kialakulni előttünk, mintha a tárgy szokásos beosztási módjának fonalán haladnánk.

Beszélni fogunk így mindenekelőtt az állam kereskedelmi politikai tevékenységének első fokáról, hol a tapasztalat tanúsága szerint elegendőnek látszik kellő *szakismereteknek terjesztése* és általában *a felvilágosítás* arra, hogy a kereskedelmi élet helyes medrébe terelődjék: ide fognak tartozni az állami adatgyűjtés, a kereskedelmi szakoktatás, bizonyos körülményekre vonatkozó nyilvános közzététel vagy feltüntetés kötelezettségének problémái stb. Ha a beavatkozásnak ezen első foka nem teszik eléggé hatályosnak, az állam *serkentőleg* és *támogatólag* is közbeléphet s így egyes intézmények vagy vállalatok létrejöttének előmozdításával, közérdekű tevékenységek támogatásával stb. igyekszik a kereskedelem fejlődését elősegíteni. A támo-

gatásnál is erélyesebben lép fel az állam, midőn bizonyos kereskedelmi érdekeket *védelmi intézkedésekkel* igyekszik segíteni. Gondoljunk csak a kereskedelmi szerződések egyes pontjaira vagy pedig a kereskedelmi vállalatok egyes típusainak másokkal szemben való védelmére. Ezen általános védelemnél is tovább mennek a kereskedelmi politikának bizonyos rendkívülien súlyos helyzetekben egyes kereskedői egzisztenciáknak vagy vállalatoknak *megmentésére, fenntartására* irányuló intézkedései. Ötödször azon problémákat fogjuk megvizsgálni, melyek a kereskedelmi politika *korlátozó* tevékenysége körül merülnek fel s melyeknek különösen a bankügy és a tőzsdei élet terén van nagy jelentőségük. S végül foglalkozni fogunk az állami beavatkozásnak legmesszebbmenő alakjával, midőn az állam teljes kereskedelmi üzemeket vesz saját kezelésébe, önmaga lép fel mint kereskedő, tehát csupán az *államosítás* eszközét tartja eléggé hatályosnak célja elérésére.

Ezen beosztással mintegy keresztmetszetét nyerjük a kereskedelmi politika problémáinak, minthogy azokat a tudomány minden területéről összeválogatva csoportosítjuk az állami beavatkozás fenti fokozatainak szempontjai alá. Külön kell majd azonban a vámvédelem problémájának természetét megvizsgálnunk, mivel abban nem a kereskedelem, hanem a termelés előmozdítására irányuló beavatkozásról van szó s így — noha ezt is a kereskedelmi politika keretében szokás fejtegetni — ez esetben a többiétől lényegében eltérő kérdéssről van szó. Még távolabbi területre vezetnénk bennünket a bankpolitika problémái, melyeknek gyökerei radiálisan ágaznak szét a gazdaságpolitika egész komplexumába s melyeket éppen ezért ki-kapcsolunk jelen vizsgálódásaink köréből.

Mielőtt még azonban rátérnénk tárgyunk részleteinek megbeszélésére, egy-két szóban meg kell rajzolnunk fentebb kifejtett autonóm gazdaságpolitikai célkitűzésünk azon megjelenési alakjainak körvonalait, melyekben a kereskedelmi politika területén elibénk lépnek. — A nemzeti vagyonnak a maga berendezéseivel, intézményeivel s általában fejlettségével a kereskedelem is alkotó része s így a nemzeti termelékenység emelésének posztulátumában már eo ipso bennfoglaltatik a kereskedelem fejlesztéséé is. Ezen általános cél konkrétebb tartalmat nyer azonban már azon helyzet mibenléténél fogva is, melyet a kereskedelem a termelés és fogyasztás között elfoglal, a kereskedelemnek azon tulajdonsága által, hogy a gazdasági tevékenységek hierarchiájában a termeléssel szemben csupán szekundár jelentőséggel bír. Azaz: a termelés a kereskedelemnek mindig előfeltétele, míg megfordítani e tételt csupán adott viszonyokra vonatkozólag s itt is mindig csak cum grano salis lehet. A termelés a fogyasztással lehetőleg mindig közvetlen összeköttetést keres. Mikor azonban a forgalmi gazdaság fejlődésének oly korszakába lép,

hol e közvetlen összeköttetésnek meg kell szakadnia, kapcsoló közeg működése válik szükségessé. De épen létrejöttének ilyen módja határozza meg, hogy a kereskedelemnek ily *kapocsból* sohasem szabad *ékké* fajulnia, azaz mintegy öncélúan fellépve, tolakodnia a termelés és a fogyasztás közé. Ezen megfontolás alapján a kereskedelmi politika első legáltalánosabb kategórikus normája tehát ily alakot fog öltetni: *fejleszd a kereskedelmet abban az irányban, hogy minél tökéletesebb kapcsolatot tudjon teremteni a termelés és a fogyasztás között, azonban sohasem engedd, hogy tovább nőjön, mint ameddig ez a cél megkívánja.*

Az ezen előírást záró megszorításban részben benfoglalatik már második kategórikus normánk is, mely a *kereskedelmi válságok bekövetkezésének megakadályozását* írja elő. Amennyiben ugyanis az állam megtüri a kereskedelemnek a fenti határon túl való elburjánzását, ugy eme mulasztásnak korrekтивumaként rendszeren válságban omlanak össze a felesleges fattyuhajtások, magukkal rántván azonban mindig az egészséges és hasznos kereskedelemnek egy részét is. Mivel azonban a kereskedelem szükséges kiterjedésének határa a termelés és az egész gazdasági élet konjunkturális ingadozásaihoz mért viszonylagos voltánál fogva csak nehezen állapítható meg, a gyakorlat számára is sokkal megfoghatóbb tartalmat adunk a fenti normának, ha a kereskedelmi válságok elhárításának követelményét még *expressis verbis* is előírjuk. You never know what is enough, unless you know what is more than enough: s így a kereskedelmi válság előszele mindig biztos indiciuma lehet a kereskedelem tulburjánzásának — ha ezen tulburjánzás időben esetleg egészen átmenetileg viszonylagos természetű is.

Ezen két kategórikus normára fog felépülni már most a kereskedelmi politika minden autonóm célkitűzése, amihez mértén minden egyéb elemeket tartalmazó célt heteronómnak, a belőle fakadó normát pedig hipotétikusnak fogunk megjelölni. A kereskedelmi politika problémáinak a következőkben vázolt szemléje azonban távolról sem óhajt a tartalmi teljesség igényével fellépni s így figyelmét inkább csak a tapasztalati problémák legfontosabbjai, legismertebbjei felé fogja fordítani.

2. §. A kereskedelmi politika felvilágosító és ismeretterjesztő tevékenysége.

A kereskedelemnek, hogy betöltse feladatát, a termelés és a fogyasztás között fennálló időbeli, térbeli és mennyiségbeli összhanghiánynak és különbségeknek áthidalását, állandóan szüksége van e tekintetbejövő tényezőknek és változásaiknak tüzetes ismeretére. Midőn tehát az állam tevékenységeinek sorába iktatja, hogy ezen ismeretek megszerzésében támogassa a kereskedelmet, célkitűzése mindenesetre annak magának fej-

lesztésére irányul mindenekelőtt. Részben azonban elsődleges állami célokat is szolgál ez a tevékenység. A kereskedelem rendelkezésére álló ismereteket ugyanis az állam a saját hatalmi és társadalmi politikai céljaira is felhasználja, hogy áttekintést nyerjen a szükség esetén ezek elérésére irányítandó eszközök felett a kereskedelem terén is. Az ismereteknek maguknak terjesztése és megszerzése mindenesetre a kulturpolitikának is célját kell hogy alkossa. Ezek azonban csak mellékmotivumoknak bizonyulnak s önmagukban véve még távolról sem lehetnének eléggé jelentősek ahhoz, hogy az állam elérésükre oly széleskörű tevékenységet fejtsen ki. Ez utóbbinak önálló s vezérlő célja tehát csakis a kereskedelemnek magának fejlesztése lehet s ennyiben itt autonóm célkitűzéssel állunk szemben. Amint az alábbiakból is látni fogjuk, a beavatkozás maga, természetének könnyü és ártalmatlan voltánál fogva is, távolmarad attól, hogy a gyakorlatban az egyéni mozgásszabadság korlátozásának érzetéhez vezethetne s így jogosultsága szociáletikai szempontokból sem válik problematikusá.

Az állam ismeretterjesztő tevékenységének első foka, midőn részben a saját közegei által gyűjtött *adatokat*, részben pedig a kereskedelem egyes szerveit támogatja ebben, hogy azután ezen adatgyűjtés eredményeit nyilvánosságra hozza, illetőleg mindenki számára hozzáférhetővé tegye. Ide tartozik a kereskedelmi statisztika tevékenysége, mely nyilvántartja az állam határát átlépő áruk mineműségét, mennyiségét és rendeltetését (vásárra, feldolgozásra stb. küldött áruk), valamint származási és rendeltetési helyét is, amint hogy ezen csoport részeit alkotják a konzuloknak, kereskedelmi szakértőknek és szak tudósítóknek rendszeres jelentései is. Hasonló természetű szolgáltatásokért támogatja az állam a kereskedelmi kamarákat is és az áruk közvetlen bemutatásának terére lép, midőn árumintavásárokat, különböző célú árukiállításokat rendez vagy rendeztet. Mindkét cél lebeg szeme előtt a kereskedelmi muzeumok létesítésénél és fenntartásánál. Mindezen tevékenységek indító motivumai az állam részéről gazdasági természetűek, közvetlenül a kereskedelemnek emelését célozzák és amennyiben mégis el kell őket ejtenie, úgy ennek oka megint csak gazdasági jellegű, az adott gazdasági viszonyoknak valamely jelentősebb változása lesz. Ha a statisztikai adatok beszolgáltatásával bizonyos mértékben teher nehezedik is a kereskedelem vállára, ennek súlya az általa előálló előnyökével szemben oly elenyésző, hogy az intézmény létjogosultsága — legalább a gazdaságon kívül eső szempontokból — vitás nem lehet. A kereskedelmi politikának azon normái tehát, melyek a fenti tevékenységet írják elő, *kategórikus* természetűek és jogosultságukban, helyességükben egyéb tudásterületekről vett, tehát heteronóm célképzetektől meritett érvekkel hatályosan meg nem támadhatók.

Az állam azonban nem elégedhetik meg az ismeretek terjesztésének ezzel a módjával, hol csupán adatokat bocsát a kereskedő rendelkezésére s azoknak ez utóbbi részéről történő helyes felfogásával, értelmezésével, szakszerű tudássá való megemésztésével továbbá már nem törődik. A kereskedelemnek egy bizonyos magasabb színvonalra való emelkedésével a konkrét tények súlya alatt dől meg azon nézet, hogy a gyakorlatban szerzett tudás elegendőnek bizonyulna a kereskedő részére hivatásának tökéletes betöltésére. Midőn ily módon tehát felmerül az ismeretek iskolaszerűen rendszeres terjesztésének szükségessége a pedagógia eszközeinek útján, az állam megint csak magából a gazdasági élet teremtetten kényszerűségből meríti célját, ha a kereskedelmi szakoktatás fejlesztését és támogatását tüzi ki feladatainak egyikévé. A kulturpolitikai cél itt is csak akceszszórikus jellegű lehet s ennyiben ezen célkitűzés legáltalánosabb alapjait is *autonómoknak* tekinthetjük. — De ezen a területen két részletkérdésbe heteronóm prämisszák is elvegyülnek már. Az első a legalsóbbfoku kereskedelmi szakiskoláknál, az u. n. tanonciskoláknál merül fel, melyeknek tevékenységét az állam úgy szokta hatályosabbá tenni, hogy látogatásukat iskolakényszerrel írja elő. Azon kérdés azonban, hogy a *tanulási kényszer* mennyiben alkalmas a renyhesség okozta tudatlanságot s a tömegeknek teljes műveletlenségét megszüntetni, tehetségek nevelését előmozdítani vagy pedig egyes rendkívüli képességeket épen az egyéni mozgásszabadság részbeni korlátozásánál fogva zavartalan kibontakozásukban esetleg egyenesen gátolni, gazdasági érveléssel, a kereskedelmi politika területén többé el nem dönthető. Itt már magasabb pedagógiai, pszichológiai, sőt társadalombölcseleti régiókba kell emelkednünk s igen valószínű, hogy a mechanisztikus társadalmi felfogás a feltétlen nyilvános iskolakényszer mellett fog szavazni, míg, ha mások ezzel ellentétes álláspontra helyezkednek, érveiket végeredményben bizonyos organisztikus képzetekből fogják meríteni. Bár esekélyebb mértékben, kevesebb nyomatékkal, de szintén nem gazdasági természetű motívumok merültek fel a szakoktatás legmagasabb foka, a *kereskedelmi főiskolák* körüli vitában is. Épen egyes kereskedői körökből hallatszik az a vélemény, hogy a tulhosszu ideig tartó elméleti kiképzés részben kimeríti a fiatal emberek tanulási készségét, részben pedig csak oly korban juttatja őket a gyakorlati tanulás terére, midőn a benyomások már nem oly erőteljesek és maradandók és midőn a főiskolát végzett ifjunak bizonyos mértékben már derogál a kereskedelmi élet legelemibb alapjaiba való, mégis feltétlenül szükséges gyakorlati behatolás. A tapasztalat csak részben cáfolt rá ezen aggodalmaskodásra: ha pedig egyéb alapokra akarjuk építeni ellene irányítandó tudományos érvelésünket, csupán a közgazdaságtudományon már kivüleső területekből, egyéb discip-

linákból merithetjük azt. Ezen a két ponton a kereskedelmi politika célkitűzése tehát már *heteronóm* jellegű s ezekre vonatkozólag a tudomány a gyakorlatnak csupán *hipotétikus* érvényű normákat írhat elő. A kereskedelmi szakoktatás többi kiemelkedő problémája azonban kategórikus utmutatásokkal oldható meg a tudomány részéről is — természetesen, mint mindig s mindenhol, így itt is csupán a ténykérdés beható s tüzetes felderítésének alapján.

Egészen más jellege van az állam ismeretterjesztő, azaz felvilágosító tevékenységének harmadik megjelenési alakjában, midőn a kereskedelemnek előírja bizonyos adatok közzétételét, ill. nyilvános feltüntetését, mely kényszer által az illető kereskedelmi tényezőkkel üzleti összeköttetésbe lépő feleket igyekszik megvédeni az esetleges tájékoztatlanságukból eredő károsodásokkal szemben. magát a nyilvános feltüntetésre kötelezett kereskedelmi tényezőt pedig mozgási szabadságának teljes kifejtésében bizonyos mértékig korlátozni, azaz üzletfeleivel szemben tisztességes és egységes eljárásra szorítani. Ide tartozik az áraknak és árfolyamoknak nyilvános feltüntetése a vásárokon, a tőzsdéken és különösen ujabban az árukiskereskedelemben is, a kereskedelmi társaságok bizonyos alakjainak nyilvános számadásra kötelezettsége, cégeknek azon kötelezettsége, hogy értéktőzsdei forgalomba kerülő részvényeikre és kötvényeikre vonatkozólag megbízható felvilágosításokat adjanak, bizonyos forgalomba kerülő áruikon azok minőségének és eredetének kötelező pontos feltüntetése stb. Ezen előírások a kereskedelem általános fejlesztésének is kétségtelenül jelentős szolgálatokat tesznek. Védelmüknek tulajdonképeni tárgyköre azonban korántsem szorítkozik a kereskedelem ezen általános érdekeire, hanem kiterjeszkedik a fogyasztó és termelő nagyközönségére is, sőt figyelmét elsősorban épen ezekre irányítja. Azon cél pedig, melynek elérésére ezen beavatkozás törekszik, ily módon csak másodszorban fakad tisztán kereskedelempolitikai természetű motívumokból: főleg ugyanis az általános üzleti tisztesség és a kereskedelmi élet küzdelmeiben — legalább elvben és erre a pontra vonatkozólag — mindenkinek egyenlő esélyekkel való részvétele lebeg szeme előtt; oly követelmények tehát, melyeknek gyökerei megint csak idegen, szociálpolitikai, szociáletikai és szociálfilozófiai területekre ágaznak szét. Az állami beavatkozás célja itt tehát *heteronóm* természetű lesz s a gyakorlat a kereskedelmi politika tudományától erre a problémára vonatkozólag csak *hipotétikus* megoldást várhat.

3. §. A kereskedelem állami támogatásának és serkentésének problémái.

A kereskedelemnek azonban aránylag csak kicsiny területei azok, ahol eléggé hatályosnak látszik az államnak csupán ismeretterjesztő és felvilágosító beavatkozása, hol ne kellene az államnak ennél többet nyújtania, hogy biztosítsa az egyes intézmények fejlődését és feladataik megoldására való képességét. A következő nyomósabb lépés, mely az állami beavatkozás részéről a kereskedelem érdekében történhet, az anyagi előnyök és állami szervek által való támogatásban és nagyobb termelékenységre való serkentésben áll. Ezen beavatkozási módnak első alakja, midőn az állam *pénzbeli kedvezményekkel* igyekszik fejleszteni a kereskedelem egyes intézményeit vagy ágait, midőn a vásári és kiállítási forgalomnak vámmentességet és vasuti tarifakedvezményeket nyújt, midőn a kereskedelem egyes ágainak célszerű bankpolitikával, készpénzelőlegezéssel vagy hasonló utakon az üzletmenet kellő élénkítéséhez szükséges mennyiségű tőkét bocsátja rendelkezésére stb. Ezen kedvezményeket, csakugy, mint a mindjárt alább tárgyalandókat, téves lenne azon szempontból megtámadni, hogy az állam esetleg oly szerveket tart mesterséges táplálással fenn, melyekből hiányzik az önállósághoz szükséges életerő s így e beavatkozás alapjául mintegy a természetes kiválasztódás problémájával szemben elfoglalt egyoldalú álláspontot tekinteni. Mert a kereskedelem szóbanforgó szervei az egész nemzetgazdaság szempontjából elengedhetetlenül fontos tevékenységet fejtenek ki, melyet más uton — mint pld. a vámvédelem vitájának hasonló esetében behozatallal — pótolni nem lehetne. Így tehát a támogatásnak ebben az alakjában tisztán gazdasági alapon felépülő beavatkozással állunk szemben, melynek célkitűzése ekként *autonóm* természetű s a kereskedelmi politika tudománya a gyakorlatnak *kategórikus* normával ajánlhatja e támogatást, amennyiben ez az adott tények alapján kívánatosnak, szükségesnek bizonyul.

Más síkba esik azonban már a támogatásnak az a módja, midőn az állam *nemzetközi megállapodások* útján igyekszik külkereskedelme számára előnyös helyzetet teremteni. Ezen megállapodások létrejötténél ugyanis többé-kevésbé a hatalmi politika céljai is latba esnek, sőt az esetek nagyrésztében teljesen hozzájuk fognak alkalmazkodni a külkereskedelem fejlesztésének érdekében tett lépések. Még pedig annál inkább lesz ez így, minél inkább közeledünk a lazább kereskedelmi szerződésektől a legtöbb kedvezményt biztosító és a tarifaszerveződéseken, valamint a vámszövetségen át a vámunióhoz, a teljes vámegyesüléshez. Amíg tehát, példának okáért, csupán a tengeri kereskedelemre és a hajózási illetékekre, a vásári és határforgalomra, az állampolgároknak idegen területen való megtelepedése és

szabad kereskedési jogára vagy egyáltalán csak a két állam közti kereskedelem szabályozására vonatkozó megállapodásokról van szó, az autonóm kereskedelempolitikai célkitűzés van még erős tulsúlyban. E tulsúly már az egyszerű legtöbb kedvezményt biztosító szerződésnél is meginog, a tarifaszerződéseknel gyakran már a heteronóm célkitűzés oldalára billen át, hogy azután a vámszövetségnel teljesen háttérbe szorítsa, a vámuniónél pedig már egészen elnyelje az előbbit. Ez utóbbi esetben a tulajdonképeni cél két vagy több államnak politikailag is a legszorosabb szövetségbe való kovácsolása s a hatalmi politikának ezen célja mellett a kereskedelmi politikáé már csak egészen másodlagos jelentőségre sülyed s amattól teljesen függővé válik. Mindazon aprólékosabb részletek, melyeket ily nemzetközi kereskedelmi megállapodásokban még szabályozni szoktak, mint a szabad kereskedelem egyes korlátozásai, külföldi biztosító és részvénytársaságoknak, kereskedelmi utazóknak stb. külön megadóztatása, a legtöbb kedvezményt biztosító és a tarifaszerződések különböző részletesebb kikötései, a közlekedési utak szabad használatára, a döntőbíróági megállapodásra, a vámuniónél a külföldi és a közbenső vámokra, valamint a közös vámjövdelem megosztására vonatkozó pontok már mind csak közbeeső, teljesen relativ érvényű célkitűzéseknek lehetnek tárgyai s egészen a vezető, kisebb vagy nagyobb mértékben heteronóm természetű főcélhoz fognak idomulni. Többé-kevésbbé *hipotétikus* érvényű normákat várhatunk tehát csak a kereskedelmi politika tudományától a külkereskedelem fejlesztésének érdekében létrejövő nemzetközi megállapodásokra vonatkozólag.

A kereskedelem fejlesztésén kívüli szempontból nem lehet azonban már vitás az állam azon tevékenységének létjogosultsága, midőn részben *érdekképviselő*tek, részben pedig *nyilvános vásárok*, tőzsdék létesítésével vagy ezek létesítésének támogatásával igyekszik a kereskedelem érdekeit szolgálni. A kereskedelmi kamarák — amint azt már az előző §-ban is láttuk — felvilágosító tevékenységükkel fontos szolgálatot tesznek úgy a kereskedőknek maguknak, mint pedig az állami kereskedelmi politikának s ezen felül eső érdekvédő, iniciatív és tanácsadó szerepükben is csupán egyvonaluan a kereskedelem fejlesztésének célját látják maguk előtt. Hasonló természettel bírnak a nyilvános vásárok és tőzsdék is: az áru- és értékpapírforgalomnak összpontosításával és egységesítésével ezek is csupán a kereskedelem élénkítését célozzák és, amennyiben bizonyos fokú üzérkedésre adnak is alkalmat, ezzel is csak leveszik a kereskedő válláról a kockázat egy részét s így annak existenciáját biztosabb alapokra helyezik. Ha azonban az üzérkedés tullép a célszerűségnek bizonyos határán s az állam korlátozó tevékenységét hívja ki maga ellen, akkor ez utóbbi részére megint

csak mindenesetre könnyebben hozzáférhető a nyilvános vásár és tőzsde, mintha a forgalom időben és helyben szétszórva, ellenőrizhetetlenül bonyolódik le. Azon körülmény, hogy az általános kereskedői tisztesség is jobban megóvható ezen intézmények keretén belül, azok létrejöttének támogatásánál döntő befolyásu szerepet nemigen fog játszani s így az állam eme tevékenységét a kereskedelmi politika tudománya *kategorikus* normával is előírhatja.

Midőn azonban a kereskedelmi politika a kereskedelmi vállalatok bizonyos meghatározott típusainak létrejöttükben és fejlődésükben való támogatását tűzi ki céljául, a vezető szempontokban már bizonyos heterogenitás lesz észlelhető. Itt ugyanis a támogatás tárgya kevésbbé a kereskedelem maga, mint inkább a társadalom bizonyos rétegeinek jóléte vagy pedig a termelők bizonyos osztályának általános helyzete, versenyképessége szokott lenni. Az előbbi eset forog fenn pld. a *fogyasztási szövetkezeteknek*, az utóbbi pedig a *szövetkezeti közraktáraknak* adókedvezményekkel, kamatmentes kölcsönök nyújtásával és hasonló utakon való segélyezésénél. Ugy emitt, mint amott mindenesetre már érdekellentétek merülnek fel és, midőn az állam ezek elsimítására irányuló törekvésében bizonyos középrétegek érdekeinek támogatása mellett tör lándzsát, vezérlő elvei inkább szociálpolitikai és ezeken keresztül — amennyiben az egészséges és életerős középosztály fenntartása lebeg szeme előtt — részben hatalmi politikai természetűek lesznek. E kérdésben is végeredményben az organizztikus és a mechanisztikus társadalmi felfogás fogja egymással a döntő csatát megvívni s az állami beavatkozás mellett ebben az esetben valószínűleg az előbbi fog kardoskodni. A célkitűzés itt tehát *heteronóm* jellegű.

Ismét más alakja a kereskedelem támogatásának, midőn az állam a felmerülő vitás kérdések gyorsabb és szakszerűbb eldöntésére *külön biráskodást* létesít, vagy pedig egyes erre a célra felállított magánszerveket bírói hatalommal ruház fel. Az általános kereskedelmi biráskodásnak, azután a vásári és tőzsdei biráskodásnak célja csupán a kereskedelmi élet sima és zavartalan folyásának megkönnyítése lehet, épen a benne előálló differenciáknak mindig az adott helyzet követelményeihez idomuló, mozgékony kiküszöbölése által. Az állami igazságszolgáltatásnak azon esetleges egyszerűsítése, melyre az ily különbiráskodás létesítése vezethet, csupán célszerűségi részletkérdésnek tekinthető és aligha fogja a kereskedelmi politikát befolyásolhatni fenti *autonóm* célkitűzésében, melynek alapján ezek szerint a kereskedelmi különbiráskodás tudományosan is *kategorike* ajánlható.

4. §. A kereskedelempolitikai védelem.

Ezen §-ban csak azon állami védőtevékenységről lesz szó, melynek tárgya a kereskedelem maga, tehát minden más tárgy védelemnek — így a vámvédelemnek is — vizsgálatától e helyen eltekintünk.

Ha a védelem tárgyát és irányát választjuk principium divisionis-ul, úgy a kereskedelmi politika ily természetű tevékenységeit nagyjában négy csoportra oszthatjuk fel:

a) a külkereskedelemnek és általában az állampolgárok külföldi kereskedésének védelme idegen államokkal szemben,

b) az egész belföldi kereskedelemnek védelme a szabadságának korlátozására irányuló törekvésekkel szemben,

c) az egész kereskedelemnek védelme a saját elfajulásaiból származható veszedelmekkel szemben és végül

d) a kereskedelem egyes rétegeinek más rétegekkel szemben való védelme.

Az első pontban jelzett védelemnek alapját *kereskedelmi szerződések* szokták alkotni. Ha azonban az előző §-ban ezekkel kapcsolatban a kereskedelmi politikának csupán heteronóm célkitűzéseiről szólhattunk, úgy jelenlegi szempontunkból a helyzet megváltozik: míg ugyanis amott a főcél többé-kevésbé mindig a nemzetközi kapcsolatoknak az állam hatalmi politikájának szolgálatában való kiépítése volt, addig itt ezen cél már annál is inkább teljesen háttérbe szorul vissza, mivel ez esetben nem kölcsönös előnyöknek biztosításáról, hanem csupán védelemről, tehát esetleges rendkívüli hátrányok elhárításáról van szó. A külkereskedelemnek védelmére általában a kereskedelmi szerződéseknek kereskedelmi szabadságot kikötő záradéka szokott elsősorban szolgálni, melyben az állam biztosítékot kap arra nézve, hogy külkereskedelmét nem fogják beviteli, kiviteli vagy átviteli tilalmakkal megakasztani — bizonyos, rendszerint taxative felsorolt, árucsoportok (monopóliumok tárgyai, bizonyos körülmények között hadianyagok, közegészségi és közbiztonsági szempontból aggályos áruk stb.) kivételével. Hasonló természetűek azon megállapodások is, melyek a külkereskedelmet a vasuti és hajózási tarifák, ill. illetmények szempontjából igyekeznek a rendesnél esetleg súlyosabb megterheltetés ellen megvédeni. Itt a védelemre törekvő állam részéről teljesen *autonóm* kereskedelempolitikai célkitűzésről van szó, mivel tevékenységében egyedül külkereskedelmének fejlesztése s minden ebben azt meggátolni alkalmas intézkedés elleni védelme vezet. De hasonlóan *kategórikus* normával írhatja elő a kereskedelmi politika tudománya a gyakorlatnak, hogy nemcsak a külkereskedelmet magát, hanem az egyes külföldön kereskedő állampolgárok személyi és vagyoni biztonságát, valamint szabad letelepedési és kereskedési jogát is igyekezzék kereskedelmi szer-

zódések útján megvédeni. Ide tartozik a keleti kapitulációkban biztosított messzemenő egyoldalú jogvédelem és idetartoznak a konzulok állását, helyzetét és szabad hivatali működésüket védő kölcsönös megállapodások is. Mindezen tevékenységekben a hatalmi és egyéb elsődleges céloktól függetlenül, az állam kereskedelmi politikája autonóm célkitűzéssel irányítható, mivel itt még az esetleg felmerülő prestige-kérdés is csupán merő kereskedelmi érdekek árnyékképe szokott lenni.

A legkülönbözőbb természetű érdekek és célok küzdelme áll előttünk a teljes *belföldi kereskedelmi szabadság* követelményének problémájában. Ami a belkereskedelem forgalmi szabadságát illeti, az annak megvalósításáért vívott küzdelemben a kereskedelemnek a teljes szabadságot követelő nyilvánvaló érdekén kívül két a kereskedelmi politika szempontjából heteronóm tényező is súlyosan éreztette még befolyását: egyrésről bizonyos régi kiváltságok sérthetetlenségének jogigénye, másrésről pedig az állam hatalmi politikájának azon törekvése, hogy a szuverénitása alá tartozó terület és népesség gazdaságilag is egységes egészet alkosson, mely egység egyuttal az állam hatalmát is növeli. A belső vámsorompók fokozatos lehullása tehát korántsem oly egyszerű folyamat, s a kereskedelmi politika ezen célkitűzése összetételében, legalább részben, mindenesetre heteronóm természetű. Amint azt a következő §-ban behatóbban is látni fogjuk, ugyancsak részben heteronóm alapon állónak kell minősítenünk azon normát, mely a kereskedelem üzemi módjainak teljes szabadságát ajánlja: a céhrendszeréhez hasonló megkötöttségek értékelésének problémája merül itt fel ugyanis, melynek megoldásánál megint csak az organiztikus és a mechanisztikus társadalmi felfogás ütközik meg egymással. De organiztikus szemmel nézve, azon normát sem fogjuk minden további nélkül elfogadhatni, mely a belkereskedelem üzemi helyének teljes szabadságát és egyenlőségét követeli. Ha tehát az állam pld. közlekedési tarifáinak akár csak igen csekély módosításával is elhelyezkedési viszonyaiban lényeges változtatásoknak veti alá a kereskedelmet, itt esetleg virágzó kereskedelmi életet temet el, amott azonban új gócpontot teremt, ugy ezen tevékenységében is csak hipotétikus norma fogja vezérelni, melynek érvénye a hatalmi, vagy esetleg a kulturális politika valamely célkitűzésének hatalmától fog függeni. A primär politikai céloknak harmadik osztálya, mely a társadalmi politika területén támad, emelkedik jelentőségre a belkereskedelem szabadságának egy negyedik problémájánál, azon követelménynél, mely a kereskedelmi vállalatok nagyságbeli terjeszkedése számára is a teljes szabadság biztosítására irányul. S ha a kereskedelmi politika itt nagyjában magáévá is fogja tenni ezen elvet, úgy tanui voltunk már oly rendelkezéseknek is, melyek kereskedelmi vállalatok bizonyos határokon túl való terjeszkedésének

— legalább amennyiben monopolizáló szándék vagy hatás forog fenn — gátat vetni igyekezzenek. Néha épen ellenkező cél fog a kereskedelmi politika előtt lebegni s a nagyvállalatokat még kényszeríteni is fogja, hogy kartellbe tömörüljenek: ezen messze kilengő eltéréseknek oka nagyrészen mindenestre az adott körülmények különbözőségében, részben azonban az állami tevékenységek elsődleges céljai között folyó küzdelem kimenetelében fog rejleni. Amott a latifundiumok korlátozásához némileg hasonló szociálpolitikai cél fogja esetleg a kereskedelmi politika irányát is megszabni, emitt pedig talán a hatalmi politika célkitűzései fognak ellenkezőt parancsolni. A kereskedelmi politika kimondhatja bár tehát a belkereskedelem teljes szabadságára való törekvésének normáját, érvényében ez azonban csak *hipotétikusnak* tekinthető.

A kereskedelmi politika védelmi tevékenységeinek fentebb jelzett harmadik csoportjában oly intézkedésekről van szó, melyeknek célja tulnyomóan autonóm összetételű. Tagadhatatlan bár, hogy mindazon törvényes rendelkezések, melyek a *tisztességtelen verseny* különböző megjelenési alakjainak elnyomására, megszüntetésére irányulnak, melyek a végeladások ügyét rendezik, melyek megakadályozni igyekeznek, hogy az egyes legkiemelkedőbb exportcikkekből silány áru hagyja el az ország határát, melyek a kész csomagolásban forgalomba kerülő áruk nál a mennyiség pontos feltüntetésére köteleznek stb., stb., bizonyos etikai cél elérésére is törekszenek, amennyiben büntetik a félrevezetést és a megtévesztést. Tagadhatatlan bár továbbá, hogy — amennyiben a fogyasztó közönség érdekeit is képviselik — bizonyos szociáletikai, szociálpolitikai szempontokból korlátozzák a kereskedelem teljes érvényesülési lehetőségeit, mégis ezen idegen területekről vett célok már a tapasztalat tanúsága szerint is aránylag csak csekéllyé befolyásolják az államot szóbanforgó rendelkezéseinek meghozatalában. Ezek által ugyanis elsősorban és legfőképen a kereskedelem egyetemes érdekeit kívánja a politika megvédeni s részben azt saját elfajulásaitól való megtisztításával a fogyasztó közönség előtti hitelében erősíteni, részben pedig a kereskedelem tisztességes elemeit a tisztességtelenekkel szemben oltalmazni. Ennyiben itt tehát merőben opportunisztikus természetű s magának a kereskedelemnek emelésére irányuló tevékenységről van szó, melynek célkitűzése ezek szerint tulnyomóan autonóm összetételű. Így a kereskedelmi politikának ezen rendelkezéseket ajánló normáit is bátran *kategorikusaknak* fogadhatjuk el.

A negyedik csoporton belül két egymástól különálló alosztály különböztetendő meg. Az első azon védelemben áll előttünk, melyben az állam egyes vállalati típusokat másoknak tulnyomó versenyével szemben részesít. Ezen védelemre nevezetesen a *kiskereskedelem* szorul rá azon két nagyvállalati típus-

sal szemben, melyeket sajátyszerű szervezetük képessé tesz arra, hogy a kiskereskedelemnek legsajátabb területén, a fogyasztóval való közvetlen érintkezésben vegye fel vele a versenyt: a *nagyáruházakkal* és a *szövetkezetekkel* szemben. A probléma lényegéről behatóbban majd a következő §-ban szólunk. Itt csak annyit, hogy midőn az állam ezen védelem álláspontjára helyezkedik s a nagyáruházakat, részben pedig még a fogyasztási szövetkezeteket, sőt egyes esetekben még a fióközemeket is különadóval sújtja, tevékenységében iskolapéldáját nyújtja a heteronóm célkitűzésnek. Nagyon sok érv szól ugyanis amellett, hogy e védelem elejtése talán inkább megfelelné a kereskedelmi politika azon legáltalánosabb autonóm normáinak, melyeket fejtegetéseink jelen részének 1. §-ában ilyenekül megállapítottunk, mert a védelem bizonyos fokozatos megszüntetése mellett még kereskedelmi válságnak kirobbanásától sem kellene tartanunk. A társadalmi politika hatalmasabb céljai azonban mást parancsolnak — s a kereskedelmi politika tudományának területén ebben az esetben is meg kell elégednünk azzal, hogy idevonatkozó normáinkat érvényükben *hipotétikusokká* szállítjuk le.

Hasonlóképen a társadalmi politika célkitűzéseinek praemissáin épülnek fel a kereskedelmi politika azon elvei is, melyeknek alapján a *kereskedelmi alkalmazottakat* védi a szerződési szabadság megszorításával és egyéb törvényes rendelkezésekkel munkaadóikkal, a vállalkozókkal szemben. A célkitűzés itt már annyira nyilvánvalóan *heteronóm* természetű, hogy e problémacsoportot ujabban már rendszerint ki is szokták kapcsolni a tulajdonképeni kereskedelmi politika területéről és tárgyalását a társadalmi politika körébe vonják.

5. §. Az állam mentő tevékenysége a kereskedelem terén.

A tapasztalat kimutatta, hogy a *kiskereskedelmet* üző *középosztály* részére nem eléggé hatályos a védelemnek említett módja, midőn az állam az azt versenyükkel elnyomó kiskereskedelmi nagyüzemeket külön megadóztatással igyekszik terjeszkedésükben korlátozni. Itt tehát a beavatkozásnak egy erélyesebb alakja látszik szükségessé válni s így a kézműiparéhoz hasonlóan felmerül a kiskereskedői középosztály megmentésének problémája is. Európában a felvilágosodás nyomában kirobbant kulturláz, mely a gazdasági többtermelés ideáljának tulhajzolásával gondolkozás nélkül törli el a megkötöttség minden alakját, a múlt század közepetáján már odáig jutott, hogy a régi kereskedői céhek — egynéhány egészen jelentéktelen maradványuk kivételével — eltűntek a gazdasági élet színteréről. Ha Kinában még ma is fennállanak a céhszervezet különböző formái és a kereskedelemnek legerősebb bástyáját alkotják, úgy az utóbbi évtizedekben nálunk is mind erősebb

alapot nyer az a mozgalom, mely a kereskedelem terén is bizonyos megkötöttségek visszaállítására irányul. A tanonckodás és a segédi minőségben való alkalmaztatás minimális idejének kötelező előírása, a képességnek, azaz a kereskedés önálló folytatásához szükséges ismereteknek vizsgálat útján való bizonyítása, bizonyos kereskedelmi vállalatok, üzletek számának korlátozása, amennyiben azok alapításának engedélyezéséhez a gazdasági élet ily irányu szükségletének bizonyítása kívántatik meg és hasonló rendelkezések egyformán arra törekszenek, hogy a kiskereskedelmet a nagytőke kezéből ismét visszajuttassák a kereskedői középosztályéba, mely utóbbi már csak ezen az uton látszik megmenthetőnek a végleges gazdasági romlástól.

A kereskedelmi politika itt többé nem azt kérdi, hogy vajjon autonóm normáinak megfelel-e e mentési tevékenység: célkitűzésének kiindulópontját készen kapja már a szociálpolitikától, azon előírást, mely a társadalom egy rétege teljes tönkretűnésének megakadályozását parancsolja meg s néki most már csupán utat kell megtalálnia, mely a kereskedelem adott viszonyaihoz és körülményeihez mértén a legcélszerűbben vezet el ehhez a célhoz. Ismét további s a kereskedelmi politika területén már kivüleső kérdés, hogy azon szociálpolitikai norma, mely kiindulópontunkat alkotja, vajjon mily előzetes feltevéseken épül fel, azaz az etikának és a társadalombölcseletnek mily tételei alkotják annak alapját. Ismeretes, hogy a társadalmi felfogás organiztikus irányai épen a legutóbbi években mind nagyobb eréllyel követelik a céhszervezet újbóli feltámasztását, mert csak ettől várják korunk súlyos szociális problémáinak megoldását. A mechaniztikus felfogás ezt az utat nem tartja célravezetőnek, sőt a leghatározottabban tiltakozik minden hasonlóan reakciós áramlat és javaslat ellen, mert a társadalom nagy reformját egészen más eszközökkel véli megvalósíthatónak. A gazdaságpolitika szempontjából mind-mind heteronóm célkitűzések, melyekből a mi területünkön csak *hipotétikus* normák fakadhatnak, csupán olyanok, melyeknek érvénye ama nagy, primär problémákkal szemben elfoglalt álláspontunktól fog függeni.

A kiskereskedői középosztály fenntartására irányuló ezen állandóbb jellegű tevékenységénél nem kevésbé fontosak a kereskedelmi politikának azon mentési akciói sem, melyeknek útján a *gazdasági válságok* által sújtott kereskedelemnek nyújt első segílyt. A válságok kulminációs pontján rendszerint a nagyfoku pénzszűke azon legsúlyosabb jelenség, melynek számos esetben még a leggondosabban megalapozott és különben tőkeerős vállalatok is áldozatul esnek. Csupán egynéhány hétről, sőt sokszor csak egynéhány napról van szó, melyeknek eimultával az üzletmenet megint rendes kerékvágásába zökken. S ha erre a rövid időre az illető vállalatoknak elegendő pénz áll rendelkezé-

sükre a legsúlyosabb nehézségek leküzdésére, bár többé-kevésbbé komoly megrázkódtatásokkal, de legalább biztosan túlélük a válságot magát. Ily természetű segínyt óhajt nyújtani a kereskedelemnek az állam ismeretes intézkedéseivel, midőn válságok kirobbanásánál szaporítja a bankjegyforgalmat — gyakran elállván ilyenkor törvényben leszögezett fedezeti elveitől is —, a bankokat a lombardhiteleknek kiterjesztésére szorítja, pénztárakat létesít vagy létesített, melyek a kereskedők raktáron lévő, de még el nem adott áruira előlegeket nyújtanak, sőt a hitelélet fellendítése és serkentése kedvéért időlegesen néha még a kamatuzsoratörvényeket is felfüggeszti stb., stb. Prima vista hajlandók lennénk feltételezni, hogy a kereskedelmi életbe való ezen beavatkozás is nem különösen gazdasági jellegű motivumokból fakad s hogy célkitűzésében ez is idegen területekről átvett elsőrendű céloknak van alárendelve. Mert valóban, azon feladat, melyet az állam a kereskedelmi vállalatok egyrészének a legsúlyosabb válságból való kiragadásával s ezzel existenciájuk megmentésével maga elé kitűz, a szociáletika és a szociálpolitika alapvető követelményeinek látszik csupán megfelelni, melyek a gazdasági életben is bizonyos szolidaritást s a súlyos helyzetekben való kölcsönös segítséget írják elő. A kereskedelmi politikának eme problémájánál, ill. a vele szemben elfoglalt álláspontból fakadó szóbanforgó célkitűzésnél azonban szükségtelen a redukciónak ily távoli utjaira lépnünk, ha e célkitűzés természetét óhajtjuk megállapítani. Elegendőnek látszik ugyanis, ha szempontjainkban legáltalánosabb kategórikus gazdaságpolitikai normáinkra támaszkodunk s különösen azok másodikának vizsgálatából igyekszünk a válságokból való kimentő tevékenység célkitűzését kikristályosítani. Mert ha kategórikus norma írja elő a gazdasági válságoknak lehető elhárítását, úgy ezen normában már bennfoglaltatik azon másik is, mely a mindennek dacára bekövetkezett válságnak legalább legsúlyosabb hatásaiban való elfojtását teszi a gazdaságpolitika feladatává. De még enélkül is nyilvánvaló, hogy a különben esetleg egészen szilárd alapon álló gazdasági existenciáknak a válságok képében fenyegető teljes megsemmisülési veszélyében legsúlyosabban nyilvánul meg a kielégíttetlenségnek és a hiánynak azon momentuma, melyről fejtegetéseink első részében kimutattuk, hogy a gazdaságnak és gazdaságpolitikának már fogalmában magában benne rejlik: az önmagának megszüntetésére, kiküszöbölésére való törekvés. A kereskedelmi politikának a gazdasági válságok legsúlyosabb helyzeteiben alkalmazott mentési tevékenységét célkitűzésében tehát nem szükséges heteronóm elvekre alapoznunk, mert a gazdaságpolitika legáltalánosabb *kategórikus* normáiból, idegen területről vett elemeknek segítsége nélkül is kikristályosítható azon imperativusz, mely e mentést az állam feladatává teszi.

6. §. A kereskedelem állami korlátozásai.

A kereskedelmi életbe való beavatkozás eddig érintett négy módja az államnak ismeretterjesztő és felvilágosító, támogató és serkentő, majd pedig védő s végül fenntartó, mentő tevékenysége tulnyomó részében közvetlenül magának a kereskedelemnek érdekeit szolgálta s általános célja a kereskedelem fejlesztése, felvirágoztatása volt. Bármennyire is egybefonódnak és bármennyire szoros kapcsolatban vannak is egymással a kereskedelmi politika egyes intézkedései, szempontunkból az állami tevékenységek ezen csoportját mégis különválaszthatjuk egy másiktól, hol a beavatkozás legfőbb és általános célja többé nem a kereskedelemnek való kedvezményezés és annak közvetlen segítése, hanem épen a fogyasztó nagyközönség érdekeinek védelme a kereskedelem tulkapásaival szemben, mely védelem elsősorban a kereskedelemnek bizonyos korlátok közé való szorításával érhető el. A caesura természetesen itt sem lehet egészen kifogástalan és tökéletes. Amint az eddig tárgyalt beavatkozási módozatok között volt egynéhány, melyeknek célkitűzésében a fogyasztás érdekei versenyeztek a kereskedelemével, úgy a következőkben tárgyalandóknak egy része is inkább magának a kereskedelemnek emelésére fog irányulni. Minden kategórikus osztályozási kísérlet céltalannak bizonyulna e téren és épen erőszakoltságánál fogva meddő maradna.

A fogyasztó közönség általános jólétének egyik alapvető feltétele, hogy elsőrendű szükségleti cikkei beszerzésénél ne legyen kitéve a kereskedelem esetleg uzsoráskodó kinövéseinek. Ahol az egészséges kereskedői szellem és a verseny élénkebb és hibátlan működése ezen elfajulásnak amugy is gátat vetnek, az állam tartózkodni fog minden beavatkozástól s csak ott fog közbelépni, ahol a közönség kizsákmányolásának lehetősége fenforogni látszik. Már rendes viszonyok között is jelentőségre emelkedik ezáltal különösen egyes fontosabb s a legszélesebb rétegek szükségleteinek kielégítésére szolgáló élelmiszerek, valamint a gyógyszerek *árának hatásági maximálása*. Hatalmas és széleskörű kibővítésre szorulnak azonban ezen intézkedések rendkívüli helyzetekben, midőn a rendelkezésre álló és az adott termelési eszközökkel előállítható szükségleti cikkek mennyisége jelentősen összezsugorodik. Midőn az állam ilyenkor az árak maximálását a kereskedelemnek majdnem minden egyes cikkére kiterjeszti, midőn megállapítja a kereskedő tisztességes hasznának mértékét és az ezen túlhaladó nyereszkezdést büntetéssel sújtja, valamint a háborus gazdaságnak számos hasonló intézkedésében a felsőbb beavatkozás előtt célként állandóan az egész lakosság megélhetési feltételeinek a lehetőségekhez képest egyenlővé való tétele lebegett. Ha az egyenlőségnek ezen követelménye a szociáletika és a szociálpolitika eszméiből fakad, úgy

— amennyiben az állam szóbanforgó korlátozó beavatkozásainak a háboru kényszerítő hatásai alatt való kiterjesztéséről van szó — a hatalmi politika célkitűzései is szolgálatukba hajthatják e téren a kereskedelmi politikát. Ez utóbbinak idevágó normái tehát csupán *hipotétikus* természetűek lehetnek. Lényegükben idetartoznak az állam azon intézkedései is, melyekkel a *kartellek* és trösztök, a ringek és cornerek ármegállapítási törekvéseinek igyekszik korlátokat szabni. Ezen vállalkozási formákkal szemben a kereskedelmi politika már rendes viszonyok közt is és ugyancsak hasonlóan *heteronóm* természetű célkitűzéssel az áruk felhalmozását is korlátozni törekszik, mely intézkedése rendkívüli helyzetekben az árak maximálásához hasonlóan széles kiterjesztést érhet el. A kereskedelmet mindeme korlátozások gátolják természetesen lehetőségeinek szabad kifejtésében és kihasználásában — a heteronóm célkitűzések és hipotétikus normák területén azonban az állami tevékenységek primär céljai többé-kevésbé mindig erőteljesen éreztetik mivoltuknak elsőrendűbségét.

Ugyancsak a tágabb értelemben vett társadalmi politika, valamint részben a hatalmi politika célkitűzéseié a vezényszó a kereskedelmi politika azon korlátozó intézkedéseiben, melyekkel a *közegészségre, a közérkölcsekre és a közbiztonságra veszélyes cikkek* forgalmát rendszabályozza. Nem valódi és hamisított élelmi cikkek, mérges vagy mérget tartalmazó anyagok, erkölcstelenségre ingerlő nyomdatermékek és egyéb árucikkek, fegyverek és municiók kereskedelmi forgalmát szorítják ezen intézkedések szűkebb vagy tágabb korlátok közé. Szinte indokolatlannak kell feltűnnie, ha egyes idetartozó beavatkozásokra felszólító normákat is csak hipotétikusaknak minősítünk, annyira természeteseknek, maguktól értődőknek és szükség-szerűeknek tünnek fel: gondoljunk csak pld. az élelmiszerkereskedelem felett gyakorolt közegészségügyi felügyeletre vagy pedig a mérges mázzal befestett gyermekjátékok forgalombahozatalának eltiltására. Ne felejtjük el azonban, hogy — ha teljesen evidenseknek látszanak is előttünk ezen normák — evidenciájukat mindig csak szociálpolitikai és egyéb területekről vett, nem pedig a gazdaságpolitikának magának fogalmából merített motivumokkal fogjuk bizonyítani tudni. A probléma azon idegen szempontokból legyen bár minden kétséget kizáróan megoldható, a norma azon idegen területeken bár feltétlenül kategórikus — a gazdaságpolitika tudománya ezt sosem fogja vitathatni s normái, amennyiben ily heteronóm célkitűzéseken épülnek fel, mégis mindig csak hipotétikusak lehetnek. Misem bizonyítja ezt jobban, mint az érme másik oldala, midőn ugyancsak a fenti kategóriába tartozó, de oly állami beavatkozásokról van szó, melyeknek szükségszerűsége még a fogyasztó közönség soraiban sem találkozik osztatlan belátással. Az alkohollal,

az ópiummal, kokainnal és hasonló bódítószerekkel való kereskedelem korlátozása vagy teljes betiltása körül még közvetlenül nem érintett egyének részéről is mennyire különböző s ellentétes vélemények keringenek a gyakorlatban és az irodalomban egyaránt. A tudomány, a kereskedelmi politika tudománya is minden bizonnyal állást foglalhat e problémákkal szemben is: állásfoglalása azonban csak *hipotétikus* érvényű lesz, minek kiemelése és állandó hangsúlyozása tudományunk tekintélyének mindenesetre legerősebb védőbástyája.

A kereskedelmi politika azon korlátozó beavatkozásaihoz, melyeknek célja már inkább a kereskedelemnek magának emelése, mintegy átmenetet alkotnak azon intézkedései, melyekkel egyes *visszaélésekre különösen könnyen alkalmat adó üziformákat* szabályoz. A vándorkereskedelmet korlátozó intézkedések előtt célként pld. két irányban is a kereskedelem általánosabb érdekeinek védelme lebeg. Elsősorban a vándorkereskedők és házalók nagyon gyakori tisztességtelen versenyével szemben akarja a kereskedelmet általában még külön szigorral is megvédeni, ezenkívül azonban egyenesen a megtelepedett kereskedelem bizonyos irányu különös védelmét célozza még a tisztességtelen verseny veszélyén felül is, amidőn pld. az egyes cikkekben való házalókereskedelmet egyáltalán eltiltja vagy pedig midőn a hatóságok diszkrecionális jogává teszi a házalók számának tetszésszerű korlátozását. Minden kétségen felül áll azonban, hogy a vándorkereskedelem korlátozásainak főcélja mégis a fogyasztó közönség védelme marad az őt fenyegető tulkapásokkal szemben. Ezen utóbbi cél még erősebben előtérbe nyomul a részletügyletekkel szemben mind általánosabban alkalmazott korlátozásoknál s azon rendszabályoknál, melyek az ügynökök és akvizitőrök egyéb működési köreit, különösen pedig megrendeléseknek gyűjtését igyekeznek lehelőleg ártalmatlanná tenni. Amennyiben ezen intézkedések a tisztességtelenségnek általában való megakadályoztatásával a fogyasztó közönségnek vagy pedig — amint azt fentebb, a házalókereskedelemtől részben láttuk — a kereskedők egy bizonyos osztályával szemben valamely másíknak védelmére irányulnak, célkitűzésükben *heteronóm* jellegűek. Amennyiben azonban védelmüknek tárgyai — a fogyasztó közönség bizalmának erősítése által — magának a kereskedelemnek legáltalánosabb érdeke, *autonóm* céluaknak kell minősítenünk őket.

Ezen autonóm jelleg erősebben domborodik már ki a kereskedelmi politika azon célkitűzéseinél, melyek az *árüzérkedés* egyes kártékony kinövéseinek letörésére irányulnak. A legkiemelkedőbb intézkedések e téren részben már a nagyobb vásárokon, főleg azonban a tőzsdéken a tisztán spekulatív természetű különbözeti és határidőügyletek korlátozása vagy eltiltása. E helyen nem alkothatja feladatunkat, hogy ezen nyereszkerdesi

ügyletek közgazdasági előnyeit és hátrányait latolgassuk: szempontunkból csupán az tűnik fel lényegesnek, hogy az állam korlátozásuk által elsősorban a reális kereskedelmet akarja megvédeni egynéhány a „levegőben” dolgozó üzér mesterkedéseivel szemben. További céljai e korlátozásnak a termelők és részben — inkább közvetve — a nagyközönség érdekeinek megvédeése, valamint általában a játékszenvedély megfékezése. Ha azonban ezen utóbbi célokra való tekintettel a heteronóm elemek túlsúlyát vélnénk megpillanthatni az állam szóbanforgó célkitűzésében, csalódnánk. Azon első legáltalánosabb kategórikus norma ugyanis, melyet a kereskedelmi politika részére megállapítottunk, azzal a korlátozással ajánlja csak a kereskedelem fejlesztését, hogy ezáltal a termelés és a fogyasztás közötti út az okvetlen szükségesnél hosszabbá ne váljék. Már pedig a feleslegesnek és így elengedhetőnek bizonyuló árüzérkedés tulajdonképpen nem egyéb ennek a kereskedelem alkotta kapocsnak megnyújtásánál: az ily üzér hivatlanul tolakodik be a reális kereskedelem láncolatába s ezáltal magának a kereskedelemnek létalapja ellen vét. A tevékenységét korlátozni vagy egyáltalában kikapcsolni igyekvő kereskedelempolitikai norma tehát bizvást fogadható el *kategórikus* természetűnek.

Szociálpolitikai tartalmu s így *heteronóm* összetételű azonban már az állami beavatkozás célja, midőn *egyes foglalkozási köröket*, állami tisztviselőket stb. óhajt *eltiltani a tőzsdejátéktól*, hogy megóvjá őket a játékszenvedély káros következményeitől és az esetleges veszteségekkel járó anyagi romlástól.

Autonóm célkitűzésűeknek tekinthetők viszont már megint a vásári és tőzsdei forgalomnak a következő sorokban érintendő személyi és tárgyi korlátozásai, mert az *általános hitel és megbízhatóság* védelmével elsősorban a kereskedelemnek magának emelésére irányulnak. Az egyes nagyobb vásárokon és aukciókon is gyakori már azon korlátozás, hogy a részvétel jogával csupán bizonyos nagykereskedői csoportok, egyesületek tagjai birnak. Még jobban meg szokják azonban szorítani a tőzsdei üzletkötésekben közvetlenül résztvevők körét, amennyiben alkusz vagy tőzsdetag csak az lehet, aki bizonyos kautélák által biznyságát adja anyagi és erkölcsi megbízhatóságának. Hasonló célt szolgál azon intézkedés, mely az érték-tőzsdén jegyezhető papirokat is előzetes szelekciónak veti alá, valamint egyes magánvásárok forgalmi körének korlátozása is, ha ezek kevésbbé hozzáférhetőeknek látszanak a forgalom realitását és biztonságát védő intézkedések számára. Ezen korlátozások által az általános vásári és tőzsdei élet nagyfoku emelése, fejlesztése és élénkítése érhető el, mert minden egyes üzletkötésnél minden fél nyugodtan teheti fel, hogy reális partnerrel reális áruban dolgozik, figyelme tehát nem forgácsolódik szét ezen körülményeknek esetleg szükségessé válható előzetes

vizsgálata által s így az ügyletnek egyéb oldalaira irányulhat. Dacára annak tehát, hogy ezen korlátozó intézkedéseknek megvan a maguk általános szociáletikai célzata is, bennük mégis a kereskedelmi politika *autonóm* célkitűzéseit fedezzük fel s állapítjuk meg mint uralkodó elemeket.

Még nyilvánvalóbb azon szintén korlátozó normáknak kategórikus volta, melyekkel a kereskedelmi politika *közraktáraknak* magánvállalatok részéről történő megalapítását szabályozza. A közraktár szolgálatait igénybevevő kereskedőknek fontos érdeke, hogy maga az intézmény anyagilag szilárd alapon álljon s így ne legyenek kitéve az annak lehető megingása által esetleg őket is érő károsodásnak. Az állam így a kereskedelem ügyének érdekében cselekszik, midőn meghatározza a közraktárak alapítására fordítandó tőke minimumát. Ezen intézkedésével részben korlátozza bár e vállalatok szabad fejlődését, a célkitűzés maga azonban határozottan *autonóm* jellegű, mert figyelme a kereskedelem összességének emelésére irányul.

A kereskedelmi politikának az említett korlátozásokon kívül van még egynéhány szintén a kereskedelem megkötésére irányuló intézkedése, melyeknél a célkitűzés motivumainak kutatása azonban már meglehetősen radiális irányban fut szerte s mindenesetre heteronóm természetűeknek mutatja ki azokat. A kartelleket és trösztöket szabályozó fentebb már érintett előírásokon kívül idetartozik a szállítmányozási és közlekedési vállalatok *díjszabásainak* állami ellenőrzése, azaz korlátozása is, a tarifapolitika a maga ezerszeresen bonyolult problémáival, melyeknek alapjai nagyjából részben azonban mégis mindig a lehetőleg egyenlő feltételekhez kötött kiszolgáltatást védő szociáletikai, a kevésbé fizetőképes rétegeket pártfogoló szociálpolitikai s bizonyos adott helyzetekben mindenesetre hatalmi politikai szempontok is lesznek. Sokféle változatban fog a tarifapolitika kialakulásába az egyes társadalmi rétegek és termelési osztályok közötti pártküzdelem is befolyjni s az előbbiekkal még a maga heteronóm célkitűzéseit is párosítva a kereskedelmi politika idevonatkozó normáit érvényükben *hipotétikusakká* fogja tenni. Hasonló természetűek végül az állam azon rendkívüli helyzetekben mint pld. az elmúlt háborús időkben, alkalmazott korlátozó előírásai is, melyekben a kereskedelmi élet kisebb-nagyobbfokú megkötései egyedül s egyirányúan csak valamely primär állami cél elérésének segítésére irányulnak. Ezeknek legjellegzetesebb példáiként utalunk a *fejadag* hatósági megállapítására, a hustalan napok intézményére stb., melyek a háboruban pld. csupán az állam hatalmi politikájának célkitűzéseiből kényszerűen fakadó korlátozások voltak.

7. §. Az államosítás problémája a kereskedelmi politikában.

Mindenekelőtt röviden meg kell emlékeznünk itt a még élénken emlékezetünkben élő *háborus kényszergazdálkodás*nak a kereskedelem terén az államosítás irányában történt intézkedéseiről, hogy további fejtegetéseink köréből azután kikapcsolhassuk őket. A legkülönbözőbb nyersanyagok és kereskedelmi cikkek rekvirálása, részben vagy egészen állami kézbe kerülő forgalmi monopóliumok teremtése, szintén többé-kevésbé állami irányítás mellett működő nagy kereskedelmi vállalatok létesítése és fenntartása, az egész kereskedelmet egyformán a maguk szabályozó előírásai alá hajtó háborus központok, mind-mind egy heteronóm célkitűzés szolgálatában álló felsőbb beavatkozásoknak bizonyulnak. A hatalmi politika itt a háboruban való győzelmet állította oda az egész gazdasági s így a kereskedelmi élet irányításának is egyetlen céljául. A kereskedelmi politika tudománya azonban ebben az esetben is teljesíti kötelességét s a heteronóm célkitűzés számára is megmutatja a legalkalmasabb utakat még akkor is, ha azok a rendelkezésre álló végső s mindig legveszedelmesebb eszköz, az államosítás széleskörű kiterjesztésével az önálló kereskedelemnek messze-menő visszafejlesztésére s majdnem teljes elfojtására vezetnek. A tudomány tehát most is normákat fog előírni a gyakorlatnak, mert, ha megvonnánk tőle ezen előírás jogát s arravaló képességét kétségbevonnánk, normatív tudományunk csődjét kellene egyuttal megállapítanunk. Amidőn azonban kimondja normáit, azok elé mindig a következő feltételt teszi akár kifejezetten, akár pedig hallgatólagosan: ha úgy gondoljátok, hogy államunk fenntartásának érdekében helyes háborút viselnünk s úgy vélitek továbbá, hogy az összesség jólétének biztosítása csak ezen háboru minden áron való győzedelmes befejezésével érhető el, akkor ezen helyzetben, ha a ténykérdés vizsgálata ezt mutatja, ekképen járjatok el. A kereskedelmi politika autonóm célkitűzése itt már teljesen háttérbe szorul, csupán mint kiegészítő elv fog tekintetbe jöhetni: hogy pedig ezen felételekkel szemben — a ténykérdésre vonatkozó *conditio* kivételével — milyen álláspontra helyezkedünk, az nem a kereskedelmi politika tudományának területén fog eldőlni. Így tehát annak összes idevonatkozó normái érvényükben csupán *hipotétikusak*.

A kereskedelmi politikának azonban, ezen rendkívüli időkben és helyzetekben követett irányaitól eltekintve, rendes viszonyok között is egyik legnehezebb pontját alkotja az államosítás kérdése. Kevésbé jön itt tekintetbe az *állami hatalomnak a kereskedelem egyes intézményei fölé való kiterjeszkedése*, mint pld. vásároknak és tőzsdéknek állami felügyelet alá való helyezése, mert ezen intézkedéseknél lényegében csupán ezen intézmények közhasznú működésének fokozottabb ellenőrzéséről van

szó s amennyiben az állam irányításukba is befolyik, úgy célja ilyenkor is csak az lehet, hogy esetleges egészségtelen kinövéseket letörjön s az intézményeket megőrizze eredeti hivatásuknak. Az ezen felügyelet kiterjesztésében rejlő célkitűzés magában véve tehát egészen jól lehet autonóm is, mert szeme előtt a legtöbb esetben tényleg csupán a kereskedelem érdekei fognak lebegni. Az alkalmazást találó eszköznek magának erélyes volta pedig szintén csak fokozati különbséget jelent az állami beavatkozásnál: misem gátolja tehát, hogy a kereskedelmi politika az állami felügyelet szóbanforgó kiterjesztését *kategórikus* normával írja elő.

Lényegesen más problémával állunk azonban már szemben, midőn az állami beavatkozásnak összes eddigi módjai nem bizonyulnak eléggé hatékonyaknak a fogyasztás érdekeinek megvédésére s felmerül annak szükségessége, hogy az állam maga vegye kezébe egyes kereskedelmi üzemek vezetését, tehát maga lépjen fel mint kereskedő. Az állam kereskedelmi vállalkozásaival rokon természetűek az egyes törvényhatósági alakulatokéi, a községi kereskedelmi üzemek — eredeti, esetleg vegyes vagy önállósított alakjukban — is, amiért is jelen szempontjainkból azokkal együtt bírálhatók el. E helyen természetesen megint nem alkothatja feladatunkat, hogy vizsgálat tárgyává tegyük, vajjon mennyire, mily mértékben felelnek meg a *kereskedelmi közüzemek* hivatásuknak. Csupán azon alapvető gondolati elemeket kutathatjuk, melyekre a létesítésüknek és fenntartásuknak problémájával szemben elfoglalható álláspontok felépülnek. Amennyiben e közüzemek mellett csupán azzal érvelünk, hogy legalkalmasabbak a kereskedelem feladatának, a termelés és a fogyasztás lehető tökéletes és rövid uton való egybekapcsolásának megoldására, még a kereskedelmi politika legsajátabb területén állunk. Amint azonban felmerülnek a hivatásos kereskedelem kiszorításának, az ajánlható állami tevékenységek határainak, az egyéni és a közületi kezdeményezés értékének és teljesítőképességének, az egyéni mozgásszabadság korlátozása jogosultságának problémái, ezeknek megoldására oly szempontokat kell már segítségül hivnunk, melyek a társadalombölcselet, az etika, a társadalmi lélektan és a szociálpolitika területeiből fakadnak. Csak ezek bizonyos irányban való alkalmazásának és kimerítésének alapján fogok a kereskedelmi közüzemek problémájával szemben elfoglalandó álláspontomhoz jutni, mely ekképen függeni fog természetesen ezen elsőrendűbb kérdések megítélésének útján nyert felfogásomtól. Ha a társadalom egészének inkább mechanisztikus összetételét tételezem fel, hajlani fogok a kereskedelmi közüzemek pártfogolása felé, míg ha inkább az organiztikus felfogást vallom, eleve kételkedni fogok ezek sikeres működésének lehetőségében s egyáltalán létesítésüknek jogosultságában. Külön s még egyszer

is hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezen legáltalánosabb s — mondhatnám — apriorisztikus szempontjainktól, mint minden egyéb állami beavatkozásnál, úgy itt is különböznek azon nézeteink, melyeket a mindenkori ténykérdés megvizsgálása alapján alkottunk magunknak s melyeket sosem szabad összevetészenünk s összekevernünk problémáink elvi megítélésével. Mindezeknek alapján tehát kimondhatjuk, hogy a kereskedelmi politikának a kereskedelmi közüzemek problémájának területén felállított célkitűzései heteronóm jellegűek s a gyakorlat számára belőlük származó normák *hipotétikusak*.

Fejtegetéseink jelen részének 1. §-ában is utaltunk már azon körülményre, hogy az állami beavatkozások erélyességének fokával egyenes arányban szaporodnak általában az ezen beavatkozások célkitűzéseiben rejlő heteronóm elemek, mivel egyre nagyobb jelentőséggel nyomulnak itt előtérbe a teljes kereskedelmi szabadság és a megkötöttség alternatív problémái, melyeket viszont csak szociáletikai és társadalombölcseleti alapokon oldhatunk meg. Vizsgálatainknak során valóban láttuk is, hogy minél inkább tértünk rá az állam erélyesebb beavatkozási módjainak megbeszélésére, annál inkább szaporodtak a heteronómnak felismert célkitűzések s gyérültek az autonómak. Misem természetesebb tehát annál, hogy a kereskedelmi élet irányításába való legmesszebbmenő és legátfogóbb beavatkozási mód, mely egyenlő magának a kereskedelemnek az állam által való teljes elnyelésével, azon célkitűzés, mely *a kereskedelem egészének kollektivizálására és állami árueosztó irodák felállítására* irányul, szintén heteronóm összetételű. Ezen javaslattal mindig együttjár a fogyasztás teljes központi irányítása mellett való kardoskodás is s így az az egyén gazdasági mozgásszabadságának teljes feláldozásából, megsemmisíthetőségéből indul ki. Ez utóbbi azonban már oly probléma, melynek megoldására a kereskedelmi politika tudománya nem hivatott. Így tehát nem is szükséges többé, hogy e helyen a kérdésnek szociálpolitikailag ugyancsak messzemenő jelentőségére is rámutassunk, mivel az említett szempontok is nyilvánvalóan körvonalozzák már az e téren való célkitűzéseknek heteronóm voltát. Ezáltal a kereskedelem kollektivizálásának problémájára vonatkozólag is csak oly normákat várhatunk tudományunktól, melyeknek érvényéről idegen disciplinák argumentumaival fogunk vitatkozni s melyek érvényének tagadása, épen természetüknek *hipotétikus* voltánál fogva, nem irányulhat soha a kereskedelmi politika tudományának tekintélye ellen.

8. §. A vámpolitika normái hipotétikusak.

Amint azt már fentebb is megérintettük, a kereskedelemnek a termeléssel és a fogyasztással szemben bizonyos értelemben véve csupán szekundär jelentősége van, minthogy létalapja csupán a kettő összekapcsolásának szükségessége. Mindazon állami beavatkozások tehát, melyek a kereskedelem fejlődését irányítják, közvetve ennél fogva a termelést és a fogyasztást is érintik, amint azt a kereskedelmi politikának az előzőekben megbeszélte problémáinál is láthattuk. Mégis ezek valamennyienél a felsőbb beavatkozások tárgya maga a kereskedelem volt s csak rajta keresztül hatottak ki a gazdasági politika többi területére is. Lényegesen más kép jelenik meg azonban előttünk a vámpolitika kiemelkedőbb kérdéseinél. Ezek eredetileg ugyan szintén a kereskedelmi politika talajából nőttek ki s ma is leginkább még ennek területén szokták őket tárgyalni, mert az állami beavatkozás közvetlenül itt is először a kereskedelmet érinti; a vámpolitikában azonban már teljesen érvényre jut a kereskedelem jelentőségének másodlagos volta s úgy a gyakorlatnak mint pedig a tudományos vitának előterébe itt már egészen a termelés és a fogyasztás érdekei nyomulnak, a kereskedelemről magáról a vámpolitika nagy problémáinak megoldási kísérletei csaknem mintegy megfeledkezni látszanak. Ezen megfontolásnak alapján állapíthattuk meg fentebb, hogy a vámpolitikai tevékenységnek tulajdonképeni tárgya nem is a kereskedelem s ezért láttuk szükségét annak, hogy problémáit egy külön nekik szentelt szakaszban, nem pedig a kereskedelmi politika felsorolt problémáival együtt tárgyaljuk.

Csak elvétele akad a vámpolitika problémái közt egy-két olyan, melynek homlokterében a kereskedelem áll s hol az állami beavatkozásnak célja *magának a kereskedelemnek fejlesztése* és érdekeinek védelme. A szabadraktárak és szabadkikötők, a vásári és határszéli forgalom megkönnyítésének, a vámhitelnek intézményeit említjük ezek közül, melyekről egyéb helyen részben már szó volt s melyeknek célja elsősorban valóban a kereskedelem akadályainak elhárítása és így menetének élénkítése, megkönnyítése. Természetesen ezen beavatkozási módok is feltételezik már a kereskedelemnek általában vámokkal való megkötését. Amennyiben azonban ezen akadályoztatásnak kiküszöbölésére vagy legalább is enyhítésére törekszenek, célkitűzésüknek autonóm voltát kell megállapítanunk, miáltal az őket ajánló normák *kategórikus* természetűeknek ismerendők el.

Egészen más helyzettel állunk azonban már szemben a vámpolitika többi problémáinál. Ezek mind a *szabadkereskedelem* és a *védvám* alapvető kérdése köré csoportosulnak s lényegükben mindig az e kérdéssel szemben elfoglalt állás-

pontok valamelyikéből fakadnak. A védvám pártolása azonban mindig vagy az *iparnak* vagy pedig a *mezőgazdaságnak* megvédésére irányul és a szabadkereskedelem hivei is elsősorban kevésbé a kereskedelem, mint inkább a fogyasztás érdekeit hangoztatják. Van ugyan a vámok közül egy-kettő, mely a kereskedelem bizonyos ágainak fejlesztésére irányul: így pld. az ismert zászlóvámok és raktárvámok, melyek az ország saját tengeri kereskedelmének előnyöket igyekeznek nyújtani az idegenrel szemben vagy pedig a tengeri forgalom kedvezménye, mely lényegében szintén ide tartozik s mely a tengeri úton érkező áruk után szedett vámtételeknek bizonyos foku mérséklésében áll. A kereskedelemnek nyújtott ezen vámpolitikai kedvezmények azonban teljesen azonos természetűek a termelés hasonló úton való védelmével s így rájuk is teljes érvénnyel bírnak mindama szempontok, melyekből a következő sorokban a szabadkereskedelem-védvám problémájának természetét elbirálni fogjuk.

Vajjon a gazdaságpolitika tudományának keretein belül megállapítható-e, idegen disciplinák tantételeinek segítségével való vétele nélkül is, hogy a védvám intézménye általában jogosult s ajánlható-e vagy pedig a szabadkereskedelem-e azon általános cél, melynek elérésére a gazdasági életben törekednünk kell? Kisérjük meg tehát a problémának különböző irányokban a redukció útjain haladó vizsgálatát.

a) A szabadkereskedelem hatásainak egyike mindenesetre a nemzetközi gazdasági forgalom és érintkezés nagyfoku fejlesztése. A termelési fölények és a komparatív termelési költségek alapján a szabadkereskedelem a nemzetközi munkamegosztást s így a nemzeti termelésnek bizonyos egyoldalúság felé való hajlását, monokulturák felé való közeledését fogja elősegíteni. Ezáltal úgy az ország termelése, mint pedig fogyasztása egyre erősebben fog a külfölddel való szoros és állandó összeköttetésre reászorulni s a gazdasági önállóság elvesztését követni fogja a szabad politikai akarathoz is mind komolyabb veszélyeztetése. Az internacionalizmus így mind jobban tért fog hódítani s a nemzetgazdaság legfőbb vezető szerepének helyére lassanként a világgazdaság kerül, melyen belül a gazdasági hegemoniával együtt a politikai hatalom is a termelési tényezők természetadta és a történelem folyamán kialakult fejlettségétől fog csak függeni. Ha azonban azon a nézeten vagyunk, hogy minden egyes államnak a rendelkezésére álló minden lehetőséghez képest meg kell védenie a maga hatalmi állását, mert csak ezáltal biztosítható a lakosság fájának, testi és szellemi jólétének fenntartása és emelése, mindenekelőtt gazdasági önállóságra kell törekednünk s így meg kell akadályoznunk azt, hogy a nemzetgazdaság a külfölddel szemben ily erősen függő viszonyba kerüljön. Az ország gazdaságának tehát bizonyos autarkióra kell emel-

kednie, hogy a népesség legfontosabb életszükségleteinek fedezéséről maga tudjon gondoskodni. Ez pedig az összes termelési ágak lehetőleg harmonikus kiépítése által lesz elérhető s így a nemzetgazdaságnak figyelmét mindenekelőtt oly termelési ágak meghonosítására kell irányítania, melyeknek létfeltételei a bel-földön bár megvannak, a hazai fogyasztás bennük mégis a külföldről való ellátásra támaszkodik. Ily új termelési ágak azonban a külföld fejlett és jól megalapozott termelésének versenyével szemben csak akkor tudnak majd legtöbb esetben életre kapni és gyökeret verni, ha kellő védelemben részesülnek. S így előttünk áll a nevelővámok követelménye, melyek kissé kiterjesztett alakjukban, midőn nemcsak a keletkező, hanem a már fennálló termelést is védeni hivatottak, mint védvámok nyomulnak a vámpolitikai kérdések előterébe. Misem világosabb azonban annál, hogy a szabadkereskedelem és védvám ezen problémájával szemben csak akkor foglалhatunk szilárd és megalapozott állást, ha előzőleg eldöntöttük már magunkban, vajjon a nemzetköziség felé kell-e törekednie minden államnak vagy pedig inkább saját létének és öncéluságának fenntartására, megvédésére és erősítésére? Ezen kérdés azonban már a *hatalmi politikának* területére tartozik, sőt annak egy alapvető problémáját alkotja: a gazdaságpolitikában itt már csak az onnan kapott kész tételre építhetünk tovább, amennyiben megvilágítjuk és részleteiben is kifejtjük heteronóm célkitűzésünknek gazdasági oldalait, hatásait és az elérésére szolgáló eszközöket. A védvámok kifejtett s a még következőkben is részletezendő alapelveire épülnek fel jelen vizsgálódásaink vezérgondolatának szempontjából a tiltóvámok, a behozatali és kiviteli tilalmak, az antidumping és a kiviteli jutalmak különböző nyílt és rejtett alakjai, valamint a különbözeti, a megtorló és harci vámok is, mely utóbbi háromnál a hatalmi politika célkitűzése még csak fokozottabb mértékben érezteti irányító erejét.

b) A hatalmi politika célkitűzései között szerepel rendszeren a lakosság számának lehető növelése is, mert csak így látszik biztosíthatónak, hogy az államnak minden helyzetben elegendő mennyiségű személyi, ha kell, katonai erő álljon rendelkezésére tekintélyének kifelé való megóvására is. De még ha nem is növekszik a lakosság száma, az államnak elsőrendű céljai közé tartozik, hogy népességének életszinvonalát lehetőleg s állandóan emelje, ami viszont csak kellő számu és megfelelő munkaalkalmak előteremtésével érhető el. E célból pedig elsősorban a gazdasági termelést kell fejlesztenie a fennálló termelési ágak erősítésével és újaknak lehető meghonosításával. Ha ezen tevékenységét az államnak a külföld esetlegesen túl nagy versenye meghiusítással fenyegeti, megint csak a védvámhoz kell nyulnia. Ha már most ezen intézkedés általános jogosultságát és helyességét kétségbe akarjuk vonni, támadásunkat annak kiinduló-

pontjai ellen kell elsősorban irányítanunk: azon kérdésről azonban, hogy a népesség széles rétegeinek életszínvonala mily mértékben s meddig emelendő, csak a *szociálpolitika* érveivel fogunk vitatkozni tudni. De a vámpolitika alapvető kérdése már más és épen ellenkező irányban is a szociálpolitikában gyökeredzik. Mert csak miután az idetartozó legelemibb problémákkal szemben állást foglaltam már, fogok kijutni azon dilemmából, hogy vajjon az egyes anyagi javakat termelő osztályok vagy pedig a nagy fogyasztóközönség érdekeit tartsam-e előbbrevalóknak s hogyan értékeljem ennek alapján a védvámok nyomában előálló áremelkedést. Az adott helyzet, a ténykérdés vizsgálata bár mindig összhangba hozhatóknak s összeegyeztethetőknak fogja feltüntetni ezen látszólagos s inkább csak az elméletben fennálló ellentéteket: de épen a gyakorlat ezerszeresen bonyolult, alig-alig szétbogozható összefonódottságban és mindig más-más oldalaikról elének lépő problémáiból csak akkor fogunk határozott kiutat találni, ha előzetesen szilárdan állást foglaltunk már a társadalmi politika fenti problémáival szemben is.

c) Bár az agrárvámok is fontos problémáját alkotják a vámpolitikának, a védvám vitájának élére nagyjában mégis csak az ipari vámok kérdése került, mint a modern nemzetgazdaságnak egyik legégetőbb pontja. A sűrűbb lakosságú kulturállamokban ugyanis a mezőgazdaság lassanként aránylag mind kevesebb munkaalkalmat képes csak nyújtani s a gazdaságpolitikának figyelmét így elsősorban az ipar kiterjesztésére, fejlesztésére kell irányítania, ha ennek jobban tágítható területén akarja foglalkoztatni a munkára váró karokat s így meg akarja akadályozni azoknak a külföldre való tömeges kivándorlását. Amíg a külföldön elegendő piaca nyílik a belföldi ipari termelés feleslegeinek, amíg továbbá a nagy tömegek szükségletei is állandóan fejlődnek s így az ipar számára egyre új meg új lehetőségek nyílnak meg és amíg végül a nagy agrárállamok képesek élelemmel ellátni a népességgel tulzsufolt iparos államokat, e folyamat zavartalanul működhetik tovább. Okvetlenül fel kell itt azonban merülnie a kérdésnek, vajjon meddig szaporodjon a lakosság, vajjon meddig finomuljanak a szükségletek? A tudomány kimutathatja bár, hogy egyelőre még nagyon-nagyon messze — azt azonban el kell ismernie, hogy e fejlődésnek valahol mégis csak vannak végső határai is, hol mindaz, aminek elérésére az emberiség ma törekszik, esetleg az emberiség elképzelhető legnagyobb katasztrófájának válik okozójává. Ezzel elérkeztünk az emberiség tevékenysége céljának, az ember legfőbb életcéljainak kérdéséhez, mert csak ennek megoldása után bírálhatom el, vajjon helyes irányba vezet-e, vajjon elősegítendő s így védvámokkal is támogatandó-e a termelés állandó fokozásának, a lázas iparosodásnak folyamata? Az emberi lét, az emberi tevékenységek céljának és értékének

problémáival azonban az *erkölcsbölcsélet* tudománya foglalkozik s így — akár tudatosan, akár pedig öntudatlanul — de állást kell már foglalnunk ennek alapvető kérdéseivel szemben is, ha a védvámok intézményének végső alapjait is boncolgatni s ennek alapján a vámpolitika célját kitűzni akarjuk.

d) Ha eldöntöttük magunkban az emberiség életcélját, hátra marad még mindig a nem kevésbé fontos kérdés, hogy ezen életcél vajjon hány ember, vajjon mily számú emberiség részére áll fenn? Mert világos, hogy, ha a termelésnek védvámokkal való emelése által nagyobb számú munkaalkalmat akarunk teremteni, ha a kivándorlás csökkentésével, meggátolásával is növelni akarjuk az ország népességének számát, ezt már egy elsőrendűbb célkitűzés alapján tesszük, mely általában a lakosság számbeli szaporítására irányul. De, ha minden egyes állam hasonlóképen cselekszik, vajjon hová vezessen az emberiség folytonos számbeli növelése? Vajjon másfél vagy pedig két milliárdnyi ember részesüljön a kultúra áldásaiban s törekedjen az etika által megjelölt életcélok elérésére vagy talán száz milliárd? Vagy pedig csak egy millió? S mit szólunk végre a nagy genfi gazdaságbölcseleő ismert parabolájához, melyben Nagy-britannia uralkodója a sziget közepén állva, nyugodt előkelőséggel hajtja körfoggantyuját, mely mozgásban tartja az egész birodalom üzemét: más emberek ehhez nem szükségesek többé a gépkorszak csucspontján — s ennek megfelelően az egész ország egyedüli lakosa a király maga. A népességi politika alapvető problémája így belenyul a társadalom öncéluságának kérdésébe, tehát a *társadalmi bölcsélet* legelrejtettebb berkeibe s itt is biztos utat kellett már találnunk, ha minden lehető támadással szemben egyformán sikeresen akarjuk megvédeni vámpolitikai célkitűzésünket. De sem e támadás, sem pedig az ellene való védelem nem a gazdaságpolitika tudományának fegyvereivel fog lefolyni — mindazonáltal dönteni fog azonban e küzdelem kimenetele vámpolitikai normáink érvénye felett is.

e) A társadalomban minden kétségen felül működnek bizonyos felsőbb erők, melyek ellenállhatatlanul szabják meg egyes korok és korszakok legáltalánosabb gazdasági fejlődését is. Szabadkereskedelem vagy védvám — gyakran a kettő közti választástól fog függeni, hogy az ország jóléte egy bizonyos felfelé tendáló hullámmozgásba fog-e bekapcsolódni vagy pedig a romlás felé fogja-e ragadtatni magát a társadalom nagy erőinek mozgása által. A gazdaságpolitikusknak fel kell ismernie, hogy milyen szelek fujnak odakünn a nagyvilágban: vajjon a nemzetköziség ideáljának megvalósulása felé irányul a társadalom kormányja, vagy pedig a különálló nemzetek és önálló, egymástól többé-kevésbé elszigetelt államok világáé-e a jövő is? Mert ha vámpolitikájával szembehelyezkedik a társadalmi fejlődés nagy áramlataival, az egész ország gazdasága könnyen alul-

marad ebben az ujjhuzásban. Ha azonban tagadjuk ily felsőbb erőknél bizonyos irányban való megszabott s előre megállapított haladását, ha tagadjuk, hogy a társadalmi fejlődésnek bizonyos megmásíthatatlan célja van, mely felé törtet minden szociális esemény és változás, akkor nyugodtan irányíthatjuk vámpolitikánkat akár szabadkereskedelmi, akár pedig védvamos vágányokra, mert hisz azon meggyőződést valljuk, hogy a társadalmi fejlődést, melynek vezérlő elve csupán az ok és okozat közti összefüggés törvénye, mi magunk irányítjuk cselekedeteinkkel jobbra avagy balra. A teleológikus és a kauzális történeti felfogások közötti különbség ezen problémája a *történetfilozófia* területére vezet már bennünket s itt fogjuk eldönteni, a kettő közt vajjon melyiknek álláspontjára helyezkedjünk. Mert nem elég, ha a világgazdaság alakulását, mint ténykérdést, megvizsgáltuk és megismertük: hogy feltétlenül alkalmazkodjunk-e vámpolitikánkban a fejlődés esetleg felismert tendenciájához, az a fenti problémával szemben vallott nézetünkől fog még csak függeni.

f) Last but not least *természetbölcseleti* felfogásunk is tekintetbe fog jönni szabadkereskedelem és védvám közti választásunknál. Midőn a vámpolitika normái hipotétikus voltának kimutatása céljából ennyire elmélyíteni igyekszünk ugyanis problémánkat a hatalmi és társadalmi politika, az etika, valamint a társadalom- és történetfilozófia irányában, könnyen az a vád érhetne bennünket, hogy ugyanezen szempontok némelyikéből autonómnak megjelölt legáltalánosabb gazdaságpolitikai célkitűzéseink is problematikus alapuvá változhatnak. Ez azonban nem így van. Mert autonóm gazdaságpolitikai célkitűzéseinket a gazdaságpolitikának magának tiszta fogalmi analíziséből nyertük: ilyeneket a vámpolitikából hasonló uton viszont nem nyerhetünk. Amíg ugyanis a gazdaságpolitikának fogalmában magában találtunk egy lényegéből fakadó állandóan bennerejlő tendenciát, mely magának a gazdaságpolitikának feleslegessé való tételére, kiküszöbölésére irányul, addig a vámpolitikában ilyet hiába keresnénk. Mert a vámpolitikának alapvető kérdése, melytől azután minden további célkitűzése függ, már ekkép hangzik: vajjon vám vagy nem vám? azaz: vajjon vámvédelem vagy szabadkereskedelem? Ennek oka az, hogy a vámpolitika ezen alapvető kérdése a maga egészében alá van rendelve a gazdaságpolitika legáltalánosabb célkitűzéseinek s azoknak tulajdonképen csupán egy eszközi problémáját alkotja. Ugy értem ezt, hogy ugy a védvám, mint pedig a szabadkereskedelem intézménye a maguk eredeti rendeltetésében a gazdaságpolitika kezében elvben egyformán autonóm céljainak elérésére szolgálni hivatottak. Mert mindkét álláspont a gazdaságpolitikában céljaiul körülbelül ugyanazokat fogja megjelölni: nagyjában a mi autonóm gazda-

ságpolitikai céljainkat. A probléma csak az lesz, hogy általában vajjon melyik ut fog ezekhez inkább és biztosabban elvezetni. S ennek a problémának megoldási kísérletei ágaznak gyökereikben oly messze szerteszét, idegen disciplinák területeiré.

A természetbölcselethez is így jutunk el. Mert a szabadkereskedelmi elméletnek már keletkezésében is egyik alappillére azon meggyőződés, hogy a társadalomban is csakugy, mint a természet legaprólékosabb s legnagyobb szabásu megnyilvánulásában „tout est pour le mieux dans ce meilleur des mondes possibles“. Ugyanezen a gondolaton épül fel minden természeti vallás és ugyanez volt kiindulópontja a hatalmas természetjogi rendszereknek is. A gazdaságpolitikában is ebből a felfogásból fakad a „laissez faire, laissez passer, le monde va de lui-même“ követelménye, mely a társadalmi erőkben és fejleményekben lakozó természetes és eredeti tendenciát tartja a legfőbb jóra, a társadalmi optimumra vezetőnek, amiért annak később már a külkereskedelem terén is teljesen szabad érvényesülési teret óhajt biztosítani. A védvám intézményét, egyéb, a közgazdaság terén esetleg közvetlenül megnyilvánuló hátrányaitól eltekintve, már csak azért is elveti, mert mesterséges uton igyekszik a társadalmi gazdaság javát előmozdítani, holott az csakis a természet szabad folyása által érhető el. Ha azonban nem tesszük magunkévá e társadalom-, vagyis lényegében természetbölcseleti optimizmust és úgy véljük, hogy a természetben sok minden lehetne még jobban is, hogy ekképen a társadalom s a közgazdaság fejlődését lehet még a természetesnél és eredetinel is jobb irányokba terelni, sőt nemcsak lehet, hanem kell is, akkor védvámoknak alkalmazását is indokoltnak, sőt esetleg épenséggel szükségesnek fogjuk találni. Vámpolitikai felfogásunk tehát függeni fog azon álláspontunktól is, melyet a fenti problémával szemben elfoglalunk s melynek legmélyebb gyökerei a természetbölcselet talajából táplálkoznak.

* * *

A vámpolitikai célkitűzésről mindezekután a következő képet nyerjük. A tudomány maga általános elvontságukban vizsgálja csak egyes problémáit s azok megoldására mint normatív disciplina egyuttal ki is jelöli a helyes utat, azaz kitűzi a gazdasági életbe a vámpolitika terén való felsőbb beavatkozások célját is. Ezen célkitűzések azonban nem csupán gazdasági természetű motívumokra épülnek fel, hanem eredetükben és alapjaikban visszanyulnak — amint azt kimutatni igyekeztünk — a hatalmi és társadalmi politika, az etika, valamint a társadalom-, a történet- és a természetbölcselet területeire is, minek következtében a körülöttük folyó vitának szükségképen ezen tudományok területeire is ki kell terjeszkednie. Azért a gazdaságpolitika tudománya nemkevésbé hivatott a vámpoli-

tikai beavatkozás céljait is kitűzni — ezen célkitűzés érvénye azonban a fenti idegen disciplinák érintett alapvető problémáival szemben elfoglalt álláspontunktól is függeni fog. A gyakorlati gazdaságpolitika ehhez mérten cselekvésének általános irányára vonatkozóan itt megint csak dupla feltételhez kötött normát fog kapni. A normában ugyanis nemcsak az adott helyzet ténykérdéseinek tüzetes és beható vizsgálatának alapján nyert eredmény ilyen vagy amolyan képe fog feltételként szerepelni, hanem egyuttal azon álláspontunk minemősége is, melyre az említett idegen tudományok területein fekvő problémákkal szemben helyezkedünk: a társadalom organisztikus felfogásának nagyjában a védvám, a mechanisztikus világnézeteknek pedig inkább a szabadkereskedelem fog megfelelni. Ezért nevezzük a gazdaságpolitika ily természetű normáit *hipotétikus*oknak. Szemben állanak velük *kategórikus* normáink, melyeknek érvénye a fenti két megszorításnak csupán elsejétől függ, mert a bennük tartalmazott imperativusz legáltalánosabb vezérlő elvei a gazdaságpolitikának magának fogalmából fakadnak.

Dr. Surányi-Unger Tivadar.

Közlemények és ismertetések.

Kereskedelmünk és iparunk az 1923. évben.

A budapesti kereskedelmi és iparkamarának a kereskedelemügyi m. kir. miniszterhez intézett évi jelentése az 1923. évről. Budapest 1924—450. l.

Szemlénk január—juniusi füzetében (148. l.) adtunk számot a kamara 1922. évről szóló jelentéséről és hangsúlyoztuk, hogy a budapesti kamara jelentésében az ország közgazdasági állapotáról megbízható forrásmunkát szolgáltatott. Örömmel olvassuk a most megjelent 1923-ik évi jelentés előszavában, hogy a kamara jelentését a közérdeklődés még ma is keresi, a kamara azonban a jelentkező igényeket — sajnálatára-e vagy örömére — nem tudja kielégíteni, mert a kiadvány köteteinek ezrei időközben utolsó példányig az érdekeltek kezeibe származtak át. Hány magyar szakmunka mondhatja ezt magáról?!

A most előttünk fekvő évi jelentés ugyanazzal a gonddal és szorgalommal készült, ugyancsak pontos statisztikai adatokkal van felszerelve és ugyancsak megszólaltatja magukat az érdekelt iparosokat, kereskedőket és vállalatokat, hogy előadják tapasztalataikat és bajaikat, úgy hogy a jelen munka is megbízhatóságban és az üzleti élet festésében kiváló, a külföldi kamarák évi jelentéseivel minden tekintetben a versenyt kiállja.

A jelentésből látjuk, hogy az 1923. év gazdasági jellege még mindig átmeneti, és hogy számos üzlet a kormány és a hatósági beavatkozás alatt nehezen tudott halladni. A háború utáni gazdasági politika még mindig a kormány „gondviselés”-szerű hivatásának mentalitásában szenved.

Maga a kamara a kormány gazdasági politikáját bírálva panaszkodva emeli ki, hogy a kormány „a gyakorlati élet parancsát, gazdasági törvényszerűségeken alapuló kívánságait és panaszait ritka esetekben hallgatja meg; és ha olykor meghallgatásra találnának is, az rendszeren akkor történik, midőn orvoslást találni már nehéz és a jóvá nem tehető áldozatok száma nagy.”

Lépten-nyomon hangzik fel az egyes üzletágakról szóló jelentésekben az a súlyos állapot, mellyel küzdenek, a korlátok lerontását követelik és az erők fejlődésének szabad alakulását óhajtják.

Érdekesesek azok a részletek, melyek a földműveléssel kapcsolatos gabonakereskedésről szólnak.

Az ország legjelentékenyebb üzleti ágát, a *gabonakereskedést*, a földreform által a mezőgazdaság körében beállt bizonytalanság erősen zavarta. „Sok nagy birtokos nem fordította a szokott gondot a termés előkészítésére azokon a területeken, amelyek részé-

ről a földreform számára átadandók voltak. Tartani kell továbbá attól, hogy a jövőben, ha a földbirtok eldarabolása és kisbirtokosok kezébe juttatása teljesebb mértékben fog keresztülvitetni, ez országszerte erősen csökkenteni fogja az észszerű intenzív megmunkálást, mert a kisgazdák a többtermelés szükségessége iránt nem bírnak oly érzékkel, mint a nagy uradalmak bérleti vagy vezetői.“ — A gabonakereskedésről mondja a kamara, hogy az 1923. év gabonakivitel politikája is „beleszorítva az állami beavatkozás és a protectionismus rendszerébe, közgazdaságtörténetünk egyik legszomorubb és legszégyenletesebb fejezete lesz.“ Az állami túltengés tetőpontját érte el a kormány monopolisztikus export üzletével. Ez nemcsak a kereskedelem legnagyobb foku ellen-szenvét váltotta ki, hanem gazdakörökben is nyugtalanságot keltett. Éles támadásoknak volt a kormány kitéve miatta és a nemzetgyűlésben is az érdeklődés homlokterébe került, sőt majdnem belpolitikai bonyodalommal járt az ügy. Újból bebizonyosodott, hogy nincs kormány, mely az államnak az üzleti téren, de különösen a nagy szakértelmet és kereskedelmi érzéket kívánó kiviteli üzletben való közvetlen részvételével járó odiumot tartósan viselni képes lenne. A svájci búzakivitelről a kamara azt az elvi álláspontját hangoztatja: *ne foglalkozzék az állam kereskedelmi üzletekkel*, különösen ne olyképen, mint ahogy ezuttal történt, hogy t. i. ugyanakkor, amikor maga az állam nagyszabású búzakivitel bonyolított le, a magánkereskedelem annak lehetőségétől a kormány paramesszava által el volt zárva.

A földreform hatása nemcsak közvetlenül a gabonaüzletben jelentkezik, hanem közvetlenül az ipari életet is érinti. A kamara jelentésében olvassuk a többi közt: — A földreform hatását sajnósan érzí a kocsipar. A régi nagybirtok sem uri kocsit, sem gazdasági szekeret nem vásárol, nem terjeszkedik, mert sohasem tudja, mennyire kell üzemét redukálni. Az új birtokosnak pedig nem állanak rendelkezésre anyagi eszközök, hogy új szekeret, nem is beszélve féderes kocsirol, vásároljon. Olyan városokban, ahol azelőtt kocsijavításból 10—15 kézműves megélt, a kisiparosok fele bezárta műhelyét, mert a földreform még a javítások számát is csökkentette.

Az egyes szakok jelentései hemzsegnak azon panaszoktól, melyeket az állami és hatósági korlátozások, a behozatali és kiviteli tilalmak, a tulságos vámok és a forgalmiadó zaklatásai okoznak.

A *kávéüzlet* vázolásánál mondja a kamara: kiszámíthatatlan az a kár, mely a kereskedelmet az által érte, hogy a behozatali korlátozások miatt árukészleteiket nem egészíthették ki a szokott mértékben és így az áremelkedésekből nem vehették ki részüket.

Halkereskedelmünkre rendkívül bénítólag hatott a behozatali tilalom. Nemcsak a hazai fogyasztásban állt be zökkenés, de külföldi vevőink pontos kiszolgálása is lehetetlen volt. Ez vonta maga után azt, hogy a mi megkerülésünkkel igyekeznek szükségletüket fedezni.

A behozatal megszorítása rossz hatással volt az *arany- és ezüstműves* iparra; az ékszerészek elestek oly árucikknek forgalomba hozatalától, amelyeknek itt nagy kelendőségük lenne. Az elszakadt részekben levő ékszerészek kénytelenek voltak az előbb Budapesten vásárolt áruikat Bécsben megszerezni, mert a kivitel nálunk lehetetlen volt.

A *használt gépek* kiviteli tilalmát a gépgyárosok gazdasági hátránynak mondják, mert az ilyen gépek többnyire régi szerkezetűek, elavultak és csak örülni kellene, ha kivitel által értékesíttetnek és új szerkezetű gépeknek juttatnak helyt. A régi

gépeknek minél előbb el kellene tűnniök a magyar mezőgazdaságból.

Az *elektromos* ipar panaszkodik a fővárosi elektromos művek azon intézkedése ellen, mellyel a téli hónapokban a villamosáramot elektromotorok számára délutánokon — tehát a legszükségesebb munkaidőben — eltiltotta és ezáltal az iparosokat mintegy kényszerítette arra, hogy az elektromotorokat más motorokkal (gáz) helyettesítsék.

A behozatali korlátozások a *kocsiiparban* annyira megapasztották a gyártást, hogy időnként a gyártás egyes processusait hetekig is fel kellett függeszteni, amíg a szükséges anyagok behozatala elé támasztott nehézségek megszűntek.

A *ruházati ipar* beadványok és nyilvános gyűlések egész sorozatában tárta fel azt a lehetetlen helyzetet, amibe őt a behozatali tilalmak politikája sodorta . . . a túlzó korlátozások a legnépesebb kézművesiparok ekszisztenciális érdekeit sértik . . . a tilalmi politika túlzásai annyira mentek, hogy még a termeléshez szükséges nélkülözhetetlen modellek behozatalát is eltiltották . . . ennek következménye az lett, hogy nemes anyag és modellek hiányában az elszakadt országrészeknek előző években ide gravitáló vevői Bécsbe fordultak.

A *kalapipar* súlyosan érezte az iparhoz szükséges anyagok behozatali korlátozásait és pedig annál súlyosabban, mert ezeket az anyagokat a belföldön vagy nem készítik, vagy rosszabb minőségben és magas árral.

A *papírfeldolgozó* ipar az állami korlátozások miatt sokat szenvedett, sőt kénytelen volt üzemében ismételten szünetelni, mert nem kapta meg kellő időben a feldolgozásra szükséges papirost, . . . e korlátozások folytán megdrágult az árú anélkül, hogy ebből bárkinek is haszna lett volna.

A korlátozások politikájának hatását a tisztes kereskedelemre így jellemzi a kamara: A behozatali engedélyek kiadása és a szűkre szabott kontingensek felosztása terén a legkülönbözőbb befolyások és az esetek igen nagy számában egyáltalában nem gazdaságpolitikai szempontok érvényesültek. Régi tisztes cégek, amelyek a forgalmi szabadság idejében virágzó üzlettel rendelkeztek, ellenben nem sajátították el az illetékes hatóságoknál való sikeres eljárások feltételeinek ismereteit, háttérbe szorultak és helyüket igen nagy mértékben a hatósági és nem üzleti összeköttetésekkel bíró cégek foglalták el, melyeknek szerepe az üzleti morál fejlődésére nem volt kedvező.

Ugyancsak folytonos panaszokat fakaszt a vámok magassága.

A redőnygyárak panaszkodnak, hogy a túlzott vámvédelem folytán külföldi speciális vasanyagok behozatala majdnem lehetetlen; egyes hazai vasgyárak a monopol helyzettel visszaélve árakat diktáltak.

A kőesipar a nyersanyag beszerzésénél sok nehézséggel küzd. A kőspengékhez szükséges acélt hazai gyáraink nem készítik stb.

Az elektromos ipar panaszkodik arról, hogy számos áru tulajdonságos védelme folytán a szakma kénytelen volt jobb meggyőződése ellenére gyakran a célnak nem megfelelő hazai gyártmányokat alkalmazni.

Az automobilipar nagy károkat szenved azáltal, hogy a vámhivatalok a külföldről érkező árukat hónapokon át nem szolgáltatják ki, illetőleg a vámkezelést el nem végzik.

E sorok írója a tilalmi és túlságos vámvédelem rendszere alatt keletkező iparüzleteket „penészvirágok“-nak nevezte el. Jól

jellemzi őket egyik kiváló szakemberünk a kamara jelentésében, midőn mondja: — A vegyészeti nagy vállalatok, hogy a külfölddel áruik minősége tekintetében versenyezni tudjanak, igen nagy technikai tudásra és igen nagy technikai berendezésre vannak utalva. Ehhez járul még az is, hogy többnyire külföldi nyersanyaggal kezdvén meg a munkát, igen nagy forgalmi tőkére is van szükségük. A konjunktúra és a könnyű pénzszerzés számos kis vállalat alakulását eredményezte az utolsó öt évben. Egy pincehelyiségben egy nyitott üst hamar fel volt állítva, a pinceajtó fölé azt irták, hogy „vegyészeti gyár“ és egy maroknyi nyersanyag vétele után megindult az üzem.

Majdnem minden üzleti ág súlyosan érzi a forgalmi adóval kapcsolatos visszasságokat, így:

A *tengeri-üzlet* épugy mint a *zab-üzlet* a forgalmiadót nem bírja el, ennél fogva a tengeri-üzlet nagyrésze visszafejlődött eredeti őscsere állapotában; miután így a tengeri a kereskedelem elkerülésével cseréltetett más terményre, az állam a forgalmiadótól elesett.

A *vetőmag-üzlet* nagyrészt a forgalmiadó tönkre teszi. A vetőmagüzlet ugyanis 5—6 százalékos, tehát aránylag kis haszonnal dolgozik. Egy 3 százalékos forgalmiadó ezt a kis hasznot felében elveszi.

Lényeges bajokat és nehézségeket okoztak a *szakkereskedelem* terén a forgalmiadóval kapcsolatos visszasságok... állandó panaszokra szolgáltatott okot az a bizonytalanság, mely az adótörvény értelmezése terén mutatkozott, ... a pénzügyminiszternek az a rendelkezése, mely váratlanul visszamenőleg is forgalmi adót követelt...

A *cukoriparban* általános üzleti pangás mutatkozott, mert a közönség a 10 százalékos fényüzési adóval súlyosbított süteményárakat megfizetni nem tudja.

Különös figyelmet érdemel a kamara jelentésének az a része, amely a kézmű- és kisiparról szól és pedig nemcsak azért, mert az ipartörvény novellájának hatásával foglalkozik, hanem mert éles bírálat tárgyává teszi azt az agitációt, melyet még most is a *kézmíves kamara* megteremtése céljából folytatnak. Ez utóbbira nézve mondja „sajnosan kell megállapítanunk azt, hogy a szokásos keretben mozgó agitáció olyan mértékben szakított a kérdésnél nélkülözhetlen tárgyilagossággal, amilyen mértékben kitűnt az, hogy a komoly és intelligenciájánál fogva is számottevő kis és kézműipari tényezők egyáltalában nem hajlandók minden megfontolás nélkül követni a kiadott jelszavakat. Az Ipartestületek Országos Szövetkezete által közzétett kézmíves kamarai tervezet minden komoly tényező előtt igen nagy csalódást keltett; kitűnt ugyanis az, hogy még a tervezet készítői sem képesek az általuk szükségesnek hirdetett új intézménynek olyan komolyan vehető tartalmat és keretet adni, mely akárcsak egyetlen egy vonatkozásában új vagy hízagpótló lett volna. A tárgyilagos érvek hiányát komolytalan, igazságtalan, a belföldi gazdasági érdekképviselői élet gerincét alkotó kereskedelmi és iparkamarák ellen valótlán és elferdített, sőt nem ritkán rosszhiszemű állításokkal igyekeztek pótolni. Az egyre fokozódó ellenhatás azután bizonyos idegességet váltott ki a kézmíves kamarai mozgalom irányító tényezőinek és harcosainak körében s az ezek részéről alkalmazott hangnem általános megütközést keltett... Az egész mozgalom rugója tulajdonképp nem is egy új intézménynek szükségérzete volt, hanem az a tényleges törekvés, hogy az ipartestületek országos szövetségének anyagi összeomlását akadályozzák meg.

Amidőn így a jelentés egyes részleteiből meggyőződhetünk arról az élénk kapcsolatáról, melyben a kamara tagjaival — a kereskedők és iparosok valamennyi ágaiból — áll, egyuttal megállapíthatjuk, hogy ez a jelentés is közgazdaságunk eredeti forrásaiból merítette adatait és így hű képét nyújtja az ország közgazdasági állapotának. (—vits.)

Az Alföld gazdasági jövője.

Dr. Gesztelyi Nagy László: Az Alföld gazdasági jövője. 104. l. Budapest, 1924.

Alkik kétséget tápláltak az iránt, hogy a mai nehéz anyagi viszonyok közt helyes volt-e a szabad társulás elve alapján elég nagy számmal működő földművelési érdekképviselői szervekkel szemben a nem éppen olcsó mezőgazdasági kamarákat is törvény útján létesíteni, az idézett kis munkának figyelmes és megértő elolvasása után bizonyára meggyőződhetik arról, hogy azok megalkotása nem volt ballépés. A gazdasági egyesületek tevékenységében a rendszeresség, folyamatosság és a minden szempont kellő érvényesítése inkább a dicséretes (kivételt képezte, holott azoknak súlyos helyzetünkben kivételt nem tűró szabálynak kellene lenniök. A kamarák igazán megokolt és hasznos volta azonban természetesen attól függ, hogy feladatukat magasabb szempontból fogván fel, annak fáradhatatlan odaadással eleget tudnak-e tenni s oly szellemi és erkölcsi rugóknak fognak-e bizonyulni, melyek nyomása alatt a könnyen ellanyhuló buzgalom a gazdáikban állandóan és általán fokozódni képes. Mezőgazdaságunk ma legelső nemzeti jövedelmi forrásunk, melyre nézve az adott viszonyok igazán nem kedvezők, pedig az az egyetlen szilárd alap, melyre minden ágának kellő ápolásával egész nemzetgazdaságunkat építeni kell. Szerencse, hogy ez az alap komolyan vett lehetőségekben gazdag. Abból sokszoros értékek hozhatók ki s különösen az eddig nagyon is külterjes termelés által jellegzett Alföld mezőgazdasága az a tér, ahol kincsek vannak elrejtve, ha megfelelően tudunk hozzájuk nyúlani. Erről már az e sorok élén idézett kis füzet is meggyőzhet mindenkit. A kis helyen igen sok okvetlenül megszívlelendő igazságot tartalmaz és pedig ellentmondást nem tűró módon megokolva, bő, de nem túlhalmozott adatokkal támogatva, oly előadással, mely megszívlelésre és cselekvésre hangol. Nem is csoda, ha első kiadása csakhamar elfogyott s előjegyzések a másodikra is tömegesen jelentkeznek. A szóban levő mű voltaképp nem is egy író munkálata, hanem összefoglalása a kamara eddigi törekvéseit jelző irányelveknek, szakértekezletek eredményeinek, szakemberek becses intelmeinek, jeles gazdák gyakorlati tapasztalatainak, szóval az érdekeltség mindenféle alakban való értelmi megnyilatkozásának. A szerző maga is sokat látott, sok adatot és felvilágosítást gyűjtött, nemcsak azért, mivel erre bő alkalom kínálkozott, hanem, mert tárgyához ért s azt valóban szereti. De nem ez a főérdeme, hanem az, hogy rendszeresítő, összefoglaló s miniature képet alakító képességet és készséget is hozott magával. A „többtermelés“ vezérszó már csaknem elcsépelet s hitelvesztett szólammá silányult nálunk, mivel azt hiába hangoztatá s ismétlé az unalomig boldog boldogtalan, de azután nem csupán ott, ahol nagy beruházások kellettnek, hanem ott is, ahol egyedül költségbe nem kerülő helyes észszerű beosztás volt szükséges, hogy a javaslatok minden Demosthenesnél szebben beszélő

tettekké tömörüljenek. E füzet szerzője végig menve a földművelés, állattenyésztés, a mezőgazdaságot (közvetlenül érintő ipari, kereskedelmi, közlekedési, demográfiai, szociális, kulturai és általános közgazdasági kérdéseken, a régi aranyigazságokat úgy állította egymás mellé, hogy azok az általa bemutatott bokré-tában ha nem is újaknak, de megkapóknak, érdekeseknek, vonzóknak és biztatóknak tűnnek fel. A magángazdasági hibákat, tévedéseket és bűnöket párhuzamosan tárgyalja a nemzetgazdaságiakkal s a termelőkhöz épp oly őszintén, de nem megnehezítő tulságos korholással szól, mint a közgazdasági politika szolgál-tában álló tényezőkhöz mulasztásaik, ballépéseik, elfogultságuk és egyoldalúságuk okos, mert kiméletes leleplezésével fordul. A mű tüzetes ismertetése itt több okból nem volna helyén. Már magában véve ha nem is száraz és unalmas, de voltaképp kivonat, melynek minden gazdasági ágra kiterjeszkedő részarányossága egyik legnagyobb előnye. Az így felkarolt kíválmak és köve-telmények nem ismeretlenek. Hely sincs az eléggé tisztázott gon-dolatok aláhuzására.

De alá kell huznunk, hogy közgazdasági politikánk terén az észszerűtlen egyoldalúságnak, visszavonásnak és lanyhaságnak mielőbb meg kell szűnnie. Hozzá kell látni minden termelő osztálynak gazdasági külön felfogásaik a nemzeti szolidaritás szempontjából való revíziójához s az érdekközösségnek nem csupán elméleti felismeréséhez, de gyakorlati megvalósításához is.

A tárgyalt füzet szerzője e részben legnagyobb részben helyes uton jár. Kíváncsinos volna, ha a többi mezőgazdasági kamara is koronként hasonló összefoglaló rendszeres munkálatokat készít-tetne s azok elterjesztésének legalkalmasabb eszközeit és mód-jait megragadván, az általuk hirdetett ígék minél előbb és mennél teljesebb megvalósulását biztosítani igyekeznék. Azt hiszem, hogy Gesztelyi Nagy László dolgozata e részben mintául szolgálhat, ezért tőle hazánk életérdekű közgazdasági politikájá-nak egyetlen elfogulatlan híve sem fogja az elismerést meg-tagadni.

Gaal Jenő.

Amerika érdeke a világékében.

Irving Fisher: American's interest in World Peace. 123. l. New-York és London, 1924.

Az északamerikai Egyesült-Államok egyik legelőkelőbb nemzetgazdájának, a Yale-egyetem nagynevű tanárának, Fisher Irvingnek, vita-, illetve propagandairatáról akarok itt megemlé-kezni. Ő a címben jelzett kérdésről egy nagyobb, behatóbb mun-kát írt „League and War“ felirattal, melynek most rövidebb, de kellemesen olvasható, érdekes kivonatát újabb adatokkal kiegé-szítve nyújtja. Minden tőle telhető módon meg akarja győzni az Unió nagy közönségét, hogy e szövetségesállam nagy és okvetle-nül jóváteendő hibát követ el, mikor részvételét a nemzetközi állandó bíróságban és belépését a Nemzetek Szövetségébe még most is halogatja. Ennek egyetlen okát, szerinte, tizenegy kibé-kíthetetlen szenátornak féktelenkedése képezi, akik azzal a lépés-sel szemben hatalmas propagandát fejtenek ki. Ennek ellent-állva el kell követni minden lehető, mivel az a lépés hazafias, okos, de egyúttal nemesen emberies kötelesség. Midőn e kisebb munkáját a folyó év augusztus havában sajtó alá adta, miként szeptemberben írt előszava jelzi, híre járt, hogy Németország is

elhatározta magát a belépésre, ami az ő tételének csak megerősítésére szolgálhat.

Hat fejezetben tárgyalja a felvetett kérdést, mely gazdaságilag és politikailag minket szintén igen közről érint, hiszen ha két oly nagyhatalom, mint Németország és az Unió bevonulnak a Nemzetek Szövetségébe, akkor hasonlíthatatlanul több alapos kilátás nyílik arra, hogy ez a fontos nemzetközi alakulat egészen más jellegűvé fog válni s a győző államok zsákmányainak biztosítóintézete helyett a nemzetközi igazságnak és így a világbékének tekintélyes és hathatós őrévé fejlődik.

Az első fejezetben kimutatja Fisher, hogy az Unió elszigeteltsége azt előbb-utóbb helyzetbe juttatja. Érzí ezt ott minden józanul és becsületesen gondolkozó ember; a politika vezérférfiainak túlnyomó része is. Igen bő adatokkal bizonyítja ezt, de meggyőzően szemünk elé állítja azt a mesterkedő taktikát is, mellyel ezt az életbevágó kérdést egy törpe minoritás az elnökválasztási pártnak játéklabdájává tudta tenni. Hogy a belépés tekintetében úgy a köztársasági, valamint a demokrata párt kedvezően voltak hangolva, azt az elnökjelöltek nyilatkozataival és a pártprogramokból vett idézetekkel igazolja. De akadt tizenegy kibékíthetetlen (irreconcilables) szenátor, akik állásuknál fogva oly befolyást tudtak gyakorolni, hogy a túlnyomó nagy többség által óhajtott cél tényleg elérhetetlenné vált. Azonban erősen hiszi, hogy ezek az alakok üzemeikkel csak egy ideig bolondíthatják az embereket. Hogy eddig is tehették, annak oka, hogy a nagyközönség a Nemzetek Szövetségét a maga valóságában nem ismeri. Amit róla tud, az másod-harmad kézből kapott értesülésen s karrikaturákon alapszik. Egy másik főoka az, hogy a köztársasági elnök a nemzetközi kötések tekintetében a szenátus kétharmad többségének hozzájárulása nélkül nem tehet semmit. Az egyszerű többség már e lépéshez meg lett volna s a minősített többséghez is csupán két szavazat hiányzott. Az említett tizenegy szenátor közül egyesek elnökjelöltek voltak, de valamennyi mindig arra gondol, hogy valamely fontos elhatározás miként fogja az ő, vagy pártjának érdekeit befolyásolni. Az igazi közérdek pedig csak az, hogy az Unió az elszigeteltségből a belépés által meneküljön. Az a tizenegy ember azonban elérte azt, hogy a nagyközönségben is eszmézsavar keletkezett, melynek előidézéséhez hozzájárult az a megvesztegető gondolat, hogy: jó, ha hát szükséges a nemzetközi bíróság és a népszövetség, akkor csináljanak Amerika kezdeményezésére újat. Hanem voltak sokan, akik ennek képtelenségét belátták. Az eszmék tisztázását előmozdítani óhajtván, egy közszellemű gazdag amerikai polgár, Edward Bok, 100.000 dolláros pályadíjat tűzött ki annak felderítésére, hogy melyik lenne a zürzavarból kivezető legbiztosabb út és mód. Huszonkétezernél több munkálat érkezett be ez eszmepályázatra. Elihu Root elnökléte alatt a legkiválóbb férfiakból és hölgyekből bírálóbizottságot alkottak, mely a titkos pályázatban dönteni volt hivatva. A nyertes jelígis borítékából Charles H. Levermore neve került elő, aki már egy évvel azelőtt évkönyvet írt a Népszövetségről, tehát tájékozott ember volt. Mint a legtöbb megoldási javaslat, ez is nagyon egyszerű. Abban áll, hogy az Unió vegyen részt a nemzetközi bíráskodásban azon az alapon, melyet Hughes államtitkár dolgozott ki, amelyhez Harding és Coolidge is hozzájárultak és a republikánus párti program is elfogadott; a szövetségbe pedig küldjön ki az Unió egy oly megfigyelőt, aki ott lásson, halljon, sőt beszéljen is, de ne szavazzon, nehogy az Unió felelősségét is lekösse. Később a szerzendő — remélhetőleg ked-

vező — tapasztalatok alapján válják az Unió esetleg annak formális tagjává. Ezt az eszmét annak a félmillió embernek, akik szavaztak felette, 88%-a elfogadta. Az eszme ily értelemben tehát tisztázott.

Igen részletesen bizonyítja erre Fisher, hogy a nemzetközi állandó bíróság mennyire szükséges, de azt is, hogy az Uniónak a Nemzetek Szövetségébe forma szerint is okvetlenül be kell lépni. E mellett harcolnak úgy a saját önös érdekei, valamint magasrendű erkölcsi kötelességei. Saját érdekeit ez irányban hat szempont alá foglalja. Ezek elseje, hogy a Népszövetséggel eddig szerzett általános tapasztalatok kedvezők (?), a második, hogy magának is kedvező tapasztalatai vannak; a harmadik, hogy hova lenne a világ nagy kérdéseinek eldöntésénél; a negyedik, hogy Európa megsegítése jó üzlet, mert vásárlóképes üzletfeleket és fizetőképes adósokat biztosítana magának; ötödször közreműködhetnék a folytonos fegyverkezés megakasztásánál és végül hatodszor hozzájárulhatna a rémes újabb világháború lehetlenné tételéhez. Felveti ezután azt a kérdést, hogy van-e elfogadható ok, mely a belépés ellen szól? A felhozatni szokott összes ellenvetéseket sorra megvizsgálván, megállapítja, hogy egyetlen egy sincsen.

De ezek mind többé-kevésbé önző szempontok, azért végül kifejti, hogy az Uniónak a saját bőrét érintő érveken kívül a belépést az ethika parancsai is követelik. Noblesse oblige: mondja. Az a nemzet, mely mindig barátja volt a baráttalannak, reménye az elnyomottaknak, mely elfogadta a Lafayette segítségét, akinek sirjára csak nemrégén tévé le ismét a hála koszorúját, mely önzetlenül (?) beleavatkozott a világháborúba, miután három évig hasznot húzott belőle (saját szavai), nem hagyhatja Európát a maga sorsára. Nem illenék hozzá, hogy azt mint valamely szegény roknot, vagy bukott üzlettársát elhanyagolja. „Európa a mi húsunk és vérünk. Tulajdonképp anyaországunk.” És Európának tényleg szüksége van Amerikára. És ha a nemzetközi bíróság s a Nemzetek Szövetsége boldogulhatna is nélküle, nem illenék hozzá, hogy a felelősséget elhárítsa magától s a békét élvezze és ne tegyen érte semmit. Engedheti-e Amerika, hogy kiváló szakértőit, akik közt Dawes mellett Jeremiah Smith-t is említi s a bírakat csak mások fizessék? Amerika döntötte el (így) a háborút, s az vonakodjék a hasonló rémes háborúk lehetlenné tételétől? Elesett fiamnak emléke ne legyen más, mint egy-egy fehér fakereszt Franciaországban és talán valamely kőoszlop otthon? Amerikának valóra kell válni a hasonló körülmények közt szolt Lincoln egy mondását, hogy „a halottak nem váltak meg az élettől — hiában.” Nagy érdekünk, hogy Irving Fisher e propagandáját teljes siker koszorúzza.

Gaal Jenő.

Német kereskedelmi politika.

Plaut, Theodor: Deutsche Handelspolitik. Leipzig: Teubner, 1924. 246. p.

A szerző, aki a hamburgi egyetem magántanára és korábbi irodalmi működésében az angol gazdasági politika kérdésével foglalkozott, most a német kereskedelmi politika tárgyalásában mélyed el, kevés elméleti bevezetés után főleg gazdaságtörténeti alapon bírálva a német kereskedelmi politikának fejlődését. Ezért néhány theoretikus problémának előrebecsátása után áttér az 1871-ig, a német egység megteremtéséig, folytatott kereskedelem-politika vázolására, majd a szabadkereskedelem eszméjének Euró-

pában való elterjedésére. Foglalkozik a kereskedelempolitika külső szervezetével is, az állami orgánumokkal, kereskedelmi kamarákkal és egyéb szervezetekkel.

Munkájának második nagy része a kereskedelempolitikának a német egység megteremtésétől a világháború kitöréséig való fejlődéséről szól, itt különösen megemlékezvén az 1906. évről, mint amely választó pontot jelent a német kereskedelempolitika fejlődésében s az ezen időpontig kötött kereskedelempolitikai célokról, nevezetesen a mezőgazdaság védelméről, a gabonahatáridőüzlet tilalmáról, továbbá az ipar védelméről. Az 1906. után a világháború kitöréséig folytatott kereskedelempolitika ismertetésénél megemlékezik arról az eszmei harcról, amely a szabadkereskedelemnek és a védővámnak hívei között egyre jobban elmélyedt. Ismerteti az 1902. évi vámtarifát, a kereskedelmi szerződéseket, a külkereskedelem fejlesztésének egyéb eszközeit, nevezetesen a nyílt és rejtett prémiumokat, a kartellek kérdését. Beszámol az új merkantilista politikának következményeiről és a Földközi tengerpart államainak imperiálisztikus törekvéseiről.

Munkájának harmadik nagy része a háború kitörése óta követett kereskedelmi politikáról szól s itt külön fejezetet szentel annak a háborús kereskedelmi politikának, amely még a háború utáni időre is befolyással volt. Ennek a keretén belül a kontinentális zárlatnak modern rendszerét mutatja be, amelynek következtében a hadi gazdálkodás tényleg össze is roskadt s felmondta a szolgálatot.

Ismerteti a versailles-i békeszerződést és annak kereskedelempolitikáját s ennek ismertetéséhez a multba visszanyulva, az 1916. évi párisi gazdasági konferencia határozmányairól is beszámol. A versailles-i szerződés alapján megállapított legnagyobb kedvezmények, a belföldi paritás és vámrendszer kérdéseiről, valamint a német közlekedési utakról és tengeni kikötőkről mondja el közölni valóit, továbbá a német pénzbeli és tárgybeli szolgáltatásoknak a befolyását a kereskedelempolitika alakulására. Kiterjed a valuta kérdésének a kereskedelempolitikát befolyásoló jelentőségére, végül megemlékezik a jelenlegi és legújabb német kereskedelmi szerződésekről és a német márkának átmeneti stabilizálódása óta követett külkereskedelmi politikáról. Különösebb súlyt helyez a német kereskedelmi szerződésre, valamint a Dawes javaslatokra.

Az egész munka hasznos kalauz azoknak, akik át akarják tekinteni Németország kereskedelempolitikájának azt a hatalmas lendületét, amelyet a német egység megteremtésével nyert, valamint azt a kényszerű összezsugorodását is, amelyet a versailles-i béke diktált reá, azonban úgy, hogy tönkretenni nem tudta s új irányban keresheti az újabb fejlődés lehetőségét.

(—ay.)

Pénzügytani problémák.

Bruno Moll: Probleme der Finanzwissenschaft. Methodologische und Finanztheoretische Untersuchungen. Leipzig, 1924. XII. és 173. l.

A pénzügytan elvont elméleti taglalásra alkalmas kérdései csak ritkán találunk önálló művelőre. Nemcsak a pénzügytan rendszerezői, de a monográfiák szerzői is többnyire elmulasztják az általuk tárgyalt kérdés *elvi alapjait* következetesen és más, az elmélet által vele összeegyeztethetőnek el nem ismert szempontoktól mentesen kidolgozni. Bizató jel azonban, hogy — miként a közgazdasági politika diszciplinája is kizökkent sokáig

hasonlóan visszamaradt állapotából — a pénzügytan tekintetében is találkozzunk újabban az *autonóm pénzügytan* megteremtésének kísérleteivel. *Heller Farkas*, ki „Elméleti Pénzügytan“-ában megpróbálta a szigorúan elméleti módszert a pénzügytan egész területére alkalmazni, egyelőre ugyan még nem talált követőre, a részletkérdések tekintetében azonban szaporodnak az effajta kísérletek. *Bruno Moll*, lipcsei egyetemi tanár, lazán egymásmellé sorakoztatott, pénzügyelméleti kérdéseket tárgyaló tanulmányainak gyűjteményén is az az alapgondolat vezet végig, miszerint létezik egy tan, mely anélkül, hogy matematikai, logikai vagy természettudományi szabatososságra tartana igényt, különleges pénzügyi tudományos eredmények megismerését és szabályok megfogalmazását teszi lehetővé. Ennek a tannak különleges hivatása az, hogy az emberi cselekvésnek olyan, a közületi bevételekre és kiadásokra vonatkozó irányelveket szolgáltatasson, amelyek függetlenek mindennemű politikai, etikai vagy egyéb, nem pénzügyi motivumoktól. Ezek az irányelvek egy különleges gazdasági logika eredményei és a közületek háztartásának berendezésénél, szabályozásánál és megállapításánál az egyéb, nem gazdasági indítékok mellett, sőt talán azok előtt, figyelembe volnának veendőek. Éppen ezért *Moll* azt hiszi, hogy a világháború nem tette szükségessé a pénzügytan elméletének átdolgozását.

Moll figyelmét természetesen nem kerüli el az, hogy gyakorlatilag úgyis szólván lehetetlen gazdasági és így pénzügytani kérdéseknek is teljesen előítéletmentes taglalása, de éppen ezért azt hangoztatja nyomatékosan, miszerint szükséges, hogy a tudományos közgazda érezze mindig értékitétele szubjektivitásának mértékét és kísérlje meg a lehetőséghez képest annak fokát összehasonlítón megállapítani. Egyébként azonban azt hiszi, hogy gazdasági kérdéseknek szubjektív értékitételek által befolyásolt taglalása azért még sem hiba s azoknak teljes kiküszöbölése a tudomány tárgykörét túlságosan szűkítené és a vizsgálatokat meddővé tenné.

Moll metodologiai tételeinek legérdekesebbike azt kívánja bizonyítani, hogy a pénzügytanban a számok, a számszerű adatok nemcsak illusztrálásra, példaként szolgálnak, hanem hogy pozitív megismeréseket tesznek lehetővé és ezért öncélúak. Eszerint meg nem adott számszerű adatok keresése a pénzügytan nélkülözhetetlen módszertani kelléke, mely azonban a pénzügyi statisztikával nem esik egybe. Lehetséges, hogy ezen tételnek ennyire kiélezett formában való felállítása túlzott, az azonban nem tagadható, hogy *Mollnak* igaza van, ha azt hangoztatja, hogy számos kérdés van, melynek elvi alapon való tárgyalása nem elégséges. Így *Moll* is hivatkozik arra, többek között, hogy pl. az államfő különleges jövedelméről, a civillistáról pénzügytani vonatkozásban csak akkor lehet tiszta képet nyerni, ha ismerjük annak összegét is s azt összehasonlítjuk az állam egyéb kiadásainak összegével.

A közületi kiadások tana tekintetében *Moll* arra az eredményre jut, — etekintetben hangsúlyozottan *Földes Bélával* értve egyet, — hogy a két véglet: a közületi kiadásoknak teljes elhanyagolása egyrészt, másrészt pedig azoknak célszerűségi szempontból is való részletes taglalása nem helyeselhető. A „középút“ mellett száll síkra, mely a közületi kiadásoknak csak *pénzügyi* vonatkozásait tárgyalja. Ez is széles feladatkört jelent, miután többek között ide tartozik a kiadások összegének, valamint a zegyes kiadási tételeknek teljes mértékű és helyes megállapítása; a kiadási tételeknek összehasonlítása, tekintettel külön-

böző országokra és időszakokra, valamint az elkerülhetetlen hibaforrásoknak kiderítése, a kiadások megvitatása, hogy rendesek vagy rendkívüliek, rentalbilisak, avagy meddőek-e.

A kiadások legfontosabb osztályozásának — a *fedezeti elv megválasztására való tekintettel* — Moll szerint a *rentabilitás* szemszögéből kell megtörténnie. Ezzel a rendszerező elvvel kívánja a szokásos, a *produktivitás* nézőpontjából történő csoportosítást helyettesíteni. Utóbbi fogalmat azért veti fel, mivel a produktivitás tágabb fogalma szerint minden célszerű kiadás produktív, míg a szűkebb fogalom, mely szerint valamely kiadás akkor produktív, ha a tárgyi javak termelését közvetlenül előmozdítja, pénzügyi tekintetben nem nyújt megfelelő tájékozódást.

Érdekeseek Mollnak a közületi kiadások csoportosítására vonatkozó kísérletei. A kiadásokat — szokásosan — periodicitásuk alapján kívánja rendezni, míg előreláthatóságukat csak a rendkívüli kiadások altagozásánál veszi tekintetbe. A rendkívüli kiadások vagy 1. teljesen irregulárisak, melyeknek rendszeres ismétlődésére tehát nem lehet számítani, vagy 2. olyanok, amelyek ismétlődnek ugyan, anélkül azonban, hogy ezen ismétlődésük formulája ismert volna, vagy 3. csak korlátolt ideig ismétlődő kiadások, melyek akkor állanak elő, ha az 1. vagy 2. alá tartozó kiadások több pénzügyi időszakra osztatnak fél. Moll figyelmeztet arra is, hogy számos kiadás, mely első pillanatra rendkívülinek tűnik, nagyobb körületekintés mellett mégis rendesnek lesz minősítendő. Így pl. valamely kisebb pályaudvar átépítése valószínűleg nem rendkívüli kiadás, miután a vasútigazgatóság évente kényszerül bizonyos számú pályaudvar átépítésére. Egy hatalmas, új pályaudvar megalkotása ezzel szemben már természetesen rendkívüli kiadásszámba kell hogy menjen.

A kiadások ezen rendszerezésének jelentőségét a fedezeti elvvel való összefüggésük adja meg: ennek megfelelően Moll azt követeli, hogy az *egyszeri rendes kiadások is a rendes bevételek által nyerjenek fedezetet*. Ez oly követelmény, melyet a gyakorlat gyakran elhanyagol. Moll ezen elvben kétségtelenül helyes tételeknek hangoztatásánál egyébként a naivitásig következetes, azt állítván, hogy a világháború valamennyi kiadását rendes bevételi forrásokból kellett volna fedezni. Tudatában van annak, hogy ez gyakorlatilag keresztülvihetetlen álláspont lett volna, mégis azt a következtetést vonja le, hogy: „A világháborúban résztvevett államoknak a háborút csak rövid ideig szabadott volna folytatniok, hosszabb háborúhoz nélkülözték szolid pénzügyi vezetés mellett az eszközöket. Igaz, hogy pl. Németország a háborút *politikai* okokból nem hagyhatta abba anélkül, hogy nemzeti presztizsét *egyoldaluan* feladta volna: ha azonban *valamennyi* állam pénzügyipolitikai tekintetben helyesen gondolkodott és cselekedett volna, a háború befejezése lehetséges lett volna.” Moll itt túlságosan egyoldaluan szemléli a pénzügyi szempontok jelentőségét, pedig azok, mint ezt más helyütt ő maga is elismeri, nem lehetnek teljesen öncélúak. Hasonló állásfoglalás lehetetlen következtetésekhez kell, hogy vezessen.

Az államesődök tekintetében feltétlenül helyes Moll megállapításai, mely szerint — eltekintve az államesőd egyéb formáitól — elsősorban nem azt kell államesődnek tekinteni, ha valamely állam papírpénzét elértéktelenedni engedi, hanem azt, hogy oly fizetéseket, melyekre jogilag kötelezve van, az elértéktelenedett pénzben teljesít, anélkül, hogy a hitelezőt veszteségeért kárpótolná. Ez a gondolat hasonlít Teleszky Jánosnak nálunk hangoztatott álláspontjához, mely szerint az állami célokra igénybevett fedezetlen infláció valójában az adóztatásnak egy — igen elítélendő — módja.

Moll egyébként azt is kívánja, hogy az államcsőd elkerülhetetlen eseteivel számolva, a pénzügytan állapítsa meg, hogy különböző körülmények között melyik az államcsődnek legkevésbé ártalmas formája.

A közületek magángazdasági bevételeinek vizsgálata tekintetében *Moll* azt hangoztatja, hogy az egyes magángazdasági ágak és azok egyes üzemének tárgyalásának ugyancsak a *rentabilitás* szemszögéből kell megtörténnie. Módszerét a vasutak bevételi feleslegének és az állami háztartásoknak a háború előtti német államokban fennállott összefüggésén szemlélteti, azon nagymértékben vitatható tételtől kiindulva, miszerint azt kell megállapítani, vajjon a vasutak, háztartásuk folytatásán túlmenőleg is rendelkezésre bocsátottak-e az államnak egyéb állami célokra felhasználható tiszta feleslegeket? *Moll* ugyanis a „háztartás folytatása” alá az üzemek kiterjesztése által indokolt újabb befektetéseket is besorozza és nemcsak az úgyszólván az amortizáció fedezetét képező átalakítások és pótlások, hanem merőben új befektetések költségeit sem tekinti tiszta üzemi feleslegeknek.

Az adónemek kritikai megvitatásánál *Moll* szerint az *adó tárgyának* szabatos megállapítását kell előtérbe helyezni, miután az adótörvények szövege által nyújtott irányítás nem mindenben kielégítő. *Moll* az egyenes adók tárgyának történetét használja fel e tekintetben például.

A különböző adónemek közül *Moll* csak a vagyoni és jövedelmi adókat tárgyalja behatóbban és ezzel kapcsolatosan foglalkozik a vagyon és jövedelem közgazdasági fogalmával is. Legújsszerűbb azon bőven indokolt álláspontja, hogy — ha adózási szempontból nem is de lege ferenda, de mindenesetre elméleti vonatkozásban, — a többszöri használatra alkalmas javak által nyújtott hasznok jövedelmet képeznek.

Említsük még meg, hogy magyar embernél jóleső érzést vált ki, hogy *Moll Földes Béla* nagymesterünk munkáiról milyen elismerően emlékezik meg: valóban *Földes* a legsűrűbben idézett szerző *Moll* könyvében.

Varga István.

Budapest statisztikai zsebkönyve.

Budapest székesfőváros statisztikai zsebkönyve. XII. évfolyam. 1923. —
Kiadja Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest 1924.

Örömmel üdvözlöttük a karácsonyi könyvpiacra a főváros Statisztikai zsebkönyvének, ennek a statisztika népszerűsítését előmozdító kis kiadványnak az újbóli megjelenését. A Thirring Gusztáv igazgató kitűnő szerkesztésében megjelenő kis füzet érdekességét nagyban emeli ezúttal, hogy a fővárosi statisztikai hivatal „Budapest félszázados fejlődése” című kiadványára támaszkodva mély perspektívájú, plasztikus képet ad a fővárosi viszonyoknak és intézményeknek 50 éves fejlődéséről. A bezáró 1923. év adatainak a régebbi évekkal való összehasonlítása ugyan sok értékadatnál nem lehetséges, de ezért kárpótol a megtehető összehasonlítások érdekessége. Így még azt is, aki teljesen tudatában van annak, hogy fővárosunk az utolsó félszázadban mennyire fejlődött, örömdetesen fogják meglepni a Zsebkönyvnek pl. a közoktatás-ügyre vonatkozó adatai.

Tartalmában és szerkezetében ezúttal is a főváros Statisztikai Évkönyvéhez simul a Zsebkönyv. A fizikai és topográfiai viszonyok után foglalkozik Budapest demográfiájával; a városi közigazgatással és háztartással, majd Budapest magángazdasági

életére tér át, ismertetve az ipar, kereskedelem és hitelélet demografiáját, üzemi viszonyait és más jellegzetes jelenségeit. Ezután a Főváros közhasznú működését tárgyalva a közoktatás, közművelődés, közegészségügy, közélelmezés és közjótékonyosság adatait közli. A budapesti anyaghoz csatlakozik még egy függelék az egész országra vonatkozó fontosabb demografiai és városi, továbbá néhány — különösen városokra vonatkozó — nemzetközi adattal. Az értékes kis füzet szélesebbkörű elterjedésének előmozdítására csinos kiállítása és olcsósága is alkalmas.

Domanovszky Ákos.

Magyar Közgazdasági Társaság.

Jelentés a Magyar Közgazdasági Társaság „Matlekovits Sándor alapítvány”-ából hirdetett pályázat eredményéről.

A Magyar Közgazdasági Társaság igazgató-választmánya 1922. évi december 13-án tartott ülésén a Matlekovits Sándor alapítvány kamataiból hirdetendő pályakérdés kitűzése, a pályázati feltételek megszövegezése és a beérkező pályamunkák megbírálása céljából egy öttagú bizottságot küldött ki és pedig: *Matlekovits Sándor dr.* elnököt, *Eber Antal dr.* alelnököt és *Buday László dr.*, *Fellner Frigyes dr.* és *Neumann Károly dr.* igazgató-választmányi tagokat.

Az 1923 április 12-én tartott választmányi ülés a bizottság előterjesztését határozattá emelvén, az 1923-ik évre a következő kérdésre tűzött ki pályázatot:

„Az állami üzemek fenntartandók-e Magyarországon?”

A pályanyertes munka jutalmául 15 q. buza ellenértékét állapította meg. A pályamunkák benyújtásának határnapja 1923 december 30-a volt.

A jelzett határidőig két pályamunka érkezett be:

Az 1. sz. pályamunka jeligéje: „L’homme c’est rien; l’oeuvre c’est tout”;

A 2. sz. pályamunka jeligéje: „Salus reipublicae suprema lex”.

Ahulirott bíráló bizottság beható eszmecsere alapján a pályadíjat az 1. sz. „L’homme c’est rien, l’oeuvre c’est tout” című pályamunkának ítélte.

A bizottság e művet sem tartotta teljesen kifogástalannak, mert a pályamű az állami üzemeknek csak egy részével foglalkozik behatóbban; e hiányosság dacára azomban tudományos szempontból a bizottság a munkát jutalomra érdemesnek tartotta, függetlenül a munka politikai vonatkozásaitól, amelyek tekintében a bizottság tartózkodik az állásfoglalástól.

Budapesten, 1924 december hó 3-án.

Eber Antal dr.

Matlekovits Sándor dr.

Buday László dr. Fellner Frigyes dr. Neumann Károly dr.

A Matlekovits-pályadíj nyertese.

A bíráló-bizottság által az 1923. évre kitűzött Matlekovits-díjjal jutalmazott munka szerzője a felbontott jeligés levél szerint: *Zelovich László* műegyetemi tanársegéd.

Felolvasó ülések:

1924. őszén a Magyar Közgazdasági Társaság alábbi előadásokat és tanácskozmányokat rendezte:

Október 21. és nov. 4. Tanácskozmány a mezőgazdasági hitelről.

Előadó: *Nyulász János*. Hozzászólók: *Gróf Almásy Imre, Kégl János, Makay Ernő, Posch Gyula, Bernát István, Földessy Sándor, Eber Antal, Matlekovits Sándor*.

November 18. *Jankovich Béla* ny. miniszter: A papirpénz elméletéről statisztikai adatok nyomán.

November 29. *Csikay Pál*: A Ruhr-vidék megszállásának gazdasági következményei Franciaországban.

December 2. *Dr. Szőnyi Gyula*: A nagykereskedelmi indexszámok. Hozzászólottak: *Vágó József, Gál Benő és Dálnoki-Kovács Jenő*.

December 16. *Hantos Elemér* ny. államtitkár: A valutareform alapproblémái.

Új tagjaink:

Alapító tagok:

Forró Róbert kormányfőtan., a Magy. Lesz. és Pénzv. bank igazgatója, IV., Váci-utca 36.

Jánoshegyi Mauthner Alfréd ker. és gazd. főtan., kereskedő, VI., Lendvai-u. 13.

Minkus Richárd, VI., Vilmos császár-út 31.

Nagy Béla bankigazgató, V., Hold-utca 21.

Rendes tagok:

Dr. Baracs Marcell ügyvéd, V., Mária Valéria-u. 12.

Dr. Berger Miklós keresk., VI., Hájós-u. 25.

Boda István tanár, V., Alkotmány-utca 11.

Csapó Sámuel a Magy. vas- és fém-munk. közp. szöv. titkára, VII., Thököly-út 56.

Dr. Csont Lajos tanár, V., Alkotmány-u. 11.

Czerny József tanár, V., Alkotmány-utca 11.

Dr. Doroghy Ervin ügyvéd, VI., Andrássy-út 5.

Első Dunagőzhajózási társ., V., Rudolf-rakpart 3.

Dr. Erdély Sándor, II., Margit-kr. 5/b.

Dr. Fónagy Lajos ügyvéd, V., Széchenyi-u. 1.

Horváth Sándor h. főigazg., IV., Hájó-utca 8—10.

Kárász Márton igazgató, IV., Bécsi-utca 4.

Kertész Pál banktitkár, VI., Erzsébet-körút 22., II. 8.

Dr. Kelemen Frigyes Ottó ügyvéd, VI., Andrássy-út 4.

Lenkei Zsigmond szerk., VII., Dohány-utca 37., I. em.

Lustig József Della Valla és Lustig r.t. igazgatója, V., Alkotmány-utca 16.

Dr. Marschall Ferenc gazd. főtan., nemzetgy. képvis., V., Szabadságtér 10.

Dr. Mannheim Ferenc ügyvéd, V., Alkotmány-u. 10.

Dr. Magyar Zoltán min. o. tan., IX., Közraktár-u. 24.

M. kir. folyam- és tengerhaj. r.t., V., Mária Valéria-u. 11.

Dr. Reimann Ernő ügyv. ig., VI., Vilma királynő-út 35.

Reich Lipót vezérigazgató, V., Nádor-u. 11. (Éléstár.))

Ruster Béla, a Magy. Ált. Tkptár igazgatója, V., József-tér 14.

Rott Pál ügyvéd, V., Honvéd-u. 38.

Dr. Siehermann Bennát, a Magy. Ált. Hitelbank jogtan., V., Dorottya-u. 5.

Dr. Ugron Gábor ny. miniszter, II., Fillér-u. 33., I. em.

Dr. Ulaín Ferenc ügyvéd, V., Falk Miksa-u. 30.

Urbach Lajos dr. ügyvéd, V., Arany-János-u. 10.

Külföldi könyvszemle.***Angol munkák:**

- Arnold* (Sir Thomas W.) *The Caliphate*. 8vo (9×5³/₄), pp. 223. Oxf. P. 10/6.
- Bigham* (Hon. Clive). *The Prime Ministers of Britain, 1721—1921*, With a supplementary chapter to 1924. Illus. 4th edn. Revised. 8vo (9¹/₄×6) pp 398. L. Murray 10/6.
- Birkenhead* (Earl of), Bliss (General Tasker H.), and Kerr (Philip H.) *Approaches to World Problems*. Institute of Politics Publications. 8vo, pp. 126. Oxf. P. 7/—
- Conference International of labour statisticians*. Report on the International Conference of Representatives of Labour Statistical Departments, held at Genova, 29. oct. to 2 Nov. 1923. Genf 1924 (A. Kundig [lt. Mitteilg., f. Deutschland: Berlin: Dr. H. Preiss in Komm.]). (80 S.) gr. 8° = International Labour office Studies and reports. Series N, No 4. Sh., 1, 3; \$—30
- Education* (Board of) — Imperial Education Conference. Report, 1923. H. M. S. O. 5 s. 6 d. net.
- Education* (Board of) — Paper making industry: report on technical education. H. M. S. O. 6 d. net.
- Franklin* (Falran). *Pain Talks on Economics*. Leading Principles and their Application to the Issues of To-day. 8vo (8¹/₄×5¹/₂), pp. 363. Putnams. 12/6.
- Guide to continued education in London* (A.) 8vo, 9×5¹/₂, pp. 60, (Privileges of citizenship rer...) Hodder & S. Swd. 6 d net.
- Hertz* (J. H., Dr.) — First pastoral tour to the Jewish communities of the British Domions. Roy. 8vo, pp. 72, 7 S. 6 d. net; bds. 5 S. net. Milford.
- Hunt* (R). *Free Trade or Freedom — Which?* Intro. by the Right. Hon. L. C. M. S. Amery, M. P. 8vo, (8¹/₂×5¹/₂), swd, pp. 60. Simpkin 6 d.
- Income Tax and Super-Tax 1842—1925*. Tabular View. 7th edn. revised. Fcap 4 to (11¹/₂×6¹/₂), swd. pp. 9. Oliver & B. 1/—
- Insurance* (National Health) — Insurance Act., 1924.: table of comparison showing the mode in which the enactments repealed are dealt with. 1 S. net. H. M. S. O.
- Jones* (Eliot) — Principles of railway transportation. 8vo, pp. 607, 16 S. net. Macmillan.
- Knowles* — The Economic development of the British overseas Empire. With 2 maps. 8vo, pp. 571, 10 S. 6 d. net. Burus Dates.
- Krishna* (Bal) — Commercial relations between India and England, 1601 to 1757. With map. 8-vo, pp. 392, 14 S. net. (Studies in economics and political science,) Routledge.
- Leighton* (Gerald) — Pocket handbook of meat inspection: a guide to the Public Health (Meat) Regulations (Scotland) 1924. Fcp. 8vo, pp. 134. 6 S: net. W. Hodge.
- Le Rossignol* (James Edward) — Economics for everyman: an introduction to social economics. Cr. 8vo, 7¹/₂×5, pp. 341, s s. net Pitman.
- Life Industrial in Soviet Russia 1917—1923*. Genf (Bureau International du Travail [; lt Mitteilg. f. Deutschl.: Berlin: Dr. (t. Preiss in komm.) 1924. (260 S.) gr. 8° = International Labour Office. Studies and reports. Series B <Economic conditions> No. 14. Sh. 4—, \$ 1—
- Macdonald* (Rt. Hon. I. Ramsay). *Socialism, Critical and Constructive*. Revised edn. Cr. 8vo (7¹/₂×5) pp. 276. Casell 5/—
- Marriott* (Sir John A. R.) *The Constitution in Transition. 1910—1924*. Being a New Introduction to English Political Institutions. Cr. 8vo (7¹/₂×5), swd., pp. 40. Oxf. P. 1/6.
- Nourse* (E. G.) *American Agriculture and the European Market*. June, 1924. Institute of Economics Series. (5×8) pp. 333. Me Graw-Hill 12/6.
- Pilley* (Charles) — Law for journalists. 8vo, 8¹/₂×5¹/₂, pp. 184, S s. net. Pitman.
- Registrar General* (England and Wales) — Statistical review, 1923. Tables, part I.: medical, 1 S s. net. H. M. S. O.
- Russia* (Soviet) — Legal and economic conditions of industrial and commercial activity in Soviet-Russia. Cr. 8vo, 7³/₄×5¹/₄, pp 174. swd. 3 s. 6 d net. P. S. King.

* A felsorolt könyvek kaphatók a Grill-féle udvari könyvkereskedésben. Dorottya-utca 2.

Simpson (P. F.) : Law Relating to the Reduction of Share Capital of Joint Stock Companies. Roy. 8vo E. Wilson 10/6.

Serb-Croat-Slovene Kingdom (Jugo-Slavia) — Economic and industrial conditions, April, 1924. 2 s. net. H. M. S. O.

Shirras — The Science of public finance. 8vo, pp. 699, 21 s net. Macmillan.

Simonson (P. F.) — Law relating to the reduction of share capital of joint stock companies. Roy., 8vo, 10s. 6 d. net. E. Wilson.

Taxation (Local) — Returus (England and Wales), 1920—21. Part 2, comparative local financial statistics. 15 S net. H. M. S. O.

Willard (Myra) : History of the White Australia Policy. Roy. 8vo, swd., pp. 219. Macmillan 10/6

Williams (E. E. G.) An Explanation of the Housing (Financial Provisions) Act, 1924. The New Housing Act. 8vo ($8\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$), swd., pp. 40. Eyre & S. 6 d.

White — Land-value policy. Cr. 8vo. pp 225, bds. 2 s. net. United CHE, for Tax of Land Values.

Francia munkák :

Archimbaud. — Pour l'exportation. Conventions donauières. Q. E. 15/6/24.

Archimbaud. — Les Pays neufs pour l'exportation : en Uruguay. Q. E. 15/6/24.

Archimbaud. La Propriété commerciale. Les Faits économiques, allons-nous vers une crise économique? Q. E. 15/6/24.

Batardon. (L) — Mémento des Sondateurs de sociétés. T. 2. 68. p. Br. 5 fr. Dunod.

Bell (Yvan) — Le Cambisme. Br. 35 fr. Gauthier—Villars & Cie.

Jaques Bouteron Dr. : Le Chèque. Théorie et pratique. Un fort volume in — 8. 1924, broché 40 fr.

P. A. Brassard : La Réforme des Finances Locales. Préface de U. Emile Sari. Un vol in — raisin ($16\frac{1}{2} \times 23\frac{1}{2}$) de 188 p. broché net 12 fr.

Cabanes (F.) — Traité de Banque. 254 p. Br. : 15 fr. A. Michel.

Compers (S.) — Ligue de Nations ou Ligue de financiers. 128. p. Br. 5 fr. Payot.

G. Cendrier Dr. : Le Fonds de Commerce. Traité général théorique et pratique avec formulaire, 3. Ed. Ce

traité qui fait autorité pour résoudre les nombreuses, difficultés que présente souvent la négociation des fonds de commerce était épuisé depuis longtemps. Un volume in 8°. 1925, broché 25 fr.

La Crise de chômage 1920—1923. Genf (Bureau Internat. de Travail Umschlagt. aufgest.) Berlin : Dr. H. Preiss in omm. 1924. (15^s S.) gr. 8° = Bureau International de travail. Etudes et documents. Série C., Nr. 8. Gm. 2.80.

Cabanes (F.) — Traité de Banque. (16/25, 5). 254 p. (670 gr.) Br. : 15 fr. (BR. 321). A. Michel.

Damien (S.). Les Nouveau régime des imports. O. A. — 15/24.

Émile Delavelle : La Comptabilité en Francs-Or. Monographie comptable aux doubles colonnes Francs-or et Francs-papier. Deuxième édition corrigée et et augmentée. Un volume in — 8 écu, cartonné 12 fr. 50.

Demangeon : Le Retour au franc-or. Q. E. 1/7/24.

Demangeon (Albert). La Reprise des relations franco-russes. Q. E. 1/7/24.

Georges Dronets : La Provision en Matière de Chèque. 1924. Un volume in 8. 20 fr.

Durand-Riville (L.) Une école théorique pratique. L'Ecole des Hautes-Etudes commerciales. Ed. — /5/24.

Duthoit (Eugène). — Vie économique et catholicisme. (22/14). XIV—237 p. Br. : 10 fr. (Ch. 3310) I. Gabalda.

Fould. Le Payement des Chèques Perdus, Volés, Faux et Altérés, en Droit Comparé. A. Achille. 1924. Un volume gr. in-8 15 fr.

Gilly (L.) et Genis (S.) Mémento commercial franco-espagnol. (11/18). 190 p. (140 gr.) Cart. : 6 fr. 75. (I. G. 3268.)

Gilly (L.) et Hawes (H.) — Mémento commercial franco-anglais. (11/18). 170 p. (160 gr.) Cart. : 5 fr. (I. G. 3268.)

Goutant Siron (comte R. de) et Le Révérend (L.) — D'Angora à Lausanne. Les Etapes d'une décléance. 244 p. Br. : 10 fr. Plon-Nourrit & Cie.

Cours de Finances Publiques Licence Professé à la Faculté de Droit de l'Université de Paris pendant le 1er Lemestre 1923—1924.

Jéze. La technique du Crédit public : L'Immunité fiscale de la Dette publique. La Monnaie de paiement. Les

Sûretés personnelles et réelles des emprunts publics. Un vol. in -8. 25 fr.
Labiche G. P. Textes Réglementant L'Exportation des Capitaux et L'Importation des Titres et Valeurs Mobilières. Règlement de L'Office de Compensation des Changes. 1924. Brochure in -18. 4 fr. 50.

Lamairie (P.) — Petites tables pour les calculs d'intérêts composés. Annuités et amortissements. 24 p. Br. 2 fr. 50 Vuibert.

Lepointe Gabriel. L'Organisation et la Politique Financières du Clergé de France sous le Règne de Louis XV. 1924. Un volume gr. in 8 --- 20 fr.

Marcotte Edmond, Ingénieur civil: Communications Scientifique et faits industriels de l'année (1922—1923). Un volume in 8, avec de nombreuses figures et 6 planches hors texte 20 fr.

Mater André: Traité de la Monnaie et du Change. Les problèmes monétaires intéressent les moindres détails de la vie courante. Ils mettent en jeu le droit civil et commercial le plus traditionell. Un volume in 16, 1925. broché 15 fr.

Montarnal — Manuel de operations commerciales et financières de banque et de bourse. 2e édition. 576 p. Br. 24 fr; cart.: 29 fr. M. Rivière.

Montandry — Traité de cubage des bois ronds et équarrés. 128 p. Br. 3 fr. 50 Girardot & Cie.

Normand (Gilles) — Les sociétés de crédit et banques à succursales en France. (12/18.) Br.: 7 fr. 50. (A. X. 1932). Perrin et Cie.

Olphe — Galliard — Histoire économique et financière de la guerre 1914—1918. 504 p. Br.: 30 fr. M. Rivière.

Pasteau, Part (Mlle), Tabart. — La Famille et la natalité. In 8. 64 p. Br.: 2 fr. Editions Spes.

Pitois. Principes de Droit de complétés et entièrement mis à jour par un groupe de Docteurs en droit Économie Politique Première Année. Ouvrage rédigé conformément au Programme officiel de la 1re Année de Licence. Un volume in 18. 12 fr.

Proust (L.) — Visions d'Afrique. In 4 couronne, Br. 18 fr. A. Quillet.

Sée (Henri). — La Vie économique et les classes sociales en France au 18e siècle. (22/14). 231 p. (350 gr.) Br.: 15 fr. (R. 3366.) F. Alcan.

Sorel (Georges). — La Ruine de monde antique. Conception matérialiste de l'histoire. II. ed. 320 p. Br.: 9 fr. M. Rivière.

Statistique Générale de la France. Annuaire Statistique 39e Volume 1923. Un vol. in 8 raisin de LXX—403 pages, broché net 36 fr.

Taussig F. W.. Libre — Échange Tarif Donanier et Réciprocité. Traduit de l'anglais par Louis Swat. Un volume in 8. 25 fr.

Weill Georges: Histoire du Mouvement Social en Erance (1852—1924). Troisième édition, revue et complétée. Un vol. in 8. 25 fr. net.

Zagorszky Simon. La Renaissance du Capitalisme dans la Russie de Soviets. Le Bilan de la «Nouvelle Politique». Un volume in 8. 35 fr.

Német munkák:

Bauer Otto: Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie. (2. Aufl.) Wien: Wiener Volkshuch. 1924. (XXX. 576 S.) gr. 8° [Umschlagt.] = Marx Studien. Bd. 2. b. G.m 4'80; geb. 6'—

Bewegung Die sozialistische in der Schweiz 1848—1920. 1. Geschichte d. Schweizer. Sozialismus bis zum Weltkrieg. Von e. Sozialpolitiker. 2. Wandlungen der schweizer. Sozialdemokratie 1914—1920. Von W[illy] Bretscher. Hrsg. von W[illy] Bretscher u. E[rnst] Steinmann. Bern [Byfligässchen 6] 1923: Gottfr. Iseli (IV, 160 S.) 8° Fr. 5'—

Böhm-Bawerk, Eugen von: Gesammelte Schriften. Hrsg. von Franz X. Weiss. Wien: Hölder-Pichler-Tempsky A. G. 1924. (xx. 515 S.) Gm. 13'—; geb. 15'—

Brabec, Max: Bulgarien u. Seine Volkswirtschaft. Wien: K. Harbauer 1924. (48 S.) 8°. Gm. 1'20

Breedenbeek, A. F.: Das Versicherungswesen an der Amsterdamer u. Rotterdamer Börse. Betrachtungen im Interesse d. niederländ. Industriellen Kaufleute usw. Amsterdam: Internat. Verlagsbuchh. «Messis» 1923. (80 S.) 8° Pp. f. Deutschl. u. Österr. Fl. 3'—; f. alle übrigen Länder 5'—

Breit, James: Kommentar zur Verordnung über Goldbilanzen. Berlin: H. Sack. Etwa Gm. 12'— geb. etwa 14'—

Brettner, Hans: Die Organisation der industriellen Interessen in Deutschland unter bes. Berücks. d. «Reichs-

- verband d. deutschen Industrie». Berlin: «Organisation» 1924. (60 S.) 8° Ogar-Schrift. Nr. 11. 1·50
- Aus der Volkswirtschaft der Union der sozialistischen Sowjet-Republiken. *Bulletin*. Ig. 3. 1924. (12 Nrn.) Nr. 1—3 u. Sonderausg. zu 2/3. (94, 90, 54 S., 1 T.) Berlin: Handelsverträtung der U. d. S. S. R. in Deutschland (; Umschlagt. aufgest. :) «Kniga» (1924). 4° Das Heft Gm. 1·—
- Coudenhove-Kalergi, R. N.*: Das pan-europäische Manifest. Wien: Pan-Europa-Verlag. (Auslieferg. Gesellschaft f. graph. Industrie 1924.) (20 S.) 8° = Pan-Europa. Eröffnungsnummer. Kr. 5.000·—, Gm. —·30, Schw. Fr. —·40
- Dänemark. Gesetz*, betreffend Luxus-zölle und Änderungen der Zollgesetzgebung, vom 24. April 1923. Berlin: Mittler & Sohn 1923. (15 S.) 4° nn Gm. 1·50
- Daeves, Karl*: Grosszahlforschung. Grunlagen u. Anwendg. e. neuen Arbeitsverfahrens f. d. Industrieforschg. mit zahlr. prakt. Beisp. Mit 19 (eingedr.) Zahlentaf. u. 40 Abb. Düsseldorf: Verlag Stahleisen 1924. (29 S.) 8° = Berichte u. Fachauschüsse d. Vereins dt. Eisenhüttenleute: Werkstoffausschuss. Bericht Nr. 43. Sonderheft. Gm. 2·50
- Diehl, Karl*: Die Diktatur des Proletariats und das Rätesystem 2. Aufl. Mit e. Nachtr. «Die Entwickl. d. Bolschewismus von 1920—1924». Jena: G. Fischer 1924. (VII. 138 S.) gr. 8° Gm. 4·—
- Engels, Friedrich, u. Karl Radek*: Die Entwicklung des Sozialismus zur Wissenschaft und Tat. Mit vorw., Fremdwörter- u. Personenverz. hrsg. von Hermann Drucker. Berlin: Vereinigung internat. Verlagsanstalten 1924. (91 S.) 8° = Elementarbücher d. Kommunismus. Bd. 7. Preis nicht mitget.
- Findeisen, Franz*: Die Unternehmungsform als Rentabilitätsfaktor. Berlin: Industrie-Verlag Spaeth & Linde 1924. (IX, 167 S.) gr. 8° = Bücherei f. Industrie u. Handel Bd. 4. Hlw. Gm. 7·50
- Fischer, Irving*: Der Schwankende Geldwert. Seine Ursachen u. Folgen u. Vorschläge zu s. Beseitigg. Deutsche Ausg. d. Abh. «Stabilizing the Dollar». (Vorw.: G. Hilger.) Berlin de Gruyter & Co. 1924. (48 S.) 8° Gm. 2·—
- Fischer, Julius*: Das Steuerwesen des Deutschen Reiches. Stuttgart: Kolhammer 1924. (VIII, 186 S.) gr. 8° 6·—
- Geiler, Karl*: Goldmarkbilanz und Goldmarkumstellung unter besonderer Berücksichtigung des Bewertungsproblems Mannheim: J. Bensheimer Verl. 1924. (90 S.) 8° Wirtschaftl. Abhandlgn. H. 2. 3·—
- Geiler, Karl u. Wilhelm Pfefferte*: Die schweizerischen Goldhypothenken in Deutschland in ihrer geschichtlichen Entwicklung und ihrem heutigen Rechtszustand. Mannheim: J. Bensheimer Verl. 1924. (XX., 452 S.) 8° Lw. 12·—
- Gide, Charles, u. James Peter Warbasse*: Die Konsumgenossenschaftsbewegung in Frankreich und in den Vereinigten Staaten von Amerika. — Der Internationale Genossenschaftsbund. Von B[achan Fomič] Totomiamz. Mit e. Schlussw. von Robert Wilbrandt. München: Duncker & Humblott 1924. (V. 54 S.) gr. 8° Untersuchungen über Konsumvereine = Schriften d. Vereins. f. Sozialpolitik Bd. 150. Tl. 5. 1·60
- Haemig, E[mil]*: Grundriss der sozialphilosophischen Prinzipien- und Methodenlehre. Zürich: Buchh. d. Schweiz. Grütlivereins 1924. (26 S.) 8° Fr. 1·—
- Hahn, L. Albert*: Geldvorteil und Geldvorurteil. Eine währungspolit. Studie. Frankfurt a. M.: Frankfurter Societäts-Druckerei 1924. (56 S. mit Abb.) 8° 1·—
- Hamilton W[illiam] G[erard]*: Parlamentarische Logik, Taktik un Rhetorik. Deutsche Übertrag von R[obert] v. Mohl (, bes. von G[ustav] A[dolf] E[rich] Bogeng.) Heidelberg: R. Weissbach 1924. (62 S.) 4° = Schriften zur Lebensweisheit. 3. 3·50; Pp. 5·—
- Heinecke, Gunther-Erfrid*: Das Dawes-Gutachten. Inhalt, Bedeutg. u. Durchführbarkeit d. neuen Reparationsplans. Berlin: Zentralverlag 1924. (75 S.) gr. 8° Preis nicht mitgeteilt.
- Hirtsiefer, Heinrich*: Die staatliche Wohlfahrtspflege in Preussen 1919—1923. Berlin: C. Heymann 1924. (XII. 227 S.) 8° 5·60
- Honisch, Hans Egon*: Die Rationalisierung des industriellen Produktionsprozesses. Greifswald: Ratsbuchh. L. Bamberg 1924. (112 S.) gr. 8° = Greifswalder staatswissenschaftl. Abhandlgn. 23. Gm. 3·—

- Kautsky, Karl*: Der Kampf gegen den Geburtenrückgang. Kapitalist. oder sozialist. Geburtenpolitik. (Wien: Wiener Volksbuchhandlung 1924.) (32 S.) 8° Kr. 4200.—; Gm. —30, Kč. 250
- Koppe*: Die neuen Industriebelastungsgesetze vom 28. August 1924. Berlin: Industrieverlag Spaeth & Linde. Etwa 4.—
- König, Theodor*: Reklame-Psychologie, ihr gegenwärtiger Stand, ihre praktische Bedeutung. 2. erg. u. durchges. Aufl. Mit 31. Abb. München: R. Oldenbourg 1924. (VIII, 224 S.) 8° Hlw. 4.60
- Die Krisis in der Landwirtschaft und Mittel zu ihrer Erhebung. Bericht über d. 5. Hauptversammlg. d. Preuss. Hauptlandwirtschaftskammer am 15/16 Febr. 1924. zu Berlin.* Berlin: P. Parey 1924. (110 S. m. Abb.) 4° = Veröffentlichungen d. preuss. Hauptlandwirtschaftskammer. 6. nn Gm. 3.—,
- Langen, Arnold*: Entwertung u. Aufwertung. Vortr. Greifswald: Ratsbuchh. L. Bamberg 1924. (48 S.) 8° Gm. 1.50
- Lansburg, Alfred*: Die Politik der Reichsbank und die Reichsschatzanweisungen nach dem Kriege. München: Duncker & Humblot 1924. (54 S.) gr. 8° = Deutsche Zahlungsbilanz u. Stabilisierungsfrage = Schriften d. Vereins f. Sozialpolitik. Bd. 166, Tl. 2. Gm. 1.50
- Legge, Joseph*: Kapital- und Verwaltungsüberfremdung bei der Industrie und den Verkehrsanstalten Deutschlands von 1800 bis 1923/24. Halberstadt: H. Meyer 1924. (XVIII. 229 S., 5 Taf.) gr. 8° = Abhandlungen aus d. Staatswiss. Seminar d. Unio Halle-Wittenberg 1. Gm. 7.50; Hlw. 9.50.
- Lehfeldt, R. A.*: Die Wiederherstellung der Währungen. Aus den Engl. übers. von B[éla] L[udwig] Frank — Wien. Stuttgart: Kohlhammer 1924. (IV. 144 S.) 8° 3.60
- Leitner, Friedrich*: Der Uebergang zur Goldbilanz und Goldbuchführung nach den neuesten Bestimmungen. Berlin: C. Heymann (1924.) (52 S.) 8° [Umschlagt.] = Zeitgemässe Steuer- und Finanzfragen. Ig. 5, H. 4. 1.50
- Levy, Hermann*: Die Grundlagen der Weltwirtschaft. Eine Einf. in d. internationale Wirtschaftsleben. Leipzig: Teubner 1924. (X. 185 S.) gr. 8° Gm. 5.—, geb. 7.—
- Losowsky [Lozovskij], A[lexander]*: Die internationale Gewerkschafts-Bewegung vor und nach dem Kriege. Berlin; Führer-Verlag 1924. (223 S.) Gm. 1.—
- Lübke, Anton*: Die sterbende Kohle, das kulturelle u. wirtschaftliche Schicksal Europas. Regensburg: Verl. Anst. vorm. G. I. Manz. Etwa 9.—; geb. etwa 12.—
- Lysinski, E[dmund]*: Die Organisation der Reklame. Berlin: Industrieverlag Spaeth & Linde 1924. (121 S. mit eingedr. Kurven.) 8° = Bücherei f. Industrie u. Handel. Bd. 5. Hlw. Gm. 5.50
- Mises, Ludwig*: Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel. 2., Neubearb. Aufl. München: Dunker & Humblot 1924. (XV, 420 S.) gr. 8° 9.50; Lw. 12.50
- Moll, Bruno*: Gibt es eine exakte Nationalökonomie? Vortr. Leipzig: Akadem. Verlagsges. 1924. (22 S.) 8° 1.20
- Moll, Bruno*: Probleme des Geld- und Finanzwesens. Bd. 1. Leipzig: Akadem. Verlagsges. 1924. 8°. 1. Probleme der Finanzwissenschaft. Methodolog. u. finanztheoret. Untersuchgn, (XII, 173 S.) Lw. Gm. 9.—
- Oppenheimer, Alfred*: Die Funktionäre des deutschen Genossenschaftswesens. Halberstadt: H. Meyer's Buchh. = Sociale Organisationen d. Gegenwart. Bd. 2. Etwa Gm. 3.75
- Oppenheimer, Franz*: Wege zur Gemeinschaft. (1. u. 2. Tsd.) München: Hochschulbuchh. M. Hueber 1924. (VII. 513 S.) gr. 8° = Oppenheimer: Gesammelte Reden u. Aufsätze. Bd. 1. 10.—; Lw. 12.50
- Pechmann, Günther Frh. von*: Die Qualitätsarbeit. Ein Handbuch f. Industrielle, Kaufleute, Gewerbepolitiker. Frankfurt a. M.: Frankfurter Societäts-Druckerei 1924. (308 S.) 8° 4.50, geb. 6.—
- Peiser, Herbert*: Der Einfluss des Beschäftigungsgrades auf die industrielle Kostenentwicklung. Berlin: J. Springer = Betriebswirtschaftl. Zeitfragen. H. 7. Etwa Gm. 2.—
- Penndorf, B[alduin]*: Fabrikbuchhaltung und ihr Zusammenhang mit Kalkulation u. Statistik. Berlin: Industrieverlag Spaeth & Linde 1924. (211 S.) gr. 8° = Bücherei f. Industrie u. Handel. Bd. 3. Hlw. Gm. 10.—

Pick, Dr. u. K. Schlör, Reg. Räte: Die Goldmarkeröffnungsbilanz. Ein Führer mit prakt. Beisp. u. Erl. d. Goldbilanzverordnung nebst e. Darst. e. Musterfalls u. e. Anh.: Goldbilanz u. Steuern. Berlin: Industrieverlag Spaeth & Linde 1924. (238 S.) 8° Pp. Gm. 6.—

Der Reichsgoldetat 1924. [nebst] Beil. (Berlin: Zentralverlag) 1924. (4 S., 1 Bl.) 4° = Reichszentrale f. Heimatdienst. Richtlinie. Nr. 84. Preis nicht mitgeteilt.

Schuster, Ernst: Wohlstandindex u. Finanzreform. Tübingen: Mohr = Recht u. Staat in Geschichte u. Gegenwart. 34.

Soda, Kūchiro: Geld und Wert. Eine logische Studie. 2., photomech. gedr. Aufl. (1909). Tübingen: Mohr 1924. (IX, 176 S. mit Fig.) gr. 8°

Statistik der Güterbewegung auf deutschen Eisenbahnen. Nach verkehrsbezirken geordnet. Hrsg. vom Statist. Reichsamt. Bd. 89. Ig. 40. Jahr. 1922. Berlin: C. Heymann 1924. (XVI, 394 S.) 4° 30.—

Taschenbuch Statistisches der Stadt Berlin. Hrsg. vom Statist. Amt. d. Stadt Berlin. (Jg. 1.) 1924. (Vorw.: Oskar Büchner.) Berlin: Verlag f. Politik u. Wirtschaft (1924.) (XI, 122 S. mit 1 kt. Skizze.) 8° Preis nicht mitgeteilt.

Thiemann, Wilhelm: Der Übersee-Maschinenhandel. Eine Abhandlg. über s. Gestalte. u. über d. sich in ihm auswirkenden Wechselbeziehgn zwischen Wirtschaft u. Technik. Mit 14 Abb. Berlin: J. Springer 1924. (IX, 248 S.) gr. 8° Hlw. Gm. 11.—, \$ 2·65

Vincentz, Lothar: Die Herstellungs und Betriebsfaktoren zur Ertragssteigerung der (deutschen) Fachpresse 1914—1924. Leipzig: Verlag [Geschäftsstelle] d. Börsenvereins d. Deutschen Buchhändler (1924). (VIII. 124 S. mit eingedr. Kurve.) gr. 8° Gm. 4.—

Wright, Harald: Bevölkerung. Deutsch hrsg. von Melchior Palyi. Mit e. Vorw. von J. M. Keynes. Berlin J. Springer 1924. (VIII. 150 S.) 8° = Wirtschaftswissenschaftl. Leitfäden. Bd. 4. Gm. 390, \$ — 95.

Vogel, Joachim: Das Devisentermingeschäft. Berlin: J. Springer 1924. (VI. 57 S.) gr. 8° = Bank u. finanzwirtschaftl. Abhandlgn. H. 4. Gm. 2.—, \$ — 50

Währungsreform in der Tschechoslowakei und in Soviet-Russland. Mit Beitr. von Alfred Amonn u. M. von Bernatzky. München: Dunker & Humblot 1924 (V, 74 S.) gr. 8° = Schriften d. Vereins f. Sozialpolitik. Bd. 165, Tl. 4. 2·20. Enth.: Die Tschechoslowak. Währung u. Währungspolitik. Von A. Amonn. — Der Zusammenbruch d. russ. Währung u. d. Aussichten auf ihre Wiederherstellung. Von M. von Bernatzky. Übers. von Edgar Thal.

Webb, Sydney u. Beatrice (Webb): Die Genossenschaftliche Gemeinwirtschaft <The cooperative Common wealth>. Übers. aus «Die Genossenschaftsbewegung der Konsumenten <The consumer's cooperative Movement> u. eingel. von August Müller. Halberstadt: H. Meyer 1924. (101 S.) 8° = Soziale Organisation d. Gegenwart. 3. Gm. 2·50, Schw. Fr. 3·50.

Winkler, Joh. Rudolf: Wie überwindet man Kapitalnot u. Geschäftskrisen? Winke f. d. Praxis industrieller u. kaufm. Betriebe. Stuttgart: Muth 1924. (117 S.) 8° Gm. 3·60

Die *Wohnungsprobleme* Europas nach dem Kriege. Genf: Internationales Arbeitsamt [; lt. Mitteilh. f. Deutschland: Berlin: Dr. H. Preiss in Komm.] 1924. (XV. 539 S.) gr. 8° = Internationales Arbeitsamt. Studien u. Berichte. Reiche G. Nr. 1. Schw. Fr. 7·50

Közgazdasági krónika.

Gazdasági törvényhozás.

Magyarország.

1924. évi XXII. t. c. a Cseh-Szlovák Köztársasággal 1923. évi július hó 13-án kötött pénzügyi és hitelügyi egyezmények és megállapodások becikkelyezéséről.

A törvénybe iktatott egyezmények a következők:

1. Az egyenesadók tekintetében a belföldi és külföldi adóztatás kiegyenlítése, különösen a kétszeri adóztatás elhárítása céljából kötött egyezmény.

2. A biztosított magánvállalatokkal szemben követendő kölesönös eljárás és a magyar és osztrák koronában kötött régi életbiztosítási szerződéseknek a trianoni szerződés 189. cikke értelmében való pénzügyi szabályozása tárgyában kötött egyezmény.

3. A letétek szabad rendelkezésre bocsajtása és az értékpapírokból és azok szelvényeiből eredő kötelezettségek teljesítésének módja tárgyában kötött egyezmény.

4. A régi, osztrák és magyar koronában keletkezett követeléseknek és tartozásoknak összeírása tárgyában kötött megállapodás.

Az egyezmények elvileg arra törekszenek, hogy a két állam polgárai a fenti kérdésekben mindkét állam által egyenlő elbírálásban részesíthessenek.

1924. évi XXIII. t. c. az Olasz Királysággal 1924. évi március hó 27-én kötött pénzügyi egyezmények és megállapodások becikkelyezéséről.

Hasonló célból Olaszországgal a következő tárgyú egyezményeket kötöttük:

1. A tartozások és követelések tárgyában kötött egyezmény.

2. A két ország között az Olaszországban elhelyezett háború előtti magyar államadósság lejárt szelvényeinek és kisorsolt címleteinek új adóssággá való átalakítása tárgyában kötött egyezmény.

3. A magánbiztosító társaságokra vonatkozó egyezmény.

4. A magyar alattvalók Olaszországban lévő javainak elszámolásáról kötött egyezmény.

5. A fentiekre vonatkozó függelékek, zárójegyzőkönyv, illetve pótmegállapodás.

1924. évi XXIV. t. c. a pestis, a kolera és a sárgaláz ellen való védekezés tárgyában Párisban 1912. évi január hó 17-én kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről.

1924. évi XXV. t. c. az 1924/25. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1924: XVII. t. c. hatályának 1925. évi április hó végéig való meghosszabbítása tárgyában.

Mint hogy az idő előrehalladott volta miatt nem volt kilátás arra, hogy a pénzügyminiszter által beterjesztett 1924/25. évi költségvetés az 1924. naptári év végéig letárgyaltassék és törvényerőre emelkedhessék, a törvény a kormánynak 1925. április hó végéig terjedő 4 hónapi indemnitást adott.

E. D.

Egyes országok általános gazdasági helyzete.

Ausztrália gazdasági fejlődése 1913-tól 1923-ig.

(W. St.) Az a nagyarányú fellendülés, amely a háború előtti években Ausztráliának csaknem minden termelési ágában észlelhető volt, a világháború alatt és után a megromlott gazdasági viszonyok következtében lényegesen meglassubbodott. 1923-ban Ausztrália össztermelésének értéke az áremelkedés zavaró hatásának kiküszöbölése után csak 5 %-kal volt nagyobb, mint 1913-ban, míg p. o. 1911—13-ig, tehát 2 év alatt a termelt értékek növekvése 10 % volt. A termelés növekvésének meglassulása csaknem teljesen a kivitel visszafejlődésének tudható be, miután a belföldi fogyasztás alig változott. Az ország össztermeléséből 1913-ban még 34, 1922—23-ban már csak 30 % került kivitelre.

Az alábbi táblázat részletesen beszámol a főbb termelési ágak szerint Ausztrália össztermelésének fejlődéséről. A táblázat első csoportja a mindenkorai pénzegységben mutatja be az értékek növekvését, második csoportja a hivatalos árindexszámok változását közli, harmadik csoportja pedig az első és második csoport adatainak *egybevetésével*, tehát az áremelkedés zavaró hatásának kiküszöbölésével mutatja be az 1911. évi alapértékekre átszámítva a termelés értékének alakulását. A táblázatnak ez a része az egyes termelő ágak különböző áralakulását is figyelembe veszi és összehasonlításra igen alkalmas. Az ausztráliai termelési statisztika adatai alapján az össztermelés 1911—1923. évi adatai a következők:

1. A termelés értéke ezer font sterlingekben:

Év	Mezőgazdaság	Állattenyésztés	Teljes gazdaság, majorság, méhészet	Érdőgazdaság és halászat	Bányászat	Ipar	Összesen
1911	38.774	50.725	19.107	5.728	23.303	50.767	188.404
1912	45.754	51.615	20.280	6.432	25.475	57.022	206.578
1913	46.162	57.866	20.341	6.338	25.594	61.536	217.887
1920/21	112.801	86.882	52.613	10.490	21.613	109.435	393.834
1921/22	81.890	69.254	44.417	10.373	19.977	120.751	346.662
1922/23	84.182	91.475	43.542	10.845	20.316	131.848	382.208

2. Árindexszámok (1911 = 1000):

1911	1.000	1.000	1.000	—	1.000	1.000	1.000
1912	934	1.210	1.132	—	1.081	1.056	1.074
1913	906	1.119	1.084	—	1.076	1.096	1.054
1920/21	1.800	2.252	2.493	—	1.662	1.666	1.911
1921/22	1.382	1.488	1.727	—	1.510	1.788	1.579
1922/23	1.481	2.018	1.830	—	1.443	1.849	1.753

3. A termelés becslésértékei az 1911. évi árakra visszaszámítva 1000 font sterlingekben:

1911	38.774	50.725	19.107	—	23.303	50.767	188.404
1912	48.987	42.657	17.915	—	23.566	53.998	192.345
1913	50.951	51.712	18.765	—	23.786	56.192	206.724
1920/21	62.667	38.580	21.104	—	13.004	65.687	206.088
1921/22	59.255	46.542	25.719	—	13.230	67.534	219.545
1922/23	56.841	45.330	23.793	—	14.079	71.308	218.031

4. Százalék számok:

1912/13	21.7	25.8	9.6	3.0	12.0	27.9	100.0
1922/23	22.0	23.9	11.4	2.9	5.3	34.5	100.0

A százalékszámokból megállapítható az ipar erőteljes térfoglalása az állattenyésztés, az erdészet és halászat és különösen a bányászat hátrányára.

A mezőgazdasági termelésnek a háború előttivel szemben mutató növekvését a buza- és a cukortermelés fejlődése idézte elő. A cukortermelés növekvésének kedvező következménye a cukorbehozatal igen nagy mérvű csökkenése. Az állattenyésztés terén a legnagyobb fontossággal a juhtenyésztés, illetve a gyapjútermelés bír. 1913-ban a juhok darabszáma 85 millió, 1922-ben azonban csak 79 millió volt és a gyapjútermelés is csökkent. Nagyobb arányú visszafejlődés következett be a gyapjúkrízis következtében 1923-ban; ez a visszafejlődés Ausztráliára nézve rendkívül nagy jelentőséggel bír, amennyiben a gyapjú az ország legfontosabb kiviteli cikke: a kivitelnek 1913-ban 35, 1922/23-ban pedig 40 %-a esett a gyapjura. Kedvező fejlődés jelentkezik a tejgazdaság terén, ami nemcsak a belföldi fogyasztás fejlődésének, hanem a vaj, sajt, és kondenzált tej nagyobb arányú kivitelének is következménye. A bányászati termelés nagyarányú visszafejlődését az aranytermelés csökkenése idézte elő.

Igen nagyarányú fellendülés észlelhető az ipari termelés terén; az iparral foglalkozók száma az 1913. évi 337.000-ról 1922/23-ban 412.000-re, tehát 22 %-kal növekedett, míg a kereső népesség szaporodása ezen idő alatt csak 16 % volt. Különösen az élelmezési-, fém-, gép- és textilipar foglalkoztat nagyobb számú munkásságot, mint a békeévekben. Nagy arányú fejlődés mutatkozott elsősorban azoknál az iparágaknál, amelyek a belföldi piac számára dolgoznak (textil-, építőanyagipar, villamossági művek). Ausztrália iparágai közül a legnagyobb jelentőséggel az élelmezési és élvezeti ipar rendelkezik, amely az ipari termelés értékének 22 %-át produkálja; nagy fontossággal bír továbbá a fém- és gépipar (19 %), valamint a ruházati- és textilipar (15 %) is.

A belföldi termelés fejlődésének eredménye az élelmezési- és gépipari termékek behozatalának csökkenése, míg a textilbehozatal a belföldi termelés emelkedése ellenére is növekedett.

Fentebbiekből megállapítható, hogy több más Európán kívüli államokhoz hasonlóan Ausztrália is erősen iparosodik. Ausztrália iparának fejlődése következtében a külföldi áruk iránti kereslet is fokozatosan csökkenni fog, amit elsősorban Európa iparos államai fognak megérezni. Ezidő szerint azonban Ausztrália még nyersanyagokat (buzát, gyapjút) exportáló és ipari termékeket (textilárukat, gépeket) importáló világ-rész.

Th. L.

Mezőgazdasági termelés.

A világ cukortermelése és cukorfogyasztása az 1923/24-iki üzemi évben.

(W. St.) A világ 1923/24. évi cukortermelése 19.75 millió tonna; ez az eredmény az előző üzemi év 18.2 millió tonnás termelésénél 1.5 millióval, vagyis 8.4 %-kal több. A cukortermelés ezúttal először haladta túl 0.8 millió tonnával (4.3 %) a háború előtti, 1913/14. évi 18.9 millió tonnás termelést. A répacukor termelés aránya a nádcukor termelés hátrányára megnövekedett, azonban még mindig sokkal kisebb az 1913/14. évi össztermelésben elfoglalt aránynál. A világ cukortermelése a következőképpen alakult:

Üzemi év	Répacukor termelés		Nádcukor termelés		Összesen		az 1913/14. évhez viszonyítva (%)
	1000 tonna	%	1000 tonna	%	1000 tonna	%	
1913/14.	8.908	47.1	10.020	52.9	18.928	100.0	100.0
1921/22.	5.052	28.2	12.869	71.8	17.921	100.0	94.7
1922/23.	5.146	28.2	13.071	71.8	18.217	100.0	96.2
1923/24.	5.872	29.7	13.878	70.3	19.750	100.0	104.3

A fontosabb államok répacukor termelése a következő volt:

Állam	Répacukor termelés 1000 tonnákban			Az 1923/24. évi termelés az 1913/14. évi termeléshez viszo- nyítva (‰)		a világ egész cukorterm.- hez viszo- nyítva (‰)
	1913/14	1922/23	1923/24			
Németország	2.720	1.455	1.147	42.2		5.8
Ausztria		24	48	—		0.3
Magyarország	1.073	82	125	—		0.6
Cseh-Szlovákia		734	1.030	—		5.2
Olaszország	328	262	311	94.8		1.6
Spanyolország	183	160	185	101.1		0.9
Franciaország	781	490	495	63.4		2.5
Belgium	229	269	300	131.0		1.5
Németalföld	209	256	232	111.0		1.2
Dánia	141	88	102	72.3		0.5
Svédország	137	72	154	112.4		0.8
Lengyelország	—	294	379	—		1.9
Oroszország	1.688	193	367	21.7		1.9
Európa többi államai	124	128	180	145.2		0.9
Európa összesen:	8.243	4.507	5.055	61.3		25.6
Egyesült-Államok	655	626	800	122.1		4.0
Kanada	10	13	17	170.0		0.1
Mindössze:	8.908	5.146	5.872	65.9		29.7

A répacukortermelés az utolsó évben mutatkozó 14%-os növekvés ellenére is alig kétharmada az 1913/14. üzemi év béketermésének. Németország termelése a kedvezőtlen időjárás következtében 21%-kal kisebb az 1922/23. évinél, míg a békeállapottal szemben a legnagyobb visszaesés az orosz cukorrépa termelésnél észlelhető. Cseh-Szlovákia répacukor termelése jelentékenyen növekedett és csaknem eléri a világtermelésben vezető helyet elfoglaló Németország terméseredményét.

A nádcukortermelés eredményeit az alábbi táblázat közli:

Állam	Nádcukor termelés 1000 tonnákban			Az 1923/24. évi termelés az 1913/14. évi termeléshez viszo- nyítva (‰)		a világ egész cukorterm.- hez viszo- nyítva (‰)
	1913/14	1922/23	1923/24			
Amerika:						
Egyesült-Államok	1.155	1.103	1.137	98.4		5.8
Kuba	2.640	3.661	4.132	156.5		20.9
Brit-Nyugatindia	108	158	163	150.9		0.8
Francia-Nyugatindia	80	45	42	52.5		0.2
San Domingó és Haiti	108	195	239	221.3		1.2
Mexikó	132	130	165	125.0		0.8
Brit-Guayana	104	103	97	93.3		0.5
Peru	180	314	275	152.8		1.4
Argentína	284	210	257	90.5		1.3
Brazília	206	596	425	206.3		2.2
Közép- és Délamerika egyéb államai	31	117	124	400.0		0.6
Összesen:	5.028	6.632	7.056	140.3		35.7
Ázsia:						
Brit-India	2.328	3.093	3.318	142.5		16.8
Jáva	1.367	1.747	1.772	129.6		9.0
Japán és Formoza	207	406	434	209.7		2.2
Fülöp-szigetek	229	267	340	148.5		1.7
Összesen:	4.131	5.513	5.864	142.0		29.7

Állam	Nád cukor termelés 1000 tonnákban			Az 1923/24 évi termelés	
	1913/14	1922/23	1923/24	az 1913/14. évi termeléshez viszonyítva (%)	a világ egész cukortermeléséhez viszonyítva (%)
Ausztrália					
és a Fidzsi-szigetek .	366	348	345	94.3	1.8
Afrika:					
Mauritius	254	235	205	80.7	1.0
Natal	87	144	184	211.5	0.9
Afrika egyéb részei .	141	185	212	150.4	1.1
Összesen:	482	564	601	124.7	3.0
Európa:					
Spanyolország . .	13	14	12	92.3	0.1
Mindössze:	10.020	13.071	13.878	138.5	70.3

A nád cukor termelés az utolsó évben 6.2%-kal emelkedett, ez a növekvés a nád cukor termelésre nézve egyenlő fontossággal bíró Amerika és Ázsia adatainál csaknem egyenlő.

A világ cukorfogyasztása az 1923/24. üzemévben 19.6 millió tonnára becsülhető. Ez a mennyiség 1.5 millió tonnával több az előző évinél, a cukorszükséglet tehát a cukor termeléshez hasonlóan növekedett. A cukorfogyasztás ezúttal mintegy 9%-kal nagyobb a 18 millió tonnás békefogyasztásnál. Becslés szerint a következő a világ cukorfogyasztása:

Üzemi év	Világfogyasztás millió tonnákban	Az 1913/14. évi fogyasztáshoz viszonyítva (%)
1913/14.	18.0	100.0
1921/22.	18.4	102.2
1922/23.	18.1	100.6
1923/24.	19.6	108.9

Néhány fontosabb állam cukorfogyasztása a következő:

Állam	Cukorfogyasztás 1000 tonnákban		Növekvés (+) vagy fogyás (—) %-okban
	1922/23	1923/24	
Németország	1.333	888	— 33.4
Egyesült-Államok	4.860	5.388	+ 10.9
Anglia	1.728	1.781	+ 3.1
Franciaország	768	744	— 3.1
Cseh-Szlovákia	352	362	+ 2.8
Oroszország	215	401	+ 86.5
Németalföld	228	214	— 6.1
Belgium	175	171	— 2.3

Részben a vásárlóképeség csökkenésének tudható be a németországi fogyasztás 33%-os visszafejlődése; igen nagyarányú növekvést mutat az orosz cukorkereslet, Oroszország cukorfogyasztása azonban ennek ellenére is alig $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ része a békeszükségletnek. Az Egyesült-Államok cukorfogyasztása 11%-kal növekedett.

Th. L.

A világ állatállománya.

(W. St.) A római nemzetközi mezőgazdasági intézethez beérkezett újabb adatok szerint a világ állatállománya a következő: 65.9 millió ló, 434.4 millió szarvasmarha, 140.7 millió sertés, 455 millió juh és 76.2 millió kecske. Ezekből az adatokból azonban hiányzik néhány szovjetköztársaság (Ukrajna, Fehéroroszország, Kaukázus és Krim) valamint Kína,

Törökország, Szerbia és még néhány kevésbé jelentékeny állam adata. Világországok szerint az állatállomány megoszlása a következő:

Világország	Ló	Szarvasmarha darabszám	Sertés (milliókban)	Juh	Kecske
Európa	29.7	96.9	54.8	134.9	13.0
Amerika	23.4	124.8	76.5	111.6	2.7
Afrika	1.7	36.4	1.0	62.4	27.4
Ázsia	8.4	158.1	7.0	44.2	32.8
Ausztrália	2.7	18.2	1.4	101.9	0.3
Összesen	65.9	434.4	140.7	455.0	76.2

Az 1920. és 1921. évi adatokhoz viszonyítva a szarvasmarha állomány 17.2 millió darabbal (4 %), a juhállomány 18.3 millió (4 %), a sertésállomány 9.3 millió (7 %), a kecskeállomány pedig 1.2 millió darabbal (2 %) növekedett meg. A lóállomány ugyan 5.5 millióval (8 %) csökkent, ez a visszaesés azonban az oroszországi adatok megbízhatatlanságának tudható be; Oroszország nélkül Európa lóállománya 0.7 millió darabbal (5 %) nagyobbodott. Az 1913. évi békeállománnyal szemben csak a szarvasmarha és kecskeállomány növekedett, a juh, sertés és lóállomány pedig megfogyott. A fontosabb államok állatállományára vonatkozó adatok a következők:

Állam	Év	Ló	Szarvasmarha darabszám	Sertés (milliókban)	Juh	Kecske
Európa:						
Németország	1923	3.651	16.691	17.308	6.105	4.675
Belgium	1923	243	1.603	1.176	—	—
Dánia	1924	548	2.666	2.862	302	29
Finnország	1922	398	1.844	378	1.571	12
Franciaország	1923	2.848	13.749	5.406	9.925	1.353
Nagybritannia és Északírország	1923	1.597	7.791	2.987	21.156	—
Ir Szabadállam	1923	409	4.215	1.156	2.994	195
Olaszország	1918	990	6.239	2.339	11.754	3.083
S. H. S. állam	1923	1.034	4.053	2.578	7.542	1.681
Németalföld	1921	364	2.062	1.519	668	272
Norvégia	1923	193	1.131	237	1.525	242
Ausztria	1923	282	2.163	1.473	597	382
Lengyelország	1921	3.262	7.967	5.185	2.192	—
Románia	1923	1.960	6.253	4.463	14.136	600
Oroszország ¹	1923	15.751	32.716	8.176	46.968	—
Svédország	1920	728	2.736	1.011	1.568	113
Svájc	1921	134	1.425	640	245	330
Spanyolország	1923	626	3.435	4.728	18.550	3.804
Cseh-Szlovákia	1920	592	4.391	2.058	987	1.227
Magyarország	1922	717	1.828	2.473	1.352	—

Amerika:

Argentina	1922	9.432	37.065	1.437	36.209	4.820
Brazília	1920	5.254	34.271	16.169	7.933	5.087
Csile	1922	329	1.996	263	4.569	525
Kolumbia	1915	526	9.428	711	—	164
Kanada	1923	3.531	9.246	4.405	2.754	—
Kuba	1923	844	5.085	—	—	—
Mexiko	1923	512	2.363	1.609	1.196	2.106
Peru	1922	115	1.293	429	11.334	73
Uruguay	1916	555	2.802	304	17.510	12
Venezuela	1921	168	2.600	512	113	2.155
Egyesült Államok	1924	18.263	66.801	65.301	88.861	3.564

¹ Ukrajna, Fehéroroszország, Kaukázus és Krim nélkül.

Állam	Év	Ló	Szarvas- marha darabszám (milliókban)	Sertés	Juh	Kecske
<i>Afrika:</i>						
Egyiptom	1923	37	634	—	962	401
Algír	1923	195	1.022	111	8.991	3.768
Madagaszkár	1921	3	7.819	406	110	67
Marokkó (Francia-)	1923	162	1.683	49	7.121	2.359
Délafrikai Unió	1922	767	6.553	541	28.496	5.529
<i>Ázsia:</i>						
Brit-India	1922	2.199	143.177	—	34.012	31.639
Japán	1922	1.576	1.269	512	11	151
Oroszország	1923	4.312	5.903	948	9.592	—
Sziám	1923	166	2.972	864	—	—
<i>Ausztrália:</i>						
Ausztráliai szárazföld	1922	2.390	14.337	986	78.803	230
Uj-Zealand	1924	331	3.546	421	23.585	17

A háború előtti (1913. évi állatállománnyal szemben 17 millióval (6%) növekedett a szarvasmarhaállomány; növekvés mutatkozik Amerikában és Afrikában, míg Európa szarvasmarhaállománya 18 millióval kisebb a háború előttinél. A sertésállomány 1913. óta 10.4 millióval (7%) csökkent. A kecskeállomány darabszáma adig változott, viszont a juhok száma 40.5 millióval (90 %) kevesebbedett, elsősorban Amerikában és Ázsiában. A világ lóállománya minden egyes világrészen erősen visszafejlődött.

A népesség számához viszonyítva az egyes államok állatállományát, a következőket állapíthatjuk meg:

Viszonylagosan a legnagyobb lóállománnyal Argentina rendelkezik (100 lakosra 120 ló); Argentina után Paraguay (100 lakosra 49 ló), Ausztrália (44 ló), Kanada (40 ló), Uruguay (37 ló) és Ujzéland (27 ló), valamint az Egyesült Államok (18 ló) következnek. Aránylag a leggyérebb a lóállománya Brit-Indiának, Olaszországnak, Japánnak és Spanyolországnak, amelyekben 100 lakosra 3-nál kevesebb ló esik.

A szarvasmarha állomány terén a vezető hely Uruguayt (100 lakosra 522 szarvasmarha) és Argentínát (470) illeti meg, de viszonylag nagy a szarvasmarha állománya Uj-Zélandnak (315) és Ausztráliának (264) is. 100 lakosra 100-nál több szarvasmarha esett Kubában (175), Kolumbiában (150), az Ír Szabad Államban (133), Braziliában (112) és Kanadában (105). Az európai államok között Írország után Dánia (78), Finnország (54), Svédország (46), Svájc (37) és Franciaország (35) következnek. A sor végén Japánt, Spanyolországot és Olaszországot találjuk, amelyekben csak 2—16 szarvasmarha esik 100 lakosra.

Az igen fejlett sertésitenyésztéssel rendelkező Kína után viszonylagosan Dániában van a legnagyobb sertésállomány (100 lakoshoz viszonyítva 87 darab); jelentékeny még a következő államok viszonylagos sertés állománya is: Litvánia (70), Egyesült Államok (64), Brazília (53), Kanada (50) és a Fülöp-szigetek (41), míg Olaszországban aránylag rendkívül fejletlen a sertésitenyésztés, az Izlam területein pedig a Mohammed tanainak megfelelően csaknem teljesen hiányzik a sertés.

Rendkívül nagyarányu juhtenyésztéssel bir Ausztrália és Uj-Zéland, amelyekben 100 lakosra 1449, illetve 1894 juh esett és nagy a juhbőség Uruguayban (1171), Argentínában (459) és Délafrikában (411). Ezekben az államokban a juhtenyésztés a gazdasági élet egyik legfontosabb tényezője, különösen Ausztrália és Uj-Zéland köszönhetik a nemzeti jövedelem tekintélyes részét az óriási juh állománynak. Az Európán kívüli államok nagy konkurenciája következtében igen sokat veszített az európai juhtenyésztés jelentőségben; Európában aránylagosan a legnagyobb juhállománnyal a Balkán-államok, Írország és Spanyolország rendelkeznek.

A kecskeállomány aránylag legnagyobb Afrikában, ahol egyes törzseknel a kecske a legfontosabb háziállat. Jelentékeny kecskeállománya van Indiának és Nyugat-Ázsiának, Közép és Dél-Amerikának, Balkán-Államoknak, Spanyolországának és Portugáliának.

Az egyéb háziállatok közül a szamarak száma a legnagyobb Braziliában (1.9 millió), Brit-Indiában (1.7 millió) Spanyolországban (1 millió) és Olaszországban (950.000). Az öszvérek száma igen nagy az Egyesült Államokban (5.5 millió), Spanyolországban (1.1 millió), Argentiniában (600.000) és Olaszországban (500.000). A bivalytenyésztés Dél-Ázsiában, különösen Brit-Indiában és a Fülöp-szigeteken igen fejlett. Darabszámuk Brit-Indiában meghaladja a 36 milliót, Sziámban és Holland-Indiai szigeteken 3 millió, Indó-Kínában 2 millió és Fülöpszigeteken 1.5 millió. Teve főként Afrika és Ázsia sivatag területein található nagy számmal; legnagyobb teveállománnyal Brit-India rendelkezik, ahol a tevék darabszáma több mint egy félmillió.

Vas- és fémtermelés.

A világ 1923. évi fémtermelése.

(W. St.) Az 1923. évben javuló konjunktura a világ fémgazdaságát is kedvezően befolyásolta. Az 1921. és 1922. évi visszaesés után ez évben jelentkező ipari fellendülés nemcsak a fémtermelésre, de a fémek áralakulására is kedvező hatást gyakorolt. Alább felsorolt fémek össztermelése a következőképpen alakult:

Év	Termelés (tonnában)
1913.	3,405.900
1922.	2,851.000
1923.	3,650.600

Az 1923. évi fémtermelés tehát 28%-kal nagyobb az előző évinél és 7%-kal túlhaladja a háború előtti, 1913. évi termelési adatokat is. A világ aluminium-, ólom-, vörösréz-, cink- (horgany-) és ón-termelése és fogyasztása az 1913., 1922. és 1923. években a következő volt:

Világ rész	Termelés			Nyersanyagfogyasztás		
	1913	1922	1923	1913	1922	1923
Aluminium:						
Európa	36.4	52.7	68.0	33.7	45.0	60.4
Amerika	28.4	60.0	102.0	32.8	70.0	109.1
Ázsia	—	—	—	0.3	3.0	4.0
Összesen:	64.8	112.7	170.0	66.8	118.0	173.5
Ólom:						
Európa	562.4	268.3	289.1	725.6	487.7	485.4
Ázsia	24.2	50.9	51.8	25.4	60.8	45.0
Afrika	0.6	35.0	26.4	6.2	8.0	10.0
Amerika	483.0	594.8	692.8	434.5	494.8	592.3
Ausztrália	115.6	104.4	124.8	9.6	10.0	15.0
Összesen:	1185.8	1053.0	1184.9	1201.3	1061.3	1147.7
Vörösréz:						
Európa	193.6	83.5	94.9	644.2	354.3	439.5
Ázsia	66.5	56.0	63.8	41.7	96.3	97.3
Afrika	7.4	43.3	57.8	7.2	8.0	10.0
Amerika	710.7	674.4	989.6	344.9	494.1	655.2
Ausztrália	43.8	5.6	15.0	14.0	6.0	7.0
Összesen:	1022.0	862.8	1221.1	1052.0	958.7	1209.0

Világresz	Termelés e z e r t o n n á k b a n			Nyersanyagfogyasztás		
	1913	1922	1923	1913	1922	1913
Cink:						
Európa	680.4	321.2	413.4	696.6	360.5	468.7
Ázsia	1.5	10.0	10.0	16.3	51.7	44.5
Afrika	—	—	—	0.6	1.5	2.7
Amerika	314.5	345.2	490.3	283.1	345.1	415.6
Ausztrália	4.4	24.5	41.8	4.4	5.0	8.0
Összesen:	1000.8	700.9	955.5	1001.0	763.8	939.5
Ón:						
Európa	35.2	25.5	33.6	70.1	49.6	46.5
Ázsia	92.2	83.1	79.6	8.7	8.5	9.0
Amerika	0.3	10.2	3.0	48.4	70.1	76.4
Ausztrália	4.8	2.5	2.9	1.4	1.0	1.0
Összesen:	132.5	121.3	119.1	129.1	129.7	133.4

Amerika mind a fémtermelés, mind a fémfeldolgozás terén Európa hátrányára igen nagyarányú fejlődésről számolhat be. Az európai termelés főként Spanyolországban, Angliában és Németországban, a fogyasztás pedig Németországban és Angliában csökkent jelentékenyen. Európa tehát a fémgazdaság terén elfoglalt vezető helyét az északamerikai Egyesült-Államoknak engedte át, ezenkívül azonban néhány, Európán kívül más, fokozatosan iparosodó állam (Japán, Ausztrália) is jelentős szerephez jutott. Ezt a földrajzi eltolódást alábbi százalékszámok is élénken észleltetik:

Év	A v a s á r a k érbányászatából e z e t t s z á z a l é k o k b a n			n y e r s t é m t e r m e l é s é b ől e z e t t s z á z a l é k o k b a n			n y e r s t é m f o g y a s z t á s á b ől e z e t t s z á z a l é k o k b a n		
	Európára	Az Egyesült Államokra	Egyéb területre	Európára	Az Egyesült Államokra	Egyéb területre	Európára	Az Egyesült Államokra	Egyéb területre
1913.	27	40	33	44	40	16	63	31	6
1922.	16	45	39	26	46	28	43	46	11
1923.	15	47	38	25	48	27	42	48	10

Az egyes fémek világtermelésének értékeadatai, valamint az összértékhez viszonyított arányszámok a következőképen alakultak:

a) A világtermelés értéke millió dollárookban:

Év	Alumínium	Ólom	Vörösréz	Higany	Cink	Ón	Összesen
1913.	33.8	114.2	344.0	4.6	124.6	129.3	750.5
1922.	46.4	133.0	254.9	5.5	88.3	85.1	613.2
1923.	95.2	189.8	388.2	7.8	139.2	109.8	930.0

b) A világtermelés összértékadataához viszonyítva (százalékokban):

Év	Alumínium	Ólom	Vörösréz	Higany	Cink	Ón	Összesen
1913.	4.5	15.2	45.9	0.6	16.6	17.2	100.0
1922.	7.6	21.7	41.5	0.9	14.4	13.9	100.0
1923.	10.2	20.4	41.8	0.8	15.0	15.8	100.0

Th. L.

A vasárak hullámozása Németországban, Angliában és az Egyesült-Államokban 1913-tól 1924-ig.

(W. u. St.) Az 1913. évi konjunktúra után a vasárak az egész világ piacain erősen visszaestek. 1914-ben egy tonna nyersvas ára évi átlagban Németországban 70.10 RM, az Egyesült Államokban 55.40 RM, Angliában pedig 52 RM volt.

A háború kitörése után először Angliában kezdtek a vasárak erősen emelkedni, és 1916 elején 97 RM-val az 1914-es árak majdnem a

duplájára emelkedtek, messze megelőzve az általános drágulást. Az áraknak ekkor kezdődő állami ellenőrzése visszanyomta a vásárokat 81 RM-ra, és ettől kezdve a kontroll nyomása alatt állandóan az általános drágulás vonala alatt mozogtak.

Az Egyesült-Államokban a depresszió 1915 közepéig tartott, ettől kezdve azonban az entente számára folyó háborús termelés hatalmasan emelte a vásárokat. Majd az ország saját hadi készülődései egy még erősebb lökést szolgáltatottak az erősebb tendenciához, úgy, hogy az 1916 végén kezdődő és 1917 közepén csúspontját elérő hossz a vásárokat 200 RM fölé, a háború előttiéknél több, mint 3-szorosára emelte. Ez az állapot persze csak rövid ideig tartott, átt is közbelépett az állami ellenőrzés, leszállítva az árakat a háború előtti nivó $2\frac{1}{2}$ -szeresére, és meg is tartva ezen a nivón 1918 végéig, annak dacára, hogy így a vásárok meghaladták a drágaság általános mértékét.

Az angol és amerikai beavatkozás ezen különböző irányból következett azután az, hogy amikor a kontrollt 1919 elején megszüntették, Angliában az addig mesterségesen leszorított vásár hirtelen mintegy 80%-kal felszökött, az amerikai ellenben 20%-kal visszaesett.

A háború utáni konjunktúra azután ismét emelni kezdte a vásárokat, Amerikában már 1919 közepén megkezdtek az újabb rohamos emelkedést. Angliában éppúgy, mint Németországban, az árak állandó számbeli emelkedés dacára is — nem tudva követni a valutaromlást — aranyértékükben még állandóan estek, egészen az 1920-ban beállott dollárbesszig. 1920 nyarán azonban már körülbelül utolérték az amerikai árakat.

Az áraknak 1921-ben meginduló általános csökkenése a vásáraknál is rohamos és hosszantartó esést okozott. Az így elért alacsony nivón az angol árak meg is maradtak az 1922-ik év egész folyamán, Amerikában azonban a három hónapos bányászsztrájk már ez év elején újra feljavította az árakat. 1923 elején a szén- és vaspiacot valósággal forradalmasító Ruhr-megszállás még egy erős emelkedést okozott a vaspiacra, azóta azonban — az 1924 eleji kissé kedvezőbb konjunktúra által előidézett rövidlélekzetű javulástól eltekintve — egészen 1924 novemberéig állandó, bár lassú csökkenést mutatnak az árak.

A német vásárok a háború előtt a védővamos politika következtében állandóan magasabban álltak a világpiaciaknál. 1916 végéig meg is tartották a háború előtti nivót, csak 1917 eleje óta haladják azt meg. További mozgásuk tulajdonképpen csak egy hosszasan tartó alkalmazkodási törekvés, mellyel — a pénz értékének állandó, olykor zuhanás-szerű csökkenése következtében elvesztvén a biztos bázist — az angol árakhoz igazodni igyekezzenek. Csak az 1923 nyarán szilárd valutára történt áttérés után sikerül magukat emancipálniuk az angol árak befolyása alól, s azóta — az 1924 eleje rövid periódusát hívve — állandóan a világpiaci árak fölött mozognak.

Egy tonna nyersvas ára évi átlagokban (aranymárkában):

Év	Németország	Anglia	Egyesült-Államok
1913.	74.50	59.80	61.60
1914.	70.10	52.00	55.40
1915.	72.10	63.20	56.10
1916.	69.00	84.60	77.20
1917.	79.90	89.80	165.60
1918.	101.60	93.50	150.90
1919.	107.30	124.80	132.90
1920.	120.90	157.70	183.30
1921.	81.90	110.90	110.30
1922.	68.80	82.80	98.90
1923.	108.60	102.40	115.20
1924.*	92.96	80.78	98.90

* 11 hónap átlaga.

D. A.

Valuta- és devizaárfolyamok.

Néhány fontosabb fizetőeszköz árfolyamváltozása a zürichi jegyzés alapján
1924. IX. 1—XII. 31. időszakban.

	Legalacsonyabb		Legmagasabb	
	árfolyam	időpont	árfolyam	időpont
Budapest... --- ---	0.0068	XI/3.	0.0070 ¹ / ₄	XII/31.
London ... --- ---	23.56	XI/4.	24.33	XII/30.
New-York ... --- ---	513 ¹ / ₂	XII/30.	519 ¹ / ₄	XI/4.
Páris ... --- ---	27.15	XI/4.	28.45	XII/2.
Milano ... --- ---	21.73	XII/31.	22.62 ¹ / ₂	XI/3.
Wien ... --- ---	0.0072 ¹ / ₄	XII/31.	0.0073 ¹ / ₂	
Prága... --- ---	15.45	IX/7.	15.70	XII/18.
Bukarest... --- ---	2.55	XII/17.	2.90 ¹ / ₂	XI/4.
Belgrád ... --- ---	7.47 ¹ / ₂	XI/13.	7.90	XII/31.
Berlin ... --- ---	122.37 ¹ / ₂	XII/30.	*124.—	XI/3.

Néhány fontosabb fizetőeszköz árfolyamváltozása a Magyar Nemzeti Bank
Deviza-jegyzései alapján 1924. IX. 1—XII/31.

	Legalacsonyabb		Legmagasabb	
	árfolyam	időpont	árfolyam	időpont
Zürich ... --- ---	14185	XII/30.	14725	XI/4.
London ... --- ---	345000		347000	
New-York ... --- ---	72840	XII/30.	76420	XI/4.
Páris ... --- ---	3930	XII/11.	4024	XI/3.
Milano ... --- ---	3064	XII/30.	3331	XI/3.
Wien ... --- ---	102.50	XII/31.	10790	XI/4.
Prága... --- ---	2200	XII/31.	2277	XI/4.
Bukarest... --- ---	353	XII/3.	434	XI/4.
Belgrád ... --- ---	1071	XI/19.	1129	XII/31.
Berlin ... --- ---	17340	XII/30.	18240	XI/3.

A budapesti értéktőzsde jegyzései.

Néhány fontosabb értékpapír árfolyamváltozása a budapesti tőzsde
jegyzése szerint 1924. X/1—XII/31.

Értékpapír	Legalacsonyabb		Legmagasabb	
	árfolyam	időpont	árfolyam	időpont
Magyar Hitel ... ---	353.000	X/6.	536.000	XII/5.
Rima ... --- ---	106.000	X/6.	148.000	XI/24.
Salgó ... --- ---	350.000	X/6.	635.000	XI/24.
Köszén ... --- ---	2,050.000	X/6.	3,700.000	XI/20.
Ganz-Danubius ... ---	1,410.000	X/6.	3,760.000	XII/29.
Ganz-Vill. ... --- ---	675.000	X/6.	1,775.000	XI/24.
Cukor ... --- ---	1,450.000	X/6.	2,940.000	XI/21.

A budapesti árutőzsde jegyzései.

Néhány fontosabb szemes-termény árfolyamváltozása a budapesti árutőzsde jegyzéseit alapján 1924. X/1—XII/31.

Termény	Legalacsonyabb		Legmagasabb	
	árfolyam	időpont	árfolyam	időpont
Buza	422.500/427.500	okt. 2.	462.500/467.500	okt. 22.
	440.000/445.000	nov. 4.	465.000/467.500	nov. 25.
	462.500/465.000	dec. 1.	540.000/542.500	dec. 29.
Rozs	395.000/400.000	okt. 1.	457.500/462.000	okt. 30.
	400.000/405.000	nov. 4.	420.000/425.000	nov. 8.
	402.500/405.000	dec. 1.	440.000/445.000	dec. 29.
Takarmány- árpa	380.000/400.000	okt. 1.	400.000/420.000	dec. 23–31
	november 1-től—november 30-ig		400.000/420.000	
	december 1-től—december 31-ig		400.000/420.000	
Zab	330.000/350.000	okt. 1.	390.000/405.000	okt. 24.
	385.000/400.000	nov. 6.	390.000/405.000	nov. 13.
	385.000/400.000	dec. 1–11.	410.000/420.000	dec. 29.
Tengeri, uj	365.000/370.000	okt. 28–31.	375.000/385.000	okt. 6–10.
	235.000/245.000	nov. 22.	250.000/260.000	nov. 12.
	245.000/250.000	dec. 1.	255.000/260.000	dec. 22.

Közgazdasági hírek.

— A Nasici osztaléka. Az Union des Usines et des Exploitations Forestières des Nasic-nak október 30-án gjurgjenováci Rosenberg Hermann alelnök vezérigazgató elnöklete alatt megtartott közgyűlése 973.780,37 svájci frank tiszta nyereséget és 4 svájci frank osztalékot állapított meg az 1923–24. üzletévre. A szelvényeket a Banque de Paris et des Pays-Bas genfi fiókja és a Hazai Bank r.-t. váltja be a 3 százalékos svájci szelvényadó levonásával.

— A Csáky osztaléka és uj cége. A Gróf Csáky László „Ajax” acélművek részvénytársaság az 1923–24. üzletévi, 952.252,215 K-t kitevő tiszta nyereségből 500 K osztalékot fizet. A szelvények a Budapest—Lipótvárosi Takarékpénztár r.-t.-nél kerülnek beváltásra.

— A Rimamurányi közgyűlése. A Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű r.-t. rendes évi közgyűlésén az 1923–24. üzletév zárszámadásai egyhangú elfogadást nyertek. A részvényenkénti 3000 korona osztalék november elsejétől került kifizetésre.

— A Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankja mint részvénytársaság közli, hogy december 15-én megtartott rendkívüli közgyűlése a társaság alaptőkéjét 900 millió koronáról 2,1 milliárd koronára emelte fel. A kibocsátásra kerülő 1.200.000 darab 1000 koronás névértékű részvény teljes egészében darabonként 20 ezer koronás árfolyamon és 600 korona harmadfokú illeték lefizetése ellenében a régi részvényeseknek ajánlatotott fel átvételre. Elővételi jog december 20-tól 27-ig gyakorolható. Az alaptőke-emelés sikere biztosítva van és ezáltal a társaság saját tőkéi az ötvenmilliárdot megközelítik.

— A Mezőhegyesi Cukoripar-részvénytársaság az 1923–24. üzletévre 3000 (200 százalék) korona osztalékot fog december hó 10-től kezdőleg a Magyar Általános Hitelbank utján fizetni.

Pallas részvénytársaság nyomdája Budapesten

V., Honvéd-utca 10. (Telefon 5–67, 5–68.)

Felelős vezető Tiringner Károly műszaki igazgató.